శ్రీ ర స్తు.

అ ప్ప క వీ య ము

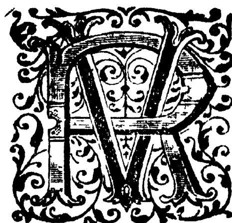
కాకునూరి అప్పకవివిరచితము.

రా వు సా హే బు

గిడుగు. రామమూర్తిపంతులు, బి. ఏ., గారిచేతను

శ్రీమాన్ ఉత్పల. వేంకటనరసింహాచార్యులుగారిచేతను

పరిష్కృతము.

(క్రొత్తకూర్పు.)

చె న్న పు రి:

వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులుఅండ్ సన్స్ వారిచే

ప్ర క టి త ము.

1922.

Printed by
V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS
at the "VAVILLA" PRESS,
MADRAS.—1922.

ప్రకాశకవిజ్ఞప్తి.

అప్పకవీయమువంటి ఛందశ్శాస్త్రము వేఱొకటి గానరాదు. అప్ప
కవికిఁ దరువాతి మహాకవులందఱు నద్దానినే ప్రధానముచేసికొని గ్రంథములు
వ్రాసిరి, వ్రాయుచున్నారు, వ్రాయఁగల రనుట నిర్వివాదాంశము. భాం
డాగారములు, అచ్చుకూటములు లేని యాకాలములో నెన్నియో సద్గ్రం
థముల సంపాదించి చక్కఁగా విమర్శించి లక్ష్యముల సంగ్రహించి కల్ప
ద్రుమసదృశమగు శాస్త్రమును వ్రాసిన మహాకవి కెల్లరము కృతజ్ఞులము
గావలయుఁగదా! దీనికిం బూర్వము ఛందశ్శాస్త్రములు లేకపోలేదు.
వానియం దిన్నివిషయములు లేవని చెప్పకతప్పదు. కాఁబట్టియే యీమ
హాకవి యోపికచే గ్రంథములఁ బరిశీలించి యాంధ్రలోకమునకు మహో
పకార మొనరించి కృతకృత్యుఁడై శాశ్వతయశఃకాయవిరాజితుఁడయ్యెను.

ఈయప్పకవీయమును బలువురు ముద్రించిరి. మేమును గొంత
కాలము క్రిందట ముద్రించితిమి. తరువాత దాళపత్రగ్రంథములఁ బరిశీ
లించి యీపాఠముల ముద్రించిన మేలని తోఁచినది. విశాఖపట్టణమున
శ్రీపరవస్తువారియింట నొకప్రతియు, పెండేలవారి దొకప్రతియు, మా
యింటఁ గొన్నితరములనుండియున్న ప్రతియు నీముద్రణమున కాధార
ములు. ఈమూఁడుప్రతులలో మాతండ్రిగారు పైతృకధనముగ గౌరవించు
చున్న తాటియాకులప్రతియే ప్రాచీనతమము. ఈమూఁడుప్రతులలోఁ
గలుగు పాఠభేదములను గ్రింద ముద్రించితిమి. ఈప్రతులను జక్కఁగాఁ
బరిశీలించినవారు బ్ర॥ శ్రీ॥ శ్రీమాన్, ఉత్పల నరసింహాచార్యులవారును,
మ॥ రా॥ శ్రీ॥ రావుసాహెబు గిడుగు రామమూర్తిగారును నని సంతోష
ముతోఁ దెలుపుచున్నాము. వీరు కడుంగడు శ్రద్ధమై ఇందలి పాఠభేదములఁ
బరిశీలించిరి. వీరి పట్టుదలచేతనే యిన్నిపాఠభేదములతో నీకూర్పు సాగి
నది. పూర్వముద్రణమునకు నిప్పటిముద్రణమునకుం గల భేదములు పాఠ
కులు గ్రహించి మాశ్రమను సఫలముచేయుదురని వారకకోరుచున్నాము.

తండయార్పేట,
చెన్నపురి.
1922.

ఇట్లు,
వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్

విషయసూచిక.

ప్రథమాశ్వాసము.

ద్వితీయాశ్వాసము.

పంచమాశ్వాసము.

శ్రీరస్తు.

అప్పకవీయము.

పీఠిక.

యు న్స్వామియు నాఁగఁ బ్రాచిని బ్రతీచిన్ రుక్మిణీదేవి స
త్యాయోషామణియు న్మహోత్సుకత సేయ న్మంగల న్మోద్పు[1]ఁగే
ల్దోయిం దార్క్ష్యమరుత్సుతుల్గొలువ శ్రీదుం డేలునప్రోల్పులమో
హై యాకామెపలి న్వసించు హరి నిత్యంబు న్మముం బ్రోవుతన్. 1

తే. కమల యొందున దనరూపు గాంచి యలిగి
యాత్మతరళాంతరమున నిజాధినాథు
తను వతఁడు చూపఁ గని చిత్తమునఁ జెలంగు
నట్టికౌస్తుభమణి హృదయమునఁ దలఁతు. 2

క. వననిధినందన కుయ్యేల, యనువునఁ దనరారి వారిజాక్షునివక్షం
బున నొప్పువైజయంతీ, వనమాలిక నా కొసంగు [2]వాగ్వైభవమున్. 3

తే. కౌస్తుభంబును వనమాలికయును దనకు, దిగువగా నొప్ప నొసలిపై దిద్దినట్టి
తిలకమునకు సమంబుగా వెలయునట్టి, చక్రి శ్రీవత్సచిహ్నంబు సంస్మరింతు. 4

మ. ధరఁ గాళిందితటంబునం గలుగుబృందాకాననాంతంబునం
బరితోషాతిశయాళు మోహమున గోపస్త్రీమణుల్ గుంపులై
హరిఁ జేరం జనుదెంతు రెందుఁ జనుదెం చానాద మాలించి స
త్వరయానంబులతోడ నట్టిమురళిన్ వర్ణింతు నిష్టాప్తికిన్. 5

సీ. పాంచజన్యం బనఁ బరఁగి దైత్యారాతి[3]యొడమను పైకేల నెసఁగు నెద్ది
మొగి సుదర్శననామమునను [4]మాధవుదక్షిణాగ్రహస్తంబున నమరు నెద్ది

---

1 కే. 2 వాంఛితఫలమున్ (వా). 3 యడమను బయికేల నమరునెద్ది (వా). 4 కృష్ణుని (వా).

N. B. (వా) వావిళ్లవారిప్రతి. (ప) పరవస్తువారిప్రతి. (పె) పెండ్యాలవారిప్రతియని గ్రహించునది.

కౌమోదకీసంజ్ఞ గని కృష్ణుదాపలికేలండపకరమున నుండు నెద్ది
నందకం బనుపేర నారాయణునికుడిక్రిందటిచే వెలుఁగొందు నెద్ది

తే. శార్ఙ్గ మనఁ దనరారి కేశవునివామ, బాహుయుగమూలమునఁ గనుపట్టు నెద్ది
యట్టిహరిదైదుకైదువు లబ్జచక్ర, ఘనగదాఖడ్గచాపముల్ మనుచు మమ్ము. 6

తే. కాలమేఘమునందుఁ బ్రకాశ మొందు, కొఱుమెఱుఁగుతెఱంగునఁ గైటభారి
యంసములపై వెలుంగుపీతాంబరంబు, బంగరుచెఱంగు మాకు శుభంబు లొసఁగు.

క. బాలతమాలాగ్రమునం, గ్రాలుశచీనాథుకార్ముకం బో యనఁ గా
నీలఘనదేహుఁ డగుగో, పాలుతలన్ మెఱయుబర్హిబర్హము నెంతున్. 8

క. భువనగకచ్ఛపకిరిమా, నవసింహాదిత్యభృగుజననరాఘవయా
దవబుద్ధకల్కు లనుకే, శవుపదిరూపములు మది నజస్రముఁ దలఁతున్. 9

శా. శ్రీమన్నందకటాక్షవీక్షణము పైఁ జిల్కం బయోజేక్షణుం
డామోదంబున నర్మగర్భసరసేష్టాలాపముల్ వల్కఁగా
వేమాఱుం దరహాసమాననమున న్విప్పొందఁగాఁ గొల్చుశ్రీ
భూముల్ నిచ్చలు మా కొసంగుదురు సంపూర్ణంబు గా నిచ్చలన్. 10

క. దాంతు హరిచరణవర్తి, స్వాంతు రసాతలనిశాంతు నత్యంతదయా
వంతు సమతీతవిధికల్పాంతుఁ బరమశాంతు నయ్యనంతుఁ దలంతున్. 11

తే. నామదిఁ దలంచెద సుపర్ణనామధేయు, మురహరవిధేయు నమరసమూహగేయుఁ
గనకనిభకాయు భక్షితకాద్రవేయు, వక్త్రకాంతిజితాత్రేయు వైనతేయు. 12

క. తిన్ననివేత్రము కలుముల, కన్నియ పన్నియను హస్తకమలతలమునం
జె న్నొందు జగము మనిపెడు, వెన్నునిదళవాయిఁ దలఁతు విష్వక్సేనున్. 13

ఉ. పాయక కొల్తు రామజనపాలుఁడు జానకిఁ జూడ నంపుచోఁ
దోయధి గోష్పదంబుక్రియఁ దోఁపఁ జిరాలున దాఁటి లంక క
ట్టాయతలీలఁ బోయి దివిజారుల దోమలఁబోలెఁ బట్టి బా
హాయతశక్తిఁ గొట్టి సతి వారసి తద్విభుఁ గన్నమారుతిన్. 14

క. శుక భీష్మ విభీషణ శౌ, నక రుక్మాంగద వసిష్ఠ నారద బక దా
ల్భ్య కిరీటి పుండరీకులఁ, బ్రకటితహరిపాదపద్మభక్తులఁ దలఁతున్. 15

వ. అని యివ్విధంబున. 16

క. సాత్వతహేతి పరిజన, వ్రాతంబుగ శేషశయను వనరుహనయనున్
ఖ్యాతిగ "నహరేస్తు పర, స్త్రాత" యనుట దెలిసి కృతిమొదలఁ దలఁచి వెసన్.

బ్రహ్మాది స్తవము.

చ. తనజనికారణం బయినతామరకున్ హితుఁ డౌటచే వికర్తనునకు వేయిఘృష్టు లిడి దానికి శత్రుఁడు గాన నేఱచి
హ్నునకుఁ బదేను జేసి యవియున్ శిఖిభానుముఖామరాళిచే
దిన మొక టప్పు గైకొనను డిద్దను జేయువిధాతఁ గొల్చెదన్. 18

క. శారద విద్యాజాలవి, శారద ననుఁ బ్రోచుకొఱకు సారె భజింతున్
శారదనీరదనారద, పారద[1]దరహారహీరపాండుశరీరన్. 19

చ. కడుకఠినంబు నద్రులు జగంబుల నందున సంభవించి పెం
పడర నినుం గరంచ వశమా యని నన్నిపు డంటివే కదా
వడిఁ గనకాద్రి చాపముగ వంచిననీకు హిమాద్రిజాత యౌ
పడఁతిఁ గరంచు టెంత యనుపార్వతి మెచ్చుశివుం దలంచెదన్. 20

చ. పరిణయవేళయందుఁ దనపాదముఁ బట్టుక సన్నెకంటిపైఁ
దిరముగ మోపి కంతునకుఁ దీరెఁ గదా పగ యంచు నీలకం
ధరుఁడు దరస్మితుం డగుటఁ దద్వలయాహిఫణాగ్రరత్నసుం
దరముకురంబునం గని యెద న్ముద మందుభవానిఁ గొల్చెదన్. 21

చ. తనుఁ గని యొక్కయెత్తుననె దక్షజయు న్నిటలాక్షుఁడు న్ముదం
బున నిరుచెక్కులుం గదిసి ముద్దు గొనంగ నొకింత నెమ్మొగం
బనువుగ వెన్కకుం దిగిచి యత్నవిహీనపరస్పరాస్యచుం
బనములు దల్లిదండ్రులకుఁ బన్నుగఁ గూర్చు[2]గజాస్యు నెన్నెదన్. 22

చ. జనకునిఁ గొల్వ వచ్చునతిచామరకర్ణుని తేజి నందివా
హనుముకుటాహిఁ గాంచి భయ మంది పిఱిందికిఁ బోవఁజూచినం
దనశిఖిమావు దీకొలిపి దానిభయంబు వారించి పూర్వజా
తునకు ముదం బొనర్చుగుహు దుర్ధరశక్తివహు న్భజించెదన్. 23

క. హరి[3]శిఖియమదైత్యాంబుప, మరుద్ధనపశివు లిభాజమహిషనరాంభ
శ్చరహరిణపుష్పకవృష, ప్రరుచిరవాహనులు మమ్ము రక్షింతు రొగిన్. 24

క. రవిశశికుజబుధసురగురు, కవిభానుజరాహుకేతుగణములు నాకుం
దవిలి ఘటంబున [4]నుండుచు, ‡సవ నిత్తురు గాత సకలసంపద లెపుడున్. 25

---

1 హరతార; హారదరద. 2 గణేశు (వా). 3 శికి (వా). 4 నుండెడు (వా).

‡ సవన్ = క్రీడచే, 'సవో యజ్ఞః సవా క్రీడా' అభియుక్తవచనము.

కవిస్తుతి.

సీ. వల్మీకభవుపాదవనరుహంబులు గొల్చి సాత్యవతేయుఁబూజనము సల్పి
భట్టబాణునివచఃప్రాభవంబు గణించి కాళిదాసుని కిరుగేలు మోడ్చి
పండితాగ్రేసరు దండి వక్కాణించి భవభూతివాక్యజృంభణము మెచ్చి
జయదేవునకు నమస్కారంబు గావించి మల్హణు హృదయసద్మమున నుంచి
తే. చోరుఁ గడుఁబ్రస్తుతించి మయూరు నెంచి, మాఘుభూషించి భారవి మదిఁదలంచి
హీరునకు మ్రొక్కి కవితావిహారమతుల, నితరవిద్వత్ప్రకాండుల నతులుచేసి. 26

సీ. శబ్దశాసనుపాదజలజంబులు భజించి యుభయసత్కవిమిత్రు [1]నభినుతించి
శంభుదాసునకు నంజలి వేడ్క నొనరించి సహజపాండిత్యుని సంస్మరించి
సకలవిద్యాసనాథకవీంద్రుఁ గొనియాడి సౌజన్యజేయు వాక్సరణిఁ బొగడి
తగ [2]నాంధ్రకవితాపితామహు వర్ణించి సుజనవిధేయు హెచ్చుగ నుతించి
తే. రామరాజవిభూషణరత్నఖచిత, చాటుమస్తకలాపాదిహారివాక్య
గౌరవము పెక్కుభంగుల గణన చేసి, పిదప నితరాంధ్రకవులకుఁ బ్రియమువలికి.

తే. కాళిదాసమయూరాదికవుల కైనఁ, గలవు తప్పు లనంగ నన్యులకు లేవె
దిద్దఁ దగుపట్ల దిద్దుఁడు దిద్ద రాని, యెడల నానేరములు క్షమియించు టొప్పు.
వ. అని వర్తమానకవులం బ్రార్థించి. 29

క. వినఁదగు వెండియుఁ బొత్తముఁ, గనఁదగు బుధజనుల నడుగఁగాఁ దగుఁ గాకం
దును దెలియనిపట్టునఁ ద, ప్పన వల దని భావిజనుల కంజలి మోడ్తున్. 30

గురుస్తుతి.

సీ. ఆదిని రెండవవేదంబు చెప్పినమూర్తిసర్వన్నఁ గ్రమస్వరాదిఁ
దరువాత శబ్దశాస్త్రముఁ జదివించినకొండూరిగిరిదేశికప్రకాండు
నామీఁద సకలసిద్ధాంతము దెలిపినధీరవర్యుఁ బ్రధానిసూరభట్టు
వెస నన్ను లక్షణవేత్తఁ గావించినఘను మంచికంటియోబనకవీంద్రు
తే. స్మార్తకర్మంబు లెఱిఁగించి సభలఁ బూజ్యుఁ, జేయునలకొలిచలిమల్లశింగనార్య
నాగమము లుపదేశించినట్టిరాజ, యోగివర్యునిఁ దలఁతు విద్యాగురులను. 31

క. అని యిష్టదేవతాస్తుతి, యును సకలకవీంద్రులనుతియును గురునుతియున్
వినయమున సలిపి తెలుఁగున, ఘనకావ్యం బొకటి సేయఁ గాఁ దలఁచుతఱిన్.

---

1 నుచ్చరించి (వా). 2 నంధ్ర (వా, ప). వ్రాఁతప్రతులలో నన్నిచోటుల 'అంధ్ర' శబ్దమే కనఁబడుచున్నది.

స్వప్నప్రకారము.

సీ. ధాతరెండవపరార్ధమున నాదిదినంబుపగటి వరాహకల్పంబునందు
మహితవైవస్వతమనువేళ దేశంబు లర్థించ నైనమహాయుగమునఁ
గలిసమయంబునఁ దొలిచరణంబున మానితం బగుచాంద్రమానమునను
శాలివాహననామశకమున గజశైలశరసుధాకిరణులసంఖ్య (1578) నడచు
తే. నంగజాబ్దంబునను దక్షిణాయనమున, జలధరర్తువు మొదలిమాసంబునందు
బహుళమున దేవకికిఁ జక్రపాణి పుట్టి, నట్టియష్టమి సనుదేర నధికభక్తి. 33

సీ. చక్రవాళాంతరక్ష్మామధ్యసంస్థితదైవతగోత్రంబు దక్షిణమున
లవణాబ్ధివేష్టితలక్షయోజనసువిస్తారజంబూద్వీపతలమునందు
భరతవర్షంబున భరతఖండంబున మంగళోర్విని గర్మమహితభూమి
మలయవింధ్యాచలమధ్యమంబున గృష్ణయామ్యతీరమున బ్రహ్మాశ్రమమున
తే. దండకాటవి [1]నాంధ్రాభిధానపుణ్య, దేశమున శ్రీగిరీశాన్యదిశను గొండ
వీటిపడమటఁ దంగెడవిషయమునను, గామెపల్లిని గోపాలధామమునను. 34

క. కల్పోక్తమార్గమున సం, కల్పము గావించి గోపికావిభుపూజల్
సల్పి మది నతనిపదములు, నిల్పి పురాణార్థగోష్ఠి నిశ గడపునెడన్. 35

సీ. మిగులఁ జేతులరెంట మేటిశంఖంబును జుట్టుఁగైదువయును బట్టువాఁడు
ముద్దులగుమ్మ లౌముద్దియ లిద్దఱు కైదండ లిడ నీటు గలుగువాఁడు
బంగారుచెఱఁగులపచ్చనిహొంబట్టుదుప్పటి యొల్లెవా టొప్పువాఁడు
హారకేయూరమంజీరకోటీరాది[2]భూషణంబులు చాలఁ [3]బూనువాఁడు
తే. నుదుటఁ గస్తూరితిలకంబు వొదలువాఁడు
తలఁచి చూచిన నాకులదైవ మగుచుఁ
[4]బొలుచు నాకులదైవంబుఁ బోలువాఁడు
నిలిచె నొకరుఁడు నాదుముంగలను [5]గలను. 36

వ. ఇట్లు నిలిచిన. 37

క. కరములురెంటను దాల్చిన,పరికరములు చూచి యతనిఁ బరమేశునిఁ గాఁ
బరికించి లేచి వలగొని, మురియుచు సాష్టాంగదండము లొనర్చి వెసన్. 38

---

1 నంధ్రా. 2 భూషణంబులుఁ జాలఁ (ప). 3 బొదలువాఁడు(వా). 4 బోల్చు (వా). 5 వెసను.

భగవద్వాక్యము.

ఆ. మోడ్పుకేలు ఫాలమునఁ జేర్చుకొని యున్నఁ, గరుణ నతఁడు నన్నుఁ గాంచి పలికె
నన్నెఱింగి వందనం బొనర్చితి వాత్మ, మెప్పు పుట్టె నీదు మెలఁకువకును. 39

ఉ. ఈయువతుల్ రమాధరణు లేను బయోరుహపత్త్రనేత్రుఁడన్
నీయెడఁ గూర్మి గల్గి ధరణీదివిజోత్తమ వచ్చినాఁడ *శ్వ
శ్శ్రేయస మబ్బు నీకు నిఁక సిద్ధము నన్నయఫక్కి [1]యాంధ్రముం
జేయుము మాయనుగ్రహముచేఁ గవు లచ్చెరు వంది మెచ్చఁగన్. 40

క. వినియును గనియును నెఱుఁగని, ఘనఫక్కిం దెనుఁగుఁ జేయఁగా నెట్లగు నా
కన వలదు దానిలక్షణ, మును నీ కది గలుగుచందమును విను మింకన్. 41

గ్రంథప్రభావము.

తే. ఆంధ్రశబ్దచింతామణివ్యాకరణము, ముందు రచియించి తత్సూత్రములఁ దెనుంగు
బాసచేఁ జెప్పె నన్నయభట్టు దొల్లి, పర్వములుమూఁడు శ్రీమహాభారతమున. 42

వ. ఆసమయంబున. 43

తే. భారతముఁ [2]దెనుఁగించుచుఁ దా రచించి, నట్టిరాఘవపాండవీయము నడంచె
ఛందము నడంచ నీఫక్కి సంగ్రహించె, ననుచు భీమన ముచ్చిలి యడఁచె దాని.

వ. తదనంతరంబ. 45

ఉ. ఆదిని శబ్దశాసనమహాకవి చెప్పినభారతంబులో
నేది వచింపఁ గాఁ బడియె నెందును దానినె కాని సూత్రసం
పాదనలేమిచేఁ దెనుఁగుపల్కు మ లొక్కటిఁ గూర్చి చెప్పఁగా
రా దని దాక్షవాటికవిరాక్షసుఁ డీనియమంబుఁ జేసినన్. 46

క. ఆమూఁడుపర్వములలో, నామాన్యుఁడు నుడువు తెలుఁగు లరసికొని కృతుల్
దాము రచించిరి తిక్కసు, ధీమణి మొదలైనతొంటితెనుఁగుకవీంద్రుల్. 47

తే. రాజరాజనరేంద్రతనూజుఁ డార్య, సఖుఁడు సారంగధరుఁడు శైశవమునందు
నన్నయ రచించునెడఁ బఠనం బొనర్చె, నన్యు లెవ్వ రెఱుంగ రీయాంధ్రఫక్కి.

క. అతఁడు దనకాళ్లుఁ జేతులు, మతి సెడి జనకుండు దరుగ మత్స్యేంద్రునిసం
గతి నవి గ్రమ్మర మొలచిన, క్షితి సిద్ధులఁ గలసి యొక్కసిద్ధుం డయ్యెన్. 49

*సూ. శ్వసోవసీయ శ్శ్రేయసః, 5-4-80 పాణిని అష్టాధ్యాయి. శ్వశ్శ్రేయసం శివం భద్రం కల్యాణం మంగళం శుభం. అని అమరము.

1 యంధ్ర. 2 దెనుఁగింపుచు. 3 యంధ్ర.

క. ఆలోకనుతుఁడు మున్నటి, కీలకసమమునమతంగగిరికడ నొసఁగెన్
బాలసరస్వతులకు నతఁ, డోలిఁ దెనుఁగుటీక దాని నొప్పుగఁ జేసెన్. 50

క. ఆదిని భీమకవీంద్రుఁడు, గోదావరిలోనఁ గలిపెఁ గుత్సితమున నా
మీఁదట రాజనరేంద్ర, క్ష్మాదయితునిపట్టి దాని మహి వెలయించెన్. 51

క. ఇల నెనబదిరెం డార్యలు, గలిగి పరిచ్ఛేదపంచకంబునఁ దగునీ
విలసితఫక్కి మతంగా, చలవిప్రునివలన నీదుసదనముఁ జేరున్. 52

క. మును నారాయణధీరుఁడు, దనకు సహాయుఁడుగ సంస్కృతము వాగనుశా
సనుఁడు రచియించె దానిం, దెనుఁగింపఁగ నీకుఁ దోడు నే నిపు డగుదున్. 53

క. సురభాషయందు నల్పా, క్షరముల బహుసూచితార్థసారము లిముడిం
తురు సూత్రంబుల నవి వి, స్తరముగఁ దెనుఁగింప కున్నఁ దరమే తెలియన్. 54

తే. నారికేళపాకంబుగా నన్నయకవి, ప్రక్రియాకౌముదిని [1]మట్టఁ బలికెఁ గానఁ
గేవలాంధ్రులు గాన రాత్రోవ నీవు, గోస్తనీపాక మై యుండఁ గూర్పవలయు.

ఆ. శబ్దశాసనుండు సంస్కృతగ్రంథంబు, గానఁ దెలుఁగుమాట గలయ రామి
లక్షణంబె కాని లక్ష్య మొక్కటియును, బలుక కునికిఁ దెలియఁ బడవు కొన్ని.

తే. ఒక్కసూత్రంబువలన సముద్భవించు, శబ్దములు లెక్క వెట్టంగ శక్య మగునె
నలువ కైనను [2]బలుకులేఁజెలువ కైన, నైన నెఱుఁగింపు మొకకొన్ని యైన నీవు. 57

చ. రమణను సత్కవీంద్రులు పురాణచయం బితిహాసపంక్తికా
వ్యములును దొల్లి యైన నిపు డైనను ముంగల నైన దీని సూ
త్రములను దక్క వే ఱొకవిధంబున నాంధ్రముఁ జేయఁ జాలమిన్
క్షమఁ దెనుఁగింప దీన నవి సర్వముఁ జేయుఫలంబు నీ కగున్. 58

క. తాతనయు సూత్నదండియు, నీతెనుఁగులలక్షణం బొకించుక తెలియన్
జేతః ప్రౌఢిమఁ జెప్పిరి, క్ష్మాతలమున దీనితెఱఁగు గా వవి యెల్లన్. 59

తే. ఆంధ్రభాషామహాకాననాంతరమున, సంతతంబును శబ్దాపశబ్దసరణు
లెఱుఁగ నేరక మది సంశయించు తెలుఁగు, కవులుసుపథంబులిందునుగాంతురిలను.

తే. కవుల కుపకార మగుటచేఁ గలుగు సుకృత, లాభ మందున నగు సద్యశోభివృద్ధి
దానఁ సమకూఱు నాకపదంబు దీనిఁ, దెనుఁగుఁ గావించు కంటె శోభనముగలదె.

ఆ. ధరణి నీకు నిష్టదైవ మెప్పుడుఁ గామె, పల్లె నున్న చక్రపాణి యగుట
నంకితంబు దీని నతనికిఁ జేయుము, విప్రవర్య మాకు వేఱు గలదె. 62

---

1 బుట్టు. 2 బలుకులచెలికి నైన.

చ. అని యతఁ డాన తిచ్చి [1]చన నంతట మేల్కని నాల్గుదిక్కులుం
గనుఁగొని యద్భుతంబుఁ గుతుకంబును డెందమునం బెనంగ వేఁ
గినఁ గల కే దబద్ధ మని కేయము నుండెడువేళ నామతం
గనగనివాసి పుస్తకనికాయధరుం డొకరుండు వచ్చినన్. 6

క. ఆవిప్రు నతిథిఁ గా సం, భావించి భుజింపఁ బెట్టి భాషించునెడన్
దా విశ్వశ్రేయం బను, నివచనము సమున నెచటి దిని యన నతఁడున్. 64

క. నన్నయభట్టీయములో, నెన్నఁగఁ బ్రథమార్య గాదె యీపాత్రములో
నున్నయవి యొనబదియుఁరెం, డన్న మహాద్భుతముఁ బొంది యవు డెల్లరకున్. 6

వ. మదీయస్వప్నవిధం బంతయుఁ దేటపడ నెఱింగించిన నాకర్ణించి సకలజనంబులు
నానందంబుఁ బొంది రందుఁ గొందఱు మాతృసంబంధు లగుమదీయబంధువులుఁ
గూడఁ గులసింధుసౌగంధికబంధులును గృతప్రబంధులును నీతియుగంధరులును
గావున నా కి ట్లనిరి. 66

క. హరిఁ గాంచుటచే మోక్షము, సిరిచే నర్థంబు ధాత్రిచే భూమియు శం
ఖరథాంగమ్ముల విజయము, విరచించు మ టన్నకృతిని విద్యయుఁ గలుగున్. 67

ఆ. శ్రేయ మబ్బు ననుచుఁ జెప్పె విష్ణుఁ డనంగ, మంచికల య టంచు నెంచనేల
అతఁడు సెప్పు మన్న దితనిచే నిప్పుడు, గలిగె నిదియె సాక్షి గాదె మనకు. 68

వ. అదియునుం గాక. 69

కర్తృవంశావతారము.

సీ. శ్రీవిష్ణునాభితాజీవసంభూతుఁ డేవసుమతీసురునకు వంశకర్త
రామాయణామరభూమీరుహాబ్ధి యేవితతాగమాంతసంవేద్యగురుఁడు
కశ్యపాత్రివసిష్ఠగౌతమభృగువు లేసూనృతభాషణుఁ బోడువారు
పృథులశస్త్రకళాధురీణుండు ద్రోణుఁ డేగురుతపోరాశికిఁ గూర్మిపట్టి

తే. యతఁడు దనరారు సర్వలోకైకయోగ్య, తారకాపథవర్తి విస్తారకీర్తి
దురితకర్మపరిత్యాగి పరమయోగి, వరగుణాస్థాని శ్రీభరద్వాజమౌని. 70

తే. అమ్మహామునిగోత్రాబ్ధి నవతరించి, తమ్ములును దాను నన్యోన్యతను దనర్చి
తమ్ము లనుబోరుననిసోముఁద్రస్తరించు,నారసోమాహ్వయుఁడు కాకనూరిఘనుఁడు.

తే. అతఁడు మధురను బుధసమూహములఁ దొడరి,వేదశాస్త్రపురాణాదివాదములను
గాకనూరింటఁ జేసినకారణమున, గాకనూరింటివాఁ డన ఘనతఁ గాంచె. 72

---

1 చను (ప).

సీ. బాలుఁడై కాశికాపట్టణంబున కేఁగి బ్రహ్మేంద్రునొద్ద శాస్త్రములు చదివె
[1]బ్రహ్మరాక్షసిచేతఁ గ్రమము చెప్పంబడి కట్టినగండభాగంబు నొంచె
చరికొండసీమలో సంచరించెను గాకునూరన సర్వాగ్రహార మొకటి
నిడుదవెల్లిని బొద్దినేపల్లి నివరళపురిని మాన్యక్షేత్రములు గడించె
తే. నవని సర్వజ్ఞుఁ డగుట గంగాంబికాభి, రాముఁ డగుటను నిక్కంబు సోముఁ డనఁగ
మనియె నిలఁ గాకునూరితిమ్మనసుతుండు, సోముఁ డభినవచూతసద్గ్రామమునను. 73

చ. అతఁడు భవత్పితామహున కయ్యెఁ బితామహుఁ డాఘునుండు భా
రతిని దపంబునం గని పరం బడిగెం దనయింట విద్య ప్ర
స్తుత యగుచుండ [2]నందులకు సుమ్ము జగంబునఁ గాకునూరిసం
తతి యగువారు శోభనదినంబుల మున్నుగ వాణిఁ గొల్చుటల్. 74

తే. గంగయందుఁ గుమారునిగాంచె నొకని, సోముఁ డని చెప్ప నెల్లను జోద్యమగునె
కాంచెఁ బెక్కుకుమారుల గంగయందు, సోముఁ డలకాకునూరివంశోత్తముండు. 75

వ. వా రెవ్వ రంటేని. 76

సీ. అమరేశ్వరుండు భోగాతిశయంబున నమరేశ్వరుం డన నతిశయిల్లుఁ
గొండలయ్య దలంప గురుధైర్యమహిమచేఁ గొండలయ్య యనంగఁ గొమరు మీఱు
రంగప్పఁ డాశ్రితరక్షణప్రౌఢిమ రంగప్పఁ డన ధాత్రి రంగు గాంచు
లక్ష్మణుం డగ్రజాలాపానువర్తి యై లక్ష్మణుం డన భూతలమున వెలయు
తే. నందులోఁ గాకునూరిరంగార్యుయుండు, గనియె నలువురుతనయులఁ గన్నమాంబ
యందుఁ దిరుమలభట్టు గంగార్యవర్యు, నెలమిఁ బెదసోముఁ జినసోము నిందులోన.

సీ. ఒకనివాకిలిఁ గాచి యుండఁ డెన్నటికైన సుగుణుఁడు గాఁడు దా నొక్కనాఁడు
కంట మంటలు రాలఁ గనుఁగొనఁ డెవ్వరి నేరఁ డెన్నటికిని బిరుదు మోవఁ
గుత్తుకందు విషంబు గూరిచి వర్తింపఁ డనిశంబు పరులను నడిగికొనఁడు
సంతతంబును బౌరుషము తృప్తి గాంచఁడు క్రతువులు దాఁ జేయుఁ గాని చెఱుపఁ
తే. డిన్ని సద్గుణములు గల్గెనేని పూని, జోడు సేయంగ వచ్చు నాసోముఁ గాకు
నూరికులవారిజాతచకోరమదవి,రామునకు రంగఘనుపెదసోమునకును. 78

సీ. కొట్టించె నెవ్వఁడు గురువాపి వప్రదక్షిణభాగమున రొంపిచెర్లలోనఁ
గట్టించె నెవ్వఁడు ఘనశిలాసాలంబు రంగుగా శంకరలింగమునకుఁ

---

1 బ్రహ్మరాక్షసుతోడఁ గ్రమము చెప్పుచు బండిగట్టిన గండభాగంబు మోచె (వా). 2 నందునకు (వా).

బెట్టించె నెవ్వఁడు పృథుతరారామంబు గుడిపాటికడ వినికొండత్రోవఁ
బుట్టించె నెవ్వఁ డప్పురియామ్యదిశ గుంటఁ ద్రవ్వించి పశువులు ద్రావ జలము
తే. క్షితిఁ దలంపఁగ సర్వజ్ఞశేఖరుండు, సత్పథవిహారి ద్విజరాజచారులక్ష
ణాన్వితుం డెవ్వఁ డతఁడు సోమాభిధుండు, కాకునూరికులాఖ్యసాగరభవుండు.

ఉ. వట్టిముపోతనార్యసుతవర్యుఁ డనం దగు పెద్దిభట్టుతోఁ
బుట్టినకృష్ణుఁ గైకొని సుపుత్రుల వెంగన గన్నభట్టు బ
ల్దిట్టను గంగయ న్సుతలఁ దిమ్మను రంగను లింగ గోనమన్
రట్టడిఁ గాకునూరి పెదరంగయసోముఁడు గాంచె వేడుకన్. 80

క. వినుతమతిఁ గాకునూరిజననమణి యగుసోమునగ్రనందనుఁ డగు వెం
గన బుధుఁ డన నెగడె జగంబున సోమునినందనుండు బుధుఁ డగు టరుదే. 81

తే. పల్లెనాటను నూటతొంబదియు నాల్గు
గ్రామముల నీడు గానక కాకునూరి
వెంగనార్యుఁడు వేదవేదాంగములను
బ్రస్తుతికి నెక్కె మాఱుటబ్రహ్మ యనఁగ. 82

ఆ. కాకునూరివెంగఘనుఁడు సేసమయందుఁ, గాంచె మొదల నప్పకవిని నిన్ను
వెనుక సోమనార్య వేంకటపతిఁ గృష్ణు, భట్టు లక్ష్మణాఖ్యబాలుఁ గాంచె. 83

క. శ్రీగిరిని నిలిచి నీవును, భోగివిభూషణునిపట్టపుకవీంద్రుఁడ వై
వాగీశవినుతకా మెప, లీగరుడాసనకృపాకలితవాక్ప్రౌఢిన్. 84

సీ. జగతి నాపస్తంబశాఖోక్తషట్కర్మపద్ధతిఖండనిబంధనంబు
కాలబాలార్కవాఖ్యజ్యోతిషగ్రంథసంహితాసుశ్లోకసంగ్రహంబు
శ్రీమదనంతప్రసిద్ధమహావ్రతకల్పకథాంధ్రోక్తికావ్యరచన
శ్రీనగాధీశసుశ్లేషనిందాస్తుతిభావగర్భితసీసపద్యశతము
తే. లలితకవికల్పకాఖ్యానలక్షణంబు, మహితసాధ్వీజనౌఘధర్మద్విపదము
నంబికావాదనామకయక్షగాన, కృతియుఁ జేసితి కాకునూరికులయప్ప. 85

క. ఇట్టిమహాగోత్రంబునఁ, బుట్టిననీ కిట్టిశుభము వొందుట యరుదే
గట్టిగ నాదేవుఁడు సమ,కట్టినయది తెనుఁగుఁ జేయఁగాఁ [1]దగు ననినన్. 86

క. పరమోత్సుకతను నన్నయ, విరచించినఫక్కి వ్రాసి విప్రుని గాశీ
పురి కనిచి వృద్ధబాంధవ, గురువిబుధులచే ననుజ్ఞ గొని చిత్తమునన్. 87

1 గదియు ననన్.

కవివిచారము.

క. లోకంబునఁ గలవిబుధానీకములో నెవరిఁ బోల నేరుతు నైనన్
నా కిచ్చె [1]నాంధ్రశబ్ద, వ్యాకరణముఁ దెనుఁగుఁ జేయు మని హరి కరుణన్. 88

తే. మహిని వాగనుశాసనమయుఁడొనర్చు, నిమ్మహాగ్రంథ మనునావయెక్కి యాంధ్ర
శబ్దజలరాశి తరియించుజనుల కేను, గర్ణధారుఁడ హరియనుగ్రహముదీవి. 89

ఉ. ఎన్నఁగ నన్నయాఖ్యకవి యీకలి కాదిని జెప్ప దాని భీ
మన్న హరించెఁ గ్రమ్మఱ మహాత్ముఁడు రాజనరేంద్రుపట్టి దా
మొన్న నొసంగె విప్రునకు మూల మతం డొనరించెఁ [2]డీక నా
కన్నది మున్ను విన్నదియుఁ గాదు మహాద్భుత మబ్బె నా కిటన్. 90

క. మూలము చెప్పిననన్నయ, భూలోకబ్రహ్మ యతనిబుద్ధి దెలిసి వ్యా
ఖ్యాలక్ష్యంబు లొనర్చిన, బాలసరస్వతులఁ బోలుప్రాజ్ఞులు గలరే. 91

క. ఎక్కడిమతంగపర్వత, మెక్కడికొమెపలి సుకవు లీలో లేరే
గ్రక్కున నిది దెనుఁగింపక, దక్కుట నను ధన్యుఁ జేయుతలఁపున నేమో. 92

క. ఆతిక్కనముఖ్యకవి, వ్రాతముచే నీ తెలుంగువ్యాకరణము ధా
త్రీతలమునఁ గడు నంత, ర్భూతం బై తెనుఁగు గాకపోవుట లెల్లన్. 93

వ. మత్పురాతనజననఘనతరతపోవిశేషంబువలనన కదా యని చింతించి నితాంతసంతుష్టాంతరంగుండ నై. 94

తే. తనయనుగ్రహమునఁ జెప్పుమనుచు నిన్నఁ, గలను వచ్చినహరి తానె కలఁడు నాకుఁ
దెలియనిపదంబు లెల్లను దెలుప నింక, శంక సేయంగ వల దని సమ్మతించి. 95

వ. ముందు బృందారకభాష నశేషవిద్యాజలజాసనుం డగుశబ్దానుశాసనుండు సంక్షేపంబుగాఁ గూర్చిన [3]యాంధ్రవ్యాకరణంబునందలి, సంజ్ఞా, సంధి, తత్సమ, దేశ్య, క్రియాపరిచ్ఛేదంబు లయిదునుం దెనుఁగుఁబలుకుల నేను విస్తరించి భాషాపరిచ్ఛేదంబును, వర్ణపరిచ్ఛేదంబును, వళిప్రాసపరిచ్ఛేదంబును, పద్యపరిచ్ఛేదంబును, సంధిపరిచ్ఛేదంబును, తత్సమపరిచ్ఛేదంబును, దేశ్యపరిచ్ఛేదంబును, క్రియాపరిచ్ఛేదంబును నను నామంబుల నభిరామంబు లగునాశ్వాసంబు లెనిమిదిగా నెలకూచి బాలసరస్వతి సకలభాషాకవి'మహోపాధ్యాయ ప్రణీతాంధ్రవ్యాఖ్యానగ్రంథం బాధారంబుగా రచియింపం బూని. 96

క. దశమీనురగురువాసర, శశితారావజ్రయోగషష్ఠకరణయు
క్తశరాసనలగ్నంబున, శిశిరకరాంశమున మొదలు సేసితిఁ గృతికిన్. 97

---

1 నంధ్ర. 2 నింకఁ దాఁ గన్నది. 3 యంధ్ర.

వ. ఇట్లు కృతప్రారంభుండనై మదీయేష్టదేవతం గాంచి నమస్కరించి వినుతించి యతనిం గుఱించి షష్ఠ్యంతములు విన్నవించెద. 98

షష్ఠ్యంతములు.

క. సాయపవెంకటపతిభూ, నాయకదత్తాగ్రహారనగరప్రాగ్ద
శాయతదేవాలయమునఁ, బాయక వసియించుగోపభామాపతికిన్. 99

క. శ్రుతశాస్త్రాగమజితగీష్పతి వట్టెము పెద్దనార్యసంపాదితపు
ణ్యాతరాగ్రహారపూర్వ, క్షితిజళమీయామ్యమున వసించినహరికిన్. 100

క. తంగెడసీమను నిర్జర, గంగాసమనాగనిమ్నగాపూర్వమునం
బింగళిపురదక్షిణమున, రంగుగ నెలకొన్నగోపరత్నంబునకున్. 101

క. కేతవరనామపట్టణ, దైతేయాశాసమన్వితనికేతునకున్
వాతాత్మజతార్క్ష్యసమన్వితునకు సమస్తలోకవిఖ్యాతునకున్. 102

క. అలఘుతరశీలునకు మంగళగుణజాలునకు దనుజకాలున కింద్రో
పలనీలునకును గామేపలిగోపాలునకు ఘోషపతిబాలునకున్. 108

తే. అంకితము గాఁగ నేఁ జేయునట్టియాంధ్ర, శబ్దచింతామణిగ్రంథసారపాద
పంబునకు నాలవాలంబుపగిది నొప్పు, నట్టిభాషాపరిచ్ఛేద మెట్టి దనిన. 104

ప్రథమాశ్వాసము.

భోజతనూజాస
త్యాభామాసహిత తార్క్ష్యవాహనుమద్యుత భ
ద్రేభాధిపపోషణ తుల
సీభూషణ కామెపల్లి శ్రీగోపాలా. 1

క. అవధారు శబ్దశాసనుఁ డవనిఁ గలియుగమున కాది నారాజమహేం
ద్రవరంబునఁ జెప్పినయాం ధ్రవచోవ్యాకరణసూత్రతతిఁ దెనుఁగింతున్. 2

క. భాషానిరూపణం బా ర్యాష్టకమునందుఁ దొలుత నాంధ్రకవిశిరో
భూషణ మగునన్నయ సవిశేషంబుగఁ జెప్పె సంకుచితవాక్యములన్. 3

భాషాపరిచ్ఛేదమూలసూత్రంబులు.

ఆర్యావృత్తశ్లోకంబులు.

విశ్వశ్రేయః కావ్యం త దదోషా పరిష్కృతా చ వాగర్థా
సా వా గ్యా రసవృత్తి స్స్వాద్యో హి రసో యథాతథం కవిభిః. 1

స్వస్థానవేషభాషాభిమతా స్సన్తో రసప్రలుబ్ధధియః
లోకే బహుమన్యన్తే వైకృతకావ్యాని చా న్యదపహాయ. 2

ఆద్యప్రకృతిః ప్రకృతి శ్చాద్యే ఏషా తయో ర్వికృతిః
కేవలత యానుసర్ప త్యుభే చ యేయం యథాతథా భాషా. 3

తజ్జా సమా చ దేశ్యా గ్రామ్యా చేయం చతుర్విధా భవతి
ప్రకృతిద్వయజా తజ్జా తుల్యా తు సమా ప్రవాహిని దేశ్యా. 4

సిద్ధి ర్లోకా ద్దృశ్యా లోకో నవ్యాదృశ శ్చ నిత్యశ్చ
సంస్కారార్లో నియమో ఽనియమో గ్రామ్యం హి య త [illegible]

విరళాః పేచోపాదికశబ్దాః ప్రత్యాహారంతు శబ్దజ్ఞాః
ఇహ తు ప్రత్యాహార్యం సజ్జ్ఞేతితసుప్రసిద్ధ మేవ పదమ్. 6

ఇతి శ్రీసకలభాషావాగనుశాసననన్నయభట్టవిరచితాంధ్రశబ్ద
చిన్తామణౌ భాషాపరిచ్ఛేదః ప్రథమః.

వ. ఈశ్లోకంబు లాఱునుం బండ్రెండు సూత్రంబు లయ్యె నవి యెల్ల నిందు వివరించెద.

పూర్వగ్రంథనామసంగ్రహము.

తే. సంస్కృతమునకు నాంధ్రభాషకును దొల్లి, లక్షణములు శాకల్లెమల్లనసుధీంద్ర
విన్నకోటపెద్దనసుకవిప్రముఖులు, క్షితి నొనర్చిరి లోకోపకృతిగఁ బెక్కు. 4

వ. అవి యెయ్యవి యనినం బ్రతాపరుద్రీయంబును, కువలయానందంబును, చంద్రాలోకంబును, రసమంజరియును, సాహిత్యచంద్రోదయంబును, సాహిత్యరత్నాకరంబును, వృత్తరత్నాకరంబును, చమత్కారచంద్రికయును, షడ్భాషాచంద్రికయును, షడ్భాషావివరణంబును, త్రివిక్రమవృత్తియు, హేమచంద్రఫక్కికయును, గవిభల్లటఫక్కికయును, నధోక్షజఫక్కికయును, శబ్దానుశాసనీయంబును, గవిరాక్షసీయంబును, గవికంఠపాశంబును, గవిమూషికమార్జాలంబును, గవిగజాంకుశంబును, గవిసర్పగారుడంబును, గవిజనాశ్రయంబును, గవిలోకసంజీవనియును, గవికంఠాభరణంబును, గావ్యాలంకారచూడామణియును, గావ్యచింతామణియు, నథర్వణచ్ఛందంబును, గోకర్ణచ్ఛందంబును, శ్రీధరచ్ఛందంబును, ననంతామాత్యచ్ఛందంబును, ఛందోదర్పణంబును, నలంకారసంగ్రహంబును, నలంకారరత్నావళియు, నాంధ్రభాషాభూషణంబును, రేఫఱకారనిర్ణయంబును, లక్షణవిలాసంబును, సులక్షణసారంబును, సర్వలక్షణసారసంగ్రహంబును, లక్షణదీపికయును, శారదాదీపికయును, శారదాముకుటంబును, శారదాతిలకంబును, వాగీంద్రచూడామణియును, నరసభూపాలీయంబును మొదలుగా నీక్షింప లక్షణగ్రంథంబులు లక్షోపలక్షలు గల వందు. 5

క. ఒకదానికంటె మఱి వే, ఱొకటి విశేషంబుఁ జెప్పుచుండుకతమునన్
సకలగ్రంథములును జదువక తెలియునె లక్షణప్రపంచం బెల్లన్. 6

ప్రబంధమహిమ.

క. ఇది చదివినపిమ్మట మఱి, యెదియేనియుఁ జదువుబుద్ధి యేలా వొడమున్
బదఁపడి గ్రంథము లన్నియు, వెదకి వెదకి సార మెల్ల వివరింపంగన్. 7

తే. పర్వతము లెల్ల నొక్కదర్పణమునందుఁ, జూపడు తెఱంగునను గవితోపయోగ
లక్షణములన్నియును సరళంబు గాఁగ, నెఱుఁగఁబడు నిందుఁ దెలియనూహించి రేని.

తే. సారభాషను శబ్దశాస్త్రంబుపగిది, దెనుఁగు(న) కావశ్యకం బిది దీనిఁ జదివి
చెప్పినప్రబంధము జగత్ప్రసిద్ధి నొందు, నురక రచియించినది యప్రయోజక మగు.

క. రత్నములకు నిల సత్కృతి, రత్నములకు మఱి తురంగరత్నములకు స్త్రీ
రత్నములకు లక్షణములె, యత్నంబునఁ జూపవలయు నండ్రు మనీషుల్. 10

క. ఈక్షితిని రాజరాజును, భిక్షునిగాఁ దిట్టఁ గూటిపేదను యక్షా
ధ్యక్షునిగాఁ దీవింపను, లాక్షణికుఁడె యెన్ని భంగుల సమర్థుఁ డగున్. 11

తే. ఉత్తముఁడు లక్ష్యలక్షణవృత్తవేది, పరఁగు మధ్యముఁ డన లక్ష్యపద్యవేది
సారిది నధముఁడు లక్షణశ్లోకవేది, లక్షణజ్ఞుల కివి యవశ్య లక్షణములు. 12

క. తొలుతను లక్షణసూత్రంబు లెఱింగి పిఱుంద లక్ష్యములు దెలియంగా
వలయును గావున లక్షణములు లక్ష్యంబులును బాఠముగఁ జేయఁ దగున్. 13

శబ్దానుశాసనమూలసూత్రము:—

విశ్వశ్రేయః కావ్యమ్. 1.

క. ధర్మములలోన నుత్తమ, ధర్మము కావ్యము నిజంబు ధర నెవ్వని కా
ధర్మము చేకుఱు నతఁడు సుధర్మను వసియించుఁ జెక్కు దైవతయుగముల్. 14

క. తనయుఁడు చెఱువును గావ్యంబు నిధానము గుడి వనంబు భూదేవస్థా
పనమును ననునియ్యేడును, జను శాస్త్రములందు సప్తసంతతు లనఁగన్. 15

తే. దుష్కృతము లెన్ని చేసినఁ దుదిని సప్త
సంతతులలోన నొక్కటి సలుపునతఁడు
సుతుకమునఁ దననూటొక్కకులము వారి
నరకములఁ బాపి ముక్తికి నడుపు నిజము. 16

క. ఇల సప్తసంతతులలో, పలఁ గావ్యము దక్క దేవభవనవనాదుల్
స్థిరము లగుఁ గొన్నివర్షంబుల కని చంపువు రచించె భోజుం డెఱుకన్. 17

తే. నిలిపి రెక్కడ నచట నె నిలిచియుండు
నగ్రహారాదిసంతతు లరసి చూడ
నవియుఁ గృతిముఖరచనచే నఖిలదిశల
నెగడుఁ గావునఁ గావ్య మన్నిటికిఁ దొడవు. 18

క. పురివఱదనిరు గోదావరిఁ గలసిన యోగ్య పైనవడువున గడు దు
శ్చరితుండైనను గావ్యంబరమునఁ జెప్పఁబడి పావనచరిత్రుఁ డగున్. 19

క. క్షితి నెవ్వనినామము సత్కృతి నెన్నిదినంబు లుండు దివి నాపుణ్య
వ్రతుఁ డంతకాల ముండును, ధృతి నింద్రద్యుమ్నునునికి దృష్టాంతముగాన్. 20

క. తనకు హితార్థము లెఱిఁగించు నఘంబు లడంచు ధనము శోభనము యశం
బును గూర్చు నఖిలసురలన్, గనఁబడఁ గాఁ జేయు నెపుడుఁ గావ్యము కవికిన్.

తే. మేటిబ్రహ్మర్షి యయ్యె వల్మీకభవుఁడు, గాంచె రవిని మయూరుండు గడియలోన
*హారిణరోగము వాసె శ్రీహర్షునకుఁ, గావ్యమునఁ జెందరానిసద్గతులు గలవె. 22

చ. అలరఁ బురాణకావ్యముల నార్యులు చెప్పినవారు దక్కఁగాఁ
దెలియఁ జతుర్యుగంబులను దీవుల నేఁడిట నెంద ఱెందఱో
యిల జననంబు నొంది మని యేఁగిరి పుణ్యచరిత్రు లందులో
పల నిపు డొక్కఁడేనియును బ్రస్తుతి కెక్కుటెఱుంగ మెక్కడన్. 23

తే. రామకథలోనఁ గపులు వారాశిఁ గట్టి, రనుచు వాల్మీకి చెప్పంగ నఖిలజనులు
సేతు వనుచు నెఱింగిరి చెప్ప కున్న, నదియు నొకసోఁగ[1]దీవి యటంద్రు గాదె.

క. వివరించె యజుర్వేదము, కవి యగువిప్రుండు శుచి జగంబుల నేత
త్పవిమలకావ్యము మిక్కిలి, పవిత్ర మగుఁ గపిలగోవుపాల తెఱఁగునన్. 25

తే. ఉపమ గలిగిన శయ్యల నొప్పియున్న, నంఘ్రిభవునికావ్యంబు గ్రాహ్యంబు గాదు
పాయసం బైన సంస్కారపక్వ మైనఁ, గాకజుష్టంబు హవ్యంబు గానియట్లు. 26

కావ్యభేదంబులు.

సీ. ఉచ్చారణక్రియ నొప్పారు వర్ణంబు వర్ణసంచయమున వఱలుఁ బదము
పదవితానముచేత భాసిల్లు వాక్యంబు వాక్యభేదమున నివ్వటిలు నర్థ
మర్థవశంబున నమరును భావంబు భావసంగతిఁ గనుపట్టు రసము
రససుప్రశస్తిచేఁ బొసఁగును బద్యంబు పద్యరాశిని గూర్పఁబడును గావ్య

తే. మట్టికావ్యంబు ద్వివిధమై యతిశయిల్లుఁ, బరువడిఁ బ్రబంధచాటుప్రబంధము లన
సర్గములసంస్కృతమున నాశ్వాసములను, దెనుఁగునఁ బ్రబంధమనునదితనరుఁ గృష్ణ.

సీ. పురమును బుతుషట్కమును బ్రయాణంబును శైలంబు వేఁటయు సాగరంబు
మహేంద్రపుణ్యాశ్రమంబును మంత్రంబు ద్యూతంబు పిదప నద్భుతరణంబు
విజయంబు మద్యపానజవికారంబును వనవిహారంబును వారికేళి
కన్యాంగసౌందర్యకథనంబు హిమకరాభ్యుదయంబు విప్రలంభోదితంబు

తే. పద్మమిత్రోదయంబును బరిణయంబు, సురతమును దౌహృదంబును సుతజననము
ననఁగ నిరువదిరెండు వర్ణనలు గూర్చి, చెప్పవలయుఁ బ్రబంధంబు శ్రీనివాస! 28

---

* హారిణ = శ్వేత. హారిణరోగము = శ్వేతరోగము. 1. సెరిగి.

క. కనుఁగొన సంఖ్యాబద్ధంబు నసంఖ్యాకంబు నాఁగ భువి నిరుదెఱఁగై
తనరారుఁ బూర్వకవిమతమున నాచాటుప్రబంధములు జలజాక్షా. 29

తే. నాల్గుదెగలయుదాహరణములుముక్త, కాదిపంచాశదశమను సంఖ్యాన్వితములు
గద్యరగడద్విపదదండకములు మంజరులును సంఖ్యారహితచాటువులు నృసింహ.

ముక్తకాదిపంచాశత్తెట్టిదనిన.

సీ. ఒనరు ముక్తక మన నొక్కపద్యము ద్వికం బగు రెండు త్రికము మూఁడైనఁ బంచ
రత్నంబు లైదు వారణమాల యెనిమిది నవరత్నములు పద్యనవకమైన
భాస్కరమాలిక పండ్రెండు శశికళ పదియాఱు నక్షత్రపంక్తి యిరువ
దియు నేడు త్రింశదాహ్వాయము ముప్పది రాగసంఖ్య వెండియు రెండు సాగనేని

తే. వరుసఁ బంచాశదాఖ్య మవ్వల శతకము, నష్టసమధికశతకంబు ననఁగ వెలయు
నేఁబదియు నూఱు నూటిపై నెనిమిదియును, సప్తశతి సప్తశతమైన శార్ఙ్గపాణి. 31

శబ్దానుశాసనమూలసూత్రము.—

తదదోషౌ పరిష్కృతౌ చ వాగర్థౌ. 2.

తే. కృతికి [1]సల్లు శబ్దార్థముల్ రెండు వలయు, నవి యలంకారయుతములు నఖిలదోష
రహితములు గాఁగఁ జూచి కూర్పంగ వలయుఁ, గా మెపలిబాలగోపాల గానలోల.

శబ్దార్థలక్షణాలంకారసీసమాలిక.

సీ. సర్వలక్షణ[2]సారశబ్దార్థయుగళంబు మహితశుద్ధసువర్ణమణులభంగిఁ
బదపద్యభూషణప్రచయరూపంబులై లలిఁ గావ్యలక్ష్మి నలంకరించు
కారణంబున నలంకారాఖ్యలను జెంది బహుభేదములను జూపట్టుఁ గృతుల
నఖిలకావ్యములకు నాత్మలు రీతులు ప్రాణముల్ వానికిఁ బ్రాణదశక
మోలి వైదర్భికాగౌళికాపాంచాలికాలాటికాఖ్యానకలితలైన
నాల్గురీతు లెన్నంగ నర్థవ్యక్తి సౌకుమార్యౌజఃప్రసాద[3]కాంతి
†మధురతౌదార్యసమాధిసామ్యశ్లేషములు పదియును బ్రాణములు దలంప
శయ్యాచమత్కారశబ్దస్ఫురణపదావృత్తిరీతి ప్రాణవితతు లెల్ల
శబ్దలక్షణములై జగతిపైఁ బొగడొందు నుభయవిస్ఫురణంబు నొప్పునట్ల

---

1 నెందు(వా.పె); మొదల (ప). 2 యుక్తసర్వార్థ (పె). 3 ఫణితి.

† ఈశబ్దము కావ్యగుణవాచకమైనయప్పుడు "మాధుర్య" అని యుండదగు. అట్లున్నచో ఛందోభంగము. "ధర్మధర్మిణోరభేదః" అనున్యాయము రసవాచకమైనయప్పుడే చెల్లును. ఇచ్చట చెల్లదు.

వదలక యును గొన్నవర్ణంబు కృతులను బలుమాఱు నుడివినఁ బ్రాస మయ్యె
నది సుఖకర దుష్కరావసాన ద్వి త్రి చతు రను సంజ్ఞల సప్తవిధము
లయ్యె ననుప్రాస మందులోపల ఛేకవృత్తిలాటము లన మూఁడుతెఱంగు
లేకార్థశబ్దంబు లేక పద్యంబులోఁ బునరుక్తిదోషంబు బొందకుండ
నుడుగక పేమాఱు [1]నుడువఁగ లాటాఖ్య జను ననుప్రాస మై జరుగుచుండు
లాటంబులో శృంఖళాన్యాయబంధంబు ప్రతిషేధశృంఖళాబంధనంబు
మాలికాదీపసమాఖ్యయు సారంబు నేకావళియు నన నెసఁగు నైదు
పలుమాఱు నొకభంగిపలుకులు పలుకుచో నర్థంబు వేఱైన యమక మదియు
నాదిగతంబు మధ్యగతంబు నంతగతాఖ్యంబు నాదిమధ్యమగతంబు
నాద్యంతగతము మధ్యాంతగతంబును జరణత్రయగతంబు సర్వగతము
నుపమానపదగోపనోక్తియు నన నవవిధము లై యమకముల్ విస్తరిల్లు
సరిగమపధను లోష్ఠ్యనిరోష్ఠ్యములు తెలకట్లును గుడులు శృంగములు నేక
వర్ణంబులు నభీష్టవచన సంపుటనంబులు నాదిగా నిట్లు వొదలు పెల్లఁ
జిత్రకవిత్వప్రసిద్ధనామంబు లై పెం పొంది పీనుల కిం పొనర్చు
సరవి గూఢచతుర్థచరణవర్ణముఁ జతుర్విధకందమును బంచవిధసువృత్త
పద్యంబు సీసరూపద్విపదాఖ్యయుఁ గందగర్భితమణిగణనికరము
మొదలు గా నొకపద్యమునఁ బెక్కుపద్యంబు లిమిడి ఛందోర్థదోషములు లేక
కనుపట్టునవి యెల్ల గర్భకవిత్వవిఖ్యాతిచే శ్రవణసుఖం బొనర్చు
గోమూత్రికాఛత్రగుచ్ఛకుండలినాగకంకణమర్దలఖడ్గచక్ర
పంకజసర్వతోభద్రమాలాతురప్రభృతిబంధంబు లేర్పడఁగఁ జెప్ప
వృత్తము ల్బంధకవిత్వవిశ్రుతము లై కవులకుఁ జెవులపండువులు సేయుఁ
బ్రాసాదిగాఁ జెప్పఁ బడిన వన్నియు శబ్దవితతి కలంకారవితతు లయ్యె
ధర నలంకారప్రధానతాసురసప్రధానతావస్తుప్రధానతలును
భాసిల్లు నారభటీసాత్వతీభారతీకైశికీనామధేయవృత్తు
లర్థస్ఫురణసమాఖ్యయు లాంగలీఫలపాకమ్మృద్వీఫలపాకములును
గడు ముఖ్యగౌణలక్ష్యధ్వనివ్యంగ్యముల్ గణుతింప నర్థలక్షణము లయ్యెఁ
జర్చింపఁ గృతులకు జాతిగుణంబులు ద్రవ్యక్రియలు జీవితంబు లగుట
నవి యే తెఱంగున నమరు నట్లన చెప్ప వలయు జాతియు స్వభావంబు ననఁగ
నది మొదలొక్కని మూఁడుపనులపై నెనిమిది యెసఁగుతద్భేదంబు లెఱుఁగవలయు

---

1 నుడుగఁగ.

జాతియు నుపమయు సద్రూపకంబును భ్రాంతిమంతంబు నపహ్నుతియును
దీపకత్రయము నాక్షేపంబు శ్లిష్టంబు నుత్ప్రేక్షయును దుల్యయోగితయును
వ్యతిరేకమును నుదారతయుఁ బ్రేయస్కంబు వెసఁగ విరోధ మావృత్తివిధము
భావికాఖ్యానంబుఁ బరివృత్తియును సమాహితము నప్రస్తుత స్తుతిపరంబు
వ్యాజస్తుతియును బర్యాయోక్తియును విశేషోక్తి వక్రోక్తి సహోక్తిసంజ్ఞ
నూర్జస్వియును సమాసోక్తి సమాఖ్యయు జగతి విభావనాసంకరములు
రసవంతమును నిదర్శనమును సూక్ష్మంబు లవనామకంబు హేతువుఁ గ్రమంబు
నాశీర్వచనము నర్థాంతరన్యాసంబు నతిశయోక్తియు నుదాత్తాభిధంబు
నన నొప్పు నివ్వియు నర్థంబులకు నలంకారభేదంబు లై కొనఁబడును
దొలుతటిరూపకాదులు తమలోఁ దాము కలసి సంసృష్టిసంకరము లనఁగ
ద్వివిధంబు లగు నందుఁ దిలతండులన్యాయసంసృష్టిఁ గృతులఁ బ్రశస్తమయ్యె
సంకరంబులు రెండు జరుగు దుగ్ధోదకన్యాయ నృకేసరిన్యాయములను

తే. క్షితిని శబ్దార్థసంసృష్టిఁ జెందునట్టి, సంకరంబులు మఱియును జాలఁ గలవు
వరుస నవి యెల్లఁ దెలియంగ వలయుఁ బూర్వ, శాస్త్రలక్షణలక్ష్యోక్తసరణివలన.

శబ్దార్థదోషసీసమాలిక.

సీ. కనుఁగొన దుష్ప్రయోగము వైరివర్గంబు ధరఁ దత్సమాసశబ్దక్రమంబు
నపసంస్కృతాఖ్యంబు నప్రయుక్తంబు విసంధి దుస్సంధి కుసంధిపదము
లవల నకారశూన్యంబు హీనోక్తియుఁ గొఱలుదీర్ఘపుకాకుఁ గుఱుచకాకు
సమసవభంగంబు ఛందోయతిప్రాసభంగంబులు ననంగఁ బదియు నాఱు
శబ్దగతప్రదోషంబు లై యొప్పారుఁ గృతులు సాగవు వీని నెఱుఁగకున్న
న్యూనపదోపమయును నధికపదోపమయు నప్రసిద్ధోపమావిధంబు
నసదృశోపమయు మహాధికోపమయును నీచోపమయు వ్యర్థవాచకంబు
దేశసమయలోక దిక్కాలమైత్రీవిరోధాగమకళావిరోధములును
వ్యాకీర్ణకము నసమర్థ మపార్థంబు విరసంబు నతిమాత్రవిశ్రుతంబు
నశుభలజ్జాజుగుప్సాశ్లీలములు సంశయంబు సందిగ్ధనేయార్థములును
బ్రక్రమభంగం బపక్రమంబును గ్రమభంగంబు శ్రుతికటుపరుషములును
క్లిష్టగూఢార్థం బపుష్టార్థకము నసంగతదోషము పదప్రకర్షణంబు
నధికపదంబు సమాప్తపునరాత్తంబు హీనపదంబు నిర్హేతుకంబు
నవిమృష్టకవిధేయాంశ మన్యార్థంబు నప్రతీతికము ననర్థకంబు
భిన్నసంబంధంబు భిన్నలింగము భిన్నవచన మలంకారవర్జితంబు

క్షితి నప్రయోజకక్లిష్టంబు నేకార్థకంబును బునరుక్తకంబు ననఁగఁ
దొడరు నేఁబది యర్థదోషంబు లివి ముందు దెలియక కృతి [1]సేయ నలవి గాదు
పదపడి యును బల్కుప్రాసాదులను గూర్చి చెవులకు [2]నింపుగాఁ జెప్పి రేని
ధీరులు సద్గుణాధికతచే నవియు చేపట్టుదు రొక్కొక్కపట్టునందు
శ్రుతిసంస్కృతియు మధురతయు నస్పష్టార్థమునకు నర్థవ్యక్తియును బదప్ర
కర్షంబునకు ధాత్రి హర్షవాక్యము సూక్తితంత్ర మశ్లిష్టాభిధానమునకు
గ్రామ్యంబునకు నెల్లఁ గాంతియు ననుచితార్థంబుల కెల్ల నుదాత్తతయును
సంధిదోషముల కూర్జస్వియు శ్రుతిపరుషంబుల కెల్లను సౌకుమార్య
మప్రతీతికమున కాప్రసాదంబుఁ బ్రేయస్కంబు బరుష సమాఖ్యమునకుఁ
గ్రమభంగమునకు సంక్రమతయు న్యూనాధికపదంబులకు సామ్యకల్పనంబు
వెండియు నిబ్భంగి వెదకి గుణాధిక్యమును గూర్చి దోషముల్ దొలఁగఁ జేసి

తే. రచన గావించుకృతి బుధరచనలందుఁ, దనరు నాచంద్రభాస్కరతార మగుచుఁ
గావున నలంక్రియాశాస్త్రకథితఫణితి, నరయఁ దగు వీని నెల్ల భూసురపురీశ. 34

వాక్యలక్షణము.

మూ. సూ:—సా వాగ్యారసవృత్తిః. 3.

క. రసమునకు [3]నాశ్రయంబై, యసదృశ మగు నెద్ది యది గదా శబ్దము రా
క్షసదమన రసికు లనఁగా, వసుమతిఁ దద్విధ మెఱుంగువారలు సుమ్మీ. 35

రసవివేకము.

మూ. సూ:—సాధ్యో హి రసో యథాతథం కవిభిః. 4.

తే. తగ రసాశ్రయవాక్యసంతతులు గూర్చి, కావ్యము లొనర్చువార షో కవు లనంగ
నట్లు గావున నేభాష నైనఁ గవిత, పలుకువారికి సాధింపవలయు రసము. 36

పంచవిధభావసీసమాలిక.

సీ. రమణ మనోవికారము బహిర్వ్యాప్త మై భాసిల్లు నది సుమీ భావ మనఁగ
నది య విజ్ఞానసమాఖ్యచేఁ జె న్నొంది యాత్మకు మనసుచే నబ్బుచుండు
నామనంబున కింద్రియములచే నగు వాని కైదింటికిని విషయములవలనఁ
గలుగు నావిజ్ఞానకలిత మా భావంబు తరుణులయందును బురుషులందు
నాత్మసముద్భూత మై నవరసముల [4]నమరఁ జేయుచు విభావానుభావ
సాత్త్వికవ్యభిచారిసంజ్ఞలచే నాల్గుచందంబు లగు నందుఁ జను విభావ

---

1 (జెప్ప (పె). 2 విందు (పె). 3 నాస్పదంబై (పె). 4 వడర (వా.పె).

మాలంబనోద్దీపనాహ్వాయంబులు రెండు తెఱఁగుల ధాత్రి నుద్దీపనాఖ్య
మాలంబనోక్తగుణాలంబనవిచేష్టితాలంక్రియాత్మవిహారలీల
లనఁ జతుర్విధములఁ దనరారు ననుభావ మంగచేష్టోద్భూత మగుచు వెలయు
ధర మనోవృత్తి సత్త్వం బనఁబడు నందు సంభవించినయది సాత్త్వికంబు
గణుతింప నాసాత్త్వికము కంపఘర్మసంస్తంభవైవర్ణ్యవైస్వర్యబాష్ప
విలయరోమాంచసంజ్ఞల నష్టవిధముల జరుగు నవ్వాల వ్యభిచారికంబు
స్థాయిభావమున నిత్యత్వంబు నొందక వ్యభిచరించుచు సాగరాంతరమునఁ
బొదలుభంగముభంగిఁ బొడముచు నడఁగుచు సంచారిభావసంజ్ఞయును దాల్చి
వ్యాధ్యసూయావేగహర్షలజ్జామర్షదైన్యావహిత్థనిద్రావిషాద
శంకామదగ్లానిచపలతాపస్మారసుప్తిచింతాశ్రమౌత్సుక్యమరణ
గర్వమోహాలస్యనిర్వేదసంత్రాసధృతిజడతోగ్రతాస్మృతివితర్క-
మతిసుసంబోధనోన్మాదనామంబులఁ బేర్చు ముప్పదిమూఁడుభేదములను
బ్రకటంబులై స్థాయి భావంబు లన రోషశమజుగుప్సాభయోత్సాహశోక
హాసవిస్మయరతు లనఁగ దొమ్మిది యొప్పు నవరసోదయకారణంబు లగుచుఁ
బంచవిధంబులై పరఁగు భావంబులు స్థాయిభావసమన్వితమ్ము లగుచు

తే. వీని నన్నింటి నెఱిఁగిన[1] వెనుకఁగాని, నవరసంబులు పుట్టుచందములు వాని
భేదములు లక్షణంబులు నాది గాఁగఁ, దెలియఁ బోలదు తంగెడదేశవాస. 87

శృంగారరససీసమాలిక.

సీ. వెన్నముద్దకుఁ బాకవిధిచే ఘృతత్వంబు దనరుభంగిని నవస్థాయిభావ
ములకు విభావప్రముఖ్యభావంబులవలన రసత్వంబు గలుగుచుండుఁ
దద్రసం బంతయుఁ దనరుఁ గావ్యములందు నాట్యంబులందు ననారతంబు
వినునార్యులకుఁ గావ్యవృత్తంబులును గనుఁగొనురసజ్ఞులకు నర్తనములందుఁ
గలుగుఁ గాని రసంబు గలుగ దారోప్యంబు గావున నటియించుకాంతలందు
గరిమ నారసము శృంగారంబు హాస్యంబు రౌద్రంబు కరుణ వీరంబు నద్భు
తంబు భీభత్సంబు దారుణంబును శాంతమును నాఁగ నవవిధంబుల మెలంగు
వరనవస్థాయిభావములలోఁ జెప్పినరతియె విభావాదిరంజనముల
నర్యొను శృంగార మది నీలవర్ణంబు వెన్నునిమొన సామవేదవంశ
వర్యంబు గడు సౌకుమార్యంబు కైశికీవృత్తిని మధురతావిధమునందు
సుప్రసాదాభిధానప్రాణ[2]ఘణితిని విరచింప నొప్పుకవిత్వమునను

1 వెనక (ప.వా.పె). ఇట్లే ఈమాట వ్రాఁతపుస్తకములలోనున్నది. 2 భణితి.

బెనుదాయ భీభత్సమున కది సంభోగభవమును విప్రలంభజము ననఁగ
ద్వివిధ మయ్యెను బంచవిధభావకథితప్రపంచకపోష్య మై పరఁగునట్టి
సందర్శనాలాపసంస్పర్శనాశ్లేషనఖరదక్షతచుంబనక్రియాద్య
మవనిపై సంభోగభవము తద్విప్రలంభజ మనునది మూఁడుభంగు లయ్యె
నంగప్రభూతం బయత్నసంభవమును నైసర్గికంబు ననంగ నందు
[1]వింశతింగితము లై వెలఁదుల కొప్పారు యౌవనగుణచేష్ట లందులోన
దనరారు నంగజాతము మూఁడుభేదంబు లై హావభావహేలాహ్వయములు
నప్రయత్నజ మనునది సుశోభాకాంతిదీప్తిప్రగల్భతాధీరతలును
మధురతోదారతాభిధములు నన నేడుచందంబు లయ్యె నైసర్గికము
కిలికించితవిలాసలలితలీలాఖ్యలు విచ్ఛిత్తిబిబ్బోకవిభ్రమములు
కుట్టమితంబును మోట్టాయితంబును విహృతంబు నన దశవిధము లయ్యె
భావంబు మొదలుగా భావోదయక్రియావింశతి యన నవి వినుతి కెక్కు—
కుంభినిపై విప్రలంభశృంగారోపకరణంబు లై రసాకరము లగుచు
శ్రవణసందర్శనప్రణయవిరోధప్రవాసాదికలనలవలనఁ బొడమి
వెలఁదులకును బురుషులకును వరుసతో నొదవునవస్థలు పదియు రెండు
నయనసంప్రీతిమనస్సంగసతతసంకల్పప్రతాపజాగరకృశత్వ
విషయానుభవపరిద్వేషలజ్జాత్యాగసంజ్వరోన్మాదమూర్ఛామృతాహ్వ
యంబుల రతిరహస్యకళాప్రవీణులు జగతిఁ బ్రతాపంబు సంజ్వరంబు
నను రెండుదశలును గొనక యవస్థలు పది య కా నెంతు రేపట్టునందుఁ
బ్రకృతికథాసమాప్తికరంబు నహితంబు నశుభప్రసంగంబు నగుటఁ జేసి
ద్వాదశదశ పురాతనకథాక్రమమునఁ గాని వర్ణింపరు కావ్యములను

తే. గవులు దీని నెఱింగి శృంగారరసము, గులుకునట్లుగఁ గావ్యముల్ గూర్పకున్న
ఖ్యాతి కెక్కునె రసికసభాంతరముల, సర్వతటినీపురందరరాశానివేశ. 38

అష్టరససీసమాలిక.

సీ. రసపోషణము లన నెసఁగువిభావముఖ్యంబులవలన సువ్యక్తభంగిఁ
బడయు నవస్థాయిభావముల్ నిజగుణసత్త్వంబు లగుచు రసత్వ మొందు
నందు శృంగారరసాంతరభేదసంతతు లెల్ల మున్ను భాషితము లయ్యె
నింక హాస్యాదుల నెనిమిదింటను గల్గుభేదముల్ చెప్పెద వేఱువేఱఁ
బూర్వోక్తహాసంబు భువిని హాస్యం బయ్యె నది యల్పమృదువు సామాన్యవాయ

1 వింశతిగీతముల్ (అచ్చుప్రతి).

మజ్జనచ్ఛవి కుంజరాననుచేరువఁ గరుణాభియాతి శృంగారభవము
సొంపొందు మధురతాసుప్రసాదములను భారతీవృత్తిని బద్యములను
మూఁడుభేదంబులు మొలచె నుత్తమమధ్యమాధమంబు లనంగ నందులోన
హసితస్మితము లుత్తమాఖ్యలు విహసితప్రహసితంబులు మధ్యభావితములు
క్షితి నపహసితంబు నతిహసితంబును జనుఁ గావ్యములఁ గనినను బ్రశస్తిఁ
బంచమభావసంభవమహాక్రోధంబు రౌద్రరూపము దాల్చె రక్తనిభము
హరుని[1]యూఁడిగ మథర్వాన్వయప్రభవంబు భ్రుకుటిప్రయుక్త మద్భుతవిపంథి
యుద్ధృతార్థము ప్రసాదౌజంబులను గూర్చి యారభటీవృత్తి నమరఁ జెప్ప
[2]వెనుకఁ జెప్పినశోకమున కయ్యెఁ గరుణఁ దా మహి నథర్వామ్నాయవిహితకులజ
సమవర్తిదాసి కాషాయసన్నిభకాంతి హాస్యాదికార్ద్రిరసాత్మజాత
సౌకుమార్యమునఁ బ్రసాదమాధుర్యంబులను గైశికీవృత్తిఁ జను రచింప
స్థాయిభావోదితోత్సాహంబు దా వీరరస మయ్యె నెఱుపు సాధ్యసవిరోధి
కించిత్ప్రగల్భితోదంచిత మోజఃప్రసాదసాత్వతులను జరుగుఁ గవిత
ప్రథమవేది సుపర్వభర్తరాణువ మూఁడువిధము లై యది ధాత్రి వెలయు సమర
వీరంబు వితరణవీరంబు గారుణ్యవీరంబు నన భావవేద్య మగుచు
విస్మయాహ్వాయమున వెలయుభావము విభావాదులచే నద్భుతాభిధాన
మున నొప్పు నాశ్వలాయనసూత్రజము కమలాసను[3]దళవాయి యరుణకాంతి
రౌద్రరసాదివీరరసప్రసూతంబు స్వల్పమృదుత్వ మోజఃప్రసాద
విధముల భారతీవృత్తిఁ గావ్యంబులయందుఁ జెప్పఁగ నొప్పుఁ బొందుగాను
నవభావభేదమధ్యవిభాషితజుగుప్సభీభత్స మనఁగ నొప్పిదముఁ గాంచు
నారభటీప్రసాదౌజసవిధముల నొప్పుపద్యముల నత్యుద్ధృతంబు
సన్నుతాపస్తంబసంతతి శృంగారశత్రువు నందికేశ్వరునిబంటు
కాలవర్ణము ద్విప్రకార మై యది చెప్పఁబడు జుగుప్సాఖ్యభీభత్సరసము
పెను పొంద వైరాగ్యభీభత్సరసమును ననఁగ నీభేదంబు లరయవలయు
మనుపు తొమ్మిదిభేదములలోన నెన్నినభయము భయానకాహ్వాయముచేతఁ
బరఁగు యాజుషము బీభత్సంబుపట్టి ధూమ్రాభంబు వీరరసాహితంబు
ధర మహాకాళునిదళవాయి సాత్వతి నోజఃప్రసాదసంయుక్తి నమరుఁ
గవితల నీషత్ప్రగల్భంబు సర్వాంగకంపనవైస్వర్యకారణంబు
శమము శాంతం బయ్యెఁ జంద్రసన్నిభము నిర్వైర మొందును బరబ్రహ్మలెంక

1 యూడిగె (వా. పె). 2 వెనక (ప. వా. పె). 3 బడవాలు (పె); పడివాళి వా); దళవాయి (ప); బడివాని, (అచ్చు).

క్రమమున ధర్మార్థకామమోక్షము లనుపూరుషార్థములను బొందఁ జేయు
నల్పమార్దవము కావ్యములఁ బ్రసాదమాధుర్యభాషాఖ్యవృత్తులఁ బొసంగు
తే. నిరసాంతరభేదంబు లెల్ల వరుస, నెఱిఁగి సమయోచితములుగా హృదయములకు
నింపు పుట్టంగఁ గృతుల వర్ణింపవలయు, శ్రీగిరీశాన్యభాగధాత్రీనివేశ. 39

నాయకనిర్ణయసీసమాలిక.

సీ. నవరసంబులకు జన్మస్థానములు నలుగురు ముఖ్యు లగునాయకులు దనర్తు
రాగి ధీరలలితధీరోద్ధతధీరప్రశాంతధీరోదాత్తసంజ్ఞకు లనఁ
గలరు రెండియు నొకనలుగురు శృంగారరససంభవాస్పదప్రథితగుణులు
ధారుణి ననుకూలదక్షిణశఠధృష్టు లనఁగ వీరలకు సహాయపరులు
మహి(ని) నలువురు పీఠమర్దవిదూషకవిటచేటకు లనంగ వెలయువారు
మదనకళాశాస్త్రవిదులచేఁ బూరుషజాతులు నాలు గెంచంగఁ బడియెఁ
బాంచాలదత్తకభద్రకకూచిమారాభిధానంబుల నవియుఁ గాక
నుపజాతు లన రెండియును మూఁడు శశవృషహయనామకములఁ జెన్నారుచుండు
వసుధ నాయకుఁ డెంత రసికుఁ డైనను గాంత వెలి గాఁగ రసము సంధిలదు గాన
నాయికాభేద మంతయు విస్తరంబుగాఁ దెలిపెద నవరసాధీన లైన
యంగనలకు స్వకీయయుఁ బరకీయయు సాధారణియు ననఁ జనుఁ ద్రివిధము
లందులోన స్వకీయ యనుభామినికి గుణభేదములను మూఁడు భేదము లగు
నుర్వి ముగ్ధయు మధ్యయును బ్రగల్భయు నన నొక్కచందంబున నుండు ముగ్ధ
మధ్యాఖ్యఁ జనుతనుమధ్య ధీరయును ధీరాధీరయును నధీరాభిధయును
ననుమూఁడుతెఱఁగుల వినుతి గాంచుఁ బ్రగల్భ యనునదియును నట్ల నతిశయిల్లు
ధృతివిశేషములచే ధీరాదికామినీమణులు జ్యేష్ఠామధ్యమాకనిష్ఠ
లగుదురు వరుసతో నవని నాపరకీయ ద్విప్రకారంబులై తేజరిల్లుఁ
గరపరిణీతయు గన్యకయును ననఁ బరిణీత వర్ణింపఁబడదు కృతులఁ
గన్యక పురుషాభికాంక్షిత గాన నంగరసంబులను బరికల్పిత యగు
శృంగారరసనిధానాంగన లెనమండ్రు చర్చింప వాసకసజ్జికయును
నభిసారికయు ఖండితాఖ్యయు స్వాధీనపతికయుఁ బ్రోషితభర్తృకయును
విగ్రహాంతరితయు విగ్రహోత్కలితయు విప్రలబ్ధయు నన వీరలకును
దూతిక లగ్గురు ప్రాతివేశినియు శిల్పినియుఁ గారువును లింగినియు సఖియు
ధాత్రీతనుప్రజాతయు వీరు లేకున్నతటి నేర్పుమైఁ బ్రియతంత్రములకుఁ
దమకుఁ దా మైనను దగ దూతిభావంబు గైకొని నడపుట కార్యసరణి

గామశాస్త్రమునందుఁ గామినీమణులకు వెలయు జాతులు నాల్గువిధము లగుచుఁ
జింతింపఁ బద్మినీ చిత్తినీ శంఖినీ హస్తిను లన వీరి కందఱకును
నలు వొందఁ ముత్తెఱంగుల నుపజాతులు హరిణియుఁ దురగియుఁ గరిణియు నన
లలి భావరసనాయకుల యందుఁ గలిగినభేదంబు లెల్లఁ దెల్పితి వరుసను
గ్రంథవిస్తారశంకను వానిలక్షణంబులు లక్ష్యములు నిందుఁ బలుకనైతి
తే. నట్లగుట భావరసనాయకాదిభేద, సంచయమున కలంకారశాస్త్రవితతి
వలన లక్షణలక్ష్యముల్ దెలిసి పిదప, రసము పరికింపఁ దగుఁ గవిరాజులకును. 40

సుకవిమాహాత్మ్యము.

తే. మణివలనఁ గంకణమును గంకణమువలన
మణియును బ్రకాశ మగునట్లు మదిఁ దలంప
సుకవివలన నాయకుఁడు నాయకునివలన
సుకవియుఁ బ్రసిద్ధిఁ గాంతురు సకలదిశల. 41
తే. నాకుజాతునిచే రఘునాయకుండు, వ్యాసుచేఁ బాండవులు కాళిదాసుచేత
భోజుఁడు ప్రసిద్ధి నొందిరి భువిని దమను, నడక లెల్లను గథలుగా నుడువుకతన. 42
క. ఇమ్మహిని మునులచే వెల, సె మ్మను గావ్యములు "నానృషిః కురుతే కా
వ్య" మ్మనువచనార్థంబే, సమ్మతి గలివేళ సుకవిజనులే మౌనుల్. 43

సత్కవిలక్షణము.

క. ధరణీసురుఁడు ప్రశాంతుఁడు, గురుభక్తుఁడు శుచియుఁ గల్పకుఁడు పూర్వకవీ
శ్వరవాక్ప్రయోగదక్షుఁడు, గరుణామతి యెవ్వఁ డతఁడు కవియనఁ బరఁగున్. 44
క. శ్రుతిశాస్త్రాంగపురాణ, ప్రతతియు నితిహాసకావ్యభరతాగమముల్
స్మృతిసంగీతరతికళా, గతుల నలంకృతుల నెఱుఁగఁగాఁ దగుఁ గవికిన్. 45

సప్తవిధకవులు.

ఆ. వినుతిఁ గాంతు రిల వివేకివాచకరాచి, కార్థశిల్పభూషణార్థు లనఁగ
మార్దవానుగతసమాహ్వయుఁడు ననంగఁ, గవులు సప్తనామకములతోడ. 46
సీ. గణవర్ణశబ్దార్థగుణదోషనికరంబుఁ బరికించి కూర్చుఁ గబ్బము వివేకి
బహుతరానుప్రాసపదబంధనియమంబు విడలక కృతిసేయు వాచకుండు
మృదుమధురోక్తులు వెదకి కావ్యం బెల్ల రచియించుఁ బదపడి రాచికుండు
మితశబ్దములలోన నతివిపులార్థంబు నిమిడించు నర్థాఖ్యు డెసఁగునతఁడు

తే. చెప్ప యమకంబు లెప్పట్ల శిల్పకుండు, పొందుపఱుచు నలంకృతుల్ భూషణార్థి
సరళపదవిరళార్థవిస్ఫురణముగను, జూపు రస మెంతు మార్దవస్ఫుటకరుండు. 47

కుకవినిరసనము.

తే. జల్లిపదములు నాలుగు సంతరించి, గురువు లిడుచోట లఘువులు గొన్ని గూర్చి
విరతి గూడక మీఁదులు వెతకికొనుచు, నచ్చు పొల్లలపై నుంచునతఁడు కవియె. 48

తే. వ్రణము గని నిర్మలాంగంబు వదలునీఁగ
యనఁ గుకవి తప్పుఁ గని యొప్పు నడఁచిపుచ్చు
జల ముడిగి పాలు ద్రావుహంసంబుకరణిఁ
దప్పు విడనాడి యొప్పు సత్కవి గ్రహించు. 49

తే. తనకుఁ దెలియని వన్నియుఁ దప్పు లనుచుఁ
గుకవి హాస్యంబు గావించు సుకవివరుఁడు
దడవు యోజించి తెలియు నంతటను దెలియ
కున్నఁ దద్దయుఁ బెద్దలయొద్దఁ దెలియు. 50

క. ధరఁ దమరు సత్కవుల మని, పరులు కుకవు లనుచుఁ గృతులఁ బరిహాస మొన
ర్తురు గర్వమతు "లయోగ్యః, పురుషో నాస్తి" యనుమాట బుద్ధిఁ దెలిసియున్.

క. భ్రష్టులు తామే సర్వో, త్కృష్టకవుల మనుచు సభఁ జరింతురు "బాణో
చ్ఛిష్టం జగత్రయ" మ్మను, నష్టాక్షరమునను గాదె యడఁకువ మదికిన్. 52

కవితాప్రశంస.

తే. విబుధలోకంబు "కవితైవవిద్య" యనుచుఁ, జదువువచనార్థమునను సంశయముగలదె
విద్యలకు నెల్ల నుత్తమవిద్య కవిత, దానిఁ దెలియుట విశ్వ మంతయును గనుట.

క. ధారుణి నాకుజమారుతి, పారాశర్యులు చరించుభావుకశిష్టా
చార మవశ్యక మని కవి, తారతమతు లైరి కాళిదాసప్రముఖుల్. 54

మ. జననాథాగ్రణి యాత్మరాజ్యమున నిచ్చల్ పూజ్యుఁ డాసీమఁ బా
సినఁ దా గవ్వయుఁ జేయఁ డన్నికడలన్ శ్రేష్ఠుండు విద్వాంసుఁ డా
యనకన్నం గవి మేటి యౌ "సుకవితా యద్యస్తి రాజ్యేన కి"
మ్మనువాక్యంబు నిజంబు దీనిఁ గని కావ్యంబుల్ రచింపం దగున్. 55

క. వనితయుఁ గవితయుఁ దా నై, చను దెంచుట గలుగు నేని సరసం బగు ధా
త్రిని బల్మిఁ గొల్లు గావించిన విరసం బగు నటంచుఁ జెప్పిరి విబుధుల్. 56

క. ఛందోలంకారాదుల, యందలిపాటిల్లఁ దుదిని వ్యర్థము గావే
సుందర మగువాక్యంబుల, పొం దెఱిఁగి రచించుబుద్ధి పుట్టక యున్నన్. 57

క. విరచించుశక్తి పుట్టని, పురుషునిచదువులు ప్రకాశములు గావు వసుం
ధరదీపరహితసదనాం,తరమున రేయిఁ బడియున్న ద్రవ్యముల క్రియన్. 58

తే. ఆశుధారాకవిత్వంబులందు శయ్య, లుపమ లుత్ప్రేక్షలును లేక యుండుఁ గాన
నెంత యోజించినను బద్య మంత సార,నంత మగుఁ గాన నిలుకడ వలయుఁ గృతికి.

దేశభాషావిశేషంబులు.

మూ. సూ.—స్వస్థానవేషభాషాభిమతాః సంతో రసప్రలుబ్ధధియః,
లోకే బహుమన్యంతే వైకృతకావ్యాని చాన్య దపహాయ. 5

మ. నిజదేశంబులవేషభాషలపయి న్నిత్యాభిమానస్థులై
ప్రజ మెచ్చ న్రసలుబ్ధబుద్ధు లగుచుం బ్రాజ్ఞుల్ స్వదేశ్యంబులే
నిజ మంచుం గొని యన్యదేశములవాని న్మెచ్చ రేపట్టునన్
గజరాజావన ప్రస్ఫుటార్థరసముల్ గా వంచు నెల్లప్పుడున్. 60

క. తమతమబాసలకవితలు, దమతమదేశముల కొప్పిదము లగుఁ బరదే
శములకుఁ గూడ వొకింతయు, నమరోక్తులు సకలభూములందును వెలయున్. 61

క. తలఁపఁగ సంస్కృతకావ్యం,బులు దమయర్థములు సకలభూజనములకున్
దెలిసినను దెలియకున్నను, బొలు పొందఁగ నిచ్చు నాల్గుపురుషార్థంబుల్. 62

క. హరికథ యైనను దమక,ర్థరసానుభవంబు లేనిరసవద్దేశాం
తరభాషాకావ్యంబులు, దొరకొని పఠియింప ముక్తి దొరకునె దానన్. 63

క. ఆయాదేశమువారికి, నాయాదేశంబుభాష నమరినకావ్యం
బాయతపురుషార్థంబులఁ, బాయక సమకూర్చు దేవభాషయ పోలెన్. 64

క. సురభాషార్థము దెలియని, తరుణులకును శూద్రులకును దమతమసీమం
బరఁగినమాటలఁ జెప్పిన, పరకావ్యము పఠనమున కవశ్యక మయ్యెన్. 65

క. క్షితి మ్లేచ్ఛభాష శ్రుతిగ,ర్హిత మగు నట్లైన సాధరిత్రిని దానిన్
మతి రోసి విడువఁ గూడదు, సతతము వ్యవహారహాని సంధిలుకతనన్. 66

క. నీతం బని దేశీయము, జాతీయంబును వచించుసమయమున నిజ
త్సాతలభాషాకృతులను, ఖ్యాతిగ మ్లేచ్ఛోక్తు లాదిగాఁ గూర్తు రజా. 67

ఆంధ్రకవితాపితామహునిచాటుధార:—

మ. సమరక్షోణిని గృష్ణరాయలభుజాశాతాసిచేఁ బడ్డదు
ర్దమదోర్దండబెడందకోట యవనవ్రాతంబు సప్తాశ్వమా
ర్గమునం గాంచి "శబా సహో హరిహరంగా [1]ఖూబు ఖోడాకితే
తుముకీభాయిలభాయిదేములికి" యందుర్మింటికిం బోవుచున్. 68

నందితిమ్మనచాటుధార:—

శా. రాయగ్రామణి కృష్ణరాయ భవదుగ్రక్రూరఖడ్గాహిచేఁ
గాయం బూడ్చి కళింగదేశనృపతుల్ [2]"కానిర్ఘురీఘోషణీ
మాయాభీకుముటూకులోటుకుహుటూ మాయాసటాజాహరే
మాయాగ్గేయముడే" యటంద్రు దివి రంభాజారునిన్ యక్షునిన్. 69

కాళహస్తిమాహాత్మ్యమునందు:—

సీ. బిజ మాడుదేవర నిజకృపామహిమఁ జె న్నారునాయిల్లు బిడారు నీకు
నాకు నీపాదార్చనము సేయ నడలింగమూర్తి సేకుఱె పచ్చి మూర్త మాడి
యొడయచిత్తేశ నాయునికి నీమజ్జన మాడుశివార్చన మాడు బేకు
విచ్చేయుఁడిది బూది వీడియం బందుకో జంగమస్వామి నాసదనమునకు

తే. నోగిరంబులు మంచి మే లోగిరములు, నావటించెదఁ బదుఁడు మీ [3]రారగింపఁ
బ్రతిదినంబును జంగమార్చనము లేక, తనువు వడ నొల్ల రూపకందర్ప యనఁగ. 70

భాషాష్టకోత్పత్తివివరణము.

తే. భాష రెండు తెఱంగులఁ బరఁగుచుండు
సంస్కృతము ప్రాకృతము నన సంస్కృతంబు
ప్రకృతి యన నొప్పు దానికిఁ బ్రాకృతంబు
వికృతి యగుఁ దంగెడాహ్వయవిషయవాస. 71

తే. భారతీదేవి శైశవభాషితంబు, ప్రాకృతము పంచవిధ మయ్యెఁ బ్రాకృతంబు

---

1 ఖూజు ఖోదాకితే (ప); ఖూబు ఖోడాకితే (వా); ఖూబుఘోడాకితే (పె).

2 కానిర్ఘురీపోఫణీ, మాయాభీకుముటూకులోటుకుహుటూ మాయాసటాజాహరే, మాయాగ్గేయమటా (వా); కానిర్ఘురీపోషణా మాయాభీకుము మీకులో మికుహుమి మాయాసటాజాహరే, మాయాగ్గేయముడే (ప); కానిర్ఘురీఘోఫణీ, మాయాభీకుముటూకుటోటికుహుటీ మాయాసటాజోహరే, మాయాగ్గేయమటా (పె).

3 రారగించ.

శౌరసేనియు మాగధీసంజ్ఞికయును, గ్రమతఁ బైశాచికయు నపభ్రంశ మనఁగ. 72

క. నామ మపభ్రంశం బని, సామాన్య ముగాఁ దలంపఁ జన దది భాషా
భామాశిశుత్వభాషిత, మై మెలఁగుటచే సుశబ్ద మగు నెల్లెడలన్. 73

ఆ. పద్మపత్రనేత్ర పైశాచికాభాష, యందు భేద మించుకంత గలిగి
సొంపు మీఱుచుండు చూళికా పైశాచి, లెక్కలోనఁ దాను నొక్క టగుచు.

తే. ప్రాకృతాదులు చెడి తజ్జపదము లగుచుఁ
బలు తెలుంగులఁ దనలోనఁ గలసియుండు
కతన నీయాంధ్రభాషయుఁ గవిమతంబు
నందుఁ బ్రాకృతభేదంబె యనఁగ నొప్పు. 75

క. క్షితి భాష సంస్కృతప్రా, కృతసంజ్ఞల ద్వివిధ మయ్యె నెంచఁగఁ దత్ప్రా
కృతము వెస నేడు తెలుఁగుల, వితల మగుట నెల్ల నష్టవిధభాష లగున్. 76

తే. సంస్కృతము ప్రాకృతంబును శౌరసేని
జగతిపై మాగధియును బైశాచికయును
చూళికయు నపభ్రంశంబు సారిది నాంధ్ర
భాషయును నివి చను నష్టభాష లనఁగ. 77

ఆ. వరరుచిప్రణీతవాక్యంబులను బతం,జలికృతోరుభాష్యములను వెలయు
పాణినీయసూత్రపఙ్క్తిని జనియించు, శబ్దజాల మెల్ల సంస్కృతంబు. 78

తే. ఇలఁ ద్రివిక్రమరచితవృత్తులను హేమ, చంద్రసూరిప్రణీతభాష్యంబుచేతఁ
దనరువాల్మీకిమూలసూత్రములవలనఁ, బ్రాకృతాదిషడ్భాష లుద్భవముఁ జెందె. 79

క. తెలుఁగునకుఁ బొడము లక్షణ, ములు బాలసరస్వతిప్రముఖబుధకృతటీ
కలవలనను దెల్లం బై, చెలు వగు నీయాంధ్రశబ్దచింతామణిచేన్. 80

సీ. స్వర్గలోకప్రశస్తము సంస్కృతము మహారాష్ట్రిదేశీయంబు ప్రాకృతంబు
శూరసేనాఖ్యఁ బ్రస్తుతి కెక్కునాటను జను లాడునదియె పో శౌరసేని
మగధదేశోక్తులు మాగధీభాష పిశాచసంజ్ఞికము లై జగతిఁ బొదలుఁ
[1]బాండ్యకేకయసాల్వబాహ్లికానూపగాంధారనేపాళకుంతలసుదేష్ణ

తే. భోజకన్నోజకంబులఁ బొసఁగుమాట, లరయఁ బైశాచికాచూళికాహ్వయములు
వెస నపభ్రంశ మాభీరవిషయజాత, మాంధ్రభూమిభవం బాంధ్ర మయ్యె శౌరి.

తే. దేవభూసురమునిధరిత్రీతలేంద్ర, సచివకంచుకివిటవిదూషకవిరక్త
వారయోషిన్నృపామాత్యవనితలకును, జెప్పఁదగుసంస్కృతముసుధాసింధుశయన.

---

1 బాండ్యకేకయ హైవబాహ్లికసుహ్మాగాంధార.

సీ. క్షపణకజైనాదికర్మహీనులకును భామాజనులకును బ్రాకృతంబు
క్షితి వైశ్యశూద్రప్రభృతిమధ్యమాధమజాతుల కెల్లను శౌరసేని
ధీవరలుబ్ధకాదివినీచజాతులమానవులకు నెల్ల మగధభాష
మొగిఁ బిశాచాసురముఖ్యుల కెల్లఁ బైశాచికానామభాషాద్వయంబు
తే పతితచండాలయవనాదిపరమనీచ, జాతినరుల కపభ్రంశ మీతెలుంగు
సీమవారికి నాంధ్రంబుఁ జెప్పవలయుఁ, గావ్యనాటకముల గోపికాభుజంగ. 83

ప్రకృతివికృతిభేదంబులు.

మూ.సూ:— ఆద్యప్రకృతిః ప్రకృతిశ్చాద్యే* త్వేషాతయోర్భవేద్వికృతిః.6

తే. క్రమమునను సంస్కృతప్రాకృతములు రెండుఁ
బరఁగు నాద్యప్రకృతియును బ్రకృతి యనఁగ
వెలయు నీరెంటికిని దెల్గు వికృతి యనఁగ
నందగోపాంగనాపుత్ర నలిననేత్ర. 84

తద్భవస్వరూపము.

మూ. సూ:— కేవలతయానుసర్పత్యుభే చ యేయం యథాతథా భాషా.

తే. ప్రకృతులను రెంట రెండురూపముల నమరు
తద్భవములు ప్రత్యేక మాంధ్రంబు లగుచుఁ
జంద్రునకుఁ జందురుం డని సంస్కృతమునఁ
జందుఁ డని ప్రాకృతమున నీచందమునను. 85

ఇందునకు తెలివిడి. శబ్దసూత్రము:— ప్రయోగమూలం వ్యాకరణమ్.

దీని అర్థము:—శబ్దశాస్త్రము లోకమునందు ప్రవర్తించు ప్రయోగములే మూలముగా కలది. ఇటన్నందుచేతను వ్యాకరణశాస్త్రము లోకవ్యవహారము ననుసరించి చెప్పుచున్నది అనుట. అటుగాన లోకవ్యవహారసిద్ధములైనను తద్భవములకు లక్షణము తెలియవలెను. అది యెట్టు లనిన: తెలుఁగునకుం బ్రాకృతభాష ప్రకృతి అనిపించుకొనును. ఆప్రాకృతమునకు సంస్కృతభాష ప్రకృతి అనిపించుకొనును. అటుగాన ప్రకృతు లనఁగా సంస్కృతప్రాకృతముల రెంటికిని పేరు. ఆ రెంటియందును. కొన్ని తద్భవములు, ప్రత్యేకముగా ఒక్కొక్కదానను ఒక్కొక్కవిధమున పుట్టి రెండురూపములను దెలుఁగులలో గలసి యున్నవి. కనుక వాని కన్నిటికిని దెలియునట్లుగా అందులోఫల నొకచంద్రశబ్దమునకుఁ జెప్పుచున్నాము. సంస్కృతము

* 18-వ పేజిలో ఈశ్లోకక్రమము మారియున్నది.

నందుఁ గల ద్విత్వాక్షరమునందు క్రిందను జడ్డ యై యుండెడు రేఫము ప్రాకృతభాషగాఁ బలుకునప్పుడు లోపముగాను అవునుగనుక ఆరేఫము లోపము గాక ప్రత్యేకముగా.[1] ముందర ఒకయక్షరమై నిలుచుటచేతను దకారమునకుఁ బ్రాకృతమందు రాని కొమ్ము వచ్చుటచేతను జందురుశబ్దము శుద్ధసంస్కృతశబ్దమునసే అయినతద్భవము గాని సంస్కృతము చెడి అయిన ప్రాకృతమువలనను అయినది గాదు.

చజౌ తజ్జే ప్రాకృతే చ దంత్యావేవ న సంశయః.

టీ. తజ్జే=తద్భవమునందును, ప్రాకృతే చ=ప్రాకృతమునందును, చజౌ=చకారజకారములు రెండును, దంత్యావేవ=దంత్యవర్ణములే అవును. తాలవ్యములు గావనుట. సంశయః=సందేహము, న=లేదు. ఇటను అథోక్షజపక్షి కావచనముచేత ఇదియు సంస్కృతజాత మైనతద్భవము గనుక మొదల నున్నచకారము దంత్య మయి తెలుఁగు తత్సమము చేయఁగా చందురుండు అని అయినది. ప్రాకృతమునె అయినట్లాయెనా దకారము క్రిందటి రేఫము లోప మౌనుగాని, ప్రత్యేకాక్షర మై యుండదు. దకారమునకుఁ బొల్లును రాదు. అది యె ట్లంటేని.

ప్రాకృతవ్యాకరణసూత్రంబులు.

కగచజటడతదపబమగకగపశో రుపర్యద్రే.

వృ. ఉపరి స్థితానాం స్పర్శవర్గాద్యతృతీయానాం మవర్గజిహ్వామూలీయోపధ్మానీయానాం శషసానా మేతేషాం సంయుక్తోపరివర్తే లోపః స్యాత్ నతు ద్రశబ్దే.

టీ. ఉపరిస్థితానాం=మీఁదనున్న ద్విత్వాక్షరములందు, స్పర్శవర్గాద్యతృతీయానాం=కచటతపగజడదబలకు, మవర్గజిహ్వామూలీయోపధ్మానీయానాం (ᳵక-ᳵప- అని-కపలకు ముం దర్ధవిసర్గసదృశము లయినవర్ణములు జిహ్వామూలీయోపధ్మానీయంబులనంబడు). మకారᳵకᳵపవర్ణములకు,శషసానాంచ=శషసలకును, లోపః=అదర్శనము, స్యాత్=అగును. ఇందుచేతను జంద్రశబ్దమునందు రేఫమునకు మీఁద నుండెడిదవర్ణమునకు లోపమురాఁగా 'నతు ద్రశబ్దే' ద్రకారము గలశబ్దమునందు లోపము లేదు. ఇటన్నందువలన దవర్ణము లోపము కాదాయెను.

సూ:—రవలా మధశ్చ.

వృ. అధస్థితానాం రవలానాం లోప స్స్యాత్

టీ. అధస్థితానాం=జడ్డలు గలయక్షరములయందుఁ గ్రింద నున్న, రవలానాం=రేఫవకారలకారములకు మూఁటికిని, లోపః స్యాత్=లోప మౌను, ఈసూత్రముచేతను దకారము క్రిందనున్న రేఫము లోపముకాఁగా చంద అనియుండెను.

---

1 ముంగల (వా).

సూ. శేషాదేశస్యాహ్రోర్చోఖోః.

వృ. హకారరేఫవర్జితస్యానాదేః శేషస్యాదేశస్య చాచఃపరస్య ద్విత్వంస్యాత్.

టీ. హకారరేఫవర్జితస్య=హకారమును రేఫమును గాక తక్కినటువంటి, అనాదేః=మొదలిది గానటువంటి, శేషస్య=లోపము కాఁగా చిక్కినదానికిని, ఆదేశస్య చ=ఆదేశ మైనదానికిని, అచః పరస్య=అచ్చుకంటె పరమైనదానికిని, ద్విత్వం=జడ్డ, స్యాత్=అవును. ఇందువలనను హవర్గము రవర్గము గాదు గనుకను శబ్దాద్యక్షర దకారమును రేఫమును సంయుక్తమైనటువంటి ద్రవరమునం దధస్స్థితమైన రేఫము లోపము కాఁగాను చిక్కినవి గనుకను జకారముమీఁద నున్న అకార మచ్చు గనుక దానిమీఁద నున్నది గనుకను దకారమునకు జడ్డ వచ్చెనుగనుక చంద ఆయెను. ఇది ప్రాకృతభాష గనుక మునుపు చెప్పినయథోక్తజవచనమునను ఆది నున్నచకారము దంత్యవర్గమాయెను. అది తత్సమము చేయఁగా చందుఁడని నిలిచెను. కాఁబట్టి యీ మాట సంస్కృతమునఁ బుట్టినప్రాకృతమున నే అయినతద్భవము గాని శుద్ధసంస్కృతమున నైనది గాదు. ఈరెండుశబ్దములును ఆదిమకవిప్రయోగప్రసిద్ధములె కనుక ఇటువంటివన్నియుఁ బ్రకృతులను రెంటను రెండువిధములను బుట్టినవని తెలిసికొనునది. ఇందునకుఁ బ్రయోగము.

నరసింహపురాణమునందు:—

చ. సురుచిరపానపాత్రమున సుందరి యొక్కతె కేల నిండుచం
దురుఁడు ప్రకంపితాంగములతోఁ దిలకించెఁ దదాననాంబుజ
స్ఫురితవికాసవైభవము సొంపు లడంకువ ముచ్చిలింపఁ జె
చ్చెరఁ జనుదెంచి కట్టువడి చేడ్పడి భీతి వడంకు[1]చాడ్పునన్. (ఆ. ప. 97) 86

నైషధమునందు:—

చ. కరలి మహాసివేమసహకృత్వరి తద్భటకోటిచాతురీ
తురి సమరాంగణంబులఁ జతుర్వారిదావరణంబులన్ యశోం
బరముల [2]నేయుచుండు బహుభంగులఁ బున్నమనాఁటినిండుచం
దురుననుసోఁగవెన్నెలలతోఁ దులఁ దూఁగెడుతద్గుణంబులన్. (ఆ. ప. 50) 87

ఆ. తెలుఁగు లొక్కకొన్ని దేవతాభాషనె, తద్భవంబు లగుచుఁ దనరుచుండు
ధరణిఁ గొన్ని ప్రాకృతముననె యగుచుండుఁ, దెలియవలయు [3]వాని తెలుఁగులెల్ల.

తే. ప్రాకృతము నంటక నిలింపభాషనయ్యెఁ, దజ్జము సముద్రమునకు సంద్రంబటంచు
నాకసద్భాష నంటక ప్రాకృతమున, నైనచో దానిని సముద్ద మనఁగ వలదె. 89

1 కైవడిన్ (పె). 2 నేచు (ప. పె). 3 దాని (వా. పె).

ఇందునకు తెలివిడి. కొన్ని తద్భవములు లోకమునం దాద్యప్రకృతివలననే యయినవి గాని ద్వితీయప్రకృతి నయినవి గావు. అవియెటువంటివనఁగా: అందు లోపల సముద్రశబ్దమున కొక్కటికిఁ జెప్పుచున్నాము. మొదలిప్రకృతియందు లోప మయ్యెడుదకారము క్రిందటి రేఫము లోపము గాక నిలిచినందుచేతను, సంద్రశబ్దము ప్రథమప్రకృతి నైనతద్భవముగాని ద్వితీయప్రకృతి నైనది గాదు. అది తత్సమము చేయఁగా సంద్ర మయినది. రెండవప్రకృతినేఅయిన "కగచజటడతదపబమయ్లకల్పశోరుపర్యద్రే" అన్నందునఁ జంద్రశబ్దమునకువలెనే సముద్రశబ్దమునందలిదకారమునకు లోపముగా రాఁగా "నతు ద్రశబ్దే" అనుటవలన లోపము రా దాయెను. "రవలా మధశ్చ" అని మునుపు చెప్పినసూత్రముచేత దకారముక్రింది రేఫము లోపముగాఁగా సముద అని నిలువఁగా "శేషాదేశస్యాహోరిచోఖోః" అనుదానివలనను మునుపటివలెనే దకారమునకు జడ్డ వచ్చెఁ గనుక సముద్దయాయెను. అది తత్సమము చేసిన సముద్దము అని యుండవలెను. ఈమాట ఆదిమకవులు ప్రబంధములను వాడినవారు కారు సంద్ర మనియే చెప్పి కొన్నారు. అటుగనుక నిటువంటి వెల్లను శుద్ధసంస్కృతమున నైనతద్భవము లని తెలిసికొనునది.

లక్ష్మీశబ్దమునకు:—

క. నాకులభాషను ముట్టక, ప్రాకృతమున లచ్చి దాఁ బరఁగు లచ్చి యనన్
నాకోక్తి యైన లక్ష్మికిఁ, బ్రాకటముగ లక్కిమి యని పలుకఁగ వలదే. 90

దీనికిం దెలివిడి. లోకమునందుఁ దద్భవములు కొన్ని ప్రాకృతభాషవలన నైనవే కాని దేవతాభాష నైనవి గావు. అవి యెట్లన: లక్ష్మీశబ్దమునకుం జెప్పుచున్నాము.

సూ. మనయానాం.

వృ. అధస్థితానాం మనయానాం లోప స్స్యాత్.

టీ. అధస్థితానాం=ద్విత్వాక్షరములయందుఁ గ్రిందనున్న, మనయానాం=మకార నకార యకారములకు, లోపః=లోపము, స్యాత్=అగును. ఇందువలన క్షకారముక్రింద నున్నమకారమునకు లోపము గాఁగా లక్షియని యుండెను.

సూ. క్షః.

వృ. క్షస్య ఛస్స్యాత్.

టీ. క్షస్య=క్షకారమునకు, ఛః=ఛకారము, స్యాత్=అగును. దీనిచేత క్షకారమునకు ఛకారము రాఁగా లఛి యనురూపము సిద్ధించెను. తెలుఁగునందు స్పర్శవర్గద్వితీయవర్ణములు లేవు గనుక లచ్చి యని నిలిచెను. ఇది ప్రాకృతంబున నైనతద్భ

వము గాని, దేవభాష నైనతద్భవము గాదు. సంస్కృతమైన నయ్యేనేని క్రింద నున్నమకారము ప్రత్యేకము స్పర్శవర్గద్వితీయము మంగల నొకయక్షర మై నిలిచె నేని లక్షిమి యవును. ఆంధ్రమునందు షకారము లేదు గనుక అది లోప మై కకారమునకు ద్విత్వమురాఁగా లక్కిమి, వికల్పమున జడ్డ లోప మైన లకిమి యాయెను. ఈ రెండువిధములతద్భవములలోను బూర్వకవులు ప్రబంధములయందు లచ్చి యని ప్రయోగించినారు గాని లకిమి యని ప్రయోగించినవారు కారు గనుక నిట్టిశబ్దము లెల్లను ద్వితీయప్రకృతి నైన వని యెఱుంగునది. దీనికి బ్రయోగము:—

విరాటపర్వమునందు:—

ఉ. వచ్చినవాఁడు ఫల్గునుఁ డవశ్యము గెల్తు మనంగ రాదు రా
లచ్చికి నై పెనంగినబలంబులు రెండును గెల్వ నేర్చునే
హెచ్చగుఁ గుందగుఁ దొడరు వెల్లవిధంబుల కోర్చునట్లు గా
కిచ్చఁ దలంచి యొక్కమెయి నిత్తటి బొందగు నేతయుం దగుఁ. 91

(ఆ. 4. ప. 234)

రామాభ్యుదయమునందు:—

(తే. రాచపాఱునిజన్నంబు గాచినాఁడు, లచ్చిపుట్టిల్లు కోలకుఁ దెచ్చినాఁడు
చాలుపేరింటితొయ్యలి నేలినాఁడు, పుడమి [1]నునుమించు ప్రొద్దువంగడమునందు.)

తే. శౌరసేన్యాదిపంచభాషలకు బ్రాకృతంబులో భేదములు గానఁ దద్భవములు
వానియందును బుట్టును వర్ణభేద, ములను బంచవిధంబు లై తెలుఁగునందు. 93

తే. శౌరసేని జాదంబు పైశాచియందు, సాన చూళిక యనియెడుదాన రాచ
కొల మపభ్రంశభాషోక్తివలన మాఁగ, దనరు మాగధి జక్కులు తద్భవములు.

ఇందునకు తెలివిడి దూ్యతశబ్దమునకు:—

సూ. ద్యర్యో ర్జః.

వృ. ద్యకారస్య ర్యకారస్య చానయో ర్జకారాదేశ స్స్యాత్.

టీ. ద్యకారస్య=ద్య అనుఅక్షరమునకు, ర్యకారస్య చ=ర్య అను అక్షరమునకును, అనయోః=ఈరెంటికిని, జకారాదేశ స్స్యాత్=జవర్ణ మాదేశ మవును. ఇందున ద్యకారమునకు జకారము రాఁగా జూత మని యుండెను.

1 నన.

సూ. ద_స్తస్య శౌరసేన్యా మఖావచో స్తాః.

వృ. అనాదే రచః పర స్యాసంయుక్తతకారస్య దః స్యా చ్ఛౌరసేన్యాం.

టీ. అనాదేః=మొదటియక్షరము కానటువంటి, అచః పరస్య = అచ్చుకం టెం బరమైయున్న, అసంయుక్త=సంయుక్తము కానటువంటి, తకారస్య=తవర్ణము నకు, ద స్స్యాత్=దవర్ణ మౌను, శౌరసేన్యాం=శౌరసేనియందు. దీనిచేత తకార మునకు దవర్ణము రాఁగా జాద మాయెను. ఇది శౌరసేనిభాష నైనతద్భవము.

ఇందునకుం బ్రయోగము సభాపర్వమునందు:—

క. జాద మిది యేల యఁడుగుము, భేదము దమలోనఁ బుట్టుఁ దెలుచన యంఁష్మ
ద్భేదమునఁజేసి రెు గ్గు, త్పాదిల్లు ధరిత్రిఁ బ్రజకు [1]భయజననం బై.(అ. 2. 135)

నైషధమునందు:—

క. కాదంబరి త్రావింతును, జాదం బాడింతుఁ గతల జొక్కులఁ బెట్టన్
బైదలుల నియోగింతును, వైదర్భతనూజమీఁదివల పుడిగింతున్.(అ. 7. 120)

శాణశబ్దమునకు:—

సూ. శషసాః శుః.

వృ. శషసాః శుసంజ్ఞా స్యుః.

టీ. శషసాః=శకారషకారసకారములు, శుసంజ్ఞాః=శు అనుసంజ్ఞ గలవి, స్యుః=అగును.

సూ. శో స్సత్.

వృ. శషసానాం సకార స్స్యా న్నిత్యమ్.

టీ. శషసానాం=శకారషకారసకారములకు, సకార స్స్యాత్=సవర్ణ మవును, నిత్యం = నిత్యముగా. ఈసూత్రమువలన శకారమునకు సకారము రాఁగా సాణ అని యుండెను.

సూ. నో ణనోః పైశాచ్యామ్.

వృ. ణకారనకారయోః నకార స్స్యాత్ పైశాచ్యామ్.

టీ. ణకారనకారయోః=ణవర్ణ నవర్ణములకు రెంటికిని, నకారః స్యాత్= నవర్ణ మవును, పైశాచ్యామ్=పైశాచియందు. ఇప్పుడు చెప్పినదానను ణకారమునకు నవర్ణము రాఁగా సానఅయెను. ఇది పైశాచకభాష నైనతద్భవము.

---

1 భయజనకం బై (పె).

రాజకులశబ్దమునకు:—

సూ. గజడదబఘరుఝఢధభాం కచటతపాః ఖఛఠథఫాః.

వృ. స్పర్శవర్గతృతీయచతుర్థానాం తత్తత్ప్రథమద్వితీయాః క్రమేణ స్యుః.

టీ. స్పర్శవర్గతృతీయచతుర్థానామ్=స్పర్శవర్గములయందు మూఁడవ యక్షరములకును నాలవవానికిని, తత్తత్ప్రథమ ద్వితీయాః = ఆయావర్గములయొక్క మొదలివర్ణములును రెండవవర్ణములును, క్రమేణ=వరుసగా, స్యుః=అవును. ఈసూత్రమున జకారమునకు చకారము రాఁగా రాచ యాయెను. కులమునకు కొలము ఆయెను. అది సమము చేసిన రాచకొలము. ఇది చూళికాపైశాచికాభాష నైనతద్భవము.

మూఁకశబ్దమునకు:—

సూ. అచోఽస్త్వాఖౌ కఖతథపఫాం గఘదధబభాః.

వృ. అచః పరేషా మసంయుక్తానా మనాదీనాం-కతపవర్గ ప్రథమద్వితీయానాం తృతీయచతుర్థాః క్రమేణ స్యుః.

టీ. అచః పరేషాం=అచ్చుకంటె పరము లైనటువంటి, అసంయుక్తానాం=సంయుక్తాక్షరములుగానటువంటి, అనాదీనాం=మొదలివిగానటువంటి, కతపవర్గప్రథమద్వితీయానాం=కతపవర్గములయొక్క మొదలి యక్షరములకును, రెండవవానికిని, తృతీయచతుర్థాః=తమవర్గములయందలి మూఁడవనాలవయవి, క్రమేణ=వెంబడిగాను, స్యుః=అవును, ఇది అపభ్రంశభాష నైన తద్భవము. ఇందువలనను కకారమునకు గకారము రాఁగా మూఁగ ఆయెను.

ఇందునకుఁ బ్రయోగము.—

సారంగధరచరిత్రమునందు:—

చ. తలవరు లేఁగలేఁగఁ బులితిండము నెత్తుటిజొత్తుకై వాలా
హలిమెయి రాగ రాఁగలయునంటి వృకంబులు కొంబొదల్ రొదల్
చిలుకుచు నీఁగ నీఁగలును జీమలు వొంతర లై పయిం బయిం
బిలబిల మూఁగ మూఁగవలె బెగ్గిలి పల్కఁగ లేక వేదనన్. (ఆ. 3. 117) 97

యక్షశబ్దమునకు:—

సూ. ఆదే ర్యో జః.

వృ. ఆదే ర్యస్య జ స్స్యాత్.

టీ. ఆదేః=శబ్దాది నుండెడు, యః=యకారమునకు, జః=జకారము, స్యాత్=అవును. దీనను మొదలియకారమునకు జకారము రాఁగా జక్ష అని యుండెను.

సూ. క్షః.

వృ. క్ష ఇ త్యస్య జిహ్వామూలీయః స్యాత్.

టీ. క్ష ఇత్యస్య=క్ష అను నక్షరమునకు, జిహ్వామూలీయః=జిహ్వామూలీయము, స్యాత్=అగును. పాణినీయవ్యాకరణమునందు 'ᳵక ఇతి జిహ్వామూలీయః' అన్నందుచేత, జిహ్వామూలీయ మనఁగాను దాపలివిసర్గము గల కకారమునకుఁ బేరు గాన ᳵక అనునది రాఁగా జᳵక యని నిలిచెను, మునుపు చెప్పిన అఘోక్షజఫక్కికావచనమువలన జాక్షరము దంత్యాక్షర మాయెను. ఆంధ్రమునందు విసర్జనీయము లేదు గనుక నది లోపింపఁగా జక్క అని యుండె అది తత్సమము చేయఁగా జక్కులు అయెను. ఇది మాగధీ భాష నైనతద్భవము.

సీ. కుక్క గోలెం బోలి కూళ గుండము కంతి గుజ్జు కరాటంబు గజ్జి కట్టె
సిక చేఁత చిక్కంబు చిన్నె సింగము సెజ్జ లక్క లచ్చన సుద్ది లయ్య లాగు
ప్రోడ పొత్తము పోఁక పుడమి బన్నము బూది బీరంబు బికిరంబు పిట్టు పుటము
వదిసె వెన్నుఁడు వంక వడుగు వీడెము వన్నె రక్కసి రవణంబు రిక్క పగ్గ
తే. పీఁట దయ్యము తోరంబు పెట్టె మట్టి
బత్తి జతనంబు జాతర ముత్తియంబు
దాది కుప్పస మిటికె నిద్దంబు పెరిమె
యిసము దెస డిగ్గి యనఁగఁ దద్భవము లయ్యె. 98

దీనికివివరము:— కుర్కురశబ్దమునకు కుక్క, గోళశబ్దమునకు గోలెము, ఆలిశబ్దమునకు ఓలి, క్రూరశబ్దమునకు కూళ, కుండశబ్దమునకు గుండము, గ్రంథిశబ్దమునకు కంతి, కుబ్జశబ్దమునకు గుజ్జు, కరండశబ్దమునకు కరాటము, ఖర్జూశబ్దమునకు గజ్జి, కాష్ఠశబ్దమునకు కట్టె, శిఖాశబ్దమునకు సిక, చేష్టాశబ్దమునకు చేత, శిక్యశబ్దమునకు చిక్కము, చిహ్నశబ్దమునకు చిన్నె, సింహాశబ్దమునకు సింగము, శయ్యకు సెజ్జ, లాక్షకు లక్క, లాంఛనకు లచ్చన, సూక్తికి సుద్ది, లంజకు లయ్య, లంఘకు లాగు, ప్రౌఢకు ప్రోడ, పుస్తకమునకు పొత్తము, పూగకు పోఁక, పృథివికి పుడమి, భగ్నమునకు బన్నము, భూతికి బూది, వీరశబ్దమునకు బీరము, భిక్షకు బికిరము, పిష్టమునకు పిట్టు, స్ఫుటకు పుటము, వధూనికి వదిసె, విష్ణునకు వెన్నుఁడు, వక్రమునకు వంక, వటునకు వడుగు, వీటికి విడ్డెము-వీడెము, వర్ణమునకు వన్నె, రక్షశ్శబ్దమునకు రక్కసి, రమ్యకు రవణము, ఋక్షమునకు రిక్క, ప్రజ్ఞకు పగ్గె, విష్టరమునకు పీఁట, దైవమునకు దయ్యము, స్థూలమునకు తోరము-దూలము, పేటికి పెట్టె, మృత్తికకు మట్టి, భక్తికి బత్తి, యత్నశబ్దమునకు జతనము, యాత్రకు జాతర, మౌక్తికమునకు ముత్తియము, ధాత్రికి దాది, కూర్పాసమునకు కుప్పసము, ఇష్టికకు ఇటికె, స్నిగ్ధకు నిద్దము, ప్రేమకు పెరిమె, హిమమునకు ఇగము.

సూ. వాస్యా త్క్వచి ద్వకారో నాదిగత స్యాద్యవర్గసరళస్య.

అనియెడు నీయాంధ్రశబ్దచింతామణి సూత్రమువలనఁ గకారమునకు వకారము రాఁగా ఇవ మని యనవచ్చు. దిశకు రెస, దీర్ఘికకు డిగ్గి. ఇట్టివి లోకంబున ననేకములు గలిగి యుండు నవి యెల్లఁ బ్రాకృతవ్యాకరణమువలనను సంస్కృతాది భాషా సప్తకంబున నుద్భవించి తద్భవముల వెలయు తెలుఁగుపలుకు లని తెలియవలయు.

త్రిలింగశబ్దతద్భవము.

క. శ్రీక్షితిధరకాళేశ, ద్రాక్షారామంబు లనఁగఁ దనరారెడుని
త్రిక్షేత్రంబులలింగము, లీ[1]క్షింపఁ ద్రిలింగసంజ్ఞ సెన్నిక కెక్కెన్. 99

తే. తత్త్రిలింగనివాస మై తనరుకతన
నాంధ్రదేశంబు దాఁ ద్రిలింగాఖ్య మయ్యెఁ
దెలుఁ గగుచుఁ దద్భవము దానివలనఁ బొడమె
[2]వెనుకఁ గొందఱు దానినే తెనుఁగు నండ్రు. 100

ఆంధ్రభాషాభేదచతుష్టయము.

మూ. సూ-తజ్జా సమా చ దేశ్యా గ్రామ్యా చేయం చతుర్విధా భవతి.

తే. దైత్యదమన తత్సమ మనఁ దద్భవ మన
దేశ్య మన గ్రామ్యభాష నాఁ దెనుఁగు నాల్గు
విధము లందుఁ దత్సమమును విడిచి మూఁడు
నాంధ్రములె యెందు నందు గ్రామ్యంబు [3]దిరుగు. 101

తజ్జలక్షణము.

మూ. సూ.—ప్రకృతిద్వయజా తజ్జా. 9.

తే. [4]వఱలుసిద్ధాక్షరములలో వర్ణసమితి, దూలఁ బోఁ బల్కు నర్థంబు [5]దొడరుకొనుచు
సంస్కృతప్రాకృతాఖ్యభాషాద్వయమున, నుద్భవించిన తెలుఁగులు తద్భవములు.

తత్సమలక్షణము.

మూ. సూ. తుల్యా తు సమా. 10.

క. తెనుఁగువిభక్తులకడపలఁ, దనరారఁగ నిలుప సంస్కృతప్రాకృతముల్
గనుపట్టుఁ దత్సమములన, వనజాక్షుఁడు జముఁడు దనుజవరులకు ననఁగన్. 103

---

1. క్షితిని (అచ్చు); క్షమను (పె.వా). 2 వెనక (పె. వా). 3 దిగును (ప); **దిగుడు** (పె.వా). 4 వరస. 5 దోఁపు (ప.పె).

దేశ్యలక్షణములు.

మూ. సూ.—ప్రవాహినీ దేశ్యా. 11.

క. ఏదేశము మానవులకు, నాదేశము భాష దేశ్య మయ్యె గరుత్మ
 త్సాది జనవ్యవహారము,చే దాని నెఱింగి కృతులఁ జెప్పఁగ నొప్పున్. 104

ఆంధ్రదేశ్యభేదంబులు.

క. జలశయన యాంధ్రదేశ్యం, బులు రెండు దెఱంగు లయ్యె భువి శుద్ధాంధ్రం
 బులు నన్యదేశజాంధ్రం, బులు నాఁ గా మెపలినామపురవరధామా. 105

తే. ఆంధ్రదేశపురస్థాయు లైనసకల, జనములకును మఱుంగుదేశంబు లేక
 తేటతెల్లమిగాఁ బల్కుమాట లెల్ల, నవని శుద్ధాంధ్రదేశ్యంబు లనఁగఁబడును.

క. పాలును బెరుగును నెయ్యిని, వాలాయం బుట్టెఁ బట్టి వంచుక త్రాగన్
 అో లెక్కక నిబిడ్డఁడు, జోలి యిఁకేమున్న దన్న శుద్ధాంధ్రంబుల్. 107

క. కేశవ యాంధ్రులు నానా, దేశంబులయందు నిలిచి తెలుఁగులె తత్త
 ద్దేశోక్తు లంటఁ బలికిన, నాశబ్దము లన్యదేశజాంధ్రము లయ్యెన్. 108

సీ. ఆలంబు చివ్వ కయ్యము పోరు బవరంబు దుర మని యొంటరి దొమ్మి కలను
 వెలఁది యింతి పడంతి యెలనాగ చెలి బోటి పొలఁతి తొయ్యలి నాతి మెలఁత నెలఁత
 మేను వేసవి మోవి గౌను డెందం బక్కు వీను లుల్లము కేలు వెన్ను నొసలు
 వావిరి యేడ్తెఱ వఱలుట కొఱలుట నలి నొగి మొగిఁ బర్వి నలువు పొలుపు

తే. నెల తునుక వాఁక వలవంత నెమ్మి నెఱక, లారజము సోయగము గొనయంబు చిలువ
 [1]పొల్ల చెచ్చెర మక్కువ తెల్లమి యనఁ, దనరు నిటు లన్యదేశజాంధ్రములు పెక్కు.

క. నెలకొనుసంస్కృతతత్సమ, ములు దొరలక తజ్జదేశ్యములమాఁటను సం
 ధిలి కేవలాంధ్రములు నా, నలరుఁ గృతుల నచ్చతెనుఁగు లంద్రు తెలుఁగునన్.

క. తెలుఁగుమఱుంగులు ప్రాఁదెనుఁ, గులు తద్భవదేశ్యములును గూర్చి మృదుపదం
 బులు గాఁగ నచ్చతెనుఁగులు, మెలఁకువతోఁ జెప్పఁ దగు శమీప్రాంతగృహా.

తే. అబ్ధిమేఖల కుదయించినట్టిసీతఁ
 జేకొనియె రాఘవుం డని చెప్పుచోటఁ
 గడలిమొలనూలిచేడియ గనినపడుచుఁ
 దెచ్చుకొనె రాముఁ డనఁగను దెనుఁగు[2]మఱుఁగు. 112

1 యొల్లి (ప). యొల్ల (వా). 2 లనుకు? (పె).

క. తొల్లింటిజనులవాక్యము, లెల్లను బ్రాఁదెనుఁగు లయ్యె నిప్పటివారల్
చెల్లుబడి నాడునవియే, [1]దెల్లమిగా నింకఁ బ్రాఁత తెలుఁగులు నృహరీ. 113

క. పుడమియు సిరియును బడఁతులు, వెడవిలుతుఁడు పసిఁడికడుపు వేల్పును గొడుకుల్
గడలి విడిమట్టు పాపల, నడుచు [2]గుఱముసామి కనఁగ నచ్చ తెనుంగుల్. 114

పూర్వకవిసమయసిద్ధపదంబులు.

మూ. సూ.—సిద్ధి ర్లోకా ద్ద్వ్రశ్యో లోకోఽనన్యాదృశశ్చ నిత్యశ్చ. 12.

క. కవులకు దేశ్యము లోక, వ్యవహారమునలనఁ దెలియ నగు నాలోక
వ్యవహారము నిత్యంబును, భువి నిజదేశమున యోగ్యమును నగుఁ గృష్ణా. 115

తే. అవనియందు లోకవ్యవహార మనఁగ, నాప్తదేశంబులను బెద్ద లైనవార
లాడుభాషావిశేషవాక్యములలోన, [3]వాడుకకు వచ్చునవి సుగ్రహార్థశయన. 116

వ. అవి యెయ్యవి యనిన. 117

సీ. మదిరాక్షి చెవులు తొమ్మిదిలెక్క లన రాదు ముద్దియకనులు తమ్ము లన రాదు
శుకవాణిబుగ్గలు ముకురంబు లన రాదు చెలిపండ్లు మల్లెమొగ్గ లన రాదు
గజయానచండ్లు బంగరుకుండ లన రాదు సతిబొడ్డు సుడిని మెచ్చ దన రాదు
సరసిజాననముడ్డి సైకతం బన రాదు హరిమధ్యకాళ్లగు ళ్లనఁగ రాదు

తే. క్రమత వీనికి వీనులు కన్నుదోయి
చెక్కులును బలువరుసలు నిక్కఁజన్ను
గవయుఁ బొక్కిలి పిఱుఁదు చొక్కంపుటడుగు
లనుచు మును వాడి రవియ చేకొనఁగ వలయు. 118

తే. రణము [4]వర్ణించుచో వీరరసమునందు
యుద్ధపంచకమునఁ దిక్కనొజ్జ సారెఁ
గా ల్గటంచు రచించుట గాంచి కవులు
చెప్పుకొనిరి మీఁగా ళ్లని చెలఁగి కృతుల. 119

సారంగధరచరిత్రమునందు సీసపాదము:—

సీ. ఉమ్మెత్తపువ్వు నా [5]నొర హైనకుచ్చిళ్లు [6]చెలఁగి మీఁగాళ్లపైఁ జిందులాడ.

1 దెల్లముగా నెంతేఁ బ్రాఁత తెనుఁగులు నృహరీ (వా); మిదెల్లమిగా వింకఁ బ్రాఁత తెనుఁగులకు హరీ (ప). 2 గుఱుర (పె). 3 వాడికకు (ప. వా. పె).
4 వర్ణించుచో (వా). 5 నొకటి (ప); నొరపైన (పె). 6 చెలికి (ప. వా. పె).

[1]గ్రామ్యపదలక్షణము.

మూ. సూ.—సంస్కారార్థో నియమో నియమాద్గ్రామ్యం హి యత్త్వపభ్రంశః. 13

తే. ఉక్తలక్షణవంత మై యుండునట్టి [1]కావ్యముల నెఱుఁగవలయు సంస్కారమనుచు
హీనలక్షణకావ్యంబు నెఱుఁగవలయు, గ్రామ్య మనుచు నపభ్రంశకంబు ననుచు.

క. లక్షణవిరహితకావ్యము, పక్షిగమన గ్రామ్య మనఁగఁబడు నది పెద్దల్
వీక్షింపరు లక్షణయుత, మిక్షితి నగ్రామ్య మని గ్రహింతురు ప్రీతిన్. 121

తే. క్షితి నపభ్రంశపదములు కృతులయందుఁ, గమలలోచన చెప్ప నర్హములు గావు
గాన నాంధ్రకవీంద్రులు వానిఁ దెలియ, వలయు నీశాస్త్రమునఁ దమతలఁపు నిలిపి.

తే. చులుకఁగా గ్రామ్యజనములువలుకునట్టి, తెనుఁగుమాటలు గ్రామ్యంబులనఁగఁ బడియె
వర్ణలోపంబు నొంది కావ్యములఁ జొరవు,పరులఁదెగడెడుచోనొప్పుఁ బాలదొంగ.

తే. అక్షరవిలోప మై యుండునట్టిపలుకు,గ్రామ్య మననొప్పు నదె యపభ్రంశకంబు
ననఁగఁబడుధాత్రి నాకడ కాడ యనుచు, నడుమ నున్నకకారంబు నుడువకున్న.

క. వస్తాఁడా హరి సొమ్ములు, దెస్తాఁడా గొల్ల [2]దంట దిట్టక కరుణన్
జూస్తాఁడా కాఁగిలి నేఁ, డిస్తాఁడా చెప్పు మన్న నివి గ్రామ్యోక్తుల్. 125

[1]అగ్రామ్యపదలక్షణము.

మూ. సూ.—విరళాః పేచోషాదికశబ్దాః [3]ప్రవ్యాహరన్తు శబ్దజ్ఞాః,
ఇహ తు ప్రవ్యాహార్యం సజ్జేతితసుప్రసిద్ధమేవ పదమ్. 14

సీ. ధరణిపైఁ బుట్టి మధ్యమపురుషంబున బహువచనంబునఁ బరఁగుచుండు
నట్టిపేచోషశబ్దాదులు కడు నప్రసిద్ధంబు లగు నైన శేషశయన
వేదంబునందు వావిరిఁ బ్రయోగంబులు [4]గలవు నవార్తికంబులును "నోఽథ
నాస్త్యప్రయుక్త"యటంచు మహాభాష్యమునఁ బతంజలి యుక్తము లెయటంచుఁ

---

1 ఈ పాదమున రెండవగణము అయిదుమాత్రలుగల నలలము. వ్రాతప్రతులందును అచ్చుపుస్తకములందును ఈపాద మిట్లే ఉన్నది. 2 దండు (ప); దంట (వా. పె). 3 ప్రత్యాహరన్తు... ప్రత్యాహార్యం (ప). 4 గలవు గావున వార్తికంబునొద్ద "నాస్త్యప్రయుక్త" (ప); గలవు నవార్తికంబులును "నోఽథనస్తు ప్రయుక్త" (వా).

తే. బలుకుటను సంస్కృతమున శబ్దజాలప్ర, సిద్ధశబ్దంబులను గూర్చి చెప్పుచుందు
రాంధ్రమున సుప్రసిద్ధంబులైనపూర్వ,కవిసమయసిద్ధపదములుగాని చోరవు.126

వ. ప్రేచయున్నందుకు ధాతువు 'డుపచష్పాకే' యనునది. 'ఊష' యన్నందుకు ధాతువు
'వస నివాసే' యనునది. 127

ఆ. గ్రామ్యమైన వాంధ్రకవులు సంకేతిత, సుప్రసిద్ధ మనుచు సూత్రమునను
గలిమి బూర్వసుకవికావ్యోక్తములు ప్రసిద్ధంబులైనఁ గూర్పఁదలఁతు [1]రెపుడు.

వ. అది యెట్లనినఁ గనియె ననవలసినభూతార్థక్రియాపదైకవచనంబునందు వర్ణలోప
ము చేసికనెనఁటయని గ్రామ్యపదముగా వాగనుశాసనులు ప్రయోగించినారు గనుక
నది సాధనము చేసికొని యాంధ్రకవితాపితామహుఁడు కొనియె ననుటకుఁ గొనె
నని చెప్పె నవి యెవ్వి యనిన. 129

ఆదిపర్వమునందు:—

క. వనకన్యక యఁట నే నఁట, వనమున గాంధర్వమున వివాహం బఁట నం
దనుఁ గనె నఁట మఱచితి నఁట, వినఁ గూడునె యిట్టిభంగి విపరీతోక్తుల్. 130

విష్ణుచిత్తీయమునందు:—

ఉ. పూని ముకుందునాజ్ఞఁ గనుబొమ్మనె [3]కాంచి యజాండభాండముల్
వానను మీఁదఁ బోవ [4]నడుపం గొనెఁ దన్నన నగ్రనిశ్చల
త్వానచలత్వనిష్ఠలె సమస్తజగంబులజాడ్యచేతనల్
గా నుతి కెక్కు సైన్యపతికాంచనవేత్రము నాశ్రయించెదన్. 131

కందగీతిగర్భచంపకమాల.

చ. సురహరి కేశవా వనజనాభ రమాధవ వంశహస్త బం
ధురసుగుణాకరా దురితదూర జనార్దన దోర్బలాఢ్య గీ
ర్వరగిరిశస్తుతా మురహరా సురపూజితముఖ్యపాద సుం
దర పురుషాగ్రణీ భుజగతల్ప శచీపతిపుత్రరక్షణా. 132

గర్భకందము.

క. హరి కేశవా వనజనాభ రమాధవ వంశహస్త బంధురసుగుణా
గిరిశస్తుతా మురహరా, సురపూజితముఖ్యపాద సుందరపురుషా. 133

1. రెదను (వా); రలమి (పె). 2 ఈ పద్యము పినవీరభద్రుని శృంగార
శాకుంతలమునందుఁ గనఁబడునుగాని ఆదిపర్వమునందుఁ గనఁబడదు. (చూ. పు. 95
శృం. శా.) 3 దాల్చి (పె). 4 నడపం (ప. వా. పె).

గర్భగీతము.

తే. వనజనాభ రమాధవ వంశహస్త, దురితదూర జనార్దన దోర్బలాఢ్య
మురహరా సురపూజితముఖ్యపాద, భుజగతల్ప శచీపతిపుత్రరక్ష. 134

ఆశ్వాసాంత గద్యము.

ఇది శ్రీమదాపస్తంబసూత్ర, భారద్వాజసగోత్ర, కామెపల్లిపురమందిర, నంద్షనందనచరణారవిందవందనాభిలాషమనీషాప్రభావ, వెంగనార్యతనూభవ, విద్యావిశేషసురాచార్య, కాకునూర్యప్పకవివర్యవిరచితం బైనయాంధ్రశబ్దచింతామణి యనువ్యాకరణశాస్త్రంబునందు గోవింద, కౌస్తుభ, వైజయంతీ, శ్రీవత్స, మురళీ, పంచాయుధ, పీతాంబర, బర్హిబర్హ, లక్ష్మీ, క్షమా, నంత, గరుడ, విష్వక్సేన, మారుతి, పరమభాగవత, విధాతృ, శారదా, శివ, భవాని, గణేశ, గుహ, లోకపాల, గ్రహ, పురాతన వర్తమానభావికవిగురునమస్కారంబును, స్వప్నప్రకారంబును, భగవద్వాక్యంబును, గ్రంథప్రభావంబును, గర్తృవంశావతారంబును, గవివిచారంబును, షష్ఠ్యంతములును, మూలసూత్రంబులును, పూర్వగ్రంథనామ సంగ్రహంబును, ప్రబంధమహిమయుఁ, గావ్యభేదంబులును, శబ్దార్థలక్షణాలంకారదోషంబులును, వాక్యలక్షణంబును, రసవివేకంబును, పంచవిధభావంబులును, శృంగారరసస్వరూపంబును, అష్టరసప్రపంచంబును, నాయకనిర్ణయంబును, సుకవిమాహాత్మ్యంబును, తల్లక్షణంబును, సప్తవిధకవులును, కుకవినిరసనంబును, గవితాప్రశంసయు, దేశభాషావిశేషంబులును, భాషాష్టకోత్పత్తివివరణంబులును, ప్రకృతివికృతిభేదంబులును, దద్భవంబులును, ఆంధ్రభాషాభేదచతుష్టయంబును, పూర్వకవిసమయసిద్ధపదంబులును, గ్రామ్యాగ్రామ్యంబులును గలభాషాపరిచ్ఛేదం బను ప్రథమాశ్వాసము. 135

ద్వితీయాశ్వాసము.

మహితకొండవీటీ
నామకరమ్యగిరిదుర్గనగరాభిమత
ల్లీమకరవాహనహరి
ద్భూమిస్థితకామెపల్లిపురవరశరణా.

క. అవధారు శబ్దశాసనుఁ, డవనిఁ గలియుగమున కాది నారాజమహేం
ద్రవరంబునఁ జెప్పినయాం, ధ్రవచోవ్యాకరణసూత్రతతిఁ దెనుఁగింతున్. 2

క. శిష్టార్యావింశతి విస్పష్టముగా నక్షరప్రపంచము లోకో
త్కృష్టుఁడు నన్నయ సుకవుల, కిష్టాపత్తిగ వచించె నెంతయుఁ బ్రీతిన్. 3

వర్ణపరిచ్ఛేదమూలసూత్రంబులు ఆర్యావృత్తశ్లోకంబులు.

ప్రాణా స్సమాసతో౽చో బిందు రనుస్వార ఏ జథో వక్రః,
వక్రతమ ఐజ్ఝల స్స్యా స్సమాసతః ప్రాణినో ద్రుతాఖ్యో నః. 1

కచటతపాః పరుషాఖ్యా గజడదబా స్తు సరళాః స్థిరా ఇతరే,
ఏతా స్సంజ్ఞా స్సర్వా జ్ఞాత్వా పశ్చా త్ప్రవర్తయే దత్ర. 2

బాలేందుపరిధిశృంగావర్తకుశగ్రంథిదాత్రపరశుసమాః,
ఆద్యా ఇభకరతుల్యా స్తద్దీర్ఘా శ్యూలసన్నిభా వన్యాః. 3

సిద్ధ స్సాధ్య శ్చానుస్వారః పూర్ణార్ధభేదతో ద్వివిధః,
హ్రస్వా త్పూర్ణోపి భవే ద్దీర్ఘా చ్చే త్ఖండ ఏవ స జ్ఞేయః. 4

దరశార్ఙ్గపిప్పలదళాంకుశవన్నగసన్నిభాః క్రమా త్పరుషాః,
స్తంభవిరేఖాధిక్యా స్త ఏవ వర్గద్వితీయవర్ణాద్యాః. 5

[1]కీరతరిహా స్తిమ స్తకశు క్తితులాసనవితర్ది సీరసమాః,
అంత స్థా శ్చోష్మాణో దంత్యౌ చజౌ గురురలౌ చ బిందుయుతౌ. 6

ఆద్యాయాః పఞ్చాశ ద్వర్ణాః ప్రకృతే స్తు తే దశోనా స్స్యుః,
స ప్తత్రింశ దిహా న్యే చానుప్రవిశంతి శబ్దయోగవశాత్. 7

ద్వివిధా దిదు దేదో తౌ చౌ వక్రతమా వనుస్వారా,
కగచజయుగటడణతదన పబమయరయుగలయుగవసహా శ్చ హాలః. 8

వికృతిపదాదౌ ప్రథమా స్తథ తృతీయానునాసికా న స్తః,
అయిగవుగాదేశౌ స్తః క్రమేణ సర్వత్ర వక్రతమయో ర్వా. 9

వా స్యా త్క్వచి ద్వకారో నాదిగత స్స్యాద్వ్యవర్గసరళస్య,
అ ద్ద స్త్వ స్తాలవ్య శ్చ ర్వక్రః స్యా న్నిధ స్సవర్ణ శ్చ. 10

లఘూ లఘువ శ్చేతి ద్వేధా స్తస్తా న్వివద న్తి శాస్తారః,
అన్యే న్యవ్యాకరణస్పష్టా ర స్త్వత్ర గృహ్యతే ద్వివిధః. 11

అద్యః క్రియాసు [2]భూతాద్యర్థసముద్యోతితం వినా సర్వః,
యశ్రుతి మార్యా లఘుయుం ప్రవద న్తి ప్రాణతః పరం ప్రాణమ్. 12

క్వచి దపి న స్త ఉదోత్తా దంతోష్ఠభవస్య వికృతిశబ్దాదౌ,
నా న్యేషాం వైధర్మ్యం లఘ్వలఘూనాం రయో స్తు నిత్యం స్యాత్.

శుభవర్ణా శ్శుభశబ్దా యే చ శుభగణా స్త ఏవ కావ్యాదౌ,
గ్రాహ్యాః పురా స్త్రరసగిరిరుద్రేష్వకచటహామాతృకానింద్యాః. 14

*ఆద్యో[I]వళి ర్ద్వితీయో వర్ణః ప్రాసో త్ర పాదపాదేషు,
స్వస్వచరణేషు పూర్వః ప్రాస స్సర్వేషు చైక ఏవ స్యాత్. 15

వృత్తం జాతి శ్చేతి ద్వివిధం పద్యం గణై ర్నిసర్గాఖ్యైః,
సంబద్ధం వృత్తం స్యా దుపగణమాత్రాభి రన్వితా జాతిః. 16

శాస్తార ఏకమాత్రాం లఘో ర్ద్విమాత్రే గురో రితి వద న్తి,
గౌ లౌ గగలలసంజ్ఞౌ గ్లౌ హాగణో లఘుగురూ లగో వగణః. 17

గత్రితయం లత్రితయం మనసంజ్ఞా వాద్యమధ్యమాంత్యార్ణాః,
గురవ శ్చే ద్భజసగణా లఘవో యది యరతసంజ్ఞికాః క్రమతః. 18

---

1 కీరనావహాస్తి (ప. వా.). 2 భూతార్థద్యోతిన మాద్యగం వినా.

* 15. 20 శ్లోకముల వివరణము తృతీయాశ్వాసములో ఉన్నది.

మిత్రౌ నగలా విన్ద్రా నలనగనలభరతా శ్చన్ద్రా మ లఘుః,
రలరగతలతగనవనహా భలభగనలలనలలనగగనవసహాః. 19

దీర్ఘ స్సంయుక్తాద్యః ప్లుతాన్తానుస్వారపూర్వవర్ణ శ్చ,
ఏతే గురవ శ్శేషా స్సర్వే లఘ్వక్షరా ఇతి జ్ఞేయాః. 20

ఇతి శ్రీసకలభాషావాగనుశాసన నన్నయభట్టవిరచితాన్ధ్రశబ్ద
చిన్తామణౌ వర్ణపరిచ్ఛేదో ద్వితీయః.

వ. ఈశ్లోకంబు లిరువదియును నలువదిరెండు సూత్రంబు లయ్యె నవి యెల్ల నిందు
వివరించెద. 4

తే. కాంచనాంబర కవితాప్రపంచ మెల్ల, వర్ణరూపంబు గాన నావర్ణములకుఁ
గలుగుభేదంబు లెఱుఁగక కవిత వలుక, వలను గామి వచించెద వాని నెల్ల. 5

వర్ణసంజ్ఞలు.

క. మాతృకలు వర్ణములు మఱి, భూతలమున నరములు లిపులు వ్రాలు నన్
దైతేయవిభంజన వి,ఖ్యాతము లగు నక్షరాహ్వయము లివి యెసఁగన్. 6

సీ. ఆదులు పదియాఱు నచ్చులు స్వరములు ముప్పదిమూఁడు కా మొదలు గాఁగ
నవనిపై హల్లులు వ్యంజనమ్ములు నయ్యె నీవ్యంజనములలో నిరువదేను
స్పర్శము ల్మొదలియక్షరములు పయినాల్గు నంతస్థములు యకారాదికములు
పిదప శవర్గంబు మొదలుగా నూష్మంబు లయ్యె నాస్పర్శంబు లైనయైదు
తే. వర్గములు గూడ నొక్కొక్కవర్గ మగును, వర్గవర్గంబుతుద లేనువర్ణములును
ధరణి ననునాసికము లనఁ బరఁగుచుండు, జమ్మికడఁ గా మెపలి నున్నచక్రపాణి.

సీ. అత్వం బకారంబు ననఁ దలకట్టు నిక్కము దానిదీర్ఘ మాకార మయ్యె
నిత్వం బికారంబు నిది పిల్లగుడుసు పే రీకార మన గుడి నెసఁగుదీర్ఘ
మమరు నుత్వము నుకారము ననఁ గుఱుచకొ మ్మూకార మన దీర్ఘయుక్తశృంగ
మొనరు వట్రువ ఋత్వమును ఋకారము నన దీనిఁ జూపిన ఋత్వదీర్ఘ మనఁగ
తే. నేత్వ మేకార మైకార మైత్వ మయ్యె, నోత్వ మోకార మౌకార మౌత్వ మయ్యె
వసుధఁ బ్రత్యేకలిపు లైనవ్యంజనముల, పైనిఁ గూడిన నిమ్మాడ్కిఁ బలుకఁబడును.

తే. అత్తు నాత్తును మఱి యిత్తు నీత్తు నుత్తు, నూత్తు నేత్తును వెస నైత్తు నోత్తు నౌత్తు
వరుసతో నివి పదియు నుస్వరము లయ్యెఁ, నుంగలఁ బ్రయోగములఁ దెలియంగవలయు.

క. నిడుదలు నెఱయక్కరములు, పొడవులు చాఁపులును దీర్ఘములు నన నొక్కకై
వడివ్రాలు కుఱుచ లలరును, గిడుసులు గుజ్జులు ననంగ క్షితి హ్రస్వలిపుల్. 10

క. సున్న యన బొట్టనంగా, నెన్న ననుస్వారసంజ్ఞ లిలవలపల రెం
డున్నవి విసర్గ మనఁ జనుఁ, బన్నగపతిశయన ధవళపంకజనయనా. 11

ఆ. గజడదబలు మొదలుగా వర్గవర్గంబు, నందు మూఁడు మూఁడు హః యొకండు
యాదిలిపులు నాల్గు నన్యవర్గ్యయుతంబు, లైనశసలు ఘోష లనఁగఁ దనరు. 12

తే. ఒత్తు జడ్డయు ద్విత్వసంయుక్తములును, మహిని సంయోగవర్ణనామంబు లయ్యెఁ
బైస్వరము లేక కడుఁ దేలఁ బలుకఁబడిన, వ్యంజనంబులు పొల్లు లనం జెలంగు. 13

మూ. సూ.—ప్రాణా స్సమానతోఽచో బిన్దు రనుస్వార ఏ జథో వక్రః,
వక్రతమ ఐజ్ఝల స్స్యు స్సమానతః ప్రాణినో ద్రుతాఖ్యో నః.
కచటతపాః పరుషాఖ్యా గజడదబా స్తు సరళా స్థిరా ఇతరే,
ఏతా స్సంజ్ఞా స్సర్వా జ్ఞాత్వా పశ్చా త్ప్రవ ర్తయే దత్ర. 1

సీ. అచ్చులు ప్రాణంబు లని చెప్పఁబడు ననుస్వారంబు బిందుప్రశస్తిఁ గాంచు
నేత్వంబు నోత్వంబు నెసఁగు వక్రము లన వానిమీఁదివి రెండు వక్రతమము
లిలఁ బ్రాణు లనుపేర నేపారు హల్లులు ద్రుత మనంగ నకార మతిశయిల్లు
వర్గాదులను గలవర్ణంబు లైదును బరుషనామంబు లై ప్రణుతి కెక్కుఁ
తే. బంచవర్గతృతీయముల్ పరమపురుష, సరళముల్ శేషహల్లులు స్థిరము లయ్యె
శబ్దశాస్త్రంబు గాన నీసంజ్ఞ లెల్లఁ, దెలిసి యీగ్రంథమునఁ బ్రవర్తించు టొప్పు.

వర్ణోత్పత్తిస్థానంబులు.

క. ఇమ్మహి ద్విస్థానోద్భవ,తమ్ములు వక్రయమవక్రతమయుగ్మవకా
రమ్ములు మఱియేకస్థల,జమ్ము లితరవర్ణములు భుజంగశయానా. 15

సీ. ఉదయించు నత్వంబు మొదలుగా రెండురెండచ్చులు వరుసతో నఱుతఁ దాలు
వుల నోష్ఠముల నవుదల దంతములఁ గంఠతాలువుల గళోష్ఠతలములందు
బొట్టు నాసను గళంబున విసర్గంబును గాదివర్ణము లైదు నైదు గూడి
తగఁ గంఠతాలుమస్తకరదోష్ఠముల నంతస్థము ల్తాలుమస్తకరదముల
తే. నూర్ధ్వదంతాధరంబుల నూష్మలిపులు, క్రమతఁ దాలుశిరోదంతకంఠములను
బలువ్రాయి శిరంబున బండిరాను, స్థానభేదంబు లేదు దంతములఁ జజలు. 16

వ. బలువ్రాయి యనఁగా దొడ్డళకార మనుట. 17

తే. అలఘుఅళిదంత్యచజలకు హ్రస్వవక్ర, ములకు నిందుఁ బ్రత్యేకించి పలుకనియెడఁ
గ్రమతఁ దత్తత్ప్రధానవర్గముల కివ్వి, యవియె వానికి నని తెలియంగ వలయు.

తే. అచ్చు లొకవర్గ మయ్యె స్పర్శాక్షరంబు, లయిదువర్గంబు లయ్యె యాద్యష్టకంబు
దలఁప నొకవర్గ మింకఁ గొందఱమతంబు,నూష్మములు నొకవర్గ మై యొప్పుచుండు.

శుద్ధాంధ్రలిపి లేఖనక్రమము.

క. మొదల నకారాద్యచ్చులు, పదియాఱును వానిపిఱుఁద బాణాసురదు
ర్మదహర కాదిలిపులు ముప్పదిమూఁడును బుట్టె వాక్ప్రపంచం బయ్యెన్. 20

మూ. సూ.—బాలేందుపరిధిశృంగావర్తకుశగ్రంథిదాత్రపరశుసన్నూః,
ఆద్యా ఇభకరతుల్యా స్సదీర్ఘా శ్శూలసన్నిభా వన్యాః. 2

సీ. విదియచంద్రునిమాడ్కి వెలయు నత్వము దానికుడివంక శృంగంబుకొన గుణింపఁ
బ్రభవించుఁ దక్కినప్రాణంబు లెల్లను నడిమికి గుడిఁ జుట్టి విడువ నిత్తు
కుడి నావురొమ్ముకెడి వ్రాయ నుత్వంబు క్రిందను సుడి నిల్ప బుత్వ మయ్యె
వలపల మీఁదికి మెలి గన్న హ్రస్వర మెడిమ నెత్వం బొప్పుఁ గొడవలిక్రియ

తే. యామ్యమున గండ్రగొడ్డలియట్లొనర్పఁ, గ్రాలు నోత్వ మిన్నింటిదీర్ఘములు కుడిని
గరికరాకృతిఁ దనరుడాకడవలపల, నమరు నైత్వౌత్వములు త్రిశూలములకరణి.

*పై:కి రూపములు.

[illegible]—ఇది అకారము, [illegible]—ఇది ఆకారము, [illegible]—ఇది ఇకారము, [illegible]—ఇది ఈకారము, [illegible]—ఇది ఉకారము, [illegible]—ఇది ఊకారము, [illegible]—ఇది ఋకారము, [illegible]—ఇది ౠకారము, [illegible]—ఇది ఌకారము, [illegible]—ఇది ౡకారము, [illegible]—ఇది ఎకారము, [illegible]—ఇది ఏకారము, [illegible]—ఇది ఐకారము, [illegible]—ఇది ఒకారము, [illegible]—ఇది ఓకారము, [illegible]—ఇది ఔకారము, "అనుక్త మన్యవత్" అను న్యాయము చేత నీశబ్దానుశాసనసూత్రము నందుఁ జెప్పిన యనుస్వారమును, విసర్జనీయమును, సకలదేశప్రశస్తమైన నాగరలిపి యందు, నెటువలెనో, యటులఁ దెలిసికొనవలెను. తత్స్వరూపంబులు — [illegible] — అం — ఇది పూర్ణానుస్వారము, [illegible] — అః—ఇది విసర్జనీయము, ఇవి యచ్చులనంబడు.

అనుస్వారనిర్ణయము.

మూ. సూ.—సిద్ధ స్సాధ్య శ్చానుస్వారః పూర్ణార్ధభేదతో ద్వివిధః,
హ్రస్వా త్పూర్వోఽపి భవే ద్దీర్ఘా చ్చే త్ఖండ ఏవ స జ్ఞేయః.

* ఈరూపములు సరియయినవికావు. పూర్వకాలపువ్రాత ఎట్లుండెనో తెలియగోరువారు బర్నెలువ్రాసిన 'సౌఁడియన్ పేలియాగ్రఫీ' అనేపుస్తకముగాని ఆంధ్రవిజ్ఞానసర్వస్వముగాని చూడవలెను.

సీ. పొసఁగ దీర్ఘఖండపూర్ణంబు లనుపదంబులు సంజ్ఞ లౌ గట్టిబొట్టులకును
హ్రస్వఖండార్ధంబు లనుశబ్దములు మూఁడు నరసున్నలకుఁ బేరు లగుచు నుండు
శబ్దంబుతోడనె జనియించుబిందువు సిద్ధంబు నాఁగఁ బ్రసిద్ధ మగును
బుడమి నకారంబు చెడి యైనయాయనుస్వారంబు సాధ్యసంజ్ఞమున వెలయు
తే. నిక్క మీసిద్ధసాధ్యంబు లొక్కటొకటి, ఖండపూర్ణంబు లన ద్విప్రకార మయ్యె
నవియె క్రమ్మఱ హ్రస్వదీర్ఘాక్షరముల, మీఁద రెండు తెఱంగులై మెఱయుఁ గృష్ణ.

ఆ. వెలఁది చెలఁగి నిన్నుఁ దలఁచిన నన సిద్ధ, ఖండబిందు వయ్యెఁ గమలనాభ
పొంక మైనయింతిపొంచు పొం పగు నన, సిద్ధపూర్ణబిందు విద్ధచరిత 23

క. భువిఁ గొలిచెదఁ గాళిందీ, ధవు ననుచును వికృతులను ద్రుతంబులు చెడి బిం
దువు లైన వెల్లి సాధ్యో, ద్భవఖండము లయ్యెఁ గామెపల్లినివేశా. 24

క. కెందమ్ములు చెంగలువలు, మందర చెంగావిచీర మంగొం గన నీ
చందము లెల్లను నందిత, బృందారక సాధ్యపూర్ణబిందువు లయ్యెన్. 25

మూ. సూ:— హ్రస్వా త్పూర్ణోఽపి భవే ద్దీర్ఘా చ్చే త్ఖండ ఏవ విజ్ఞేయః.

తే. జగతిపై సిద్ధసాధ్యసంజ్ఞలఁ బొసంగు
ఖండములు హ్రస్వలిపులపై నుండెనేని
వానిఁ బూర్ణంబులను జేయ వచ్చుఁ గృతులఁ
బూర్ణములు ఖండములు సేయఁ బొసఁగ దెందు. 26

క. కొలఁకులకుఁ గొలంకులు నాఁ, దలఁపులకుఁ దలంపు లిట్లు తగ సిద్ధము లై
చెలు వందుఁ జిఱుతసున్నలు, వెలయును బూర్ణంబు లగుచు విషధరతల్పా. 27

క. జలజాక్షుఁ గొలుతు ననుచో, జలజాక్షుం గొలుతు ననుచు సాధ్యార్ధము భూ
తలమున నెరసున్నయు నై, చెలు వగుఁ గామెపలివాస సిద్ధోల్లాసా. 28

తే. నిడుద లగునక్కరములపై నిలిచినట్టి, యర్ధబిందువు [1]లన్నియు నరసి చూడ
ధరణి సిద్ధంబు లైన సాధ్యంబు లైన, ఖండములె కాని పూర్ణముల్ గావు సుమ్ము.

ఆ. లోఁగ వించు కైన తాఁగతనంబున, దోఁచి వలువ లెల్ల దాఁచినావు
గీఁజుబూర కొమ్ము నేఁ జన వలె నన్న, నిడుదమీఁద సున్న నిలుచు సగము. 30

తే. హల్లులను బంచవర్గంబులందు మొదలి, వర్ణములకును మూఁడవవర్ణములకుఁ
దక్క నితరాక్షరములకు దాపలికడ, నాంధ్రపదమధ్యమునఁ బుట్టదయ్యె బొట్టు.

1 లెల్లను.

సీ. కొంకక వీఁకమై కొమ్మతోఁ జనుదెంచి ముంగల వాఁగినమూరు వధించె
మించి చెయ్యాఁచక మేదినీసుతుఁ ద్రుంచి నెంజిలి రోఁజూకన్నియలఁ గొనియె
మింటితోఁటను గలమేటివృక్షము దెచ్చి మెండుగా వేఁడిన మెలఁత కిచ్చె
వింత సేఁతల గోపకాంతల వలపించి [1]పొం దూఁది బహువిధంబుల రమించె
తే. కంపుతూఁపులు గలవన్నె కానిఁ గాంచెఁ,గంబమునఁ బుట్టెఁ దాఁ జేటికరణి నొప్పె
నౌర హరి యనఁ బూర్ణంబు లరము లును, బరుష సరళాదులను గనుపట్టు నిట్లు. 32
తే. సగము జాబిల్లివలె వ్రాయ సగము సున్న, నిండుజాబిల్లివలె వ్రాయ నిండుసున్న
యయ్యోనిభేదము లెఱింగి యాంధ్రకృతుల,వ్రాయఁదగు బిందువులు పొండవేయపక్ష.
వ. ఁ ఇది యర్ధబిందువు, ం ఇది పూర్ణబిందువు. ఇంకను అచ్చులన్ని వరుసను వ్రాయు చున్నాము.

మూ. సూ:-దరశార్ఙ్గపిప్పలదళాంకుశపన్నగసన్నిభాః క్రమాత్పురుషాః,
స్తంభ విరేఖాధిక్యే స్వ ఏవ వర్గద్వితీయవర్ణాద్యాః. 5
సీ. శంఖశార్ఙ్గద్విపాశనదళాంకుశపన్నగాకృతులను మీఁద నడ్డరేఖ
వలపల నొక్కటి నిలుపంగఁ బరుషంబు లైనను వరుసఁ జెన్నారుచుండుఁ
గ్రిందఁ గంబముపోల్కి గీఁటొక్కటిడిన నాద్యములు రెండవలిపు లై పొసంగుఁ
బైనున్న గీఁటు లిబ్బడి సేయఁ బ్రథమాక్షరంబులు సరళవర్ణంబు లగును
తే. గంబమొక్కటి రేఖాయుగంబు క్రింద, వ్రాసినఁ దృతీయమును జతుర్థంబు నగును
నిలువుగీఁటులు రెండునుం గలసి తమ్ముఁ, గదియ దొల్లింటి వనునాసికంబు లగును.

హల్లులకు రూపంబులు.

క - ఇది క్ కారము, ఖ - ఇది, ఖ్ కారము, గ - ఇది గ్ కారము, ఘ - ఇది ఘ్ కారము, ఙ - ఇది ఙ్ కారము, చ -ఇది చ్ కారము, ఛ -ఇది ఛ్ కారము, ఛ - ఇది ఛ్ కారము, జ-ఇది జ్ కారము, ఝ -, ఇది ఝ్ కారము, ఝ ఇది ఝ్ కారము, ఞ - ఇది ఞ్ కారము, ట - ఇది ట్ కారము, ఠ - ఇది ఠ్ కారము, డ - ఇది డ్ కారము, ఢ - ఇది ఢ్ కారము, ణ - ఇది ణ్ కారము, త - ఇది త్ కారము, థ - ఇది థ్ కారము, ద - ఇది ద్ కారము, ధ -ఇది ధ్ కారము, న - ఇది న్ కారము, ప - ఇది ప్ కారము, ఫ - ఇది ఫ్ కారము, బ - ఇది బ్ కారము, భ -ఇది భ్ కారము, మ - ఇది మ్ కారము. ఇవి స్పర్శము లనం బడును.

---

1 పొందూఁచి (ప).

మూ. సూ:—కీర[1]తరిహస్తిమస్తకశుక్తితలాననవితర్దిసీరసమాః,
అంతఃస్థా శ్చోష్మాణో దంత్యచజౌ గురురలౌ చ బిందుయుతౌ. 6

'తరి' అనఁగా నావకుపేరు.

తే. శుకతరిమతంగభవకుంభశుక్తిసన్ని,భంబు లంతస్థములు తులాభద్రపీఠ
వేదికాహాలనిభములు శాదిలిపులు, దంత్యచజగురురలలకుఁ దనరు బొట్లు. 35

య - ఇది య్కారము, ర - ఇది ర్కారము, ఱ - ఇది ఱ్కారము, ల - ఇది ల్కారము, వ-ఇది వ్కారము. ఇవి యంతస్థము లనంబడు.

శ - ఇది శ్వరము, ష-ఇది ష్కారము, స - ఇది స్కారము, హ - ఇది హ్కారము, ళ- ఇది ళ్కారము. ఇవి యూష్మము లనంబడు.

క. పొల్లు లయి తాము పుట్టియు, హల్లులు ప్రాణములతోడ నంబుధితనయా
వల్లభ కూడి కదా తల, మల్లు గుడులు శృంగములును మొదలుగఁ దాల్చుక. 36
వ. అది యెట్లనిన. 37

క్కారముతోడ నచ్చులుగూర్చి గుణించెడివిధము.

క - ఇది క్. క్కారమునకు తలకట్టు ఇచ్చిన క. తలకట్టున దీర్ఘమిచ్చిన కా. క్కారమునకు గుడిఇచ్చిన కి. గుడిలో దీర్ఘమిచ్చిన కీ. క్కారమునకు కొమ్ముఇచ్చిన కు. కొమ్మున దీర్ఘమిచ్చిన కూ. క్కారమునకు వట్రువసుడియిచ్చిన కృ. వట్రువసుడిని దీర్ఘమిచ్చిన కౄ. క్కారమునకు ఇత్వమిచ్చిన కౢ. ఇత్వమునకు దీర్ఘమిచ్చిన కౣ. క్కారమునకు ఎత్వమిచ్చిన కె. ఎత్వమునకుదీర్ఘమిచ్చిన కే. క్కారమునకు ఒత్వమిచ్చిన కొ. ఒత్వమునకు దీర్ఘమిచ్చిన కో. క్కారమునకు ఐత్వమిచ్చిన కై. క్కారమునకు ఔత్వమిచ్చిన కౌ. క్కారమునకుఅరసున్న పెట్టిన కఁ. నెరసున్న పెట్టిన కం. క్కారమునకు విసర్గములు పెట్టిన కః. ఇటువలెనే హల్లుల కెల్లను వ్రాయవలయునని తెలిసికొనునది. 38

ఇది స్వరగుణితము.

తే. ఎన్ని హల్లులు జడ్డలై యున్న నేమి, పొల్లులకు మీఁద నుండెడుహల్లు లెల్లఁ
గడపటను వ్రాయఁ ద్విత్వ మొక్కటియె తాల్చు, దానితలకట్టు మొదలైనవాని నెల్ల.

1 నా.

వ. ప్రద్యుమ్నుఁడు — [illegible] ఇటువలెఁ గ్రిందను వ్రాసినయొత్తులకే తలకట్లు మొదలైనవి వ్రాయునది. ఈ లిపియందు రేఫమునకు నొత్తులు వ్రాయునదిగాని వలపలగిలక లేదు. అది యె ట్లనిన. 40

తే. మొదల రేఫాక్షరంబు నాపిదప దాని
జడ్డయును గూర్చి యొకటిగాఁ జదువుకొనుచు
ముందు జడ్డయు వెస రేఫమునకు బదులు
గిలుక [1]లిఖియించియు వచింతు రిలఁ గుమతులు. 41

వ. స్వర్గ మనుటకు— [illegible] యిటుల వ్రాయునది. 42

క. పద్యాదిప్రాణంబుల, నాద్యంతాంతస్థములుగ నజ్ఝులు కృతులం
జైద్యహర వ్రాయుదురు తమ, విద్యాధికు లెల్లఁ జూచి వికవిక నవ్వన్. 43

క. ఇరు లీఁగ లుఱుత లూళ్ళ,వ్వరు నేమిటి కొక్కఁ డొప్పు వానికి ననునీ
కరణిపదంబుల మొదలివి, స్వరము లనుచుఁ దెలిసి వ్రాయఁ జనుఁ బద్యాదిన్. 44

క. బలుబొట్టుల వైవర్ణ్యం, బుల క్రిందట నవియె మరల మూఢమతులు జ
డ్డలు చేసి వ్రాయుచుందురు, విలిఖింపరు వాని నెందు ద్విత్వము లార్యుల్. 45

ఆ. హల్లుమీఁద నున్నహల్లు దానికి ద్విత్వ,మొందుఁ గాని వేఱె యొకటి గాదు
సంధివేళ నది విచారించి వ్రాయుచోఁ, బాప రందు దాని బ్రాజ్ఞు లెల్ల. 46

పంచాశద్వర్ణనిర్ణయము.

మూ. సూ:-ఆద్యాస్తయోః పంచాశద్వర్ణాః ప్రకృతే స్తుతే దశోనాస్సు స్యుః,
సప్తత్రింశదిహాన్యే చానుప్రవిశంతి శబ్దయోగవశాత్. 7

తే. అయిదుపదు లగు సురభాష కక్షరమ్ము
లందుఁ బది ప్రాకృతమునకు నడఁగిపోవు
[2]దొలఁగి చనుఁ బదియును మూఁడు దెలుఁగుబాస
కెసఁగుఁ దత్సమపదముల నేఁబదియును. 47

వరరుచివచనము.

శ్లో. ద్విధాఽక ఏచో నుస్వారో విసర్గ ష్షోడశ స్వరాః,
స్పర్శా అంతస్థోష్మాణ శ్చతుస్త్రింశ ద్ధల స్స్మృతాః.

---

1 విభజించియు లిఖింతు రిలఁ గుమతులు. 2 దొలఁగి చనునవి పదమూఁడు.

టీ. ద్విధా=రెండువిధములైన, అకః=అక్ప్రత్యాహారము, అక్కు లనఁగా—అ ఇ ఉ ఋ ఌ, అనెడి ఈ యయిదక్షరములకుఁ బేరు. అది యెట్లనఁగా.

పాణినీయసూత్రములు:—

హలన్త్యమ్.

వృ. ఉపదేశే న్త్యం హలిత్స్యాత్.

టీ. ఉపదేశే=సూత్రమునందు, అన్త్యం=తుదదిఅయినటువంటి, హల్=వ్యంజనాక్షరము (తుదపొల్లు), ఇత్=ఇత్తనుసంజ్ఞ గలది, స్యాత్=అగును—ఇందుచేత నిత్తనఁగ సూత్రముకొన నున్న పొల్లు అనుట.

ఆదిరన్త్యేన సహేతా.

వృ. అన్త్యేన ఇతా సహితః ఆదిః మధ్యగానాం స్వస్య చ సంజ్ఞా స్యాత్.

టీ. అన్త్యేన=కడపటనున్న, ఇతా=ఇత్తుతోడ, సహితః=కూడుకొన్న, ఆదిః=మొదటిఅక్షరము, మధ్యగానాం=నడుమనుండెడు నక్షరములకును, స్వస్యచ=తనకును, సంజ్ఞా స్యాత్=పేరగును. కడపట నున్న యిత్తుతో కూడుకొన్నటువంటి మొదటి అక్షరమునడుమనుండెడునక్షరములకును దనకును పేరగును. ఇటన్నందుచేత తుద నున్న కకారమునకు పొల్లు పనిలేదాయెను గనుక.

సూ:—తస్య లోపః.

వృ. తస్యేతో లోప స్స్యాత్.

టీ. దానికొన నున్న యిత్తునకు లోప మవును. ఇందున్న కవర్ణము పొల్లు లోపముకాఁగాను జిక్కిన యయిదక్షరములును హ్రస్వములుగాను దీర్ఘములుగాను నుచ్చరించిన అ, ఆ, ఇ, ఈ, ఉ, ఊ, ఋ, ౠ, ఌ, ౡ అని పదిఆయెను. ఏచః=ఏ, ఓ, ఐ, ఔ, చ్ అను ఏచ్ప్రత్యాహారమునందు మనుపటివలె కొన నున్నచకారము పొల్లగనుక మిగిలినవి నాలు గాయెను.

సూ:—"ఏజ్ హ్రస్వో నాస్తి"

అను సూత్రముచేత ఈరెచ్చునకు హ్రస్వము లేదు గనుక ఏ, ఓకారములు గీర్వాణభాషయందు కుఱుచలులేవు. అనుస్వారః=పూర్ణబిందు వొకటి (సంస్కృతమునందు పూర్ణమే కాని ఖండము లేదు.) విసర్గః=విసర్జనీయ మొకటి ఇవన్నియు కూడంగాను, స్వరాః=అచ్చులు, షోడశ=పదియాఱు, స్పర్శాః=స్పర్శములు ఇరువదియైదు, అంతస్థలోష్మాణః=అంతస్థములు నాలుగును దొడ్డశకారమును, ఊష్మములు నాలుగును, హలః=వ్యంజనములు, చతుస్త్రింశత్=ముప్పదినాలుగు, అచ్చులు పదునాఱు, హల్లులు ముప్పదినాలుగు, ఉభయములు గూడ నేఁబది వర్ణము లాయెను.

తే. అచ్చు లాఱుపదియాఱును వ్యంజనములు
పాండుపుత్త్రసహాయ ముప్పదియు మూఁడు
దొడ్డళా యందులోపలఁ దొరల నయ్యె
నమరభాషకు నేఁబది యక్షరములు. 49

సీ. ఏకశిళము దేవహేళనంబు నటంచు యాజుషామ్నాయంబునందు లేదొ
కాళనాళవ్యాళగోళహింతాళంబు లనుచు సంస్కృతభాషయందు లేదొ
గయ్యాళి త్రుళ్లు నంగళ్లు వజ్రపుతళ్కు తాళియటంచు నాంధ్రమున లేదొ
పాళెం బెళుంగనికూళ విరాళి పిసాళించు ననుచు దేశ్యమున లేదొ
తే. యాగమజ్ఞులు దొడ్డుబీజాక్షరంబు, లందు లేకున్కి సన్నంబు నదియుఁ గూడ
నొకటిగాఁ జేసి బీజోపయోగి గాన, ళాను జేకొని రది శబ్దసరణి గాదు. 50

వ. ఆగమజ్ఞులు పంచాశద్వర్ణంబులలో నున్నక్షకారమును గూడుకొన్నందునకు మహావిద్యలోనిశ్లోకంబులు. 51

శ్లో. మూలాధారం గుదస్థానం స్వాధిష్ఠానం తు మేహనం,
నాభి స్తు మణిపూరాఖ్యం హృదయాబ్జ మనాహతం,
తాలుమూలం విశుద్ధాఖ్య మాజ్ఞాఖ్యం నిటలాంబుజం,
సహస్రారం బ్రహ్మరంధ్ర మిత్యాగమవిదో విదుః.

శా. ఆధార స్తు చతుర్దళో రుణరుచి ర్వాసాంతవర్ణాశ్రయః
స్వాధిష్ఠాన మనేకవైద్యుతనిభం బాలాంతషట్పత్త్రకం,
రత్నాభం మణిపూరకం దశదళం డాద్యం ఫకారాంతకం
పత్త్రై ర్ద్వాదశభి స్స్వనాహతపురీ హైమీ కఠాంతాన్వితా.

శా. ద్వ్యష్టారం స్వరషోడశైశ్చ సహితం జ్యోతిర్విశుద్ధాంబుజం
హం క్షేత్యక్షరపద్మపత్త్రయుగళం రత్నోపమాజ్ఞాపురీ,
తస్మా దూర్ధ్వ మధోముఖం వికసితం పద్మం సహస్రచ్ఛదం
నిత్యానందమయీ సదాశివపురీ శక్త్యై ? నమ శ్శాశ్వతం.

తే. కాకుపా జడ్డ రైన క్షకార మగుట, దలఁప కేఁబదిలిపులలోఁ దానిఁగూర్చి
తొలుత భిన్నాక్షరం బైనదొడ్డళాను, విడిచిపెట్టె ననంతుండు వెఱ్ఱి గాఁడె. 52

వ. ఛందమునందు ననంతుఁడు చెప్పినవిధము. 53

క. యరలవ లంతస్థులు నాఁ, బరఁగును శషసహలు దేఁటపడు నూష్మ లనఁగా
సారిది క్షకారము గూడుక, సరి నేఁబది యయ్యె వర్ణసంఖ్య ధరిత్రిఁగా. 54

క. లళలకు భేదము లే దను, పలుకున శా దొలఁగి రెండుపను లగు వర్ణం
బులు సంస్కృతభాషకు మఱి, తెలుఁగున ఱళ లనఁగ రెం డధిక మగుఁ గృష్ణా. 55

ప్రాకృతోక్తిపరిగణన హేమచంద్రాచార్యవచనము.

శ్లో. ఋఌవర్ణౌ హ్రస్వదీర్ఘౌ వైజాద్యావనునాసికౌ,
శషౌచ దశ తే న్యూనాః ప్రాకృతోక్తిషు సర్వశః.

టీ. హ్రస్వదీర్ఘౌ=హ్రస్వమును దీర్ఘమును ఐనటువంటి, ఋఌవర్ణౌ=ఋకార ఌకారములును, అనఁగా ఋ, ౠ, ఌ, ౡ అనునవి ఈరెండును, ఐచ్=ఐ ఔలును, ఆద్యౌ=మొదటి వైనటువంటి రెండును, అనునాసికౌ = అనునాసికములును, అనఁగా మొదటియనునాసికము లైనఙకార ఞకారము లనునవి, శషౌ చ=శవర్ణ షకారములును, తే దశ=ఆపదివర్ణములును, ప్రాకృతోక్తిషు=ప్రాకృతవచనముల యందు, న్యూనాః=తక్కువ. అనఁగా సంస్కృతభాషకు చెప్పిన యేబదింటిలో ఋ, ౠ, ఌ, ౡ, ఐ, ఔ, ఙ, ఞ, శ, ష, అనునీపదివర్ణములు ప్రాకృతభాషకు తక్కువ యగుచున్న వనుట.

తే. సప్తమస్వరముఖచతుష్టయము ద్వాద, శస్వరంబును లోకసంఖ్యాస్వరంబు
నర్వి నాద్యనునాసికయుగము శషలు, ప్రాకృతంబున నిక్క మీపదియు లేవు.

వ. లోకసంఖ్యాస్వర మనఁగా గణితశాస్త్రోక్తసంఖ్యను జతుర్దశలోకములు గనుక పదునాలవస్వర మనుట. ఔకారమునకు పేరు. 57

ఆంధ్రభాషావర్ణసంఖ్య.

మూ. సూ:—ద్వివిధావిదు దేవోతోచో వక్రతమా వనుస్వారా,
కగచజయుగటడణతదనపబయుయరయుగలయుగవసహాశ్చహాలః.

సీ. అచ్చులలో సప్తమాక్షరం బాదిగా వరుస నాల్గును దుదివర్ణ మొకఁడు
స్పర్శాక్షరములందుఁ బంచవర్గములను సమములై యుండునక్షరములు పది
మొదలివ్యంజనవర్గములను రెంటను దుదిఁ గనుపట్టుననునాసికద్వయంబు
నూష్మవర్ణము లన నొప్పునాల్గిటిలోనఁ బ్రథమద్వితీయాక్షరములు రెండు
తే. సొన్న నిరయొండు కడమగా నిరువదియును, జగతి శుద్ధాంధ్రదేశ్యభాషాపదముల
వెదకినను లేవు తత్సమపదములందుఁ, దనరు నిన్నియు నది సంస్కృతంబు గాన.

క. మొదలను వికృతివిభక్తులు, గదియుటచేఁ దెలుఁగులందుఁ గలసెను గాకో
యదువర తత్సమపదముల, మొదలాద్యప్రకృతిశబ్దములు దెలుఁగగునే. 59

సీ. దేవతాభాషను దీర్ఘంబులే కాని కలనైనఁ గుఱుచలు గాక యుండు
హారవిశ్వదివససంఖ్యాచ్చులు దెలుఁగులఁ గడు హ్రస్వములును దీర్ఘములు నగును
సంస్కృతంబునఁ దాలుజననమాత్రమె కాని జగతి నన్యస్థానసంభవంబు
చర్చింప నెఱుఁగనిచజ లాంధ్రమునఁ దాలుజాతంబులును దంతజములు నగును
తే. దలఁప నేకప్రకారమై దైవతోక్తి, నందు భేదంబు లేని రేఫాక్షరంబు
రేఫము ఱకారమును నన రెండు దెలుఁగు, లగుచు వికృతులఁ దనరు దుగ్ధాబ్ధిశయన.

వ. హారవిశ్వదివససంఖ్యాచ్చు లనఁగాను గణితశాస్త్రోక్త సంజ్ఞను, హార యనఁ బదునొకొండవయచ్చు ఎకారము, విశ్వ మనఁగాఁ బదుమూఁడవయచ్చు ఒకారము, దివస మనఁగాఁ బదునేనవయచ్చు అఁ అనునది. యీమూఁడచ్చులకును దెలుఁగున హ్రస్వమ్మును దీర్ఘమును గల వనుట. అం అనుదానికి దీర్ఘము గాఁగా ఆం ఆయెను. ఇంతమాత్రమున కచ్చులమొదల నకారంబును ఆకారంబును రెండును ఉన్నవి దానికిం జెప్పరాదా దీనికిఁ జెప్పవలెనా అనఁగా, ఇవి అకారమునకు చెప్పుట గాదు. అనుస్వారము ప్రత్యేక ముచ్చరింప శక్యము కాదు గనుక పాణిన్యాచార్యులవ్యాకరణమునందు అం ఇత్యనుస్వారః అని అకారముతోఁ గూర్చి చెప్పినాఁడు గనుక అం అనఁగాను బిందువునకు సంజ్ఞ. ఆబిందువునకు హ్రస్వదీర్ఘము లెటువలెకలుగు ననఁగా మూఁగలిపద్యముచేతను దెలిసికొనునది. 61

ఆ. బిందువునకు రెండు భేదంబు లగు హ్రస్వ, దీర్ఘరూపములను దెలుఁగులందు
హ్రస్వమనఁగ నొప్పు నర్ధబిందువు దీర్ఘ, మనఁగఁ బూర్ణబిందు వయ్యెఁ గృష్ణ. 62

క తక్కువపదియును దొమ్మిది, యెక్కువలిపు లౌను నయ్యె నేఁబదిలో నీ
లెక్కను ముప్పదియును నే, డక్కరములు నిలిచె శుద్ధ మగునాంధ్రమునకా. 63

వ. తత్తద్వర్ణభేదాభేదంబు లెఱింగించెద. 64

మూ. సూ:—వికృతిపదాదౌ ప్రథమాంతస్థతృతీయానునాసికా న స్తః.

క. తెలుఁగున యణకారంబులు, గలుగవు శబ్దాదులను యకారముపగిదిన్
బలుకఁబడునవి స్వరము లగు, ఖలపూర్వామరవినాశ కామెపలీశా. 65

క్రారకొమ్ములు.

సీ. క్రుఙ్ క్రుధ క్రూర శిగ్రు శ్రుతి విశ్రుతి శుశ్రూష నిఃస్రుతి స్రు స్రువములు
భ్రూణ భ్రుకుంశ బభ్రు బ్రువాణంబులు భ్రుకుటిత భ్రూలతా ప్రకటితములు

క ద్రువ ద్రుపద ద్రుమ ద్రుహిణ ద్రుహి సౌరద్రు విద్రుమ శత్రువులును
ధ్రువమును ద్రుతమును భువిఁ గ్రారకొమ్ము లై తనరారుఁ గాని ఋత్వములు గావు
తే. వట్రువలు లేవు తెనుఁగున వానిపగిదిఁ, బలుకులిప్పు లెల్లఁ గ్రారకొమ్ములు నిజంబు
దునుము నిందాకఁజైద్యుఁడు ద్రుళ్లెననఁగ, రోహిణీభర్తచరమాద్రిఁ గ్రుంకెననఁగ.

నృసింహపురాణమునందు :—

సీ. పా. క్రూరకిల్బిషశైలకులిశనిపాతంబు ఘనకలుషోరగగరుడమూర్తి. (ఆ. 2. 35.)
వ. మఱియు. 67

చ. శ్రుతిమతధర్మయోగములు చోద్యపుమాల్యము లప్పురంబునన్
జతురతఁ బుణ్యవస్తువులు సారవిముక్తిపదంబు లమ్మునా
రతులితవిష్ణుశాసనసమాహితు లైనమహాత్ము లంచితో
ద్ధతిఁ గొనువారు భూరివిహితవ్రతపారగు లైనబోధనుల్. (ఆ. 1. 46.) 68

కావ్యాలంకారచూడామణియందు:—

క. భావమె యించుక వదనా, వ్యావళితవికాస మైనహావము శృంగా
రావిర్భావనిదానము, భ్రూపల్లీమందచలనమున నెఱుఁగఁబడున్. (ఆ. 2. 22.)

ప్రభావతీప్రద్యుమ్నమునందు:—

సీ. పా. సురటి చేకొని భద్రశుశ్రూష గావింప. (ఆ. 2. 15) 70

ఆ. అద్రువ విద్రువ నను క్రియాపదంబులయందుఁ, దగిలి వట్రసుడులపగిది నుండు
వ్రాలు తేలఁ బల్కుఁ గ్రారకొమ్ములు గాని, వట్రసుడులు గావు వనజనాభ. 71

ఋత్వాక్షరంబులు.

సీ. ఋష్యమూకాద్రియు ఋష్యశృంగుండును ఋక్షమృగేంద్రుండు ఋక్షపదము
ఋతము ఋత్విక్కు నైరృతి ఋతుషట్కమ్ము ఋతుపర్ణభూపతి ఋతుమతియును
ఋషభవాహనుఁడును ఋషియు ఋగ్వేదంబు ఋభురాజు ఋణమును ఋద్ధి ఋజువు
ననునీపదంబుల కాదివర్ణంబులు సప్తమస్వరము లై జగతి వెలయుఁ
తే. గృష్ణ వృత్రాంతకా హృషీకేశ మదన, జనక పృథ్వీకుమారభంజన యటంచు
హల్లులందును వట్రువ లమరి యుండు, సంస్కృతంబున యదువంశసార్వభౌమ.

వక్రభేదంబులు.

ఆ. ఏక మేక మిట్టు లేత్వంబు నోత్వంబు, నమరభాష నిడుద లగును గాని
హ్రస్వలిపులు గావు హల్లులపై నట్లన, యగును గేకికోకిలాలి యనఁగ. 78
ఆ. పెక్కు రేల కృష్ణుఁ డొక్కఁ డోపఁడె పసి, నెలవు నేల జురని పాలము వోవ
ననఁగ నిట్టు దెనుఁగులందు వక్రయుగంబు, హ్రస్వములును నిడుదవ్రాలు నగును.

వ్యంజనలోపము.

ఆ. పూనె నెగసెఁ బొదవెఁ బొనరెఁ బొందె నటన్న, పలుకులందు మొదలఁ గలుగునట్టి
వ్యంజనంబు లడఁగి వానిపై స్వరములు, నిలుచు వలసినపుడు నీరజాక్ష. 75

పూని యనుటకు విష్ణుచిత్తీయమునందు:—

ఉ. పూని ముకుందునాజ్ఞఁ గనుబొమ్మనె [1]కాంచి యజాండభాండముల్
వాననుమీఁదఁ బ్రోవ నడవం గొనెఁ ద న్నన నగ్రనిశ్చల
త్వానచలత్వనిష్ఠలై సమస్తజగంబులజాడ్యచేతనల్
గా నుతికెక్కు సైన్యపతికాంచనవేత్రము నాశ్రయించెదన్. (ఆ. 1. 4) 76

హల్లు లోప మైన ఊనె అనుటకుఁ బారిజాతాపహరణమునందు:—

క. మానవతి యిట్లు మానని, మానక్రోధము[2]లచేత మరలిచి చింతా
దీనగతి నుండ మదిలో, నూనినప్రేమమున నంబుజోదరుఁ డనియెన్. (ఆ.1.114)

నెగసె అనుటకు ఆదిపర్వమునందు:—

ఆ. కర్మబంధములను గ్రక్కునఁ బాయుచుఁ, బుణ్యగతికి నెగయుపురుషునట్లు
బంధనంబు లెల్లఁ బాయుచు భీముఁడు, నీరిలోననుండి నెగయుఁ దెంచె. (ఆ.5.177)

విరాటపర్వమునందు:—

సీ.పా. [3]నెగసినకొనలతో నింగి యంతంతకు నవలఁబోవఁగఁ దనరారుదాని. (ఆ.1.162)

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

క. ఎఱకలు విచ్చుచుఁ దుండము, దెఱచుచు వ్రే గడఁచి సొగసి త్రెళ్ళి విహగుఁడై
యఱచిన నోడకు మని హరి, నెఱి చక్కఁగఁ ద్రోచి యెత్తె నెగయఁగఁ గృపతోన్.
(ఆ. 3. 301)

వ్యంజనలోప మైనందులకు శృంగారనైషధమునందు.—

సీ. పా. ఒంటికాలున నిల్చి యూర్ధ్వమారుతములఁ జిగురుటెక్కుల రేకు లెగయుచుండ.
(ఆ. 3. 69)

పొదవె నన్నందుకు నృసింహపురాణమున:—

తే. అదరిపాటున [3]వెస విచ్చి పొదవికొనినఁ, [4]దొలఁగి పోవఁగఁ గూడకమలయుపవనుఁ
డిందుఁదలఁదూర్చుకొనియెనో యిప్పుడనఁగ, నమరుఁ దాళవృంతములమందానిలంబు.

---

1 వాల్చి. 2 లఁజేత మాటిచి (అచ్చుప్రతి). 3. చేసవి. 4 గలఁగి తలఁగి పోనే
రక., 5 నా. విరిపొనర్చి (అచ్చుప్రతి).

అందే:—

తే. పొదవి యొండొండ దివియును భువియు దెసలుఁ
బొదవికొని యుండుచీఁకటి ప్రోవువలన
మిక్కుటంబుగఁ గాటుక గ్రుక్కినట్లు
కరపటం బన జగదండ ఖండ మమరె. (అ. 3. 80) 83

అందే:—

క. అది యట్లు కాదె నిప్పునఁ, జెద లంటునె దేవదేవ శ్రీరమణీశుక్
మదినుంచుకొన్న వానిని, బొదవునెయాపదలు రవిని బొందునె తమముల్. (అ.4.32)

అచ్చునకుఁ జిత్రభారతమునందు:—

క. తదనంతరంబ క్రమ్మఱ, యదువిభుఁడు కృపావిధేయుఁడై వాణీశ
త్రిదశేశుల కాశ్చర్యం, బొదవ మనిచె నుభయసైన్యయోధుల నెల్లన్. 85

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

క. పదపడి దుస్తర మగునీ, పదుమూఁడవయేఁడు గడవఁబడుట యరిది ద
ప్పెదు రఱుఁగకుండ నాపద, లొదవఁగ సైరించి రిట్టి యునికియుఁ గలదే. (అ.1.9)

పొనరె నన్నందుకు నుద్యోగపర్వమునందు:—

క. ధనమును విద్యయు వంశం,బును దుర్జనులకు మదంబుఁ బొనరించును స
జ్జను లైనవారి కడఁకువ,యును వినయము నివియ తెచ్చు నుర్వీనాథా. (అ.2.35)

అందే:—

మ. అని ని న్మెచ్చి వృకోదరుం డతఁడు కార్యం బింత తెల్లంబుగాఁ
బొనరం బల్కెనె యంచుఁ బేరలుఁగు సొంపుం జెంద వక్త్రంబుపా
ల్పున దర్పం బొలయంగ నంగములకుం బొం గారుతద్భ్రూంహిత
ధ్వని యై మించుమహోగ్రసింధురముచందం బొంది పాల్చెం దగన్. (అ.3.148)

పకారములోనిస్వర మే సిల్చినందుకుఁ బ్రబంధపరమేశ్వరుఁడు చెప్పిన అహోబలమాహాత్మ్యమునందు:—

క. నిను నాశ్రయించియును నే, ననఘా కడ లేనివనట యనువననిధిలో
మునుఁగుదునె ప్రతీకారం, బొనరింపఁ గదయ్య దీని కూహించి కృపన్. 89

హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము నందు:—

చ. ధనదునిపుష్పకంబునకుఁ దానెన వచ్చు నటంచు లోకముల్
వినుతి [1]యొనర్పఁ బొల్పెసఁగి విద్రుమమౌక్తిక నీలవజ్ర కాం

---

1 యొసంగె (ప).

చనయుతము న్సువేగహయసంఘటితంబును నైనతేరు సొం
పొనరఁగ నెక్కి మిక్కిలి సముత్సుకతం బురబాహ్యవీథులన్. 90

పొందె ననుటకు శంభుదాసునిలక్ష్మీనృసింహావతారకథయందు:—

ఉ. పొందవు దుఃఖము ల్భయము పొందదు పొందదు దైన్య మెప్పెయిం
బొందవు తీవ్రదుర్దశలు పొందుఁ బ్రియంబులు పొందు సంపదల్
పొందు సమగ్రసౌఖ్యములుఁ బొందు సమున్నతకీర్తు లెందు గో
విందపదారవిందపదవీపరిణద్ధగరిష్ఠచిత్తులన్. (ఆ. 2. 81) 91

ఓదాదేశహ్రస్వంబులు.

తే. కాంచు హ్రస్వద్వితీయవక్రంబు నంద, ఱొక్కఁ డనువీనిరెండవయక్కరంబు
హ్రస్వ మగుఁ జోటనుపదంబునందు మొదలివర్ణమును గబ్బములను గావలసినపుడు.

'అందోఱు' అనుట శాదిపర్వమున:—

క. [1]గిఱపునెడ నేయునెడ ఏడిఁ, [2]బఱపునెడం బెనఁగునెడ నపారబలంబుల్
మెఱయునెడభీమునకునం,దోఱుగీడ్పడఁదొడఁగిరుద్ధతులురాజసుతుల్.(ఆ.5.168)

ఆరణ్యపర్వమునందు:—

సీ. పా. శూరులు ధృతరాష్ట్రసుతులు దుర్యోధనాదులు దురాధర్షు లందోఱును మనకు.
(ఆ. 1. 269)

ఒత్వము రానందుకు విరాటపర్వమునందు:—

క. ఎఱుక గలవారి కైనను, గఱపక దక్కు రుచితప్రకారము శుభమున్
గొఱలుహితు లట్లగుట నం,దఱకును జెప్పంగ వలయుఁ దగియెడుబుద్ధుల్.(ఆ.1.116)

ఒక్కొ యనుటకుఁ గర్ణపర్వమునందు:—

మ. సమదాటోపత వాయునందనుఁడు ధృష్టద్యుమ్నసైనేయు లే
కమనోవృత్తిఁ గడంగి తో నడువ దోర్గర్వంబు శోభిల్ల శౌ
ర్యము సొంపార నిలింపకోటి పొగడన్ రారాజుసైన్యంబు లొ
క్కొ మొగిం బెల్లగిలంగ బెట్టిదిమె సక్రోధాంతరంగంబునన్.(ఆ. 2.352)

మనుచరిత్రమునందు:—

క. ఇట వవ్వరూథినియు నొ,క్కొకటఁ గతిపయసఖులు దన్నుఁ గొలిచి నడువఁగాఁ
గటకఝుళంఝుళరవపద, కటకసమాకృష్టకేళికలహంసిక యై. (ఆ. 3. 72) 97

---

1 కఱచు. 2 బఱచు.

రాఘవపాండవీయమునందు:—

స్రగ్ధర. ఆరాజన్యోత్తముం డి ట్లనుదితరభసుం డై భవత్సత్వరవ్యా
హారం బి ట్లోర్చి యుం టన్యముగఁ గొనకు మాత్మాంగనాశుల్కకాద్య
క్స్వరోగ్ర ప్వాస మ ట్లక్రమజిత మగు పెంచంగ నాచేతికాటం
(గూ)రేష్వాసంబు లే దొక్కఁడుగలుగునె మద్ఘోరయుద్ధంబునేపక. (అ. 2. 93)

ఓకారము రానందులకుఁ గాశీఖండమున:—

ఉ. కంటికి నిద్ర వచ్చునె, సుఖం బగునే రతికేళి, జిహ్వకుఁ
వంటక మింపునే, యితరవై భవము ల్పదివేలు మానసం
బంటునె మానుషంబు గలయట్టిమనుష్యున కెంతవానికిఁ
గంటకుఁ డైనశాత్రవుఁ డొకండు తనంతటివాఁడు గల్గినఁ. (అ. 1. 108) 99

విరాటపర్వమునందు:—

సీ. పా. శక్రాదిసురలతో సంగ్రామ మొనరించి ఖాండవం బేర్చి నొక్కరుఁడు గాఁడె.
(అ. 4. 210)

చోటు అనుటకు ద్రోణపర్వమునందు:—

క. కటకట పేరినపెన్నె, త్తుట జొత్తిలి యున్న మోముతోడను గొడు కె
చ్చటఁ బడి యున్నాఁడో యి, చ్చోటుఁ జూపెడువారు లేరె చూచెద వానిఁ.
(అ. 2. 251)

విష్ణుచిత్తీయమునందు:—

మ. స్ఫుటభూయోహ్యాలిశంక వార్ధిరవిరశ్మి ల్మిన్నుఁ జేర్పం దటి
చ్ఛటగార్యంబుగఁ గాలుకొంచు ఘన మై శ్చోధీర వర్షింప న
చ్చోటునుం ద్రోచి గ్రసింపఁ బోలుఁ గలశీసూనుండు గాకున్న నొ
క్కటఁ దారాగ్రహభాస్కరేందుమణిశుక్తుల్ వ్యక్త మై తోఁచునే.
(అ. 4. 145)

ప్రాన్వము గానందులకు మనుచరిత్రము:—

ఉ. పాటున కింతు లోర్తురె కృపారహితాత్మక నీవు ద్రోయ ని
చ్చోట భవన్నఖాంకురము సోఁకెఁ గనుంగొను మంచుఁ జూపి య
ప్పాటలగంధి వేదన[1]నెపం బిడి యేడ్చెఁ [2]గలస్వనంబునఁ
మీటిన విచ్చు గబ్బిచనుమిట్టల నశ్రులు చింద వందఁగాఁ. (అ. 2. 70) 103

1 నెపంబున నే. 2 గలస్వనంబులో.

వక్రభేదంబులు పాణినీయసూత్రము.

సూ.—తద్ధితే ష్వచా మాదేః.

వృ. ఞితి ణితి చ తద్ధితే పరే అచా మాదే రచో వృద్ధి స్స్యాత్.

క. హైయంగవీనమునకుఁ, నైయంకవశబ్దమునకు నైయగ్రోధ
స్త్రైయజితాదుల కొదిని, వ్రాయంగా పలయుఁ బ్రథమవక్రతమంబుల్. 104

క. వైయర్థ్యత్రైయంబక, వైయాకరణాగ్రగణ్యవైయాఘ్రపదీ
వైయాత్యంబుల మొదలను, వ్రాయం దగు బుధులు ప్రథమవక్రతమంబుల్. 105

క. యౌవనయౌవతకౌస్తుభ, సౌవర్ణకయౌవరాజ్యసౌవీరమహీ
దౌవారికశబ్దంబులఁ, దావుకొను ద్వితీయవక్రతమములు మొదలన్. 106

క. సౌవగ్రామికశౌవన, [1]సౌవర్చససౌవిదల్లసౌవస్వలస
త్స్వైవరశబ్దముల మొదల, వావిరినిలుచుఁ ద్వితీయవక్రతమంబుల్. 107

నృసింహపురాణమునందు:—

ఉ. శ్రీస్తనకుంకుమద్రవనిషిక్తభుజాంతరభాగవిస్ఫుర
త్కౌస్తుభనూతనార్కరుచిగర్వితనాభిసరోజసౌరభ
ప్రస్తుతమత్తభృంగరవరాగరసోల్బణభోగిభోగత
ల్పాస్తరణుం దలంచుసుకృతాత్ములపాస్తసమస్తకల్మషుల్. (ఆ. 2. 37) 108

క. మెచ్చు లగుకబ్బములలోఁ, నచ్చతెనుఁగుపల్కులందు నైత్వౌత్వంబుల్
వచ్చిన నొం డగు రెం డగు, విచ్చలవిడి వలసె నేని విబుధస్తుత్యా. 109

మూ. సూ:-అయిఙగవుగా దేశౌ స్తః క్రమేణ సర్వత్ర వక్రతమయో ర్వా.

క. క్రమమున వక్రతమములకు, నమరు నయిక్కును నవుక్కు ననియెడునాదే
శములు వికల్పంబున దైత్యమదాపహ యాంధ్రభాషయం దెల్లెడలన్. 110

ఆ. లోకహితముకొఱకుఁ జైకొని దుష్టుల, లయ మొనర్చి శిష్టు లయినన్నృపుల
నేలఁ యేల నిలిపెఁ గొలిచ్చి నలుదెసఁ, దవిలి కృష్ణరాయఁ డవుర యనఁగ. 111

శవర్గాక్షరభేదంబులు.

మూ. సూ:—వా స్యాత్క్వచి ద్వకారో నాదిగత స్యాద్యవర్గసంశిస్య.

సీ. పరుగులు పరువులు పగడంబు పవడంబు పగలుట పవలుట పగలు పవలు
నగుబాటు నవుబాటు నలుగురు నలువురు తగులాట తవులాట తొగలు తొవలు

---

1 సౌవర్చన సౌవిదల్ల సౌదశ్వ (అచ్చు).

త్రాగుట త్రావుట ప్రేగులు ప్రేవులు ప్రోగులు ప్రోవులు సోగ సోవ
యిగ మివ మగు నవు నిగురాకు లివురాకు లీగు లీవులు మ్రానిచేగ చేవ

తే. తీగియలు తీవియలు పయిఁ దిగిచెఁ దివిచె
ననుచు నిబ్భంగి నొకవేళ నాదివర్ణ
ములకుఁ దక్కంగఁ గొన్నిమాటలను గృతులఁ
బ్రథమసరళంబులకు వకారములు వచ్చు. 112

పూర్వనైషధమునందు:—

మ. పవిసంగంబునఁ బాప మొందినశచీప్రాణేశు కెంగేలికిం
జివురుం గైదుసజోదు వైద్య ముపదేశించెన్ రహస్యంబుగా
నవనీహారిపయోమిళన్మలయజస్నానార్ద్రపర్యంక మై
యివతాళించువిదర్భరాజతనయాహృద్వ్యస్తసద్వ్యంద్వముల్. (అ. 3. 84) 113

శాంతిపర్వమునందు:—

చ. వినుము నరేంద్ర విప్రుఁ డలివెన్ జమదగ్నిసుతుండు శాప మి
చ్చె నమరభర్త వంచనము చేసె వరం బని కోరి గొంతి మా
న్చె నలుక భీష్ముఁ డర్ధరథుఁ జేసి యలంచెఁ గలంచె మద్రరా
జనుచిత మాడి శౌరి విధి యయ్యె [1]నరుం డనిఁ జంపెఁ గర్ణునిన్. (అ. 1. 35) 114

మార్కండేయపురాణమునందు:—

చ. ఘననిబిడాంధకారరిపు[2]ఖండనచండమయూఖరాజిచే
ననుదినముం బ్రభాతములయం దమృతాంశుమరీచు లేఁగఁగా
వనజము లుల్లసిల్లఁగఁ [3]దొనల్చుడుఁగం బ్రథమాద్రిఁ బొల్చున
ద్దినమణికి న్నభోమణికి దేవశిరోమణి కేను మ్రొక్కెదన్. (అ. 7.123) 115

తే. ఆఁగె లోఁగెను పీఁగెను డాఁగె నేఁగ, వాఁగె నను నివి మొద లగుశాబ్దములను
బొదలునక్షరములు చిన్నబొట్టుపైఁ గ, కారములు గాని యనునాసికములు గావు.

చవర్గాక్షరభేదంబులు.

మూ. సూ:—అద్దంత్యా స్తాలవ్యా శ్చ ర్వాకౌ స్యాన్మిథ స్సవర్ణ శ్చ. 6

ఆ. సరణి దంత్యములును దాలవ్యములు నన, వికృతిచజలు రెండువిధము లయ్యె
వీనిఁ దెలియ కున్న విశ్రమభంగంబు, దొడరి కావ్యములను దోష మొదవు. 117

---

1 నరుం డటు సంపె. 2 ఖండపిచండ. 3 దొవల్తొగుడం; దొవల్చునుఁగం.

ఆ. దంతజంబు లెల్లఁ దలకట్టులును వాని, యందు దీర్ఘములును బొంది యుండుఁ
దాలుజాక్షరములు దనరారు ప్రాస్వాది, వక్రయుతము లగుచు వనజనాభ. 118

ఆ. చలము మాని కడుపు చుట్టకేశవ ప్రొద్దు, చాల నయ్యెఁ బసివ్రజంబు వెడలె
జతలు గూడి వచ్చి సఖులు చీరెద రేల, జా గనంగ దంతజంబు లయ్యె. 119

ఆ. చెప్ప రాని క్రొవ్వుచేఁ గంసుపంపునఁ, జెలఁగికొనుచుఁ దన్నుఁ జేరి పెనఁగ
జెట్టి మట్టుపెట్టెఁ జిఱుతయే వందుని, పట్టి యనఁగఁ దాలుభవము లయ్యె. 120

ఆ. చేతఁ జీర లైను చేరెడువరహాలు, జేనెఁ డంత జిత్తు చేక టొకటి
చేదుకొనియెఁ గృష్ణుఁ జేర్చుక యన నిట్లు, వఱలుఁ గొన్ని దీర్ఘవక్రలిపులు.

తే. దంత్యముల వరవంకలు దైవభాషఁ, గనము తాలవ్యములఁ దలకట్లు లేవు
ప్రాకృతమునందుఁ దద్భవపదమునందు, దంత్యములె కాని తాలుజాతములు లేవు.

వ. వక్రమునకుఁ దద్భవము వంకలు, అరవంక లనఁగాను గుఱుచయెత్వములు అనుట.
దీర్ఘమునకుఁ దద్భవములు తీఁగలు. 123

ఆ. చందమామ గాయఁ జక్కెరవిలుకాఁడు, జాజిపువ్వుటంపజల్లు గురియఁ
జామ గాక కోర్వఁ జాలక హరి వచ్చు, దనుక బడలె ననఁగ దంత్యచజలు. 124

తే. చంద్రమశ్శబ్దమునకుఁ దజ్జంబు చందమామ జాతికి జాజి శ్యామకును జామ
శర్కరకుఁ జక్కెరయు జలము (?)

వ. చంద్రమశ్శబ్దతద్భవంబు చందమామ, జాతికి జాజి, శ్యామకు చామ, శర్కరకు చక్కెర, జలమునకు "లళయో రభేదః" అనుసూత్రముచేత జళము, దానికి "లడయో రభేదః" అనుదానిచేత జడ మాయెను. అది ప్రాకృతముచేసిన నాది వర్ణము దంత్యమాయెను. అది తద్భవముచేసి బహువచనముచేసిన జల్లు. 125

క. తొడరు జటాశబ్దమునకు, జడ యనునది తద్భవంబు చదలును జాసం
గడు నచ్చతెనుఁగు లివి పద,పడి మూఁడును దంత్యములుగఁ బలుకఁ దగు హరీ.

వ. జటాశబ్దతద్భవము జడ. 127

ఆ. జడలు మెఱయ వచ్చి సంయమిశ్రేష్ఠుఁడు, చదలుమ్రానిపువ్వు శౌరి కిచ్చె
సరస నున్నదనుచు జా నొప్ప భీష్మక, తనయ కిచ్చె నతఁడు దగ వెలింగి. 128

పారిజాతాపహరణమునందు:—

సీ. గీ. దేహకాంతులు[1] జాలచంద్రికల నీన, జడలు మోక్షద్రుపల్లవశంకఁ జేయ.
(అ. 1. 44) 129

1 లకాలచంద్రికల (అచ్చు పారిజాత.).

నైషధమునందు:—

సీ. పా. చదలేటిబంగారుజలరుహంబుల¹తూండ్లు,భోజనంబులు మాకుఁ బువ్వుబోఁడి.
(అ. 2. 49)

అనంతునిఛందమునందు:—

ఉపజాతి. పినాకికోదండము బిట్టు ద్రుంచెన్, జా నొప్ప గెల్చె న్జమదగ్నిసూనున్
ఘనుం డితం డుర్వి ననంగ రెంటన్, జా నైనవృత్తం బుపజాతి యయ్యెన్. 131

క. భూమినిఘుంటునఁ జంచః, పామరజాతియ యనుట పరికించి బుధ
గ్రామణులు చంచు లని వెసఁ, దా మేత్వం బిడరు వడికి తలక ట్టగుటన్ 132

తే. ప్రాసముల రెండు నొకటిగాఁ బలుకవచ్చు
వడికి స్వరమైత్రి లేకున్న నుడుగ రాదు
పొట్టయెత్వములకు దంత్యములకుఁ దక్క
భేదములు లేవు చజలకు వేదవేద్య. 133

ఆ. రాచనెలఁతలంగు నేచెలియకు భోజ,రాజతనయవంటి యోజ గలదె
చక్కఁదనము గాక సద్గుణంబును గాంచెఁ, జెఱకుఁగోల ఫలముఁ జెందినట్లు. 134

తే. దంత్యతాలవ్యచజలకు ధగణి వ్రాయు, ఆఱని శుద్ధాంధ్రలిపిని భేదంబుకలిమి
ద్వ్యర్థకృతులను దలకట్టు లనుచునొకట, నిదియునొకదాన నదియునునిడఁగరాదు.

రాఘవపాండవీయమునందు:—

ఆ. ఎందు వేఁట రారె యితరు లేమన సుతో
దారసంగసుఖము తప్పఁ ద్రోచి
తకట పాండురాజయశ మెన్న నై తతి
క్రూరదశరథేశకులము రోయ. (అ.1. 29) 136

వ. ఈపద్యములోను రామాయణార్థమునందు అజయశ మని సమాసము చేసి పలుక జకారము తాలవ్యమాయెను. భారతార్థమునందు పాండురాజ యని సంబుద్ధిగాఁ బలుక ఆవర్ణమే మరల దంత్యం బాయెను. ఇటువలెనే యాదిమహాకవిప్రయోగం బులు చూడఁగాను, దాలవ్య మర్థాంతరమందు దంత్యముగా చెప్పరా దని యెట్లంటి వోయి యనఁగా ఆద్యప్రకృతియందు దంత్యచజలు లేవు గనుక శుద్ధసంస్కృత మైనపాండురాజశబ్దమునందు గల జకారము తాలవ్యమే కాని దంత్యము కానే రదు. ఇది తెలియక కేవలాంధ్రులు దంత్యాక్షరముగా నుచ్చరింతు రది లాక్షణిక మతము కాదు. అ ట్లగుటం జేసి కవితాప్రవర్తకులైన సూరపరాజుగారు ఇంతవ ట్టును విచారించి ప్రయోగించిరి. 137

1 తూళ్లు (ప).

పాణినీయసూత్రము.

సూ:—ఛే చ.

వృ. హ్రస్వస్య, ఛే పరే తుగాగమ స్స్యాత్సంహితాయాం విషయే. 'హలంత్య' మితిసూత్రేణ కకారస్య ఇత్సంజ్ఞా. "తస్య లోప" ఇతిలోపః తు, "ఉపదేశే జనునాసిక" ఇతి ఉల్లోపః.

సూ:—స్తోః శ్చునా శ్చుః.

వృ. స్తోస్సకారతవర్గయోః శకారచవర్గాభ్యాం యోగే శకారచవర్గౌ స్తః. [1]శివచ్ఛాయా.

సూ:—ఆఙ్మాఙోశ్చ.

వృ. ఏతయో శ్ఛే పరే తుగాగమ స్స్యాత్. ఆచ్ఛాదయతి, మాచ్ఛినత్. 'పదాంతా' ద్వేతి వికల్పాపవాదః.

సూ:—దీర్ఘాత్.

వృ. దీర్ఘా చ్ఛే పరే తు క్స్యాత్. హ్రీచ్ఛతి, మ్లేచ్ఛతి.

సూ:—పదాన్తాద్వా.

వృ. దీర్ఘాత్పదాన్తా చ్ఛే పరే తు గ్వా స్యాత్, లక్ష్మీచ్ఛాయా, లక్ష్మీ ఛాయా.

సీ. చాగపుచ్ఛచ్ఛటాచ్ఛందోయదృచ్ఛాసితచ్ఛత్రపద్మచ్ఛదచ్ఛలాచ్ఛ
విచ్ఛిత్తికచ్ఛాపకచ్ఛపరిచ్ఛేదప్రచ్ఛాచ్ఛవిచ్ఛిరతుచ్ఛగుచ్ఛ
పదములు మొదలైనత్రిదశభాషాశబ్దముల నాదిమధ్యాంతములను గలుగు
సప్తమవ్యంజనాక్షరము హ్రస్వముమీఁదఁ దనక్రిందఁ దాన ద్విత్వ మగుచుండు
తే. నిడుద లగునక్షరంబులకుడిన నిలుచు, నప్పుడ వికల్పకంబున నట్లన యగు
బంధురవిలాస చంద్రికాభదరహాస, ధర్మమయవాస శ్రీకామెపలినివాస. 138

టవర్గాక్షరభేదంబులు.

ఆ. ఠవర ఠీఢి ఠేవ ఠావును ఢాకయు, మొదలుగా ద్వితీయములు చతుర్థ
వర్ణములును గలుగువాక్యంబులును స్వదేశ్యములు గాని వైకృతములు గావు. 139

విజయవిలాసమునందు:—

క. కొమ్మ పఠము ఠీవు పతకము, లిమ్మియి నెరపుదు వి దేల యేచెద ఏకటా
ఠమ్ముఁగ నవాతుచక్కర, గ్రమ్ముఁగ మాటాడు ఠవర కలకంఠవరా.(అ. 3. 56)140

---

1 శివ (తుక్+తు+త్+చ్) చ్ఛాయా.

మనుచరిత్రమునందు:—

క. దివి బిసరుహబాంధవసైంధవసంఘం బెంతదవ్వు దగ లే కరుగున్
భువి నంతదవ్వు మేమును, దవదవ లే కరుగుదము హుటాహుటినడలన్. 141
(ఆ. 1. 76)

పాండురంగమాహాత్మ్యమునందు:—

సీ. గీ. సఖులు పరిహాసకులు వెంటఁ జనఁగ యువతిభుక్తనిర్ముక్తపరిధానయుక్తుఁడగుచు
నగర ఘంటాపథంబున నగుచుఁ దిరుగు, నొఱపుగలకీవి జాతిమాత్రోపజీవి. 142
(ఆ. 3. 10)

రామాభ్యుదయమునందు:—

సీ. పా. [1]శేవ మీఱఁ దటిన్నటీపంక్తిఁ బ్రేరించి కోపుగా మెఱుములు గొనఁగఁ జేసి.
(ఆ. 6. 18)

సుభద్రాపరిణయమునందు.—

శా. దేవబ్రాహ్మణభక్తిప్రోవు ప్రియవక్తృత్వంబు కాణాచి వి
ద్యావైశేష్యముదిక్కు ధర్మమునకుం దార్కాణ మర్యాదకున్
దా వౌచిత్యముజీవగఱ్ఱ హితశిష్టవ్రాతసంతోషణ
శ్రీవజ్రాంగి యజాతశత్రుఁడు మహీభృన్మాత్రుఁ డే చూడఁగన్. (ఆ. 1. 85)

శశిబిందుచరిత్రమునందు:—

క. నాకౌకసు లైననునీ, ఢాకకు నిల్చెదరె కటకటా మముఁబోట్లం
జేకొని సంరక్షింపక, యిటు లుచితంబె యురవణింప నరేంద్రా. 145

సీ. క్ష్వేళంబు క్ష్వేడంబు చోళుఁడు చోడుఁడు తాళంబు తాడంబు దళము దడము
క్రోళంబు క్రోడంబు నాళంబు నాడంబు నీళంబు నీడంబు గాళి గాడి
వ్యాళంబు వ్యాడంబు చూళిక చూడిక వళి వడి హేళి సర్వాక్షహేడి
జలకేళి జడకేడి వెలలఁడు వెడలఁడు కేళంబు కేడంబు పాళి పాడి

తే. నేవళము నేవడం బిట్లు నిర్జరాంధ్ర
భాషలను రెండు గొన్నిశబ్దంబులందు
నరయ "లడయో రభేద" యటన్నసూత్ర
మున ళకారంబునకు డత్వములు ఘటించు. 146

1. శేవ మీరంగఁ దటిన్నటి ప్రేరేచి క్రొవ్వుగా మెఱుపులు గొనఁగఁజేసి (పూ. ము.).

సీ. డిండీరదీప్తి పోఁడిమి మీఱు నీకీర్తి దిండీరపాండిమఁ దెగడు నవ్వు
డంభ మిచ్చటను గూడదు కృష్ణ నీ వేఁగి దంభంబు మిత్రవిందకడఁ జేయు
డాడిమీఫల మియ్యోడకు నేల కొనిపొమ్ము దాడిమీఫలను సుదంత కిమ్ము
డోలిక నూఁగువేడుక నీకుఁ గల్గిన దోళిక లక్షణతోడ నెక్కు

తే. మనుచు నీపద్యమునఁ జరణాదులందు, నిలుపుపదముల మొదలును గలుగువ్రాలు
డత్వదత్వంబులందు రెంటను బొసఁగు, శాబ్దికమతంబునను వనజాతనయన. 147

తే. డంభడిండీరడోలికాడాడిమాది, శబ్దముల కాదివర్ణంబు సంస్కృతమున
నుపరివర్గతృతీయ మై యొప్పునట్లు, తెనుఁగున డకారము [1]దవర్గ మొనరుచుండు.

తే. దాక దగ్గర దిగ్గియ దాయ దోయ, దాపలను దిగ్గు మను వైకృతముల మొదల
డాక డగ్గరి డిగ్గియ డాయ డోయ, డాపలను డిగ్గు మని డా కడంగి నిలుచు.

రాజశేఖరచరిత్రమునందు:—

శా. డాకేల న్నిజకన్యకామణులు కంఠశ్రేణి గీలించి వీ
ణాకంజాతము లాత్త పాద నఖ రేఖం దార్చి సంగీతవి
ద్యాకౌశల్యము గాన రా మదికి నాహ్లాదంబు సంధిల్ల గౌ
రీకల్యాణము వాడి రప్పుడు పురంధ్రీరత్నముల్ వేడుకన్. (ఆ. 3. 167) 150

ద్రోణపర్వమునందు:—

చ. డిగకుఁడు వాహనంబులు గడిందిమగంటిమి గోలుపోవ మీ
రు గడఁక [2]దక్కి పెట్టకుఁడు రూపఱ నాయుధము ల్మహాస్త్రశ
క్తి గెలుతు [3]నేన మత్కులిశతీవ్రశరంబుల నా భవంబు [4]భూ
రిగదవిహారభంగియు నరిప్రకరంబులు పిచ్చలింపఁగన్. (ఆ. 5. 381) 151

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

ఉ. డక్కను రాజ్య మంచు నకటా యిటు తమ్మునిభాగ మీక నీ
వెక్కటి మ్రింగఁ జూచెద వ దెట్లరుగున్ విను మీను లోలతన్
గ్రక్కున నామిషంబుచవి గాలము మ్రింగినమాడ్కి సువ్వె యి
ట్లుక్కివుఁ డైననీకొడుకునుల్లము ని న్నిటు లాడఁ [5]గూడు నే. (ఆ. 2. 52) 152

---

1. దవర్ణమునకు వచ్చు (ప); దవర్ణము నగుచుండు (వా). 2 దక్కిటిల్లనుఁడు (వా); దక్కిదిల్లనుఁడు (ప). 3 జంపఁ దత్కులిశ (వా); ఁజామద త్కులిశ (ప); గోత్రభి త్కులిశ (అచ్చు). 4 భూరిగను విహారభంగుల (వా). 5 గూఱు నే (వా).

వైజయంతీవిలాసమునందు:—

తే. దొంగవలె వచ్చి యిక్కడ [1]దొంగినావ, దేమయా బావగారు పెద్దామె కోప
గించినందులకా బళా మంచివాఁడ, వేమనందును ముసలావె యవివేకి. 153

(ఆ. 4. 36)

వ. డంభడిండీరాదిశబ్దములవలె నేయన్నందుచేతను రెండునుగలవు గనుక దకారమునకు.

ఆరణ్యపర్వమునందు:—

క. జగముల నెల్లను నిండిన, పొగడ్తను వెలితి చేసి పొలయొడలికి నై
తగు నేజన్మవ్రతములు, దిగ విడువఁగ నిపుడు నాకుఁ ద్రిభువనదీపా.* (ఆ.7.290)

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

క. తగ నీలో నూహింపుము, దిగ విడువక ధర్మతనయు దృఢమతి వై పొం
దగుచందము కొడుకులకును, బ్రెగడలకును జెప్పి [2]తేర్ప పెంపేర్పడఁగన్. (ఆ.2.95)

పారిజాతాపహరణమునందు:—

ఉ. తామర[3]డోయలోఁ దవిలి దాఁటెడు తేఁటులువోలెఁ బెన్నెఱుల్
వేమఱుఁ జేతులం బిడిచి విప్పి విదిర్చి నఖాంకురంబులన్
గోమలలీల దువ్వి తెలిగొజ్జఁగినీరటు చల్లి చల్లి గం
ధామలకంబు వెట్టె నొకయంగన కాళియనాగభేదికిన్. (ఆ.2. 10) 156

తే. పడఁతుక వడంకుగుబ్బలిపడుక చెంతఁ, గడమ మ్రాఁకులకడ నుండుఁ గడఁకతోడ
వేఁడుకొనఁ దగు నాపువ్వుబోఁడి ననఁగఁ, గడలిపులు గావు సరళము ల్గాని కృష్ణ.

నృసింహపురాణమునందు:—

సీ.పా. వడిగాలి సుడిసిన మిడుఁగురులందందఁ బొదవినఁ దాలిమి[4]వదలనిక. (ఆ.2.14)

అందే:—

చ. కడిఁదివరంబు వారిరుహగర్భునిచేఁ గొనినాఁడు వాఁడు మీ
యెడ ననిశంబు పెన్బగయు నీసును రోషము నెమ్మనంబులో
జడి గొని యుండుఁ గావున నసాధ్యుఁ డవధ్యుఁడు దైత్యనాథుఁ డే
వడువునఁ బౌరుషంబు గొని వాని జయించుట ప్రేఁగు చూడఁగన్. (ఆ.2.135)

రాఘవపాండవీయమునందు:—

సీ.పా. పుడమి ఱేఁడీరీతిఁ గడఁగి డెందము మృగవ్యాపారఖేలన మభిలషింప. (ఆ.1.19)

---

* అచ్చుప్రతిలో పాఠాంతరము లున్నవి.

1 డొంకి (ప.వా). 2 తీర్పు. 3 దోయలో (ప). 4 ప్రిదుల (అచ్చు).

తే. పోఁడిమియు నురువడియును శాఁడెమునను
బలుకులఁ దృతీయసరళముల్ వలసినపుడు
భువి స్వకీయానునాసికంబులును గాఁగఁ
బలుకఁబడు నాదికవులకబ్బములకలిమి.

రంగనాథుని రామాయణమునందు ద్విపదము:—

రాణివాసద్రోహి రావణుఁ బట్టి, పోఁడిమి చెఱుపవా బుధులు నుతింప. 162

రాఘవపాండవీయమునందు ద్విరదగతి రగడము:—

పోఁడిమిగ వకుళకుజపున్నాగములఁ బూగముల,రాణఁ దనరారినపరాగముల రాగముల. (ఆ.2.6)

కర్ణపర్వమునందు:—

తే. సారవంత మై కర్ణునిసైన్య మురవ,ణించుఁ గా కేమిటికి నిల్చి నృపవరేణ్య
పూని చేయంగ[1]ఁ దగినవి గానకార్య, మతని సమయించుటయె నాకు నదిభరంబె. (ఆ.2.148)

శాంతిపర్వమునందు:—

*చ. యజనము దానకర్మములు నధ్యయనంబు తప స్పహింసయుఁ
బ్రజ కనురాగ మైనపరిపాలన శాంతియు సంగరంబున
న్విజితవిభీత మై యురవణించుటయు న్నృప ధర్మముల్ కురు
ప్రజరిలకోయమాన సమరంబు సుధర్మము వీనిలోపలన్. (ఆ.2.224) 164

చంద్రికాపరిణయమునందు:—

ఉ. వాణిము [2]నూడ నున్నదితినందను లందఱు నొక్క రాశి య
ప్పాణియుఁడు వీఁ డొకండు నొకరాశి యజుండు జగంబు గాల్పఁగ
ల్యాణవిదూరు లౌకడమయండఱు పుణ్యజనాఖ్యులు న్జగ
త్ప్రాణసమాఖ్యుఁ డీఖలుఁడు సైరి సుఁడీ [3]విపరీతలక్షణుల్. 165

తవర్గాక్షరభేదంబులు.

ఆ. తెరకి వాని కతికె జతికిలఁ బడి యావుఁ, బిఱుక చీర లుతికె గోతికె ననుచుఁ
బలుకుచోఁ దకారముల దకారములును, వలసెనేని నిలుప వచ్చుఁ గృతుల. 166

---

* అచ్చుప్రతిలో పాఠభేదములున్నవి.

1 వలయుఁ బ్రధానకార్య, మతనిసమయించుటయుఁ (అచ్చు). 2 నూదనొన్న (వ). 3 విపరీతలక్షణన్ (వా).

కవిగజాంకుశమునందు:—

క. ఒనుగుచు లక్షణ మెఱుఁగక, గొదుకుచుఁ బ్రాసంబు వడియుఁ గూడక మీఁదుల్
వెదకుచుఁ బదసంధులు చెడ, నదుకుచు వెడకవిత చెప్పు నతఁడుం గవియే. 166

ఆముక్తమాల్యదయందు:—

చ. కదళిగభీరపుష్పపుటికాచ్ఛటఁ జేతుల నిప్పపిండి పైఁ
గుఱుఱుగ నిల్పి యోపుగతి గూనల నూనియునించి త్రాట మూ
న్నుదికినశాటి వ్రేల నది నొక్కటఁ గ్రుంకిడి వత్తు రెంద ఱే
వదలక యాతనింట శనివారమునం [1]బరదేశవైష్ణవుల్. (ఆ. 1. 83) 167

చిత్రభారతమునందు:—

చ. చదివినవారికి న్వినినసభ్యుల కున్నది వాంఛ సేయుబ
ల్లిదులకుఁ గల్గు విప్రులకు లేఁగలతోఁ గనుపట్టులక్షపె
న్మొదవుల నిచ్చునట్టిఫలము న్హయమేధము సేయుపుణ్యముం
గొదకక ధాత్రి యంతయు నసంతితదాన మొనర్చుశ్రేయముం. 168

కళాపూర్ణోదయమునందు:—

చ. అది శతతాళదఘ్న మనుసార్థకనామముతోడ నుత్తమ
హ్రదములలోఁ బొగడ్తఁ గనినట్టిది యందునఁ బడ్డవానికిం
బ్రదుకులె యంచు (ఆ. 4. 56) 169

వసిష్ఠరామాయణమునందు:—

చ. కదిసిన[2]నోరువోయిమఱి కబ్బపుదొంతులసత్పదార్థముల్
గదుకుచు నెట్టివారిఁ బొడగన్నను గుఱ్ఱనిస్నేహసౌఖ్యముల్
మదికి [3]నసహ్యమై శునకమార్గమునం [4]జరియించుచున్నత
త్పదకవు లెల్ల మత్కవిత తప్పులు పట్టక యూర కుండుఁడీ. (ఆ. 1. 7) 170

అంతస్థభేదంబులు:—

శబ్దానుశాసనమూలసూత్రము.

మూ. సూ:—లఘువో లఘువ శ్చేతి ద్వేధా న్తస్థా న్వద న్తి శాస్తారః,
అన్యోఽన్య వ్యాకరణస్పృష్టా ర స్త్వత్ర గృహ్యతే ద్వివిధః. 12

---

1 బరదేశ. (అచ్చు). 2 నోరవోవుదుర; నోరువోయియొరు. 3 నసహ్యమై.
4 జరియింపకున్నసత్పద; జరియింపుచున్నసత్పద.

క. అలఘులఘునామకంబుల, నలరు నిరుదెఱంగు లగుచు నంతస్థము లీ
తెలుఁగున నయ్యెను రేఫము, యలవలు సెప్పఁబడి యుండు వ్యాకరణములన్.

క. ఆద్యంతాంతస్థంబులు, చోద్యం బగుపాణినీయసూత్రమువలనన్
హృద్యము లై యాగమసం, వేద్యా లఘ్వలఘువు లన ద్వివిధము లయ్యెన్. 172

వ. యవలు రెండువిధము లయినందునకు.

పాణినీయసూత్రము.

సూ. హలి సర్వేషామ్.

వృ. భోభగోఅఘోఅపూర్వస్య లఘ్వలఘూచ్చారణస్య యకారస్య లోప స్స్యా ద్ధలి సర్వేషాం మతేన; భోదేవాః, భోలక్ష్మీః, భోవిద్వద్బృంద, భగో నమస్తే, అఘో యాహి, దేవా నమ్యాః

క. పలుకులఁ బ్రాకృతసూత్రము, వలనను ద్వివిధంబు లగుచు వసుమతిలోన
న్వెలయుఁ దృతీయాంతస్థము, వలమును గొంచెంబు ననఁగ వనజదళాక్షా. 173

వలమనఁగా: దొడ్డు అనుట, కొంచెమనఁగా: సన్నమనుట.

లకారము రెండువిధము లైనందునకు వాల్మీకిసూత్రము:—

సూ. లోళః పైశాచ్యామ్.

వృ. లకారస్య ళ స్స్యాత్, ముకులస్య, ముకుళః. గలస్య, గళః. ప్రలయస్య, ప్రళయః.

క. అంతస్థంబులలోపల, వంతున కనఁగా ద్వితీయవర్ణం బీగ్రం
థాంతరమున నిరుదెఱఁ గగుఁ, గంతుజనక రేఫమన అకారం బనఁగాన్. 174

రేఫము ద్వివిధ మైనందునకు.

మూ. సూ.—ర స్త్వత్ర గృహ్యతే ద్వివిధః. 13

రస్తు=రేఫమన్ననో, అత్ర = ఈ యాంధ్రశబ్దచింతామణియందు, ద్వివిధః= రెండువిధములుగా, గృహ్యతే=గ్రహింపఁబడును.

యకారభేదంబులకు.

మూ. సూ:—అద్యః క్రియాసు భూతాద్యర్థసముద్యోతితం వినా సర్వః.

సీ. ఆంధ్రోక్తిమొదల నాద్యంతస్థ యుండదు ప్రాణ మై యది గనుపట్టుఁ గాని
నుడుగులనడుమను గడను యాకొందును దలకట్టు దక్క నెత్వంబు లేదు
యూకు భూతాదిక్రియాద్యోతితములఁ జూపట్టు నెత్త్వము దలకట్టు గాదు
తలకట్టు వక్రము ల్దాల్చు రెండును నలఘుయకారంబు లనఁగఁ బరఁగు

తే. నిప్పు డీవంకఁ గనుగొంటి నింతలోన, నెచ్చటికి నేఁగె ననఁగ నాద్యచ్చు లయ్యెఁ
గయ్యు నైనను గానిమ్ము గాయకమునఁ, గాయ వలె శౌరి ననఁ దలకట్టు లయ్యె.

సీ. ఎక్కడఁ గనఁబడిరొ శుఁ జక్రి చెలులార యింక నెవ్వరు చనియెదరు వెదుక
నీవేళ నెటకుఁ బోయెద వన్న మిన్నక యేఁగె న న్నేమనియెదరు మీరు
హేమాంగదము లిడియెదఁ జెప్పరే వాని నేరీతిఁ బొడఁగనియెదము మనము
హితము దలంపఁ డాయెను నన్నుఁ గని నగియెడుసవతుల కిది హేతు వయ్యె

తే. ననుచు నిట్లు భూతాదిక్రియాపదాంత, ముల విశేషణభావిక్రియలను దక్క
మొదలియంతస్థమున కేత్వములు త్రిలింగ, దేశభాషను బుట్టువు దితిజభేది. 176

ఆదియకారంబునకు నుద్యోగపర్వమునందు:—

తే. కొంచె మైనను దగఁ బం చిపుడువ మేలు, పనులయెడదుఃఖ మోర్చి యల్పంబు సుఖము
ననుభవించుట హితముశత్రునకు నైన, నిచ్చుటయె లెస్స యడిగినయెడ నృపాల.
(ఆ. 2. 47.)

మధ్యయకారమునకు రుక్మాంగదచరిత్రమునందు:—

మ. ధననాథప్రియకంఠకాళిమము మోదం బొప్ప వీక్షించి చ
య్యన జంబూఫల మంచు డాసి నిజహస్తాగ్రంబు వే సాఁచి యే
పునఁ బల్లాఱును బట్టి రాఁ దిగుచు వేల్పుంబ్రోడ విఘ్నేశ్వరుం
డనుమోదంబునఁ జేయు మత్కృతికి నత్యంతంబు నిర్విఘ్నముల్. (ఆ. 1. 8.)

విజయవిలాసమునందు:—

మ. అనిన న్సమ్మదిలోఁ దలంచునది మే లౌ సిద్ధసంకల్పు లీ
రని యావేళనె చిత్రవాహనుఁడు కొల్వై యుండఁగాఁ బోయి యా
యన రా రమ్మని గారవించి సుముఖుం డై రాజు గారిప్పు డే
మనినా రయ్యెవి వార్త లంచుఁ బయిపై నాసక్తితోఁ బల్కఁగన్. (ఆ. 2. 4.)

వ. భూతాదిక్రియార్థంబులు దెలుపని కడపటియకారమునకు. 180

విరాటపర్వమునందు:—

ఉ. స్వాంతము బాహుగర్వఘనసంతమసాంధము గాఁగ శంక యా
వంతయు లేక కీచకుఁ డహంకృతి మంగలినాగమంటపా
భ్యంతరసీమఁ జొచ్చి [1]దరియం జని యారసి సెజ్జఁ గాంచి య
త్యంతముదావహం బగుడు నందు రయంబునఁ గేలు సాఁపఁగాన్. (ఆ. 2. 331.)

1 కదియన్ (ప.).

చమత్కారమంజరియందు:—

మ. ధరలో నక్షద్విజరాజనామమున సత్సంగంబున న్సత్కళా
నిరతి న్మించియు నుత్పలప్రియుఁ డన న్నిత్యంబు రాజీవసం
హారణం బౌ కరజాలముల్ సొనిపి [1]చేయం బూను నీచంద్రుఁ డో
తరుణీ వీనికి నెంత చేసిన దయాదాక్షిణ్యముల్ గల్గునే. 182

క్రియాపదాంతయకారమునకు శృంగారనైషధమున:—

చ. అడిగితి నొక్కనాఁడు కమలాసను తేరికి వారువంబ నై
నడుచుచు నుర్విలో నిషధనాథున కెవ్వతె యొక్కొ భార్య య
య్యెడు నని చక్రఘోషమున నించుక యించుక గాని యంత యే
ర్పడ విన నైతి నీ వనుచుఁ బల్కెనచందము దోఁచె మానినీ. (ఆ. 2. 58) 183

తే. ధరణి నుయ్యెల పయ్యెద తాయెతులను, గలయకారంబులకు వక్రములు నిజంబు
ముద్దరాజురామన వానిమూఁటిని బద, మధ్యయా లని చెప్పె నిమ్మాట మిథ్య. 184

తే. ఊఁచు నెలకొ కగుటచేత నుయ్యె లయ్యెఁ
బయిని యెద కున్కి వక్రోక్తిఁ బయ్యె దయ్యెఁ
దల్లి కాపునకై కట్టఁ [2]దగినసరులు
తేలఁ బల్కఁగఁ దాయెతు ల్దేశ్యమునను. 185

వ. హేలాశబ్దమునకు దద్భవము ఏల. అది కుఱుచకొనచేయఁగా హ్రస్వముగాఁ బలికిన ఎల అయినది. ఊఁచెడిఎల.గనుక ఉయ్యెల. హృదయశబ్దమునకుతద్భవము ఎద అయెను. దానికిచేసిన నుండెడిది గనుక వక్రసమాసము పయ్యెద యాయెను. ఎత్తు లనఁగా దక్షిణదేశీయమున దండలకుపేరు. దానిజడ్డను తేలఁ బలికిన ఎతు లాయెను. తాయి యనఁగా తల్లి, ఆతాయి శిశువులకు శరీరరక్షగా కట్టునది యెతులు గనుక తాయెతులు.అటుగనుక శబ్దాది నున్న అచ్చులు గాని హల్లులు గావు. సంధిచేతను లఘుయకారము లైనవి.ఇవిమూఁడును ప్రత్యేకపదములు గాని యేకపదములుగావు. వీనిని తెలియక ముద్దరాజురామన కవిలోకసంజీవనిలోను చెప్పికొనిన పద్యము.

"తే. తాయెతులు న్నుయ్యెలయుఁ బయ్యెదయును దక్కఁ
గలుగ దెత్వంబు మధ్యయకారమునకుఁ
దుదిని గ్రియఁ దక్క నెత్వంబు గదియ దాది
నత్వ మొందదు దనుఁగున నబ్జనాభ. 187

---

1 సేయం (ధూ. మా); సేయం (ప). 2. దగినయెత్తు (ప).

ఉయ్యాలకు నరణ్యపర్వమునందు:—

చ. కలి దమయంతిఁ బాప సమకట్టి పొరింబొరిఁ బాయ నోపఁ డా
లలనను దీర్ఘసౌహృదబలంబున నిట్టులు రెంటియందు న
న్నలుఁడు విమోహరజ్జులు పెనంగ గతాగతకారియై డయ్యె ను
య్యేలయును బోలె నూఁగడక నెంతయుఁ బ్రొద్దు వినిశ్చితాత్ముఁడై.(అ.2.78)

పయ్యెదకు యయాతిచరిత్రమునందు:—

సీ. వలఁ బడ్డజక్కవల్ వలె నున్నజిలుగుపయ్యెదలోనిగుబ్బపాలిండ్లు మెఱయ. 189

తాయెతులకుఁ జంద్రభానుచరిత్రమునందు:—

సీ. పా. ఒకయింతియొరఁగినసికమీఁదముడిపువ్వుబెత్తులు[1]దోరయుతాయెతులుచుట్టి."

లఘుయకారమునకు.

మూ. సూ:— యశ్శ్రుతి మార్యా లఘుయం ప్రవదన్తి ప్రాణతః పరం ప్రాణమ్. 15

తే. తొలిపదము తుదివర్ణంబుతోడఁ దమకు, సంధి లేనిపదాదిగ స్వరము లెల్ల
లఘుయకారంబులై భూతలమున వెలయు, దేవకీపుత్ర జాంబవతీకళత్ర. 191

క. సురనది యాత్మజ కాకో, దరపతి యాసనము మరుఁడు తనయుఁడు రతిసుం
దరి యున్న ననుఁగుఁగోడలు, సిరి [2]యాఁగనయబ్ధియిరువు శ్రీహరి కెపుడున్. 192

రేఫభేదంబులు.

తే. రేఫము ఱకారమును నన రెండుదెఱఁగు, లగుచు వికృతిపదంబుల నమరియుండు
వాని సంస్కారపూర్వకావ్యప్రయోగ, సరణుల నెఱుంగవలయు సజ్జనవిధేయ.

వ. సంస్కార మనఁగా లక్షణవంత మనుట. ఇందులోపలనే భాషాపరిచ్ఛేదమునందు జెప్పఁబడియున్నది. 194

తే. ప్రకృతి శబ్దానుశాసనోభయకవిసఖ, శంభుసేవకసోమభాస్కరులచేత
భారతాదుల విభజింపఁబడియెఁ దొల్లి, కరివరద రేఫములును ఱకారములును.

రేఫాక్షరసీసమాలిక.

శ్రీకామెపల్లిపురీగోపికాజార యసురసంహార నీ కంకితముగ
నాదికవీంద్రకావ్యము లెల్ల శోధించి క్రమత హ్రస్వములు దీర్ఘములు నైన

---

1 చౌరయు (ప). 2 యబ్ధియుపాలఁ బరపు (పూ. ము).

యచ్చులమీఁదను హల్లులమీఁదను గలుగు రేఫఱకారములు వచింతుఁ
దాళ్లపాకాన్వయోదధిపూర్ణ ధవళదీధితి [1]పెద్దతిరుమలదేశికుండు
మొదలైనవారలు మునుపు రచించినయవి యెల్లఁ జాలవా యనఁగ వలదు
వెండియు నొకకొన్ని వెదకి కూర్చితిఁ గవిరాజులు మే లని ప్రస్తుతింప
నిట్టి వెట్టియు నని యిట్లు క్రిందను జడ్డ లుండెడులిపు లెల్ల బండిఱాలు
వీనిద్విత్వము లొకవేళఁ బోయినఁ బోవు ఱెటిపోఁతు కఱిమేఁక గొఱియ యనఁగఁ
జనిరి కొంచితిరి చేకొనియెద రనియెదు నవి మొదలైన క్రియాపదముల
తుదలను సంస్కృతపదములందును దద్భవములయందును ఱకారములు లేవు
క్రచ్చఱ బ్రతుకుట గ్రాలుట మొద లగుక్రారము రేఫవర్ణములై యగును
జేకూఱె ననుటకుఁ జేకుఱె నని యిట్లు పొడుగు లెల్లను హ్రస్వములుగఁ జేసి
పలికెడువేళ రేఫములును ఱాలును మునుపటియట్లనె తనరుచుండు
రా దక్క సకలాక్షరములమీఁదను గ్రార కదియ నకారక్షకారము లన
నట రవర్ణమున కొక్కటికిని బైనిఫ యని నిల్చుటను రేఫ మనఁగఁ బరఁగె
నరదంబు సేనాంగ మరుగుట పోవుట యరి కప్ప మరసగ మరుదు వింత
యరయుట వెదకుట యిర వొందు టమరుట యిరుపదంబు యుగార్థ మిరవు నెళవు
కలనఁ బెట్టురుముట గద్దిక సేయుట యురణించుటురు [2]లొడ్డు టురులఁ ద్రోయు
టురువడించుట [3]వీఁక నొత్తుట యురువడి యుఱియాడుటయు డెంద మురియఁ జేయు
టెరగలి చిచ్చు మేఁకెరు వెరమానుట యెర గాఁగ భోజనం బిడి యెరియుట
యొరు లొండొరులసొమ్ము లొరయుట [4]యొరిమె కేకరివాఁడితూపులుకరిసెముకృషి
కరువలి పుత్తడి కరఁగి యాకరణిని గురుగునఁ బోసి యొక్కరుఁడు చేసెఁ
గరవాలు ముక్కర కరకరల్ కరకరి కరిగోరుటలు కనికరము వాన
గురియుట తొలుకరి కొరఁ బ్రాణములు కరకరఁ గ్రాలి కర మొప్పఁ గెరలి పడుట
గరిత బంగరుమేను గరు దాల్చెఁ గరిచెడి గరిగె చేఁబట్టుట గరువతనము
గిరగిర వ్రాయ వేగిరపడి జేగురుకొండపై గురుపోతు గురుసు పట్టి
గురువులు బారుచు గురువుగా గురుగాకు గురుగులఁ బెట్టి ముగ్గురును వండి
చెరుచుటయును మరి చెచ్చెర చేటను జెరుగుట చెరువులోఁ జొరువఁ జేసి
చొరక యచ్చెరువుగా చిరుగనికోకలచెరఁగులు చించుట చెరగు మనుట
తరచి యాడుటయుఁ జిత్తరుబొమ్మ తెరఁగలు తరిచినమజ్జిగ తరము బడిత
తరము శక్యము మూఁడుతరములచుట్టంబు తెరలఁ బారుట తరతర దిరుగుట
తిరిసినకూడు మార్తురమేని సెత్తురు తెరలఁ గాఁగిన నెయ్యి తెరవుతోడు

---

1 మేటి(ప); వేద(పూ.ము). 2 లొగ్గు (ప). 3 వీఁగ (ప). 4 యొరిమి(వా).

తెర తెర వచ్చుట తెరలు గట్టుట రెండు* తెరఁగులవారిలో దొరలుకొనుట
తొరితొరి చెమ్మట దొరగుట బెదరుట దరి ద్రొక్కి జాదరి దరికొలుపుట
దురము సేయుట దురదురఁ బోయి కుదురుట దొరయుట సరియాట దొరకొనుటయు
దొర రాజు దొరకోలు దొరసుట బొసఁగుట నర [1]వెండ్రుకలు పెద్దనరము నురుగు
నెరయఁగాఁ జల్లుట నెరసులు పరుసంబు పరువులు వెట్టుట పరపు నిడుపు
పరిచను దెంచుట పరిగొని పరిపరి పరపుట నించుట పరువడి యనఁ
బరిమారుచుట పెనుపరి నేరుపరి దొడ్డపరి చప్పరంబు దెప్పరము పరగఁ
బరికింప పరసు పొంపిరి వోవఁ బిరిగొని పురపురఁ బొక్కుట పురిఁటితగవు
పురుడీడు పురికొలుపుట తుట్టెపురుగులు పెరగుట నిక్కుట పెరుగు పెరడు
పెర తేనె పొరిపొరి పొరుగునఁ బొరిగొని పొరిగడుగుట పొరపొచ్చెము పొర
పొరలుట చీపురు పొరకలు బరికటె బరుజులు గజ్జెలు బరవసంబు
బరు లుబ్బఁగా నానవాలు ద్రావుట బరిమేను గంధపుచెక్క మీఁదిబరడు
బిరుదు లబ్బరము గొబ్బెరకాయ బెరయుట బురబురఁ బొంగుట †బురుద నేల
మరులు మోహాముబుద్ధి మరుపుట తామర మరియాద క్రమ్మర మరలి చనుట
మిరియంబు మురిపెంబు మూరియలు తునియలు మురమురలాడుట మొర మెరయును
మొరప నేలయుఁ దేంట్లు మొరయుట మొరడును రమ్మని పిలుచుట రచ్చ రంగు
రంకెలు రజ్జులు రమణ రక్కసి రహి రిచ్చలు రిత్తయు రెట్ట రెండు
దేవర వివరంబు తెరువరి తలవరి యెవ్వరు నివ్వరు నవ్వ రనఁగ
వరిచేను విరుజులు వరుసయు వరపును నోవరి విరవిరఁ బోవు టనఁగ
విరిసినవిరు లెల్ల విరియఁ జల్లుట కొలువురు పలువురు నలువురు పదువురు
వెరువరి [2]వెరువాక వెరుసు దూసరియొడ్లు సరకు లమ్ముట సరి సరకు కొనమి
సిరికి నై సురియల సురుగుట సిరిబడి [3]సారిది మోహారములు హారువు గనుట
మొదలుగా నొక కొన్నిపదముల హ్రస్వాక్షరములపై రేఫంబు లమరియుండు
[4]నారెకు త్రులవరు లారాట మారటం బారఁ గూరినకోక మారఁ గాఁగి
నట్టిపొ లారనియనల మారఁగ ధర్మ మారసెఁ దనకన్నులారఁ జూచె
శ్రమ మారెఁ బొంగారెఁ జల్లారెఁ దనరార సిరికె లెత్తుట యిగురు పెట్టు
ట్టీరెడు జగము లీరలుఁగు హీనస్వర మీ రన నిమ్ము పేరూరు పల్లె

---

1 వెంట్రుకలు (ప. వా). 2 వెరువార (ప. వా). 3 సారది (ప. వా) కాని ర. లో సారిది అనియేకాని సారది అనిలేదు. 4 ఆరికు.

* శ. ర. లో, తెలుఁగు అనియేకాని తెరఁగు అనిలేదు.

† శ. ర. లో, బురద అనియేకాని బురుద అనిలేదు.

యూఱొత్చు టూఱట యూఱ కుండుట దొంగ లేఱి యనుట యది ఱేఱి కనుట
ఱోఱోఱి యనుమాట కోఱుచుకొనుటయు నోఱ వోయినగోనె లోఱసిలుట
*కాఱులు కల్లలు కాఱుమెఱుంగులు పటుకాఱు ముక్కాఱుపంట ఱిపులు
కాఱు కాఱించుట కడుం నొప్పి పెట్టుట కాఱాకు కాఱాట కాఱియంబు
కూఱట పొఱలుట కూఱుకు నిద్ర చెకూఱుట కూఱిమి కూఱ దినుట
యొమ్ములు గూఱగా నేయుట గాతంబు గూఱుట దానికిం గూఱుతు ననం
గోఱిక గోఱుట కోఱప్పనము పంది కోఱాడె కోఱడి కోఱ గిన్నె
గాఱెలు భక్ష్యముల్ గాఱాము బంగారు గోఱు గాఱాబంబు గాఱవంబు
చీఱికిం గొన కైదుచీఱలు చేఱుట చెఱువ చెంతలం జేఱం డనంగం
జీఱుట పిలుచుట చూఱనంగాం బొడి చేఱు ద్రావుట చూఱి చిన్ని కత్తి
తాఱెల్ల నేగిరి తీఱనికినుకతోం దూఱుపునాటికిం దేఱు లెక్క
తేఱద మనుచు నేతేఱ తేఱకు తేఱ తేఱోఱి సొమ్ములు తోఱముగను
దూఱులు పలుకుట నాఱచీఱలు వింటినాఱి విన్నాఱు కన్నాఱ మనంగ
నీఱు ద్రావుట పోఱ నీఱయి పోవుట నేఱుపు నేఱేడు నోఱు పడుట
పూఱేడు జగడంబు పేఱుట పేఱాళ్ళు పేఱిననేతులు పేఱురంబు
పోఱామి పోఱచి పోఱోఱి యనుటయు పోఱుట పోఱాట పోఱితంబు
బాఱ గట్టుట దైత్యు బాఱికిం దప్పుట బాఱెడు బీఱంబు బూఱటిలుట
బూఱుగుచెట్లలో బూఱగ యూందుట బూఱెలు బేఱంబు బేఱజంబు
బోఱనిమ్రోయుట బోఱుంగొండ లనంగ బోఱలు క్రిందుగా బోఱగిలుట
మాఱటమూర్తి రైమి మాఱిమసంగుట మాఱేడు వేమాఱు మాఱుతు రన
మీఱలు మేఱలు మోఱతోపు లనంగ ఱాయంచ ఱాచూఱి ఱాయడి పడి
ఱాణ ఱాణించుట ఱాయలు ఱాణువ ఱాపాడి ఱాముల్క ఱాను ఱావి
ఱామ్రుట ఱాంజుట ఱాయుట ఱాలుట ఱాగిల్లుటయును ఱోరా యనుటయు
ఱాము పొమ్మనుటయు ఱాఱాపు వలను పోఱా వినుఱా యేలఱా చలంబు
ఱీతిగా దనక నీఱీతి ఱూపించుట ఱూపుట ఱూపఱి ఱూపు ఱూక
ఱేయి గేదంగిపూ ఱేకులు ఱేయెండ ఱోంజు ఱోకలి ఱోలు ఱోవెలంది
ఘనులార బాలురు కాలారి జాలారి లేఱు కోలారి తలారి [1]కాండ్లు
వారువ మశ్వంబు వారనికోపంబు వారించుకొనుటయు వారకులును
వారక వార లెవ్వారును దెలియనివారు గారిది యొల్ల వారకంబు

---

* శ. ర. లో శకటరేఫమే కాని లఘురేఫము లేదు.

1 కాండ్రు (పూ. ము); కాండ్లు (ష).

వీరలసాటి లే రీరాజ్యమున నన సారెల జూదంబు సారె సారె
సైరణ లేక వేసారుట నూరెలు సొరణగండ్లును సేరుపసపు

తే. సౌరు సౌరంబు నోడబేహారి వింత, హోర యనునిట నాదిగా నొక్కకొన్ని
తెలుఁగుపలుకులలోపల దీర్ఘలిపుల, పైనిఁ దనరారుచుండు రేఫములు కృతుల.

హ్రస్వాక్షరములమీఁది రేఫములకు రూపములు.

అరదము=సేనాంగము
అరుగుట=పోవుట
అరి యనఁగాఁ దనకంటె దొ
డ్డరాజునకు బెట్టెడుపన్ను
అర, అనఁగా సగము. దీనికి
లక్ష్యము:—
అరగంటఁజూచుట=సగము
కంటఁజూచుట, అరవా
యి=సగమునోరు, అర
గొఱఁతె= సగముతక్కు
వ-ఇవి మొదలైనవి
అరుదు=వింత
అరయుట=వెదకుట
ఇర వొందుట=అమరుట
ఇరు=అనఁగా. రెండు దీనికి
ఇరువాగు, [లక్ష్యములు
ఇరువంక,
ఇరువురు=ఇద్దఱు,
ఇరువాయి=రెండునోరులు,
ఇరుగేలు=రెండు చేతులు,
ఇరుమేను, ఇవి మొదయినవి
ఇరవు=నెళవు, [చుట
ఉఱుముట=జగడమునగద్దిం
ఉరణించుట [పని
ఉరు లొడ్డుట=వేఁటకాని
ఉరులఁ ద్రోయుట = కోభ
లు మొదలయినవి పడఁ
గొట్టుట

ఉరవడించుట= పీఁకనొత్తు
ఉరువడి=బిగ్గర [ట
ఉరియాడుట=డెంద మురి
యఁ జేయుట
ఎరగలి=చిచ్చు [లు
మేఁకెరువు=మేఁక పెంట్రిక
ఎరమానుట=[1]ఎరపరికము వి
డుచుట, ఎరగా నాహా
రముఁబెట్టుట
ఎరియుట
ఒరులు=అన్యులు
ఒండొరులు=ఒకరొకరు
సొమ్ములొరయుట=ఒరగం
టను వ్రాయుట
ఒరిమి = కలిపికోలుతనము,
ఒరిమి యనియుం గలదు
కేకరి=వాఁడితూఁపులు
కరిసెము=కృషి
కరువలి=గాలి [వానిపని
పుత్తడి కరఁగుట= కంసాల
ఈకరణిని=ఈరీతిని
కరుఁగునఁబోయుట = పోఁ
ఒక్కరుఁడు [తేఁబోయుట
కరవాలు=ఖడ్గము
ముక్కర=ముత్తెము
కరకరలు
కరకరి
కరి గోరుట

కనికరము=పాడి
వాన గురియుట
తొలకరివానలు
కొరఁబ్రాణము
కరకరఁగ్రాలుట [ప్పుట
కరమొప్పుట=మిక్కిలి యొ
కెరలుట
గరిత=పతివ్రత
బంగరు=పైఁడి
మేను గరు దాల్చుట=గగు
రుపాడుచుట
గరిచేడిగరిగె= పెండ్లివేళ చే
తఁబట్టుకొనియుండెడిముంత
గరవతనము = సరకుసేయక
పోవుట
గిరగిర వ్రాయుట
వేగిరపడుట
జేగురుకొండ
గురుపోతు
గురుసులవరపు గుఝసులు
గురువులు బారుట = గమన
విశేషము [ట
గురువుగాను= దొడ్డగానను
గురుగాకు=గురుగుకూర
గురుగులు=పిడతలు
ముగ్గురు
చెరుచుట
చెచ్చెర

1 విపరికము విడుచుట (వా).

చేటను చెరుగుట
చెరువు=తటాకము
చౌరవఁ జేసికొనుట
చౌరక=చౌరకపోవుట
అచ్చెరువందుట
అచ్చెరువు
చిరుగనికోక
చెరఁగులు=అంచులు
చెరగుమనుట=తరచియాడు
చిత్తరువు=బొమ్మ
తరఁగలు=కరళ్లు
తరచినమజ్జిగ
తరము=బడిత
తరము గాదు, అనఁగా శక్యము గాదనుట
మూఁడుతరములచుట్టము
దేహము తరలఁ బారుట
తరతర
తిరుగుట=సంచరించుట
తిరిసినకూడు
మార్తురు=పగవాఁడు
మేనినెత్తురు
తెరలఁ గాఁగిననేయి
తెరువు తోడు
తెరతెర వచ్చుట
తెరలు గట్టుట
రెండు తెరఁగులు = రెండు తెగలు
తొరలుట=కలయుట
తొరితొరి
చెమట దొరగుట
బెదరుట చింత్యము
దరి ద్రొక్కుట
జాదరి
దరికొలుపుట
దురము సేయుట = జగడము సేయుట
దురదురఁ బోవుట
కుదురు సేయుట
దొరయుట=సరి వచ్చుట
దొరకొనుట.
దొర=రాజు
దొరకోలు
దొరసుట=పొసఁగుట
నర వెండ్రుకలు
పెద్దనరము=జీవనరము
నీటినురుగులు
నెరయఁ జల్లుట
నెరసులు
పరుసము
పరువులు వెట్టుట
పరపు నిడుపు
పరిచను దెంచుట
పరిగొనుట
పరిపరి
పరపుట=నించుట
పరువడి
పరిమారుచుట
పెనుపరి
నేరుపరి
దొడ్డపరి
చప్పరము
దెప్పరము
పరగ
పరికింపుట
పరసు
పొంపిరి వోవుట
పిరిగొనుట
పురపురఁ బొక్కుట
పురిటితగవు.
పురుడు...ఈడు
పురికొల్పుట
తుట్టెపురువులు
పెరుగుట=నిక్కుట
పెరుగు
పెరడు=ఇంటివెనుక
పెర=తేనెతెట్టె
పొరిపొరి
పొరుగు
పొరిగొనుట
పొరిగడుగుట
పొరపొచ్చెము
పొర
పొరలుట
చీపురు
పొరకలు
బరిగట్టె
బరుజాలు=గజ్జెలు
బరవసము
బరులు=వశులు
బరిమేను=దిసమొల
గంధపుచెక్క మీఁది బరడు తాఁట
బిరుదులు
అబ్బురము
కొబ్బరకాయ
పెరయుట
బురబురఁ బొంగుట
బురదనేల
మరులు=మోహము
బుద్ధి మరపుట
తామరపువ్వు
మరియాద
క్రమ్మర
మరలి చనుట
మిరియము
మురిపెము
మురియలు=తునియలు
మురమూలాడుట=కోపము

మదిలో పెరపెర
మొరప నేల
తేంట్లు మొరయుట=కూయుట
మొరడు=మోటు
రమ్మని పిలుచుట
రచ్చ రంగు
రంకెలు వైచుట
రజ్జులాఁడి
రమణ
రక్కసి
రహి
రిచ్చపడుట
రిత్తకు రిత్త
రెట్టవడుట
రెండు చేతులు
దేవర
వివరము
తెరువరి
తలవరి=తలారి
ఎవ్వరు
దానమివ్వరు
నవ్వరు
వరిచేను
వరుజాలుగట్టుట
వరుపు=వాన లేకుంట
వరుస
ఓవరి
విరవిరఁ బోవుట
విరియుట=విప్పుట
విరులు=పువ్వులు
విరియఁ జల్లుట
కొలువురు=కొల్చులము
పలువురు
నలువురు
పదువురు

వెరవరి
వెరవాక
వెరుసులు వేయుట
దూసరివడ్లు
కేసరులు
దినసరులు మొదలయిన వన్నియు
సరకు అమ్ముట
సరి
సరకు గొనమి=పరవసేయక పోవుట
సిరి=లక్ష్మి
సురియలు=చూరుకత్తులు
సురుఁగుట=చచ్చుట
సిరిబడి
సారిది=చాలు
మోహరము = దండునకుఁ బెద్దమొన
హారువు=ఉపాయము

ఇవి హ్రస్వాక్షరముల మీఁది రేఫములు.

దీర్ఘాక్షరములమీఁది రేఫములకురూపములు.

ఆరెకులు=తలవరులు
ఆరాటము
ఆరటము
ఆరఁ గూరినశోకము = తీరనాడినదుఃఖము
ఆరఁ గాఁగినపాలు
ఆరనియనలము = శమింపని యగ్ని
ఆరగ ధర్మము
ఆరయుట=పరామర్శించుట
తనకన్నులారఁ జూచుట=కన్నులనిండుగఁ జూచుట

శ్రమమారుట = బడలిక దీరుట
పొంగారుట=పొంగుదీరుట
చల్లారుట=చల్లఁదనము నిండుట
తనరారుట
ఈరికలెత్తుట= ఇగురువెట్టుట
ఈరేడుజగములు
ఈరెలుఁగు=హీనస్వరము
ఈరు=ఇమ్ము
ఊరు=గ్రామము
ఊరార్చుట = దుఃఖ మూడ్పుట
ఊరకుండుట=చాలించుట
దొంగ లేరని యడుగుట
ఇది యేరికి=ఎవ్వరి కనుట
ఓరి యని పిలుచుట
ఓరుచుకొనుట
ఓర వోయినగోనెలు
ఓరసిలిపోవుట
కారులు=కల్లలు
కారు మెఱుంగులు
పటుకారు
ముక్కారుపంట
రిపులుకారు
గారించుట=నొప్పిచేయుట
కారాకులు
కారాటము=వ్యాపనము
కారియము=కర్జము
కూరుట=పొరలుట
కూరుకు=నిద్ర
చేకూరుట
కూరిమి
కూరదినుట
ఎమ్ములు గూరఁగా నేయుట =యెముకలు నాటఁ జేయుట
గాతము కూరుట=నాటుట

దానిఁ గూతురు ననుట
కోరిక
కోరుట
కోరు అప్పనము
పంది కోరాడుట
కోరడి=ఆవరణము గా వేసిన
పొడిమట్టిగోడ
కోరగిన్నె
గారెలు=భక్ష్యములు
గారాము
బంగారు
గోరు=నఖము
గారాబము
గారవము
చీరికిఁ గొనక
అయిదు చీరలు=కోకలు
చేరుట
చేరువ=సమీపము
చేరఁడు
చీరుట=పిలుచుట
చూరు=పాడి
చేరుద్రావుట
చూరి=కొంచెపాటికత్తి
తారెల్లరు=తమరందఱు
తీరనికినుక=శమింపని కోప
ము
తూరుపునాఁడు
తేరులు=రథములు
తేరెదము అనుట
ఏతేరిన వచ్చితేని అనుట
తేరకు తేర, తేతేర యని
యుం గలదు [నుట
తేరోరి=సామ్ములు తేరోరియ
తోరము
దూరులువలుకుట
నారచీరలు

వింటినారి
విన్నారు
కన్నారము
నీరు ద్రావుట
పోర నీరయి పోవుట=చ
చ్చుట
నేరుపు
నేరేడు-చెట్టు
నోరు వడుట
పూరేడుపిట్ట
జగడము పేరుట
పేరు=నామము
పేరిననేతులు
పేరురము=పెద్దఱొమ్ము,
పేరాముదపుగింజలు
మొదలయినవి
పోరామి
పోరచి=కూర [ట
పోరోరి=పోరాయోరియను
పోరు
పోరాటము
పోరితము
బారు కట్టుట
వానిబారికిఁ దప్పుట
బారెడు
బీరము
బూరటిలుట
బూరుగుచెట్టు
పెద్దబూరుగ యూఁదుట
బూరెలు=పిండివంటలు
ఓడబేరము
బేరజము
బోరని మ్రోయుట
బోరుగొండలు
బోరలు క్రిందుగాను బోర
గిలుట

మారట=మాత్రి
మారి మసంగుట
మారేడు
వేమారు
మారుట
మారుతురు=పగవారు
మీరలు=మీరును
మేరలు
మోరత్రోపు
రాయంచ
రాచూలి
రాయడిపడి
రాణ
రాణించుట
రాయలు
రాణువ
రాపాడి=రాచినపాడి
రామాల్క పండు
రాను=యథార్థము
రావిచెట్టు
రాచుట
రాఁజుట
రాయుట
రాలుట
రాగిల్లుట
రారా యని పిలుచుట
రాను పొమ్మనుట
రారాపు
వలదుపోరా
వినురా
ఏలరా చలము
రీతి గాదు=నడితి గాదు
ఈరీతి
రూపించుట
రూపుట=ఒకరిని తెలుపుట
రూపరి

రూపుచేడుట	జాలారి	వారకము
బంగారురూక	వేరు	వీరలసాటిలేరు
రేయి=రాత్రి	కోలారివాఁడు	సారెలజూదము
గేదంగిపూరేకులు	తలారికాఁడు	సారెసారె
రేయెండ=వెన్నెల	వారువము=గుఱ్ఱము	సైరణ లేక
రోఁజు పుట్టుట	వారనికోపము = శమింపని కోపము	వేసారుట
రోఁకలి	వారించుకొనుట	నూరెలు
రోలు	వారకలుఁ	సోరణగండ్లు
రోవెలఁది=లంజ	వారక	సేరుపసుపు
ఘనులార-సంబోధనము	వారలు	సారు
బాలురు-ప్రథమాబహువచనము	ఎవ్వారు	సారంబు
కాలారి	తెలియని వారు గారు	ఓడబేహారి
		వింతహోరలు

ఇవి దీర్ఘాక్షరములమీఁది రేఫములు.

ఱకార సీసమాలిక:—

ఆఱవఱ లనఁ దునియలు నోట నఱచుట యఱిముఱి యఱగొఱ లఱము ఱబ్బ
[1]ఱకటఁ బెట్టుట యఱచేత నఱకాల నఱవలు ద్రావిడు లఱవు డఱిసె
లఱిగిపోవుట కొంచె మగు ఱఱమఱ సేయు ఱఱ లేక చను ఱఱ గఱపుకొనుట
అఱువది కో ట్లఱ పొఱఁడు గు జ్జుక్కుఱి రూపఱి పొలపఱి యేపఱుచుట
పెంపఱి సిగ్గఱి బిట్టఱి బెల్లఱి నఱయిల్లు క్రచ్చఱ యుక్కుఱపడి
[2]యఱకమ్ము ఱమ ఱంటులఱ ఱఱకం బిఱియుట కదియుట యిఱియుటయును నన
నిఱులు చీఁకటిబండియిఱుసు క్రిక్కిఱియుట యిఱుకటం బిఱుకన్న మిఱిసి చెడుట
యుఱఁడు గైకొనఁ డేరి నుఱుకుట వే చను ఱుఱపదం బెల్లెడ నురుతరార్థ
ముఱు వన్నలా వను ఱుఱిది బెట్టిద మయ్యో నుఱక మానక మొగు లొడ్డి యుఱిమె
నుఱుకఱి బలముఱి యుఱియని ల్లుఱియుట యుఱనిరోపంబున నుఱుతపట్టి
రొఱపఱికంబన నెఱగుట మ్రొక్కుట యెఱుపు కెంపెఱుకునాఁ డెఱికెఁజెప్ప
కొఱకలు నా కెక్కు లెఱుఁగుట తెలుసుట యెఱవుసామ్మొకరిది యెఱచి మాంస

---

1 ఱకట పొదుగుట (ప); ఱకటఁ బెట్టుట (వా). శ. ర. లో ఆఱకడ అనియేకాని అఱకట యనిలేదు. 2. అఱకమ్ము ఱమఱంటులఱకువ యిఱియుట కదియుట యిఱియుట కలసుటయును (ప).

మొఱలుట విలపించు టొఱవ దేహం బొఱగాల నుండుట రొఱ కత్తిమూఁత
రొఱకటంబునఁ బోవు టొఱపులు నాఁ డెక్కు[1]లొఱుగుబిల్ల తలాడరొఱగువంక
కఱపుట నేర్పుట కఱతలు పోళ్లు కఱదలు బుద్ధులు కఱటి మంకు
కఱుకు కాఠిన్యంబు కఱవు దుర్భిక్షంబు కఱ కప్పు మెకములఁ గఱచుఁ గుక్క
కిఱపుట కొఱయునుక్కఱయుఁబక్కఱయునుగుఱుమాపుకుఱుగండ్లకుఱుచకుఱులు
కుఱువలిగొనుటయుఁ గుఱు కుఱ కుఱకలు కుఱుగొని కుఱఁగడ' కుఱుపు వ్రణము
కొఱకొఱలాడుట కొఱఁత తక్కువ పండ్లు గొఱకుట కోపంబు కొఱడు వడుట
కొఱ యనఁగాఁ బని కొఱలుట నిండుట కొఱవిఁ జూఁడుట సొమ్ముకొఱకు ననుట
గఱికె నట్టులు గఱగఱికెలు గఱుగులు గఱిసె డగ్గఱ నంపగఱి పగఱలు
గిఱిగొనుటయు మోటగిఱుకయు గిఱుమిట్లు గిఱులు వ్రాయుటయును గీఱుటయును
గుఱక వెట్టుట గుఱగుఱ గుఱ వెట్టుట గుఱుకొని గుఱి గుఱు కొండి గుఱుతు
గుఱుములు గింజలు గొఱుగుట వపనంబు గొఱవంక పిట్టలు గొఱక కట్టె
వా చఱచుట గొడవలి కాఁచి చఱచుట కరమునఁ జఱచుట గట్టుచఱులు
చిచ్చఱపిడుగులు చిఱుతయుఁ జిఱునవ్వు చిఱికొట్టి చిఱిమి మచ్చిఱిలినమునఁ
జుఱుకు పుట్టఁగ మేను చుఱచుఱఁ గాల్చుట చెఱువున భుజియించి చెఱక బట్టు
చెఱలాట చెఱుచుట చెఱుముట చెఱుగుట చెఱసాల చెఱుకులు చెఱిసగంబు
జఱిజఱి వ్రాజఱి జాజఱి జఱిగొని [2]జఱపుట జఱజఱ జఱిగె ననుట
చేతుల వెజఱుట జిఱజిఱఁ ద్రిప్పుట జుంజుఱువెంట్రుకల్ జొఱజొఱ యనఁ
దఱుగుట వెలితియుఁ దక్కువయును గోసి కైచుటయును నగువలసినపుడు
తుఱగలి చేపోరి తఱుగనిసంపద తఱిగొలుపుటలు మత్తఱులు తఱుచు
తఱి వేళ పయనంబు దఱలుట పుచ్చినతఱకలు కత్తుల దఱియఁ జొచ్చెఁ
దఱుముక వచ్చుట తఱిగొని నడచుట తిఱుగ రెండవసారి తిఱిఁ బెనుచుట
తిఱుగలి తుఱుము వాతెఱ మోవి యేడ్తెఱ తెఱలినవాసన తెఱకొలుపుట
దెఱపి సేయుట కన్ను దెఱచుట పాపుట తెఱవలు తెఱకువ తెఱఁగు విధము
తొఱలుట కలయుట తొఱగుట మందఱ నందఱు నెందఱు కొంద ఱింద
ఱిద్దఱు పదఱుచుఁ బెద్దఱికంబున గద్దఱి యద్దిఱా కట్టెదుఱను
నఱుజాకొంచెము మ్రాను నఱుకుట నిఱు పేద నుఱుముగా నుఱుపుట నెఱవుపాడవు
నెఱి యనఁగా బాగు నెఱవొద్దు గొప్పయు నగు నెఱి యనఁగను మిగుల ననుట
[3]నిటుల నెఱపుట నెఱి లేనిమిత్తుఁడు నెఱసుట నిండుట నెఱికకాసె
నెఱఁకు లాయరంబులు నెఱులు కేళంబులు పఱపఁ జించుట పఱుసదనము

1 శ-ర. ఒరగుబిల్ల (రూ). 2 శ-ర. జరపుట. 3 నిటులని (ప).

పఱచుట సేయుట ప్రవహించుటయు వేగ నుఱుకుటయును నగు నుచితభంగిఁ
బఱికెలు పఱియలు పఱివోవు టంపఱ పఱతెంచి పఱిగొని పఱి పఱియలు
పఱు పైనపువ్వు చూపఱఁ బరిమార్చుట తెంపఱ పెంపఱఁ దెప్పిఱిలుట
పిఱుఁదను వెనుకను బిఱుఁసు నితంబంబు పిఱుసనుటయు దొడ్డ పిఱికితనము
పుఱియ కపాలంబు పెఱికెలు గోనెలు పెఱిగినమీసముల్ పెఱుకుకొనుట
పెఱ యితరార్థంబు పెఱుసనిపోవుట బఱబఱ నీడ్చి దబ్బఱ పలుకుట
బిఱబిఱఁ ద్రిప్పుట బిఱుసులు బుఱుజులు మఱవ మృద్భాండంబు మఱుఁగుచాటు
మఱచుట మఱునాఁడు మఱఁదలు మఱఁదియు మఱియు నేమఱుటపల్మఱు మఱుగుట
మఱుపడి క్రమ్మఱ మఱు లేక క్రమ్మఱి పసమఱ మఱఁగాలు పెడమఱలుట
మిఱిచూపు మిఱిమిట్లు మూఱిముఱి చీఁకటిముఱి మొంగె మఱిమూఱి మెఱమూలిడుట
[1]మెఱుంపులు మెఱుసుట మెఱుఁగు లీనుట కను మొఱఁగుట దాఁగుట మొఱకవెలితి
మొఱలుపెట్టుట మొఱ మొఱలుగా మొఱయుట మొఱగుడుకుక్కలు మొఱకుతనము
ఱట్టు ఱంపిల్లుట ఱవ ఱంకు ఱవికెలు ఱవఱవల్ ఱంపము ఱంతు ఱవిళి
ఱిక్కలు ఱైచుట ఱివ్వన ఱువ్వుట ఱెక్క ఱెప్పలు ఱెల్లు [2]ఱెమ్మ ఱొమ్ము
[3]వఱతయు వఱదయు వఱడు గూయుట వంగవఱుగులు వఱలుట విఱిగిచనుట
విఱివోవు విఱిగాలి విఱివిడి కంబము విఱుగుట వెఱ బొమ్మ వెఱ చఱుచుట
వెఱచుట వెఱఁగు నివ్వెఱ సుఱ స్రుక్కుట యసు ఱసు అను టివి యాది గాఁగ
గొన్ని తెనుంగుఁబల్కుల హ్రస్వములమీఁదఁ దప్పక బండిఱా లొప్పుచుండు
వెల్లంకితాతన బొల్లెను బండిఱా నిడుదపైఁ గలుగదు నిక్క మనుచుఁ
గావున నేను దీర్ఘములపైఁ గలపెద్దఱా లొకకొన్ని యేర్పఱతు నింక
నాఱు సంఖ్యాపద మాఱడి యాఱికెపంట చిచ్చాఱెఁ బాపంబు లాఱె
నాఱని తేజ మూటాఱినముత్తెంబు తడియాఱె శ్రమ మాఱెఁ దాప మాఱె
నాఱపు లాడె నోటాఱె దేహం బెల్ల నూఱడి చాలించు టూఱుగాయ
లుదకంబు లూఱుట యోఁక పండ్లేఱుట యేఱువసీమలో నేఱు దాఁటి
కాఱుపోతులు పొంతకాఱి కాఱడవులు కాఱియఁ బెట్టుట గాసిలుట కూఁ
గాఱుట జాఱుట కోఱలు పండ్లు గీఱుట నాఱుటయును దీఱుటయు నయ్యోఁ
జేఱెడు మాడలు చీఱుట రెండు గాఁ జేయుట యుయ్యేలఁ జేఱు లనఁగఁ
జాఱ యెల్లరిని దోఁచుట చోఱమీనులు చాఱలబెబ్బులి చాఱపప్పు
జాఱుపయ్యెదలు బజాఱికన్నియలు హాజాఱంబులోన దుజాఱు లనఁగఁ

---

1 శ-ర. మెఱపులు. 2 శ-ర. లో రమ్మ అనియేకాని ఱెమ్మలేదు. 3 శ-ర. లో వఱద అనియేకాని వఱతలేదు.

దాఱు మెకంబు లీతీఱున దీటిమ దీఱుట పొదలలో దూఱిచనుట
దేఱి చూచుట గడి దేఱుట ధర్మంబు దేఱుట యింతకు దేఱుదు రన
సొన్నాఱి నాఱు వైచుట నాటు విడుచుట నీఱు నిప్పులమీఁదినిండుబూఁది
పసపు నూఱుట నూఱుపదులు నన్నూఱు మున్నూఱు అన వెస దొమ్మనూఱును నవఁ
బాఱుఁడు బ్రాహ్మణుఁ డేటు పాఱుట యింకఁ బాఱుట వెన్నిచ్చి పాఱుటయును
బడఁతిదేహము గఱు పాఱుట పీఱుట చీఱుట పోఱఁడు చిన్నవాఁడు
బీఱు వోపక యనుమాఱు మాఱుడుగుట మాఱి మసంగుట మాఱుపడుట
మాఱుమాటాడుట మాఱుమొగంబు వేమాఱు పెద్దలమాట మీఱి చనుట
ఱాచు నిలపుఱాయి ఱాఁగ వెన్నెల ఱేఁడు ఱేని ఱేసున గంగ ఱేవు తెప్ప
ఱేఁచుకుక్కలు ఱేల ఱేఁగు ప్రేఱేఁచుట ఱోయుట వెదకుట ఱోఁతె పడుటి
తే. వేఱు పడుటయు వీఱిడి వే ఱొకటియు
నాదిగాఁ గొన్ని యాంధ్రవాక్యములయందుఁ
బాదుకొను దీర్ఘములమీఁద బండిఱాలు
వీని నెఱుఁగక కృతిసేయు వెఱ్ఱి గలఁడె. 197

కుఱుచలమీఁది ఱకారములకు రూపములు.

అఱపఱలు=తునుకలు
నోట నఱచుట=కూయుట
అఱిముఱి=బడిబడినియనుట
అఱగోఱలు
అఱముట=అబ్బుట
అఱకటఁ బెట్టుకొనుట=పొదిగిటఁ బెట్టుకొనుట
అఱచేయి
అఱకాలు
అఱవలు=ద్రావిడులు
అఱువుడు=కుప్పసము
అఱిసెలు=అప్పములు
అఱిగిపోవుట=తక్కువయి పోవుట
అఱమఱ సేయుట

అఱలేక చనుట=ఆపోహము లేకపోవుట
పెండ్లియఱుగు
అఱపుకొనుట=దక్కించుకొనుట
అఱువదికోట్లు
అఱపాఱఁడు=పొట్టివాఁడు
ఉక్కఱి
రూపఱి
పాలుపఱి
ఏపఱచుట
పెంపఱి
సిగ్గఱి
బిట్టఱి
పెల్లఱి
అఱమూఁత యిల్లు

క్రచ్చఱ
అక్కఱపడి
అఱకమ్మట
అఱంటులు=అఱటికంబములు
అఱటులు=స్త్రీలు మెడను గట్టుకొనెడుపూసలు
అఱకము=అన్నముఱుగకుండుట
ఇఱియుట=కదియుట దీనికి లక్ష్యములు:—
ఇఱిచను=చిన్నచనుగవ
ఇఱికికొనిపోవుట=కదియించుకొని పోవుట ఇవి మొదలైనవి
ఇఱియుట=నలిగిపోవుట
ఇఱులు=చీఁకటులు

బండియిఱుసు [కదియుట
క్రిక్కిఱిసియుట = మిక్కిలి
ఇఱకటము=కుసిలి
ఇఱుకు=కొంచెము
అన్న మిఱిసిపోవుట=కది
యఁబడి ముద్ద కట్టుట
ఊఱఁడు=సురేంద్రుఁ డైన
ను గైకొనఁడు [వుట
ఊఱుకుట=వేగముగఁ బో
ఊఱు అనఁగా మిక్కిలిఁగు
నుట దీనికి లక్ష్యములు:-
ఊఱునట్టివరము ఊఱుత
నముశక్తివోలయుఁగ ఇవి
మొదలైనవి.
ఊఱువు=లావు
ఊఱుది=బెట్టిదము
ఊఱక=మానక
మేఘము మూఱుముట
ఊఱుకటి
బలమూటి
ఊటియ=దిట్ట
ఊటియుట
ఊఱని=తెగువ
ఊఱుతపట్టి
ఎఱపటికము
అడుగుల కెఱఁగుట=మ్రొ
క్కుట
ఎఱుపువన్నె
ఎఱుకువాఁడు
ఎఱికె=చెప్పుట
ఎఱకలు=ఱెక్కలు
ఎఱుఁగుట=తెలిసికొనుట
ఎఱుపుసొమ్ము = మఱొకరి
సొమ్ము
ఎఱచి=మాంసము
ఒఱలుట=శోకించుట

పిఱప=దేహము
ఒఱగాల నిలుచుట
ఒఱ=కత్తిమీఁదిమూఁత
ఒఱకటపుదోవనుబోవుట
ఒఱపులు=ఎమ్మెలు
ఒఱగుబిళ్ల
ఒఱగు వఁక
కఱపుట=నేర్పుట
కఱతలు=పోకిళ్లు
కఱదలు=బుద్ధులు
కఱటి=మంకువాఁడు
కఱకు=కాఠిన్యము దీనికి ల
క్ష్యములు:- కఱకెక్కుట
కఱకులాడుట ఇవి మొ
దలైనవి.
కఱవు=దుర్భిక్షము
కఱ = కప్పు దీనికిలక్ష్యము
లు:-కఱకంఠుఁడు
పోఁకకఱ
తమ్మకఱ
నీలకఱ ఇవి మొదలైనవి.
కఱచుట దీనికిలక్ష్యములు:-
పండ్లఁ గఱచుట వేళ్లు
గఱచుట పూరి గఱచుట
పింజపింజ గఱచుట ఇవి
మొదలైనవి.
కిఱపుట
కెఱయుట
ఉక్కఱ=పిండివంట
పక్కఱ
కుఱుమాపుచీర=కొంతమా
త్రము మాసినచీర
కుఱు=కంటు
కుఱుచ=కొంచెము
కుఱులు=వెంట్రుకలు
కుఱువలిగొనుట

కుఱుకుఱ
కుఱుకులు
కుఱుగొని
కుఱుగడ
కుఱుపు=వ్రణము
కొఱకొఱలాడుట
కొఱఁత=తక్కువ
పండ్లు గొఱుకుట
గుఱ్ఱుపుకొఱడ [డుచునది
కొఱడు=ఆకాశమునఁ బో
కొఱ=పని దీనికి లక్ష్యము
లు:- కొఱగామి కొఱ
గాదు కొఱమాలుట కొ
ఱ అవుట కొఱగలవాఁ
డు ఇవి మొదలైనవి.
కొఱలుట=పూర్ణమవుట
కొఱవినిగాల్చుట
వానికొఱకు-చతుర్థి
గఱికెనట్టులు
గఱుగుకాయలు
గఱిసె
డగ్గఱ=సమీపము
అంపగఱి
పగఱ=పగవాఁడు
గిఱికొనుట=కుప్ప పడుట
మోటగిఱుక
గిఱుమెట్లు=గిఱుకచెప్పులు
గిఱులు వ్రాయుట
గీఱుట [రము
గుఱుకపెట్టుట=నిద్రావికా
గుఱగుఱ
గుఱపెట్టుట
గుఱుకొని
గుఱిగడచుట=మేరదప్పుట
గుఱుకొండి
గుఱుతు

గుఱుజులు=గింజలు
తలఁగొఱుగుట
గొఱువంకపిట్టలు
గొఱక కట్టె
వాచఱచుట
కొడవలికొఁకి-చఱచుట అడచుట దీనికిలక్ష్యములు:- చేతఁ జఱచుట వీఁపు జఱచుట నేలఁ జఱచుట గోడ సున్నము జఱచుట యివి మొదలైనవి.
గట్టుచఱులు=కొండచరులు
చిచ్చఱ = ఇంగలము దీనికి లక్ష్యములు:- చిచ్చఱపిడుగు చిచ్చఱకన్ను చిచ్చఱకోల = ఆగ్నేయాస్త్రము ఇవి మొదలయినవి.
చిఱుత = కొంచెము దీనికి లక్ష్యములు:-చిఱుతప్రాయము చిఱుతనడుము చిఱుతగండు ఇవి మొదలైనవి.
చిఱు=పిన్న ఇందుకు లక్ష్యములు:— చిఱునవ్వు చిఱుచెమట చిఱుదొడ్డ మొదలయినవి.
చిఱికొట్టి
చిఱిమి
ముచ్చిఱితనము
చుఱుకుపుట్టుట
మేను చుఱచుఱఁ గాల్చుట
చెఱువు
చెఱకబట్టుట
చెఱలాడుట

చెఱచుట
చెఱుముట=రాచుట
చెఱుగుట
చెఱసాల
చెఱకులు
చెఱిసగము
జఱిజఱి
పూజఱి
జాజఱి
జఱిగొని
జఱపుట = ఆలస్యముచేయు[ట
జఱజఱ
జఱుగుట=పోవుట
వెజఱుట
జిఱజిఱఁ ద్రిప్పుట
జుంజుఱువెంట్రుకలు
జొఱజొఱ
తఱుగుట - వెలితిఅవుట దీనికి లక్ష్యములు:— నెయ్యి తఱుగుట, మఱియు, తఱుగుటఅనఁగా తక్కువగుట. దీనికిలక్ష్యములు:—ధారణ తఱుగుట కొంత తఱుగుట ఇవి మొదలయినవి. కొన్నిచోట్ల తఱుగుట, అనఁగా కోసివైచుట. దీనికి లక్ష్యములు:— తల తఱుగుట కూర తఱుగుట ఇవి మొదలయినవి.
తఱుగతి = నిర్ణయించెడివాఁడు
తఱుగని సంపద
తఱి గొలుపుట
ముత్తఱులు=వళులు
తఱుచు=దట్టము

తఱి=వేళ
పయనముతఱలుట
పుచ్చినతఱకలు
కత్తువులను దఱియఁ జొ[చ్చుట
తఱుముకవచ్చుట
తఱిగొని నడచుట
మఱుఁగ=రెండవసారి
మఱి=పెనచుట
తుఱఁగలి=కాంతి
తుఱుము
వాతెఱ=మోవి
ఏత్తెఱ
తెఱలినవాసన
తెఱకొలుపుట
తెఱపిసేయుట
కన్ను తెఱచుట = పాపుట దీనికి లక్ష్యములు:— నోరుతెఱచుట, తలుపు తెఱచుట ఇవి మొదలైనవి.
తెఱవలు=స్త్రీలు
తెఱవ
తెఱఁగు=విధము దీనికిలక్ష్యములు:— తెఱఁగెట్టిదకో, తెఱఁగొప్ప, తెఱఁగులేమి,ఇత్తెఱఁగుని ఇవి మొదలయినవి.
తొఱలుట=కలయుట
తొఱగుట
ముందఱను
అందఱు
ఎందఱు
కొందఱు
ఇందఱు
ఇద్దఱు
పదఱుట

పెద్దఱికము
గద్దఱికాఁడు
అద్దిఱ
కట్టెదుఱు
నఱజా=కొంచెము - దీనికి లక్ష్యములు:— నఱజా పేలు నఱజాము తైలములు మొదలగునవి.
మ్రాను నఱుకుట
నిఱుఁ బేద
నుఱుము=నుగ్గు
ధాన్యము నుఱుపుట
కోకనెఱవు=పొడవు
నెఱి=బాగు దీనికి లక్ష్యములు:- నెఱి దప్పి వడుట నెఱి చెడుట నెఱిఁ బడుట నెఱిమొగము నెఱికుఱులు నెఱినొచ్చుట నెఱి ద్రోవ నెఱిచక్కఁ ద్రోచుట ఇవి మొదలైనవి.
నెఱ యనఁగా దొడ్డ దీనికి లక్ష్యములు:— నెఱతేనము నెఱఁగూఱుట=దొడ్డనాటుట నెఱనారసము నెఱసఱి నెఱవాఁగులు నెఱదాతలు నెఱబిరుదులు నెఱపంటలు నెఱచందురుఁడు ఇవి మొదలైనవి.
మఱియు నెఱ యనఁగా గొప్ప దీనికి లక్ష్యములు:- నెఱమంట నెఱదెవులు నెఱవెంట్రుకలు మొదలైనవి.
నెఱియను=విరుగులను

నీటులఁ నెఱపుట
నెఱిలేనిమిత్రుఁడు [చుట
నెఱసుట=అంతట విస్తరిం
నెఱిక=కొస
నెఱకులు=ఆయములు
నెఱులు=తలవెంట్రుకలు
కోక పఱపఱ చించుట
పఱుసదనము
పఱచుట = సేయుట దీనికి లక్ష్యములు:—పఱచిన పాట్లు చిక్కు పఱచుట సిగ్గుపఱచుట భంగపఱచుట ఇవి మొదలైనవి.
కొన్నిచోట్ల పఱచుట యనఁగా ప్రవహించుట దీనికి లక్ష్యము:— నెత్తురు కాలువలై పఱచుట.
ఒకచోట పఱచుట - యన వేగ నుఱుకుట దీనికి లక్ష్యములు:— వెనుకొని పఱచుట గుఱ్ఱము పఱచుట శత్రులఁ బఱపుట అమ్ములఁ బఱపుట ఇవి మొదలైనవి.
పఱికెలు
పఱియలు సేయుట [ట
పఱివోవుట = ముంచుకొను
అంపఱక=ఓపక
పఱతెంచుట=వచ్చుట
పఱిగొనుట=నిండికొనుట
పఱిపఱియలు సేయుట
పఱు వైనపువ్వు
చూపఱ పొగడను
పఱిమార్చుట
తెంపఱ
పెంపఱ

తెప్పిఱిలుట
పిఱుఁదను=వెనుకను దీనికి లక్ష్యములు:-వానిపిఱుఁదన చొచ్చుట విఱిగి పిఱిఁదికిఁ బాఱుట ఇవి మొదలైనవి. [ము
ఒకపట్టు | పిఱుఁదు=కటిస్థల
పిఱిసనుట
పిఱివోవుట=వెనుకదీయుట
దొడ్డపిఱికితనము
తలపుఱియ=కపాలము
పెఱికెలు=గోనెలు
పొడవు పెఱుగుట
అమ్ములు పెఱుకుట=పీకుట.
పెఱ యన మఱియొకటి. దీనికి లక్ష్యములు:— పెఱమూఁకలు పెఱచేతలు పెఱవారు పెఱచోట ఇవి మొదలైనవి.
పెఱుసనివోవుట
బఱబఱ నీడ్చుట
దబ్బఱమాటలు
బిఱబిఱఁ ద్రిప్పుట
బిఱుసు గాల్చుట
కోటబురుజులు
మఱువ=మంటికుండ
మఱుఁగు=చాటు దీనికి లక్ష్యములు:—మాట మఱుఁగు పెట్టుట కనుమఱుఁగుచోటు బలవంతుని మఱుఁగుచొచ్చుట పైమఱుఁగు=కవచము కొందఱు మఱు అని యనిరి ఇవి మొదలైనవి.
మఱచిపోవుట
మఱునాఁడు

మఱఁదలు
మఱఁది
మఱియు
ఏమఱిపాటు
పలుమఱు
మఱుగుట=మచ్చికయవుట
మఱుపడి
క్రమ్మఱ=తిరుగ
మఱులేక= మఱుఁగులేక
క్రమ్మఱుట=తిరుగుట
పడమఱ=దిక్కు
మఱగాలు
పెడమఱలుట
మిఱిచూపుట
మిఱుమిట్లుగొనుట
ముఱిముఱి చీఁకటి
ముఱి=మొండెము
ముఱిముఱి=బడిబడిని
పిల్ల మెఱుములు వైచుట
మెఱుపులు మెఱయుట
మెఱుఁగు లీనుట
కను మొఱఁగుట=దాఁగుట
మొఱక=వెలితి
మొఱ పెట్టుట
మొఱమొఱ లాడుట
మొఱసుట=కోపవికారము
కుక్కలు మొఱగుట
మొఱకుతనము
ఱట్టువొందుట
ఱంపిల్లుట
వజ్రపుఱవలు
ఱంకువోవుట
పట్టుఱవికె
ఱవఱవలు=కోపము
ఱంపము

ఱవిళి
ఱెక్కలువైచుట
ఱెప్పన నెగయుట
ఱాళ్లను ఱువ్వుట
చిలుక ఱెక్కలు
కను ఱెప్పలు
ఱెల్లుగడ్డి
పూఱెమ్మలు
బలుఱొమ్ము
వఱత వెల్లి
ఏఱువఱద
వఱదుగూయుట
వంగవఱుగు
వఱలుట
దండు విఱిగి చనుట
విఱివోవుట
విఱిగాలి
విఱివిడి
కంబము విఱుగుట
వెఱబొమ్మలు
వెఱచఱచుట
వెఱచుట
వెఱగొందుట
నివ్వెఱపడుట
సుఱసుఱ సుక్కుట
ఉసు ఱుసు ఱనుట

ఇవి కుఱుచలమీఁది ఱకారములు.

నిడుదలమీఁది ఱకారములకు రూపములు.

ఆఱు=లెక్క దీనికి లక్ష్యములు:—ఆఱుచవులు ఆఱుమ్ములు ఆఱుమాట లివి మొదలెనవి.

ఆఱడిపోవుట
ఆఱికెపంట
చిచ్చాఱుట
పాపము లాఱుట
ఆఱని తేజము
ఊటాఱినముత్యములు
కోకతడియాఱుట
శ్రమ మాఱుట
ఆఱపులు
దేహమంతయు నోటాఱుట
ఊఱడి విశ్రమించి
ఊఱుగాయలు
నోరూఱుట
ఓఁకపండ్లూఱుట
ఏఱువసీమ
ఏఱు దాటుట
కాఱుపోతులు
హొంతకాఱి
కాఱడవులు
కాఱియఁ బెట్టుట=గాసిపెట్టుట
కాఱుట=జాఱు
కోఱలు=నోటిపండ్లు
గీఱుట=నాటుట
పండ్లను గీఱుట=తీర్చుట
చేఱెడు మాడలు
చీఱుట=నడిమికి రెండుగాఁ జేయుట
ఉయ్యాలచేఱులు
చూఱ=అందఱినిదోఁచుకొనుట
చోఱమీను=చేప
చాఱలబెబ్బులి
చాఱపప్పు
పయ్యెదజాఱుట
బజాఱివాండ్లు

హజాఱము = పెద్దకొలువు సావడి
తుజాఱి=ధనముగలవాఁడు
కాఱుట=పఱువెత్తుట
యాతీఱున తీఱుట = సేయవలసిన పనితీఱుట
తిఱినమిట్టగుడ్లు
పొదలలో దూఱుట
తేఱిచూచుట
తేఱికొనచూచుట
గడిదేఱుట
ధర్మము దేఱుట
ఇంతకుం దేఱుదురు
సొన్నాఱి = అగసాలవాఁడు
వంగనాఱు వైచుట
నీఱు అనఁగా నిప్పుపైఁగప్పియుండెడుబూడిద
పసపు నూఱుట
నూఱుపదులు
పాఱుఁడు=బ్రాహ్మణుఁడు
ఏఱు పాఱుట
ఇంకఁ బాఱుట
వెన్నిచ్చి పాఱుట
దేహము గఱుపాఱుట
పీఱుట=చినుగుట
పోఱఁడు=చిన్నవాఁడు
బీఱు వోవుట

ఇనుమాఱు
మాఱడుగుట
మాఱి మసంగుట=గావు పట్టుట
మాఱుపడుట
మాఱుమాట
మాఱుమొగము
వేమాఱు
పెద్దలమాట మీఱుట
ఱాచుట
నీలపుఱాయి
వెన్నెలఱేఁడు = చంద్రుఁడు
ఱేని
ఱేసున
గంగ ఱేవున
ఱేవు
ఱేఁచుకుక్కలు
ఱేల
ఱేఁగు
త్రే ఱేచుట
ఱోయుట=వెదకుట
ఱోఁతపడుట
వేఱు పడుట
వీఱఁడి
వేఱొకటి
ఇవి నిడుదలమీఁదిబండిఱాలు ఉభయరేఫలు.

అఱుగుట=పోవుట
చెఱుచుట
తెఱఁగులు
తొఱలుట
తొఱఁగుట
నెరయుట=విస్తరించుట
పరిగొనుట
కరిచను దెంచుట
పరిమెయి=పరయొకటి
పరిమార్చుట
పెరుగుట
క్రమ్మర
మరలుట

ఇవికుఱుచలమీఁది రేఫ ఱకారములు రెండు నగును.

అరుట=శమించుట
తీరనికినుక
తీరుట
పోర నీరయి పోవుట
మారిమసంగుట
వేమారు

ఇవిదీర్ఘములమీఁది రేఫ ఱకారములు.

కుఱుచలమీఁది రేఫఱకారములు రెండును అయినవానికి లక్ష్యములు.

అఱుగుట, పోవుటకు మౌసలపర్వమునందు:—

క. మఱునాఁడ యరుగు టెప్పగ
నఱిగె, నినుం డపుడు వేఁడి యడరినదీప్తుల్
తుఱఁగలి గొని పశ్చిమగిరి
చఱికి ననతిదూరుఁ డై విశదుఁ డై తోఁచెన్.

చెఱుచుటకు సభాపర్వమునందు:—

క. చెఱచఱవ నింతకంటెను, దఱుచుగ బాణంబు లేసి తడయక పగఱం
జెఱుతు నని యిసుముఁ జల్లుచు, నుఱక ధనంజయుఁడు రణజయోన్నతి నరిగెన్.
(అ. 2. 305)

తెలుఁగునకుం గవిజనాశ్రయమునందు:—

క. వెలయంగా నీఛందము, తెలుఁ గెఱుఁగక కవితఁ జెప్పఁ దివురునతఁడు ద
బ్బఱచీకు చీకుగుఱ్ఱముఁ, బఱపినగతి నిఖిలహాస్యపదనిరతుఁ డగున్. 200
(ఆ. 1. 4)

తొరఁగుటకు నృసింహపురాణమునందు:—

సీ.పా. పరమాత్ము పదములఁ దొరఁగి పాఱెడు నేటి, తరఁగలపై లీల దాఁటి దాఁటి.
(అ. 1. 54)

అందే:—

తే. పొగడప్రాఁకుల మొదలను బుష్పరసము
[1]తొఱఁగి నెత్తావి యందున నెఱయ నొప్పెఁ
బూచు కొఱకును మున్ను నింపులు దలిర్పఁ
గడఁగి వనలక్ష్మి యుమిసిన కళ్లయనఁగ. (అ. 2. 69) 202

పరిగొనుటకు.

పరిచను డెంచుటకు విరాటపర్వమునందు:—

చ. పరిచను డెంచె గోగణముఁ బట్టె నన న్విని పిన్న గాన మీఁ
దరయక రాజనందనుఁ డహంకృతితోఁ బఱ తెంచి సైన్యవి
స్ఫురణముఁ జూచి భీతిఁ దనబుద్ధి గలంగినఁ బాఱఁ జొచ్చె నీ
పురుషుని శౌర్యసంపదయు భూరిబలంబు నెఱుంగఁ డేమియున్. (అ. 4. 78) 203

పరిమొయి యన్నందునకు శాంతిపర్వమునందు.—

చ. పరిమొయిఁ బాతి పాఱఁ గని పట్టి వెసం బెడకేలు గట్టి తె
చ్చి రఘురభర్త నూచి యిటు సేరఁగఁ దేవల దీకృతఘ్ను నిం
బొరిగొని వే తినుం డనినఁ బోకడ మాలినవార మయ్యు యి
ద్దురితశరీరముం దినఁగ [2]దోసము మా కని వార లొల్ల మిన్. (అ. 3. 505) 204

1 అచ్చుపడ్డనృసింహపురాణమందు 'తొరఁగి' 'నెరయు' రెంటను లఘురేఫ మున్నది. 2 గూడునె (ప. వా.) ఈపాఠమున యతిభంగము.

పరిమార్చుటకు.

పెరుగుటకు స్త్రీపర్వమునందు:—

క. పెరుగుట స్రగ్గుట చపలం, బొరయుట యడుచంబు గాఁగఁ బుట్టుట పావం
బెరయుట పాయఁ బదార్థో, త్కరములనైజంబు లెల్లఁ దప్పింప నగునే. 205
(అ. 1. 24)

క్రమ్మటకు అరణ్యపర్వమునందు:—

మ. పఱచుం దవ్వగఁ జేయలంతి నిలుచుం బట్టిక యాసాసలం
బిఱువోవుం బొదలందు డిందుఁ బొడమం బిట్టుల్కి వే దాఁటుఁ గ్ర
మ్మఱి చూచుం జెవి దార్చి నిల్చు మలయు న్మట్టాడుఁ గ్రోడాడు నే
మఱిన ట్లుండుఁ దృణంబు లాను నలయున్ మాయామృగం బిమ్ములన్. 206
(అ. 6. 327)

మఱఁద లనుటకు భాస్కరరామాయణమునందు:—

చ. ఎఱిఁగి యెఱింగి మున్న తఁడె యొగ్గొనరింపఁడె దానికై కదా
చెఱఁ గొని వచ్చితిం బిదప సీత వృథాకథ లింక నేల పెం
పఱ బ్రతు కింత తీయనె ఖరాదులచావున కేమి చింత నీ
మఱఁదలిబన్న మేపగిది మానిని యూగుదు సంధి చేసినన్. (యుద్ధ. 784.) 207

నెరసె ననుటకు నృసింహపురాణమునందు:—

మ. ధరణీమండలి దిర్దిరం దిరిగెఁ బాతాళంబు ఘూర్ణిల్లె ని
ర్జరనాథప్రముఖాఖిలామరనివాసశ్రేణులం దోలిపై
నెరయం బంకజసంభవాలయమున న్నిండార నవ్వేళ శ్రీ
కరదైతేయతనూభవోద్భవకథాకల్యాణ ముద్ఘోషమై. (అ. 8. 141) 208

నిడుదలమీఁది రేఫఱకారములు రెండునుఅయినవానికి లక్ష్యములు.

ఆరుటకు శాంతిపర్వమునందు:—

క. కౌరవులు సేయునవమతి, కారణముగఁ గోప మెత్తెఁ గర్జునివదనాం
భోరుహము గనుఁగొనఁగ [1] శ్రమ, మారు న్నాపదము గాక యాతనిబుద్ధిన్. 209
(అ. 1. 18)

ఆదిపర్వమునందు:—

క. కాఱడవిఁ బఱచుమృగముల, [2]నూఱడకం దిగిచి డస్సి యున్నతనిశ్రమం
బాఱంగా నెదఁ దాపము, దీఱఁగఁ బైవీచె నన్నదిపవనంబుల్. (అ. 4. 18) 210

---

1 శమ. 2 నూఱకడం (వా).

కాఱులకు నుద్యోగపర్వమునందు:—

ఉ. ఆఱడిపోకయు న్ఫలము నందుటయుం గని పల్కనేరమి
న్మాఱటనోటిదాన నయి మాటలు చిత్తమునందు నిల్ప కేఁ
గాఱులు [1]ప్రేలెద న్వినుఁడు కర్జము సెగ్గను గాన నల్కపైఁ
[2]వీఱిఁడి రైనమానిసికి వెండి వివేకము గల్గ నేర్చునే. (అ. 3. 107) 211

తీఱుటకు రామాయణమునందు:—

ఉ. మీఱినకోఱలు న్మిగిలి మింటికిఁ బర్వినపల్లు [3]వెండ్రుకల్
తీఱినమిట్టగ్రుడ్లు నతితిగ్మతరం బగునట్టిసాహసం
బాఱనితేజము న్నిశల నంటినచేతులు లోకరాజిలో
నేఱినమేటిరూపముల నెంతయు నేర్చిరి రాక్షసు ల్వడిన్. 212

తేఱుటకు యుద్ధకాండమునందు:—

క. తేఱుదురు రిపుల నక్కఱ, మీఱుదురును నిపుడు మూర్ఛ మెయి నిట్లున్నా
రాఱనితేజంబులతో, నిఱుపయిం గవిసి యున్న నిప్పులవోలెన్. 213

నీఱనుటకు.

త్రిపురాంతక దేవుని యుదాహరణమునందు:—

ఉ. ఆఱడియాస నిరసధనాధిపలోకమునిండ్లవాకిళుల్
దూఱుట మాని శ్రీనగము తూరుపువాకిట దూఱి పాపముల్
నీఱుగఁ జేసి గంధవతి నీళ్లను గ్రుంకి మనంబులోనిచి
చ్చాఱఁగఁ జేయు టొప్పుఁ ద్రిపురాంతకదేవునకై నమస్కృతుల్. 214

మాఱి యనుటకుఁ గర్ణపర్వమునందు:—

ఉ. పాఱినఁ జూచి కౌరవనృపాలుఁడు సూతతనూజుతోడ నీ
కాఱియ మద్బలంబునకుఁ గాఁ దగునే వివిధాస్త్రసంపద
న్మీఱినవీవు గల్గఁగ నమేయపరాక్రమ నీకుఁ బాండవు
[4]ల్మాఱి తలంప నిదగుబలంబును జేవయుఁ జూపు మిత్తఱిన్. (అ. 3. 10) 215

వేమాఱనుటకు నృసింహపురాణమునందు:—

క. మీఱినమానులకినుకకు, వేమాఱలుగక యున్న మీసమగ్రక్షమ వే
మాఱు గొనియాడఁగాఁ దగు, నీఱునె సాత్త్వికులబుద్ధిఁ గిల్బిషచయముల్. 216
(అ. . 95)

---

1 చీఱెద (ప. వా). 2 వీఱిఁడి (ప. వా). 3 వెంట్రుకల్ (ప. వా).
4 మాఱె (వా).

క. తెలిపితి నన్నయభట్టాదులకావ్యములందు నాకు దొరకినశేషం
బులు తాలు మఱియు నెందులఁ, గలిగినఁ దగ వనక యవియుఁ గైకొనుటొప్పున్.

క. తొలుతటివారలు వాడని, తెలుఁగులపలుకులను గలద్వితీయాంతస్థం
బులు గూర్పరు తద్భేదం,బులు దెలియమి బుధులు ప్రాసములకు యతులకున్. 218

లకారభేదంబులు:—

తే. దురితసంహార నిర్జరోత్తములనె కాను, వెలయుదొడ్డళకారంబు వికృతియందు
నెళవు దళవాయి మేళంబు నీళ్లనంగఁ, బళ్లెరం బనఁ గన్నులకళ్లె మనఁగ. 219

ఆ. ప్రథమమీఁద నుండుపంచమవర్గాది, వర్ణమునకు బదులు వచ్చి నిలుచు
లాఁతి యనువకార మాఁతమై తెలుఁగునఁ, బసువు వెట్టె చిక్కవడియె ననఁగ. 220

మూ. సూ —క్వచి దపిన స్త ఉదోతా దంతోష్ఠభవస్య వికృతిశబ్దాదౌ.

సీ. జాతివాగలవోఢ్రశబ్ద మొక్కటి దక్క సంస్కృతాంధ్రిముల ముజ్జగములందు
శబ్దంబుమొదల నిశ్చయముగాఁ గొమ్ములు నోత్వంబులును గల్గ వొకటి కైన
వాకు శృంగములకై వడి నోత్వములభంగి శబ్దాదిఁ గలయవి స్వరము లగును
రెండును లాఁతుల నుండుఁ గృష్ణుఁడు గిన్నవుట్టు మోదినఁ జెట్టు వొలిసె ననఁగ

తే. నడుమఁగొమ్ములు సంస్కృతాంధ్రములరెంట,బలసిజాత్యక్షరములకే గలిగి యుండు
భావుకము నీవు భవుకంబు భవుఁడనంగ, బొడవు దీవులు సవురంబు పువ్వు లనఁగ.

లఘ్వలఘుభేదంబులకు:—

మూ. సూ.— నాన్యేషాం వైధర్మ్యం లఘ్వలఘూనాం రయో స్తు నిత్యం
స్యాత్.— 17

క. వైకృతకావ్యంబులలోఁ, గాకోదరశయన లఘుయకారము వాలై
కైకొనఁ దగు ప్రాసములకు, జోకయె స్వరహాయులు వడికిఁ జొప్పడు టరుదే.

తే. ప్రియుఁడు రాఁడాయె సత్యభామయెడఁ గాఁగ
నెన్ని మాయలు పన్నెనో యెఱుఁగ రాదు
గాయఁగాఁ జొచ్చె శశి మింట నాయనంగుఁ
డేయఁగాఁ జొచ్చె సఖి చక్రి యేడి యనఁగ. 223

క. రెండర్థంబులపద్యము, లుండెడిచో నొకటి యచ్చు నొకయర్థమునన్
నిండాసహల్లు నపు మార, ఖండన వలసినను లఘుయకారము కృతులన్. 224

రాఘవపాండవీయమునందు:—

క. విని యశ్వని దనపై నిడు, కొని యేఁగి నియమికిఁ దగ నిఘోరాత్రి యొన
ర్చినవాఁడ మీకు దండ్యుఁడ, నని తనుఁ దెలుపుచు వారి కప్పనఁ జేసెన్. 225
(ఆ. 1. 25)

సీ. త్రైయక్ష పానీయ పీయూష వైయాత్య హైయంగవీన వైయాసిక త్వ
దీయ స్వకీయ స్మదీయ మదీయ ప్రభృతులను [1]గియ్యలు పెట్ట రాదు
క్షయ్య జయ్య వ్యాయ్య సాహాయ్య సాన్నాయ్య ధాయ్య హేయ్యములని కాయ్యములను
గ్రయ్యశబ్దములను గియ్యలు గల వని తెలిసి ప్రాసములకు నిలుప వలయు
తే. పైయెద సయాటయు నొయారి బలుగయాళి, యను పదంబులఁ గొన్ని టినరసి చూడఁ
దొలఁగు నిలుచును గియ్యలు దెలుగులందు, సత్యభామాముఖాంభోజచంచరీక. 226

శశిబింబచరిత్రమునందు:—

ఉ. పయ్యెదఁ బాపి గుబ్బలను బాహులఁ బట్టఁగ నిచ్చి మోవిపైఁ
దియ్యనిమోవి యూన్నను దీరఁగఁ గ్రోలఁగ నిచ్చి యిప్పు డో
తొయ్యలి నీవి ముట్టినను ద్రోచెద వేనుఁగు నిచ్చి యంకుశం
బియ్యక కయ్య మాడఁ దగునే నను నీగతి నేచఁ బాడియే. 227

చిత్రభారతమునందు:—

ఉ. ఆయమరాచలంబు ధను వై విలసిల్లఁగ విష్ణుఁ డమ్ముగా
వేయువిధంబులం బరిఢవిల్లెడు శింజిని గూర్చినట్టిశూ
లాయుధు [2]నొక్కమాత్రమున నంగము ప్రయ్యఁగ మోది మించి తాఁ
దీయనివింటనే వెనుకఁ దీయనిబీరమున న్మనోభవా. 228

రేఫమునకు:—

తే. జాతివైరంబు నొంది ప్రాసంబులందు, విశ్రమములందుఁ దమలోన వేఱు గలిగి
దేవదానవు లట్లన తెనుఁగులందు, మించి రేఫఱకారముల్ మెలఁగుఁ గృష్ణ. 229
క. భ్రమయక రేఫములకు రేఫములకు ఱాలకును ఱాలుఁ బ్రాసములకు వి
శ్రమములను జెప్పఁ దగు నీక్రమ మెఱుఁగక రెండునుం గుకవి గూర్చుఁ గృతిన్.
ఆ. [3]సారిది భోజకన్య వరదంబుపై నిడి, రేయిఁ దెచ్చె ననఁగ రేఫ మయ్యె
మఱఁది యనక సిగ్గు పఱిచి రుక్మిని జాల, నట్టు చేసె ననఁగ ఱా ముకుంద. 231
తే. చెల్లు నని ముందు భీమన చెప్పె ననుచుఁ, గలుపుదురు రేఫములును ఱకారములును
దుష్టకవు లవి యొక టైనఁ దొంటిపెద్ద, లంత ఱును నేల విభజింతు రని తెలియరు.

1 [illegible]. 2 మాత్ర (వా). 3 సారది (వ. వా).

క. వలసిన రేఫఱకారము, లలవడుఁ దా మొకటి కొక్క టని భీమనరయే
పలుకుట గలిగిన నాతఁడు, గలిపినలక్ష్య మొక టైనఁ గనఁబడ కున్నే. 233

ఉ. బమ్మెరపోతరాజకృతభాగవతంబు సలక్షణంబు గా
కిమ్మహి నేమిటం గొనువ రెంతయు నారసి చూడఁగాను రే
ఫమ్ములు ఱాలునుం గలసి ప్రాసము లైనకతంబునం గదా
యిమ్ముల నాదిలాక్షణికు లెల్లను మాని రుదాహరింపఁగన్. 234

శారదాదర్పణమునందు:—

తే. చఛజఝులకు మొదలియూష్మములు మూఁడు, సరసవడి నిల్పఁగా నేకజాతి యైన
*బండిఱాకు రేఫము వడి కుండ రాదె, ప్రాసవర్ణంబులకుఁ గూర్ప రాదు గాని. 235

*ఈపద్యంబు లక్షణవేద్యంబును సుకవిహృద్యంబును గా దది యెట్లనిన:-

కవిజనాశ్రయమునందు:—

క. ధరబఞలను నీ రెండక్షరములు విన్న యదిలేదు శబ్దము మొదలన్
మరయలవములను నేనక్షరములు తమతమకె వళ్లు కమలాధీశా. 236

అనంతుని ఛందమునందు:—

క. ధర నెక్కటివళు లై తగు, లరమఱవలు దానిలోఁ దొలంగక లాకు
న్సరి శా యని విశ్రమవేళ రమాధవ రెండునుం గలసి వర్తించున్. 237

ఆ. మరునితండ్రి లోకమహితుండు యాదవ, రాజసింహమూర్తి రక్షకుండు
ఱాఁగ వేలు పనఁగ లంపిల్లు నెక్కటి, వళ్లు నాఁగ నిట్లు వనజనాభ. 238

కావ్యాలంకారచూడామణియందు:—

క. లరమఱవ లేకతరవళు, లరయఁగఁ దమతమకె కవులయనుమతి వళు లై
పరఁగుఁ బదాంతముకారము, పొరి నూఁదిన దూరి చనినఁ బుబుఫుభువు లగున్. (అ. 7. 44)

లక్ష్యము.

ఆ. ఒజ్జ లాడి యాగి ఱాపడి సభలోన, కొనిపోరిలోన టిచ్చఁ బొరసి
తెన్న మడుగుపుడమి కొండ్ల నేల నుతింప, మనకు విశ్వనాథుఁ డొనరి యుండ.

సర్వలక్షణసారసంగ్రహమునందు:—

తే. మహిమ నెక్కటివళు లన మరవఱలలు, రహిని దమతమకయ రేగు రమ్యచరిత
వనధిగంభీర సద్గుణావాస యనఁగ, భంజితాసురసముదాయ యాంజనేయ. 241

* ఇది(వా) లోనే కనఁబడును. 1 భుల కగున్.

రేఫలోపము.

క. నేరు పనునట్టిలపితమ్ముల, రేఫం బచ్చుతోడ లోపం బగు రా
ధారమణ వలసినప్పుడు, భారతమున సోమయాజి పలుకుటవలనన్. 242

విరాటపర్వమునందు:—

క. ద్యూతక్రీడకుఁ గొండొక, నేతుం గపటమున నొప్పనిజనంబులు నా
చేతిధన మెల్లఁ గొని పరిభూతి యొనర్చిన విరక్తి పొడమి వెడలితిన్.(ఆ. 1. 196)

మౌసలపర్వమునందు:—

క. కాచి కొని వచ్చి తగ నా, నేచినయ ట్లచట నిచట నిలిపితి మునినా
థా చేటును భంగంబును, నైచిత్తము శోకమునకు నగ్గం బయ్యెన్.(ఆ. 1. 215)

లోపము రామికి రాజశేఖరచరిత్రమునందు:—

క. ఏరికి బుద్ధిబలంబులు, కారణములు గావు సువ్వె కలరె ధరిత్రిన్
నేరిచి బ్రతికినవారలు, నేరక చెడ్డట్టివారు నీరజనేత్రా. 245

క్రారవడులకు.

తే. క్రిందు గ్రద్దయుఁ ద్రోవయుఁ ద్రిమ్మరుటయుఁ
బ్రోచుటయుఁ బ్రతికించుట మ్రొక్కుటయును
వ్రేలుటయు స్రుక్కుటయు నన వీనిమొదలి
వ్రాలిటులఁ గొన్నిటను గ్రారవడులు చెందు. 246

లకారమునకు.

క. విరమణములకును బ్రాసా, క్షరములకును లళలు దొడ్డసన్నములును మ
చ్చరము తెలుంగక చెల్లును, హరనుత "లళయో రభేద" యనుసూత్రమునన్
ఆ. గంగకొడుకుమాట గ్రాదని సభను బెల్లుపడ నెల్లనృపులలోన వారిని
గొల్లడనుచుఁ జాలఁ ద్రుళ్లి చేదివిభుండు, వాలిసెఁ బఱచి బలము నెళవుఁ జేర.

వకారమునకు.

తే. పొలుపడి నిల్చు లాఁతివా ప్రాసమునకు, జాతివాకు సవర్ణమై శంక లేక
యతికిఁ బంచమవర్గాద్య మగుటఁ జేసి, చెల్లదు వకారమునకు లక్ష్మీభుజంగ. 249
తే. అవనితనయుని చేతఁ బట్టువడి యున్న, పడుచుకొమ్మల వారి చెట్ట వట్టి యేలెఁ
దవిలి పదియాఱువేవురు దమకుఁ దాము, మేలువాఁ డని తను నిచ్చ మెచ్చుకొనఁగ.
తే. లాఁతి జాతికి వడికి నిల్పఁ దగ దనుచు, సూత్రమునఁ జెప్ప లే దని చూడ వలదు
వన్నె యాద్యుఁడు పంచమామ్నాయమునను, నిలుపు లక్ష్యంబులకు మాఱు పలుక వశమె.

ఆదిపర్వమునందు:—

ఉ. భూనుతకీర్తి బ్రాహ్మణుఁడు పుట్టఁగఁ దోడనె పుట్టు నుత్తమ
జ్ఞానము సర్వభూతహితసమ్మతబుద్ధియుఁ జిత్తశాంతియు
స్నానమదప్రహారము సమత్వము సంతతవేదవిద్యను
ష్ఠానము సత్యవాక్యము దృఢవ్రతముం గరుణాపరత్వముల్. (ఆ. 1. 157) 252

క. నువు నువ్వు నూవు నూఁబు, వ్వెవఁ డెవ్వాఁ డెవ్వఁ డేవఁ డీతఁ డనంగాఁ
బువు పువ్వు పూవు పూమొ, గ్గవురా వికసించె ననఁగ నగు వలయుసెడల్. 253

నూ వన్నందుకు శశిబిందుచరిత్రమునందు:—

క. నూవుంబువ్వును సంపెఁగ, పూవు గెలిచి బిరుగుమత్తెపుంజల్లి దగ
ద్దావైచె ననఁగ ముంగర,తో వనరుహనేత్ర నాస తుల లేకొప్పున్. 254

ఏవాఁ డన్నందుకు విరాటపర్వమునందు:—

క. ఏ వొకతె రేయి యిలఁ బడి, వేవురు వేవలచి పట్టి వెదకిన నడ్డం
బై వచ్చి వలదు నా నిం, దేవాఁడు మగండు లేమి తెలుఁగవు కంటే.(ఆ. 2. 256)

శాంతిపర్వమునందు:—

క. ఏవానిబంధుమిత్రు లు, జీవధనంబులును నొప్పిఁ జెందుదురు కృశుం
గా వాని నెన్నఁగాఁ దగుఁ, గేవలతనుకార్శ్యయుతుఁడు కృశుఁడె నరేంద్రా.
(ఆ. 1. 62)

పూ వన్నందుకు ఆముక్తమాల్యదయందు:—

ఉ. వేవిన మేడపైవలభి వేణికఁ జంట గ్రహించి విప్పఁగాఁ
బూవులు గోళ్ల మీటుతఱిఁ బోయెడు తేఁటుల మ్రోఁత కామిశం
కావహ మాఁ గృతాభ్యసన లౌటను దంతపుమెట్లవెంబడిం
జేవడి వీణ మీటుటలుఁ జిక్కఁడలించుటలున్ [1]సమంబుగన్. (ఆ. 1. 62) 257

వ. కడమవి ప్రసిద్ధములు గనుక లక్ష్యములు వ్రాయలేదు.

సకారభేదంబులు.

క. శస లెఱుఁగక చదువంగాఁ, బొసఁగ దచెట్లనిన శకలము సక్రొత్తనుచోఁ
వసుధ సకలము శక్రొత్తన, రసికులు నవ్వుదురు గాన రాక్షసవైరీ. 258

సీ. వికృతిపదాదిని వెలయునాఅవహల్లు మొదలివిధక్తిపైఁ గదిసెనేని
యరయఁ దృతీయోష్మ మగు శౌరి సీరలు దాఁచి గోపస్త్రీల నేఁచె ననఁగఁ

1 సరింబడన్ (అచ్చుప్రతి).

ప్రథమోష్మవర్ణంబుఁ బరికింపఁ దద్భవాద్యాంధ్రదేశోక్తులయందు లేదు
సింగంబు [1]సింగిణి సెవమును సెలగోల వీసెఁడు పసి గోవఁ జేసి రనఁగ

తే. భీష్మసన్మత యివి తృతీయోష్మలిపులు, గాని ప్రథమోష్మవర్ణము ల్గావు వీనిఁ
దెలియక రచించు కృతులు ధాత్రీతలమునఁ, బ్రాసభంగంబులై నగుబాటుఁజెందు.

క. తెలుఁగుపదంబుల సత్వము, గలమూఁడవయూష్మమును శకారముఁ గాఁగం
బలుకుదు రజ్ఞజనంబులు, సెలగోలలు సెనగ లాబుసేరులు ననుచోన్. 260

హాకారవివేకము.

సీ. బహ్వర్థ విహ్వాల జిహ్వ హ్వా లాహ్వాన గహ్వ రోపహ్వర ప్రహ్వ కహ్వ
శబ్దంబులు వకారసహితంబు లగుఁ గాని బిందుపూర్వములు దా మెందుఁ గావు
సంహతి సంహూతి సంహితా సంహార సంహాన నాంహో నృసింహ రంహ
బృంహణ పదములు బిందుపూర్వకములు గాని వకారయుక్తములు గావు

తే. మాముడులు నిల్చు బ్రహ్మజిహ్మగపదములఁ
జిహ్న మనుచోట నాముడిఁ జెందియుండుఁ
గియ్య లగు లేహ్య గృహ్య ప్రగృహ్యములను
బ్రాసముల వీని నెఱిఁగి చెప్పంగ వలయు. 261

కావ్యాదిగ్రాహ్యవర్ణంబులు.

మూ. సూ.-శుభవర్ణా శ్శుభశబ్దా యే చ శుభగణా స్త ఏవ కావ్యాదౌ గ్రాహ్యాః. 18

తే. లిపుల కధిదైవతంబులు లింగములును, బ్రాణగతి ఫలబీజంబు లాసనములు
నమృతములు విషములును దగ్ధాదిభములు, దెలిసి కావ్యముఖంబున నిలుప వలయు.

క. జడ్డలు గలమాతృక [2]తొలి, నిడ్డ నధోర్ణములకెల్ల నేఁటికి మీఁదన్
దొడ్డదొరబిడ్డకైవడి, నొడ్డై కనుపడ్డ వ్రాల కూహింపఁ దగున్. 263

వర్ణాధిదైవతంబులు.

తే. హరిధరలు కంతురమ లంబికామరాంబ, లలకుమారవరాహశక్తులు వసుత్రి
దివభిషక్కులు మధుచిత్తభవులు కాళి, కార్యలు హరాభవులు పతు లచ్చులకును.

సీ. స్పర్శవర్గములకుఁ జతురాస్యపవమానకరిముఖగణపతినరమృగేంద్రు
లింద్రావరజగుహాద్రీంద్రజాభైరవజిను లంతకాప్రపశివమహేశ

---

1 సిరిదరిసెనమును (ప. వా). 2 తో, నిడ్డ (ప).

వాణులు ఫణినాథవాసుకినందికేశ్వరపద్మమిత్రశంకరులువీర
భద్రకేశవదప్రభద్రకాళీశూలధారులు నింక నంతస్థములకు
ఆ. మారుతాగ్నిపూర్వమాతంగవరుణులు, శాదివర్ణములకు శ్రీదినేశ,
వాక్పినాకధరులు వల మాటిశాకు భూ,తములు నాగమోక్తదైవ,లు. 265
తే. కృతిముఖాక్షర [1]దేవత పతికి సుకవి, వరునకును లేఖకునకును వాచ,
శ్రోతృజనములకును శుభాశుభఫలంబు, తెలమిఁ గల్పించుచుండు గాస్థలమున.

వర్ణలింగంబులు.

క. పుల్లింగంబులు ప్రాణము, లెల్లను స్త్రీలింగములు మహిని స్వరము
హల్లులు నపుంసకంబులు, పొల్ల లగుఁ గకారముఖ్యములు నలినాక్షి 267
తే. చిరవిభూతి పతికి స్త్రీలింగలిపు లిచ్చు, భంగపఱుచు షండలింగలిపి
భూరివైభవంబుఁ బొందించుఁ బుల్లింగ, లిపులు తొలుత నిలిచి లేఖ 268

వర్ణంబులకు నల్పప్రాణమహాప్రాణంబులు.

ఆ. స్పర్శవర్గజాతసమలిపు ల్నాఁడెన, వర్గమునను విషమవర్ణములును
నాలు గూష్మములును నలిమహాప్రాణంబు, లల్పసంజ్ఞకంబు లన్యలిపులు 69
క. తొలుత మహాప్రాణంబులు, నిలిచినఁ గృతినాయకుండు నిల్లును నెలలో
పల నల్పప్రాణాక్షరములు గూర్చినఁ బెక్కువర్షములు జీవించుఁ. 0

వర్ణంబులకు దేవమనుష్యతిర్యగ్రౌరవగతులు.

సీ. ప్రాణార్ణములుఁ బదియాఱును పంచమాక్షరములఁ బానినస్పర్శములును
హ్రస్వంబు లగుతటి నాదిత్యగతు లగుఁ జాపు లైనపుడు భూజనగతు లగుఁ
జింతింప ననునాసికాంతస్థవర్గంబు లరయ నెప్పుడును దిర్యగ్గతు లగు
శషసహాక్షరచతుష్టయమును దొడ్డకకారంబును గూడ రౌరవగతు లగుఁ
తే. గృతిమొదల నిల్చుసురగతు లీక్కీర్తిఁజేయు,మనుజగతులు విరోధినాశనముఁ జేయుఁ
గినిసి తిర్యగ్గతులు చాలఁ గీడుఁ జేయుఁ, బతికి రౌరవగతులు పాపంబుఁ జేయు.

వర్ణంబులకుఁ బ్రత్యేకఫలంబులు.

ఆ. శుభకరంబు లాఱు విభవనాశదములు, నాల్గు కీర్తిదములు నాల్గు హాని
దములు రెండు వరుస దప్పక కావ్యంబు, మొదల నిలుపఁ బ్రాణములు ముకుంద.
సీ. ధనధాన్యసుతరాజ్యకనకంబులును యశోనాశనారోగ్యదైన్యప్రతాప
మరణంబులును దుఃఖమానభంగద్రవ్యరోగభద్రములును భోగయుద్ధ

1 దైవత (వా).

ధైర్యతేజఃప్రతాపంబులును శౌర్యభీతిశిరోగసంప్రీతివంశ
నాశనంబులు మానక కాదివర్గంబు లైదు నొసంగు కల్యాణదాహ
తే. ఖేదదీర్ఘాయువులు యకారాదు లిచ్చు, జయభయశ్రీ సుఖంబు లూష్మము లొనర్చు
నాయుగంబుగా దొడ్డశా మొసంగుఁ, గవికిఁ బతికిని బద్యాదిఁ గదియునపుడు.

వర్ణంబులకు బీజచక్రము.

సీ. నిలువులు పది నిలిపి రేఖాషట్క మడ్డంబుగాఁ గీచి యాదిలిపులు
త్రాంతి క్రిందు క్రిందుల రెండురెం డిడి రెండవదాన నొండొండు గూర్చి
కఖ్యాణంబు కడగ మున్న లిఖించి హెచ్చుళా దానిపైయింట నిలిపి
తదొంతులధామంబులను గాదు లొక్కటొక్కటి క్రమ మొప్ప వ్రాసి
తే. యుగఁ జూడ నయ్యె వాతాగ్నిభూమి, జలఖబీజంబు లివి కావ్యములకు మొదల
ఖేదార్తిధనహార్షనిర్ధనంబు, లొసఁగుఁ గర్తకు భర్తకు నుదధిశయన. 274

బీజాక్షరచక్రోద్ధారణము.

అ	ఎ	క	చ	ట	త	ప	య	ష	ఇవిగంయు	వాయుబీజాక్షరములు పద్యాదిని నిలిపిన ఖేదమును జేయును.
ఇఈ	ఏ	ఖ	ఛ	ఠ	థ	ఫ	ర	స	ఇవిగంయు	అగ్నిబీజాక్షరములు పద్యాదిని నిలిపిన ఆర్తిని జేయును.
ఉఊ	ఓ	గ	జ	డ	ద	బ	ల	హ	ఇవిగంయు	భూమిబీజాక్షరములు పద్యాదిని నిలిపిన ధనమును జేయును.
ఋౠ	ఔ	ఘ	ఝ	ఢ	ధ	భ	వ	ళ	ఇవిగంయు	జలబీజాక్షరములు పద్యాదిని నిలిపిన హర్షముఁజేయును.
ఌౡ	అం	ఙ	ఞ	ణ	న	మ	శ	అః	ఇవిగంయు	గగనబీజాక్షరములు పద్యాదిని నిలిపిన నిర్ధనమును జేయును.

ఊర్ధ్వముఖాధోముఖపార్శ్వముఖంబులు.

తే. వట్రుసుడు లూర్ధ్వముఖములు వక్రములును
గుడుసులు నధోముఖంబులు గడమపదియుఁ

బార్శ్వముఖములు వరుసతోఁ బ్రాణహాని
ఖేదసంపద లొసఁగుఁ గావ్యాదినిలిచి. 275

వర్ణంబులకు నమృతవిషంబులు.

క. పరుసడి హ్రస్వము లమృతా,క్షరములు కృతిమొదలఁ గూర్ప గదము లడంచున్
[1]ధర నిడుపులు విషలిపు లవి, గరళముగతి మ్రింగుఁ బతిని గావ్యాది నిడన్. 276

వర్ణంబులకు దుష్టనక్షత్రంబులు.

క. పలికెడుకబ్బమునకు మొన, దల నెలకొనునక్కరంబు తారకదగ్ధా
దుల నైదింటను దొరలక, వెలసిన నాయకున కింద్రవిభవం బబ్బున్. 277

దగ్ధజ్వలితధూమితతారలు.

తే. క్రూరఖేటము విడిచినతార దగ్ధ, యపుడు వసియించునది జ్వలితాఖ్య దాని
ముంగలివిధూమితంబివిమూఁడుఁగృతికి, మొదలఁ[2]గదిసినమృతిదుఃఖగదము[3]లొదవు.

మృతజీవరోగభంబులు.

తే. సైంహికేయగ్రహస్థితర్క్షంబుమీఁది, తార మొదలుగఁ బదుమూఁటిదనుక జీవ
యుతము లవతలి వన్నియు మృతము లిట్లు, త్రివిధముగఁజెప్పఁబడియె విరించిజనక.

ఆ. తమ్మిచుట్టమున్న తారక మొదలుగ, మృతము లేడు ప్రాణయుతము లర్క
పరిమితములు రోగభంబులు గూడంగ, నిది వశిష్ఠమతము యదుకులేశ. 280

క. కృతిమొదల నిలిచి చంపును, మృతనక్షత్రంబు చాల మే లొనరించున్
సతతంబు జీవతారక, పతికిఁ జెవులు సేయు రోగభము నెలలోనన్. 281

అవకాద్యర్ణస్వరనిర్ణయము.

వరరుచిసంహితోక్తవచనంబులు.

శ్లో. స్వరాః పంచవిధాః ప్రోక్తా అ, ఇ, ఉ, ఏ ఓతి క్రమాత్,
తైర్యుక్తా అవకాద్యర్ణా ఏకైకం పంచధా భవేత్.
అవకహడా మటపరతా నయబజఘా శ్ఛాధ గసదచలాః,
వర్ణా ఏతే భానా మేకైకం పంచధా క్రమశః.
ఐత్వ మౌత్వ మనుస్వారో విసర్గో వా [4]భవే ద్యథా,
సర్వస్వరాణాం మాత్రృత్వా దేతేషా మస్వరో భవేత్.

---

1 ధరనిడుపు విషమ లిపులవి (వా). 2 గదసిన (ప వా). 3 లొసఁగు (ప).
4 భ వేద్యది (ప).

[1]ఋత్విత్త్వయో ర్మిథో హ్రస్వదీర్ఘయో రైక్య ముచ్యతే,
యామళోక్త మిదం జ్ఞాత్వా వదే త్సర్వబలాబలం.

క. తలకట్టులు గుడుసులు కొమ్ములు వెస నేత్వములు నోత్వములు ననఁ బ్రాణం
బులు పంచవిధము లై హల్లుల నెల్లను గూడుకొని నిలుచుఁ దారలకుఁ జా. 282

తే. అవకహడలును మటపరతాక్షరములు, నయబజఘగసదలచవర్ణములు వరుస
నిరువదియు స్వరపంచకాన్వితము లగుచుఁ, గృత్తికాదుల నాళ్గనిహత్తియుండు.

తే. ప్రాణషోడశమునకు నాద్యస్వరంబు, జనని యగుటను బిందువిసర్గవర్జి
తములకుఁ దాన యగునిడుదలకు నెల్ల, గుఱుచలగు వట్రుసుడులకుగుడుసులగును.

నక్షత్రాధిపతులు.

సీ. అశ్వినీప్రభృతుల కై దింటికిని దస్రయమకీలిధాతృనిశాకరకిరణు
లార్ద్రాదులకు శంకరాదితిచిత్రశిఖండిసంభవభుజంగమ[2]పితలును
నిజముపూర్వాఫల్గునీముఖ్యములకు భగార్యమార్కత్వష్టృహారిణవాయులు
మఱి విశాఖకు శతమఖవహ్ను లిద్దఱు పిదప ననూరాధ మొదలుగాఁగ

తే. నాలుగింటికి మిత్రేంద్రనైరృతాంబు, లుత్తరాషాఢనుండి, యష్టోడువులకు
విశ్వవిధివిష్ణువసుతోయ విభువిరించి, పాదహిర్బుధ్న్యపూషులు పతులు కృష్ణ.

క. ఏతారకు నెవ్వఁడు విభుఁ, డాతనినామంబు లెల్ల నాతారకుఁ బ్ర
ఖ్యాతముగాఁ జెప్పంబడు, జ్యోతిశ్శాస్త్రంబునందు సుమనస్తుత్యా. 286

వర్ణంబులకు నక్షత్రంబులును రాసులును నెఱుంగు తెఱంగు వివరించెద.

కాలజ్ఞకలోప్త కశ్లోకంబులు.

శ్లో. అకారః కృత్తికా మేష ఈ, ఊ, ఏకృత్తికా వృషః,
ఓ, వా, వీ, వూ, ధాతృవృషా వే, వో, మృగవృష స్తథా.
కా, కీ, మృగశిరాయుగ్మం కూ, ఘం, జం, ఛ, శివాయుగం,
కే, కౌ, కో, అదితిద్వంద్వం హీ, సురాంబా[3]కులీరకాః.
హూ, హే, హో, డా, పుష్యకర్కి డీ, డూ, డే, డో, హి కర్కటః,
మా, మీ, మూ, మే, మఘాసింహో మో, టా, టీ, టూ, భగేభభుక్.
టే, ఉత్తరాభహర్యక్షో, టో, పా, పీ, ఉత్తరావధూః,
పూ, ష, ణా, ఠా, హస్తకన్యా పే, పో, చిత్రా కుమారికా.

---

1 ఋత్వేత్వయో (వా). 2 పితరులు (ప. వా). 3 కులీరగః (ప. వా).

రా, రీ, చిత్రా, తులారాశీ రూ, రే, రో, తా, మగు తులా,
తీ, తూ, తే, వైశాఖతౌలీ తోవిశాఖా సరీసృపః.
నా, నీ, నూ, నే, మైత్రికీటో నూ, యా, యీ, యూ, స్వరాడవిః,
యే, యో, భా, భీ, దైత్యచాపో బూ, ధా, భా, ఢా, జలం ధనుః.
బే, విశ్వేదేవకోదండో బో, జా, జీ పిశ్వవాశ్చరః,
జూ, జే, జో, ఖాభిజిన్నక్రో ఖీ,ఖూ,ఖే,ఖో, హరిగ్రహః.
గా, గీ, ధనిష్ఠామకరో గూ, గే వసువయోధరః,
గో, సా, సీ, సూ, శతభిష గ్ఘటరాశి రుదాహ్వాశః.
సే, సో, దా, [1]అజరాట్కుంభో ధిఅజైకపదో ఝుషః,
దూ, శా, ఝా, దా అహిర్బుధ్న్యతారాక్షేత్రం తిమింగిలః.
దే, దో, చా, చీ, పౌష్ణతారా రాశిః పాఠీనసంజ్ఞికః,
చూ, చే, చో, లా అశ్వినీ భా లీ, లూ, లే, లో భరణ్యజః.

వ. వెండియు వీనికి నాదేశంబు లగునక్షరంబులు గల పవియును జెప్పెద. 288

శ్లో. [2]ఘూర్ధార్ద్రిక్ష్వద్వితీయేంఘ్రా వహిర్బుధ్న్యతృతీయకే,
డకారో జలభ స్యాంతే తద్వితీయే థ కారకః.
భవర్ణస్త్త త్త్రృతీయే ఏతే వర్గ చతుర్థకాః,
ద్వితీయే హిర్బుధ్న్యభస్య ప్రథమోప్యాక్షరం విదుః.
రౌద్రాహిర్బుధ్న్యయో ర్యూర్కనక్షత్రాణాం మనీషిభిః,
ద్వితీయాదిత్రిపాదేషు యే వర్ణాః కీర్తితాః పురా.
తేషా మేకైకవర్ణ స్స్యా త్తత్సర్వస్వరసమన్వితః,
మాత్రాత్వా దస్వర స్తేషా మేక ఏవ ప్రకీర్తితః.
అన్యద్వితీయవర్గానునాసికాక్షరయో ర్మిథః,
భేదో నాస్తి మిథ స్తద్వ దంత్యవర్గసమార్ణయోః.
యత్ర తిష్ఠంతి నామాదౌ సంయోగవ్యంజనాక్షరాః,
తత్రాదివర్ణం జనం గ్రాహ్య మిత్యుక్తం బ్రహ్మయామళే.

1 అజపాట్కుంభో (ప. పా).

2 ఘోరార్ద్రిక్షుద్వితీయర్ఘోర్ఘ హిర్బుధ్న్య (అచ్చుప్రతి).

రేఫాన్వితాక్షరో యత్ర నామాదౌ నృపభృత్యయోః,
ధనధాన్యాయ దంపత్యో స్ప్రీత్యర్థే రేఫస్తు నేతరః.

తే. హరునిరిక్క రెండవకాల నవలి భాద్ర, మూఁడవపదంబునను ఫలిలోడువునకు
నద్ధినేత్రకృశానుసంఖ్యాంఘ్రులందుఁ, గ్రమత వర్గచతుర్థాక్షరంబు లమరు. 289

క. జలరవిశివోత్తరాభాద్రలతోలి పాదములఁ దక్కఁ దక్కినమూఁటన్
గలిపుల కేస్వరంబులు, తల నిలచిన నొకటి గాఁగఁ దలఁపఁగ వలయున్. 290

క. మించి ప్రథమానునాసిక, మెంచఁ జవర్గాంత్యమునకు నెల్లెడఁ జెల్లున్
బంచమవర్గచతుర్థము, వంచింపక స్వద్వితీయవర్ణమున కగున్. 291

క. పతినామాద్యర్ణమునకుఁ, గృతిముఖమున నుండువ్రాయికిని గీర్వాణ
స్తుత ద్విత్వము లున్న నధోగతము లుడిగి మీఁదిమాత్రకయ కొను టొప్పున్.

క. నామాది నుండువర్ణము, దామోదర రేఫసంయుతం బై యున్నన్
యామళమునందు రేఫం, బే మిక్కిలి గ్రాహ్య మనుచు నెన్నంబడియెన్. 293

నాయకాక్షరకూటంబులు.

తే. నేత్ర నామాది నుండెడిమాత్రకకును, గావ్యముఖవర్ణమునకును గాంతిజాతి
చక్రగణయోనిలింగ[1]నక్షత్రయోగ, రాశిఖగమైత్రు లెఱిఁగి కూర్పంగ వలయు. 294

క. కుతలమున వధూవరులకుఁ, జతురత దైవజ్ఞమణి విచారించుగతిన్
గృతికన్యానాయకులకు, హితమతిఁ దెలియఁ దగు సుకవు లివి తొమ్మిదియున్. 295

1. అక్షరకాంతికూటములు.

తే. ప్రథమదశమచతుర్థస్వరంబు లెఱుపు, లసితరుచులు తృతీయషష్ఠమములు
పంచమైకాదశంబులు పచ్చవన్నె, లిందునిభములు తక్కినయెనిమిదియును. 296

సీ. శ్యామలశుభ్రశోణార్జునకృష్ణంబు లసితవిరలారుణాంజనాభ
కాళిమ లరుణశుక్లచ్ఛవిపీతసితేతరరక్తంబు లినకాంతి
హరిణమేచకహరిద్రాభపాండురములు సితకృష్ణధవళలోహితసుపర్వ
పతిశిలాభంబులు స్పర్శవర్గములకుఁ గృష్ణారుణాసితక్షీరరుచులు

తే. నాల్గునంతస్థములకుఁ గుందనంపుఁ దేట, గెంపుఱాచాయయును బవడంపుజిగియు
మొల్లవిరిమిసిమియు నూష్మములకుఁ దెలుపు, నెఱి ళకారంబునకునువన్నియలు వరుస.

ఆ. విభుశరీరకాంతి వీక్షించి తత్కాంతి, గలుగునక్షరములు కావ్యములను
మొదల నిలుపఁ దేజ మొదవు వేఱొకచాయ, వర్తమిడినఁ దెవులు వచ్చు నిజము.

1 నక్షత్రదూర (పూ. మూ).

క. శ్వేతము నీలము నేకము, భూతలమునఁ బీతర క్తములకు నభేదం
బై తనరుఁ గృతులయందును, నీ తెఱఁగున దెలియ వలయు నిభపతివరదా. 299

2. అక్షరకులకూటము.

సీ. ఆదిషోడశమును గాదిపంచాదశవర్ణంబులును ద్విజాన్వయభవములు
తపవర్గమాత్రౌకాదశకసమాంతసములు రాజగోత్రసముద్భవములు
తలపోయ నంతసములలోన బేసులు నూష్మంబులును విట్కులోద్భవములు
రదనజాతచజాక్షరములును గురుఁశల్ జగతి నంఘ్రిజవంశసంభవములు
తే. వీనిఁ దెలిసి కావ్యవిభుని దేజాతి తజ్జాతియక్షరంబు సత్కవీంద్రు
లరసి కృతిముఖంబునందుఁ బొందించిన, నెసఁగు సకలశుభము లిరువురకును. 300

స్నిగ్ధగూఢాక్షరంబులు.

ఆ. అధిపునకులముప్రాయి యల్పాసు వైనను, స్నిగ్ధ మయ్యె[1]నాదినిరు లొసంగు
నన్యజాతిలిపి మహాప్రాణ మై యూష్మ, మనఁగ మొదల నిలిచి యునికిఁ బాయ. 310

3. అక్షరచక్రకూటము.

సీ. అయి దూర్ధ్వరేఖలయందుఁ దిర్యగ్రేఖ లై దిడి యిండ్లు పదాఱుఁ జేసి
యధిపనామాద్యక్షరాదిగా నచ్చులు హల్లులు గురుశకారాంతములుగ
నాద్యగ్నిహరనిధిహస్తవేదాదిత్యదిగ్రసకరినృపతిమనుబాణ
శైలవాసరవిశ్వసంఖ్యాలయంబుల లిఖియించి యామీఁదిలిపులు మరల
తే. వెనుకటట్టుల నిలిపి తక్కినవి రెండు, పదియు మూఁడవతావునఁ గుదురుపఱిచి
జగతి నరివర్ణశోధనచక్ర మిట్లు, ప్రాయఁగాఁ దగు నేఁబదివర్ణములను. 302

4. స్నిగ్ధాదిచక్రకూటము.

సీ. [2]నాల్గిండ్లు పైని గ్రిందను బ్రదక్షిణముగా జత గూడి యొక్కొక్కచవుకమయ్యె
నట్టిచౌకములు నాల్గవిక్రమంబున సిద్ధసాధ్యసుసిద్ధారిసంజ్ఞము లగు
నవి గాక యొక్కొక్కచవుకంబునను గల్గునిరవులు నాల్గును వరుసతోడ
క్షితి సిద్ధసాధ్యసుసిద్ధారు లన నొప్పుఁ గావునఁ గడచవుకంబునందుఁ
తే. గలగృహంబులు నాల్గింటఁగడమమూఁడు, చవుకములయందుఁ గడపలిసదనములను
బద్యముఖవర్ణములు గనుపట్టెనేని, పతికి నెటువంటిహితుఁడైనఁ బగర యగును. 303

1 నేని (పూ. ము). 2 నాల్గిండ్లు (ప).

అరివర్ణచక్రోద్ధారణము.

౧ ఎటర	౨ అంణప	౩ ఐతల	౪ అఃతస
౫ ఛబఋ	౬ గధఌ	౭ జభఊ	౮ ఘనఅ
౯ ఔఢశ	౧౦ ఖదళ	౧౧ ఓడవ	౧౨ కథహ
౧౩ ఙయఋౠ ౡౡ	౧౪ చఫఈ	౧౫ ఝమఋ	౧౬ ఞపఇ

ఎఱ్ఱాప్రగడ తనకును, అరణ్యపర్వశేషము మొదలిపద్యమునకును, అక్షరచక్రముకొన్నందునకు తెలివిడి.

తెనుఁగున శబ్దాదిని యకారము లేదు గనుక నెఱ్ఱాప్రగడనామాద్యక్షరముచ్చుగనక, ఎకారము ఆది మొదలుకొనియు ప్రాయఁగా పద్యాదివర్ణము, 'స్ఫురదరుణాంశు' అన్నాఁడు గనక ద్విత్వాక్షరమునందు మీఁదటియక్షరమే కారణము గనక సకారము సాధ్యపుచాకమునందు సాధ్యపుయింట నిలిచెను గనక సాధ్యసాధ్యము మంచిది, యెవరికిఁ జూచినను ఇటువలెనే. 304

శ్లో. ఆద్యగ్నిరుద్రగ్రహనేత్రవేద రవిర్దిశర్తు వసుషోడశశ్చ,
మన్వంతరే బాణతురంగవాసర స్త్రయోదశాస్యుః పదవర్ణమాహ.

ఉ. చేరక నిట్టువాని తగ సిద్ధము సాధ్యము నా సుసిద్ధముఁ
బైరియుఁ గావ్యనాయకుని వర్గగృహాదిఁ బ్రదక్షిణంబుగా
నారసి చూచి శత్రులిపు లన్నియు వీడ్కొని భద్రమధ్యమా
దారశివప్రదంబులని తక్కినమూఁటి నెఱుంగఁగా నగున్. 305

౫. అక్షరదేవారిగణకూటము.

క. అరయ నామాద్యక్షర, తారాగణమును దదీశతారాగణముఁ
బైరము నొందిన భర్తకు, ఘోరార్తి ఘటించు మైత్రిఁ గూడిన నొప్పున్. 306

---

* (వా) లోనే యున్నది.

తే. అధిపతికి నేండ్లు ముప్పది యైనదనుక, నతఁడు పుట్టినరిక్కయు నంతనుండి
నామధేయంబు మొదలివర్ణమున నైన, చుక్కయును జేకొని బలంబుఁజూడవలయు.

క. జనియించినతార యెఱుం, గనిజనులకు నామతారకయ చేకొనఁగాఁ
జను నని సంహితలోపల, ననియె వశిష్ఠుండు గోచరాధ్యాయమునన్. 308

గణనిర్ణయము.

సీ. నవతార లొక్కగణం బగు నట్టిగణంబులు మూఁడువిధంబు లయ్యె
హాయమృగాదితిపుష్యహ స్తమాఁగుత మైత్ర రేవతీశ్రవణముల్ దేవగణము
లగ్నీంద్ర వరుణచిత్రాహిమూలలు విశాఖావసుమఖలు రాక్షసగణములు
పూర్వత్రయవిరించిశరోత్తరత్రయయామ్యముల్ నృగణంబు లనఁగఁ జెలఁగు

తే. నుత్తమము రెండుగణములు నొకటియైన, మధ్యమము సురనరగణావ్యాయములైన
నధమ మాదిత్యగణము దైత్యంబులైన, నాశనము దానవంబు మానవము నైన. 309

ఆ. మురవిభేది కావ్యముఖవర్ణతారకా, యోని నాయకర్క్ష యోనితోడఁ
బొందు గూడెనేని పూరాయు వగు వైర, మొందెనేని హాని చెందుఁ బతికి. 310

యోనినిర్ణయము.

సీ. వాజితోడు లశ్వములు యామ్యాంత్యభంబులు కరు లగ్నిజ్యములు గొఱియలు
బ్రహ్మేందు లహులు సర్పపునర్వసులు పిల్లు లిల మఘాఫల్గును లెలికకూన
లుత్తరాహిర్బుధ్న్య లూహింప గోవులు వాయుహస్తంబులు వాహరిపులు
దలఁప నింద్రాగ్నిచిత్రలు పులు లింద్రానురాధ లేణంబులు రాక్షసార్గ్రి

తే. లడవికుక్కలు జలభంబు హరియుఁ గపులు, విశ్వతారాభిజిత్తులు వేఁటముంగు
లజపదంబు ధనిష్ఠయు నరసి చూడ, బాలకంఠీరవంబులు పద్మనాభ. 311

ఆ. ఏకయోను లైన నెంతయు మంచిది, కొంతమేలు భిన్నజంతు లైన
వైరజాతు లైన వర్జనీయము వాని, తెఱఁగు గౌతమోక్తి దెలియ వలయు. 312

సీ. అశ్వంబునకు హరివ్యాఘ్రసైరిభములు కరటికి శార్దూలతురగహరులు
మేఁకకుఁ గపిపుండరీకహర్యక్షంబు లురగంబునకుఁ బిల్లియును నకులము
మార్జారమునకు సింహవ్యాఘ్రశునకంబు లాఖువునకు బిడాలాహిబభ్రు
లర్వగోకాసరైణాలికిఁ గేసరిద్వీపులు పులికి హస్తిద్విపంబు

తే. గుక్క లేటికి సింగంబు గోల్పులియును, బభ్రుకపులకు శునకడింభంబు నరులు
గట్టితనమున మృగరాజుఁ బట్టునట్టి, జంతువులు లేవు దానిచే సమయుఁ గాని. 313

క. ఇభరాజభయనివారణ, ప్రభుతారాలింగమును ప్రబంధాదిమవ
ర్ణభలింగంబును గలసుక, శుభదంబులు గాఁగ సుకవి చూడఁగ వలయున్. 314

లింగనిర్ణయము.

ఆ. ప్రథమయోని [1]పురుషభం బొక్కటైనను, యువతిభంబు మిథునయోగ మైన
నుత్తమంబు స్త్రీభయుగ మైనమధ్యంబు, పురుషభద్వయమునఁ బోరు పుట్టు. 315

క. నెలఁతలకుఁ బురుషతారలు, తలఁపఁగఁ బురుషులకు యువతితారలు నై సం
ధిలునపుడు లింగదోషంబులు పని లే దనిరి కశ్యపుండును భృగువున్. 316

అక్షరనక్షత్రసూత్రము.

ఆ. కృతిముఖంబు వ్రాయిరిక్కకు విభుతార, పదియు మూఁటిమీఁదఁ బొదలు నేని
భర్త వర్షశతము బ్రతుకు లోపల నున్న, నల్పకాలమునఁ గృతాంతుఁ గాంచు 317

అక్షరరాశికూటము.

క. అక్కజ మగుకబ్బముతొలి, యక్కరపుంజుక్కరాశి యారభ్యముగా
లెక్కింప నధిపురాశికి, నిక్కశుభాశుభము లెఱిఁగి నిలుపఁగ వలయున్. 318

రాశినిర్ణయము.

తే. క్రమతఁ గావ్యాది నుండునక్షత్రరాశి, నుంచి లెక్కింప భూరామయుగశరాద్రి
కరితపనసంఖ్యలను గృతీశ్వరునినామ, రాశి దనరిన నతులసామ్రాజ్య మెుదవు.

తే. మేషమునకు వృశ్చికమును మిథునమునకు, మకరమునుసింహమునకు మీనంబునహితు
లెనిమిదవయవి శుభదంబు లనుచు వీనిఁ, గైకొనుటగూడదనిచెప్పెఁ గశ్యపుండు.

తే. విదితముగ రెండు నాఱు తొమ్మిదియుఁ బదియుఁ
బదునొకొండు నై పదిరాశి పరఁగు నేని
నిర్ధనంబుఁ గళత్రహానియు నపత్య
నాశనంబు దుఃఖంబు దైన్యంబు గలుగు. 321

ఆ. కన్యకాకుళీరకార్పిజలగ్రహా, వృషతిమింగిలఁబు లెంచునపుడు
షష్ఠరాసు లైనజాయకు దీర్ఘాయు, వనుచు నక్షపాదుఁ డానతిచ్చె. 322

తే. రాశి యొక్కటి రెండు తారకలు నైన, రాముగతిఁ గృతిపతి శత్రురాజి నడఁచు
రిక్క యొకటియు రాసులు రెండు నైన, రిపులచేఁ గృతిపతి సంహరింపఁబడును.

---

1 పురుషభంబు బిందుకమది (ప. పా).

క. మును దూషించినరాసులు, గనుఁగొన నేశాధిపత్యభగణైత్రము లొం
దినఁ దద్దోషము లెల్లను, జను నని నారదుఁడు సెప్పె సంహితలోనన్. 324

అస్తగ్రహాక్రాంతము.

ఆ. కర్తృరాశి పతికిఁ గావ్యాదివర్ణము, రాశి కీశుఁడైన గ్రహమునకును
నూఁడు గలుగఁ జెప్పువాఁడు కాలయముండు, గాని కవివరుండు గాఁడు పతికి.

రాశ్యధిపతులు.

క. ధరణీసుతభృగుబుధశశి, సరసిజహితసౌమ్యశుక్రవిరసాభవసుమనో
గురుమందపంగుజీవులు, వరముగ మేషాదిరాశ్యధిపతులు వరుసన్. 326

వ. మఱియు నొక్కవిధంబు. 327

చ. హరిపతి హేళి, కర్కటపరుఁ డంబుజశత్రుఁ, డజాళి[1]భర్తగ
వ్యారితనయుండు, యుగ్మవనితాధిపుఁ డింగుసుతుండు, చాపమ
త్స్యరమణుఁ డింద్రమంత్రి, వృషతౌలివిభుం డుశనుండు, నక్రపు
ష్కరధరరాశివల్లభుఁడు సారసబంధుకుమారుఁ డచ్యుతా. 328

క. జ్యోతిశ్శాస్త్రము గా దని, మాతృకలను భైరవుండు మఱియొకచందం
బై తనరఁ జెప్పె గ్రహాసం, ఘాతము రాశిపతి దక్క గ్రహ మొదుఁ డగునే.

తే. అధిపతులకంటె గణముల కర్ణములకు, గ్రహములే బలవంతు లామహిమఁ గాదె
యుదుగుదాకినఁగవిభానుఁ డలిగి మూఁడు,గడియలకుఁ దొల్లి శిల పొడిగాఁగఁదిట్టె.

గ్రహమైత్రీనిర్ణయము.

సీ. భానుని కాప్తులు భౌమేజ్యసోములు శత్రులు భృగుపుత్త్రశనులు, శశికి
సఖులు బుధార్కులు శత్రుఁ డొక్కఁడును లేఁడు, కుజునకుఁ జుట్టలు గురుశరవిందు
లరి రౌహిణేయుఁడు,హరిణాంకసుతునకు హితులు భార్గవమందు లీసు తండ్రి,
గురునకుఁ జెలులు భాస్కరచంద్రకుజులు వైరులు కావ్యసౌమ్యులు, బలిగురునకు
తే. బంధు లినతనయబుధులు పగలు మిహిర, తుహినకిరణులు శనికి విందులు కవిజ్ఞు
లహితు లారార్కతారేశు లందఱకును, సములు చిక్కినహరిపదచారు లెల్ల.

క. సమమిత్త్రము లైనను భద్రము సేకుఁ బతికి సుహృదరాతిగ్రహముల్
సమకూడిన భయ మొదవును, సమశాత్రవు లైనఁ గీడు చాల ఘటించున్. 332

---

1 కర.

తే. ఈశుఁ డొక్కఁడైన నిర్ఋతి కిష్టమైన, మంచిది సమత్వమైనను మధ్యమంబు
వైరమైనను వర్జింపవలయుఁ గాని, తగదు సేకొన ననియెఁ బితామహుండు.

తే. రవిసుతుఁడు నీచగతుఁడు పరాజితుండు, నహితరాశిస్థితుండు నై యప్పుడుండు
గ్రహము వర్ణంబు గణమును గావ్యమునకు, నాది నుండిన లేవు శుభాశుభములు.

తే. శారదాదర్పణంబున జ్యోతిషంబుఁ, బట్టి గ్రహమైత్రి మాత్రంబు వలుకఁబడియె
దానిఁ గని విస్తరించిరి తద్విధంబు, భైరవాదులు తెనుఁగునఁ బనికిమాలి. 335

కృత్యాదివర్ణద్వయయోగలక్షణములు.

ఆ. గరిమ యోనిలింగగణతారకాదూర, రాశిఖేటతత్వప్రకాశబీజ
చక్రకూటములు విచారించి కావ్యాది, వర్ణయుగము నిలుపవలయు సుకవి. 336

తే. ఆదిలిపి కన్యయును ద్వితీయాక్షరంబు, పతియుఁ గాఁ జేసి యీరెండువర్ణములకు
నిపుడు చెప్పినకూటంబు లెల్ల నరసి, కూర్చిన ప్రబంధము నిలింపకుజము పతికి. 337

క. మొదలను సంయుక్తార్ణము, గదిసిన నీరెంటికిని సకలకూటంబుల్
పదిలముగఁ జూడవలయును, బదరక యామీఁదిలిపికిఁ బని లేదు హరీ. 338

క. క్రిందను జడ్డక్షరములు, సెందనిలిపు లాది నున్న సిద్ధముగాఁ జూ
డం దగుఁ గూటము లెల్లను, బొందుగఁ బ్రథమద్వితీయములకు ముకుందా. 339

తే. త్రిదశనుత యోని లింగంబు మొదలు గాఁగ
నాఱుమును జెప్పఁబడి యుండు నవలిఖేట
కాంతికూటము మొదలుగాఁ గ్రమత మూఁడు
దెలియఁ బలికెద నీకుఁ దేటతెల్లగాఁగ. 340

గ్రహకాంతికూటము.

క. మొన నున్న మాత్రకాద్యము, మునకు న్గణయుగ్మమునకు మును జెప్పినచో
ప్పున నైన ఖేచరంబుల, తనుకాంతులవలనఁ దెలియఁ దగుఁ దత్ఫలముల్. 341

గ్రహవర్ణంబులు.

క. రవిభౌములు రక్తాంగులు, కవిజైవాతృకులు ధవళకాయులు సోమో
ద్భవగురులు పీతగాత్రులు, దివాకరసుతుండు నీలదేహుం డరయన్. 342

తే. పాండుపీతాంగు లెల్ల శుభగ్రహములు, రక్తమేచకతనులు క్రూరగ్రహములు
పద్మహితుఁగూడి శశియును బాపి యగును, గ్రూరసంగతి బుధుఁడును గ్రూరుఁడగును.

తే. రెండుసుఖలగ్రహములైన మృత్యువగును, సౌమ్యుఁ డొకండునైనను శర్మమగును
పాపశుభఖేచరము లైన బవర మగును, శోభనక్రూరు లైనను శోక మగును. 344

ఆ. [1]శనినామమునకుఁ గ్రిందివంకను మీఁది, వంకయందు నుండువర్ణములకు
గణములకును బాపఖచరంబు లైయున్నఁ, జెడక యుండువాఁడు శివుఁడొ హరియొ.

బీజాక్షరకూటము.

క. కమలాప్రమదాప్రియ కావ్యముఖంబున నుండు రెండు వ్రాలకు నగుబీ
జము లుక్తక్రమమున మిత్రము లైనను బతికి శుభము దార్కొను టరుదే. 346

బీజమైత్రీనిర్ణయము.

తే. చదలు గాడ్పులముంగల జగతి పుడమి, సరస నేలయు నీరును జలముమీఁద
క్షితియు నప్పును నిప్పును జిచ్చుచెంత, నుదకమును గృతిముఖమున నున్నమైత్రి.
ఆ. కీలిమీఁదిగాలి కృతిముఖంబున నిల్చి, యేటిలోనఁ బొత్తు మెల్లఁ గాల్చు
గాలిమీఁదికీలి కర్తమందిర మెల్ల, నిర్దహించు నాలునెలలలోన. 348

అరివర్ణశోధనచక్రకూటము.

క. నిక్కము మొనలిఫి రెండన, యక్కరమున కరిగృహంబునం దుండినయా
వెక్కరుకబ్బం బొడయనిఁ, జిక్కు పడఁగఁ జేయుఁ బగరచే రణభూమిన్. 34[illegible]

ప్రశస్తకూటంబులు.

తే. క్షితిసురుల కౌలు ధారుణీపతుల కైదు, వైశ్యులకు నాల్గు శూద్రాంత్యవర్ణజాలకు
మూఁడు రెండునుశుభకరంబులయియున్నఁ, జాలునని యొసంహితలోన శౌనకుండు
తే. విప్రులకు గ్రహమైత్ర్య మూర్వీపతులకు, గణవిధము వైశ్యులకు రాశిగణన శూద్ర
నిచులకు యోనితార లిన్నింటిలోనఁ, గడుఁ బ్రశస్తంబు లిది వృద్ధగర్గమతము.
క. కూటము లెఱుఁగవు మాతో, సాటికిఁ బద్యములు చెప్పి చదివెద విది బల్
చేటు సుమీ యని పెద్దలు, [2]నేటించినఁ గుకవి కడుఁ గినిసి జగడించుఁగా. 35[illegible]

సంయుతాక్షరవిశేషము.

సీ. క్షారహారిద్రారజంబులు గూడఁగఁ దమశుభ్రపీతవర్ణములు విడిచి
రక్తవర్ణంబు లై రాణించుచాడ్పున నశుభప్రదంబు లైనట్టివ్రాలు
జగతిపై సంయుతాక్షరము లై కనుపట్టి నిజదుష్టఫలము లిన్నియును బూని
సకలసంపత్ప్రదాయకము లై తనరారు పంచదారయు నానవాలు గలని
తే. తొంటికంటెను మిగుల మాధుర్యరుచుల, నొప్పగతిశుద్ధలిపులుసంయుతములగు[illegible]
నధికమంగళకరము లైయమరు ననుచుఁ, బ్రమథపతి మాతృకానిధానమునఁ జెప్పె[illegible]

---

1 నృపుని (పూ.ము). 2 మాటికిఁ బల్కెనను వినవు మతిజగడించున్ (వా)

శ్రీకారప్రభావము.

తే. వేదముల కెల్ల నోంకార మాది యైన, కరణిఁ గృతులకు నెల్ల శ్రీకార మాది
గానఁ గవివరు లెల్లను దానిఁ దక్క, నితరవర్ణంబు లిడరు సత్కృతులమొదల.

క. ఎంతయు శ్రీకారము లాద్యంతంబుల నుంచి లేఖ లంపిన నగు న
త్యంతంబు గార్యసిద్ధి ము,రాంతక కావ్యాదిఁ గూర్ప నరుదె శుభంబుల్. 355

క. పదపడి శ్రీకారము కృతి, మొదల నిలిచి దోషపుంజము నడంచి శుభం
బొదవించుఁ బరుస మినుమును, [1]కదిసి సువర్ణంబు సేయుకరణిన్ ధరణిన్. 356

క. శుభదేవతాత్రయంబును, శుభఖచరత్రయము గలిగి శుభవాచక మై
యభినుతి గాంచినకతమున, శుభములు శ్రీకారమునను జొప్పడు టరుదే. 357

వ. దీనితాత్పర్యము శకారమును, రేఫమును ఈస్వరమును ఈమూఁడును గూడఁగా శ్రీకారమాయెను. అందులోను శకారమునకును ఈకారంబునకును అధిదేవత లక్ష్మీదేవి గనుక రేఫమున కగ్నిదేవుఁడు అయిననేమి. "శ్రియ మిచ్ఛే ద్ధుతాశనాత్" అని పురాణవచనము గలుగుటం జేసి అతఁడును లక్ష్మీప్రదుండే. అటుగనుక మూఁడు వర్ణములకును శుభదేవతలే అయిరి. మొదలిశవర్ణమునకు గ్రహము గురుఁడు రేఫమునకును ఈ యనుస్వరమునకును శుక్రుఁ డొక్కఁడే. అటుగనుక మూఁటికిని శుభగ్రహములే అయిరి. "కమలా శ్రీ ర్హరిప్రియా" అని లక్ష్మీనామ మగుటం జేసి శుభవాచకమును అయెను. అటుగనుక గృతిముఖమునందుఁ బ్రయోగించినశ్రీకారమువలన శుభము గలుగుట యాశ్చర్యము గాదు నిశ్చయమేయనుట. 358

సీ. మొదలితాలుభవోష్మములకు నభోబీజరౌరవగతి మహాప్రాణములును
దిగువరేఫమునకుఁ దిర్యగ్గమనదాహఫలవీతిహోత్రాధిపత్యములును
గనుఁగొన నారెంటికిని మర్త్యదానవగణబృహస్పతిశుక్రఖచరములును
బ్రథమాక్షరమునకుఁ బతికిని వైశ్యబాహుజకులగోవ్యాఘ్రయోనిభములు
తే. నగుకతంబున శ్రీ యనునక్షరమున, నిండి యుండుదోషంబు లిన్నియు నెఱింగి
సంయుతం బనియును శుభశబ్ద మనియు, నదియు నిలిపె నన్నయ భారతాదియందు.

కృతిముఖప్రశస్తంబులు.

మూ. సూ:—శుభవర్ణా శ్శుభశబ్దా యే చ శుభగణా స్తథైవ కావ్యాదౌ
గ్రాహ్యాః. 19

1 కదని (ప.వా).

తే. అమరవాచకములు మంగళార్థవాచకములు నైనశబ్దములు కావ్యముల మొదల
నిలిచి దుర్వర్ణదోషము ల్దొలఁగఁ ద్రోఁచి, కర్తకును భర్తకును భావుకంబుఁ జేయు.

క. శ్రీవాణీకీర్తిసతీ, జైవాతృకహర్షమేఘసాగరధరణీ
భావుకనీరోగాయు, ర్గ్లౌవాఖ్యానములు శుభకరము లాది నిడన్. 361

క. మోదంబున సత్కవి ప్రతిపాదింపఁగ వలయు శుభముఁ బడయుటకై కా
వ్యాదిని పరువకు నాశీర్వాద మయిన దేవతాభివాదన మైనన్. 362

క. గాయకపుకవులు కొందఱు, నాయకకల్యాణగుణగణము లొండె నభీ
ష్టాయతవస్తువు లొండెను, బాయక కీర్తింపుదురు ప్రబంధము మొదలన్. 363

వ. అమరవాచకంబులకు నేకావళియందు "ప్రాలేయాచలకన్యకా" యనియును, కల్పితకల్పవల్లియందు, "హేరంబ ముపలంబే" యనియును రామాయణమునందు "రాముని శుభచరితమ్ములు" అనియును మంగళార్థవాచకంబులకు శ్యామలాదండకంబునందు "జయమాతంగతనయే" యనియును త్రిస్థలీదండకమునందు "విజయనగరహేమకూటంబునన్నిల్చి" యనియును ఆశీర్వాదంబునకుఁ గృష్ణవిజయంబునందు "పాయా దపాయా" త్తనియును సాహసాంకంబునందు "అవ్యాత్స్వో" యనియును దేవతాభివాదంబునకు ఛపన్నంబునందు "ప్రణమ్య లోకకర్తార" మనియును నాయకగుణంబులకు నైషధమునందు "సువర్ణదణ్డైకసితాతపత్రితజ్వలత్ప్రతాపావళికీర్తిమండల" యనియును అభీష్టవస్తువులకు వృత్తరత్నాకరమునందు "సుఖసంతానసిద్ధ్యర్థ" మనియును లక్ష్యంబులు గలిగియుండును. 364

తే. క్లీబలింగశబ్దంబులు కృతికి మొదలఁ, గూర్ప నాయకుధన మెల్లఁ గొల్ల వోవు
సరవి స్త్రీలింగపుల్లింగశబ్దము లిడ, సంపదలు వైభవంబులు చాలఁ గలుగు. 365

క. అతిశుభదపదయుగాంత, ర్గత మై పతిపేరు కృతిని గనుపట్టిన నీ
క్షితి వజ్రపంజరాంత, ర్గతుమాడ్కి నభేద్యుఁ డగు నరాతుల కెల్లన్. 366

తత్తత్స్థానప్రయోగనిషిద్ధాక్షరంబులు.

మూ. సూ:—పురాస్త్రరసగిరిరుద్రే ష్వకచటపా మాతృకానింద్యాః.

క. ఆదిస్వరమును బ్రథమై, కాదశవర్ణములు కకారాదులలో
నాదట దంత్యోష్మము లిడ, రాదు పురశరర్తుగిరిహరస్థానములన్. 367

క. మూఁడవతావున మొదలిటి, మూఁడుసరళవర్ణములును మూఁడవస్వరమున్
మూఁడవయూష్మాక్షరమును, గూడదు కదియింప నెట్టికూళకు నైనన్. 368

తే. వ్యంజనాహ్వాయమున నొప్పువ్రాలలోన, షోడశాక్షర మాఱవచోట నిలిపి
మచ్చరంబునఁ దనుఁ జంప వచ్చినట్టి, చెడుగునకు నైనఁ బద్యంబు నుడుగ వలదు.

సీ. గడియలోపల మూఁడు[1]కంద్రికలై తాఁడి ధరఁ గూలఁ దిట్టె మేధావిభట్టు
కినిసి యొక్కముహూర్తమున బ్రహ్మదండిముండ్లెల్ల డుల్లఁగఁ దిట్టె మల్లఘనుఁడు
మూఁడునాడికలకు ముట్టిడివైచినమారని భీమన మడియఁ దిట్టె
నరజామునకుఁ జెఱువంతయు నింకంగఁ దిట్టెను బడబాగ్నిభట్టసుకవి

తే. వాసరత్రయమునకుఁ జావంగఁ దిట్టె, శ్రీనగము దోఁచుతుక్కాని శేషమంత్రి
తురగచోరకుఁ బడఁ దిట్టెఁ దిరుమలయ్య, పద్యగతదుష్టవర్ణప్రభావములను. 870

వీరలు చెప్పినలక్ష్యంబు లెవ్వి యనిన మేధావిభట్టు ఆఱవచోట తకారము నిలిపి గడియకుఁ ద్రాటిచెట్టు పిఱుగఁ దిట్టినచాటుధార:—

క. సాళువపెదతిమ్మమహీ, పాలవరుఁడు వీఁడె వచ్చెఁ బద్యము వ్రాయన్
గేలను లే దా కొకటియుఁ, దాళము ముత్తునియ లగుచు ధరపైఁ బడుమా. 871

ప్రౌఢకవిమల్లన మూఁడవచోట అకారమును నిలిపి రెండుగడియలకు బ్రహ్మదండిచెట్టుముండ్లు రాలఁ దిట్టినచాటుధార:—

క. గుడియన్ననృపతిఁ బొడఁగన, నడవంగాఁ గొండపల్లినగరిపడమటం
గుడియడుగుమడమ గాఁడిన, చెడుముండులు బ్రహ్మదండిచెట్టున డుల్లున్. 872

వేములవాడభీమకవి పదునొకండవచోట హాకారంబు నిలిపి మూఁడు గడియలకు రామగిరిదుర్గమున మృత్తిక దిగినమారని జావఁ దిట్టినచాటుధార:—

ఉ. చక్కఁదనంబుదీవి యగుసాహిణిమారఁడు మారుకైవడిన్
బొక్కి పడం గలండు చలము న్బలముం గలయీచళుక్యపుం
జొక్కనృపాలుఁ డుగ్రుఁడయి చూడ్కుల మంటలు రాలఁ జూచినన్
మిక్కిలి రాజశేఖరునిమీఁదికి వచ్చిన రిత్త వోవునే. 873

బడబానలభట్టు ఏడవచోటను టకారంబునిల్పి త్రిపురాంతకము నుండి శ్రీశైలమునకుం బోవునప్పుడు తెలుఁగురాయఁడు గట్టించిన చెఱువునీళ్లన్నియు నాలుగుగడియలకు నింకి పోను దిట్టినచాటుధార:-

1 గంద్రగ. (ప).

క. బడబానలభట్టారకు, కుడిచేయుంగరము రవికి గొబ్బున నర్ఘ్యం
బిడువేళ నూడి నీలోఁ, బడియెఁ దటాకంబ నీటఁ బాయుము వేగన్. 374

ఏలూరి శేషమంత్రి యొదవచోట కకారము నిలిపి శ్రీశైలముం దోఁచిన తుక్కరుసును మూఁడుదినములకుం జావం దిట్టినచాటుధార:—

చ. మును పాకకేల రావణుఁడు మోదమున న్రజతాద్రి యెత్తినం
తనె వారుఁ డప్పుడే తనపదంబునఁ ద్రొక్కి మదం బడంచెఁ గా
వనమయగోరితుక్కసచివా యల శ్రీగిరి గడ్డపారలన్
గనలుచుఁ ద్రవ్వి సర్వమును గైకొన నీకిపు డాతఁ డోఁపునే. 375

వెల్లూరి తిరుమలయ్య ఆఱవచోటను తకారంబు నిలిపి తనగుఱ్ఱమును దొంగిలించిన శ్రీపతిరాజు పోతరాజును నేడుదినములకుం జావఁ దిట్టిన చాటుధార:—

చ. హాయమది సీత పోతనసుధాధవుఁ డారయ రావణుండు ని
శ్చయముగ నేను రాఘవుఁడ జావ్నవి వారిధి మారుఁ డంజనా
ప్రియతనయుండు లచ్చన విభీషణుఁ డాగుడిమిట్ట లంక నా
జయమును బోతరక్కసునిచావును నేడవనాఁడు నూడుఁడీ. 376

వ. మఱియును గొన్ని యుదాహరణంబు లెడవల్లి పర్వతన్న పంచమస్థానంబునను హకారము గూర్చి చెప్పినపద్యము:—

క. అంగజసంహారుం డగు, సంగరభీముండు ప్రళయసమయోగ్రుండై
యింగలపుఁగంటఁ జూచిన, బంగరుకామయ్య మేను భస్మం బయ్యెన్. 377

పింగళి రామరాజు పంచమస్థానంబున కకారంబును షష్ఠస్థానమున చకారంబును గూర్చి చెప్పినపద్యము:—

ఉ. పింగళి యేకచక్రపురి పెంపుగ నందు వసించి యున్న యా
తంగెడకొండఁడే బకుఁడు తథ్యము మానవులార వానిబా
ధం గడ ముట్టఁ జేసె మును ధర్మజుతమ్ముఁడు భీముఁ డిప్పుడీ
యొంగిలిముచ్చుఁ జంపుటకు నీశ్వరు వేఁడుఁడు భీముఁ డయ్యెడిన్. 378

తెనాలిరామకృష్ణయ్య పంచమస్థానంబున కకారంబును సప్తమంబున టకారంబును గూర్చి చెప్పినపద్యము:—

క. బసవనకుఁ బుట్టినప్పుడె, పసరము గోవిందరాజు పసరం బైతే
గస వేటికిఁ దినఁ డంటేఁ, గసవుం దిను శత్రు లాజిఁ గవిసినవేళన్. 379

రంగరాజులింగయ తృతీయస్థానమునందు కకారము గూర్చి గూఢముగాఁ బెట్టినచాటుధారపద్యము:—

క. రవికోటిధామమయ మై, నవకాంచనయుతము నగుచు నానాఁటి కొగిన్
భువిని శివాన్వితమగు నీ, భవనము జూపల్లిలింగ ఘనగుణసంగా. 380

తే. ఆదిపర్వంబు మొదలిపద్యంబునందు, సప్తమస్థానమున శబ్దశాసనుండు
జమిలియక్కరమును విశేషము దలంచి, పాముకొలిపె జవర్ణంబు భయము దక్క.

దోషప్రభావము.

క. ఇప్పటినియమము లన్నియు, నొప్పఁగఁ గావ్యంబు మొదల నొకపద్యము దాఁ
జెప్పినను జాలు నవతలఁ, దప్పిన దోషంబు లేదు దర్పకజనకా. 382

క. గట్టిగ దోషము దెలియఁగక, తిట్టిన నది దీవన యగు దీవించినచోఁ
దిట్టగు నది దెలుసుక మఱి, తిట్టిన దీవించినను బతికి నిక్క మగున్. 383

క. గుడ్డి యగునెద్దు జొన్నను, బడ్డపగిది లక్షణంబుపథ మెఱుఁగనియా
యొడ్డె కవిత్వముఁ జెప్పిన, నడ్డం బై బుధు లదల్ప [1]నది యే మగునో. 384

గుణావగుణబాహుళ్యవిశేషంబులు.

తే. ఇపుడు చెప్పినదోషంబు లెల్ల మాని, గుణము లన్నియుఁ గలుగంగఁ గూర్ప నగునె
ప్రస్ఫుటైనను స్వల్పదోషంబు నధిక, గుణము లగునెడ్డి దానిఁ జేకొనఁగ వలయు. 385

క. ఇల సద్గుణనికరములో,పల నొకదోషం బడంగుఁ బదియాఱమృతాం
శులలోన నొకకళంకము, జలజారికి నెన్నఁ బడనిచందమున హరీ. 386

తే. విఫలము సకంటకంబును విషధరాశ్ర
యంబు వక్రంబు పంకభవంబు నైన
మొగలి పరిమళమున యోగ్య మగు తెఱఁగున
సద్గుణం బొక్కటియ దోషసమితిఁ జెఱుచు. 387

---

*పూ.ము.లో 'పసరంబైనన్'...'డనఁగా' అనియుండెను. గాని వ్రాఁతప్రతులలో మాత్రము 'పసరంబైతే' 'అంటే' అను ప్రయోగములే కనఁబడును.

1 నపుడే మగునో (వా); నపు డేమియగున్ (ప).

క. తెలియఁగ నీశుభలక్షణ, ములు కుకుకుకవుల కావ్యముల లేవు సుమీ
తొలుత మహాకవివర్యులు, పలికినసత్కృతులఁ దక్కఁ బన్నగశయనా. 388

మాతృకార్చనావిధానము.

చమత్కారచంద్రికాయామ్:—

శ్లో. అకారాదిక్షకారాంతవర్ణాః స్యుర్మాతృకాహ్వయాః,

సాహిత్యరత్నాకరే:—

శ్లో. ప్రభూ నుద్దిశ్య పద్యం వా ప్రబంధం వా కదాచన,
న వక్తవ్యం న వక్తవ్యం మాతృకాపూజనం వినా.

లక్షణదీపికాయామ్:—

శ్లో. నాయకేన ప్రయుక్తస్సన్ దంతధావనపూర్వకమ్,
పుణ్యనిర్మలతోయేన మంగళస్నాన మాచరేత్.
శుచి ర్ధౌతాంబరధరో గంధమాల్యై రలంకృతః,
పూజాగృహం వ్రజే న్నాని గీతవాద్యాదినిస్వనైః.
శుభాసనే సుఖాసీనః ప్రాఙ్ముఖో న్యాసపూర్వకమ్,
విప్రాదిమాతృకా స్తత్తద్వర్ణద్రవ్యైః ప్రపూజయేత్.

ఆ. కవులు మొదల మాతృకాపూజ సలుపక, కావ్యమొండెఁ జాటుకావ్యమొండెఁ
జెప్పి రేని తమకుఁ దప్పగుఁ బలికిని, హాని వచ్చుఁ గృతియు నడఁగి పోవు. 389

సీ. ప్లక్షకాష్ఠంబునఁ బలుదోమి మంగళస్నాతుఁడై శుభ్రవస్త్రములు కట్టి
మలయజకర్దమం బలఁది భూషణములు పైఁ దాల్చి కుసుమదామములు చుట్టి
కవిలాక్షణికలేఖకగ్రంథవాచకశాబ్దికతార్కికసహితముగను
గానతానద్ఘనసుషిరస్వనంబులు సర్వదిక్కుల భోరుకలుగ

తే. వచ్చి దక్షిణపాదపూర్వకము గాఁగ, మాని యై మాతృకార్చనమందిరంబుఁ
జొచ్చి పూర్వాభిముఖముగా సుకవివరుఁడు, చిత్రకంబళమున సుఖాసీనుఁడగుచు.

శ్లో. విఘ్నరాజ నమ స్తుభ్యం లమ్బోదర గజానన,
నిర్విఘ్నం కురు మే దేవ సర్వకార్యేషు సర్వదా.

క. ఈమంత్రంబున మున్నుగ, సామజముఖు నేకదంతుఁ జామరకర్ణున్
ధూమధ్వజుఁ బ్రమథగణ, స్వామిని బూజించి సుకవి సమధికభక్తిన్. 391

సీ. జ్యోతిర్విదుక్తముహూర్తకాలంబునఁ బ్రస్థపంచకమాత్రపాండుశాలి
తండులంబులను హస్తద్వయవిస్తారసమచతురశ్రకస్థండిలంబు

గావించి నాల్గుచౌకపుటిండ్లు రచియించి వామదేవునిమూలగీమునందు
విప్రమాతృకలను వీతిహోత్రునితావుమందిరంబున రాజమాతృకలను
ఆ. దనుజుచాయభవనమున వైశ్యమాతృక, లను సమీరభాగమునను గలుగు
సదమునను శూద్రజాతిమాతృకలను, వరుస దప్పకుండ వ్రాయ వలయు. 392

మాతృకాన్యాసనిర్ణయము.

శారదాదర్పణే: —

శ్లో. స్వరాః కచటవర్గాశ్చ ధరణీసురమాతృకాః,
తపవర్గౌ సమాంతస్థౌ బాహుసంభవమాతృకాః.
యలౌ శాదివకారాంత వర్ణాశ్చోరవ్యమాతృకాః,
దంత్యౌ చ జౌ గురు అశౌ జఘన్యభవమాతృకాః.

అ ఆ, ఇ ఈ, ఉ ఊ, ఋ ౠ, ఌ ౡ, ఏ ఐ, ఓ ఔ, అం అః, ఈస్వరములు పదునాఱును క ఖ గ ఘ ఙ, చ ఛ జ ఝ ఞ, టఠడఢణ, ఈకచటవర్గాక్షరములు పదునేనునుగూడ ముప్పదియొకటియు విప్రమాతృకలు; ఇవి యీశాన్యమూలయింట వ్రాయ వలసినది. త థ ద ధ న, ప ఫ బ భ మ, యీతపవర్గాక్షరములు పదియును అంతస్థములలోన సరియక్షరములైన రేఫవకారములు రెండును గూడఁగాఁ బండ్రెండును రాజమాతృకలు; ఇవి యాగ్నేయదిక్కునను౦చవలసినది. యకారలకారములు రెండు శ ష స హ లు నాల్గును గూడ నాఱును వైశ్యమాతృకలు; ఇవి నిర్భతిభాగమున నిలుపునది. దంత్య జచలు రెండును ళకారక్షకారములు రెండును గూడ నాలుగును శూద్రమాతృకలు; ఇవి వాయవ్యకోణమున లిఖించునది.

సీ. అస్వరములుదల యా ఫాల మిద్వాయి శ్రవణయుగ్మం బుకారములు రెండు
గన్నులు ఋద్వయుగంబు చెక్కులు ౡవర్ణద్వంద్వ ముభయదంతచ్ఛదములు
వక్త్రమౌల్ భుజములు వక్రతమాక్షరంబులు కక్షములు సున్న లలితగళము
పటువిసర్గము లురోభవసూచకంబులు కచవర్గములు పాణికరరుహములు
తే. టాదు లైదును గూడఁ బృష్ఠము చతుర్థ, వర్గముదరంబు పంచమవర్గజములు
జఘన మంతస్థలిపులు సూష్మములు నంఘ్రి, లేవఘామణి కట్టివాగ్దేవిఁ గొలుతు.
క. అని వారిజాతసంభవు, వనితకుఁ బ్రణమిల్లి సుకవివరుఁ డీపద్యం
బునఁ జెప్పినట్లు న్యాసము, తనకుడికడ మొదలుగాఁ బిదపఁ జేయ నగుౘ. 394

న్యాసప్రకారము.

అం శిరసి, ఆం లలాటే, ఇం దక్షిణకర్ణే, ఈం వామకర్ణే, ఉం దక్షిణనేత్రే, ఊం వామనేత్రే, ఋం దక్షిణకపోలే, ౠం వామకపోలే, ఌం ఊర్ధ్వోష్ఠే, ౡం

అధరోష్ఠే, ఏం దక్షిణభుజే, ఓం వామభుజే, ఐం దక్షిణకక్షే, ఔం వామకక్షే, అం గళే, అః దక్షిణోత్తరస్తనాగ్రయోః, కం ఖం గం ఘం ఙం దక్షిణహస్తాంగులిషు, చం ఛం జం ఝం ఞం వామహస్తాంగులిషు, టం ఠం డం ఢం ణం పృష్ఠే, తం థం దం ధం నం ఉదరే, పం ఫం బం భం మం జఘనే, యం రం లం వం దక్షిణపాదే, శం షం సం హం వామపాదే విన్యసేత్.

విప్రమాతృకాపూజామంత్రః.

విధిప్రదీపికాయామ్:—

శ్లో. శ్వేతమాల్యాంబరధరాం శ్వేతరత్నవిభూషితామ్,
శ్వేతాబ్జవాసినీం విప్రమాతృకాం పూజయా మ్యహమ్.
అనేన వాగీశ్వరీధ్యాన ముక్తం. తల్లక్షణం మంత్రరహస్యే ద్రష్టవ్యమ్.

వ. అకారము మొదలు మూఁడదియొక్క మాతృకలను ఈమంత్రముచేత వేఱువేఱ పూజించునది. 395

సీ. తెలిపట్టుఁబుట్టంబు మలయజగంధంబు మౌక్తికామలవజ్రమయము లైన
భూషణంబులు దెల్లపువ్వులు కర్పూరధూళిధూపంబు మధూకతైల
నీరాజనంబు ఖర్జూరపాత్రంబు సమన్వితశర్కరామస్తృణధేను
దుగ్ధాన్నమును భక్తితో సమర్పణ చేసి శ్వేతాబ్జకర్ణికావిష్టరసఁ
తే. దారకాకుందమందారధవళదేహఁ, బుస్తకసువర్ణవల్లకీహస్త విప్ర
మాతృకను గవి శాస్త్రోక్తమార్గమునను, గొలువఁ జతురనచోలబ్ధి గలుగు టరుదె.

రాజమాతృకార్చనమంత్రః.

శ్లో. రక్తమాల్యాంబరధరాం రక్తరత్నవిభూషితామ్,
రక్తాబ్జవాసినీం రాజమాతృకాం పూజయా మ్యహమ్.
అనేన వశ్యముఖీధ్యాన ముక్తమ్. తల్లక్షణం ప్రపంచసారే ద్రష్టవ్యమ్.

వ. ఈమంత్రముచేతఁ బండ్రెండుమాతృకలను పూజ సేయునది. 397

కవిగజాంకుశే:—

సీ. జిలుగుచందురుకావిచీరయుఁ గుంకుమగంధంబు పద్మరాగప్రవాళ
ఖచితంబు లగుపరిష్కారంబులును గెంపువన్నియ గలపరువంపువిరులు
ప్రస్తుతాలక్తధూపంబులు తిలబీజతైలదీపికయును తామ్రచషక
పూరితగోక్షుతాహారంబు భక్తితో నర్పించి రక్తతోయజనివిష్టఁ

తే. కోకనదనిభలోహితఁ గోమలాంగిఁ, బ్రసవబాణేక్షుకోదండపాణి రాజ
మాతృకను గవి శాస్త్రోక్తమార్గమునను, గొలువఁ జతురవచోలబ్ధి గలుగు టరుదె.

వైశ్యజాతిమాతృకారాధనమంత్రః.

శ్లో. పీతమాల్యాంబరధరాం పీతరత్నవిభూషితామ్,
పీతాబ్జవాసినీం వైశ్యమాతృకాం పూజయా మ్యహమ్.
అనేన సిద్ధలక్ష్మీధ్యాన ముక్తమ్. తల్లక్షణం మంత్రార్ణవే ద్రష్టవ్యమ్.

వ. ప్రతిమాతృకారాధనము నీమంత్రము చదువుచును జేయునది. 399

సీ. ఆతతబహురత్నపీతకౌశేయంబు నవహరిద్రాలేపనంబు పుష్య
రాగగారుత్మత రత్నకీలితమండనంబులు పచ్చక్రొన్ననలసరులు
సాంద్రసౌరభహారిచందనధూపంబు బహ్వాజ్యసహితదీపంబు రీతి
ఘటపరిపూరితక్షౌద్రోపహారంబు గడు భక్తి నర్పించి కనకనలిన

తే. కర్ణికాపీఠికాసీన గౌరగాత్రి, వనజసుమ్నలాన్వితకరద్వంద్వ వైశ్య
మాతృకను గవి శాస్త్రోక్తమార్గమునను, గొలువఁ జతురవచోలబ్ధి గలుగు టరుదె.

శూద్రమాతృకారాధనమంత్రః.

శ్లో. నీలమాల్యాంబరధరాం నీలరత్నవిభూషితామ్,
నీలాబ్జవాసినీం శూద్ర మాతృకాం పూజయా మ్యహమ్.
అనేన త్వరితాధ్యాన ముక్తం. తల్లక్షణం మంత్రదర్పణే ద్రష్టవ్యమ్.

వ. శూద్రమాతృకల నన్నిటిని బూజచేయునప్పుడు ఈమంత్రమే చెప్పవలసినది.

సీ. నీలవర్ణదుకూలచేలంబును లవంగమృగమదగంధంబు నగవిరోధి
రత్నవిభూషణరాజియుఁ గృష్ణపుష్పములు కాలాగురుసాలమూల
రచితధూపంబు నేరండబీజస్నేహనీరాజనంబును జారుకాంస్య
మయచషకాన్వితమధ్యనైవేద్యంబు నొసఁగి సద్భక్తి పెంపొంది మదిని

తే. శ్యామపద్మనివిష్ట మేచకశరీర, శరధనుఃకాండధృతపంచశాఖ శూద్ర
మాతృకను గవి శాస్త్రోక్తమార్గమునను, గొలువఁ జతురవచోలబ్ధి గలుగు టరుదె.

వ. ఇది ప్రబంధోపక్రమం బింక నాశుధారాకవిత్వమున కెట్లనిన. 403

తే. సభలను సమస్య లొసఁగినసమయమునను, మాతృకాపూజ కవుల కేరీతి నబ్బు
నప్పుడు వాగ్దేవతాధ్యాన మాత్మఁ జేసి, యాశువుగఁ జెప్ప నొప్పఁ బద్యంబు లెల్ల.

వాగ్దేవతాధ్యానముక్తమ్.

సీ. [1]త్రయివేణి మీమాంసతిల వైద్యశాస్త్రంబు నుదురాగమంబు కన్బొమలనడుము
కడపలి ప్రాఁబల్కు కణతలు శ్రౌతంబు తళుకుఁజెక్కులు నిరుక్తంబు శ్రుతులు
న్యాయంబు చిబుకంబు జ్యోతిషంబు బత్తులు శిక్ష గంధవహంబు స్మృతి రదములు
కావ్యంబు జిహ్వ వ్యాకరణంబు పెదవులు గీతంబు గళ మలంకృతుల కుచంబు
తే. లలపురాణంబు నడు మితిహాస మక్కు, కల్పము కరద్వయము రతికళ జఘనము
ఛంద మూరులు నాట్యలక్షణము పదము, లేవధూవణి కట్టివాగ్దేవిఁ గొలుతు. 405

ఆ. అనుచు శారదాంబ నధరనిర్జితబింబ, భ్రమరవేణిఁ బద్మభవునిరాణి
సుకవిరాజకీరసురమహీరుహలతిఁ, గొలిచి యాసుకవితఁ గూర్ప వలయు. 406

ప్రబంధోపక్రమశుభకాలంబులు.

క. వెస నయనమాసపక్షదివసవారభయోగకరణవర్జ్యవిలగ్నా
భ్రసరేక్షణము లరసి సద,వసరమునను మొదలు సేయ వలయుం గృతికిన్. 407

తే. సింహమున గురుఁ డున్న రాజీవబంధుఁ
డార్ద్రి మొదలుగఁ బదితారలందు నడున
దీపకవు లస్తమయమును జెంది యున్నఁ
గావ్యసముపక్రమము సేయఁగాదు పతికి. 408

సీ. అబ్దంబు మొదలిదినాష్టకం బయనర్తుమాసాగులను బంచవాసరములు
కవిబృహస్పతులు గ్రుంకక మూఁడుఁ బొడిచిన వెనుకను మును ప్రొద్దుమనుయుగాదు
లగుదినములు సంక్రమాది రెండుపగళ్లు గ్రహణంబుతోలునాఁడు కామదహన
మునకు మీఁదను మూఁడుదినములు తిథ్యాదిఘటికాత్రయంబు బుక్షంబు మొదల
తే. వాడికాయుగ్మమును విలగ్నమున కాది, వెలసినవవాంశ మొకటియు విడిచిపెట్టి
చిక్కినప్పుడు శుభములు సేయ వలయు, ననుచు చ్యవనుఁడు సంహితయందుఁ జెప్పె.

సీ. షష్ఠ్యంతమున నొక్కసంవత్సరము పాయనాంతంబునను బక్ష మయనమునకుఁ
గడపల దివసాష్టకము బుతుమాసావసానంబునను దివసంబు లైదు
రవిశశిగ్రహణాదివివిధమహోత్పాతముల కెల్లఁ దరువాత మూఁడువాళ్లు
సంక్రమాంతమున వాసరము తిథ్యంతంబునందు నాడీత్రితయంబు రిక్క
తే. కౌనను బదిగడియలు లగ్నమునకుఁ దుదిని,గదియుసార్ధనవాంశంబు వదలి కావ్య
మునకుఁ దొలుతటిపద్యంబు మొగి రచింప, వలయు సత్కవి తక్కినవానియందు.

1 తర్కమీమాంసలు (ప).

క. ఉదగయనంబునఁ జెప్పిన, సదమలకావ్యంబు పతికి సంపద లిచ్చున్
బదపడి యామ్యాయనమున, మొదలుకొనినఁ బ్రాణమునకు మోసముఁ దెచ్చున్.

తే. శ్రావణజ్యేష్ఠకార్తికచైత్రమాఘ, మార్గశీర్షకఫాల్గునమాధవముల
సకలశుభకర్మములు సల్పఁ జను నటంచుఁ, జెప్పిరి పరాశరాత్రివసిష్ఠమునులు. 412

తే. నింద్యములు భాద్రపదమును నెలయు శుచియు, సరవిఝుష చైత్రకర్కటశ్రావణములు
వధికమాసంబు బుష్యంబు నాశ్వయుజముఁ, గార్తికాది నేకాదశఘుస్రములును.

క. కావ్యమునకు నారంభము, కావ్యుఁడు సితపక్షమునను గావించిన నా
ధివ్యాధు లడఁగు విభునకు, ద్రవ్యక్షయ మగుసితేతరంబున నైనన్. 414

క. దశమీద్వాదశ్యేకా, దశులను బంచమిని విదియతదియల హిమధా
మశశాంకసుతబృహస్ప, త్యుశనోవారములఁ గావ్య మొనరింపఁ దగున్. 415

తే. ఉభయపక్షములందుఁ ద్రయోదశియును, సప్తమియు దిననాథవాసరము నంత
రాయ మొనరించుఁ గృతిసమారంభమునకు, నితరతిథివారములు గూడ వెంచిచూడ.

క. తిథులను బూర్వాహ్ణంబున, నుపక్రమించిన శుభంబు లొసఁగును గావ్యం
బపరాహ్ణంబున సంధ్యల, క్షపలను దొరకొనిన సాధ్వసం బొనరించున్. 417

సీ. నందయు భద్ర దినంబును జయయు రిక్తయును బూర్ణయు ననఁ గ్రమత నైదు
భంగుల దివసముల్ పదియేను నొప్పారు భూమిబీజాక్షరంబులకు నంద
వనబీజలిపుల కెల్లను భద్ర శిఖిబీజరాజికి జయ వాయుబీజములకు
రిక్త నభోబీజరేఖకుం బూర్ణయు నాదిగాఁ బంచసంఖ్యాస్వరములు

తే. చెందు దిన మొక్కటొక్కట శిశుకుమార, రాజ్యవృద్ధమృతాఖ్యలఁ బ్రమదవిత్త
విజయభయలయదంబులై వీని నెఱుఁగ, వలయుఁ గృతిపతినామాదివర్ణమునను. 418

క. బాలాదిస్వరములకును, గాలము నాఱేసినాడికలు చేసి కృతుల్
వాలాయము నందాదుల, మే లగు వేళల నుపక్రమింపఁ దగుఁ గృతుల్. 419

సీ. వరుస భూజలవహ్నివాయునభస్తత్త్వములు దంతిగతశాస్త్రభూతశైల
పరిమితఘటికలఁ బగలును రేయును దినమున కిను మాఱు దిరుగుచుండు
నూరేందుభౌమజ్ఞవారంబులను ధరాంభోగ్నివాతము లాది యగుఁ గ్రమమున
గురుశుక్రమందవాసరముల నాకాశతత్త్వంబు మొదలుగాఁ దనరు నైదు

తే. కావ్యములఁ దత్త్వమున నుపక్రమము సేయ, ధనముదకతత్త్వమున సుఖ మనలతత్త్వ
మున భయంబు మరుత్తత్త్వమున గదార్తి, గగనతత్త్వంబున మృతంబు గలుగుఁ బతికి.

సీ. నాడికాత్రయము వినాడికావింశతిమాత్రకాలములఁ గ్రమంబుతోడ
సత్త్వరజస్తమస్సంజ్ఞల వేళలు త్రివిధంబులై పద్మరిపుసుతేజ్య

దినముల సత్త్వాఖ్యయును భౌమభృగువారముల రజోవేళయు జలజమిత్ర
బుధమందవాసరంబులఁ దమోవేళయు వాదిగా సూర్యోదయమున నుండి
తే. పదియు నెనిమిదిమాఱులు ప్రతిదినంబుఁ, దిరుగుఁ గావున నివి యెల్లఁ దెలిసికవులు
భర్తరాశికి మైత్రి చొప్పడనివేళఁ, జెప్పఁ గురు కబ్బములు వానిఁ జెలువుకొఱకు.
తే. సత్త్వపరిపంథులు కుళీరచాపమీన, కన్యలు రజోభియాతులు కార్ముకవృషభ
మేషతులలు తమోరులు మిథునసింహ, ఘటమృగంబులు చుట్టలు కడమ లెల్ల.422
తే. వైష్ణవత్రయమునను బూర్వత్రయమున, మిత్రపూషాశ్వినుల భాస్కరత్రయమున
ధాతృషట్కనిశాచరతారకలను, గావ్యసముపక్రమముఁ జేయఁ గలుగు శుభము.
తే. వజ్రశూలవ్యతీపాతవైధృతులను, గండపరిఘాతిగండవిష్కంభములను
బదియు మూఁడవదానను బ్రతుకునాస, సేయువారు శుభంబులు సేయఁ బోరు.
క. బవ మొదలగునాటింటను, గవి కబ్బ ముపక్రమింప ఘనతరవిభవం
బవు భద్రాదుల నేనిటఁ, దివిరి మొదలు సేయఁ గోడ తెవులు జనించున్. 425
తే. వ్యాప్రలత్తలు క్రాంతయోగాంకయోగ, దగ్ధహూర్తములును ద్యాజ్యదోషములును
గుష్టచంద్రోడుబలములు దొరలునపుడు, కృతికి దొరకొనునట్టిదర్తియుఁ గలఁడె.
తే. తనకు భర్తకు నష్టమద్వాదశారి, జన్మములు గానిశుభఖేటసదనములను
మొదలు సేయఁగఁ దగుఁ గబ్బమునకు గ్రహము, లష్టమంబున లేకుండ నరసి సుకవి.
తే. పాపు లాఱింట మూఁటను బదునొకొంట, సౌమ్యులు ధరాగ్నిగతిదిశాజలజగర్భ
మునిగృహంబుల నుండంగ మొదలుకొనినఁ, గబ్బములు గడతేఱు విఘ్నములు లేక.
క. బుధుఁడినుఁ గూడనివేళను, బుధదినమున బుధవిలగ్నమున బుధదృష్టిన్
బుధహోరను గావ్యములకు, బుధవర్యు లుపక్రమింపఁ బూనుదు రెపుడున్. 429

సారస్వతౌషధంబులు.

తే. బ్రాహ్మి బోడతరంబు పిప్పలియునసయు, శుంఠియు సమంబులుగఁ దూచి చూర్ణఁజేసి
ప్రతిదినము రేపకడ సగబాలు తేనె, గలిపి రూకెత్తు దినినసూక్తులు ఘటించు. 430

బ్రాహ్మి యన మండూకబ్రహ్మికి పేరు.

సీ. కరకకాయలమీఁదఁ గలుగుబబ్బరయును బిప్పలిమూలంబు తిప్పతీఁగ
బ్రాహ్మియు శుంఠియు బావంచివిత్తనమ్ములు నపామార్గము మొదలివేళ్లు
వాయువిళంగంబు లాయష్టిమధుకంబు సన్నపిప్పలియు నచ్చపుసముద్ర
శోషవిత్తనంబులు బోడతరంబును వలమూటితుంగముస్తలును వసయు

తే. సమములుగఁ దూఁచి పొడి చేసి సంతతంబు, ప్రొద్దునను లేచి నేతితో ముద్దఁజేసి
కర్షమాత్రంబు భక్షింపఁ గలిగెనేని, గడియ కొకపద్యశతకంబు నుడువుటరుదె.

సీ. చెంగల్వకోష్టును జిఱుతపిప్పలియును మంచియోమపుఁబొట్టు మ్రానిపసపు
పైపూఁతపసపును మధుకంబు సైంధవలవణంబు చిత్రమూలంబుబరడు
జీలకఱ్ఱయు శుద్ధి చేసినశుంఠియు సమభాగములు గాఁగ సంతరించి
చూర్ణంబు గావించి శుభ్రపటంబుపై రాచి యాక్రిందను రాలినట్టి
తే. పొడుము నూతనఘటములో నిడి ప్రభాత
సమయమునఁ బ్రత్యహంబు నాజ్యమున మెదపి
వేసరక చిన్నమెత్తు సేవించునరుని
నాలుకను గాపురం బుండు నలువచెలువ. 432

కందద్వయరుగ్మవతీకమలవిలసితగర్భక్రౌంచపదవృత్తము.

ద్వారవతీనాథా సదుదారా, తరుణధవళకరధరనుతనామా
మారమణీధామా సుకుమారా, మరుదధిపతిరిపుమదగిరిశంబా
సారసనేత్రా సత్యవిచారా, శరరుహభవముఖసకలసురేశా
శూరకులా తేజోజితసూరా, సురవరమణినిభసురుచిరదేహా. 433

గర్భప్రథమకందము.

ద్వారవతీనాథా సదు, దారా తరుణధవళకరధరనుతనామా
మారమణీధామా సుకు, మారా మరుదధిపతిరిపుమదగిరిశంబా. 434

ద్వితీయకందము.

సారసనేత్రా సత్యవి,చారా శరరుహభవముఖసకలసురేశా
శూరకులా తేజోజిత, సూరా సురవరమణినిభసురుచిరదేహా. 435

గర్భరుగ్మవతీవృత్తము.

ద్వారవతీనాథా సదుదారా, మారమణీధామా సుకుమారా
సారసనేత్రా సత్యవిచారా, శూరకులా తేజోజితసూరా. 436

గర్భకమలవిలసితవృత్తము.

తరుణధవళకరధరనుతనామా, మరుదధిపతిరిపుమదగిరిశమ్బా
శరరుహభవముఖసకలసురేశా, సురవరమణినిభసురుచిరదేహా. 437

గద్యము. ఇది శ్రీమదాపస్తంబసూత్ర భారద్వాజగోత్ర కామెపల్లిపురమందిరనంద
నందనచరణారవిందవందనాభిలాషమంష్రాభవవెంగనార్యతనూభవ విద్యావిశేష
సురాచార్య కామనార్యప్రకవివిరచితం బైనయాంధ్రశబ్దచింతామణి యనువ్యాకర
ణశాస్త్రంబునందు మూలసూత్రంబులను వర్ణసంజ్ఞలును వర్ణోత్పత్తిస్థానంబులును
శుద్ధాంధ్రకలిపివిశేఖనక్రమంబులును బంచాశద్వర్ణనిర్ణయంబును బ్రాకృతోనా
క్షరపరిగణనయు నంధ్రభాషావర్ణసంఖ్యయుఁ దత్తద్వర్ణభేదంబులును గావ్యాది
గ్రాహ్యావర్ణంబులును నాయకాక్షరకూటంబులును గృత్యాదివర్ణద్వయయోగఫలం
బులును సంయుతాక్షరవిశేషంబును శ్రీకారప్రభావంబును గృతిముఖప్రశస్తంబు
లును దత్తత్స్థానప్రయోగనిషిద్ధాక్షరంబులును దోషప్రభావంబును గుణావగుణ
బాహుళ్యబలంబును మాతృకార్చనవిధానంబును శుభకాలంబులును సారస్వతో
షధంబులును గలవర్ణపరిచ్ఛేదం బనుద్వితీయాశ్వాసము.

తృతీయాశ్వాసము.

శైలభ్రమరాంబా
ధీశైశానీవిదిక్షుహీతలవిలస
త్కాశీసమతంగడనగ
రీశమదాశానివేశరిపుజననాశా. 1

క. అవధారు శబ్దశాసనుఁ, డవనిఁ గలియుగమున కాది నారాజమహేం
ద్రవరంబునఁ జెప్పినయాం, ధ్రవచోవ్యాకరణసూత్రతతిఁ దెనుఁగింతున్ 2

క. ఇమ్ముగ వర్ణపరిచ్ఛే, దమ్మునఁ జెప్పంగఁబడియెఁ దగ నేకశ్లో
కమ్మున ముఖ్యవళిప్రా, సమ్ములు సంక్షేపములుగ సామజవరదా. 3

మూ. సూ:—ఆద్యో వళి ర్ద్వితీయో వర్ణః ప్రాసోఽత్ర పాదపాదేషు,
స్వస్వచరణేషు పూర్వః ప్రాస స్సర్వేషు చైక ఏవ స్యాత్. 21

వ. ఈశ్లోకం బొక్కటి యొకసూత్రం బయ్యె నది యెల్ల నిందు వివరించెదను. 4

క. చరణచరణమున కాద్యక్షరములు వళు లయ్యె నవియె క్రమ్మఱఁ దత్త
చ్చరణములలోనఁ జెప్పిన, యిరవులఁ బొందింప వలయు నెల్లకృతులలోన్. 5

తే. విరతి, విశ్రాంతి, విశ్రామ, విశ్రమములు, శ్రాంతి, విరమణ, విరమ, విరామ, యతులు
ననఁగ నివి తొమ్మిదియు వళి కాఖ్య లయ్యె, భవ్యసత్ఫలాయామ్యభాగగేహ. 6

క. భీమన పది చెప్పె ననం, తామాత్యుఁడు చేసె వెనుక యతు లిరువది నా
ల్గామీఁదఁ గొందఱు కవి, గ్రామణు లిరువదియు నేడు గావించి రొగిన్. 7

ఆ. పూర్వకవులలక్ష్యములు గూర్చి సత్కవి, జనము లవు నటంచు సమ్మతింప
విశ్రమంబు లేను, విరచింతు నాలుగు, పదులమీఁద నొకటి విదితముగను. 8

యతిభేదములు.

క. స్వరయతులు వ్యంజనాక్షర, విరతు లుభయవళులు ప్రాసవిశ్రాంతులు నాఁ
బరికింప నాల్గుదెఱఁగుల, విరమణములు వఱలుచుండు విహగతురంగా. 9

అందు స్వరవళు లెట్టి వనిన:—

స్వరవళులు.

తే. రసను స్వరమైత్రివళులు స్వరప్రధాన
వళులు లుప్తవిసర్గకస్వరవళులును
ఋవళి ఋత్వసంబంధంబు ఋత్వసామ్య
వృద్ధు లన స్వరవళు లేడువిధము లయ్యె. 10

స్వరమైత్రివళులు. 1.

తే. అద్వయమునకు చక్రతమద్వయంబు, నిద్వయమునకు ఋయుగంబు నెద్వయంబు
నుద్వయమునకు నంత్యచక్రద్వయంబుఁ, జెల్లు స్వరమైత్రివళు లన శేషశయన. 11

అకారయతులు.

ఆ. అబ్జపత్రనేత్ర ఆర్తావనచరిత్ర, ఆతతాయిజైత్ర ఐంద్రమిత్ర
ఐందవప్రగోత్ర ఔర్వశేయస్తోత్ర, యనుచుఁ జెప్పనొప్పు యతులు కృష్ణ. 12

ఇత్వవళులు.

ఆ. ఇందువంశసోమ ఈశ్వరీసుతనామ, ఈడితాంగధామ ఋషభభీమ
ఋక్షజాభిరామ ఎటులైన మాభామ, ఎడఁగటాక్షముంచి ఏలు మనఁగ. 13

ఉద్విరామము.

ఆ. ఉరగరాజశాయి ఊర్ధ్వవిష్టపదాయి, ఊర్జితోరుకీర్తి ఒడలి కార్తి
ఒదవ కుండఁ బ్రోచి ఓలి దాసునిఁ గాచి, చేరి కనకకశిపుఁ జీరి తనఁగ. 14

స్వరప్రధానవళులు. 2.

క. తెలిసి పదాంతగతాక్షర, ములతోఁ బైశబ్దములకు మొదలఁ గలుగున
చ్చులు గూర్చినసంధుల క, చ్చుల స్వరములై నిలుచు నుభయవళులను దక్షా. 15

తే. అతులగుణధామ భానువంశాబ్ధిసోమ, ఇనతనూభవమిత్ర, లంకేశజైత్ర
ఉరుగుణకలాప శకలీకృతోగ్రచాప, నాఁగ నిట్లు స్వరప్రధానవళు లొప్పు.

లుప్తవిసర్గస్వరవళులు. 3.

తే. దైవభాష నదంతసాంతములమీఁద, నత్తు మొదలను గలశబ్ద మతుకువేళ
నమరు నోత్వంబునకుఁ జెల్లు నయుహాళిపులు, జగతి లుప్తవిసర్గకస్వరవళు లన. 17

తే. అంబుదశ్యామ తవ కింకరోహ మనఁగ, యామినీచరగర్వతమోర్క యనఁగ
హరిసుతుండును శివు నన్యోన్యమిత్రు, లయి ప్రవర్తింతు రనఁగ లక్ష్యంబు లయ్యె.

మరున్నందనశతకమునందు:—

శా. కోపాటోపము కుప్పిగంతులు నిజాకుంఠీభవచ్ఛౌర్య రే
ఖాపాండిత్య మయారె నీకును నపస్మారంబు లంకాపురీ
పాపగ్రంథికులాంగనాకుచతటీపైతాపతద్గ్రాహా బా
హాపాటచ్చర రామదాస తవ దాసోహం మరున్నందనా. 19

సుభద్రాపరిణయమునందు:—

శా. తా పైరింప శపర్త యుండఁగ భవద్గర్భంబునం దాల్చి తే
జోసహ్యున్ శరజన్ముఁ గాంచి యలనీహారక్షమాభృత్కుమా
రీసాపత్న్యము గన్న మోహపుఁబురంధ్రీ[1]రత్నము న్నివ కా
దే సర్వజ్ఞాన కేల నిన్నుఁ దలపై నెక్కించుకో జాహ్నవీ. (1-114) 20

ఉద్యోగపర్వమునందు: —

ఉ. దైన్యము దక్కి దూత యుచితంబుగఁ బాండునృపాలుపాలు రా
జన్యవరుండు ధర్మజుఁడు సమ్మతి వేఁడెడు నన్న లోకసా
మాన్యవిధిం దగంగ గరిమంబున నిచ్చినఁ బుచ్చికొంద మ
న్యోన్యవిరుద్ధభాషణము లాడినఁ దత్ఫల మాతఁ డందెడిన్. (1-32) 21

ఋవళి. 4.

క. ఇత్త్వోత్త్వంబులఁ [2]దొలఁగక, ఋత్వంబును ఋవళి యనఁగ రేఫముతో మి
త్రత్వంబు నెఱపు నెట్టిమహత్త్వము యట్ల నగుఁ గావులం బున్నపుడున్. 22

క. రతివల్లభజనక విని, ర్జితకనకవిలోచనాఖ్య ఋగ్యజురాది
శ్రుతిచయగోచర వాహీ, కృతఖేచరకులలలామ రిపుజనభీమా. 23

సభాపర్వమునందు:—

సీ. పా. ఋత్విజుం డని విచారించి పూజించితే ద్వైపాయనుం డుండ ధర్మయుక్తి.
(2.11)

విజయవిలాసమునందు:—

ఉ. అణి మెఱుంగుముత్తెపుటొయారపు ముగ్గులు రత్నదీపికా
శ్రేణులు ధూపవాసనలు హృద్యనిరంతరవాద్యఘోషము
ల్రాణఁ బొసంగఁ బ్రోలు మిగులం గనువిం దొనరించు నిత్యక
ల్యాణముఁ బచ్చతోరణమునై జను లందఱు నుల్లసిల్లఁగాన్. (1.83) 25

---

1 రత్నశలాదీవ (వా). 2 గలయక (పూ. ము); బెరయక (వా).

ఋత్వసంబంధవళులు. 5.

తే. సారిదిఁ గాదులఁ గలవర్ణసుడుల కెల్ల, ఋత్వమిత్రంబు అగునచ్చు లైనయ సైదుఁ
జెల్లు హాయలును స్వరమైత్రిఁ జెందునపుడు, వెలయునివి ఋత్వసంబంధవళులనంగ.

ఆ. ఇనతనూభవుండు పృషదశ్వసుతు నేసె, ఋభునదీసుతుండు కృష్ణు నేసె
నేమి చెప్ప నపుడు దృఢశక్తి శల్యుండు, హీనబలునిఁ జేసె వృష్ణికులుని. 27

జైమినిభారతమునందు:—

సీ.గీ. తండ్రి తరమునఁ బెనిమిటితరమునందు, వీసమంతయుఁ బుణ్యంబుఁ జేసి యెఱుఁగ
వార్ధకంబున నింకేల నట్టితోడుసు, కృష్ణు దర్శింప కున్న నాకేమి చిక్కు. 28
(2.109)

మనుచరిత్రమునందు:—

సీ. తీర్థసంవాసు లేతెంచినా రని విన్న నెదురుగా నేగు దవ్వంతలైన
నేఁగి తత్పదముల కెరఁగి యింటికిఁ దెచ్చుఁ దెచ్చి సద్భక్తి నాతిథ్య మిచ్చు
నిచ్చి యిష్టాన్నసంతృప్తులఁగాఁ జేయుఁ జేసి కూర్చున్నచోఁ జేర వచ్చు
వచ్చి యిద్ధరఁ గల్గువనధిపర్వతసరిత్తీర్థమాహాత్మ్యము తెలియ నడుగు. (1.57) 29

నరసింహపురాణమున:—

సీ. పా. ఏదేవులీల లై యొసఁగుజగంబులు సృష్టిరక్షాసమాపేక్షఁ బరఁగు. (2.80)

ఆముక్తమాల్యదయందు:—

చ. హితులు భిషగ్గ్రహజ్ఞబుధబృందకవీంద్రపురోహితుల్ హితా
హితులు ధనార్జనాదినృపకృత్యనియుక్తులు వెండి కేవలా
హితులు దశాదశార్పితసమృద్ధరమాచర[1]ణేప్స లౌట నా
హితమును నట్లకాఁ జతురవృత్తిఁ జరించుట నీతి శౌనికిన్. (4.273) 31

సుభద్రాపరిణయమునందు:—

తే. చెఱకువిలుకానిబారికి వెఱచి నీదు, మఱుఁగుఁ జొచ్చితిఁ జేపట్టి మనుపు నన్నుఁ
బ్రాణదానంబుకన్నను వ్రతము గలదె, యెఱుఁగవే ధర్మపరుఁడవు నృపకుమార.
(1-158)

ఎడపల్లిపర్వతన్న చాటుధార:—

మ. రణరంగంబున నీశితాసి యరినోరం బూరి గైకొన్నఁ దా
నణుమాత్రంబును వానిపైని దెగ దావాచిత్ర మూహింపఁగాఁ
దృణమే కావలె దారికట్టు మొన కట్టిద్దారుణీమండలిన్
బ్రణుతప్రాభవ కందనోలిపురగోపాలా క్ష్మావల్లభా. 33

1 ణేచ్ఛ (వ్రా. ప్ర).

ఋత్వసామ్యవళులు. 6.

తే. వట్రువలు చెంది తమలోన వ్యంజనంబు, లన్నియును గూడు ఋత్వసామ్యవళులనఁగ
వృష్ణివంశాబ్ధిసోముఁడై పృథివిఁ బుట్టి, మృతునిఁ గావించెఁ గంసునిఁ గృష్ణుఁడనఁగ.

విష్ణుచిత్తీయమునందు:—

సీ. గీ. తిరుగుడు రయాశ సురపురి సురల మతిఁగి, బహుళహాలకాలభరితకల్బరిగనగర
సగరపురవరపరివృఢజవనయవన, పృతన భవదసి ననిఁ దెగి కృష్ణరాయ.(1-41) 35

అందే:—

మ. గృహసమ్మార్జనమో జలాహరణమో శృంగార[1]పల్యంకికా
వహనంబో వనమాలికాకరణమో వాల్లభ్య[2]లక్ష్యగ్నా
గ్రహణంబో వ్యజనాతపత్రధృతియో ద్రాగ్దీపికారోపమో
నృహరీ వాదము లేల లేరె యితరుల్ నీలీలకుం బాత్రముల్. (2. 91) 36

వృద్ధివళులు. 7.

క. తలకట్టులపై సంస్కృతములఁ గదియు పదాదివర్ణములకు వరుసతో
నెలకొను వక్రతమంబుల, కిల నుభయముఁ జెల్లుచుండు వృద్ధివళు లనన్. 37

తే. ఇభభయవిదార సర్వలోకైకవీర, అఖిలభువనప్రశస్త జితైణహస్త
ఉదధిజాశ్రితవక్ష భక్తోద్ధురక్ష, హతపరానీక నందవ్రజైక యనఁగ. 38

ఏత్వమునకు విష్ణుచిత్తీయమునందు:—

మ. గురుగుం జెంచలి తుమ్మి లేఁదగిరిసాకుం దింత్రిణీపల్లవో
త్కరముం గూడఁ బొరంటి నూనియలతోఁ గట్టావికట్టారికో
గిరము [3]శైక్ష్యతమిం [4]బసుల్ప్రేమ వోఁ గ్రేపుల్ మెయి న్నాక మేఁ
కెరవుం గుంపటిమంచ మెక్కెరి ప్రభుత్వైకాప్తిరీడ్జజడిన్. (4-134) 39

ఐత్వమునకు విరాటపర్వమునందు:—

ఉ. ఆకమలాక్షి రూపమహిమాతిశయంబు మనోహరంబు భో
గైకపరాయణు ల్పురుషు లంగజుఁ డప్రతిమానచేష్టిత
స్వీకృతలోకుఁ డట్లగుటఁ జేటు పురంబునవారి కొప్పియిన్
గా కెటు లుండు నిట్టియవగాఢపుఁబొత్తు మనంగ వచ్చునే. (3-82) 40

---

1 పర్యంకికా (ప). 2 తార్క్ష్యధ్వజ (ప). 3 మేసి (వా). 4 గోఖల్ (వా).

ఓకారమునకు భాస్కర రామాయణమునందు:—

శా. నీకంఠార్పితకాలపాశము శిరోనిర్ఘాతపాతంబులం
కాకస్సంచయకాళరాత్రి గళబద్ధోదగ్రకాలాహి క
న్యాకారాగతమృత్యు వీజనకకన్య న్వేగ నొప్పించి లో
కైకత్రాణుని రాముని గనుము నీ కేబుద్ధి గా నుండినన్. (సుం. ప. 448) 41

ఔకారమున కయ్యల[1]రాజు రామభద్రుని చాటుధార:—

క. రాజమనోజా విద్యా, భోజా దీనారికల్పభూజా రిపుసం
భూజా వైభవవిజితబిడౌజా రవితేజ గుత్తియప్పలరాజా. 42

ఇవి యేడును స్వరయతిభేదంబులు.

వ్యంజనాక్షరవిరతులు.

సీ. క్రమమునఁ బ్రాణి వర్గజ పంచమ తద్ధ్వనవ్యాజ విశేష సమాహ్వయములు
మహి ననుస్వారసంబంధానునాసికాక్షర మువిభక్తి ముకారయతులు
మొగి మవర్గవిరామములు ఋజు ప్రత్యేక భిన్నైకతరము లభేదవిరతు
లోలి నభేదవర్గోష్మవిశ్రాంతులు సరస సంయుక్తవిశ్రామములును

తే. గరిమ నంత్యోష్మసంధి వికల్పసంధి, విరమములు నాఁగ వ్యంజనాక్షరవిరతులు
నిఖిలసుకవిప్రయోగము లెన్నుమకి చూడ, నేకవింశతిభేదంబు లెఱుఁగ వలయు. 43

ప్రాణివిరామములు. 3.

తే. ప్రాణములు నాఁగ స్వరసమాహ్వయము లయ్యె
నవి కలిమిఁజేసి హల్లులు ప్రాణులయ్యెఁ
బొల్లుహల్లుల నచ్చులు పొంద కునికిఁ
బ్రాణు లని పల్కఁ గూడదు వాని నెందు. 44

తే. వ్యంజనంబులు స్వరమైత్రివలనఁ దమకుఁ, దాము ప్రాణివిరామాభిధానములను
బొంది మూఁడు తెలుఁగులై చెల్లుచుండు, వాని నెఱుఁగక కృతి సేయ వలను గాదు.

క. చెలులు తలకట్లు నాచా, పులు నైత్వోత్వములు మిత్రములు గుడిగవయుక్
[2]సుడిగవయు నేత్వయుగమును, జెలు వగుచుట్లములు ద్వివిధశృంగోత్వమ్ముల్. 46

---

1 విటరాజురామభద్రుని (వా); బలరామభద్రుని (ప). 2 సుడి (ప); సుళి (వా). లడలప్రాసము. అప్పకవికిసమ్మతమే (అ. 3-366).

సీ. కలశాబ్ధిగంభీర కాంచనాచలధీర కాళియోరగవైరి కైటభారి
కైలాసపతిమిత్ర కౌశికస్తుతిపాత్ర కిల్బిషాద్రిసురేంద్ర కీర్తిసాంద్ర
కీలాలరుహనాభ కృష్ణజీమూతాభ కౢప్తపర్వతో నేఁగి కేలఁగు లాఁగి
కెరలి చైద్యుఁడు నూడఁ గేకయు గ్లానియాడఁ గుండినేశునిపట్టిఁ గూడ ముట్టి
తే. కూర్మి నలకేల సింగంపుఁగొదమలీలఁ, గొని శతాంగంబుపై నుంచి కోర్కె మించి
ద్వారకకు వచ్చునిపై భవనంబుఁ బొగడ, శక్యమే యనఁ గాకు లక్ష్యంబు లయ్యె.

వర్గజయతులు. 9.

ఆ. శబ్దమాత్రములను జగతి నేకస్థాన, సంభవంబు లగుచు సంధివేళఁ
గలసవర్ణసంజ్ఞఁ దలపోసి యతులకుఁ, గూర్ప వచ్చు మఱియుఁ గొన్నికృతుల. 48
క. తమతమయనునాసికవర్ణములు విడిచి వెనుకలిపులు నాల్గును దమలోఁ
దమకు [1]నర లేక నిలిచిన, నమరాహితదమన వర్గయతు లనఁ బరఁగున్. 49
ఆ. కంధిమధ్యగేహ ఖండితారిసమూహ, ఖంజనాక్షదేహ గానమోహ
గరుడపక్షివాహ ఘనవాహజస్నేహ, ఘర్గవినుత యనిన వర్గయతులు. 50
వ. తక్కిననాలుగువర్గములకు ఈలాగుననే తెలిసికొనునది. 51

బిందుయతులు. 10.

క. పనిఁ బూని నిలుచుఁ దమతమ,యనునాసికములకు బిందుయతులను వెనుకన్
గనుపట్టు నాల్గులిపులను, బెనుసున్నలు డాసి తమకుఁ బెఱుఁదఁ గఱియుచోన్.
తే. జ్ఞానవేద్యాయ తప్తకాంచనవిభూష, ణాయ మేచకవర్ణకంఠప్రియాయ
నగధరాయ నమోస్తు సౌందర్యవిజిత, మనసిజాతాయ గోపడింభాయ యనఁగ. 53

తద్భవవ్యాజవిశ్రమములు. 11.

సీ. విజ్ఞానమునకు భావింప విన్నాణంబు విజ్ఞాపనమునకు విన్నపంబు
సంజ్ఞకు సన్న యజ్ఞమునకు జన్నంబు నాజ్ఞప్తి కానతి యాజ్ఞ కాన
యని యిట్లు సంస్కృతవ్యవహారమధ్యావసానంబుల ద్వితీయసరళమునకు
నడుగునఁ గలతాలుజానునాసికములు తద్భవంబున దుత్వంబు గాంచి
తే. వెలయుటను దద్భవవ్యాజవిశ్రమమున, జరిగి నణలకు రెంటికి జ్ఞా తనర్చు
జ్ఞానిచేతోంబుజాతశోణకర యనఁగ, జ్ఞాతివిద్వేషినృపనాశనకర యనఁగ. 54

గణితమునందుఁ బావులూరి మల్లన్న:—

ఉ. శ్రీనిధి యైనశివ్వనను జిమ్మనమున్ మఱి సూర్యదేవునిన్
ధీనిధిఁ బోలనార్యులను దేజమునన్ రవితుల్యు లైనయా

1 నెరి (వా).

మానుల నల్వురం బడసె సూరిజనస్తుతసత్యభారతీ
జానులఁ బద్మగర్భవదనంబులు నాలుగుఁ బోలె వారిలోన్. 55

విశేషణములు. 12.

తే. ప్రౌఢకవులు కొందఱు జగత్కారణంబనుచు, బ్రథమవర్గంబుతో లియక్కరములునాల్గు
నిడుదురు ప్రబంధముల నొక్కయెడ విశేషణములను సోమయాజులు వాడుకతన.

శాంతిపర్వమునందు:—

క. జ్ఞానము కేవలకృప నజ్ఞానికి నుపదేశవిధిఁ బ్రకాశము సేయం
గా నది సకలధరిత్రీ, దానంబునకంటె నధికతరఫలద మగున్. (4-255) 57

అనుస్వారసంబంధయుతులు.

ఆ. ఆదిపూర్ణయుతము లై టతవర్గాక్షరములు పొసఁగు నెలుగువారు లు దక్కఁ
బొసఁగు నొకటి కొకటి భువి ననుస్వారసంబంధయుతులు నాఁ బ్రబంధములను.

మనుచరిత్రమునందు:—

శా. శీలంబుం గులము న్శమంబు దమముం జెల్వంబు లేఁబ్రాయముం
బోలం జూచి యితండు పాత్రుఁ డని యేభూపాలుఁ డీవచ్చినన్
సాలగ్రామము మున్నుగాఁ గొనఁడు మాన్యక్షేత్రము ల్పెక్కుచం
దాలం బండు నొకప్పుడుం దఱుఁగ దింటం బాడియుం బంటయున్. (1-55) 59

రాఘవపాండవీయప్రారంభమునందు:—

మ. సరిచేసె రిపు దేల భాస్కరులు భాషానాథపుత్రా వసుం
ధరనం దొక్కఁడు మంత్రి యయ్యె [1]వినుకొండ న్రామయామాత్యభా
స్కరుఁడో యానయితే సహస్రకరశాఖ ల్లేవడే యున్నవే
తిరమై దానము సేయుచో రిపుల హేతి న్వ్రయ్యుచో వ్రాయుచో. 60

ఆముక్తమాల్యదయందు:—

మ. దవ[2]ధూమంపుదుమంబులోఁ దమగసద్రవ్యంబు పంకేజబాం
ధవభానుప్రతతుల్ హరింపఁ గుయి వెంట న్వల్గుశాఖోర్యుహా
పవితానంబులఁ జూడఁజూడఁ బుడమిం బాటిల్లి పై విప్పు లై
యనసం బంచుల నాడఁగా నెగసె వాత్యాళి న్రజశ్చక్రముల్. (2-48) 61

1 వినికొండ (వా). 2 ధూమంబుతమంబు (వా).

అనునాసికాక్షరయతులు. 14.

తే. అల ద్రుతంబునకును, మధ్యమానునాసి, కమునకును జెల్లు ననునాసికయతు లనఁగ
డాపలను బూర్ణములు గల్గుటఁ దడధలును, దథదధలును గ్రమంబున దానవారి. 62

క. మనుసంతతిమండన భం, డననిర్జితకార్తవీర్యనరనాయకఖం
డన పఙ్క్తిస్యందనవం, దన చందనచక్రవారణలసత్కీర్తీ. 63

కిష్కింధాకాండమునందు:—

క. బలవంతుఁడైనవాలికిఁ, దలఁకుచుఁ గిష్కింధ వెడలి త్వరతో నలుది
క్కులకుం బాఱి మహీమం, డల మెల్లను జూచినాఁడ నాఁడు నరేంద్రా. (ప. 614)

రాజశేఖరచరిత్రమునందు:—

మ. కలమాన్నంబు ఘృతంబుఁ బాయసము శాకవ్రాతముల్ పిండివం
టలు బాల్తేనియ జున్ను వెన్న యిడి యానా లుక్కెరల్ చక్కెరల్
ఫలము ల్పానకము ల్రసాయనము లంబ ల్లూఁగుబిం డ్లూరుఁగా
యలు బజ్జ ల్దధిపిండఖండములు నం దావిర్భవించె న్వెసన్. (2-127) 65

పరమయోగివిలాసమునందు:—

సీ. పా. నిగమచోరకుని ఖండించినయలఁతయో యుదధిలో గిరి మోచినట్టియలఁతొ. (2-104)

చిత్రభారతమునందు:—

తే. నకులసహదేవులార భండనపటిష్ఠు, లార సౌందర్యలక్ష్మీకుమారులార
పోయితిరె మీరు నేఁడు నాపొందు విడిచి, యనుచు విలపించు నలుదిక్కు లాలకించు.

హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానమునందు:—

సీ. పా. పల్లవారుణజటాపటలభారముతోడ నవ్యపలాశదండంబుతోడ. (1-8) 68

మువిభక్తియతులు. 15.

తే. పున్నపుంసకతత్సమంబులకడపలఁ, దత్సమానాంధ్రదేశ్యశబ్దములతుదలఁ
గదిసినమకారశృంగముల్ కావ్యములను, బొసఁగుమువిభక్తియతులనఁ బుధులకు.

తే. పుష్కరము సూక్ష్మమధ్యమముగ నొనర్చి, పుల్లపంకేరుహము వక్త్రముగ నొనర్చి
బొండుమల్లెలు దరహాసముగ నొనర్చి, భోజనృపనందనను నిక్కముగ నజుండు.

ఆదిపర్వమునందు:—

క. ఎట్టివిశేషకులంబునఁ, బుట్టిన సదసద్వివేకములు గలిగినఁ దాఁ
గట్టినకర్మఫలంబులు, నెట్టన భోగింపకుండ నేర్తురె మనుజుల్. (5-58) 71

మకారయతులు. 16.

క. హెచ్చరికను ఋఫుబుభులకు, నచ్చపుమాకొమ్ముచే మహాకవులాదిన్
మెచ్చులుగ నిలిపి రచ్చట, నచ్చటను మకారయతు లటంచును గృతులన్. 72

వసంతవిలాసమునందు:—

క. అత్తఱి విటనాగరకులు, చిత్రమున వసంతకేళి చిగురొత్తంగా
మొత్తములు గట్టి తెచ్చిరి, మత్తపుఝల్లరులతోడిబుఱ్ఱటకొమ్మల్. 73

శ్రీరంగమాహాత్మ్యమునందు:—

చ. పరిచరుఁ గాఁగ నేలె నిరపాయచరిత్రునిఁ బాపకానన
స్ఫురదురువీతిహోత్రుని సముజ్జ్వలమేరుసమానగాత్రునిన్
బరమపవిత్రునిన్ మునిసుపర్వపరస్తుతిపాత్రుని న్మనో
హరఫలశేముషీకబళితాంబుజమిత్రుని వాయుపుత్రునిన్. 74

హరిశ్చంద్రకథయందు:—

ద్విపద. ముందు మీ కతఁగినభూతలాధీశు, లందు రాజ్యంబుఁ బోనాడి క్రమ్మఱను.

మవర్ణవిరామములు. 17.

సీ. మర్దితదైత్య సంయమిమనోబ్జాదిత్య మహితమేఘాభ సంరక్షితేభ
మాయాప్రవర్తి సంలబ్ధనిర్మలకీర్తి మణిహార సురవశంవదవిహార
మందరధైర్య వంశనినాదచాతుర్య మాభూప యువతిపుంషండరూప
మంజులస్వాంత కంసధరావరకృతాంత స్మరహరారాధ్య సింహనిభమధ్య
తే. యనుచుఁ జరమానునాసికంబునకు నిట్లు, గ్రాలుఁ గృతుల మవర్ణవిరామము లన
దండిసున్నలు దాపల నుండె నేని, పెలుచ నంతస్థములు నూష్మములును గృష్ణ. 76

భీమనచాటుధార:—

చ. గరళపుముద్ద లోహ మవగాఢమహాశనికోట్లు సమ్మెటల్
హరునయనాగ్ని కొలిమి యురగాధిపుకోరలు పట్టుకార్లు ది
క్కరటికరంబు దాయి లయకాలుఁడు కమ్మరి వైరివీరసం
హరణ[1]గుణాభిరాముఁ డగు మైలమభీమనఖడ్గసృష్టికిన్. 77

అనంతునిఛందమునందు:—

తే. యరలవలు శషసహలును నాదిబిందు, యుతములై మకారవిరామయుక్తిఁ దనరు
మారుతాత్మజుఁ డరిదిసంయమి యనంగ, మదనజనకుఁడు దనుజసంహరుఁ డనఁగ. 78

(1-117)

---

1 రణాభిరాముఁడగు (వా).

ఋజుయతులు. 18.

తే. మొదలియంతస్థవర్ణంబు తుదిని బొదలు, నూష్మమును ఋజుసంజ్ఞచే నొకటికొకటి
యతు లగు నపారశూరసంహార యనఁగ, హారముఖార్చితపాదతోయజ యనంగ.

ప్రత్యేకయతులు. 19.

తే. ఉత్తరపదాద్యలిపి లోప మొదవకుండు, తఱిని బ్రత్యేకయతి నాఁగఁ దనరుచుండు
వరయ శార్ఙ్గంబు హరిచేతియదియుఁ నాఁగ, దివ్యచాపంబు శూలిచేతిది యనంగ. 80

భిన్నయతులు. 20.

తే. గుడుసుపైఁ గ్రియనడుమ నాగుడుసు వచ్చి
భిన్నయతి యగు రానిచోఁ బెఱయతి యగు
సెదను లచ్చిని హరి ధరియించె ననఁగ
రిపుల సెల్లను జోర హరించె ననఁగ.

విజయవిలాసమునందు:—

ఉ. చిత్రజుఁ డగ్గితూపు మొనఁ జేసినఁ జేయఁగ నిమ్ము పై ధ్వజం
బెత్తిన నెత్తనిమ్ము వచియించెదఁ గల్గినమాట గట్టిగా
నత్తరళాయతేక్షణకటాక్షవిలాసరసప్రవాహముల్
కుత్తుకబంటి తామరలకుం దలమున్కలు గండుమీలకున్. (3-15)

అందే:—

ఉ. చెట్టతనంబునన్ జనకుజీవన మంతయు వెల్లి పుచ్చి తోఁ
బుట్టినయాపెయి [1]ల్వెటిచి పుట్టినబిడ్డనికిం బగైన ని
యిట్టినిశాటకృత్యమున కివ్వఁడు రోయక సమ్మతించు ని
వెట్టిత్రిదోషవేళ జనియించినవాఁడవొ గాక చంద్రమా. 33

పెఱయతి.

ఆగమము రానందులకు శ్రీరంగమాహాత్మ్యమునందు:—

ఉ. గందపుఁగొండసెత్తముఁ గందువమేలిమితీవయిండ్లలోఁ
గెందలిరాకుపాన్పున సుఖించి నితాంతరతిశ్రమంబునుం
జెందిన[2]చెంచుగుబ్బెతలచెక్కులఁ జెమ్మటవాదివాసనల్
విందులు సేయుచున్ మెలఁగు వేకువఁ గోమలగంధవాహముల్. 34

---

1 చెఱిచి (శా). 2 చంచు (వ).

ఏకతరయతులు. 21.

తే. మహిని రేఫాక్షరంబును మఱి శకటాంగ
నామకఱకారమును సవర్ణంబు లయ్యెఁ
గావ్యములయందు నొకటి కొక్కటి గలయక
దమకుఁ దా మఱియె యగు నేకతరయతు లన. 85

ఆ. రార బాలకృష్ణ రచ్చలగమిఁ గూడి, ఱాఁగ యనుచు నిన్ను నవ్వఁబెట్టు
వాండ్రయిండ్ల కేఁగి వా దేల దెచ్చెద, వనిన నేకతరము లై పొసంగు. 86

అభేదవిరతులు. 22.

తే. వేదముఖమున వబయో రభేద యనుట, వలన వబ లొక్కటొక్కటి నిలువ విరతి
శవని లడలకు ళశలకు నట్లు కలిమిఁ, జేసి తమలోన నివియును జెల్లుచుండు. 87

ఆ. వసుమతీకళత్ర బకజైత్ర గానక, లాలసత్కలాప[1]డంభ గోప
లలితదేహ పింగళపురదక్షిణగేహ, యన నభేదవిరతు లత్రమేయ. 88

ఆదిపర్వమునందు: —

చ. సుతజలపూరితంబు లగునూతులు నూటికంటె సూనృత
వ్రత యొకబావి మేలు మఱి బావులు నూటికంటె నొక్కస
త్క్రతు వది మేలు తత్క్రతుశతంబునకంటె సుతుండు మేలు త
త్సుతశతకంబుకంటె నొకసూనృతవాక్యము మేలు చూడఁగన్. (4-94) 89

అరణ్యపర్వమునందు:—

చ. ప్రతిబలదర్పభంజనుఁడు పార్థుఁడు దారుణబాణవర్షము
న్నతి నతిధీరుఁడై కురిసినం బరముండు మహాంబువృష్టి ప
ర్వతము [2]గ్రసించునట్లు తనబాహుల వాని గ్రహించి పోరన
క్షతతనుఁ డయ్యె వాని నతిగర్వితుఁ బార్థుఁడు చూచి యాత్మలోన్. (1-811) 90

భీమనచాటుధార:—

చ. *బిసరుహగర్భు[3]వ్రాఁతయును విష్ణునిచక్రము వజ్రివజ్రముం
దెసలను రాముబాణము యుధిష్ఠిరుకోపముఁ గాలుదండముం

---

1 డంబ (పూ. ము). 2 గ్రహించు (పూ. ము.) 3 శాపమును (వా); పాశము (ప).

* పాఠాంతరము.

చ. బిసరుహగర్భువ్రాఁతయును విష్ణునిచక్రము వజ్రివజ్రముం
దశరథసూనుబాణమును ధర్మజుకోపము మౌనిశాపముం

మసకపుపాముకాటును గుమారునికత్తియు మానిరోషమున్
బసవనికాలుశూలమును బండితవాక్యము రిత్త వోవునే. 91

చమత్కారమంజరియందు:—

ఉ. బంగరుదుప్పటంబు వలెవాటుగ నొప్ప హసన్ముఖాబ్జుఁడై
రింగున నారిఁ గోల నమరించి తటాలునఁ ద్రుంచె సాధను
శ్శృంగుఁడు గోపయోషావతీభుజంగుఁడు మోచితసంగుఁడుం గృపా
పాంగుఁడు దృప్తదర్పబలభంజనయంత్రము మత్స్యయంత్రముల్. 92

తే. పెద్దళాకును దనకు నభేద మగుట, లళలకు నభేద మట్లన కలుగుకతన
శ్రుతిని మాఁడవసరకంబు యతులఁ బ్రాస, ములను లఘ్వలఘులకారములకు నిలుచు.

అనంతుని ఛందమునందు డళలకు:—

క. కాకుస్వరయతి యగు నిటఁ, డే కదలక జలధిఁ బవ్వళించె ననఁగఁ బ్ర
శ్నాకలితదీర్ఘమున నిటఁ, డే కవ్వడిరథముఁ గడిపె నిమ్ముల ననఁగన్. (1-95) 94

లళలకు నాదిపర్వమునందు:—

చ. అలసత నొరఁగాఁ దరుణి యమ్మునిపుంగవు ప్రోల నున్న యా
మిళితసుగంధబంధురసమీరవశంబునఁ దూలి చాలఁ పై
వలు వెడల న్భయల్పడియె వల్దకుచంబులుఁ గక్షయుగ్మమున్
దళితకృశోదరంబుఁ దరళత్రివళీయుతరోమరాజియున్. (4-42) 95

నిర్వచనోత్తరరామాయణమునందు:—

శా. చేసేతం బృథివీశు లందఱొనఁ గాశీపుణ్యతోయంబునన్
జేసె న్మజ్జనముం గుటంబున హరించెన్ బల్లవోర్వీశును
ల్లాసం బై తగ ఫాలలోచనములీలం గట్టెఁ గావేరి వే
లాసాధ్యాఖిలదిఙ్ముఖుండు కలికాలత్యాగిభుం డల్పుఁడే. (1-26) 96

పారిజాతాపహరణమునందు:—

మ. అలినీలాలక నీవు నీపతి రహస్యక్రీడ వర్తించువే
ళ లతాంతాయుధసంగరంబునకు నుల్లాసంబు గల్పించును
జ్జ్వలదీపాంకుర మైరతిక్రమతనూసంజాతధారాళఘ
ర్మలవంబుల్ దొలఁగింపఁగా సురటి యై రంజిల్లు నిచ్చారతిన్. (1-60) 97

మసకపుపాముకాటును గుమారునికత్తియుఁ గాలదండముల్
బశుపతికంటిమంటయును బండితవాక్యము రిత్త వోవునే.

అభేదవర్గయతులు. 23.

క. తన కరలేని[1]బకారం, బునకు స్వవర్గజము లైనమొదలిలిపులరెం
డును లైలిపి నొకటను వా, యనుప్రాయి యభేదవర్గయతి నా నెనయున్. 98

ఆదిపర్వమునందు:—

ఉ. త్రల్లదుఁ డైనయొక్కకులపాంసను చేసినదానఁ దత్కులం
బెల్లను దూషితం బగుట యేమి యపూర్వము గావున న్మహీ
వల్లభ తత్తకాధము నెపంబున సర్పము లెల్ల నగ్నిలోఁ
ద్రెళ్లఁగ సర్పయాగ మతిధీయుత సేయుము విప్రసమ్మతిన్. (1-126) 99

అందే:—

క. ఉరగకళేబర మంసాం, తరమునఁ బడి వ్రేలుచునికిఁ దలఁపక యచల
స్థిరుఁ డై పరమధ్యానో, పరతేంద్రియవృత్తి నున్నవాని శమీకున్. (2-172) 100

అరణ్యపర్వమునందు:—

క. కోరి యనేకయుగంబు ల, పారతపోయుక్తు లైనవారికిఁ బడయన్
దూరము నీసభ [2]మఱచి, కారుణ్యమునంతకంటెఁ గడుద వ్వెందున్. (1-371) 101

ఫకారమునకు సాంబోపాఖ్యానమునందు:—

క. మురసంహరునాటోప, స్ఫురణమ్మునకున్ సదాశివుం డైన రణ
స్థిర నిలువఁ గలఁడె బాణా, సురునకుఁ దోడుపడ వచ్చి సోలయుట వినరే. 102

ఆదిపర్వమునందు:—

మత్తకోకిల. ధీరు లీధృతరాష్ట్రపాండు లతిప్రశస్తగుణు ల్ప్రసి
ద్ధోరుకీర్తులు నాకు నిద్దఱు నొక్కరూప తలంపఁగా
వీరు వా రనునట్టిబుద్ధివిభేద మెన్నఁడు లేదు గాం
ధారిపుత్రశతంబునందుఁ బృథాతనూజులయందునున్. (8-29) 103

ఊష్మవిశ్రాంతులు. 24.

తే. అంత్యవర్ణంబుఁ బాసి యూష్మాక్షరంబు, లూష్మవిశ్రాంతు లనఁ జెల్లు నొకటి కొకటి
శరమఘోపలభూషానుషంగ యనఁగ, షడ్జయుతవేణునాదప్రసంగ యనఁగ. 104

సరసవళులు. 25.

క. హయ లత్వమునకు శషసలు, నయవర్తన చఛజఝులకు నలి మధ్యమవ
ర్గయుతానునాసికము నిశ్చయముగ ద్రుతమునకుఁ జెల్లు సరసవళులనన్. 105

---

1 భకారం. (పూ. ము 1902). 2 మేదిని (పూ. ము).

తే. హరిహయాదిసురాధ్యక్ష అంబుజాక్ష, యతిజనమనోంబుజవిహార అఘవిదూర
నరకదైత్యవిరోధి ఘృణాపయోధి, యనఁగ సరసాఖ్యవళ్యుదాహరణము అగు.106

తే. శకటదానవసంహారి చక్రధారి, షట్పదశ్యామమూర్తి స్వేచ్ఛాప్రవర్తి
స్వర్ణపటపరిధాయి భుజంగశాయి, కరుణ నను బ్రోవు మన నయ్యె సరసవళులు.

సంయుక్తవిశ్రామములు. 26.

ఆ. ఒకటి రెండు జడ్డ లుండెడువర్ణంబు, విశ్రమస్థలమున వెలసెనేని
యవల దాని కద్దియైన సంయుక్తవి, శ్రామసంజ్ఞ చేఁ బొసంగుచుండు. 108

తే. క్ష్మాధరం బాతపత్త్రంబుగా ధరించె, క్ష్మాకుమారుని బోరను సంహరించె
క్ష్మారుహంబునకై నిలింపపతి నొంచెఁ, జక్రి యనిన సంయుక్తవిశ్రామములగు.109

యతినియతి.

క. ఏకపదంబున విరతు ల, నేకంబులు గలిగి యుండునేని పదాదిం
జేకొన్నలిపియె యన్నిటఁ, బ్రాకటముగ నిలుచు సీసపదముఁ దక్కన్. 110

ఆ. ఒక్కపదములోనఁ బెక్కువిశ్రమములు, జరుగుచోట మొదల జడ్డ లున్న
నడుగు వెడలుదనుక నం దొక్కటియె కాని,యుండ దొకటనదియు నొకటనిదియు·

జయభద్రరగడ:—

క్ష్మాపుత్రీకాలోల కమనీయగుణజాల, ఘనశీల యని చెప్పఁగా బహువిరతు లొప్పు
క్ష్మాపాలకులలామ కంధిగర్వవిరామ, సంగ్రామభీమ యన మహిని రెంటికిఁ దప్పు.

తే. ఒంటియుడుగున బహుయతు లుండునపుడు,నడుమ నొకదాన జమిలివర్ణంబు గదియ
నందుఁ జరణాదికి సవర్ణ మయ్యె నెద్ది, దానికయ నిల్చు విరతి మందరను గృతుల.

విజయమంగళరగడ:—

వైరిమదతమఃపతంగ స్వజనపోషితాంతరంగ
వ్రజవధూభుజంగ యనఁగ వలయుఁ బెక్కు వడుల యెడల
దారితక్షమాకుమార ద్వారకాపురీవిహార
వ్యాససన్నుతప్రచార యనఁగఁ దప్పుకడకు వెడల. 114

అంతోష్మసంధివడులు. 27.

పాణినీయసూత్రము.—

సూ. ఝయో హోఽన్యతరస్యామ్.

వృ. ఝయః పరస్య హస్య పూర్వసవర్ణో వా స్యాత్. వాక్ హరిః, ఘోషవత్త్వాది
గుణవతో హస్య వర్గచతుర్థః పూర్వ సవర్ణ స్స్యాత్. వాగ్ఘరిః.

సీ. శైరవకామధుగ్గరవాశకవికుంద హైరణ్యగర్భవాగ్గిరిసబృంద
డిండీరభోగిరాడ్డిమశైలకైలాసహరిధవళాంబురుద్ధరినివాస
దేవాశ్వసురసరిద్ధీరముక్తాకాశహరిచందనైణభృద్ధాత్రిదిసిశ
సారదప్రాక్కుబ్బస్త్రికంబుక్షీరహలధరశారదాబ్ద్భయపటీర

తే. పాండుసత్కీర్తి యని యిట్లు పర్గహల్లు, పొల్లుఅక్ష్ర హైహకారంబు పొందునపుడు
కంధిబంధన యంత్యోష్మ సంధివిరమ, ణాఖ్యచే దాని కయ్యెది యైనఁ జెల్లు. 116

వికల్పవిరమణములు. 28.

పాణినీయసూత్రము:—

సూ. యరో నునాసికే నునాసికో వా.

వృ. యరః పదాన్తస్యానునాసికే పరే అనునాసికో వా స్యాత్. ఏతన్మురారిః, ఏతద్మురారిః, మయటి నిత్యమ్ వాచ్యమ్, చిన్మయః.

తే. వ్యాకరణసూత్రముల సంధు లతుకునపుడు, రెండువిధముల రూపంబు లుండెనేని
వసుధ నయ్యక్కరముల కవ్వల వికల్ప, సంధి విరమణ మన రెండు సాగుచుండు.

తే. నందసుకుమార గూఢపాన్మదవిహార, దళితశిశుపాల గోత్రభిన్మణివినీల
నాగపర్యంకశాయి సన్మార్గదాయి, ధాతృనుతనామ యోగిహృన్మధ్యధామ. 117

[1]ఆదిపురాణమునందు:—

క. ఒకనాఁ డిందుధరుండుఁ బార్వతియు లీలోద్యానకేళీసరి
న్నికటానేకవనప్రదేశముల నైతేయేంద్రకన్యాప్సరో
నికురుంబంబులు, పారిజాతకుసుమానీకంబు పైఁ జల్ల ద
ర్పకబాణంబుల కెల్ల నెల్ల యగుసౌభాగ్యంబు శోభిల్లఁగాన్. 118

మనుచరిత్రమునందు:—

మ. అకలంకాషధస త్త్వముం దెలియ మాయాద్వారకావంతికా
శికురుక్షేత్రగయాప్రయాగముల నే సేవింప కుద్దండగం
డకవేదండవరాహవాహరిపుఖడ్గవ్యాఘ్రమిమ్మంచుకొం
డకు రాఁ జెల్లునె బుద్ధిజాడ్యజనితోన్మాదు ల్గదా శ్రోత్రియుల్. (2-16) 119

తే. హలధరానుజ మయటి నిత్య మ్మటంచుఁ, బలుకువాక్యంబుచే మయపదము గూడు
నప్పు డనునాసికంబె నిత్యమయి నిల్చు, నలినలోచనుమేను చిన్మయ మనంగ. 120

ఇవి వ్యంజనాక్షరవిరతిభేదంబులు.

---

1 ఆదిత్యపురాణము (ప) ఇది సోమనిఉత్తరహరివంశములో ఉన్నది. ఇందు ధరోపాఖ్యానమందు మొదటిపద్యము.

ఇఁక నుభయయవళు లెట్టివనిన వివరించెద.

సీ. సర్వేశ యుష్మదస్మచ్ఛబ్దయతులును బరరూపవిరతులు ప్రాదియతులు
వెండి నిత్యసమాసవిశ్రాంతిదేశ్యనిత్యసమాసనిత్యాభిధానములును
రాగమసంధివిభాగనామాఖండపంచమీవికృతివిభక్తియతులు
కాకుస్వరప్లుతాక్షరయుగవిశ్రామములు నన నుభయాఖ్య వెలయువళులు
తే. క్రమత శబ్దానుశాసనప్రభృతిపూర్వ, కవిజనంబులకృతుల లక్ష్యములకలిమిఁ
బదియు రెండువిధంబులై పరఁగుచుండుఁ, దద్విధంబులు దెలియంగఁ దగుముకుంద.

యుష్మదస్మచ్ఛబ్దయతులు.

క. క్షితి నస్మద్యుష్మత్పద, యతు లనఁ గాన్యముల యుష్మదస్మచ్ఛబ్ద
ద్వితయమునకుఁ బైఁ బ్రాణము, లతికిన నుభయంబుఁ జెల్లు నభయవిహారా. 122

సాంబోపాఖ్యానమునందు.—

క. చతురాననునందన ది, వ్యతపోధనవర్య యుష్మదాగమనమునన్
గృతకృత్యుఁడ నైతిని నే, నతిపావన మయ్యె నస్మదన్వయ మెల్లన్. 123

అధర్వణాచార్యులవిరాటపర్వమునందు:—

ఆ. ధర్మతనయ యుష్మదాజ్ఞానిగళవిని,బద్ధ మగుచుఁ జిక్కువడియెఁ గాక
విజయమత్తగజము విడివడ్డచో నడ్డ, పాటు గలదె విష్టపత్రయమున. 124

ఆదిపర్వమునందు:—

క. ప్రస్తుతఫణిసత్రభయ, త్రస్తాత్ముల మైనయస్మదాదుల కెల్లన్
స్వస్తి యని పలుక నవసర, మస్తీకున కయ్యె నీప్పు డంబుజనేత్రా. (2-219) 125

2. పరరూపవిరతులు.

వ్యాకరణసూత్రము.—

సూ. అచోఽన్త్యాది టి.

వృ. అన్త్యాచ్ప్రభృతిశబ్దః టిసంజ్ఞః స్యాత్. శకంధ్వాదిషు (టేః) పరరూపం వాచ్యమ్. (వా)

శ్లో. శకంధు రథ కర్కంధూః కుద్దాలోఽలక్తపర్కటీ,
లాంగలీషా హాలీషా చ మనీషా చ పతంజలిః.
కుత్కిలోష్టీషమంజీరమస్తిమ్యకులటాదయః,
తథా వృకంధుసీమన్తౌ శకంధ్వాదిగణే స్మృతాః,

శకానాం దేశానా మంధుః కూపః శకంధుః, శకంధు వనఁగాను, శకదేశమందలి బావిపేరు. కర్కన్ధ్వాంహూః,కర్కన్ధూః. 'కర్కన్ధూర్బదరీకోలీ'త్యమరః. కర్కంధువనఁగాను రేఁగుచెట్టు.కం శిరః,ఉష్ణవీర్యత్వా దుద్దాలయతీతి కుద్దాలః;కుం భూమిముద్దాలయతీతి వా. దళ విశరణే. ఉ దిత్యుపసర్గః. 'కుద్దాలో బహువారక' ఇత్యమరః. కుద్దాలమనఁగాను విరిగిచెట్టు. పాద మలతీ త్యలక్తః.అల భూషణే-'యావో లక్తోద్రుమామయు'ఇత్యమరః.అలక్త మనఁగాను లత్తుకపేరు. పర్చ్యతే పరస్పరం స్పృజ్యత ఇతి పర్కటీ. పృచిసంపర్కే. 'ప్లక్షో జటీపర్కటీ స్యా'దిత్యమరః. పర్కటి యనఁగాను జువ్విచెట్టు. లాంగలస్యేషా లాంగలీషా,'ఈషాలాంగలదండస్స్యా'దిత్యమరః. హాలస్యేషా హాలీషా. ఈరెండును ఏడికోలపేళ్లు.మనస ఈషా లాంగలదండవత్సంబద్ధా మనీషా.'బుద్ధిర్మనీషా ధిషణే'త్యమరః. మనీష యనఁగా బుద్ధిపేరు. పతన్ అంజలిః పతంజలిః. పతంజలి యనఁగాను వ్యాకరణమునకు మహాభాష్యము చేసిననాగముపేరు.కో ర్యాభ్యా మే రుత్కూలః కుత్కూలః.'అగ కుత్కూలజీమూత సానుమన్నగపర్వతా' ఇత్యమరః.కుత్కూలమనఁగాను గట్టుపేరు. ఉష్ణస్య ఈషః, ఉష్ణీషః. ఉష్ణీష శ్శిరోవేష్టకిరీటయో రితి నానార్థే. ఉష్ణీష మనఁగా దలపాగ పేరు. మంజు రుచ్య మీర యతీతి మంజీరః ఈర స్వనే. 'మంజీరో నూపురో స్త్రియా' మిత్యమరః. మంజీరమనఁగాఁ గాలిగజ్జె. మస్తం శిర ఇష్యతి ప్రాప్నోతీతి మస్తిష్కం, ఇష గతౌ.'తిలకం క్లోమము మస్తిష్క' మిత్యమరః.మస్తిష్క మనఁగాఁ దలమెదడుపేరు. కులం విటకుల మటతీతి కులటా, అట గతౌ. 'అసతీ కులటేత్వరీ' త్యమరః. కులట యనఁగా లంజెపేరు. ఆదిశబ్దముచేత వేదండసారంగములు మొదలైనవి మఱి కొన్ని గలవు. వేదః సామవేదః అండః జననకారణం యస్యాసః వేదండః, సామోద్భవ ఇతి ప్రసిద్ధిః. 'సామజ స్సింధురోపి స' ఇత్యమరః. వేదండ మనఁగా నేనుఁగుపేరు. సారా ణ్యంగాని యస్య సః సారంగః. 'సారంగ శ్చాతకే భృంగే కురంగేచ మతంగజ' ఇత్యమరః. సారంగ మనఁగాను చాతకాదులపేరు. వృకస్య అంధుః వృకంధుః వృకంధువనఁగాను వృకదేశమం దున్నబావిపేరు. సీమ్నః అంతః సీమంతః. సీమంత మనఁగాఁ బాపటపేరు. ఇవి శకంధుశబ్దము మొదలుగాఁ గలవి గనకను శకంధ్వాదిగణ మనఁబడును.

క. విరతికి వ్యాకరణమునను, వరరుచిచేఁ జెప్పఁబడినవాక్యమువలనన్
బరరూపము నిత్యం బై, పరఁగుశకంధ్వాదులకు నుభయముం జెల్లున్. 126

వేదండశబ్దమునకు నాదిపర్వమునందు.—

మత్తకోకిల. దండితాహితవీర సూరినిధాన దానవినోద కో
దండపార్థ పరాక్రమప్రభుధామ దిక్పరిపూరితా

ఖండపాండుయశోనిధీ పరగండభైరవ వైరివే
దండదండవిదారిఘోరతరాసిభాసిభుజార్గళా.-(3-228) 127

భీష్మపర్వమునందు:—

ఉ. పాండునృపాలనందనులు పావని ముందుగఁ దాఁకనట్లు భీ
ష్ముండు గడంకమై నడుమ పోటికిఁ జక్కటిగాఁగఁ ద్రోచి యుం
డొండ గడంగి సేన తమయుబ్బున నుబ్బగ నన్యసైన్యవే
దండముఖాంగము ల్తృణవితానముఁగాఁ గొని నిర్వికారుడై. (1-234) 128

సారంగశబ్దమునకుఁ జంద్రికాపరిణయమునందు:—

ఉ. జంగమరోహణాద్రిసదృశంబులు తత్పురిఁ గల్గుభద్రసా
రంగవరేణ్యము ల్వయికి హస్తము లించుక సాఁచి యవ్వియ
ద్గాంగఝరంబు పీల్చి మఱి తద్వమథుప్రకరంబు దప్పి నా
యంగ నొసంగు రంగుగ నిజాఖ్య వహించినచాతకాళికిన్. 129

ద్రోణపర్వమునందు.—

ఉ. అంగద నాథుమిం గినవ్యకానలి ద న్వెసఁ జుట్టుకొన్న స
ర్వాంగములుం జలింప బెగ డందుచు దిక్కులు చూచుచున్న సా
రంగియ పోలె నుండెఁ గురురాజ భవత్సుతుసేన భీష్ము నా
జిం గబళించి పాండవులు జృంభితవిక్రమలీలఁ బొల్చుటన్. (1-17) 130

3. ప్రాదియతులు : ఉపసర్గలు.

శ్లో. ప్ర పరా ప్రతి ప ర్యత్యధ్య భ్యవానూప సం స్వప,
ని వి ని ర్దు రుద ప్యాజిత్యుపసర్గా స్తు వింశతిః.

ప్ర, పర, ప్రతి, పరి, అతి, అధి, అభి, అవ, అను, ఉప, సమ్, సు, అప, ని, వి, నిర్, దుర్, ఉత్, అపి ఆఙ్, ఇవి యిరువదియును నుపసర్గలు.

వ. ప్రకారోపసర్గం బాది యగుటం జేసి ప్రాదు లనంబడును. 131

తే. ఆంధ్రమునకుఁ జేరనిపరాజపులు మూఁడు, గాక తక్కినయుపసర్గకములతలల
స్వరము లతికిన వాని కవ్వలను నిలుచు,న చ్చయిన హ ల్లయినఁ బ్రాదియతి యనంగ.

తే. అబ్జయోని రజోగుణ ప్రాప్తిఁ దనరుఁ, బద్మనాభుఁడు సాత్త్విక ప్రాప్తిఁ దనరు
రజతగిరిమందిరుఁడు తమః ప్రాప్తిఁ దనరు, ననఁగ నిట్లంగిఁ బ్రాదుల కమరుయతులు

వ. కడమ యుపసర్గములకు అన్నిటికిని ఇటువలెనే రెండువలె జెల్లు నని తెలిసికొనునది.

4. నిత్యసమాసవిశ్రాంతులు.

తే. ఒక్కసమసనమున శబ్దయుగము గూడి, పదము లేర్పాటుగాఁ గానఁ బడనిప్రాణ
సంధులకు నిత్యసమసనశ్రాంతులును నఖండవిశ్రమములు నన రెండుఁ జెల్లు. 135

క. లోకంబునఁ గర్ణాటన, నాకోద్వీపాంతరీపనాస్తిపదార్థా
నేకాశ్వ్యవ్యజనార్దన, నాకాదులు నిత్యసమసనము లండ్రు బుధుల్. 136

వ. ఆదిశబ్దముచేత మందారనారికేళశబ్దాదులు మఱియు అనేకములు గలవు. 137

కర్ణాటశబ్దమునకు రామాయణమునందు:—

శా. లాటీచందనచర్చ చోళమహిళాలావణ్యసామగ్రి క
ర్ణాటీగీతకళాసరస్వతి కళింగాంతఃపురీమల్లికా
వాటీమంజరి గౌళవామనయనావక్షోజహారావళి యై
పాటింపం దగు నీదుకీర్తి రఘుభూపాలాగ్రణీ సాహిణీ. (కిష్కిం. 326) 138

శ్రీనాథునివీథినాటకమునందు:—

మ. కుసుమం బద్దినచీరకొంగు వొలయం గ్రొవ్వాడు[1] పాలిండ్లపైఁ
త్రిసరంబుల్ వ్రేలుపార వేణి యవటూదేశంబుపై రాయఁగాఁ
బస నెవ్వాఁడో యొకండు రాత్రి రతులం బల్గాసి గావించిన
న్వసివాశ్వాడుచు వచ్చుచున్నయది కర్ణాటాంగనం గంటిరే. 139

వ. వనౌకశ్శబ్దమునకు వనే కౌనసే, ఓకః స్థాన మస్యేతి వనౌకాః. 140

అథర్వణాచార్యులవిరాటపర్వమునందు:—

క. శ్రీకంఠుఁ డెదురునపుడు వనౌకోధ్వజ మింద్రమకుట మర్జునతురగా
నీకము దివ్యశతాంగము, నాకవ్వడి కబ్బియున్న నతఁ డే మగునో. 141

వ. దానియందు.

క. ఆకర్ణదురాలాపము, లాకర్ణింపఁగ నసహ్యమై ద్రోణునితో
నాకనదీసుతుఁ డనియె వనౌకోధ్వజ మెఱుఁగ వచ్చునరుఁ జూపి తగన్. 142

ద్వీపశబ్దమునకుఁ గావ్యాలంకారచూడామణియందు:—

ఉ. ద్వీపులఁ ద్రుంచువిశ్వజగతీపతి యుత్తమశక్తిజాంబవ
ద్వీపమునందు గోవులకు నిమ్ముగఁ జేయుటయుం బ్రసన్నులై
గోపతిధేను వవ్విభునకుం దనవైభవ మిచ్చెఁ గాక యే
భూపతు లీవదాన్యగుణబుద్ధిఁ బ్రసిద్ధి వహించి యుర్వరన్. (7-65) 143

---

1 పాలిండ్ల.

నైషధమునందు:—
సీ. పా. వితతసపద్వ్యయద్వీపసాసాజయశ్రీషధూటీసమాశ్లిష్టభుజుఁడు. (1-44) 144
వ. అంతరీపప్రతీపశబ్దములకును ఇటువలెనే. 145
నాస్తిపదమునకు శృంగారషష్ఠమునందు:—
సీ. గీ. తల్లియును దండ్రి దైవంబు తలఁప గురుఁడ
కాఁడె యితఁ డేమి చేసినఁ గనలఁ దగునె
నాస్తికాధమ యోరి యన్యాయవృత్తి
"నాస్తి తత్త్వం గురోః పర" మ్మనఁగ వినవె. 146
విష్ణుచిత్తీయమునందు:—
శా. అనిష్టానిధిగేహసీమ నడురే యాలించిన న్శ్రోత్రియు లెం
తే నాగేంద్రశయానుపుణ్యకథలుం దివ్యప్రబంధానుసం
ధానధ్యానము "నాస్తి శాకబహుతా, నాస్త్యుష్ణతా, నాస్త్యపూ
పో, నాస్త్యోదనసౌష్ఠవం చ, కృపయా భోక్తవ్య' మన్నల్కులన్. (1-84)
పదార్థశబ్దమునకు సాంబవిలాసమునందు:—
తే. హాలికి నెదు రేఁగి సకలపదార్థములు న్యసాయనము వెట్టి నిముద్దుపట్టితోడ
జాంబవఁతి సిద హితుఁ శౌరిపుత్రు, సాఁబు నొప్పించి ప్రతికించు సకలజనుల.
భాస్కరశతకమునందు:—
ఉ. దక్షత లేనియింటికిఁ బదార్థము లేలోకచోటనుండి వే
లక్షలు వచ్చుచుండినఁ బలాయన మైచనుఁ గల్ల గాదు ప్ర
త్యక్షము వాగులు న్వఱద లన్నియు వచ్చిన నీరు నిల్చునే
యక్షయ మైనగండి దెగినట్టితటాకములోన భాస్కరా. 149
అనేకశబ్దమునకు విష్ణుచిత్తీయమునందు:—
శ. తునియలు తొమ్మిది యుఁట పదు, నెనమండ్రట మోచువా రనేకపకిటికూ
ర్మనగాహులు లేటిలావరు, లనితాటకిబాహులు వోకటి యనని ధరించెన్. (1-66) 150
కాళహస్తిమాహాత్మ్యమునందు:—
ఉ. తాను గుమారజంగమసుధాకరమౌళియుఁ గూడి మాడి యిం
పైనరతిప్రసంగముల నర్ధనిమీలితనేత్రపద్మముల్
[2]మానని చుంబనం బలర [3]మాటలుసొక్కులు వీడి వీడిపో
నినికవుంగిలింతలు ననేకవిలాసములం జెలంగఁగాన్. (1-42) 151

---

1 మన్బల్కులన్ (ప). 2 మానిత (వా). 3 మాటలసొమ్ములు (అచ్చు).

కర్ణపర్వమునందు:—

ఉ. మ్రొగ్గడువాహనంబులును మోములు వ్రేళ్లఁగ జారువాజులన్
డిగ్గి తొలంగుచైనికు లనేకులు గట్టపుఁబాటు బొప్పడన్
[1] మ్రగ్గనిడంబులుం గులము మాటికి నేటి [2] యొదిర్చి యొంటిమై
మ్రగ్గడువారు నై కురుధరావరుసైన్యము రూపు మాయఁగాన్. (2–355) 152

ఆముక్తమాల్యదయందు:—

చ. మలిచి పయోజకోశము లమాడ్కి నొనర్చినపద్మరాగపుం
గలశపుటొడ్డుడాల్పొమిడికంబులతో నపరంజియోడుబి
ల్లల నలచై జయంతమునఁ జలంబున గెల్వఁ దదంశులంబు లై
నిలిచినభంగి మాడువు లనేకము లల్లసిలుం బురంబునన్. (1–52) 153

వ. అనాది అనంత అనంగ అనూరుశబ్దములు మొదలైననఞ్సమాసముల కన్నిటికిని
ఇటువలెనే రెండునుం జెప్ప వచ్చును. 154

అన్యోన్యశబ్దమునకు గాహ్వలం గారచూడామణియందు:—

ఉ. ధన్యుఁడు విశ్వభూవిభుఁడు ధారుణి నేలఁగ భూజనంబు ల
న్యోన్యహితత్వసంపదల నొందిరి దంపతు లింపు నింప న
న్యోన్యసుఖానుకూలతల నొమిరి విప్రులు వేల్పుపిండు న
న్యోన్యసుతృప్తితుష్టికళలాదుల నొందిరి నాఁడునాఁటికిన్. (7–68) 1.5

జనార్దనశబ్దమునకు:—

వ. జనా నర్దయతి సుఖయతీతి జనార్దనః. అర్ద గతౌ యాచనే చ. 'విష్వక్సేనో
జనార్దన' ఇత్యమరః.

సాంబవిలాసమునందు:—

చ. శరధిసుతాకళత్ర నవసారసనేత్ర బలాంతకాదిని
ర్జరనుతనామ పాతకవిరామ విహంగమయాన చారుక
ర్బురపరిధాన పాండవవిరోధివిభంజన నిర్మలాత్మ కా
యరుచిజితాభ్రఖంజన జనార్దన కైటభదైత్యమర్దనా. 156

ఆరణ్యపర్వమునందు:—

చ. నగినగియేనియు న్వీను జనార్దన యెన్నఁడు బొంకు పల్కమ
త్యగణితవిక్రమోరుబలధైర్యసమగ్రుల మట్లుగాక కా
లగతి దొలంగఁ ద్రోవఁగఁ దలం బగునే యగుఁ గాక నీవు మె
చ్చుగ నిదె ప్రాణ మిచ్చెదము స్రుక్కము చావున కాత్మ నేమియున్. (4–397)

1 మ్రొగ్గ... ము ఁటికి (ప). 2 యదిర్చి.

వ. నాకశబ్దమునకు, న విద్యతే అకం దుఃఖ మత్రేతి నాకః. 'స్వ రవ్యయం స్వర్గనాక త్రిదివత్రిదశాలయాః' ఇత్యమరః.

గౌరనరాజుచాటుధార:—

ఉ. పాత్రికటదర్పులై సకలరాయని లక్కనృపాలు నాజిలో
దాఁకువిరోధిసైన్యము ముదం బొదవ న్వరియింప నచ్చుచో
నాకస మెల్లఁ గ్రమ్మకొను నంచితదివ్యవిమానసంచర
న్నాకవిలాసినీచరణహంసకభూరిఝుణంఝుణధ్వనుల్. 158

విరాటపర్వమునందు:—

క. మును వెఱతు నేయ మీరలు, నను నేనినఁ గాని యనుడు నాకేశసుతున్
ధనురాచార్యుఁడు డెబ్బది, సునిశితబాణముల నేసెఁ జూపఱు వొగడన్. (5-124)

కావ్యాలంకారచూడామణియందు:—

క. నికరవాలము పాలై, నాకముఁబున కేఁగి రాజి నారాయణ యా
భూకాంతు లెట్టిచనువో, నాకవిటోత్తములఁ దూల నడఁతురు కడిమిన్. (7-66)

వ. నఞ్సమాసశబ్దము లెన్ని యున్నను అన్నిటికిని ఇటువలెనే అని తెలిసికొనునది.

విశ్వామిత్రశబ్దమునకు రంగనాథరామాయణమునందు:—

ద్వి. ఎక్కడా గురుఁడని యెఱుఁగనీకు, నక్కటా గురుఁడు విశ్వామిత్రుఁడెయ్య. 161

రామాయణమునందు:—

మ. హరకోదండవిఖండనుఁడు జనకక్ష్మాధవజామాత భా
స్కరవంశాగ్రణి జానకీప్రియుఁడు విశ్వామిత్రయాగాహితా
సురసంహారి విరాధకాలుఁడు ఖరాసుధ్వంసి మారీచసం
హరుఁ డన్యప్రమదాపరాఙ్ముఖుఁ డయోధ్యానాయకుం డాదటన్. (సుం. 263)

ఆపోశనశబ్దమునకుఁ జమత్కారరామాయణమునందు:—

క. ఓశశిముఖి లోపాముద్రేశుఁడు కలశభవుఁ డుండు నిట నతఁడు తపో
రాశి మహాత్ముఁడు మును ప్రాపోశనముగఁ గొనియె సాగరంబును వెల్లన్. 163

శృంగారనైషధమునందు:—

సీ. గీ. తత్తరమున నాపోశన మెత్తఁబోయి, భూసురుం డెత్తు నుత్తరాపోశనంబు. 164

స్వాంతశబ్దమునకు శృంగారనైషధమునందు:—

గీ. అధికశోకకషాయితస్వాంతుఁ డైన, నరపతికి విన్నవింపకు నాయనస్త
హైత్యదోషోదయంబునఁ [1]బరుస నైన, జిహ్వకును బంచదారయుఁ జేఁదు గాదె.
(2-82)

1 పరుసు.

విరాటపర్వమునందు:—

ఉ. స్వాంతము బాహుగర్వఘనసంతమసాంధము గాఁగ శంక యా
వంతయు లేక కీచకుఁ డహంకృతి ముంగలినాగమంటపా
భ్యంతరసీమఁ జొచ్చి దరియం జని యారసి సెజ్జఁ గాంచి య
త్యంతముదావహం బగుడు నంను రయంబునఁ గేలు సాఁపఁగాఁ. (2-331) 166

ఏకాంతశబ్దమునకుఁ బారిజాతాపహరణమునందు:—

ఉ. అంతట నొక్కనాఁడు ధనశాంబుజనేత్రుఁడు వచ్చి రుక్మిణీ
కాంతగృహంబులోన శశికాంతశిలామయవేదిమీఁద నే
కాంతమునందుఁ గొందఱు మృగాయతనేత్రలు గొల్వ జూద మ
త్యంతవినోదకేళి మెయి నాడుచు నుండఁగ నచ్యుతంబుగాఁ. (1-43) 167

ఆదిపర్వమునందు:—

సీ.గీ. కామసుఖసంగములకు నేకాంతగృహము,పాలిచిపాలిచియు ధర్మార్థములకునిదియ
యాస్పదంబన వర్గత్రయానురమ్య,లైనజనుల కెంతయునొప్పు నప్పురంబు.(8-74)

న. సిద్ధాంత రాద్ధాంత బత్తాంత సా)... నితాంతాదిశబ్దములు కన్నిటికిని ఇటువలెనే రెండును నడచును. 169

న. నారాయణశబ్దమునకు, నారాః ఆపః అయనం స్థాన మస్య నారాయణః. 'విష్ణు ర్నారాయణః కృష్ణ' ఇత్యమరః.

ఆదిపర్వమునందు:—

ఉ. పాయక పాకశాసనికి భారతఘోరరణంబునందు నా
రాయణునట్లు దాను ను ధరామరవంశవిభూషణుండు నా
రాయణభట్టు వాఙ్మయధురంధరుఁ డుక్తి కేష్టుఁడు న్సహా
ధ్యాయుఁడు నైననాఁ డభిమతంబుగఁ దోడయి నిర్వహింపఁగాఁ. (1-25)170

వాతాయనశబ్దమునకుఁ జారుధేష్ణచరిత్రమునందు:—

గీ. అచ్చరలు నందనంబునఁ జెచ్చుకొనుసు, రాగసుమములు హర్మ్యవాతాయనముల
చెంతఁ గాలూఁది తత్పురస్త్రీలకొసఁగి, వేఁడికొనిపోవుదురు కప్రవీడియములు.171

విరాటపర్వమునందు:—

సీ.పా. తరుణులుఁ బతులువాతాయనమ్ముల నల్లనలయ వేఁబోకలమలయపవను.(2-238)

ఉపాయనశబ్దమునకు సుదక్షిణాపరిణయమునందు:—

చ. పలఁ బడి యున్న జక్కవకవం బురుణింపుచు సన్నపైఁటలో
పల బిగియబ్బదోయి కనుపండువు సేయఁగ మొప్పుఁజేతు లా

దలను ఘటించి క్రొమ్మొక్కడి పదంపడి మెల్లన డాయఁ బోయి తొ
య్యాలి విరిబంతి దోయిట నుపాయన మాయన కిచ్చి యిట్లనున్. 173

అష్టమహిషీకల్యాణమునందు:—

ద్వి. ఇంతులమేల్బంతియిడిన సేనంతి, బంతి చేదోయి నుపాయన మిచ్చి. 174

రసాయనశబ్దమునకు ననంతునిఛందమునందు:—

ఆ. నాస్తి యనక మహి ననంతసంపదలు న్నారాయణుండొసంగు రమ్య మగుర
సాయనంబు బుధుల కతఁ డన నిత్యసౌమనస్యయుతులు రెంటి నంటియుండు.(1-21)

జైమినిభారతమునందు:—

సీ. గీ. మట్టిమాత్రంబె పిల్లలమట్టి పేరు, పేరువలెఁ గాదు శారదాపీఠకంబు
వారిలోపలఁ బినవీరువాక్యసరణి, సరసులకు నెల్లఁ గర్ణరసాయనంబు. (1-22)176

రామాయణశబ్దమునకు రాఘవపాండవీయమునందు:—

ఉ. ఏయెడ నర్థగౌరవసమృద్ధియు శబ్దవిశుద్ధి గల్గు [1]దిరం
బై యనవద్యతం బరఁగ నంధ్రవచస్స్థితి భారతంబు రా
మాయణమున్ రచించినమహాత్ముల నాత్మఁ దలంచెద న్జగ
ద్గేయుల నన్నపార్యుని [2]దిక్కన నెఱ్ఱన భాస్కరాఖ్యునిన్. (1-4) 177

జైమినిభారతమునందు:—

తే. మానిజల్పిత మైనరామాయణంబు, స్వరలయగ్రామమూర్ఛనాసరణు లెఱిఁగి
గానశక్తుల మెఱసి సాక్షాత్కరింపఁ, బాడి రాలాపములఁ బ్రశస్తముగ ముట్ట. (6-96)

వ. పరాయణ, పలాయన, బాదరాయణ, సాంఖ్యాయన, శాకటాయన, కాత్యాయన,
వాత్స్యాయన, బోధాయన, దక్షిణోత్తరాయణాదిశబ్దములను ఇట్టివలెనే రెం
డును గలవు. 179

మార్తాండశబ్దమునకు శృంగారషష్ఠమునందు:—

సీ. గీ. వలవదు భయంబు నా రెంతవార లైన, నట్టివారలు మన కగ్గ మైనవారు
వారు నిరయంబునకుఁ గాఁపు వచ్చువార, లనుచు బుద్ధిఁ జెప్పెమార్తాండసుతుఁడు.

ద్రోణపర్వమునందు:—

మ. ధరణీచక్రము దిర్దిరం దిరిగె మార్తాండుండు కుంఠీభవ
త్కిరణుం డయ్యె దిశావితానము వడంకె [3]న్నిమ్నన్నదర్చన్మహీ

---

1 దృఢంబై (ప). 2 దిక్కసుధీమణి నెఱ్ఱసత్కవిన్ (అచ్చుప్రతి). 3 మిన్నె దిర్చెన్ (వా); మిన్నుమోసెన్ (ప).

ధరసంతానము లోన గ్రక్కదలె [1]నుద్ఘాంతంబులై యంబుధుల్
పొరలె న్గట్టులమీఁద బెట్టుపిడుగుల్ [2]మ్రోసె న్నితాంతధ్వనిన్. (5-877) 181

వ. బ్రహ్మాండాదిశబ్దములకును ఇటువలెనే అచ్చును హల్లును జెప్పఁదగును. 182

ఉపసర్గసంధికిఁ జంద్రికాపరిణయమునందు:—

ఉ. అంతట రుక్మబాహువసుధాధిపనందన యొక్కనాఁడు శు
ద్ధాంతగృహంబు వెల్వడి విహారరతిం జనుదెంచె నెచ్చెలుల్
చెంతలఁ గొల్వ గుంజదళిశింజితరంజితకుంజమంజుల
ప్రాంతగళత్ఫలాసవరతాంగజఘోటికిఁ బుష్పవాటికిన్. 183

కవిజనాశ్రయమునందు:—

ఉ. మానుగ విశ్రమాక్షరసమంచితమై స్వరమాఁదినం దదీ
యానుగుణాక్షరంబ కొని యైనను జెప్పఁగ నొప్పు నీక్రియన్
భానుసహస్రభాసి వృషభాధిపుఁ డన్నటు లర్థయుక్తమై
పూనినచో నఖండవడి పొల్పగు నాదికవిప్రణీతమై. (సం.66) 184

వ. ద్వారశబ్దమునకు, ద్వే అరే పార్శ్వే యస్య తత్ ద్వారమ్. 'పృషోదరాదీని యథోపదిష్ట' మితిసూత్రేణ ద్విశబ్దాంశస్య ఇకారలోపః అకారాదేశః.

ఉ. వారక వారకామినులవత్తులచారుకుచోపగూహముల్
గోరక కోరకోల్లసితసంజములం జిగురాకుపానుపుల్
చేరక చేరకేరళకళింగకుళింగనరేంద్రమందిర
ద్వారవిహారులై సిరుల నందక నందకపాణిఁ గొల్వరో. 185

హల్లులకు నిర్వచనోత్తరరామాయణమునందు.—

ఉ. వారలు వారిభూరిపరివారముతోన విమాన మెక్కి రాఁ
గా రఘునందనుం డరిగి కాంచనతోరణచిత్రమైన త
ద్వారనికాయమైననిజపట్టణ ముత్సుకవృత్తిఁ జొచ్చె నిం
డారుమదంబున న్భరతునాకృతి బాలిశవృత్తిఁ గ్రాలఁగాన్. (1-84) 186

క్యజ్ ప్రత్యయాంతములు.

వ. కుమారవ దాచరితా శక్తిః కుమారాయితశక్తిః కుమారాయితయా శక్త్యా శాలత ఇతి కుమారాయితశక్తిశాలీ. కుమారసమానపరాక్రమద్యోతవా నిత్యర్థః.

---

1 నుత్కాంతంబులై (ముద్దరాజు రామన్నకవిసంజీవని). 2 మ్రోసెన్నమోఘోగ్రతన్; మఱికొన్ని పాఠభేదములును గలవు.

ఆదిపర్వమునందు.—

ఉ. ఆయమ గర్వము న్విడిచి యన్యపథు ల్పని సేయ నిట్లు గాం
గేయభుజాశ్రయంబున నికృత్తవిరోధిసమాజుఁడై కుమా
రాయితశక్తిశాలి ధృతరాష్ట్రుఁడు రాజ్యము సేయుచుండె న
త్యాయతకీర్తితోఁ దనకు హస్తిపురం బది రాజధానిగాన్. (5-6) 187

వ. భద్రవ దాచరితా మూర్తి ర్యస్య తత్ భద్రాయితమూర్తిః శోభనమూర్తిమ దితి యావత్, అయ మపి క్యఙ్ ప్రత్యయాన్తః.

విరాటపర్వమునందు:—

ఉ. శ్రీ యన గౌరి నాఁ బరఁగు చెల్వకుఁ జిత్తము పల్లవింప భ
ద్రాయితమూర్తి యై హరిహరం బగురూపము దాల్చి "విష్ణురూ
పాయ నమ శ్శివాయ" యని పల్కెడుభక్తజనంబువై దిక
ధ్యాయిత నిష్ఠఁ బొల్చుపరతత్త్వముఁ గొల్చెద నిష్టసిద్ధికిన్. (1-1) 188

వ. ఈరెండుపద్యములయందును నన్నయ తిక్కనగార్లు కుమారభద్రశబ్దములు క్యఙ్ ప్రత్యయాంతములు చేసి సంయుక్తవిశ్రాంతంబులు గాను బ్రయోగించిరి. అది గనుక గొందఱా రెండుశబ్దములమీఁదను, అకారము లున్నవి నిత్యసమాసవిశ్రాంతు లని భ్రమయుదురు. శబ్దమాత్రమునలన వానికి దీర్ఘములు వచ్చినవి గాని అందులోపల అత్తులు లేవు. 189

5. దేశ్యనిత్యసమాసవిశ్రాంతులు.

తే. శబ్దశాసనముఖకవీశ్వరకృత ప్రబంధములలక్ష్యములఁ గనుపట్టుకతన
దేశ్యనిత్యసమాససంధికిఁ బొసంగు, వడి స్వరంబైన వ్యంజనవర్గమైన. 190

క. రూపఱఁ బెంపఱఁ బెల్లఱ, యేపఱచుట గ్రిక్కిఱియుట నిలఁ గ్రచ్చఱయుం
జూపట్టియుక్కఱ మొదలుగ, జ్ఞాపతి యివి దేశ్యనిత్యసమసనపదముల్. 191

వ. కొందఱు వీనిపేరే దేశ్యాఖండములును అందురు. 192

అనంతునిఛందమునందు:—(పేజీ. 81)

తే. అఱ యనంగను బోవుట కర్థమైన, సంధి నిత్యసమాసోక్తి జరుగు రెంట
నసురవీరుల నెల్ల నుక్కఱ వధించె, భానుకులుఁడు రావణుని నేపఱచె ననఁగ.

ఆరణ్యపర్వమునందు:—(3-345)

క. ఎఱకలు గలకులశైలము, [1] తెఱఁగున మై రయము మెఱయ దివికి నెగసి బి

1 తెఱఁగు మెఱయ నంత నరిఁడు.

ట్టఱుము జలధరము క్రియ నక్కఱఁ దద్వనపెల్ల నద్రువ వార్చుచుఁ గడిమిన్.

యుద్ధకాండమునందు:—

చ. ఎఱిఁగియెఱింగి మున్నతఁడె యొగ్గొనరించినదానికై కదా
చెఱఁ గొని వచ్చితిం బిదప సీత వృథాకథ లింక నేల పెం
పఱ బ్రతు కింత తీయనె ఖరాదులచావున కేమి చింత నీ
మఱఁదలిబన్న మేపగిది మానిని యీగును సంధిఁ జేసినన్. (784) 195

వశిష్ఠరామాయణమునందు:—

ఉత్సాహ. మఱియుఁ బెక్కుయోనులందు మహిఁ విచిత్రగతులఁ బెం
పఱ జనించి దుఃఖభాజియై చరించి వెండియున్
వఱలువిప్రవరునియింట వాసుదేవుఁ డనఁగఁ దా
నెఱుక గలిగి పుట్టి వేల్పుటేటితీరభూములన్. 196

విరాటపర్వమునందు:—

చ. చిఱునగ వొప్ప గాండివము చెచ్చెర సజ్యముఁ జేసి సేన లు
క్కఱ రభసంబుమై నడరఁ గ్రవ్వడి ద్రోణియు నీడువోక య
త్తఱిఁ దఱుమంగ నస్త్రములు దండడి దార్కొని మండుచుండఁ జి
చ్చఱపిడుగుల్ వడిం దొరఁగుచాడ్పున నంబరవీథి నుగ్రమై. (5-148) 197

లక్షణసారసంగ్రహమునందు:—

తే. అచ్చువాల్గును దేశీయమనియెడి వడి యెన్న నొక్కొక్కచోట గ్రక్కుఱియెఁ గృతుల
సరసలక్షణకవులు గ్రచ్చరనొసర్ప, భంజితాసురసముదాయ యాంజనేయ. 198

నిర్వచనోత్తరరామాయణమునందు:—

చ. ఎఱుఁగవు గాక భోగముల కెల్లను నెచ్చెలి జవ్వనంబు ని
త్తఱి నుడి వోవ కుండ నుచితంబుగ జక్కవదోయిఁ బోలి క్రి
క్కిఱిసినచిన్నిచన్నుఁగవ యుం బెసలారఁగ నాదుచిత్తమ
న్నఱలుసరోవరంబున నవారణకేళి యొనర్పు కోమలీ. (5-14) 199

ఆరణ్యపర్వమునందు:—

చ. ఎఱిఁగితి నిన్ను నేను విబుధేంద్రుఁడ వీవు జగత్త్రయంబు గ్ర
చ్చఱ భవదీయరక్షణమునంద వెలుంగుచునుండు నట్టిని
న్నుఱువుగ నేను వేఁడుకొన నుత్తుఁడఁ గాక మొఱంగి నన్ను న
క్కఱపడి నీవు వేఁడు టిది కర్జమె నిర్జితదైత్య చెప్పుమా. (7-367) 200

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

చ. తతి యగునంతకు నృపునదగ్రత నైచుట నీతి నీవు నా
కఱపినయట్లు సేయుము తగం జని యాతనిఁ గాంచి [1]నన్ను నె
త్తెఱఁగున నైనఁ బొందఁగ మదిం గలదేనియు నింత యేల క్రొ
చ్చెఱ మునివర్గవాహనుఁడవై చనుదెమ్మను మంతఁ దీఱెడున్.(1-176) 201

ఉ. నన్నయముఖ్యసత్కవిజనంబుల కావ్యములందు లేఖకుల్
గొన్నియుఁ బాఠకాధములు గొన్నియుఁ బోకడఁ బెట్టి తక్కువై
యున్నెడఁ గాంచి జానపదు లోడక దిద్దినతప్పుత్రోవ లె
ల్ల న్నిజ మంచుఁ గైకొనిన లక్షణవేత్తలు సమ్మతింతురే. 202

వ. అది యె ట్లనిన సులక్షణసారంబునందు లింగముగుంటతిమ్మన వ్రాసినయప్రశస్తంబు
లగులక్ష్యంబులకు నాశ్చర్యంబు నొంది బహుపుస్తకంబులు నిరీక్షించి వానినెల్లను
బ్రక్షిప్తంబులుగా నెఱింగినవాఁడనై లక్షణవంతంబు లగుపురాతనకవిప్రోక్తం
బులు వివరించెద. 203

ఆదిపర్వమునందు:—

క. నావచనమున నపత్యము, గావించును నీకు గొంతి కడు నెయ్యమునన్
నీవగచినయాయర్థము, సూవె మనంబునఁ దలంతు సుందరి యెపుడున్. (5-135)

ఉద్యోగపర్వమునందు.—

క. తమతండ్రిభంగి నీకును, సముచితముగ భక్తిఁ జేసి సజ్జనుతమా
ర్గమునను జరియింపంగా, నమలమతీ కన్నకొడుకుల ట్లరయఁ జనున్.(2-74) 205

ఆనుశాసనికపర్వమునందు.—

క. అతిథి నినుఁ గోరెనేనియు, నతిఁ గింకిరిపడక యోలమాస పడక నీ
వతనికిఁ బ్రియంబు సలుపుము, సతికిం బతిపనుపు సేయఁ జను నెల్లవియున్.(1-68)

రామాయణమునందు:—

ఉ. అన్నవు తండ్రియట్ల విను మంతియ కా దటమీఁద రాజ వే
మన్నఁ గొఱంత లేదు మణిహారము లాదిగఁ బెక్కుకానుక
ల్మున్నుగ సీత నిచ్చి జనలోకపతిం గని మమ్ముఁ బ్రోవు మీ
సన్నపుకార్యము ల్వలదు సంధియ మే లటు గాక తక్కినన్. (యు. 142) 207

---

1 నిన్ను (వా. ప).

మఱియు, దానియందే:—

ఉ. ఓకపివీరులార సుగుణోదధి నీరఘురాము సర్వలో
కైకశరణ్యునిం గొలువ నిప్పుడు వచ్చితి నొండు గాదు నా
రాక మహాపరాధి యగురావణుతమ్ముఁడ నే విభీషణా
ఖ్యుఁడ వీరు నాసచివు లర్కకులాగ్రణితోడఁ జెప్పరే. (యు.165) 208

దేవకీనందనశతకమునందు:—

మ. చతురంభోధిపరీతభూవలయరాజన్యాలికోటీరరం
జితమాణిక్యవిరాజితచ్చరణరాజీవుండు ధర్మాత్మజుం
డతికార్పణ్యముతోడ మత్స్యనృపతిం దా నాసింపఁడే [1]నిదురా
శ్వతకారుణ్యము గల్గునంతకును గృష్ణా దేవకీనందనా. 209

ఆరణ్యపర్వమునందు.—

చ. ఉరమున రెండు గన్నులు పృథూదరదేశమునందు నోరు ప్ర
స్ఫురితభుజద్వయంబును సముజ్జ్వలదున్నతభావముం గరం
బరుదుగ నుగ్రమైనవికృతాకృతితోడ నశేషసత్త్వసం
హరుఁ డగుచున్నవాని దివిజారిఁ గబంధుని గాంచి రచ్చటన్. (6-357) 210

ఉద్యోగపర్వమునందు.—

చ. అని మది నిశ్చయించి తగ నందఱఁ బిల్వఁగఁ బంచి వారితో
ననిచినమాటలాడి వినయంబునఁ బ్రార్థన చేసి మీరు మా
కొనరినసైన్యము ల్పదునొకొంటికిఁ బ్రాభవ మాచరింపఁ జొ
చ్చిన సకలంబు నొప్ప నభిషేకముఁ గైకొనుఁ డుత్సవంబునన్. (4-140) 211

వ. దీనిమూఁడవపాదంబునందు "పదునొకొంటికి" నని యున్నచోట సంధి గూర్చి స్వరప్రధానవడిగాను సోమయాజులు ప్రయోగించినారు. ఇది తెలియక కొందఱు మూఢులు దేశ్యనిత్యసమాసవడి యని యనుకొందురు. 212

6. నిత్యయతులు.

క. ఏని యనువాంధ్రశబ్దము,తో నతికినపూర్వపదము తుదివ్రాయికి న
చ్చైనను వ్యంజనవర్ణం, బైన రచింపుదురు నిత్యయతు లనుచుఁ గవుల్ 213

శేషధర్మములయందు.—

క. పెట్టఁడు నారకమార్గం, బెట్టిమహాక్రూరకర్ముఁ డేనియుఁ దుద ని
ట్టట్టనక నెమ్మనంబున, నెట్టన హరి తలఁపు గలిగెనేని మహాత్మా. 214

1 తావకాయత (ప).

7. రాగమసంధివళులు.

తే. అ లనుపదంబుమొదలను రాగమంబు, వచ్చుసంధికి నుభయంబు వళికిఁ జెల్లు
నతివ జవరాలు బాలింతరాలు ముద్దరాలు ధర్మాత్మురా లన రాక్షసారి. 215

మనుచరిత్రమునందు:—

ఉ. ఇంతలు కన్ను లుండఁ దెరు వెవ్వరి వేఁడెదు భూసురేంద్ర యే
కాంతమునందు నున్నజవరాండ్ర నెపం బిడి పల్కరించుటల్
గింతియె కాక నీ వెఱుఁగవే మును వచ్చినత్రోవ చొప్పు నీ
కింత భయంబు లే కడుగ నెల్లిద మైతిమె మాట లేటికిన్.(2-41) 216

చారుదేష్ణచరిత్రమునందు:—

క. ఈలలన వేలుపుంజవరాలో యచ్చరయొ కిన్నరవధూమణియో
వ్యాళాంగనయో కాకీ, భూలోకస్త్రీల కిట్టిపొంకము గలదే. 217

8. విభాగవళులు.

క. తులసీభూషణ సంఖ్యకుఁ, దెలుఁగునఁ బరిమాణసంజ్ఞ దేటపఱచుప
ట్టుల నేసి యనుపదమునకు, నలరు విభాగవడి యనఁగ నచ్చును వాల్లన్. 218

కాశీఖండమునందు:—(2-101)

తే. అప్పటికి నియ్యకొంటిఁ గా కంబుజాక్షి, ఋషుల పాలిటికే యింతలేసిపనులు
కౌతుక కాఁబోతు నాఁబోతుఁగుమ్ములాడ, నడిమియాఁ బెయ్య నసవచ్చె నాముఁజూడ.

కావ్యచింతామణియందు:—

ఆ. కృష్ణుఁ డిచ్చు నాలుగేసిచీరలు కూర్మి, నింతులకును నాలుగేసిమణులు
తీవితోడ దోసెడేసిమాడలు కడు, నిం పెసంగ గంపెడేసిసొమ్ము. 220

9. నామాఖండవిశ్రమములు.

ఆ. అప్ప అయ్య అన్న [1]అర నవ్వ అమ్మక్క, ఆయి యనుపదంబు లనుకుసంధు
లుభయమునకుఁ జెల్లుచుండు నామాఖండ, వళు లనంగ నూఁదఁబడక సైన. 221

అప్ప యనుటకు నందితిమ్మన చాటుధార:—

క. ఇప్పటిదాతల సరిగాఁ, జెప్పకురా భట్టుకర్ణశిబిఖేచరులన్
జెప్పుము మూర్తిఘనుని వెం, కప్పను దానమున నిర్భయంబున సభలన్. 222

---

1 అరుసు (వా).

హాలిక్కి భాస్కరునిచాటుధార:—

క. అప్పు లిడునతఁడు ఘనుఁడా, యప్పు డొసఁగి మరలఁ జెందునాతఁడు రాజా
చెప్పఁగ వలె సాహిణిమా,రప్పను దానమున ఘనుఁడు రాజా నటంచున్. 223

అన్న అనుటకు పోట్టూరిగోపన:—

క. అన్నలుఁడు రూపమున సిరి, యన్న కళాయుక్తి భరతునన్న కరుణచే
నన్న సముద్రపు పెదచిన్నన్నకుమారుండు వెంగళామాత్యుఁ డిలన్. 224

తెనాలి రామలింగము:—

క. చిన్నన్న ద్విపద కెఱుఁగును, బన్నుగఁ బెదతిరుమలయ్య పదమున కెఱుఁగు
న్మిన్నంది మొరసె నరసిం, గన్న కవిత్వంబు పద్యగద్యశ్రేణిన్. 225

తేలఁబలుకుటకు విక్రమార్కచరిత్రమునందు:—

చ. అనఘుఁడు సింగనార్యునకు నబ్బయ గోపయమంత్రి చిక్కనా
రనయులు గల్గి రాత్మజులు రాములు మువ్వురు దోఁచినట్లు పెం
పున వెలయంగ నబ్బయకుఁ బుత్రులు పుట్టిరి రామరాజుఁ గే
సనయును బాచిరాజు గుణసాగరుఁడు లింగనయుం గ్రమంబునన్. 226

అయ్య అనుటకు.—

... ...

కాశీఖండమునందు:—

సీ. గీ. నైషధాదిమహాప్రబంధములు పెక్కు, చెప్పినాఁడవు మాకు నాశ్రితుఁడ వనఘ
యిప్పుడు సెప్పఁదొడంగిన యీప్రబంధ, మంకితము సేయు వీరభద్రయ్యపేర. 227
(1-13)

ఊఁదఁబడక ఉన్న దనుటకు ననంతునిఛందమునందు:—

తే. ఒరుల నప్పయ్య యనుపోట నూఁదఁబడక
ద్వివిధ మగుఁ బ్రభూనామాంతవిరమణంబు
మహీ నయోధ్యకు రాజు రాముఁడు యనంగ
నతని[1]పట్టంపుదేవి సీతమ యనంగ. (1-120) 228

రుక్మాంగదచరిత్రమునందు:—

ద్వి. శ్రీకరగుణసాంద్ర చిరయశోచంద్ర
ఆకారచంద్ర రామయభాస్కరేంద్ర. 229

1 పట్టాపు (వా).

అయను అనుటకు ఆంధ్రకవితాపితామహుఁడు:—

క. చేపట్టిన ధూర్తు లగుదురు, కోపించిన రంభఁ గూడుకొందురు జగతిన్
స్థాపింపఁ బోడవఁ జాలని, యాపందలు సాల్వకోన మయసున కనయే. 230

వలకలూరిగోవన:—

ఆ. గోలకొండమలక గోవుల భక్షించుఁ, గొండవీటివిప్రకులము నెల్ల
బాచమయసు చేరి భక్షించుచున్నాఁడు, మలక మేలొ బాచమయసు మేలొ. 231

అవ్వ అనుటకు.—

... ...

అమ్మయనుటకు ఈవనిపెద్దిరాజురామరాజుచాటుధార:—

క. ఇమ్మహిలో మహనీయగుణమ్ముల నీసాటి గలరె నానావిధదే
శమ్ముల శ్రీ రామునిసీతమ్మా మాయమ్మ నిత్యహర్షము లిమ్మా. 232

క. ఇమ్మా మదభీష్టంబులు, కొమ్మా మామ్రొక్కు లెల్ల గురుమతితో మా
యమ్మా రఘునందనుసీతమ్మా సౌభాగ్యసిద్ధిదాయిని యమ్మా. 233

అక్క యనుటకుఁ జాటుధార:—

క. ఇక్కలియుగశక్తులలో, లెక్కింపను ధట్టిశంక లేక ధరిత్రిన్
మిక్కిలి మల్లేశునియా, బక్కను సరివేల్పు గలదె యవనిస్థలిలోన్. 234

క. చొక్కపు శ్రీగిరినిలయుని, మక్కన మదిలో నెఱింగి మనుజులఁ బ్రోవన్
దిక్కయి నిల్చినయాయం, బక్కను సరిగలదె సకలభాగ్యస్ఫురణన్. 235

ఆయి యనుటకు రావపూడి వెంకటయ్యచాటుధార:—

క. వ్యాయామజనితమాయా, పాయసమస్తాఘములు నివారణ మగు దు
ష్కాయంబు పూత మగు గం, గాయిని బొడగన్నఁ దాన మాడినమాత్రన్. 236

వణుకూరిగుర్వరాజు శమంతకమణిచరిత్రమునందు:—

ఉ. కాయవచోమనస్సులనకల్పితదోషము లెల్లఁ బాయఁగా
నాయెదలోన నిత్యము సనాతనధర్మముఁ బూని యర్మిలిన్
బాయక కొల్తు రామనరపాలనిరంతరసౌఖ్యదాయి సీ
తాయి సమస్తశోభనవిధాయి [1]మహాత్ఫలసిద్ధిదాయిఁగన్. 237

1 మహాఫలసిద్ధి అనియుండవలెను. లేకున్న 'మహతాం ఫలసిద్ధిః' అని షష్ఠీ సమాసము చేసికొనినయెడఁ దృప్తిఁజెందవగును.

10. పంచమీవిభక్తివిరామము.

ఆ. తత్సమంబుఁ జేయుతఱిని బంచమి కన్న, నంటె ననువిభక్తు లనుసంధి
మెలఁగుఁ గృతులఁ బంచమీవిభక్తివిరామ, మనఁగ వచ్చు ననుచు మాల్లనకును. 238

చమత్కారరామాయణమునందు:—

క. నిన్నుఁ జెఱఁ గొన్న హైహయు, కన్నన్ దోర్వీర్య మెక్కు డగు భార్గవు లీ
ల న్నిర్జించిన రాముని, కన్నను శూరుండు ముజ్జగంబులఁ గలఁడే. 239

ఆదిపర్వమునందు:—

చ. వితతమఖప్రయోగవిధివిత్తము లుత్తమధీయుతు ల్లగ
న్నుతసుమహాతపోధను లనుగ్రహనిగ్రహశక్తియుక్తు లీ
క్రతువున ఋత్విజు ల్కమలగర్భసమానులు పూర్వదిక్పతి
క్రతువున యాజకోత్తములకంటెఁ బ్రసిద్ధులు సర్వవిద్యలన్.(2-227) 240

11. కాకుస్వరవళులు.

క. పలుకులతలఁ గలవ్రాలకు, వల నగుచోఁ బ్లుతము నిలిపి వానికి రెండున్
నలులుగఁ జెప్పినఁ గావ్యంబుల నది కాకుస్వరంబుఁ బ్లుతవళియు నగున్. 241

ఆ. ఏకమాత్ర హ్రస్వ మిరుమడించిన దీర్ఘ, మయ్యె మూఁడుమాత్ర లయినఁ బ్లుతము
భీతశోకతర్కగీతదూరాహ్వాన, సంశయార్థములను జరుగుఁ బ్లుతము. 242

భీతిప్లుతమునకు భాస్కరుని రామాయణమునందు:—

ఉ. ఏ జనకాత్మజ న్దశరథేశ్వరుకోడల రాముభార్యఁ జూం
డో జనులార యడ్డపడరో సురలార సురారి కంచు నం
భోజదళాక్షి శైలవనభూములు దాఁటుచు భీతి నేఁగుచో
నీజలరాశిఁ జూచి మది నెంత దలంకెనొ యేమి సేయుదున్. (యు.41) 243

మనుచరిత్రమునందు:—

ఉ. ఎవ్వతె వీవు భీతహరిణేక్షణ యొంటిఁ జరించె దోఁట లే
కివ్వనభూమి భూసురుఁడ నేఁ బ్రవరాఖ్యుఁడఁ ద్రోవ దప్పితిం
గ్రొవ్వున నిన్నగాగ్రమునకుం జనుదెంచి పురంబుఁ జేర నిం
కెవ్విధిఁ గాంతుఁ జెప్పఁగదవే తెరు వేది శుభంబు నీ కగున్. 244

శోకప్లుతమునకు రామాయణమునందు:—

శా. అన్నా లక్ష్మణ నిన్నుఁ బుణ్యనిధి నే నజ్ఞానినై పల్కితి
న్నన్నా పాపము వచ్చి ముట్టుకొనియె న్నాపాలిదైవంబ హై

యిన్నిచుం బరిమార్చ వేగఁ బఱతేవే నన్ను రక్షింపు మీ
యన్నం గ్రక్కునఁ జీరవే యరుగవే యత్యుగ్రశీఘ్రంబునన్. (అర. 2-111)

తర్కప్లుతమునకు హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానమునందు.—

శా. ఓరీ రాజకులాధమా నృపులు లేరో వేఁట రారో మద
క్రూరాభీలమృగావళిం దునుమరో ఘోరాటవుల్ లేవొ నా
యారామంబు గలంచి జంతుతతి మాయం జేసి యస్మత్కుమా
రీరత్నంబులు వేఁడ వచ్చినను వారిన్ నొంచినా వేమిరా. (2-147) 246

శాంతిపర్వమునందు.—

మ. అనుమానింపక తోడఁబుట్టులనె కాదా తున్మి తూఁటాడె నెం
దును గ్రొన్నెత్తురు లేఱులై పఱవ నిందున్ దుగ్రతన్ దైత్యులన్
మును లవ్వీరు భజింపరో క్రతువు లామోదంబుతో నన్యుహా
త్మునిఁ జేయింపరొ యూర్ధ్వలోక మది కాదో నాక మూహింపుమా. (1-287)

రంగనాథునిరామాయణమునందు.—

ద్వి. అట్టినామీఁద నీవా యలిగెదవు, పట్టి చెట్టలు వాపి సాఱ వైచెదను. 248

ఆనుశాసనికపర్వమునందు.—

ఉ. ఆనరనాయకుం డోకమహాధ్వర మెంతయు వేడ్కఁ జేయఁగాఁ
బూని సుహృన్మురావలికిఁ బూజ యొనర్పఁగఁ దాను బ్రాహ్మణుం
డై నయ మారఁగా ననలుఁ డాతనిపాలికి వచ్చి నాకు నీ
వే నృప నీదుపుత్త్రిఁ గృప యేర్పడ దానముగాఁగ నావుడున్. (1-58) 249

దూరాహ్వానప్లుతము:—

తే. అదితేయార్చితాంఘ్రిపద్మా యనంగ, ద్వారకాపురమధ్యపద్మా యనంగ
నసురకులవైరివీరులారా యనంగ, రసికచిత్తాబ్జవాసులారా యనంగ. 250

కళాపూర్ణోదయమునందు:—

మ. అకటా యేమని దూరుదాన నిను నాథా వేఁగుజా మయ్యెఁ బొం
దిక గాఁ బాదము లొత్తరమ్మనుట గాని యొంటి యేమో కదా
నికటక్షోణికిఁ జేర రమ్మనుట గాని కొంత నెయ్యంపుపూ
నికతోఁ గన్నుల విచ్చి చూచుటయు కాని లేదోకింతేనియున్. (4-112) 251

సంశయప్లుతము:—

ఆ. హరి యనంగ నాతఁడా నిన్నుఁ గంసు న్వధంచెఁ గృష్ణుఁ డీతఁడా యశోద
కాంతభాగ్య మబ్బనే కోటి నాకోటి, నెంత కట్టు గలుగునే తలంప. 252

రామాభ్యుదయమునందు:—

సుగంధి. అంగనాలలామఁ గానవా లతాకుడుంగమా
తంగమా భుజంగమా పతంగమా కురంగమా
లుంగమా లవంగమాతులుంగమాధవీనట
ద్భృంగమా వనీరమా కరీరమా సమీరమా. (5–239) 253

విజయసేనమునందు:—

ఉ. వల్లభుఁ డేగు దుర్లభుఁడు వాని దెసం దగు లూఁది యుష్మయిన్
దల్లడ మంది దేల యుచితస్థితికి న్ననుఁ బాపఁ జూపినన్
దల్లియు బంధులోకమును దండ్రియు నే మనువా రలింగిరే
నుల్లము యిట్లు నీకుఁ దగునో తగదో పరికించి చూడుమా. 254

రామాయణమునందు:—

క. జనకజకు సుమిత్రానందనునకుఁ బ్రణమిల్లి సముచితస్థితి దర్భా
సనమున నుండఁగ రఘుపతి, యనుజన్మునిఁ జూచి సేమమా [1]జనపతికిన్. (అ.258)

12. ప్లుతయుగవిశ్రామములు.

క. తా మేవర్ణము లైనను, హ్రస్వాండలమునను బ్రాణమైత్రి గలిగినన్
దామోదర ప్లుతయుగవిశ్రామము లనఁగాఁ బ్లుతాక్షరద్వయ మమరున్. 256

వజ్రపంజరశతకమునందు:—

ఉ. శ్రీగజగామినీమణిని సీతను గానిరపాయిఁగాఁ ద్రిలో
కీగృహమేధిఁగా గరుడకేతనుఁగా భవరోగవైద్యుఁగా
నాగురువాన నిన్నె మది నమ్మితి వేలోకవేల్పుఁ గొల్వ నీ
వే గతి కావవే రఘుపతీ శరణాగతవజ్రపంజరా. 257

ఈపండ్రెండును నుభయవళిభేదంబులు.

ఇంకఁ బ్రాసయతు లెట్టి వనిన:—

ప్రాసయతులు.

గీ. గీతముల సీసములను సంగీతములను, విరతి విడనాడి యొక్కొక్కచరణమునను
రెంటికిని బ్రాసవర్ణంబు నంటఁ బలుకఁ, బ్రాసవిశ్రాంతు లండ్రు కబ్బముల వాని.

ఆ. దేవకీకుమార గోవర్ధనోద్ధార, తోయజాక్ష పాండవేయపక్ష
ఘనవినీలగాత్ర మునిజనస్తుతిపాత్ర, యదుకులాబ్ధిసోమ కదనభీమ. 259

అగ్రామ్యవిరామంబులు:—

ఆ. వికటకవులు కొన్ని వింతలు గల్పించి, కవిజనాశ్రయమునఁ గలిపినారు

---

1 రాజునకున్.

వానిఁ గైకొనంగ వల దప్రయుక్తంబు, లేల సెప్ప భీముఁ డెఱిఁగియెఱిఁగి. 260

వ. అవి యెవ్వి యనిన. 261

క. వెలయఁ గకారాదులు భ్రాతలమున నైదైదువళులు దా మగు ననుచుం
లలనామదనుఁడు రేచన, నలినభవనిభుండు గుణవతంసుఁడు చెప్పెన్. 262

వ. ఈపద్యములోఁ జెప్పినయయఃదువర్గములయందును మొదలివర్ణములు నాల్గింటికి వర్గవళ్లు గనుకఁ జెల్లుబడి యవి యన్నియు దాపలఁ బూర్ణబిందువు లేకుండిన ననునాసికములకుం జెల్లవు. అబిందువు లున్నట్లాయెనా బిందుయతులు గనుక నవియు చెల్లును. ఈభేదము చెప్పనందుచేత నీపద్య మగ్రాహ్యము. 263

అగ్రాహ్యసంబంధవళులు.

క. దడలకు భేదము లెంచక, వడియును బ్రాసంబు నిలుప వచ్చును గృతులం
దది యె ట్లన్నను శ్రీహరి, దోడిబడి దానవులఁ జంప దులి యాయె ననన్. 264

వ. ఈచెప్పినదడలకు పదాదినున్న చతుర్థవర్గసరళము ఆదేశమై వచ్చునప్పుడు ఆదేశయతిగాఁ జెప్పవచ్చును. అదియుఁ గాక ఆరెంటికిని దాపలించి సెలసున్నలున్నప్పు డనుస్వారసంబంధయతులు గనుక అటుపిలెను జెప్పవచ్చును. అవి గలుగఁ జెప్పలేదు గనుక నిదియు సమ్మతము గాదు. 265

అగ్రాహ్యవర్ణచతుష్టయవళులు.

క. యరలవ లనునినాల్గును, వరుసం దమలోన వళ్లు రయమునఁ జెల్లుం
ధరశషసహావర్ణంబులు, సరవి నొకటి కొకటి చెల్లు హరినిభరేచా. 266

వ. ఈమొదలను జెప్పినయరలవలకు నాల్గింటికిని చెల్లుబడి గాదు. శషసహాలలోపలను తొలుతటివిమూఁడును ఊష్మవిశ్రాంతులు గనుక చెల్లును. వానికి హకారము చెల్లదు. ఇవి తెలియక చెప్పినకతంబున ఇదియు అప్రయుక్తమే ఆయెను. 267

అగ్రాహ్యభేదవర్గయతులు.

క. ధరఁ బఫబభమాక్షరములు, పరువడి నియేనుగూడ వాతోఁ జెల్లుం
సరి సంభావన వడి యన, మరుదీమము లేమ కీరవాణి యనంగన్. 268

వ. పంచమువర్గాక్షరము లైదింటిలోనున్న వబల కభేదయతి గనుకను ప్రథమద్వితీయచతుర్థవర్ణములు వకారమునకు నభేదవర్గయతులు గనుకను అవియు నిలుచును. మకారము నడవదు. ఇది విచారించక చెప్పినాఁడు గనుక నిదియు అబద్ధమని తెలిసికొనునది. 269

తే. భ్రమితభువనార్ణవంబుతో ద్రంత సరియె, రమ్యమణిరాజరాజుతో లక్క సరియె
లలితవీణారవంబుతో ధక్క సరియె, యనఁగఁ జెల్లు నభేదాఖ్య నమరువళ్లు. 270

వ. ఈమూఁటిలోపలను భకార వకారములకు నభేదవర్గవిరతి గనుక ప్రయోగించ వచ్చును. లవర్ణ ధవర్ణములకు నభేదవర్గయతులును గావు. కనుక ప్రయోగించరాదు. రేఫమునకును లకారమునకును గ్రాహ్యంబు గాదు. వానికిని లక్షణవిలాసమువారు తెలియక *కొన్ని యుదాహరణంబులు వ్రాసినారు. అవియును వివరించెద. 271

శృంగారనైషధమునందు:—

క. శ్రీలాటరాయ యభినవ, లీలామకరాంక చంద్రరేఖాంకురచూ
డాలంకారపదాంబురు, హాలింగితసుఖితనిర్మలాంతఃకరణా. (1-110) 272

రామాయణమునందు:—

క. దానవసుందరు లత్తటి, జానకి నందలమువీఁద సమ్మద మొదవన్
గా నిలుప శారదాభ్ర వి, లీనత నేపారుచంద్రరేఖయ పోలెన్. (యు.2828)273

వ. సంస్కృతమునందు రేఖాలేఖాశబ్దములు రెండును గలవు గనుక ఈరెండు పద్యములయందును చెప్పినరేఖాశబ్దము మొదల ద్వితీయాంతస్థ మని యెఱుఁగునది. 274

హరిశ్చంద్రునికథయందు:—

ద్వి. చీఁకటి విరియించుఁ జిఱునవ్వు పసిఁడి, రేకులతో నెదిరించుచెక్కులును. 275

వ. కొందఱు రేకులతో మురాళించుచెక్కులును అని చదువుదురు అది వ్రాఁతతప్పు గాని కవిహృదయము గాదు. 276

వసుచరిత్రమునందు:—

శా. ఓలంబాలక యోల యోల యన నోలోలంచు మేలంబునన్
లోలంబాలక యోర్తు గుంకి బిసవల్లు ల్మున్ని తూఁటాడి కెం
గేలం బూని తటాలున న్వెనగ సె నక్షీణాంబునాథాంబుజా
క్షీలోకంబు జయించి వారలయశశ్శ్రీఁ దెచ్చుచందంబునన్. (3-162) 277

వ. ఈపద్యము రెండవచరణము మొదలను లోలంబాలక గుంకియనిక విహృదయము. ఇది గానక కొందఱు "ఇందిందిర శ్చంచరీకో రోలంబో బంభరోపిచ" అని నిఘంటువున ఉన్నదని రోలంబాలక యని చదువుదురు. ఇట్లని రామరాజభూషణము తలంపుగాదు. 278

క. వణ లనురెండక్కరములు, కును వడి ప్రాసంబుఁ బెట్టుకొన వచ్చుఁ గృతిన్
విను ఱరల కిట్ల పెట్టం, జను లళల కభేద మరయ సర్వజ్ఞనిధీ. 279

* (వా) ప్రతిలో 'సుప్రూర్వానునిర్ణయము' అని ఈతావున 'తలసీల' కలదు.

వ. ఈచెప్పినమూఁటిలోపలను మొదలం జెప్పిననణలకును సరసపడియు కడను జెప్పిన లళలకు అభేదవిరతియుఁ గనుక నీరెండును గూర్పవచ్చును. నడుమను జెప్పినరఱలకు "రయోస్తునిత్యంస్యాత్" అని శబ్దశాసనసూత్రము కలిమింజేసి యేకతరయతు ల గుటనుం గూర్పరాదు అటుగనుక ఈపద్యమును బ్రశస్తము గాదు. 280

ఇవి నలువదియొక్కటియు యతిభేదంబులు.

ఇంకఁ బ్రాసస్వభావం బెట్టి దనిన.

మూ. సూ:—ద్వితీయో వర్ణః ప్రాసోఽత్ర పాదపాదేషు, కించ ప్రాస స్సర్వేషు చైక ఏవ స్యాత్. 22

తే. ప్రథమపాదద్వితీయాక్షరంబు ప్రాస, మయ్యెఁ బదపద్యముల నడుగడుగునందు
నదియు రెండవవర్ణ మై యమరు సీస, గీతదండకమంజరీకృతులఁ దక్క. 281

ప్రాసపూర్వాక్షరనిర్ణయము.

క. గురులఘువులలో నెయ్యది, మురహర తొలిచరణమునకు మొదల నిలుచు ని
ద్ధర నాపై నిడుఁ బ్రాసా,క్షరములఁ బూర్వమున నదియ కదియింప నగున్. 282

ఆ. దాసపారిజాత వాసవావరజాత, ఘనఘనాఘనాంగ దనుజగర్వ
భంగ యనుచు నిట్లు ప్రాసములకు గూర్ప,నలయు నొక్కభంగి వ్రాలు కృతుల.

ఆ. క్రింద జడ్డలును బిఱుంద బిందువులును, నూఁది ప్రాసములకు నుండె నేని
హ్రస్వ మొకటి నిడుదయక్కరం బొక్కటి, వానిమొదల నిలుప వచ్చు నెందు.

ఆ. పక్షిరాజపత్ర రాక్షసతృణదాత్ర, దంతిభయవిరామ శాంతిధామ
యింద్రనీలమూర్తి సాంద్ర పాండురకీర్తి, యనఁగఁ బ్రాసమాత్ర కౌదు లొప్పు.

ఆ. వేదవేద్య యసమవృత్తపాదములను, బ్రాసనియమరహితపాదములను
వలసినట్లు మొదలి వ్రాలు సెప్పఁగ నొప్పు, నొక్కదానగురువు నొకట లఘువు.

స్వస్థానార్థసముచ్చితోపజాతివృత్తము.

క్షమాకళత్రున్ వనజాతనేత్రున్, గామేపలీశుం ద్రిజగత్ప్రకాశున్
దయాలసీలు న్సముదారశీలున్, హేమాక్షవైరి న్భజియింతు శౌరిన్. 287

ఆ. వారిజాతగర్భవామదేవసహస్ర, నయనముఖ్యపుణ్యనామ యనుచుఁ
బ్రాసనియతి లేనిసీసాదిపదముల, మొదల రెండు నిట్లు గదియుచుండు. 288

ప్రాసాక్షరమైత్రి.

తే. ప్రాసముల కెల్లఁ దుల్యాక్షరంబు లైనఁ, జాలు స్వరభేద మైన దోషంబు లేదు
చరణములకడఁ గూర్చుప్రాసముల కెల్ల, నన్నియేఁ సమస్వరంబులై యమరవలయు.

ఆ. సరసిజాతనేత్ర దురితగుల్మలవిత్ర, హరితనూజమిత్ర గరుడపత్రి
ధారుణీకళత్ర నీరదాసితగాత్ర, యనుచుఁ గూర్ప వచ్చు నచ్చు లెల్ల. 290

క. దురితద్విపహర్యక్షా, నరకమురాసురవిపక్ష నాళీకాక్షా
శరధిసుతాలయవక్షా, కరినాయకరక్ష హరముఖసురాధ్యక్షా. 291

తే.*వట్రుసుడు ద్విత్వమును గలవ్యంజనంబు, ప్రాసమైత్రిగా నెడఁబెట్టి ప్రాసములకు
వ్యంజనంబు సమాక్షరం బైనఁ జాలు, వానిపై నేస్వరం బైనఁ బూనవచ్చు. 292

ఆ. సకియ పూర్వజన్మసుకృతఫలంబునఁ, గాక తనువిభానిరాకృతాభ్రి
నిక్కృపాపయోధి దక్కఁగఁ గొనుటకుఁ, దగమె భోజసుతకుఁ దక్కు ననఁగ.

శల్యపర్వమునందు:—

క. చావరు నొవ్వరు పాండవు, లేవురు నని నీవు సెప్ప నిప్పలుకులు దుః
ఖావేశకరము లై చేతోవృత్తిఁ గరంపఁ జొచ్చె దుర్భరభంగిన్. (1-14) 294

కవికర్ణరసాయనమునందు:—

మ. అమరీవిభ్రమరీతిలోలనయనాహాస్తాబ్జదోర్దూయమా
నమణీదండకచామరాగ్రపవమానాస్పందనాందోళన
క్రమశోభాన్నపకుంతలప్రకర ముక్తాహార మయ్యెం దదీ
యమృదుస్పర్శసుఖోన్నతిం బరవశం బై తూఁగుచందంబునన్. (1-64) 295

క. విరమము స్వరప్రధానము, ధరఁ బ్రాసము వ్యంజనప్రధానము నగుటన్
స్వరసంధిఁ జెందునపుడును, బ్రరువిరముగ హల్లు దాన ప్రాసము లయ్యెన్. 296

క. అనలు వెట్టిన నిలువకఁ, దా నూరక యలిగి యాసుదంతిని జేరన్
దానవసంహరుఁ డేక్రియ, చే నిఁకఁ జనుదెంచు నాకుఁ జెప్పవె యనఁగన్. 297

ప్రాసభేదంబులు.

సీ. అర్ధబిందుసమాహ్వయముఁ బూర్ణబిందుఖండాఖండములు సంయుతాక్షరంబు
ధర సంయుతాసంయుతము రేఫయుతలఘుద్విత్వవికల్పముల్ వెస నుభయము
ననునాసికప్రాసమును బ్రాసమైత్రియుఁ బ్రాసవైరంబు స్వవర్గజంబు
ఋప్రాసలఘుయకారప్రాసములు నభేదంబును సంధిగతంబు ననఁగ

తే. బదియు నేడుదెఱంగులఁ బరిఢవిల్లుఁ, బ్రాసములు పూర్వసుకవిప్రబంధములను
గ్రమత లక్షణలక్ష్యయుక్తంబుగాఁగ, జేటపఱిచెద వాని నిశాటదమన. 298

సమప్రాసములు.

తే. పూర్వమున నర్ధమైనను బూర్ణమైన, దిగువ జడ్డక్కరం బైనఁ దగిలి మొదలి
ప్రాస మొండినయెడ సమప్రాస మనఁగఁ, బిదప నన్నియు నట్లనఁ గదియవలయు.

* నైత్యము (ప. వా).

సమప్రాసములం దర్ధబిందుప్రాసము.

ఆ. వీఁకఁ బక్షిముఖుని దాఁకి కోసలవల్లభుఁడు బలాసురాంతకుఁడు పెలంగ
నవనిఁ గూల్చె ననుట నర్ధబిందుప్రాస, మిట్లు గూర్ప వలయు నెల్లకడల. 300

పూర్ణబిందుప్రాసము.

క. పొందింప వలయు నెల్లెడ, బృందావనచారి పూర్ణబిందుప్రాసం
బిందీవరాక్షి భీష్మక, నందనఁ జేకొనియె నందనందనుఁ డనఁగన్. 301

ఖండాఖండప్రాసములు.

క. నిడుపులు వగసున్నలు దమ, కెడమును గలకచటతపల కిలఁ బ్రాసము లై
దొడరును నిర్బిందువు లొ, క్కెడ ఖండాఖండసంజ్ఞ నివశశినయనా. 302

ఆదిపర్వమునందు:—

క. వీఁక [1]బఱతెంచునిరుగడఁ, దాఁకినఁ గడు నలిగి ఘోరతరశరహతి న
మ్మూఁకలు విరియఁగ నర్జునుఁ, [2]డాఁకతమున నేసె నుగ్రుఁ డై రణభూమిన్.(8-208)

విరాటపర్వమునందు:—

క. నాకొఱఁత దీర్చి వచ్చితి, [3]నీకొఱఁతయు యింక సూతుని న్నిగఁ జూడ
న్లోకము వంచింపఁగఁ దగు, చీఁకటి నీ యొకటె నేమి సేయుదొ చెపుమా.(2-271)

ద్రోణపర్వమునందు:—

*సీ. పా. మూఁకలువిరియించి వీఁక నాచార్యాదియోధుల కెల్లను నొక్కఁ జెనసు.(2-126)

రుక్మాంగదచరిత్రమునందు:—

ఉ. ఓకరుణాకలాప వికచోత్పలలోచన యిప్పు డియ్యెడన్
గాకులు చంప కుండ ననుఁ గైకొని కాచినకృపాగుణం
బే కలిగె న్వసింపఁ దగునే తొలిపుట్టువునందు భర్తపైఁ
గాఁకలు సేసినట్టికునకల్మషము ల్విన నీకుఁ జెప్పెదన్. (4-99) 306

ఆదిపర్వమునందు:—

మత్త. తీఁగ యుయ్యెల నూఁగుఁ జల్లనితియ్యమామిడిమోకలం
డాఁగుఁ బువ్వులతేనెసోనలఁ దాఁపుఁ గేతకిఁ జేరుఁ బు

---

1 బఱతెంచినల్గడ (పూ. ము). 2 డాఁకతమున (ప. వా. పె). 3 నీకొఱఁదయు (వా. ప). * మూఁకశబ్దము శబ్దరత్నాకరములో సార్ధానుస్వారముగఁ జేర్చి యీసీసపాదమునే యుదాహరించినాఁడు; కాని యప్పకవిమతమున సార్ధానుస్వారము గాదు.

న్నాగపూగమహాగవీథుల నాట్యము ల్పచరించు నా
భోగనాగలతాగృహంబుల భోగము ల్గనువేడుకన్. 307

రామాయణమునందు.—

ద్వి. మూఁగి చరించున మ్మూకరిను మ్మైదలు, బా గొప్పఁ గొప్పునఁ బరఁగినదాని. 308

వరాహపురాణమునందు:—

క. అచింతామణి ముని తన, పేఁచ మడఁచుదాఁక నీక పృథులోభముచే
దాఁచుకొనుఁ గాక నాచే, నీచే నిఁక మోసపోవునే నరనాథా. 309

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

క. [1]మీటుగతి రథికులను నొక, నాటికి వేవుర వధింతు నరుశరములు నో
నాటి వడవైచునంతను, వేటాడెదఁ బ్రతిబలంబువీరుల నెల్లన్. (4–407) 310

ఆ. బోఁటి యొకతె పెండ్లిపాట పాడఁగఁ జొచ్చె, నాప రానివిరహతాపమునను
బేరు గూర్చి తాను బెండ్లికూఁతురు గాఁగ, గోత్రధరుఁడు పెండ్లికొడుకు గాఁగ.

ఆదిపర్వమునందు:—

క. ఆపన్నగముఖ్యులఁ దన,నీఁపునఁ బెట్టుకొని పఱచి విపినములు మహా
ద్వీపములు గిరులు సకలదిశాపాలపురములుఁ జూపెఁ జని వారలకున్ (2–42)

సంయుతాక్షరప్రాసము.

తే. సంయుతాక్షరప్రాస మై జగతి వెలయు, గర్గుఁ డర్చించు దైవంబు భర్గుఁ డనఁగఁ
బక్ష్మలేక్షణకాంతమూర్తి మనఁగఁ, జంద్రవంశ్యుఁడు భోగదేవేంద్రుఁ డనఁగ. 313

సంయుతాసంయుతప్రాసము.

తే. రలలు తను క్రింద జడ్డలై గ్రాలు వ్రాలు, ప్రాసవర్గంబు లై వానిఁ బాసియైనఁ
గూడియైనను బెఱయకుగులను నిలుచు, సంయుతాసంయుతప్రాససంజ్ఞఁ దనరి.

తే. పాఁడి ద్రచ్చఁగ నిమ్ము నాతండ్రి కృష్ణ
వేఁడుకొనియెద నందాఁకఁ బండ్లు దినుము
దుండగపుచేష్టలును నోటిగాండ్ర తనము
మెండుగాఁ జొచ్చె నీకు నై దేండ్లు కనఁగ. 315

రేఫశ్లిష్టమునకు నాదిపర్వమునందు:—

ఉ. క్షత్రియవంశ్యు లై ధరణిఁ గావఁగఁ బుట్టినవారు బ్రాహ్మణ
క్షత్రియవైశ్యశూద్రు లనఁగాఁ దగు నాలుగుజాతుల న్సదా

1 నీటుగల; మీటులగు (అప్పు. భా).

రిత్రముఁ దప్ప కుండఁగఁ బరిక్షితుఁ గాచినయట్లు రామమాం
ధాతృరఘుక్షితీశులు ముదంబునఁ గాచిరె యే యుగంబునన్. (ఆ. 2-178) 316

వ. మాంధాతృశబ్దము ఋకారాంతము గనుకఁ దకారముక్రింద నున్నది వట్రువ
సుడిగాని కొమ్మురవడి కాదు. అందులకు. 317

కవిశర్ణరసాయనమునందు:—

సీ.గీ. దానగుణశాలి భూసముద్ధరణవతుఁ
డనిశమఘదీక్షితుండు మత్తారిహరిణ
విహృతినిరతుఁడు యువనాశ్వవిభుసుతుండు
ఘనుఁడు మాంధాత నృపుఁ డైనకాలమునను. (2-58) 318

సోమువిహారివంశమునందు:—

శా. నాతో మార్కొన లేరు నిర్జరపురీనాగేంద్రబృందారకా
రాతు లున్నఁగ దేవసంఘములు పోర న్ధీరసంగ్రామకుం
డ్రీత్రైలోక్యమునందుఁ గల్గఁడు రణం బెవ్వోట లేకుండఁ గాఁ
జేతు ల్వేయు వృథాభరం బగుచు వచ్చె న్నేఁ డీ యీమేనికిన్. 319

దేవీవిజయమునందు:—

తే. వాక్త్రిణేత్రాంగనాశచీశక్తు లధిక
సంభ్రమంబునఁ గుంభనికుంభదైత్య
హంత్రిఁ బూజింపుచు త్రయీమంత్రములను
స్తోత్రములు చేసి మంగళారాత్రిక లిడి. 320

పద్మపురాణమునందు:—

క. శ్రీకరచక్రాంకితు లగు, లోకులు శుద్ధులును బూజ్యులును నగుదురు వా
రీక్రియలు లేక యుండిన, బ్రాకృతు లనఁ బతితు లనఁగఁ బడుదురు జగతిన్. 321

లకారశ్లిష్టమునకు రాఘవపాండవీయమున:—

శా. లోకత్రాణరతిం దదాదిమమహీలోకప్రవేశోత్కభా
షా*క్లప్తప్రథమద్వితీయపదగుంజన్మంజుమంజీరగ
ర్జాకల్పామలరామభారతకథాసర్గంబుల న్మించువా
ల్మీకివ్యాసులఁ గొల్చెదం దదుభయశ్లేషార్థసంసిద్ధికిన్. (పీఠిక. 3) 322

రేఫయుతప్రాసము.

ఆ. సుడులు తెలుగులందుఁ బొడమ వావడి, వ్రాలుకొమ్ము క్రొరవడులు గాన

* 'క్లప్త' లో 'క్ల' లకారశ్లిష్టము గాదు. అప్పకవి యీపద్యమును లకార
శ్లిష్టమున కుదాహరణముగ నిచ్చుట ప్రమాదము.

రేఫయుతసమాఖ్యఁగృతులఁ బ్రాసము లగు, సారిదిఁ దమకుఁదామ సుదులఁబాసి.

క. సంగ్రామరంగమునఁ బెల్చ, చం గ్రిమ్మఱుచున్న సాల్వజగతీవరుమే
నం గ్రుచ్చిపార నాటిం, చెం గ్రూరాస్త్రములు నాల్గు శ్రీకృష్ణుఁ డొగిన్. 324

క. ఈక్రియ పలుకునకు మొదలై క్రాలుచుఁ దేలిప్రాస మగుఁ దనతనకే
శ్రీ క్రొమ్ముడిసౌందర్యము, వాక్రువ్వం దరమె యురగవరునకు నైనన్. 325

లఘుద్విత్వప్రాసము.

తే. భువి లఘుద్విత్వసంజ్ఞకంబు లయి కొన్ని
యూఁదఁ బడనిక్రియలతోడ నొకటి కొకటి
ప్రాసముల కగుఁ దమలోనఁ బత్త్రయుగము
విద్రుచె వినతాత్మజుఁడు దిక్కు లద్రువ ననఁగ. 326

వికల్పప్రాసములు.

తే. పంచవర్గంబులను గనుపట్టునట్టి
ఖల్లు లనునాసికాక్షరంబులను గదిసి
తమదుపంచమములుఁ దృతీయములు నగుచు
నమరుఁ బ్రాసంబులకు వికల్పావ్యయముల. 327

తే. ప్రాఙ్నగసమానధృతి సుధారుఙ్నిభాస్య, ప్రఙ్నిచయసక్తకంఠ దావాగ్నిపాయి
వాఙ్మనోహరనుత యసదృఙ్మహాత్మ, దిఙ్మహితకీర్తి యజ్ఞనయుగ్మభేది. 328

ఉభయప్రాసము.

ఆ. ధాత్రిఁ బాణినియమాత్రములను దృతీయోష్మమును ద్రుతంబు నొక్కచోటఁ
గ్రమత షాక్షరము ణకారము నై ప్రాసములకు నుభయసంజ్ఞఁ బొసఁగు రెండు.

త్రైశంకవోపాఖ్యానమునందు:—

క. ఝషకేతుద్విషునకుఁ గిల్బిషపర్వతవృషున కమృతవిషనిధిజామా
త్రిషునకు ఋషిపూజితునకు, విషమాక్షున కింద్రముఖదివిజపక్షునకున్. 330

సాంబవిలాసమునందు:—

క. వసుధాకళత్రునకు స్మారసదళనేత్రునకు మరుదరాతిమదతమో
విసరాంబుజమిత్రునకు, న్విషమశిలీముఖసహస్రనిభగాత్రునకున్. 331

తే. ప్రాణములఁ బాపె నాహవక్షోణియందుఁ, బ్రాణవల్లభఁ గొని చన్న దానవేంద్రుఁ
దమ్ముఁడును దాను గిరిజాతమ్ముతోడ, శరధి బంధించి దాఁటె దాశరథి యనఁగ.

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

ఉ. ద్రోణుఁడు భీష్ముఁడుం గృపుఁడు ద్రోణసుతుండును కర్ణశల్యులున్
బ్రాణము లాసుయోధనునిపాలిప యుండ్రు నిజానుజన్ము ల
క్షీణపరాక్రము ల్సుతు లజేయులు బాహ్లికసోమదత్తు లా
స్థాణున కైన నోడరు పశంబె జయింపఁగ వారి నేరికిన్. (1-299) 333

కాళహస్తిమాహాత్మ్యమునందు:—

మ. ప్రణుతి శ్రేయముఁ గాంచెఁ గుంభజుఁడు లోపాముద్రతోఁ గూడి ద
క్షిణకైలాసము నంబికాహరకృతశ్రీపాదుకాన్యాసమున్
మణిమంత్రౌషధవాసము న్భవమహామాయావిపర్యాసమున్
గణనాతీతనటీవిలాసము సమగ్రశ్రీసముల్లాసమున్. (1-109) 334

కాశీఖండమునందు:—

క. †త్రిణయనునిరాణివాసము, నణిమాద్యైశ్వర్యవితరణామరతరువున్
మణికర్ణిక ముక్తిపథ, మణికర్ణికఁ దలఁచె మౌని మానసవీథిన్. (2-160) 335

రామాయణమునందు:—

చ. రణమున నుగ్రసాయకపరంపర భానుకులం బరామల
క్షణము జగం బవానరముగా విలునేర్పును మద్భుజానిజ్యాం
భణమును జూపి తండ్రి మదిఁ బట్టినచింత దొలంగఁ బెట్టి శూ
ర్పణఖకు నిట్లు వాటిలినబన్నము నీఁగుదు నేనవశ్యమున్. (యు. 544) 336

మధుసేవనమునందు:—

క. పోనుద్యోగముఁ జేసిన, ప్రాణంబా యింక నీకుఁ బాథేయం బీ
మానినిమందస్మితమధు, రాననచంద్రికలు గ్రోలి యరుగుము పిదపన్. 337

శృంగారనష్ఠమునందు:—

క. అనుటయుఁ గృష్ణద్వైపాయనతనయుం డిట్టులనియె నవహితమతి యై
విను మతిగుహ్యము నారా,యణకవచము భక్తవాంఛితార్థప్రదమున్. 338

ఆరణ్యపర్వమునందు:—

చ. కనకగిరిం బ్రదక్షిణముగా శశిభాస్కరతారకాగణం
బనవరతంబు ద్రిమ్మఱు మహామునిసప్తకమండలంబుతో

---

†ఇచ్చట ణత్వము కాదు; కాని శ్రీనాథుఁడు ప్రయోగించినందున సాధుత్వము కల్పనీయము. లేక సామాన్యముగ ణనలకుఁ బ్రాసమైనను ఒప్పుకొనవలసివచ్చును.

ననఘ తదీయశైలశిఖరాగ్రమునందుఁ బయోరుహాసన
*త్రిణయనవిష్ణు లుండుగురు దేవగణంబులు గొల్చుచుండఁగన్. (4-38) 339

అనునాసిక ప్రాసము.

తే. తమకుఁ దాము ద్విత్వంబులై తనరునవియుఁ
బూర్ణబిందులు డాపలఁ బొరయునవియుఁ
గలసి యనునాసిక ప్రాసము లను పేర
నమ లమరుఁ గావ్యములయందు దమకుఁ దాము. 340

క. మిన్నేఱు పాదమున ధా, త న్నాభిని గుసుమశరు నెదం గాంచినని
, స్సాన్నిధ్యము గోరకుటకై, సన్నుతి సేయుదురు నిన్ను సనకాదు లజా. 341

క. తమ్ములను మల్లికాకుసుమమ్ముల మరువాకపత్త్రమాలికలను భ
క్తిమ్మురసంహారుపూజలు, సమ్మదమున సలుపఁ గలుగు సకలార్థంబుల్. 342

ప్రాసమైత్రి ప్రాసము.

తే. గట్టిబిందువుమీఁది బకారమునకు, జమిలిమా ప్రాసమైత్రి నా జరుగుచుండుఁ
గమ్మతావులు వెదచల్లునంబుజములు, శంబరారాతిచేతివాలమ్ము లనఁగ. 343

ప్రాసవైరము.

తే. కబ్బములు రేఫమునకు ఱకారమునకు, మైత్రి గలుగమిఁ గవిశిఖామణులు ప్రాస
వైర మనుచును గలపరు వాని నెందుఁ, గూర్తు రారెండు నెఱుఁగక కుకవిజనులు.

స్వవర్గజప్రాసము.

తే. గ్రంథమంథశబ్దంబులఁ గలద్వితీయ, వర్ణములు రెండును నఘోషవర్ణము లగు
నైన నిజవర్గభవచతుర్థాక్షరములఁ, గలియుఁ బ్రాసంబులను స్వవర్గజము లనఁగ. 345

వ. 'గ్రంథ గ్రంథసందర్భే' యను ధాతువులవలనను 'శాస్త్రద్రవిణయోర్గ్రంథః' అని నామలింగానుశాసనమునందు నానార్థవర్గములోపలను దవర్గద్వితీయాంతములయందే అమరసింహుఁడు చెప్పుటచేతను గ్రంథశబ్దము తనయందు రెండవవ్రాయి తవర్గమునందు ద్వితీయాక్షరమైనఁగాని ప్రాసములయందు చతుర్థాక్షరములకు మహాకవిప్రయోగములు గలుగుటవలనను చెల్లును. 346

అరణ్యపర్వమునందు.—

ఉ. అంధకవృష్ణిభోజకుకురాన్వయభూపతు లెల్ల నీ దెసన్
బాంధవసౌహృదప్రణయభక్తివిశేషము లొప్ప నీమనో

---

*ఇచ్చట ణత్వప్రాప్తి కవకాశములేదు; కాని వ్రాతప్రతులయందు ణత్వమే కనఁబడుచున్నది.

గ్రంథి యడంగఁ జేయు నెసకంబునఁ బూనినవారు లోభమో
హాంధులు ధార్తరాష్ట్రులు నయమ్మువెయిన్నన కుర్వి యిత్తురే. (అ. 4-160) 347

విరాటపర్వమునందు.—

ఉ. బాంధవశాత్రవాకలితభావభవాభవపాశబంధసం
బంధవిరామకామపరిపక్వవివేకనిరూఢభక్తహృ
ద్గ్రంథివిభేదనా పరమకారుణికా పరిమాణదూర దుః
ఖేంధనపావకాయితసమీక్షణ [1]చైత్యమహోద్భుతాత్మకా. (1-383) 348

వ. మంథ విలోడనే యను ధాతువు కవికల్పద్రుమమునందు దవర్గద్వితీయాంతధాతువులలోను బరిగణితమైనది గనుక మంథరశబ్దములోని రెండవవ్రాయి తవర్గమునందు ద్వితీయాక్షరమైనను బ్రాసములపట్లను బూర్వకవిప్రయోగములు గలుగుటచేతను జతుర్థవర్ణములకుఁ జెప్పవచ్చును. 349

ద్రోణపర్వమునందు.—

క. సింధురము మదోద్రేకము, దాఁ దంబై వచ్చునో జనాచార్యునిపై
గంధవహసుతుఁడు [2]గవయఁగ, మంథరగతి నెవ్వఁ డాఁగు మనయోధులలోన్.
(1-88)

ఆముక్తమాల్యదయందు.—

ఉ. కంధరనీలవర్ణ మధుకైటభనాగసుపర్ణయోగిహృ
ద్గ్రంథిభిదోగ్రభోగనిలయాస్వనమద్భుజనప్రవిస్ఫుర
త్స్యందనసన్నిశాపతిరసస్రుతిమద్గ్రహయుగ్ధశీథికా
మంథరకేళికౌధర సమాశ్రితపద్మశిరోధనోదరా. (5-158) 351

వ. బుధ అవగమనే అను ధాతువు వలనను బుధశబ్దములోని రెండవవ్రాయి తవర్గమునందు చతుర్థాక్షరమైనను బ్రాసములపట్లను బూర్వకవిప్రయోగములు కలుగుటచేతను దృతీయవర్ణమునకుఁ జెప్పవచ్చును సుధాశబ్దము మొదలైనవానికిని ఇటువలెనే యని తెలిసికొనునది. 352

ఆదిపర్వమునందు.—

ఉ. కాదన కిట్టిపాటియపకారము తక్షకుఁ డేకవిప్రసం
బోధనఁ జేసి చేసె నృపపుంగవ నీవు ననేకభూసురా
పాదితసర్పయాగమున భస్మము సేయుము తక్షకాదికా
కోదరసంహతిన్ హుతవహోగ్ర మహోగ్రశిఖాచయంబులన్. (2-200) 353

---

1 దైత్య (అచ్చు. భా). 2 గవయన, మంధరగతి (వా. ప).

నరసింహపురాణమునందు.—

క. వేదము లాదిగఁ గల యష్టాదశవిద్యలకు నీవ ద్రష్టవు కర్త
ద్బోధకులును భవదాజ్ఞా, పాదకులు సమస్తధర్మపాలనచతురా. 354

విరాటపర్వమునందు.—

క. ముద మొదవ రమ్యహర్మ్యము, తుది నిలువున నిష్టసఖులతోడ విహారా
స్పద మగు [1]నెళవున మెలఁగెదు, సుధేష్ణ గజ్జాలకములఁ జూచెం బ్రీతిన్. (1-301)

ద్రోణపర్వమునందు.—

క. వింధ్యాద్రి వోలె నాప్రతి, వింధ్యుఁడ వలితో గ్రమూర్తి వెలయ నిలిచి క
ర్ణాంధ్యము లరఁగను దీప్తా, సంధ్యాస్త్రము లస్త్రమారమున పైఁబఱపెన్. (1-135)

విరాటపర్వమునందు.—

ఉ. ఎండను వాన కోర్చి తనయిల్లు ప్రవాసపుఁ బోటనాకనా
కొంటిని వలంగి తిన్నిమరకుం దటి దప్పిన దప్పి వుట్టి నో
క్కండను నెట్టకో యనకఁ గార్యము గల్గినవేళ నేలినా
తండొకచాయఁ జూపినను దప్పిరితేం బని సేయఁ బాప్పగున్. (1-135) 357

ఋప్రాసము.

తే. స్వరము లెల్లను బ్రకృతిభావంబులందు, రానెనకు బ్రాయి యగుఋస్వరంబొకండు
తగుయణాదేశమున రేఫ మగుటఁజేసి, ప్రాసముల కట్ల యగు వళిపట్ల గాదు. 358

క. ధారుణి ఋప్రాస మనం, గా రేఫాత్మకమునను ఋకారము చెల్లన్
నారికి నై నాకనుజుం, బాఋప్రభువఁ గెలిచి తెచ్చె నచ్యుతుఁ డనఁగన్. 359

అరణ్యపర్వమునందు:—

క. అఋషిపుత్రుఁడు గట్టిన, చీరలు వ్యాజలములు నవ్యశిష్టములు మనో
హరములు నాతనిప్రభుకటి, భారంబున నొక్కకనకపట్టము వ్రేలున్. (3-104) 360

లఘుయకారప్రాసము.

తే. ప్రకృతిభావంబుఁ జెందినప్రాసములకు, మొదలియుంపసములు ప్రాసములనునిలుచు
నలిమాలలులేక లఘుయకారాహ్వయములు, నాయుజానితంద్రి ఫణిరాజశాయియనఁగ

కళాపూర్ణోదయమునందు:—

ఉ. ఏయెడ నెన్నఁడుం గననియింపులు గుల్కెడుఁ దద్గళస్వనం
బాయత హైనకౌతుకము నద్భుతము న్మోలపింప నెయ్యె దె

1 నెలవున (పూ. ము).

ద్దీ యిది చాలఁ గ్రొత్త బళి యింకొకమా టిటు నొక్కమా టటం
చాయలరాలవేణి నలకౌధిపమానుఁడు వేఁడె వేఁడినన్. (1-92) 362

అభేదప్రాసము.

తే. రేఫమునకుఁ బై నుండుమాత్రకకుఁ బెద్ద, లా యభేదాహ్వయప్రాస మైయొసంగు
ఖలజనవిపక్ష జలరుహదళనిభాక్ష, కాళియోరగమదదమనకేళి యనఁగ. 363

రాజశేఖరునిచరిత్రమునందు:—

శా. కేళీకాంచనసౌధవీథికలచక్కన్ గొట్టెలోఁ బెట్టి యో
ప్రాలేయాచలకన్యకౌధవక్త్రపాపారంగతా నిద్ర వో
వే లావణ్యపయోనిధీ యనుచు నావిర్భూతమోదంబుతో
జోలల్పాడుదు రక్కుమారకునకున్ శుద్ధాంతకాంతామణుల్. (2-4) 364

రామాభ్యుదయమునందు:—

ఉ. పాలును నీరు నేయుపయుపం గలమావుల వేదవీధి వా
హ్యాళి యొనర్చు నేయులికులాలక తా సితవర్ణ యన్యు నే
బాల సువర్ణదేహమున భాసిలు నానలు మోము వేల్పు ప్రో
యాలు ప్రవీణ మామకమహాకృతినాయకుఁ గృతార్థుఁ జేయుతన్. (1-8) 365

తే. పెద్దలాకును దనకు నభేద మగుట, లళలకు నభేద మట్లను గలుగుకతన
క్షితిని మూఁడవసరళంబు యగులఁ బ్రాసములను లఘ్వలఘులకారములకు నిలుచు.

ప్రభావతీప్రద్యుమ్నమునందు:—

క. జలనిధి యను తెరమఱుఁ గటు, వెడలి నిలిచినట్టియాటవెలఁదియపోలెన్
గడు నింపులు గులుకుమఁ దన, రెను నిపురలక్ష్మి యవధరించితె యధిపా. (1-57)

ఉద్యోగపర్వమునందు:—(1.[illegible])

క. కొడుకులు దాను గుఱ్ఱపు, దళములు కరిఘటలు భటరథవ్రాతములుం
బుడమి చలింపఁగ ద్రుపదుఁడు, గడు వేడుకఁ దోడు నూపెఁ గౌంతేయులకున్.

భీష్మపర్వము:—

క. కొడుకులు దమ్ములు గుఱ్ఱపు, దళములు పెక్కైనబలవితానము తగుమై
నడపింపుచు మెలపున సం,గడములతో నడుచుశకుని కడు నొప్పారెన్. (1-98)

శృంగారనైషధమునందు:—

చ. చిలుకలు గూయునో చెవులు చిల్లులు వోవఁగ నంచు నెన్నఁడు
న్వెడలఁడు నందనోపవనవీథుల కై యట వాళి ఖాగని

ర్త్యలకౌశిరేఖ చేయునపరాధమునన్ గజదైత్యశాసనుం
గొలువఁడు పాకశాసనుఁడు కోమలి నీవెసఁ గూర్మి యెట్టిదో. (4-24) 370

కూర్మపురాణమునందు:—

తోటకము. తాలిమి దూలినతాపసపత్నుల్, వ్రీడమనంబున వీడ్కొని జాఱన్
లోలమదాలసలోచనపఙ్క్తుల్, జాలఁ దలిర్చిరి శంకరులీలన్. 371

సంధిగతప్రాసము.

తే. సంధిఁ గూడినవ్రాలు ప్రాసంబు లైన, నవియె సంధిగతాఖ్యల నమరుచుండు
దివిజు లాశ్చర్య మొంద శౌరి వడఁజెఁ, జెంగి పోసికమధురలోనం గరి నన. 372

శల్యపర్వమునందు:—

క. కవదొనలును గాండీవము, నవల నిడం బనుపు ముందఱ రరదము డిగు మే
ను విడప డిగిరయొద శుభకర, మవు నివ్విఘ మిట్లు సేయఁ మనుడు నతండున్. (2-334)

కళాపూర్ణోదయమునందు:—

శా. ఆవాలుంగనుదోయి యానగు మొగం బాగుబ్బ పాలిండ్లపెం
పావేణీభర మాతనూవిలసనం బాయొప్పు లేఁ జెప్పినం
గైవారం బగుఁ గాదె కేవలశిరఃకంపంబు గల్పించి యా
హా వృట్టింపదె యిత్తుధన్యునకు నయ్యబ్జాక్షి వీక్షించినన్. 374

విరాటపర్వమునందు:—

శా. సింగం బాఁకటితో గుహాంతరమునన్ జేడ్పాటుమై నుండి మా
తంగస్ఫూర్జితయూథదర్శనసముద్యద్గర్వమై వచ్చునో
జం గాంతారనివాసఖిన్నమతి నస్మత్సేనపై వీఁడె వ
చ్చెం గుంతీసుతమధ్యముండు సమరస్థేమాభిరామాకృతిన్. (4-95) 375

లకారప్రాసము, కాకుత్స్థవిజయమునందు.—

శా. మారుం డద్భుతశంఖ మొక్కటిని సంపాదించి దోర్మధ్యక
స్తూరీచర్చ నెపంబునం దనరుకేల్దోపన్ సువర్ణత్వరే
ఖాలిప్సన్ శశి కత్తిఁ జూప నతఁ డుత్కంఠోత్థుఁడై చేరనిం
పారన్ బట్టుట దోఁచెఁ దద్గళము కేశౌఘంబు మోముం గనన్. 376

వ. ఈపద్యములోను 'రేఖాలిప్సన్' అన్నచోటను రభ రాభస్యే యను ధాతువునలనఁ
బుట్టినది లిప్సాశబ్దము గనుక సంధిగతప్రాసమాయెను. 377

అప్రశస్తప్రాసము.

ఆ. అప్రశస్తము లగు ప్రాసజాలము లలం, కారవిస్మితములు గావు గానఁ

దివిరి ధూర్తు లైనకవులు కల్పనఁ జేసి, యొప్పిదంబు లనుచుఁ జెప్ప రాదు. 378

వీథినాటకమునందు:—

ఉ. కందుకకేళి సల్పెదుప్రకారమునం బురుషాయితక్రియా
తాండవకేళి సల్పెదువిధంబునఁ బాపరభామ లేఁతనీ
రెండఁ బ్రభాతవేళ రచియించెను గుబ్బలమీఁదిహారముల్
కుండలము ల్కురు ల్గదల గోమయపిండము లింటిముంగటన్. 379

రామాయణమునందు:—

చ. కడుకొని వేడిబాష్పములు గ్రమ్మి పయిం బడి పర్వ భీతిమై
వడరుచు విన్న నైనహృదయంబునఁ బొల్పగుహారయష్టి ప
య్యెద దడియంగఁ గానఁబడి యంచితనిర్మలరత్నభూషలన్
దదుదితదృశ్యమానమణిధామసముజ్జ్వలభాతి దోఁపఁగన్. 380

ఇవి పదియేడును బ్రధానప్రాసంబులు.

ఇంక శబ్దాలంకారంబు లగునిశేషప్రాసంబు లెఱింగించెద:—

సీ. ప్రాసంబు సులభాక్షరం బైన సుకరంబు దుర్లభం బైనను దుష్కరంబు
తగ రెండుమూఁడునాలుగువర్ణములపదంబుల నెల్ల నొకభంగిఁ బొసఁగెనేని
వరుసఁ గావ్యముల ద్వంద్వప్రాసమును త్ర్యక్షరప్రాసమును జతుఃప్రాసము నగుఁ
బదములఁ దుది నొక్కపగిదియక్షరములు దనరు నంత్యప్రాసమునకు నెంచు
తే. బడిబడిని వర్ణ మొక్కఁడుగ డనవ వెవలఁ, బలుకఁబడు నేని యది యనుప్రాసమయ్యెఁ
గంజలోచన యవి యలంకారశాస్త్రకథితములు వీని నేఁడింటిఁ గానవలయు. 381

సుకరప్రాసము.

క. కమలదళనయన సకలా, గమవేద్య పురాణపురుష కరుణాకర మ
ద్రమహీశప్రియతనయా, రమణ యనుచుఁ బలుక సుకరప్రాస మగున్. 382

దుష్కరప్రాసము.

క. దుష్కృతగిరివజ్రాయుధ, పుష్కరసదనాధినాథ బుధనుత దనుజో
చ్ఛిష్కాశాహార యనన్, దుష్కర మని దీనిఁ బలుకుదురు ప్రాసజ్ఞుల్. 383

ద్వంద్వప్రాసము.

క. వ్యాసమునివినుత గోప, స్త్రీసముదయమానహరణ శృంగారరసా
వాసముగ నిట్లు ద్వంద్వ, ప్రాసము కావ్యములఁ జెప్పఁబడు నెల్లెడలన్. 384

త్ర్యక్షరప్రాసము.

క. తిర మగుఁ ద్రిప్రాసము సుం,దర మగుమూర్త్యైరిరూపు తరుణులకు మనో

హార మగు దానవులకు భీకర మగుఁ దపసులకు ముక్తికర మగు ననినన్. 385

చతుష్ప్రాసము.

క. ధీరుఁడు కమనీయశుభా,కారుఁడు కమలావధూటికామ్యగుణ్యాదయా
ధారుఁడు కుమతిజనాధిక,మారుఁడు కమలాక్షుఁ డనఁ జతుష్ప్రాసమగున్. 386

అంత్యప్రాసము.

క. తొలుతను గురులఘువులలో,పల నెయ్యది పదముతుదిని ప్రాసమునకుఁ దాఁ
పల నిచ్చు నదియె నాల్గవు,గులకుఁ బ్రాసముల మొదలఁ గూర్పఁగవలయున్. 387

తే. అంఘ్రితుదిప్రాయి దాఁపలియక్షరంబు
గురు వయినఁ బ్రాస మొక్కయక్కరము యగును
గాక లఘు వైన వర్ణయుగ్మంబు నడుచు
స్వరవిభేదంబు గాక కావ్యంబులందు. 388

క. నందాంగనాకుమారా, మందరగిరిధీర దనుజమదసంహారా
బృందావనవిహారా, కందర్పాకార రాధికాస్త్రీజారా. 389

క. గోపవధూజనమదనా, గోపాలనతుష్ట కుందకుట్మలరదనా
గోపారివిజితకదనా, గోపతివాహాప్త ధవళగోసముదనా. 390

అనుప్రాసము.

క. నందసుత పురందరముఖ, బృందారకవంద్య దాసబృందావన గో
విందయన ననుప్రాసం, బందం బగు నెంచఁ గృతులయందు ముకుందా. 391

క. వడులనుఁ బ్రాసంబులకును, విడువక నెల్లంబదు లెల్ల వివరించితిఁ బా
ల్పడి వీనిలోన సత్కవు, లొడఁబడి కావలసినవి ప్రయోగింపఁ దగున్. 392

మత్తేభవృత్తకందగీతగర్భసీసము.

సీ. వినయసంపన్నరవిప్రభూతరమణీనాథా పయోజేక్షణా నరాప్త
విభయదాకారహావిర్భుగాయతరిపుప్రాణానిలాహీశ్వరా రమేశ
విలయకాలానలవిక్రమప్రథితసాల్వగ్రావవృద్ధశ్రవా వరేణ్య
విజయశీలా యదువీర కౌస్తుభధరా చక్రీ యశోదాత్మజా ముకుంద

తే. కరివరద పూతనాంతక గరుడగమన, సత్యసహిత కామజనక శంకరసఖ
కనకవసనసుందరదేహ వనధిశయన, సనకమునివినుతచరణసరసిజయుగ. 393

గర్భమత్తేభము.

నయసంపన్నరవిప్రభూతరమణీనాథా పయోజేక్షణా
భయదాకారహావిర్భుగాయతరిపుప్రాణానిలాహీశ్వరా

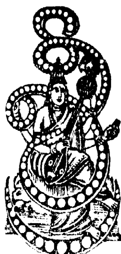
జయకాలానలవిక్రమప్రథితసాల్వగ్రీవవృద్ధశ్రవా
జయశీలా యదువీర కౌస్తుభధరా చక్రీ యశోదాత్మజా. 394

గర్భకందము.

కరివరద పూతనాంతక, గరుడగమన సత్త్వసహిత కామజనక శం
కరసఖ కనకవసనమం,దరదేహా వనధిశయన సనకమునిస్తుతా. 395

గద్యము. ఇది శ్రీమదాపస్తంబసూత్ర భారద్వాజసగోత్ర కామెపల్లిపురమందిరనంద నందనచరణారవిందవందనాభిలాష మనీషాప్రాభవవేంగనార్యతనూభవ విద్యావిశేషసురాచార్య కాకునూర్యప్పకవిసర్వవిరచితం బైనయాంధ్రశబ్దచింతామణి యను వ్యాకరణశాస్త్రంబునందు వళిస్వరూపంబు నేకచత్వారింశన్ముఖ్యవిశ్రామం బులును నగ్రీవ్యావిరామంబులును, ప్రాసలక్షణంబులును, సప్తదశప్రధాన ప్రాసనిర్ణయంబును, ఉభయప్రాసంబులును, శబ్దాలంకారనిరూపణంబునుం గల వళిప్రాసపరిచ్ఛేదం బనుతృతీయాశ్వాసము సంపూర్ణము.

చతుర్థాశ్వాసము.

సహ్యాత్ప్రత్యంతో
ర్వీసంభృత్పృథునకృష్ణవేణీతటభూ
[1]వాసైకేశ్వరపూర్వా
కా[2]సప్తసుయోజనప్రసన్న నమస్తే. 1

క. అనఘారు శబ్దశాసను, డనిఁ గలియుగమున కాది నారాజమహేం
ద్రవరంబునఁ జెప్పినయం, ధ్రవచోవ్యాకరణసూత్రతతిఁ దెనుఁగింతున్. 2

తే. ఘనుఁడు వాగనుశాసనకవివరుండు, మును పద్యపరిచ్ఛేదమునను బదిని
బద్యలక్షణ మెల్ల నేర్పడఁగఁ బల్కెఁ, సొరవి సంక్షేపముగ నైదుశ్లోకములను. 3

పద్యపరిచ్ఛేదమూలసూత్రంబులు:—

ఆర్యావృత్తశ్లోకంబులు.

వృత్తం జాతి శ్చేతి ద్వివిధం పద్యం గణై ర్నిసర్గాద్యైః,
సంబద్ధం వృత్తం స్యా దుపగణమాత్రాభి రన్వితా జాతిః.
ప్రస్తార ఏకమాత్రాం లఘో ర్ద్విమాత్రే గురో రితి వదన్తి,
గాలౌ గగలలసంజ్ఞౌ గ్లౌ హాగణో లఘుగురూ లగో నగణః.
గత్రితయం లత్రితయం మనసంజ్ఞా వాద్యమధ్యమాన్త్యగ్గాః,
గురవ శ్చే ద్భజసగణా లఘవో యది యరతసంజ్ఞికాః [3]క్రమశః.
మిత్రౌ నగలా వింద్రా నలనగసలభరతా శ్చంద్రా మలఘుః,
రలరగతలతగనవనహాభలభగసలలనలలనగగసవసహాః.
దీర్ఘ స్సంయుక్తాద్యః పూర్ణానుస్వారపూర్వవర్ణశ్చ,
ఏతే గురవ శ్శేషా స్సర్వే లఘ్వక్షరా ఇతి జ్ఞేయాః.

---

1 వాసైలేశ్వర (వా); వాసైరేశ్వర (పె); వాసైవేశ్వర(పూ. ము. 1869).
2 సప్తము (పూ. ము). 3 క్రమతః (పూ. ము).

వ. ఈశ్లోకంబు [1]లైదును తొమ్మిదిసూత్రంబు లయ్యె నవి యెల్ల నిందు వివరించెద. 4

[2]ఆ. సకలభాషలందు ఛందంబు దెలియక, పద్యములు రచింపఁ బాటి గామిఁ
దద్విధం బెఱుంగఁదగుఁ గావ్యములు సేయు, తలఁపు గలిగినట్టిధన్యులకును. 5

మ. హరభక్తుం డగుభీమసత్కవి ననంతామాత్యునిం బెద్దస
ద్వరునిం దాతనఁ గాచిరాజు బసవప్ప న్భైరవు న్శ్రీధరుం
బరమోత్సాహమునం దగం దలఁచి చెప్పం బూనితి న్వారిచే
త రచింపంబడినట్టిఛందములచందం బెల్ల నందంబుగాన్. 6

క. భువి నీఛందముఁ దెలియక, [3]కవితను రచియింతు ననుచుఁ గడఁగుట లెల్లన్
వివరింప నిల [4]నెఱుఁగక, తవిలి యమున దాఁటి పోవఁ దలఁచుట గాదే. 7

ఛందఃప్రభావము.

తే. ఆదిమూలస్వరూపుఁ డైనట్టివేద, పురుషుఁ డాఱు ప్రధానాంగముల వెలుంగు
వాని నెఱిఁగింతుఁ జేదిభూవరకృతాంత, తంగెడాహ్వయదేశమధ్యమనిశాంత. 8

తే. శిక్ష నాస, నిరుక్తంబు చెవులు, ఛంద, మంఘ్రియుగ్మంబు, కల్పంబు హస్తయుగము
జ్యోతిషము నేత్రయుగళంబు శబ్దవిద్య, సురుచిరానన మామ్నాయపురుషునకును.

తే. వేదమునకుఁ బాదంబు లై వెలయుకతన
ఛంద మన్నిటిలో నవశ్యంబు గాదె
పురుషుఁ డఖిలాంగయుతుఁ డయ్యుఁ జరణయుగము
లేక నడవ సమర్థుఁడే లోకమునను. 10

క. ఛందస్సూత్రంబులచేతం దగఁ గూర్పంగఁబడి కవివాక్యమణుల్
చెందుఁ జతుర్దశవిద్యా, సుందరహారంబు లై యజానిసతిగళమునన్. 11

ఛందోవ్యాపకసంప్రదాయము.

తే. అట్టిఛందంబు నంది దా నంటె ముందు, శివునిచ నంత నొక్కనిచేత నొకరు
వడసిరి సనత్కుమారకుంభజబృహస్ప, తీంద్ర వాసుకిపింగళాహిప్రముఖులు. 12

క. గురుఁడయి పింగళకాఖ్యో, దరపతి నెసఁ జెప్పె మానిదానవవిద్యా
ధరనిర్జరగంధర్వా, ప్సరోభుజగయక్షసిద్ధసాధ్యుల కెల్లన్. 13

వ. తత్స్వరూపం బెట్టి దనిన. 14

క. క్షేమమున [5]బ్రహ్మ గాయత్రీమహిమగ్రంథకథితదివ్యచ్ఛందో
నామము లింకను దెలిపెదఁ, గామెపలీపురనివేశ కంసవినాశా. 15

---

1 లేనును (పె). 2 ఈపద్యము (పె) లో లేదు. 3 కవిత్వము రచింతు (ఓ.; పూ. ము). 4 నేరక (ఓ.; పూ. ము). 5 ధర్మ (ప. పె).

అనుష్టుప్ [1]శ్లోకత్రయము.

ఉక్తాత్యుక్తా తథా మధ్యా ప్రతిష్ఠా స్యా త్సుపూర్వికా,
గాయత్ర్యుష్ణిగనుష్టుప్చ బృహతీ పఙ్క్తి రేవ చ. 1

త్రిష్టుప్చ జగతీ చైవ తథా తిజగతీ మతా,
శక్వరీ చాతిపూర్వా స్యా దష్టి రత్యష్టి రేవ చ. 2

ధృతి శ్చాతిధృతి శ్చైవ కృతిః ప్రకృతి రాకృతిః,
వికృతి స్సంకృతి శ్చైవ తథా భికృతి రుత్కృతిః. 3

పదవిభాగగద్యము.

ఉక్తా, అత్యుక్తా, మధ్యా, ప్రతిష్ఠా, సుప్రతిష్ఠా, గాయత్రీ, ఉష్ణిక్, అనుష్టుప్, బృహతీ, పఙ్క్తిః, త్రిష్టుప్, జగతీ, అతిజగతీ, శక్వరీ, అతిశక్వరీ, అష్టిః, అత్యష్టిః, ధృతిః, అతిధృతిః, కృతిః, ప్రకృతిః, ఆకృతిః, వికృతిః, సంకృతిః, అభికృతిః, ఉత్కృతిః, ఏతాని షడ్వింశతి ఛందో నామాని.

క. [2]యదుతిలక కామెపలిపుర, సదనా యివి యిరువదాఱుఛందంబులకుఁ
మొదలుకొని వరుస నెంబడిఁ, బదముల నామములు నివి జనుఁ దెలియంగాఁ. 16

ఇతిహాసాదిస్వరూపము.

ఆ. కవిత యనుచు నొకటి కల్పించి వాల్మీకి, చెలఁగి రామకథ రచించె మొదల
నతనిఁ జూచి చెప్పి రామీఁదికవు లెల్లఁ, గామెపల్లిగోపకామినీశ. 17

వ. అది యెట్లంటేని. 18

తే. ఎఱుక మును క్రౌంచమిథునంబు నేయఁ గాంచి
వగచి వాల్మీకి దాఁ బల్కు వాక్యములును
బద్య మైనను నేర్చి చెప్పంగఁ దొడఁగెఁ
బూర్వరామాయణము నాఁడు పుట్టెఁ గవిత. 19

క. విను మితిహాసము కావ్యము, నన ద్వివిధం బయ్యెఁ గవితయం దితిహాసం
బనుపమచాతుర్యపురా, తనవృత్తం బయ్యె భారతం బదియ కదా. 20

క. పుడమిని గవిచేఁ జెప్పం, బడునది కావ్యం బటంచుఁ బలుకుదు రార్యుల్
తొడిబడ నదియె కదా యిప్పుడు రామాయణ మనంగ భూనుతచరితా. 21

---

1 చ్ఛో (పూ. ము). 2 యదుపతి కామెపలీపుర (పె).

ఆ. ద్వివిధ మయ్యెఁ గావ్య మనని సంగీతసాహిత్యసంజ్ఞలను మహేంద్రవంద్య
సప్తతాళభవము సంగీత మాజయు, దేవ కావ్య మదియె పో వచింప. 22

మ. ధర సాహిత్యము గద్యపద్యము లనం దా రెండుభేదంబు లై
పరఁగు న్గద్యమునందుఁ బాదనియతు ల్భావింపఁగా లేవు వా
క్స్ఫురణం బై విలసిల్లఁగా నుడువ నొప్పుం గావ్యఁ డెంతేనియు న్
మరుతండ్రీ మఱి దీనికే వచననామం బయ్యె నాంధ్రంబున న్. 28

గద్యము. శ్రీవిలాసినీవక్షోరుహద్వయగిరిదుర్గసర్వాధ్యక్ష, పద్మజాండానేకభరణదక్ష దక్షజామాతృధాతృప్రథమవిశాలనేత్రప్రముఖనిఖిలబర్హిర్ముఖప్రస్తూయమానశుభశీల ధరణీతనూజాదిదైత్యకాలకాలయవనజరాసుతప్రభృతిదుష్టక్షితిపతినిగ్రహోపాయపారీణ, సౌందర్యవిజితారవిందబాణ, బాణాభిధానపూర్వగీర్వాణేంద్రసహస్రబాహురంభాస్తంభసునిశితసుధార, ద్వారకాపట్టణవిహార, హారాంగదవలయమకరకుండలకిరీటాద్యశేషవిశేషభూషణభూషితగాత్ర, భూమిధరారాతిపుత్రమిత్ర, మిత్రకుమారీకాంతికాంతారాంతరలతానికాంతసంచరణ చరణసముల్లాస, యోగీంద్రహృదయసరోజవాస, వాసవరత్నాభ, వారిజనాభ, నాగారిస్యందన, నందగోపనందన, కరుణాలవాల, కాంచనచేల, భుజగేంద్రశయాన, పుండరీకనయన, ఆర్తరక్షణపరాయణ, గోవింద, ముకుంద నమస్తే నమస్తే పునస్తే పునస్తే. 24

వ. అని యివ్విధంబున గద్యరూపంబుగా నాదిమధ్యాంతశూన్యుండును, చతుర్దశభువనమాన్యుండును, సకలసద్గుణసంపన్నుండును, సజ్జనాసన్నుండును, భవబంధమోచనుండును, పంకజలోచనుండును, కందర్పకోటివిలాసుండును, గామెపల్లినివాసుండును నగు గోపాలుని వినుతించుజనంబులకు ధర్మంబు కరతలామలకం బర్థంబు ముంగొంగుబంగారంబు, కామంబు తంగేటిచెట్టునం బట్టినజుంటితేనియపెరయ, మోక్షంబంగణంబునం గలవేల్పుటావు వి నిశ్చయం బని విపశ్చిద్వచనంబులు ప్రచురంబులై వెలయుచుండు. 25

తే. కొంగను నిషాదుఁ డేయఁ గన్గొనినవామలూరుభవుని శోకంబు లకారసహిత
మై కదా శ్లోక మయ్యెఁ బద్యంబు నండ్రు, దానిఁ గొందఱు నాల్గుపాదములకలిమి.

మూ-సూ:—వృత్తం జాతి శ్చేతి ద్వివిధం పద్యం గణై ర్నిస ర్గాఖ్యైః, సంబద్ధం వృత్తం స్యాదుపగణమాత్రాభి రన్వితా జాతిః. 1

తే. పాదనియమంబు గలయట్టిపద్యసమితి
వృత్తములు జాతులును నన ద్వివిధ మయ్యె
నిట నిసర్గగణంబుల వృత్తము లగు
జాతు లుపగణమాత్రల జరుగుచుండు. 2

ప్రథమప్రత్యయోద్ధారణ[1]క్రమము.

క. అత్యాశ్చర్యము లఘుగురుప్రత్యయములు దాన నైన ప్రస్తారాఖ్య
ప్రత్యయమువలన గణములు, నత్యంతక తెలియఁ జెప్పెద నదెట్లన్నన్. 28

సూ. సూ:— ప్రస్తారే ఏకమాత్రాం లఘో ద్విమాత్రే గురో
రితి వదన్తి. 2

క. భరితేందిర కామెపలీపురమందిర యొక్కమాత్ర భువి లఘువనఁగా
గురువు ద్విమాత్ర మనఁదగు, [2]నొరవువలన రెండులఘువు లొకగురువనఁగన్. 29

తే. మహిని లఘువులు నిలువుగా మగురవరముల, వైఖరిని వ్రాయ నగు గురుల్ వానికడ్డ
మగుట రెండేసి రేఖలు నిలువునిలువు, కలయఁగాఁ గ్రొన్నెలలభంగి నిలుపఁదగును.

క. సమవృత్తప్రస్తారక్రమ మిది యోకముక్త మొదలుగా నెన్నఁదగుం
దమ వలయు నన్నిగురువులు, కమలాప్రియ యడ్డచాలుగా నిడి పిదపన్. 31

ఆ. బంతిబంతి మొదల భాసిల్లు గురువెందు, దానిక్రింద లఘువు దానికుడిని
పైకి సమము నామభాగోర్ధ్వ గురువులు, నయ్యె సర్వ[3]లఘువు లైనదనుక. 32

తే. ఇటుల వ్రాయంగ నేఛందమెన్ని బంతు
లన్ని సమవృత్తములు దానియందుఁ బుట్టె
బంతి యొక్కొక్కసమవృత్తపాదగణము
లయ్యె నాలుగుపదముల నవియె నిలుచు. 33

ఇందునకుటీక. ప్రస్తార ప్రత్యయ మనఁగా: ఇన్నవఛందంబున నెన్ని సమవృత్తంబులు పుట్టెను? వానిలోపల నిన్నవసమవృత్తంబునకు నేయేగణంబు అని యడిగిన సరి చెప్పెడువిధము:— వారెన్నవఛందమున నడిగిన నన్నిగురువులు అడ్డపఙ్క్తిగాను వ్రాసి ప్రస్తరించునది. అదియెట్లనిన: ఆబంతి మొదల ఎక్కడ గురు వుండునో దానిక్రిందగా లఘువును వ్రాయునది. ఆలఘువునకు వలపలను మీఁదను గురువుండిన గురువును లఘువుండిన లఘువును నిలుపునది. ఏమియు లేకుండిన నేమియు వ్రాయక ఊరకుండునది. ఈబంతిని ముందుగా వ్రాసినలఘువునకు ఎడమదిక్కునను మీఁదను గురులఘువులలోపలను ఏది ఉన్నను దానిక్రింద గురువే నిలుపుచు వచ్చునది. మీఁదను ఏదియు లేకుండినఁ గ్రిందను వ్రాయఁబనిలేదు. ఇప్పుడు వ్రాసిన క్రమముననే క్రిందిబంతి చూచి యాక్రిందట దిగుగాఁ దిగుగా బంతిని అన్నియు

1 చక్రము (పె. త). 2 యొరపు (పూ.ము). 3 గురువు (పె. ప).

లఘువులు వచ్చినదనుక ప్రస్తరించి అన్ని బంతులను లెక్కఁబెట్టఁగా నెన్నియవునో యాఛందమున నన్ని సమవృత్తములు పుట్టిన వనునది. ఎన్నవవృత్తమడిగిన నన్నవ బంతి నున్నగురువులు లఘువులు గణములు చేసి ఆవృత్తమునకు ఏకపాదమునకు అవిగణము లని చెప్పునది. నాలుగుచరణములకును ఆగణములే నిలుచు నని తెలిసి కొనునది. ఇరువదియాఱుఛందములకును ప్రస్తరించుక్రమము ఈలాగుననే యని తెలిసికొనునది. 34

క. భూమి నిసర్గోపగణ,స్తోమము వివరింతు వినుము సురరిపుభీమా
కామెపలీపుటభేదన,ధామా సుగుణాభిరామ దైవలలామా. 35

క. ఉక్తాత్యుక్తా మధ్యల, వ్యక్తం బగునాప్రతిష్ఠయందును గణముల్
సూక్తిమయము లై పుట్టెను, భక్తపరాధీన కామెపలిపురవాసా. 36

నైసర్గికగణములు, ప్రథమచ్ఛందోజాతగణములు.

క. గా యనఁగ నొక్కగురు వగు, లా యనఁగా ధాత్రి నొక్కలఘునామం బౌ
నీయక్షరములు గణములు, పై యోగం బైనఁ గలుగఁ బలుకఁగ వలయున్. 37

ద్వితీయఛందోజాతగణంబులు.

మూ-సూ:—గౌ లౌ గగలలసంజ్ఞౌ గ్లో హగణో లఘుగురూ లగో వగణః. 3

క. గగ మాయె రెండుగురువులు, లగమును వగణంబు నయ్యె లఘువును గురువున్
జగతిని లఘుయుగ్మము లల, మగు గురువును లఘువు గలము హగణంబు నగున్.

తృతీయచ్ఛందోజాతగణంబులు.

మూ-సూ.—గత్రితయం లత్రితయం మనసంజ్ఞా వాద్యమధ్యమాన్త్యాస్తాః। గురవ శ్చే ద్భజసగణా లఘవో యది యరతసంజ్ఞకాః క్రమశః. 4

తే. మూఁడు గురువులు లఘువులు గూడిన మన, లాదిమధ్యాంతముల గురు లైనభజస
లవియె లఘ్వక్షరము లైన యరతలయ్యెఁ, గ్రమము దప్పక నెనిమిదిగణములకును.

ఉపగణోత్పత్తిప్రకారము.

మూ సూ.—మిత్రే నగలౌ విం ద్రా నలనగసలభరతా శ్చంద్రా

మలఘుః, రలరగతలతగనవనహాభలభగసలలనలలనగగసవనహాః. 5

క. ద్వివిధం బయ్యెను గణచయ, మవని నిసర్గములు నుపగణాలియు ననఁగా
నివి నైసర్గగణంబులు, రవిశక్రశశాంకు లివి ధరణి నుపగణముల్. 40

తే. గరిమ నత్యుక్త మొదలుగాఁ గలుగునట్టి, మూఁట రెండేసిపంక్తులు మొదల విడిచి
మొదల లఘువున్న పంక్తుల మొదల లఘువు, వెండియునునిల్ప రవిశక్రవిధుగణములు.

వ. దీనికి తెలివిడి: అత్యుక్త యను రెండవఛందము ప్రస్తరించిన నాలుగుపంక్తులు పుట్టెను, మధ్య యనుమూఁడవది లిఖించిన ఎనిమిదిచాళ్లవును. ప్రతిష్ఠ యనునాలవది వ్రాసినఁ బదహాఱువీథులవును. ఈమూఁడుఛందములయందును మొదలివి రెండేసిపంక్తులు విడిచి మిగిలినవీథులలోను ఏవీథి మొదలను లఘువు వుండిన ఆవీథిని ఆలఘువునకు మొదలను, మఱియు ఒక్కొక్కలఘువు నిలుపునది. ఇటువలెనే ప్రస్తరించి యొక్కొక్కచాలునఁ గలగురులఘువులు గణములు చేసిన అత్యుక్తయందలి రెండుబంతులవియు సూర్యగణము లవును. మధ్యయందలి ఆఱుచాళ్లవియు ఇంద్రగణము లవును. ప్రతిష్ఠయందలి పదునాలుగువీథులవియు చంద్రగణము లవును. 42

క. నగణమును గురువు నగ మగు, నగణము తుదిలఘువు గదియ నల మనఁ బరఁగున్
నగణముపై గగ ముండిన, నగగం బగు మఱియు నుపగణము లిట్లొప్పున్. 43

క. హాన లర్కగణము లనఁగాఁ, జను నింద్రగణములు భరత సలనలనగముల్
పనిపడి జాతులయం దివి, కనఁబడు నక్కరలు మొదలుగా శశి కొప్పున్. 44

క. భలభగురుతలతగములును, మలఘురలరగములు నేడు మఱి నవనహాలున్
నలలనగగములు నాల్గును, సలలసవసహాములు మూఁడు చంద్రగణంబుల్. 45

స్వభావగణప్రస్తారము.

ఉక్తాఛందోజాతగణంబులు.

U గగణము.
। లగణము.
వెరసి ౨ ఉభయమున్ను.

అత్యుక్తాఛందోజాతగణంబులు.

UU గగ గణము.
। U లగ గణము.
U । గల గణము(ఇదేహగణము)
। । లల గణము.
వెరసి ౪ గణములు.

మధ్యాఛందోజాతగణంబులు.

UUU మగణము.
। UU యగణము.
U । U రగణము.
। । U సగణము.
UU । తగణము.
। U । జగణము.
U । । భగణము.
। । । నగణము.
వెరసి ౮ గణములు.

సూర్యేంద్రచంద్రగణప్రస్తారము.

సూర్యగణములు:—

{ ∪∪		
I ∪ }		
	∪ I	గలగణము.
	I I I	నగణము.
వెరసి	౨	ఉభయమున్ను.

ఇంద్రగణములు.

{ ∪∪∪		
I ∪∪ }		
	∪ I ∪	రగణము.
	I I I ∪	నగము.
	∪∪ I	తగణము.
	I I ∪ I	సలము.
	∪ I I	భగణము.
	I I I I	నలము.
వెరసి	౬	గణములు.

చంద్రగణములు.

{ ∪∪∪∪		
I I ∪∪∪ }		
	∪ I ∪∪	రగగణము.
	I I I ∪∪	నగగగణము.
	∪∪ I ∪	తగణము.
	I I ∪ I ∪	సవగణము.
	∪ I I ∪	భగురుగణము.
	I I I I ∪	నవగణము.
	∪∪∪ I	మలఘుగణము.
	I I ∪∪ I	సహాగణము.
	∪ I ∪ I	రలగణము.
	I I I ∪ I	నహాగణము.
	∪∪ I I	తలగణము.
	I I ∪ I I	సలగణము.
	∪ I I I	భలగణము.
	I I I I I	నలలగణము.
వెరసి	౧౪	గణములు.

గురులఘువర్ణనియమము.

క. గురువు పరమేశ్వరాకృతి, యరయ లఘువుగిరిజమూర్తి యాకృతి గణముల్
పరికింపఁగఁ దత్ప్రతికృతులు, మురహర గణములకు లక్ష్యములు వర్ణంబుల్. 46

మూ-సూ:—దీర్ఘ స్సంయుక్తాద్యః ప్లుతో ఽనుస్వారపు ర్వ్యపర్ణశ్చ,
ఏతే గురవ శ్శేషా స్సర్వే లఘ్వక్షరా ఇతిజ్ఞేయాః. 6

క. ఇల జమిలియక్కరములకుఁ, బలుసున్నకు నెడమ నూఁది పల్కెడువర్ణం
బులుఁ జాపి పలుకునవియును, లలి గురువులు కడవలిపులు లఘువు లఘారీ. 47

క. విను తన్వంగి యని పల్కిన మూఁడును గురువు లయ్యె గిరిజ యనుచుఁ బ
ల్కిన మూఁడు లఘువులయ్యెను, దనరు లిపుల కెల్ల నిట్లు దనుజవిభేదీ. 48

తే. కొమ్ముక్రారలు ద్విత్వా[1]క్షరంబు లగుట, వానియెడమవి గురువులు వట్రుసుడులు
ప్రాణములు గాన వానిడాపలను గల్గు, నక్కరము లెల్ల లఘువులు నిక్కముగను.

1 వర్ణము (మూ. ము).

ఆ. వ్యంజనాక్షరంబులందుఁ గ్రిందటి వ్రాఁత, లైనవట్రుసుడులు నైత్వములును
వాని గూడి యున్న స్వరములు గాని జడ్డక్కరములు గావు యజ్ఞరూప. 50

ఆ. అమృతసదృశ మగు మహాన్నజినంబును, బిక్షుసమర్చఁ బోలునతిసుకృతము
నమృతసింధుశాయిసుమమగుదైవంబు, గలుగ దనఁగ లక్ష్యములు ముకుంద. 51

ఆ. ఆంధ్రకృతులమాట కొదివర్గము క్రింద, నూఁదఁబడనిజడ్డ లుండెనేని
వానియెడను నున్నవ్రాలునందును గూడి, గురువు లనుచు గణము గూర్పవలదు. 52

తే. భువనవినుతనామ పద్మజధామ పృథుకనఖము, కంజదళనేత్ర స్తుతిపాత్ర క్ష్మాకళత్ర
శౌరి పద్మవ్యస్తవైరి భ్రాజత్కిరీట, హారకేయూర యనఁగ లక్ష్యంబు లయ్యె. 53

సర్వగణలక్ష్యంబులు.

క. ఇలఁ బద్మా యన గగ మై, పొలుచు రమా యనిన వగణమును లగమును నై
వెలయు గిరి యనఁగ లల మగు, లలి లక్ష్మి యనంగ నగు గలము హగణంబుల్.

క. మయరసతజభనగణముల, భయమునఁ బింగళుఁడు దొల్లి పక్షీంద్రునితో
రయమునఁ బల్కినమాటల, పయిబొల్ల లటంచుఁ జెప్పఁబడు నెనిమిదియున్. 55

వ. అవి యెయ్యవి యనిన: ధీశ్రీస్త్రీమ్, వరాహాయ్, కొనుహార్, వసుధాస్, సాతేక్వల్, కదాసజ్, కింపిదభ్, నసహాన్, అనియెడు నెనిమిది వాక్యంబులయందు నొక్కొకదానికి మొదల నుండెడుమూఁడక్షరంబులను నైనగురులఘువులకు నాలవది యగుపొల్లు గణసంజ్ఞాక్షరం బని వియద్గంగాతరంగిణీరంగదుత్తుంగభంగశృంగారసంగతోత్తుంగదయాపాంగసుధారసైక పావనాంగుం డగుపింగళభుజంగపుంగవుఁడు వేదాంగంబునందు మూఁగల నెఱింగించె నట్లు గావున. 56

క. శ్రీరామా యన మగణం, బారయ ఘనుఁ డనఁగ నగణ మగు మధ్యాప్ర
స్తారాద్యవసానంబుల, నిరెండును వెలయుఁ గ్రమత నెఱుఁగఁగ వలయున్. 57

క. ధీరుఁ డన భగణ మొప్పు మురారి యనం జగణ మయ్యె ననఘా యనఁ జె
న్నారు సగణంబు వీనికి, నారయ గురు లాదిమధ్యమాంతగతంబుల్. 58

క. సారధి సురేంద్రా యనినను, బరుపడి యగణంబు వల్లభా యన రగణం
బరుదుగ గోవింద యనన్, ధరఁ దగణము క్రమత లఘుయుతము లీమూఁడున్.

తే. నరవ్యాఘ్రా యన నగమగు నరసఖ యనఁ, దలఁకొను నలంబు నరకవైరా యనంగ
నగగ మైతగు నీగతి జగతి నింద్ర, చంద్రగణములు మఱియును జను నుపేంద్ర.

గణాధిదేవతాఫలంబులు.

తే. కంసమర్దన కృతిముఖగ్రావ్యవర్ణ, మాత్రమున శబ్దశాసననూరివరుని

చేత సంక్షేపముగ మును జెప్పఁబడిన, శుభగణము లిచ్చట వచింతు సుకవు లలర.

మూ. సూ:—యే చ శుభగణా స్త ఏవ కావ్యాదౌ గ్రాహ్యాః. 7

క. తలఁపఁగ శుభఫలదాయక, ములు మంగళదేవతాకములు నగుగణముల్
నిలుపఁ దగు గృతిముఖంబునఁ, దెలిసి కవీశ్వరుఁడు పతి కతిశ్రీయముఁగాఁ. 62

ఆ. బాలచంద్రనిభము పార్వతీవల్లభు, దాని యుచ్చరించుతతి ద్విమాత్ర
మారలఁ దక్క గణములం దెల్ల మొదలను, భూతిదాయి గురువుఁ బొగడ వశమె.

క. శరసన్నిభము లలసజ్జే, తరగణముల మొదల భద్రదాయి పలుకుచో
ధర నేకమాత్ర హిమభూ, ధరనందన దాని లఘువు తరమే పొగడన్. 64

ఆ. గగము భూమిగణము లగ మంబుగణమును, లలము వాయుగణము గలము పావ
కమును మధ్య నైనకతమునఁ దత్స్వమా, నంబులై శుభాశుభంబు లొసఁగు. 65

క. మయరసతజభనలకు భూ, పయోగ్నిపవనగగనరవిపద్మారిప్రపా
వ్యాయు లీశులు శివజయలక్ష్మ, భయశుభరుగ్ధనముదములు ఫలములు వరుసన్. 66

వ. అది యెట్లనిన నథర్వణవేదముఖంబున మగణంబు వసుమతీదేవతాకంబు గావున శివప్రదంబని మహానాటకంబునందు "విఘ్నేశోనస్స పాయా" త్తని హనుమంతుండును, సూర్యశతకంబునందు, "జంభారాతీభకుంభోద్భవ" మని మయూరుండును, మేఘసందేశంబునందు "కశ్చిత్కాంతావిరహగురుణా" యని కాళిదాసుండును, కాలామృతమునందు "శ్రీమద్వేంకటనాయక" మ్మనిమదీయాన్వయప్రభవుం డగు తిరుమలభట్టారకుండును, భారతంబునందు "శ్రీవాణీగిరిజా" యని వాగనుశాసనుండును, కవిజనాశ్రయమునందు, "శ్రీకాంతా" యని వేములవాడభీమకవియును, ఛందంబునందు "శ్రీరామాస్తనమండలీమిళితకాశ్మీరార్ద్రవక్షంబుతో" నని యనంతుండును మొదలం గదియించిరి. యాజుషామ్నాయాద్యం బగుయగణంబు జీవనదేవతాకంబు గాన జయప్రదం బని యాదికావ్యంబునందు, "తపస్స్వాధ్యాయనిరత"మ్మని వాల్మీకియు, ప్రథమశైవస్తవంబునందు "మహిమ్నః పారంతే" యని పుష్పదంతుండును, సౌందర్యలహరియందు "శివశ్శక్త్యాయుక్తో" యని శంకరాచార్యభారతులును తొలుత నిలిపిరి ఋక్సామంబులకుం బ్రథమం బగురగణ మాశ్రయాశదేవతాకంబు గాన లయప్రదం బని యెల్లవారు నాది నిడ నోడిరి. కవికంఠపాశంబునందు"వ్యోమమూర్యం వితను తే"యనిపల్కినకతంబునఁబంచత్వంబు నొందె. సగణంబు దహనసఖదేవతాకంబుగాన భయప్రదంబని కవివరులు మొదలం గూర్చి వెఱచిరి. వెఱవక 'శాలినీసహాకారంబు'నందు "అవలంబ్యస్వహేరంబ"మని పార్వభౌముఁడును, వృత్తరత్నాకరమునందు "సుఖసంతానసిద్ధ్యర్థ" మని కేదారకవియును రచియించి పంచత్వంబునొందిరి. 67

తే. గగన మేలిక గావునఁ దగణమునకు, ఫలము శూన్యం బటంచు రాపలుకు మిథ్య
యఖిలభూతంబులందు నిత్యమయి నిల్చు, వ్యోమము శుభప్రదంబు గాకుండు టెట్లు.

ఆకాశము నిత్యమైనందుకు భాగవతము ద్వితీయస్కంధమునందు.—

ఉ. సర్వఫలప్రదాతయును సర్వశరణ్యుఁడు సర్వ[1]శక్తియుక్
సర్వజగత్ప్రసిద్ధుఁడును సర్వ[2]గుణుండును నైన చక్రి యా
సర్వశరీరులు [3]న్విగళసంగతిఁ జెంది [4]విశీర్యమాణులై
పర్వినచో [5]నభంబుగతి బ్రహ్మము దాఁ జెడకుండు నెప్పుడున్. 69

తే. ఎల్లరును శుభదము లని యెన్నినట్టి, గణములను వ్రాయు టేపాటి? కాని వనిన
దజలు మంచివి గాఁ వ్రాయఁ దగు మహాకవి ప్రయోగలక్ష్యంబులు వెదకి పెక్కు.

వ. అవి యెయ్యవి యనినఁ బ్రక్రియాకౌముదియందు "యేనాక్షరసమామ్నాయ" మని ధర్మకీర్తియు, తర్కభాష్యయందు "బాలోపి యో న్యాయనయే" యని కేశవమిశ్రుండును, మంత్రదర్పణమునందు "ఆధారపద్మవనకేలనరాజహంసీ" మని పృథివీధరాచార్యుండును, కృష్ణవిజయంబునందు "పాయా దపాయా" త్తని కుసుమాయుధుండును, సాహసాంకంబునందు "అవ్యాత్స వో" యని పరిమళుండును కావ్యాదిని ప్రతిపాదించిరి. మఱియు "ఆరోగ్యం భాస్కరా [6]దిచ్ఛే" దని మనువచనంబు గలుగుటంజేసి. 71

తే. అరయ నారోగ్యకరుఁడైన యరుణుఁ డేలు
జగణమున నెట్టు రోగంబు సంభవించుఁ
గాంతి యగుఁ గాని రోగంబు గాదు ముక్క
దార్ఢ మనుచు వెల్లంకితాతప్ప చెప్పె. 72

వ. కావున శిశుపాలవధంబునందు "శ్రియః పతి శ్శ్రీమతి" యని వణిజ్మాఘుండును, కిరాతార్జునీయంబునందు "శ్రియః కురూణా" మని భారవియును, మణిదర్పణమునందు "దివాకరం నమస్కృత్య" యనియును [7]శాకునవనామగ్రంథంబునందు "విరించి నారాయణశంకరేభ్య" యనియును నప్పశ్లంబునందు "బ్రహ్మాణ్య లోకకర్తార" మనియును భోజరాజీయంబునందు "సుకృతిశాస్త్రసద్విద్యా" యనియును మొందరం

1 శక్తుఁడున్ (అచ్చు. భా). 2 గతుండగు చక్రపాణియా. 3 విగమ.
4 విశీర్య. 5 నభంగ. (అచ్చు. భా.) ఈపాఠము అప్పకవిమతమున కాధారముగాదు. నభంబుగతి యన్ననే యాకాశమునకు బ్రహ్మమునకు సమానధర్మమగు నిత్యత్వమేర్పడును. 6 దిచ్ఛేత్ (ప). 7 లాపునలనామశాకునగ్రంథంబునందు (పె); లూపుండును శాకునవనామ (ప).

బొందించిరి. భగణంబు సుధాకరదేవతాకంబు గాన ధనప్రదం బని శుభ మపేక్షించి భారతశేషమగువిరాటపర్వము ప్రారంభించునప్పుడు, "శ్రీ యన గౌరి నాఁబరఁగు" నని తిక్కనయును, శ్రీమద్రామాయణమునందు "రామునిశుభచరితములను" అని భాస్కరుండును, యుద్ధకాండమునందు లంకాదహనముపట్టుకథ ఉపక్రమించుచును "శ్రీయుతమూర్తియైన" యని యయ్యలభట్టారకుండును, నృసింహపురాణమునందు "శ్రీకి నిరంతరం" బని ప్రబంధపరమేశ్వరుండును, రుక్మాంగదచరిత్రమునందు "శ్రీమయపత్రముల్ జడలు" అని ప్రౌఢకవిమల్లనయుం బ్రయోగించిరి. నగణం బమృతాంశోనామదేవతాకంబు గాన సకలభోగప్రదం బని నలోదయమునందు "హృదయసదా" యని కాళిదాసుండును, శివభద్రంబునందు "ప్రణమిత శిరసి" యని కవివరుండును, అరణ్యపర్వాపశిష్టంబునందు భీమకవిశాపభయంబున జయము గోరి "స్ఫురదరుణాంశు రాగరుచి" యని శంభుదాసుండును, త్రిపురదండకమునందు "విజయనగర హేమకూటంబున న్నిల్చి" యని నందితిమ్మనయుం జెప్పిరదియునుం గాక. 73

సీ. గ్రహములలోన భాస్కరునిచందంబునఁ దరులలోఁ బారిజాతంబుకరణి
క్ష్మాధరంబులలోనఁ గనకాద్రికైవడి నదులలో జహ్నుకన్యకవిధమున
దైవతంబులలోన దైత్యారిచాడ్పునఁ బక్షులలో నూలపక్షిపగిది
[1]మృగములలోన గరిద్వేషిభాతిని వివిధవిద్యలలోన వేదముక్రియ

తే. క్షేత్రములలోన వారణాశిసరంబు, శివ వినీతములలోన నైరావణంబు
రీతి గణములలోనఁ జర్చించి చూడ, నగణ మొప్పారు శుభనిధానంబు గాన. 74

క. కృతి మొదల నిలిచినప్పుడు, మతిఁ దలఁపఁగ నుపగణములు మగణాదులతో
జత గూడి యూఫలంబులె, పతి కిచ్చు రవీంద్ర శీతభానులసుహిమక్షా. 75

అష్టగణలక్షణంబులు.

సీ. చంద్రసూర్యాగ్నిలోచనుఁ డగుముక్కంటియూఁడునేత్రములను మూఁడుగురువు
లావిర్భవించి మధ్యాహ్నందమున కాది యై మగణం బయ్యె నంయవలన
జనియించెఁ బ్రస్తరించినక్రమమున యరసతభజన లనంగ సప్తగణము
లివి మగణముఁ గూడ నెనిమిదిగణము లై తనరు వీటికి రూపదైవవర

తే. కులరసస్వరదిగ్వామగోత్రయోని, గణధరాశిగ్రహతదీయకాంతిజనక

1 'మృగములలోఁ గరిద్వేషిభాతిని జూడ' అనిపూర్వముద్రణములం దన్నిటఁ గలదుగాని యతిభంగము. 2 పూ. ము. అన్నిటను 'లక్ష్యంబు' లనియున్నది; గాని తప్పు.

తనయఫలములు నాఁబదునెనిమిదియును, దెలిసి కృతిముఖమునఁ గూర్పవలయుఁ గృష్ణ.

మగణలక్షణము.

సీ. ఆలఘుత్రయంబు కాశ్యపము గోత్రము వన్నె పచ్చన సంతతి పాదజంబు
ధరణి దైవంబు రౌద్రము రసంబు శుభంబు ఫల మాదియామ ముత్పత్తివేళ
స్వరము మధ్యమము శంబరయోనియును దైత్యగణమును నగువృషర్క్షంబు తార
వృశ్చికాఖ్యము రాశి విపులాకుమారుండు గ్రహము వానిశరీరకాంతి యెఱుపు
తే. ప్రమథనాథునిలోచనత్రయము జన్మభూమి గారాపుపట్టి యంభోగణంబు
మందిరము శంభుకోణంబు మగణమునకు, దానవవినాశ కామెపల్లినివేశ. 77

యగణలక్షణము.

సీ. ఆదిలఘువు ద్వితీయప్రహరము జన్మవేళ బ్రాహ్మ్యంబు భావింపఁ గులము
గౌతమగోత్రంబు కారుణ్యము రసంబు జలము దైవమ్ము పంచమము స్వరము
కపియోని మర్త్యంబు గణము పూర్వాషాఢ నక్షత్ర మిష్వాసనంబు రాశి
గ్రహము గురుండు తత్కాంతి పీతాభంబు పడమునిదిక్కు నివాసభూమి
తే. తండ్రి ధరణి గణంబు సంతాన మగ్ని, దేవతాకంబు ఫల మతిభావుకంబు
హారిణవర్ణంబు తనుకాంతి యగణమునకు, దానవవినాశ కామెపల్లినివేశ. 78

రగణలక్షణము.

సీ. మధ్యమలఘువు యామంబు మూఁడవయది క్షాత్రంబు కులము రక్తంబు చాయ
దైవతంబు స్వరంబు దైత్యంబు గణము దస్రము యోని శతతార జన్మభంబు
రాశి కుంభము వికర్తనసుతుండు గ్రహంబు ఖంజనాభంబు తత్కాయకాంతి
శృంగారము రసంబు కృష్ణవర్త్మ యధీశుఁ డాంగిరసము గోత్ర మంబుగణము
తే. గణుతి సేయంగఁ గడుపారఁ గన్నతండ్రి, యనుఁగుఁబట్టి సకారంబు వ్యథఫలంబు
రచ్చపట్టు హుతాశాశ రగణమునకు, దానవవినాశ కామెపల్లినివేశ. 79

సగణలక్షణము.

సీ. గురు వంత్యవర్ణంబు ఘోరంబు రసము వంశంబు పంచమము తేజంబు నలుపు
ధవుఁడు మారుతము గోత్రంబు కౌశిక మునిక్కపట్టు వాయవ్యంబు ఫలము లయము
నాకేశము గణంబు హస్త తారక యోని మహిష మంగనరాశి గ్రహము బుధుఁడు
వానిదేహము పీతవర్ణంబు స్వరము గాంధారంబు యామంబు నాలవయది
తే. యెడుచేతులు గలదయ్య మేలునట్టి, వ్రాయి జనకుఁడు గగనదైవత్య మాత్మ
సంభవుం డెంచి చూడంగ సగణమునకు, దానవవినాశ కామెపల్లినివేశ. 80

తగణలక్షణము.

సీ. అవసానమున లఘు వాకాశ మీశుఁడు రసము శాంతంబు భార్గవము గోత్ర
మనిలదైవత్యంబు జనకుఁడు వనజబాంధవదైవతాకుండు నందనుండు
జనన మగ్రజము పంచమము యామము వర్ణ మసితంబు ఫలము శుభాభివృద్ధి
సారంబు గణము పుష్యమి తార బస్తంబు యోని రాశి కుళీర ముడువిభుండు
తే. గ్రహము తద్విగ్రహచ్ఛవి తుహినశైల, సన్నిభంబు నిషాదసంజ్ఞంబు స్వరము
తావు దేవేంద్రభాగంబు తగణమునకు, దానవవినాశ కామెపల్లినివేశ. 81

జగణలక్షణము.

సీ. నడుచక్కి నుండువర్ణము గురు వాఁడవయది యామ మన్వాయంబు క్షత్రి
యము రుక్కు ఫలము శోణాభంబు రుచి నభోగణ మయ్యశీతాంశుగణము కొడుకు
నరసంజ్ఞికంబు గణంబు యోని వృషంబు రెండవఫల్గుని రిక్క రసము
వీరంబు రాశి కంఠీరవం బాత్రేయగోత్ర మంబరచారి కువలయారి
తే. యతనిమైచాయ కెంపు పూర్వాశ యిరవు
ఋషభసంజ్ఞంబు స్వరము త్రియీతనుండు
జలజబంధుఁడు వేలుపు జగణమునకు
దానవవినాశ కామెపల్లినివేశ. 82

భగణలక్షణము.

సీ. ప్రథమాక్షరము ద్విమాత్రము కాపిలను గోత్రము త్తరం బిరవు మహోరగంబు
యోని మృగోత్తంబు లుడురాసు లుశనుఁడు ఖచర మాతఁడు మల్లికానిభాంగుఁ
డూరుజంబు కులంబు సూరదైవత్యంబు జనకుఁ డైంద్రము చూలు స్వరము షడ్జ
మధిపతి జాబిల్లి యాదితేయంబు గణంబు సప్తమము జన్మప్రహారము
తే. రసము హాస్యంబు వన్నియ రజతనిభము, ఫలము ధనహేమమణివస్త్రపశుతనూజ
పరిజనాశ్వాదిసంప్రాప్తి భగణమునకు, దానవవినాశ కామెపల్లినివేశ. 83

నగణలక్షణము.

సీ. ఏకమాత్రలు మూఁడు నింద్రుఁడు పతి యద్భుతము రసంబు నిశీశదైవతాక
మారయఁ దండ్రి బృందారకాధీశునిదంతావళం బుండుతావు నెళవు
దివ్యభోగం బీగి తెలుపు వర్ణము జాతి విప్ర ముద్భవవేళ వేగుజాము
రవము షడ్జము ప్రవరంబు వాశిష్ఠంబు చుక్క రేవతి గాము సురగురుండు
తే. వాని తేజంబు పచ్చన యోని గజము, రాశి మీనంబు గణము సుధాశనంబు
నందనుఁడు లేఁడు మధ్యను నగణమునకు, దానవవినాశ కామెపల్లినివేశ. 84

దేవతాంకితనియమంబులు.

క. స్వరమును జామును దిక్కును, బరికించి కవీశ్వరుండు పదపద్యంబుల్
సురనామాంకితములుగా, విరచించినఁ గలుగు సకలవిభవము లెపుడున్. 85

స్వరకూటము.

క. నిరతము నిషాదముఖ్య, స్వరములపదములు రచించుచక్కని దత్త
త్స్వరగణములె మొదలను గూ, ర్తురు గానకళాయుగంధరులు భద్రేచ్ఛన్. 86

యామకూటము.

క. పనివడి పద్యం బేజా, మునను రచింపంగ వలయు మొనలను నాజా
మునఁ బుట్టినగణ మిడఁ దగు, ఘననికాశప్రకాశ కామెపలీశా. 87

దిక్కూటము.

క. ఏదిక్కున నెలకొను గణ, మాదిని గూర్పంగఁబడియె నపుడు కృతికిఁ దా
నాదిక్కున కభిముఖమై, మోదంబునఁ జెప్ప వలయు మురనరకహరా. 88

నరాంకితనియమంబులు; దగ్ధాదితారలు.

తే. దగ్ధమును జ్వలితము ధూమితంబు మృతము, గదయుతము నగుతారలగణము లాది
నిడఁగ నొల్లరు విభునకు నిష్టసిద్ధి, గలుగఁ గోరెడునట్టిసత్కవులు కృతుల. 89

వ. వీనిలక్షణం బంతయు ముందర రెండవపరిచ్ఛేదంబున పరదుష్టతారానిర్ణయంబు
నందు విస్తరింపఁబడియెఁ గావున నది చూచి తెలిసికొనునది. 90

నాయకకూటంబులు.

చ. అలయక కబ్బపుందొరకు నాదిగణంబునకుం గ్రమంబునన్
గులములు యోని లింగములు గోత్రములు న్నతి కాంతులు న్గణం
బులు నుడురాశి ఖేటములు బొందిక లై శుభదాయకంబు లై
వెలయ నరాంకితంబులు గవిప్రవరు ల్రచియింపఁగాఁ దగున్. 91

క. కులమున వధూవరులకుఁ, జతురత దైవజ్ఞమణి విచారించుగతిన్
కృతికన్యానాయకులకు, హితమతిఁ దెలియఁ దగు సుకవి యివి తొమ్మిదియున్.

గణకులకూటము.

తే. నాథుకులమును మొదలిగణంబుకులము, నొకటి గాక విజాతులై యుండెనేని
భిన్నకులజాత యగుచంద్రబింబవదనఁ, గేలు పట్టినపగిది దుష్కీర్తిఁ జెందు. 93

గణయోనికూటము.

క. జా నగునాయకతార, యోనియుఁ గృత్యాదిగణభయోనియు వైరం
బూనక యుండ నహల్యా, జానివచనమున నెఱుంగఁ జను సుకవులకున్. 94

తే. తత్తదాఖ్యముఖార్ణసంతతికి నైన, తారకలు గావు ఛందోమతంబునందు
జన్మతారక లని బహుజనము లాడు, కతన నవియె వచించితి గణములకును. 95

క. వర్ణఃపరిచ్ఛేదంబున, వర్ణములకుఁ గూటనిర్ణయం బంతయు వి
స్తీర్ణముగా మును జెప్పితిఁ, గర్ణాహితమిత్ర దానిఁ గని తెలియ నగున్. 96

గణలింగకూటము.

క. మొనగణమురిక్కలింగం, బును బతినక్షత్రలింగమును వైరముఁ జెం
దిన నాయకుధన మెల్లను, మనుజపతి హరించుఁ బంచమాసంబులకున్. 97

గణగోత్రకూటము.

క. పతిగోత్ర ప్రవరములో, సతతంబును బలుకఁబడిన సన్మునిగోత్రాం
కితము లగుగణము లతినిం,దితములు కావ్యాది[1]నాదితేయసహాయా. 98

గణకాంతికూటము.

తే. నాయకునికాయ మేచాయ నలువు మీఱు, నరసి తద్వర్ణమునఁ దనరారునట్టి
గణము పద్యాదిఁ గూర్చినఁ గలుగు శుభము, వ్యత్యయం బయ్యెనేని దేహంబు చెడును.

క. శ్వేతము నీలము నేకము, భూతలమున రక్తపీతములకు నభేదం
బై తనరు నరతనుద్యుతు, లీతెఱఁగునఁ దెలియవలయు నిభపతివరదా. 100

గణదేవాదికూటము.

తే. గద్యపద్యాదిగణతారకాగణంబు, భర్తృనక్షత్రగణమును బంధు లైన
వత్సరశతంబు బ్రతుకుఁ గావ్యప్రభుండు, మైత్రి లేకున్న నెలకు ధర్మపురిఁ జేరు.

గణనక్షత్రదూరము.

ఆ. ఆదిగణమురిక్క కధిపతినక్షత్ర, మెన్నఁ బదియు మూఁటి కెక్కుఁ డైన
బ్రతుకు నూఱువత్సరంబులు కృతినేత, తక్కు వైన వేగఁ దనువు విడుచు. 102

గణరాశికూటము.

క. పదపద్యగద్యముఖమున, [2]గదియు గణమురాశి[3]నుంచి గణుతించిన నా
రదనుత విభురాశి శుభప్రద మై యుండంగ సుకవి పరికింపఁ దగున్. 103

గణఖేటకూటము.

క. మహి నధినాయకురాశి, గ్రహమును గృతిముఖగణోడురాశిగ్రహమున్
మిహిరేందులు దమగతిలో, సుహృత్తు లై యున్న సరియ చుట్టము గాదే. 104

---

1 నాడె నేనసహాయా (పూ. ము). 2 గదయు (పె.ప. పూ. ము.) లోను, 4-ఆ. 126 వ పద్యములోనున్నది. 3 తాటాకుపుస్తకములలో 'నుంచి' అనియేయున్నది.

క. కొందఱు జ్యోతిశ్శాస్త్రము, పొందు వదలి భిన్నమార్గముల గణములకుం
బొందింతురు గ్రహముల నా, చందమునకు గణము శాస్త్రసాధక మెందున్. 105

కృత్యాదిగణద్వయకూటములు.

తే. మొదల నుండుగణద్వయంబునకు లెస్సఁ, జూడఁ దగు యోనిలింగగణోడురాశి
ఖచరతత్కాంతినైసర్గికరసనామ, కూటములు తొమ్మిదియును నిశాటదమన. 106

ఆ. ప్రథమగణము వధువు పైగణంబు వరుండు, నగుట నాగణద్వయంబునకును
బొత్తు గలిగినట్టిపొత్తంబు ముంగిటఁ, గలుగువేల్పుటావు గాదె పతికి. 107

ఆ. తొలుత నేడుకూటములు మాత్ర మొప్పరి, చ్ఛేదమునను దెలియఁ జెప్పఁబడియెఁ
గాన వాని మాని కడమవి రెండును, వివరపఱుతు నిచటఁ గవులు పొగడ. 108

గణనైసర్గికకూటము.

ఆ. తండ్రి కొడుకు లగుచుఁ దనరారుగణములు, గలసి మెలసి కృతిముఖమున నిలుచు
[1]రసలనడుమఁ బచ్చికసవు వైచిన మందు, నగ్ని పవనగణము లగుట నేమొ. 109

క. సుతజనకులు [2]గటసిన ధన్యుతుఁ దగుఁ గృతిభర్త రెండు నొకగణ మైనన్
గుణలాధినాయకుం డగు, నితరగణద్వయము గూడ నిలపైఁ గూలున్. 110

గణరసకూటము.

క. మొగదలఁ గలగణయుగమున, కగుసమరసములకు వైర మగుపాత్రము భ
ర్తగళంబునఁ జుట్టినపా, ముగతిం దత్ప్రాణహననములు భక్షించున్. 111

తే. తలఁప శృంగారబీభత్సములకుఁ బగలు
హాస్యకృపలకుఁ బోరు రౌద్రాద్భుతముల
కధికవైరంబు వీరభయానకముల
కీను శాంతంబునకుఁ జెలు లెనిమిదియును. 112

క. రసములకు రెంటికిని సమ,రస మైన శుభంబు వైరరససంగతి సా
ధ్వస మొకరస మైనను సం,తస మన్యరసములు గూడినను ముద మొదవున్. 113

ప్రశస్తకూటంబులు.

తే. క్షితిసురల కాఱు ధారుణీపతుల కైను, వైశ్యులకు నాల్గు శూద్రాంత్యవర్ణములకు
మూఁడు రెండును శుభకరంబులయియున్నఁ, జాలునని యె సంహితలోన శౌనకుండు.

తే. విప్రులకు గ్రహమైత్రి యుర్వీపతులకు, గణవిధము వైశ్యులకు రాశిగణన శూద్ర
నీచులకు యోనితార లిన్నింటిలోనఁ, గడుఁ బ్రశస్తము లిది వృద్ధగర్గమతము.

దోషాదోషబాహుళ్యఫలంబులు.

ఆ. స్వల్పదోషములును సమధికగుణములు, నైన నుత్తఫలము లధిక మగును

1 పసల (పె.ప). 2 గలసిన (పె).

సద్గుణంబు లిచ్చు సప్తాశ్వపవమాన, కీలిగుణము లిడవు కృతిముఖమున. 116
తే. గుణము లవగుణములకన్నఁ గొంచె మైన, నాథునకు మెండు దుష్టగణంబు లిచ్చు
సోఁకనీయ వొకింతయు శుభగణములు, నిజఫలములను బద్యాది నిలిచినపుడు. 117

మగణద్వయ యోగమునకు:—

1. యోనికూటము, రెండును హరిణయోనులే కాన ఏకయోనులే కనుక మంచిది. 2. లింగకూటము, జ్యేష్ఠ ప్రథమయోని గానఁ బుల్లింగనక్షత్రము రెండును బుల్లింగతారలే అయెను. పోరు పుట్టినఁగాని మొదలిగణము వధువును రెండవగణము వరుఁడును గనుక స్త్రీకి పుల్లింగతార అయినందుచేతను ఆదోషము పనిలేదు. 3. గణకూటము, రెండును రాక్షసగణములే కనుక ఉత్తమము. 4. ఉడుకూటము, మొదలిగణము తారనుండి రెండవగణము తారదనుకను లెక్కపెట్టవలెను గనుక రెండింటికిని జ్యేష్ఠయొక్కటే అయెనుగనుక లెక్కకు మొదలిదే అయెను. పదమూఁడులోపల ఉండుటచేతను కృతిపతికల్యాణము. 5. రాశికూటము, ప్రథమగణ రాశినుండి ద్వితీయగణము రాశిదనుకను నెన్నవలెనుగనుక రెండును వృశ్చికరాసులే కనుక సంఖ్యకుఁ దొలుతటిదే అయెను గనుక సామ్రాజ్యము. 6 ఖేటకూటము, రెంటికిని కుజుఁడే కనుక మంచిది. 7. గ్రహకాంతికూటము, అంగారకుఁ డెఱ్ఱుపు గనుక పాపిష్ఠుఁడాయెను. ఆ రెంటికిని పాపగ్రహమైనను వకఁడొక్కఁడే కనుక సుఖము. 8. నైసర్గికకూటము, రెండును మగణాలే కనుక కులాధినాయకత్వము. 9. రసకూటము, రెండును రౌద్రరసములే అయెను గనుక సంతసము. వీనికి తేరుగడవివరము: ఉడుకూటమొకటి చెడ్డదియు, కడమకూటము లెనిమిదియు మంచివిగనుక దోషము కొంచెమును గుణములు చాలానుగాన అది సున్న మగణము తనమీఁద మగణము నిల్చినప్పుడు తానిచ్చుశుభఫలమధికముగా నిచ్చును.

మగణయగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, హరిణకపులు భిన్నయోనులుగనుక కొంతమేలు. 2. లింగకూటము రెంటికిని పుల్లింగతారలే కనుక పోరు పుట్టును. అయిన నేమి? మొదలిగణము వధువు గనుక స్త్రీకిఁ బుంలింగతార అయినందుచేతను ఆదోషముపనిలేదు. 3. గణకూటము, రాక్షసమనుష్యగణములు గనుక నాశనము. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠకు పూర్వాషాఢ మూఁడవనక్షత్రము గనుక పదుమూఁటికి లోపలనుండుటచేతను కృతిపతి కల్యాణము. 5. రాశికూటము, వృశ్చికమునకు ధనుస్సు రెండవరాశి గనుక నిర్ధనము. అయిన నేమి? వృశ్చికాధిపతి యైనకుజుఁడును ధనురధిపతి యైన గురుఁడును నన్యోన్యమిత్రులుగనుక నారదమతమున ఆదోషము పనిలేదు. 6. ఖేటకూటము, కుజగురు లన్యోన్యమిత్రులు గనుక మంచిది. 7. గ్రహకాంతికూటము, కుజుఁ డెఱ్ఱుపుగనుక పాపియు, గురుఁడు పచ్చనగనుక శుభుఁడునుగాన పాప

శుభయోగము గనుక జగడము వచ్చును. 8. నైసర్గికకూటము, ప్రస్తరించునప్పుడు మగణమువలనను యగణము పుట్టుటచేతను మగణము తండ్రియు యగణము కొడుకును గనుక సుతజనకయోగమున నిధనము. 9. రసకూటము, రౌద్రకారుణ్యరసము లన్యములు గనుక సుఖము. 10. వీనికిఁ దేరుగడవివరము: గణోడుగ్రహాక్రాంతికూటములు మూఁడును చెడ్డవియుఁ గడమకూటము లాఱును మంచివి గనుక దోషము కొంచెమును గుణములు చాలాను గనుక మగణము తనమీఁదను యగణము నిల్చినప్పుడు తా నిచ్చుశుభఫల మధికముగా నిచ్చును.

మగణరగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, హరిణతురగములు భిన్నజంతువులు గనుక కొంతమేలు. 2. లింగకూటము, పుంలింగస్త్రీలింగతారలుగనుక నుత్తమము. 3. గణకూటము, రెండును రాక్షసగణములే కనుక మంచిది. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠకు శతతార యొనిమిదవ నక్షత్రము గనుక పదమూఁటికి లోపలనుండుటచేతను కృతిపతి కల్పాయువు. 5. రాశికూటము, వృశ్చికమునకుఁ గుంభము నాలుగవరాశి గనుక సామ్రాజ్యము. 6. ఖేటకూటము, కుజునకు శని సముఁడు అమందునకు భౌముఁడు శత్రుఁడు కాఁగాను సమశాత్రవముగనుక కీడు. 7. గ్రహాక్రాంతికూటము, కుజుఁడేలుపును శని వలుపును గనుక నిద్దఱును బాపగ్రహములే కాన మృత్యువు. 8. నైసర్గికకూటము, మగణతగణము లితరగణములు గనుక మరణము. 9. రసకూటము, రౌద్రశృంగారము లన్యరసములుగనుక ముదము. 10. వీనికిఁదేరుగడవివరము: ఉడుఖేటగ్రహాక్రాంతి నైసర్గికకూటములునాలుగును చెడ్డవి కడమకూటములయిదును మంచివి గనుక దోషములు కొంచెమును గుణములు చాలాను గనుక ఆదినున్నమగణము తనమీఁదను రగణము నిలిచినప్పుడు తా నిచ్చుశుభఫల మధికముగానిచ్చును.

మగణసగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, హరిణమహిషములు గనుక కొంత మేలు. 2. లింగకూటము, పుంలింగస్త్రీలింగతారలు గనుక నుత్తమము. 3. గణకూటము, రాక్షసదేవగణములు గనుక నధమము. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠకు హస్త యిరువదినాలుగవనక్షత్రముగనుక పదమూఁటికిపై నుండుటచేతను కృతిపతికి శతాయువు. 5. రాశికూటము, వృశ్చికమునకుఁ గన్యపదునొకొండవరాశి గనుక దైన్యము. 6. ఖేటకూటము, కుజునికి బుధుఁడు శత్రుఁడు అసౌమ్యునకు భౌముఁడు సముఁడు కాఁగాను సమశాత్రవము గనుక కీడు. 7. గ్రహాక్రాంతికూటము, కుజుఁ డేలుపు గనుక పాపి బుధుఁడు పచ్చ గనుక శుభుఁడు అయినను క్రూరగ్రహముతోఁ గూడినప్పుడు తానును గ్రూరుండే కావునను ఖలద్వయయోగము గనుక మృత్యువు. 8. నైసర్గికకూట

ము, మగణసగణము లితరగణములు గనుక మరణము. 9. రసకూటము, రౌద్రభయానకము లన్యరసములు గనుక మూదము. 10. వీనికిం దేరుగడవివరము: గణరాశిఖేటగ్రహతత్కాంతికూటము లైదును జెడ్డవియుఁ గడమకూటములు నాలుగును మంచివి గనుక దోషములు చాలాను గుణములు కొంచెమును గనుక మగణము తనమీఁదను సగణము నిలిచినపుడు తా నిచ్చుశుభఫలము అధికముగా నియ్యదు.

మగణతగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, హరిణమేషములు భిన్నజంతువులు గనుక కొంత మేలు. 2. లింగకూటము, పుంలింగస్త్రీలింగతారలుగనుక నుత్తమము. 3. గణకూటము, రాక్షసదేవగణములు గనుక అధమము. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠకుం బుష్యమీనక్షత్రము పంతొమ్మిదవది గనుక పదుమూఁటికిం బై నుండుటంజేసి కృతిపతికి శతాయువు. 5. రాశికూటము, వృశ్చికమునకుం గర్కాటము తొమ్మిదవరాశి గనుక నపత్యము. 6. ఖేటకూటము, కుజునకుఁ జంద్రుఁడు మిత్రుఁడు ఆశశికి మంగళుఁడు సముఁడును గాఁగాను సమమిత్రము గనుక భద్రము. 7. గ్రహకాంతికూటము, కుజుఁ డెఱుపు గనుక పాపియుఁ జంద్రుఁడు తెలుపుగనుక శుభుఁడునుగాఁగాను బాపశుభయోగము గనుక జగడము వచ్చును. 8. నైసర్గికకూటము, మగణతగణము లితరగణములు గనుక మరణము. 9. రసకూటము, రౌద్రశాంతములు మిత్రములు గనుక శుభము. 10. వీనికిఁ దేరుగడవివరము: రాశిగ్రహకాంతి నైసర్గికకూటములు నాలుగును జెడ్డవియుఁ గడమకూటము లయినను మంచివి గనుక దోషములు కొంచెమును గుణములు చాలానుగనుక యాది నున్నమగణము తనమీఁదఁ దగణము నిలిచినప్పుడు తా నిచ్చుశుభఫల మధికముగా నిచ్చును.

మగణజగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, హరిణవృషభములు భిన్నజంతువులు గనుక కొంత మేలు. 2. లింగకూటము, రెంటికిని బుంలింగతారలే కనుక పోరుపుట్టును. అయినను వధూగణమునకుఁ బుంలింగతారయయినందుచే నాదోషము పనిలేదు. 3. గణకూటము, రాక్షసమనుష్యగణములుగనుక నాశనము. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠకు నుత్తరయిరువదిమూఁడవనక్షత్రముగనుక పదుమూఁటికిపై నుండుటచేతను కృతిపతికి శతాయువు. 5. రాశికూటము, వృశ్చికమునకు సింహము పదవరాశిగనుక దుఃఖము. అయిననేమి? వృశ్చికాధిపతియైనకుజుఁడును సింహాధిపతియైనసూర్యుఁడును అన్యోన్యమిత్రులుగనుక నారదమతమున నాదోషము పని లేదు. 6. ఖేటకూటము, కుజసూర్యులన్యోన్యమిత్రులుగనుక మంచిది. 7. గ్రహకాంతికూటము, మంగళభాను లిద్దఱును ఎఱుపే కనుక పాపగ్రహములే కాఁగాను ఖలద్వయయోగమునను మృత్యువు. 8. నైసర్గికకూటము,

మగణజగణము లితరగణములుగనుక మరణము. 9. రసకూటము, రౌద్రవీరము లన్యరసములు గనుక మోదము. 10. వీనికిఁ దేరుగడవివరము: గణగ్రహకాంతి నైసర్గికకూటములు మూఁడును జెడ్డవియుఁ గడమకూటము లాఱును మంచివి గనుక దోషములు కొంచెమును గుణములు చాలాను గనుకను అది నున్న మగణము తనమీఁదను జగణము నిల్చినప్పుడు తా నిచ్చుశుభఫల మధికముగా నిచ్చును.

మగణభగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, హరిణభుజగములు భిన్నజంతువులు గనుక కొంత మేలు. 2. లింగకూటము, పుంలింగస్త్రీలింగతారలుగనుక నుత్తమము. 3. గణకూటము, రాక్షసదేవగణములు గనుక నధమము. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠకు మృగశిర పదియాఱవనక్షత్రము గనుక పదుమూఁటికిఁ బై నుండుటచేత కృతిపతికి శతాయువు. 5. రాశికూటము, వృశ్చికమునకు వృషభ మేడవది గనుక సామ్రాజ్యము. 6. ఖేటకూటము, కుజశుక్రు లన్యోన్యసములు గనుక మధ్యమము. 7. గ్రహకాంతికూటము, కుజుఁ డెఱుపు గనుక పాపియు, శుక్రుఁడు తెలుపు గనుక శుభుఁడును గాన పాపిశుభయోగముగనుక జగడము. 8. నైసర్గికకూటము, మగణభగణము లితరగణములుగనుక మరణము. 9. రసకూటము, రౌద్రహాస్యము లన్యరసములు గనుక ముదము. 10. వీనికిఁ దేరుగడవివరము: గణఖేటగ్రహకాంతినైసర్గికకూటములు నాలుగును జెడ్డవియుఁ గడమకూటము లయిదును మంచివి గనుక దోషములు కొంచెమును గుణములుచాలానుగనుక అది నున్న మగణము తనమీఁదను భగణము నిలిచినపుడు తా నిచ్చుశుభఫల మధికముగా నుండును.

మగణనగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, హరిణగజములు భిన్నజంతువులు గనుక కొంత మేలు. 2. లింగకూటము, పుంలింగస్త్రీలింగతారలు గనుక నుత్తమము. 3. గణకూటము, రాక్షసదేవగణములుగనుక నధమము. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠకు రేవతి పదునొకొండవనక్షత్రముగనుక పదుమూఁటికి లోపలనుండుటచేతను కృతిపతి కల్పాయువు. 5. రాశికూటము, వృశ్చికమునకు మీన మయిదవరాశి గనుక సామ్రాజ్యము. 6. ఖేటకూటము, కుజబృహస్పతులన్యోన్యమిత్రులు గనుకమంచిది. 7. గ్రహకాంతికూటము, మంగళుఁడెఱుపుగనుక ఖలుఁడును గురుఁడు పచ్చ గనుక శుభగ్రహముకాఁగాను పాపశుభయోగము గనుక జగడము వచ్చును. 8. నైసర్గికకూటము, మగణనగణము లితరగణములుగనుక మరణము. 9. రసకూటము, రౌద్రాద్భుతములు నిత్యవైరములుగనుక సాధ్వసము. 10. వీనికిఁ దేరుగడవివరము: గణోడుగ్రహకాంతినైసర్గికరసకూటము

లైదును జెడ్డవియుఁ గడమకూటములు నాలుగును మంచివి గనుక దోషములు చాలాను, గుణములు కొంచెమును గనుక ఆది నున్న మగణము తనమీఁద నగణము నిల్చినపుడు తా నిచ్చుశుభఫలము నియ్యదు.

తే. మగణమున కెల్ల వ్రాసితి మిగిలినట్టి, గణములకు నిట్లువ్రాసిన గ్రంథ మధిక
విస్తరం బగు నని వ్రాయ వెఱచినాఁడఁ, దెలిసికొనఁ దగుఁ గవులుయోగులకునిట్లు.

వ. ఇది కావ్యముఖంబున నుండు రెండుగణంబులకుం గవిరాక్షసమతానుసారంబు లగు యోన్యాదినవకూటఫలంబులు. ఇంక నథోక్షజాచార్యమతానుసారంబులగు గణనాథయోగఫలంబు లెఱింగించెద. 119

తే. అష్టగణములు శివివిష్ణువష్టమూర్తు, లయి వెలింగెడుతమతమయధిపతులకుఁ
జెల్లుచుండెడునామంబు లెల్లఁ దాముఁ, దాల్చి చ్ఛందంబులం దెల్లఁ దనరుచుండు.

ఆ. ధరణిపై స్థిరాంబుదహనమారుతవిష్ణు, పదరవీందుదేవపతులు గదియఁ
బ్రమదవిత్తతాపభద్రార్థజయసౌఖ్య, శత్రునాశనము లొసంగు వరుస. 121

క. తోయముపై భూజలశిఖి, వాయుగగనసూర్యచంద్రవాసవు లున్నన్
శ్రీయోవ్యాధిక్లేశా, ల్పాయుస్థరణసుఖభోగహర్షము లబ్బున్. 122

ఆ. వీతిహోత్రుమీఁద విశ్వంభరాంభోగ్ని, వాయుగగనసూర్యవారిజారి
వృషులు గదియఁ గుశలవిభవాగ్నిభయరాజ్య, శోకరోగయుద్ధశుభఫలములు. 123

చ. అవనిజలాగ్నివాయుగగనార్కశశీంద్రులు డాయఁ గల్గు గం
ధవహుపయిన్ స్వరాజ్యగృహదాహమృతార్తిగదార్థభోగముల్
దివిపయిఁ గీర్తిశర్మలయదీప్తిబలక్షయభద్రమోదముల్
రవిపయి ఖేదముద్భయపరాభవభోగమృతిస్వరాజ్యముల్. 124

క. హిమకరుమీఁద నిలాంభో, గ్నిమరుద్వియదర్కసోమనిర్జరనాథుల్
క్రమమున నిత్తురు జ్వరభయ, సమరశుభాశుభగదార్థసౌఖ్యము లెపుడున్. 125

సీ. శర్కరతోఁ గూడి చవి గానివస్తువు లెంతయు మధురమై యొనసినట్లు
గంగోదకంబులఁ గలసి పల్వలతోయమును బవిత్రం[1]బునఁ బొందునట్లు
పరుసము సోఁకంగఁ బడి యయఃపిండంబు బంగారమై కనుపట్టునట్లు
చందనవృక్షంబుసంగతి నిర్గంధతరువు నామోదియై పరఁగినట్లు

తే. నిర్జరేశ్వరగణముపై నిలిచి దుష్ట, మగుగణంబును శుభకారి యై మెలంగ
శోభనగణంబు గదసినచోట నిష్ట, దండమునఁ బండుపండుచందంబు గాదె. 126

వ. మఱియుఁ గొందఱు కవిపురందరులు నిజకృతచ్ఛందంబులందుఁ గొన్ని విశేషంబులు చెప్పి రవియెల్ల వివరించెద. 127

---

1 బయి తనరినట్లు (పూ. ము).

తే. భువనముల కెల్ల నాధారభూత మైన, జగతి యధిదైవతంబుగాఁ జనుమగణము
తమకుఁ గారణ మగుటచే దానిఁ గూడి, ధన మొసఁగు నేడు వనిపల్కెఁ దాతనొజ్జ.

తే. చందనోదకమూలను నిచ్చలును బెంపఁ, బడియు వెల్లులి తనకంపుఁ బాయనిగతి
శుభగణము గూడియును నిజదూష్యఫలము, తగణము త్యజింప దనియెనధర్వణుండు.

ఆ. ఇది గణప్రపంచ మింక నీగణముల, చేఁ గూర్పఁబడుచుఁ జెల్వు మీఱు
వృత్తముల తెఱంగు విదితంబు గాఁగ షట్ప్రత్యయములు తేటపఱుతు మొదల.

షట్ప్రత్యయములు.

తే. వృత్తసంఖ్యయుఁ బ్రస్తారవిధము నష్ట
లబ్ధియును వెస నుద్దిష్టలఘుగురుక్రి
యాధ్వభాగము లనఁగఁ బ్రత్యయము లాఱు
వెలయుఁ వానిఁ గవీంద్రులు దెలియ వలయు. 131

1. వృత్తసంఖ్యాప్రత్యయము.

ఉ. ఇన్నవచాన నెన్ని జనియించెను వృత్తము లన్న ధాత్రిపై
నన్నిగురు ల్లిఖించి యొకఁ డాదిగ నిబ్బడి వానిక్రిందటన్
సన్నుతలీల వ్రాసి తుదిసంఖ్యలు రెట్టిగఁ జేయ నెన్ని యౌ
నన్నియె దానియం దుదయ మౌ సమవృత్తము లన్నఁ జెన్నగున్. 132

తే. ప్రత్యయము లాఱు నీ చెప్పుపద్యములను, దెలిసికొన నెంతవారికి నలవి గామి
వరుస నన్నింటికిం డీక వ్రాయ నలసెఁ, దగఁగు మాటలఁ గడు తేటతెల్ల గాఁగ.

టీ. వృత్తసంఖ్యాప్రత్యయ మనఁగాను ఇన్నవఛందమునందు ఎన్ని సమవృత్తములు పుట్టి
నవిఅని యడిగిన సరిచెప్పెడివిధము: వా రన్నవఛందమున కడిగినఅన్ని గురువు లడ్డవ
రుసగా వ్రాసి వానిక్రింద నొకటి మొదలుగా నినుమడించుచును లెక్కలు వరుస
వెంబడిని గడకు వెడల వ్రాసి తుది లెక్క లినుమడింపఁగా నెన్ని ఆయెనో అన్ని
సమవృత్తము లాఛందమునందుఁ బుట్టినవి యని చెప్పునది. 184

తే అక్షరం బొక్కటియె యుక్త కంతకంత, కవలి వానికి నేకోత్తరాధికంబు
లుక్తయందెల్ల సమవృత్తయుగము పుట్టె, నదియె మొద లంతకంతకు నయ్యె రెట్టి.

తత్తచ్ఛందోవృత్తసంఖ్యాసీసమాలిక.

ఉక్తను గరము లత్యుక్తను వేదముల్ మధ్యను వసువులు మఱి ప్రతిష్ఠ
వలనను రాజు లన్వాలిసు ప్రతిష్ఠను నేత్రపావకులు గాయత్రియందు

విద్యు లుష్ణిక్కున వేదండలోచనక్షమ లనుష్టుప్పున శాస్త్రబాణ
పాణులు బృహతిని [1]బాహుభూశరములు పఙ్క్తిని గతికరాంబరజగతులు
త్రిష్టుప్పునందు దంతియుగాభ్రనయనముల్ జగతి నంగవిరించిగగనయుగము
లతిజగతిని లోచనాజభూవసువులు శక్వరిని గతీభసలిలయోని
శాస్త్రకుంభిను లతిశక్వరిని గజర్తుమునిబాహురామ లష్టిని రసాగ్ని
సాయకభూతరసంబు లత్యష్టిని హస్తగోత్రనభోధరాగ్నిశశులు
ధృతియందు గతియుగక్షితిపక్షరసబాహు లతిధృతిని వసుద్విపాక్షినిగమ
శయబాణములు కృతిచ్ఛందంబున రసాద్రిపర్వేభవేదాభ్రపద్మరిపులు
ప్రకృతిని నేత్రనారాచసోమాహార్యగీర్వాణాభ్రాక్షు లాకృతిని ధాతృ
వదనాంతరిక్షపావకయుగబ్రహ్మచంద్రశ్రుతు ల్వికృతిని నాగశూన్య
తర్కసింధురవసుదహనకుంజరములు సంకృతిని రసాంబుజాతవైరి
హస్తాద్రిగిరిపర్వతాంగోడుపతు లభికృతిని, బాహుకృశానుగతియుగాస్త్ర

తే. రతిపశరశిఖివహ్ను లుత్కృతిని వేద, శాస్త్రసామజగజనభశ్చంద్రశైల
రసము లిట్లుద్భవం బయ్యెఁ [2]బ్రస్తుతింప, సమపదము లగువృత్తముల్ఛందములను.

టీ. ఇవి అన్నియు ఉక్తాదిషడ్వింశతిచ్ఛందంబులకును ద్వితీయాదిద్విగుణితంబు లై యీ
కొక్కొక్కఛందంబునం బుట్టినసమవృత్తసంఖ్యలకు గణితశాస్త్రోక్తసంజ్ఞలు గావున
జ్యోతిశ్శాస్త్రానుసారంబున కుడినుండి యెడమకు పద్యక్రమంబున ఆయాసంజ్ఞలు
లెక్కలువైచి యుగ్గడించి వామాదిగాను దెలిసికొనునది. 187

ఉక్తాదిజవృత్తసంఖ్య.

తే. ఛందమున నొక్కటను వృత్తసంఖ్య మడపి, రెండు వెలియ నుక్తాదిజవృత్తసంఖ్య
యటుల నుత్కృతివృత్తసంఖ్యయును జేయ, సర్వసమవృత్తసంఖ్య భుజంగశయన.

టీ. ఉక్తాదిజవృత్తసంఖ్య అనఁగా ప్రథమచ్ఛందం బగునుక్త మొదలుకొని యున్నవ
ఛందమువద్దికి ఈవెనుకటిఛందము లన్నిటియందును పుట్టినవృత్తములు అన్ని
యు ఎన్నియాయెనని యడుగఁగా సరి చెప్పెడువిధము: వారు ఎన్నవఛందమువద్ది
కడిగిన ఆఛందమునను బుట్టినసమవృత్తసంఖ్య యినుమడించి ఆలెక్కలో రెండు
దీసివేయఁగా నెంత లెక్కనిలిచె నన్నిసమవృత్తములు మొదలిఛందమువద్దినుంచి
వారడిగిన దానివద్దికి ఆయె నని చెప్పెడిది. ఉక్తాదిషడ్వింశతిచ్ఛందంబుల నన్నిం
టను పుట్టినసమవృత్తములన్నియు కలయఁ గూడ నెన్ని యయ్యె నని యడిగిన సరి
చెప్పెడువిధము: మూనుపటివలెనే కడపటిఛందమగునుత్కృతియందుఁబుట్టినసమవృ

1 బాధ (పూ. ము). 2 బ్రస్తరింప (ప).

త్తసంఖ్య రెట్టించి అందులోను రెండు కడను దీయఁగా ఎన్ని నిలిచె నన్నిసమవృత్తములు ఇరువదాఱుఛందములయందును బుట్టిన వని చెప్పునది. 139

క. పదుమూఁడుగోటులును నలు,బదిరెండును లక్ష లవలఁ [1]బదియే డ్వేలుక
డుది నేడునూటికైపై నిరు,వదియాఱు సమాంఘ్రివృత్తపద్యములు హరీ. 140

తే. అందులో నొకకొన్ని వేదాంగ మైన,ఛందమునఁ బల్కఁబడి యుండె నందులోనఁ
గొన్ని తెనుఁగుగఁ జేసె భీమన్న మొదల, నవియె వెసఁ జెప్పుకొని రనంతాదికవులు.

2. ప్రస్తారప్రత్యయము.

సీ. పరఁగ నేఛందంబు ప్రస్తరింపు మటన్న నాఛందమునఁ బుట్టినట్టిసర్వ
సమవృత్తసంఖ్యకు సమ మగునంచాఁక దొంతిగాఁ గ్రిందుక్రిందులను వ్రాయ
నగు మీఁదగురువును నాక్రిందలఘువును నొప్పారఁ దొలుబంతి నొక్కటొకటి
తరువాత నది మొద లప్పక రెట్టించి ఛంద మెన్నవ దన్ని చాళ్లుగాఁగఁ

తే. బొడవునకు నడ్డవరుసలు పొసఁగ నిలుప, నందనందన వేడినఛంద మగును
ధారుణీమండలమునఁ బ్రస్తారమనుచు, దీనినామంబు కవులచేఁ దేటపడియె. 142

టీక. ప్రస్తారప్రత్యయ మనఁగాను: ఇన్నవఛందంబునందు పుట్టినసమవృత్తంబులకు ఏయేగణంబు లని యడుగఁగా సరి చెప్పెడువిధము. వారు ప్రస్తరింపు మన్నఛందమునందు ఎన్ని సమవృత్తములు పుట్టె నన్ని గురులఘువులు దొంతరగా ఒకదాని క్రింద నొకటి వ్రాయునది. అదియె ట్లనిన: తొలిదొంతరకు నొకగురువును నొక లఘువును, రెండవదానికి రెండుగురువులును రెండులఘువులును, మూఁడవదానికి నాలుగుగురువులును నాలుగులఘువులును, ఇటువలెనే యినుమడించుచు ఎన్నవఛందమైన అన్ని నిడుద చాళ్లుగాను అడ్డవరుసలు సరిపోవునట్లుగాను పొడవునకును వ్రాసి వా రెన్నవసమవృత్తమునకు నడిగిన అన్నవయడ్డవరుస నున్నగురులఘువులు గణములు చేసి ఆవృత్తమునకు నొక్కొక్కచరణమునకు అగణంబు లని చెప్పునది.

ప్రస్తారద్విగుణము.

క. అందముగా నేఛందము, క్రింద మఱియు నదియె నిలిపి రెండర్థములం
బొందుగ గురులఘువులనడి, బందునఁ జెఱిసగము వ్రాయఁ బైఛంద మగుక. 144

టీక. ఎదియేని యొకఛందము ప్రస్తరించి యాఛందమే దాని తరువాతిదిగాను బ్రస్తరించు మనఁగాఁ బ్రస్తరించెడివిధము. ఆఛందము క్రిందను తిరిగి ఆఛందమే ప్రస్తరించి నడికడను మీఁదినుండి క్రిందుక్రిందులను నిడుపుగా సగముదనుక గురువులును కడమ సగము లఘువులును వ్రాసిన ఆమీఁదటిఛంద మవును. 145

1 బదిహే డ్వేలుక (ప. పె).

3. నష్టలబ్ధిప్రత్యయము.

సీ. జలజాక్ష యిన్నవఛందంబులోపల నిన్నవసమవృత్త మెట్టి దనిన
నావృత్తసంఖ్య దా నందంద యర్ధించి వ్రాయంగ దిగుదానివైపు దెలిసి
సరిలెక్క లెడనెడ సగము గావించువేళల నెల్ల నొక్కొక్కలఘువు నిలిపి
విషమంబులను [1]బాలు వెలయ మఱొక్కటి, గలిపి యర్ధము సేయుకాలములను
తే. గురుశుభాకార యొక్కొక్కగురువు నిడుచు, నడిగి రెన్నవఛందమునందు వారు
దన్ను గురువులు లఘువులు నన్నియైన, మానవగు నష్టలబ్ధి రమాసహాయ! 146

టీక. నష్టలబ్ధిప్రత్యయ మనఁగా: ఇన్నవఛందంబున ఇన్నవసమవృత్తమునకు నేయేగణంబు లని యడుగఁగా సరి చెప్పువిధము. వా రన్నవసమవృత్త మడిగిన నన్నవలెక్క నుండి తేప తేపకు నర్ధించుకొనుచును గురులఘువులు వ్రాయునది. అది యెట్లన్నను: సరిలెక్క యర్ధించునప్పు డెల్లను ఒక్కొక్కలఘువు పెట్టునది. బేసిలెక్కయైనప్పు డర్ధించుటయఁ బాలుపోదు గనుక మఱి యొక్కటి కలియఁ గూడి సరిగాఁ జేసి యర్ధించునది. ఒకటి కూడి యర్ధించునప్పు డెల్లను నొక్కొక్కగురువు పెట్టునది. తన్ను వా రన్నవఛందములోనిసమవృత్త మడిగిన అన్నియగునట్టుగాను గురులఘువులు వ్రాసి అవి గణములు చేసి ఆఛందమున అన్నవసమవృత్తమునకు ఒక్కొక్కపాదమునకు అవి గణము లని చెప్పునది. 147

4. వృత్తోద్దిష్టప్రత్యయము.

సీ. తనయిచ్చ వచ్చినట్లును గురులఘువులు జగతిపై నడ్డచాలుగ లిఖించి
యేఛందమునఁ బుట్టె నెన్నవసమవృత్త మిది యన్న నొక్కఁడు మొదలుగాఁగ
రెట్టించుచును వానిక్రిందను లెక్కలు వరుస దప్పక యుండ వ్రాసి యందు
లఘువులక్రింది వెల్లను గూడి వెండియు నొక్కటి [2]గలుపక యుగ్గళింప
ఆ. నైనవృత్తసంఖ్య యది గురులఘువుల, సంఖ్య ఛందమునకు సంఖ్య యిట్లు
దెలిసి చెప్పవలయు దీని వృత్తోద్దిష్ట, మండ్రు ప్రత్యయజ్ఞు లంబుజాక్ష. 148

టీక. ఉద్దిష్టప్రత్యయ మనఁగాఁ దనమనస్సునకు వచ్చినట్లు గురువులఘువులు అడ్డచాలుగా వ్రాసి యిది యేఛందమునఁ బుట్టినది, ఆఛందమునం దిది యెన్నవసమవృత్తము అని యడిగిన సరి చెప్పెడువిధము. అతఁడు వ్రాసినగురులఘువులక్రిందను వరుసను ఒకటి మొదలుకొని లెక్కలిను మడించి వ్రాసి వానిలోపలను గురువులక్రిందివి అన్నియు విడిచిపెట్టి లఘువులక్రిందిలెక్క లన్నియుఁ గలయఁ గూడి

1 బోలి (పూ. ము). 2 గలుపుకో (పా).

అందులోపలను మఱి యొకటి కలిపిన నెన్ని అయ్యెనో అన్నవప్రస్తార మనునది. అతఁడు వ్రాసిన గురులఘువు లెన్ని యైన అన్నవచ్ఛందమునఁ బుట్టినది యనునది. ఇరువదియాఱింటిలోపల నెన్ని గురులఘువులు వ్రాసినను ఇట్టివెనే వ్రాసి సరి చెప్పునది. 149

5. లఘుగురుక్రియాప్రశ్నోత్తరము.

సీ. రెండిండ్లు వ్రాసి యా క్రింద వెంబడి [1]నిరుమేల నొక్కొక్కయిల్లు మించి యుండ
మొదలనుంచియు నిరువదియాఱు నాఁడ్డవీథు లమర్చి రెండుకోపులను గల్గు
గీముల నన్నింట సోపాన విడి మధ్యగృహములయందుఁ బైయిండ్లరెంట
నిలుచు లెక్కలు గూడి విలిఖింప [2]నిమేరుచక్ర పార్శ్వద్వయాంతసదనములను

తే. వెలయునవి సర్వగురులఘుప్రస్తారసంఖ్య
లగు ద్వితీయాదిగృహములయందుఁ దనరు
సంఖ్య లేకాదిలఘుప్రస్తారసంఖ్య లయ్యె
నన్నియును వానిప్రస్తారసంఖ్య లగుఁ గ్రమప్ర. 150

టీక. మేరుచక్ర మనఁగా: ఇన్నవచ్ఛందమునందు ఎన్నేసిలఘువులప్రస్తారములు ఎన్ని? యని యడిగిన సరిచెప్పెడివిధము. మొదల అడ్డవీథిగా రెండిండ్లు వ్రాసి యా క్రిందను వెంబడిగాను రెండుపార్శ్వములయందును ఒక్కొక్కయిల్లు మించియుండునట్టుగా మొదటివీథితోఁగూడ నిరువదియాఱడ్డవీథులుగా గీటులు తీసిచి యుభయపార్శ్వములయందు మించియున్న కడపటియిండ్లను మీఁదియిండ్లు మొదలుకొని యన్నియిండ్లను దప్పకుండను ఒక్కట్లు పెట్టి మీఁదివీథి నున్న లెక్కల క్రిందను దిగువవీథియందు నిడుపుగా ఒక్కొక్కయింటను ఆలెక్కలకుఁ గ్రింద నుండునట్టుగా వ్రాయునది. ఇట్టుల వ్రాయఁగా మీఁదివీథికంటెఁ గ్రిందివీథి ఒక్కొక్కయి ల్లెక్కువ అవుచును వచ్చును. ఈక్రమమున వ్రాయఁగా ఈమేరుచక్రమునందుఁ బైవీథి మొదలుగా అడ్డవీథు లన్నియు ఉక్త మొదలైనయిరువదియాఱు ఛందములును గ్రమముననే యవును. ఆవీథులయందు మొదలియిండ్ల నున్నయొక్కటొక్కటియు సర్వగురుప్రస్తారములు. తుదియిండ్లనున్న ఒక్కొక్కటియు సర్వలఘుప్రస్తారములు. రెండవయిండ్ల నెన్ని యుండిన అన్ని ఒంటిలఘుప్రస్తారములు. మూఁడవయిండ్లవి రెండేసిలఘువులవి. నాలవయిండ్లవి మూఁడేసిలఘువులవి. ఈప్రకారముననే ముందరను అన్నియిండ్లకు నని తెలిసికొనునది. ఆవీథిని నున్న లెక్క లన్నియుఁ గలయఁ గూడ ఆఛందమునఁ బుట్టినసమప్రస్తారసంఖ్య

1 నిరుపైల (పె). 2 నిరుపైల (ప. పె.).

యావును. నా రెన్నవఛందమున కడిగిన అన్నవయడ్డవీథి చూచి యిప్పుడు చెప్పిన చొప్పున సరి చెప్పునది. ఏఛందముదనుకను వ్రాయు మన్నను ఆఛందముదనుక వ్రాయ వచ్చును. 151

లగనిర్ణయశకటచక్రము.

సీ. ఒకమందిరంబులో నొకలెక్క వైచి యాదిగువ నడ్డంబిండ్లు దిద్దుకొనుచుఁ
క్రమతఁ బైవీథిలెక్కలు ద్విగుణింపుచుఁ దొలుసారి యవి యెల్లఁ గలుపు వ్రాసి
వెండియు రెట్టించువేళ నొక్కొక్కటి విడిచి వ్రాయుచు దాని వృత్తసంఖ్య
కచ్చైన మానుమ నీరీతి నావృత్తసంఖ్యప జ్క్తికిఁ దొలిసదనమునను
తే. నిలుచునందాఁక బంతు లెన్నన్ని వ్రాయ
శకటచక్రంబు నాఁగఁ బ్రశస్త మయ్యె
వరుస నాద్యంతములు సర్వగురులఘువులు
కడమ వేకాదిలఘునియుక్తంబు లిందు. 152

టీక. శకటచక్ర మనఁగా: ఇన్నవఛందమునందు ఒకలఘు వాదిగా ఎన్నేనిలఘువృత్తములు. ఎన్నన వెన్నవయవి యని యడిగిన సరి చెప్పెడువిధము. వారడిగినఛందమువృత్తసంఖ్య నిర్ణయించుకొని ముందుగాను ఒకయిల్లు వ్రాసి యాయింట లెక్క యొక్కటి వైచి దానిక్రిందనుండీ యడ్డముగా ఇండ్లు వ్రాసికొంచు ఆయిండ్లలో వానికి మీఁద నున్న యడ్డవీథియిండ్ల మొదలియిల్లు మొదలుకొని వరుస వెంబడి నొక్కొక్కయింట నున్న లెక్క సారసారెకు నినుమడించుకొంచు వ్రాయుచు వచ్చునది. అది యెట్లంటేని: తొలుసారి ద్విగుణించునపు డెంతలెక్క యైనను అంతయు వ్రాయునది. అంతటనుంచి అవి యెన్ని మాఱు లినుమడించినను ఒక్కటొక్కటి కడమం బుచ్చి చిక్కినలెక్క వేయునది. ఇటునలెను వ్రాయ నాఛందంబునం బుట్టినవృత్తసంఖ్య యెప్పుడు మించునో అప్పు డది విడిచి మీఁదివీథిని ఆతరువాతను ఇండ్లలెక్కలు ఒక్కటొక్కటి యిప్పుడు వ్రాసినట్లే రెట్టించుచును వ్రాయునది. ఏదియైనను వృత్తసంఖ్యను నధిక మయ్యేనేని అది విడిచిపెట్టునది. పైవీథిలెక్కలయ్యేనేని అంతటను ఆవీథిని వ్రాయక చాలించునది. ఇప్పుడు వ్రాసినబంతిలెక్కలు మునుపటియట్లనే చేయునది. ఆక్రింద తిరుగాను ఇండ్లు వ్రాసి ఆయిండ్లలో నిప్పటివలెనే లెక్క నిలుపునది. ఇటువలెనే ఒకొక్కబంతి వ్రాసి అదిచూచి దానిదిగువను మఱొక్కబంతివ్రాయుచునురాఁగా బంతికి మొదలియింట ఆఛందమునఁ బుట్టినవృత్తసంఖ్య యెక్కడ వచ్చిన నక్కడనుండి వ్రాయక మానునది. ఈతీరునవ్రాసిన ఏయింటనువచ్చినలెక్క[1] రాక వచ్చును. దీనిపేరు శకటచక్ర మని

1 రావచ్చును (పె. ప).

పించుకొనును. ఈచక్రమునందు మొదలిబంతిది సర్వగురువృత్తము. కడపటిబంతి యెంతయుండినను అన్నవయది సర్వలఘువృత్తము. రెండవబంతియిండ్లు ఎన్నియుండిన అన్నవయవి ఒంటిలఘువృత్తములు. మూఁడవయడ్డవీథిని నెన్నియుండిన అన్నవయవి రెండేసిలఘువులవృత్తములు. నాల్గవచాలున నెన్నియుండిన అన్నవయవి మూఁడు మాత్రలు గలవృత్తములు. ఈచక్రమునన ముందర ఎన్నిబంతు లున్నను రెండవ బంతి మొదలుగా బంతిబంతికి ఒక్కొక్కలఘు వెక్కువయని తెలిసికొనునది. ఇండ్లు అన్నియులెక్కింప ఎన్ని అయినవో అన్నివృత్తము లాఛందమునం బుట్టిన వని యెఱుఁగునది. ఈరెండుచక్రంబులయందును జెప్పిన లఘుసంఖ్యాఛందస్సంఖ్య లో తివిసివేయఁగాను ఎన్ని మిగిలిన నన్నిగురువులు ఆయావృత్తములకు గలవు గాన ఈచక్రములు రెండును లఘుగురుక్రియాచక్రములని యనంబడును. కొందఱు లగనిర్ణయచక్రమందురు. 153

6. అధ్వభాగప్రత్యయము.

క. నందసుత యధ్వభాగము
ఛందస్సంఖ్యయును వృత్తసంఖ్యయు రెంటన్
బొందుగ గుణించి యొక్కటి
యందుఁ దిగియ నెన్ని యన్ని యంగుళములగున్. 154

టీ. అధ్వభాగప్రత్యయ మనఁగా : ఇన్నవఛందము ప్రస్తరించుటకు ఎన్నియంగుళములపొడవుభూమి కావలె నని అడిగిన సరిచెప్పెడువిధము. ఎన్నవఛందమున కడిగిన నంతయు లెక్కపెట్టి యందులో ఆఛందమునఁ బుట్టినవృత్తసంఖ్య గలియఁగూడి యినుమడించి యందులో ఒకటి తివిసి వేయఁగా నెంతయైనదో అన్ని యంగుళములపొడవు భూమి ఆ ఛందమునకుఁ బ్రస్తరించుటకుఁ గావలె నని చెప్పునది. 155

సమవృత్తసంఖ్యాజ్ఞానము.

అయిదవఛందమునం దెన్నిసమవృత్తములు
పుట్టిన వని యడిగిన సరిచెప్పెడువిధము.

◡ ◡ ◡ ◡ ◡
౧ ౨ ౪ ౮ ౧౬

ఈకడపలిలెక్క పదునాఱునరెట్టించిన ముప్పదిరెండు అయెను. అటుగనుక ఐదవ ఛందమునందు ముప్పదిరెండుసమవృత్తములు పుట్టిన వని చెప్పెడిది. ఏఛందమున కడిగినను ఇటువలెనే వ్రాయునది. ప్రస్తరించి చూచిన అన్నివృత్తములే పుట్టుచున్నవి. 156

పంచమచ్ఛందమునకుఁ బ్రస్తారము.

ప్రస్తారము	సంఖ్య	ప్రస్తారము	సంఖ్య
∪∪∪∪∪	౧	∪∪∪∪I	౧౭
I∪∪∪∪	౨	I∪∪∪I	౧౮
∪I∪∪∪	౩	∪I∪∪I	౧౯
II∪∪∪	౪	II∪∪I	౨౦
∪∪I∪∪	౫	∪∪I∪I	౨౧
I∪I∪∪	౬	I∪I∪I	౨౨
∪II∪∪	౭	∪II∪I	౨౩
III∪∪	౮	III∪I	౨౪
∪∪∪I∪	౯	∪∪∪II	౨౫
I∪∪I∪	౧౦	I∪∪II	౨౬
∪I∪I∪	౧౧	∪I∪II	౨౭
II∪I∪	౧౨	II∪II	౨౮
∪∪II∪	౧౩	∪∪III	౨౯
I∪II∪	౧౪	I∪III	౩౦
∪III∪	౧౫	∪IIII	౩౧
IIII∪	౧౬	IIIII	౩౨

పంచమచ్ఛందము ప్రస్తరించినాను. ముప్పదిరెండుసమవృత్తములేర్పట్టెను.

ఛందస్సంఖ్య.	సమవృత్తసంఖ్య.	ఛందస్సంఖ్య.	సమవృత్తసంఖ్య.
౧ ఉక్తయందు	౨	౧౪ శక్వరియందు	౧౬౩౮౪
౨ అత్యుక్త	౪	౧౫ అతిశక్వరి	౩౨౭౬౮
౩ మధ్య	౮	౧౬ అష్టి	౬౫౫౩౬
౪ ప్రతిష్ఠ	౧౬	౧౭ అత్యష్టి	౧౩౧౦౭౨
౫ సుప్రతిష్ఠ	౩౨	౧౮ ధృతి	౨౬౨౧౪౪
౬ గాయత్రి	౬౪	౧౯ అతిధృతి	౫౨౪౨౮౮
౭ ఉష్ణిక్కు	౧౨౮	౨౦ కృతి	౧౦౪౮౫౭౬
౮ అనుష్టుప్పు	౨౫౬	౨౧ ప్రకృతి	౨౦౯౭౧౫౨
౯ బృహతి	౫౧౨	౨౨ ఆకృతి	౪౧౯౪౩౦౪
౧౦ పఙ్క్తి	౧౦౨౪	౨౩ వికృతి	౮౩౮౮౬౦౮
౧౧ త్రిష్టుప్పు	౨౦౪౮	౨౪ సంకృతి	౧౬౭౭౭౨౧౬
౧౨ జగతి	౪౦౯౬	౨౫ అభికృతి	౩౩౫౫౪౪౩౨
౧౩ అతిజగతి	౮౧౯౨	౨౬ ఉత్కృతి	౬౭౧౦౮౮౬౪

ఇవి యన్నియుఁ గలియఁగూడిన సర్వసమవృత్తసంఖ్యయగును.

వెరసి ౧౩౪.౨౧౭౭౨౬

ఉక్తాప్రభృతిచ్ఛందోజాత వృత్తసంఖ్యావివేకము.

ప్రథమచ్ఛందం బగునుక్త మొదలుకొని చతుర్థచ్ఛందమువద్దికి నిలాగుఛందముల యందుఁ బుట్టినసమవృత్తము లన్నియు నెన్నియాయె నని యడిగిన సరిచెప్పెడువిధము.

నాలవఛందమువృత్తసంఖ్య.

∪∪∪∪

౧ ౨ ౪ ౮

[1]పదునాఱుసమవృత్తములు పుట్టెను.

ఈవృత్తసంఖ్య యినుమడించిన ముప్పదిరెండాయెను. అందులోను రెండుపుచ్చిన ముప్పది గనుక ఉక్తనుండి ప్రతిష్ఠవద్దికి నాలుగుఛందములయందును ౩౦ సమవృత్తములు పుట్టినవి. ఏఛందమువద్దికి అడిగిన నిటువలెనే చూచునది. వెరసివేసి కూడినను సరే. 158

సర్వవృత్తసంఖ్య.

[2]ఇరువదియాఱుఛందములయందును ఎన్నిసమవృత్తములుపుట్టె నన సరిచెప్పెడువిధము. ఈఉత్కృతిచ్ఛందమువృత్తసంఖ్య మునుపటివలె ద్విగుణించి రెండుతివిచివైచిన ౧౩౪౨౧౭౭౨౬ అయెను. కనుక ఇరువదాఱుఛందములయందును ఇన్ని సమవృత్తములుం పుట్టె నని చెప్పునది వెరసివేసి కూడినను సరి. 159

వృత్తప్రస్తారవిధము.

నాలవఛందం బగుప్రతిష్ఠయందుఁ బుట్టినసమవృత్తంబుల కేయేగణంబు లని యడిగిన సరిచెప్పెడువిధము.

∪∪∪∪	౧ మగము	∪∪∪ I	౯ మలఘువు
I ∪∪∪	౨ యగము	I ∪∪ I	౧౦ యలము
∪ I ∪∪	౩ రగము	∪ I ∪ I	౧౧ రలము
I I ∪∪	౪ సగము	I I ∪ I	౧౨ సలము
∪∪ I ∪	౫ తగము	∪∪ I I	౧౩ తలము
I ∪ I ∪	౬ జగము	I ∪ I I	౧౪ జలము
∪ I I ∪	౭ భగము	∪ I I I	౧౫ భలము
I I I ∪	౮ నగము	I I I I	౧౬ నలము

ఇవియన్నియు అడ్డబంతులుగాఁజేసి ఆయాబంతిసమవృత్తమునకు ఆయాగణంబు లనునది నాలుగుపాదములకును అగణములే యని చెప్పునది. ఏఛందమునకడిగినను ఇటువలెనే వ్రాయునది. 160

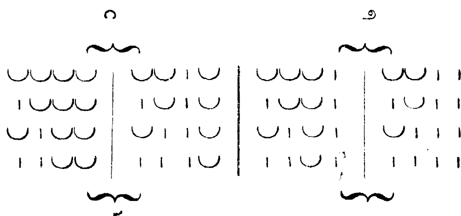
1 పదహారు (వా. పె. ప.). 2 ఇరువైయారు (వా. పె. ప.).

ద్విగుణప్రస్తారలేఖనక్రమము.

మూఁడవఛందమునకుఁ బ్రస్తారద్విగుణము.

UUU	మగణము	౧	UUU	మగణము	౧
I UU	యగణము	౨	I UU	యగణము	౨
U I U	రగణము	౩	U I U	రగణము	౩
I I U	సగణము	౪	I I U	సగణము	౪
UU I	తగణము	౫	UU I	తగణము	౫
I U I	జగణము	౬	I U I	జగణము	౬
U I I	భగణము	౭	U I I	భగణము	౭
I I I	నగణము	౮	I I I	నగణము	౮

ఈమూఁడవఛందము నాలవయదిగాఁ బ్రస్తరించువిధము. ఒకప్రతికడ గురువును లఘువును వ్రాయునది. ఏఛందమున కడిగినను ఇటువలెనే వ్రాయునది. 161

నష్టవృత్తప్రస్తారము.

ఆఱవఛందమున నలువదినాల్గవసమవృత్తమునకు నేయేగణము లని యడిగిన సరి చెప్పెడివిధము. వారు నలువదినాల్గవదియడిగిరి గనుక సరిలెక్క గనుక నవి యర్ధించి లఘువు పెట్టునది. నిలిచినయిరువదిరెండును సరిగనుక నవి యర్ధించి లఘువుంచునది. చిక్కిన పదునొకొండును బేసిగనుక మఱియొకటి కలియఁగూడి పండ్రెండుచేసి యర్ధించి గురువు పెట్టునది. మిగిలినయాఱును సరిగనుక నవి యర్ధించి లఘువు పెట్టునది. ఉన్న మూఁడును బేసిగనుక మఱియొకటి గూర్చి నాల్గుచేసి యవి యర్ధించి గురువు పెట్టునది. కడమరెండును సరిగనుక నవి యర్ధించి లఘువు పెట్టునది వారు ఆఱవఛందమున కడిగిరి గనుక గురులఘువు లాఱయినఁ జాలింపవలయు. ఏవృత్త మడిగినను నిటువలెనే సరి చెప్పవలయును. 162

		స
౪౪		
౨౨	I	
౧౧	I	
౧		
౧౨		
౬	U	

		జ
౩	I	
౧		
౪		
౨	U	
౧	I	

ఆజవఛందమునకుం బ్రస్తారము.

UUUUUU	౧	UIIUIU	౨౩
IUUUUU	౨	IIIUIU	౨౪
UIUUUU	౩	UUUIII	౨౫
IIUUUU	౪	IUUIIU	౨౬
UUIUUU	౫	UIUIIU	౨౭
IUIUUU	౬	IIUIIU	౨౮
UIIUUU	౭	UUIIIU	౨౯
IIIUUU	౮	IUIIIU	౩౦
UUUIUU	౯	UIIIIU	౩౧
IUUIUU	౧౦	IIIIIU	౩౨
UIUIUU	౧౧	UUUUUI	౩౩
IIUIUU	౧౨	IUUUUI	౩౪
UUIIUU	౧౩	UIUUUI	౩౫
IUIIUU	౧౪	IIUUUI	౩౬
UIIIUU	౧౫	UUIUUI	౩౭
IIIIUU	౧౬	IUIUUI	౩౮
UUUUIU	౧౭	UIIUUI	౩౯
IUUUIU	౧౮	IIIUUI	౪౦
UIUUIU	౧౯	UUUIUI	౪౧
IIUUIU	౨౦	IUUIUI	౪౨
UUIUIU	౨౧	UIUIUI	౪౩
IUIUIU	౨౨	IIUIUI	౪౪

ప్రస్తరించినను సగణజగణములే అయ్యెను.

ఉద్దిష్టవృత్తనిర్ణయము.

U U I U U I U
౧ ౨ ౪ ౮ ౧౬ ౩౨ ౬౪

౪
౩౨
౩౬
౧
౩౭

I I U I U I
౧ ౨ ౪ ౮ ౧౬ ౩౨

౧
౨
౮
౩౨
౪౩
౧
౪౪

"ఇది యెన్నవఛందమునందుఁ బుట్టినది? ఆఛందమునం దెన్నవసమవృత్తము?" అని యడిగిన సరిచెప్పెడువిధము. వారు వ్రాసినగురులఘువుల క్రిందను వరుస వెంబడిని ఏకాదిద్విగుణితముగా వ్రాసినలెక్కలలో లఘువుల క్రిందిలెక్క లన్నియు వేరనువేసి వానిక్రింద మఱొకటి పెట్టి కలయఁగూడ ముప్పదియేడాయెను. కనుక అన్నవసమవృత్తమనునది వారు వైచినగురులఘువులు లెక్కపెట్టఁగా నేడు ఆయెను. 163
గనుక నేడవఛందమునను బుట్టినది యనునది.

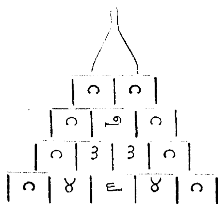
సప్తమచ్ఛందః ప్రస్తారము.

U U U U U U U	౧	I I U U I U U	౨౦
I U U U U U U	౨	U U I U I U U	౨౧
U I U U U U U	౩	I U I U I U U	౨౨
I I U U U U U	౪	U I I U I U U	౨౩
U U I U U U U	౫	I I I U I U U	౨౪
I U I U U U U	౬	U U U I I U U	౨౫
U I I U U U U	౭	I U U I I U U	౨౬
I I I U U U U	౮	U I U I I U U	౨౭
U U U I U U U	౯	I I U I I U U	౨౮
I U U I U U U	౧౦	U U I I I U U	౨౯
U I U I U U U	౧౧	I U I I I U U	౩౦
I I U I U U U	౧౨	U I I I I U U	౩౧
U U I I U U U	౧౩	I I I I I U U	౩౨
I U I I U U U	౧౪	U U U U U I U	౩౩
U I I I U U U	౧౫	I U U U U I U	౩౪
I I I I U U U	౧౬	U I U U U I U	౩౫
U U U U I U U	౧౭	I I U U U I U	౩౬
I U U U I U U	౧౮	U U I U U I U	౩౭
U I U U I U U	౧౯		

ప్రస్తరించినను రెండుతగణములు నొకగురువు నాయెను.

మేరుచక్రోద్ధారము.

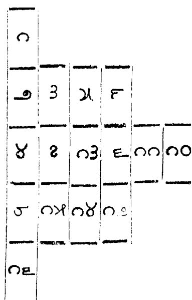
నాలవ ఛందమునకు ఎన్నే సిలఘువుల వృత్తములు ఎన్నెన్ని పుట్టెననఁగా సరి చెప్పెడువిధము. వీథివీథి ఒక్కొక్క ఛందము గనుక ఈచక్రమునకు నాలుగడ్డచాళ్లు గాన నాలవఛందముపర్యంతము అయెను. దీని నాలుగవబంతి చూచి చెప్పునది. 164

నాలవబంతిమొదలింటి దొకటియు సర్వగురువృత్తము. రెండవయింటినాలుగును ఒంటి లఘువృత్తములు. మూఁడవయింటియాఱును రెండేసిలఘువులవృత్తములు. నాలవ యింటినాలుగును మూఁడేసిలఘువులవృత్తములు కడపలియింటి దొక్కటియు నాలుగులఘువుల సర్వలఘువులవృత్తము. 165

శకటచక్రోద్ధారము.

ప్రతిష్ఠాఛందమునందు ఎన్నేసిలఘువులవృత్తములు ఎన్నవయెన్నవయవి యని యడి గిన సరి చెప్పెడువిధము. 166

ఈచక్రమునందు మీఁదియింటి దొకటియు నాలుగుగురువుల సర్వగురువృత్తము

రెండవయుడ్డవీథినున్న ౨ వది, ౩ వది, ౫ వది, ౯ వది ఒంటిలఘువృత్తములు. మూఁడవచాలున నున్న ౪ వది, ౭ వది, ౧౩ వది, ౬ వది,౧౧ వది, ౧౦ వదియు రెండేసి లఘువులవి. నాలుగవబంతి నున్న ౮ వది, ౧౫ వది, ౧౪ వది, ౧౨ వది, మూఁడేసిలఘువుల వృత్తములు. కడపటి ౧౬ వది యొక్కటియు నాలుగులఘువుల సర్వలఘువృత్తము. 167

పద్యలక్ష్యోపయోగిసంజ్ఞలు.

ఉక్తాఛందం బొక్కయక్షరంబుననుండి యొండొంటికివచ్చునక్షరంబు షడ్వింశాక్షరపర్యంతంబుగా జరుగు నందు నుక్తకుఁ బ్రతిపాద మేకాక్షరం బౌను.168

ఛందస్సంఖ్యలు.		వృత్తసంఖ్యలు.	ఛందస్సంఖ్యలు.		వృత్తసంఖ్యలు.
౧	శ్రీవృత్తము	౧	౭	లోల	౨౪
౨	స్త్రీవృత్తము	౨		హంసమాల	౨౫
౩	నారీవృత్తము	౩		మదరేఖ	౨౬
	మృగి	౪		కుమారలలిత	౨౭
	వినయ	౫		సరసిజము	౨౮
౪	కన్య	౬		విభూతి	౨౯
	వ్రీడ	౭		మధుమతి	౩౦
	సుకాంతి	౮		మదనవిలసిత	౩౧
	బింబము	౯	౮	విద్యున్మాల	౩౨
౫	ప్రీతి	౧౦		వితానము	౩౩
	ప్రగుణ	౧౧		విమానము	౩౪
	సతి	౧౨		సింహరేఖ	౩౫
	పఙ్క్తి (సుందరి)	౧౩		చిత్రపదము	౩౬
	నంద	౧౪		హంసరుతము	౩౭
	అంబుజ	౧౫		నారాచము	౩౮
౬	సావిత్రి	౧౬		ప్రమాణి	౩౯
	విచిత్ర	౧౭		నాగరము	౪౦
	తనుమధ్య	౧౮		మాణవకము	౪౧
	చంద్రవదన	౧౯		సమాని	౪౨
	శశివదన	౨౦	౯	భుజంగశిశురతము	౪౩
	సురలత	౨౧		ఉత్సుకము	౪౪
	వసుధ	౨౨		భద్రకము	౪౫
	వసుమతి	౨౩	౧౦	హలముఖి	౪౬
			౧౦	పణవము	౪౭

క. యతిగణనామస్తోత్రము, వితతంబుగ సలిపి గురుల వినుతించి తగన్
యతిగణనామయుతంబుగఁ, బతగధ్వజ తేటపఱుతుఁ బద్యవిధంబుల్. 169

క. సమవిషమవృత్తములకు, సముద్రము లనంగఁ దనరి షడ్వింశతిభే
దము లై వేదములకుఁ బాదములై ఛందంబు లొప్పిదము లగు వరుసన్. 170

తే. జగతి సమవృత్త మెన్నవఛందమునను
సంభవము నొందు నన్నియక్షరము లమరఁ
బదపదమునకు హెచ్చును గొదువ లేక
గణములను నొక్కభంగిని గానఁబడును. 171

ఆ. ఒంటికాలఁ గొంద ఱుండఁ జేసిరి పాద, యుగముతోడ గొంద ఱుండఁ జేసి
రేను సకలవృత్తవృషముల నడిపింతు, నాల్గుపాదముల జనంబు వొగడ. 172

క. ఒకకాలను రెండడుగులఁ, బ్రకటంబుగ గ్రంథవిస్తరభయంబునఁ బూ
ర్వకవులవలెఁ జెప్పిన లే, ఖకుఁ డొకలిపి విడువఁ దప్పఁ గనఁ దర మగునే. 173

క. నేను రచించినవృత్తవి, తానములో నొకట రెంటఁ దప్పుండిన వి
ద్యానిధులు కడమపదములలో నారసి యతులు గణములును దెలియఁ దగున్. 174

తే. అడుగులకు వర్ణములు గొంచె మగుటఁ జేసి
యందు నుక్తాప్రభృతినవచ్ఛందములను
బొడము వృత్తములకు నెల్లవడులు లేవు
నాల్గుపదములఁ బ్రాసము ల్నడచుఁ గాని. 175

క. గురులఘుగణసంజ్ఞలయక్షరములు దీర్ఘంబు లైనఁ జను నవి రెండై
పరఁగడి సంయుక్తము లై, పరఁగిన నవి రెండు నెన్నఁబడు వెంబడి గాన్. 176

౫. ప్రథమచ్ఛందం బగునుక్తయందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నొక్కొక్క యక్షరం బై రెండువృత్తంబులు పుట్టె నందు శ్రీ యనువృత్తము.

శ్రీవృత్తము. ౧–౧

U గ.

శ్రీ
గో
పా
లా

ద్వితీయచ్ఛందంబగు నత్యుక్తయందుఁ బ్రతి పాదంబునకు రెండేసి యక్షరంబు లై నాల్గు వృత్తంబులు పుట్టె నందు:—

స్త్రీవృత్తము. ౨–౧

UU గగము.

స్త్రీనా
గాని
ష్ఠానిం
పూనున్.

తృతీయచ్ఛందం బగుమధ్యయందుఁ బ్రతి పాదంబునకు మూఁడేసియక్షరంబు లై యెనిమిది వృత్తంబులు పుట్టె నందు:—

నారి. ౩–౧

UUU మగణము.

శ్రీనాథున్
నే నెంతున్
మా నొప్పం
గా నాదిన్.

మృగి. ౩–౩

U I U రగణము.

భూమిలో
రా మహో
ద్దామ మోఁ
దా మృగిన్.

అందు వినయవృత్తము. ౩–౪

I I U సగణము.

వినయం
బనఁగాఁ
జను సా
నవఘా.

చతుర్థచ్ఛందం బగుప్రతిష్ఠయందుఁ బ్రతి పాదంబునకు నాలుగేసియక్షరంబు లై ౧౬ వృత్తంబులు పుట్టె నందు:—

కన్య. ౪–౧

UUUU మగ.

భావింప న్నా
గావాప్తి న్న
న్యావృత్తంబీ
శేవన్బొల్చున్.

వ్రీడ. ౪–౨

I UU య U గ.

యగల్ చెప్పం
దగు వ్రీడన్
నగోద్ధర్తా
జగద్భర్తా.

సుకాంతి. ౪–౬

I U I జ U గ.

జకారమున్
గకారమున్
సుకాంతికిన్
శుకస్తుతా.

బింబ. ౪–౭

U I I భ U గ.

ఇమ్ము హిలోఁ
గ్రమ్ము భగల్
బింబమునం
గంబుధరా.

పంచమచ్ఛందం బగుసుప్రతిష్ఠయందుఁబ్ర
తిపాదంబునకు నైదేసియక్షరంబుల ము
ప్పదిరెండువృత్తంబులు పుట్టె నందు:-

ప్రీతి. ౫-౩

◡ । ◡ ర ◡◡ గగ.

ప్రీతిః స్రేష్ఠా
స్వాతగద్వంద్వం
బై తగుఁ దైత్యా
రాతివర్ణింపన్.

ప్రగుణ. ౫-౪

।। ◡ స ◡◡ గగ.

ప్రగుణాఖ్యం బా
ప్పగుఁ జెప్పంగా
సగ గాస కీన్
నిగమస్తుత్యా.

సతి. ౫-౬

। ◡ । ◡◡ గగము.

క్షితిం జగాసం
గతిం దనర్చున్
సతీసువృత్తం
బతిప్రసిద్ధా.

పఙ్క్తి (సుందరి). ౫-౭

◡ ।। భ ◡◡ గగము.

ఏకభకారం
బేకగగంబున్
గైకొనుఁ బఙ్క్తిన్
శ్రీకమలాక్షా.

నంద. ౫-౧౩

◡◡ । త । ◡ వగణము.

దేవసుత నం
దావృత్తమునన్
తేవన్నిలుపం
గా నచ్చుఁ దనన్.

అంబుజము. ౫-౧౫

◡ ।। భ । ◡ లగము.

ఇమ్ముల భకా
రమ్ము లగయు
క్కిం బరఁగుఁ దా
నంబుజమునన్.

వ. షష్ఠచ్ఛందం బగు గాయత్రి యందుఁబ్ర
తిపాదంబునకు నారేసియక్షరంబు లై
యఱువదినాల్గువృత్తంబులు పుట్టెనందు:

సావిత్రి. ౬-౧

◡◡◡ మ ◡◡◡ మ.

గోవిందస్తోత్రంబుల్
దైవారు న్నాము కిన్
సావిత్రీవృత్తంబుల్
గావింపంగా నొప్పున్.

విచిత్ర. ౬-౧౦

। ◡◡ య । ◡◡ య.

తనర్చు న్విచిత్రం
బనంగా యయాప్తిన్
ఘనశ్యామగాత్రా
మునిస్తోత్రపాత్రా.

తనుమధ్య. ౬-౧౩

◡◡ । త । ◡◡ యగణము.

కామేపలివాడున్
సే మెంతు మనంగన్
స్వామీ తనుమధ్యన్
భూమిన్ దయ లొప్పున్.

చంద్రవదన. ౬-౧౫

◡ ।। భ । ◡◡ య.

చంద్రవదనన్ దే
వేంద్రవినుతా ని
స్సంద్ర తభయంబుల్
సాంద్రముగఁ జెప్పన్

శశివదన. ౬-౧౬

| | | న | U U య.

శశివదనాఖ్యన్
విశదము లయ్యెన్
దిశల నయంబుల్
దశముఖవైరీ.

*సురలత. ౬-౧౬

| | | న | U U య.

మురహరుఁ దేవే
కురుకుచ నాఁగా
ధరణి నయంబుల్
సురలత సొప్పున్.

అందు వసుధావృత్తము

వసుధ. ౬-౨౮

| | U స | | U స.

వసుదేవసుతున్
బొసఁగింపు మనన్
వసుధావ్యయ మిం
పెసఁగున్ ససలన్.

వసుమతి. ౬-౨౯

U U | త | | U స.

బృందావనవిహా
రిం దర్శించెద నం
చందు వ్వసుమతిం
బొందింతురు తసల్

వ. సప్తమచ్ఛందం బగునుష్ణిక్కు నందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నేడేసియక్షరంబులై నూట యిరువది యెనిమిది వృత్తములు పుట్టె నందు:—

లోల. ౭-౧౦

| U U య | U U య U గ.

ధరిత్రీసుతారాతిన్
సరోజాతపత్రాక్షున్
హరిన్ యాగలన్ లోలన్
గరం బొప్ప వర్ణింతున్.

హంసమాల. ౭-౨౦

| | U స U | U ర U గ.

సరగంబుల్ రచింపన్
బరఁగున్ హంసమాలా
నరసింహావతారా
సురవిద్విడ్విదారా.

మదరేఖ ౭-౨౫

U U U మ | | U స U గ.

గోపాలాఖ్యుఁడు నిచ్చల్, మాపాలం గలఁ డంచున్
రూపింప న్మసగంబుల్, దీపించు న్మదరేఖన్.

కుమారలలిత ౭-౩౦

| U | జ | | U స U గ.

సుమాయుధనిభాంగా, రమాహృదయనాథా
కుమారలలితావృత్త మొప్పు జసగాప్తిన్.

* 'సురలత' కును, 'శశివదన'కును భేదము లేదు. కాఁబట్టి లక్షణమును మరలఁ జూప నవసరము.

సరసిజము ౭-౩౧

U ‖భ‖ U స U గ.

శౌరి సరసిజం బిం, పార భసగయుక్తిన్
శారదనుతిపాత్రా, నీరదనిభగాత్రా.

విభూతి ౭-౪౩

U । U ర । U । జ U గ.

ఇమ్మహి న్రజంబులం, దమ్ముసం గకారముల్
గ్రమ్మి యుండునట్టివృ, త్తమ్ము దా విభూతి యా.

మధుమతి ౭-౫౬

।।। న U ‖ భ U గ.

కుధరవైరికడన్, విధుఁడు దా నమరున్
మధుమతి వ్నవము, న్మథశరీర హారీ.

మదనవిలసితము ౭-౬౪

।।। న ।।। U గ.

పదపడి ననగల్, గదసి వెలసినన్
మదనవిలసితం, బది యదుతిలకా.

వ. అష్టమచ్ఛందం బగునను ష్టుప్పనందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నెనిమిదేసియక్షరంబు లై యిన్నూటయేఁబదాఱు వృత్తంబులు పుట్టె నందు.

విద్యున్మాల ౮-౧

U U U మ U U U మ U U గగము.

శ్రీదేవీధాత్రీప్రాణేశా, యాదిత్యజ్యోత్స్నాదిస్తుత్యా
వేదోద్ధర్తా విద్యున్మాలం, బా ద్రై మాగాప్రాప్తిం బొల్చున్.

వితాన ౮-౬

। U । జ U U U మ U U గగము.

క్షితిజ్ఞ గాయుక్తం బైనన్, వితానవృత్తం బై యొప్పున్
బితామహాద్యాదిత్యప్రస్తుతప్రభావా సర్వేశా.

విమానము ౮-౩౮

। U । జ U U । త U U గగము.

క్షమన్ జతాంతస్థగాయు, క్తమై రచింపం బొసంగున్
విమాన మంభోరుహాక్షా, రమాంగనావాసవక్షా.

సింహరేఖ ౧-౮౩

∪ I ∪ ర I ∪ I జ ∪ ∪ గగము.

ద్వారకాపురీవిహారా, మేరుధీర పంచబాణా
కార సింహరేఖకుం బెం, పార రేఫజల్ గగంబులన్.

చిత్రపదము ౧-౫౫

∪ I I భ ∪ I I భ ∪ ∪ గగము.

చిత్రపదం బనువృత్తం, బత్రిమునిస్తుత శౌరిన్
స్తోత్రము సేయఁగ నొప్పున్, ధాత్రిని భాగగయుక్తిన్.

హంసరుతము ౧-౫౭

∪ ∪ ∪ మ I I I న ∪ ∪ గగము.

శ్రీవత్సాంకితసువక్షా, దేవా హంసరుత మెందున్
భావింప న్మనగగా ప్తిన్, గావింపం దగు ధరిత్రిన్.

నారాచము ౧-౧౫

∪ ∪ I త ∪ I ∪ ర I ∪ వగణము.

క్షీరాబ్ధికన్యకాపతిన్, నారాయణుం ద్రవంబులన్
దోరంబుగా నుతించినన్, నారాచవృత్త మై చనున్.

†ప్రమాణి ౧-౧౬

I ∪ I జ ∪ I ∪ ర I ∪ వగణము.

అమిత్రలోకసంహరా, సమగ్రకాంతి భాసురా
క్షమన్ జరేభగంబులన్, ప్రమాణివృత్త మొప్పగన్.

నాగరము ౧-౧౭

∪ II భ ∪ I ∪ ర I ∪ వగణము.

బా గమరున్ భరేఫసం, యోగలగంబుల న్వహా
యోగినుతు న్వినంబడున్, నాగరనామవృత్త మై.

మాణవకము ౧-౧౦౩

∪ I I భ ∪ ∪ I త I ∪ వగణము.

శోణమయూఖప్రవిభా, బాణసుపర్వారిహరా
వేణుధరా భత్వములన్, మాణవకం బై తనరున్.

---

†ఇది (పూ. ము.) లో లేదు. దీనిపేరుమాత్రము సంజ్ఞలపట్టీలోనున్నది (చూ. ౧. ౩౯.).

సమాని ౮-౧౦౭

U I U ర I U I జ I U వగణము.

శారదాదిపూనివరుల్, చేరి శారిఁ గొల్తు రనఁగ
గోరి రేఫముం జవముల్, ధారుణి స్నమాని కగుఁగ.

వ. నవమచ్ఛందం బగుబృహతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ దొమ్మిదేసియక్షరంబు లై రెండునూటపండ్రెండు వృత్తంబులు పుట్టె నందు:—

* భుజంగశిశురుతము ౯-౧ ౨౫

I I I న I I I న I U U యగణము.

నిజమున ననయ లొప్పఁగ, భుజగశిశురుత మయ్యెఁగ
సుజనవినుతచరిత్రా, వృజినతృణఘనదాత్రా.

ఉత్సుకము ౯-౧౬౩

U II భ U II భ U I U రగణము.

వాసవముఖ్యసురస్తుతా, దాసమనోంబుజషట్పదా
వానిగ భారము లొందినఁగ, భాసిలు నుత్సుకవృత్తముల్.

భద్రకము ౯-౧౬౭

U I U ర I I I న U I U రగణము.

కాద్రవేయశయనా సమ, న్నిద్రదైత్యమదభంజనా
రుద్రమిత్ర రనరేఫముల్, భద్రకంబునకు భాసిలుఁగ.

హాలముఖి ౯-౨౧౧

U I U ర I I I న I I U సగణము.

కింకరీకృతసురవరా, పంకజాతదళనయనా
పొంక మౌ రనసగణముల్, శంక లేక హాలముఖికిఁగ.

ఆ. పఙ్క్తినుంచి వృత్తపఙ్క్తి కిన్నవ వ్రాయి, నడి యటంచుఁ జెప్పఁబడియె నిచట
సంస్కృతంబునందుఁజనుఁ బదవిచ్ఛేద, మడుగు మొదలివర్ణమగుఁ దెనుఁగున. 177

క. ధర గణితశాస్త్రసంజ్ఞల, శరరసగిరిదంతినిధిదిశాశంకరభా
స్కరవిశ్వమనుదినోర్వీ, శ్వరనామములు యతివర్ణసంఖ్యార్థంబుల్. 178

వ. దశమచ్ఛందం బగుపఙ్క్తియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బదేసియక్షరంబు లై వేయు నిరువదినాల్గువృత్తములు పుట్టె నందు:—

---

*సంజ్ఞలపట్టీలో 'భుజంగశిశు' అనియేయున్నది; గాని ఇచ్చట (వ్రా. మా)లో 'భుజంగశశి' అని తప్పుగనున్నది.

పణవము ౧౦-౧౨౧

U U U మ | | | న | U U య U గ.

ఉర్వి న్మన్యగ ♦ యుతపాదంబుల్, పర్వ న్షడ్యతిఁ ♦ బణవం బయ్యెన్
గీర్వాణాహిత♦గిరినాకేశా, సర్వేశా రవి♦శతసంకాశా.

మయూరసారి (మయూరభాషిణి) ౧౦-౧౭౧

U | U ర | U | జ U | U ర U గ.

వెక్కసించె శైల ♦ విక్రమంబు, లొక్కి రేఫజంబు♦లు క్రగంబుల్
చక్కఁగా మయూర♦సారి కొప్పున్, నిక్క మంబుజాత♦నేత్ర శౌరీ.

రసాలి ౧౦-౧౫౭

U | U ర | | | న U | U ర U గ.

గోత్రవిశ్రమము ♦ గూడి భక్తిన్, ధాత్రి రేఫనగ♦ణంబు లొప్పైఁ
బోత్రిరూప రగ♦ము ల్రసాలం, జిత్రభంగి నుతి♦సేయు నిన్నున్.

రుక్మవతి ౧౦-౧౯౯

U || భ U U U మ || U స U గ.

అంగయతిం బొం♦దై భమస ల్పూర్వం గురుయుక్తి ♦ రుక్మవతి న్స
త్యాంగనకై తేఁ♦డా సురశాఖిం, బొంగుచు గోపీ♦పుత్త్రుఁ డనంగన్.

*చంపకమాలి ౧౦-౧౯౯

U | భ U U U మ | | U స U గ.

భూమిధరక్రాంతు ♦ ల్పొలుపారన్, బ్రేమ భమంబు ల్గో♦రి సగంబుల్
దాము నుతించు న్నం♦దసుతు న్బా, మామకరాంకుం జం♦పకమాలిన్.

మణిరంగము ౧౦-౨౪౧

U | U ర || U స || U స U గ.

అంగనామణు ♦ లంగయతుల్గా, సంగ మెచ్చ ర♦సాగురుయుక్తిన్
బొంగుచు న్యసు♦పుంగవు వేఁడన్, రం గగున్ మణి♦రంగ మనంగాన్.

మత్త (హంసశ్రేణి) ౧౦-౨౪౧

U U U మ U || భ || U స U గ.

శైలక్రాంతి న్మభ♦సగ లోలిం, గ్రాల న్మత్తాఖ్యను ♦ గనుపట్టున్
బాలించె న్యాదవ♦పతి యాపాం, చాలిం గౌరవ్యుల♦సభ నాఁగన్.

---

*రుక్మవతికిని, చంపకమాలికిని గణములలో భేదములేదు; యతిస్థానమునమాత్రము భేదముగలదు గాన వేఱుగఁజెప్పఁబడినది.

కౌముది ౧౦-౫౯౭

I I I న U U I త U U I త U గ.

మునినుతా కౌ♦ముదీవృత్తమొ, ప్పును నతాగం♦బులన్ షడ్యతిన్
దనిమోఁ బౌల♦స్త్యభూపుత్రికై, కినుక రామ♦క్షితీశుం డనన్.

భోగివిలసితము (విలసితము) ౧౦-౬౪౧

U II భ II U స I U I జ U గ.

సాగభసములున్ ♦ జగంబులున్, జా గగు నగవి♦శ్రమంబులన్
భోగివిలసితం♦బుఁ జెప్పఁగా, సాగరతనయా♦సమన్వితా.

మనోరమ ౧౦-౩౮౮

I I I న U I U ర I U I జ U గ.

నరజగంబుల ♦ న్మనోరమల్, సరవి శైలవి♦శ్రమంబులన్
దురితదూరు సిం♦ధుజాపతిన్, సొరిది సన్నుతిం♦చు నెంతయున్.

*శుద్ధవిరాటి ౧౦-౩౮౪

UUU మ I I U స I U I జ U గ.

చా లొప్పన్మస♦జల్గకారమున్, గ్రాలు న్శుద్ధవి♦రాటిని న్షడ్యతిన్
హేలాంగా రమ♦ణీమనోభవా, నాళీకాసన♦నందనస్తుతా.

నందిని ౧౦-౩౪౯

U I I భ U U I త I U I జ U గ.

శ్రీరమణా ని♦ర్జితదానవా, సారసపత్రే♦క్షణ షడ్యతిన్
సార భతంబు♦ల్జగము ల్దగన్, ధీరులచే నం♦దిని నాఁ జనున్.

పఙ్క్తి ౧౦-౮౩౯

U I I భ U I I భ U I I భ U గ.

గ్రావవిరామము♦గా విబుధుల్, భావజతంద్రిని♦భాభగురుల్
గా వినుతించినఁ♦గావ్యములఁ, బ్పావిరిఁ బఙ్క్తియు♦నం బరఁగున్.

వ. ఏకాదశచ్ఛందం బగు త్రిష్టుప్పునందుఁ బ్రతిపాదంబునకుం బదునొకండేసియక్షరంబులై ౨౦౪౮ వృత్తంబులు పుట్టె నందు:—

---

* (పూ. ము.) సంజ్ఞలపట్టీలో 'వరాటి' అనియున్నది; (పె)లో విరాటి; విరాట (ప).

ఇంద్రవజ్ర ౧౧-౩౫౭

U U I త U U I త I U I జ U U గగము.

ఇంతు ల్పదా పాదము•లింద్రవజ్రల్, స్వాంతంబున న్సోహము•సంధిలంగన్
దంతావళిక్రాంతిని•తా జకార,ప్రాంతంబునం గద్వయ•మంద మందన్.

ఉపేంద్రవజ్ర ౧౧-౩౫౮

I U I జ U U I త I U I జ U U గగము.

ఉపాచరారు ల్జతి•జ ల్గగంబుల్, బ్రపూర్ణ మై దంతివి•రామ మొప్పన్
ద్విపాధిపత్రాత ను•తింపఁ జేరై, యుపేంద్రవజ్ర ల్వెల•యు న్ధరిత్రిన్.

ఉపస్థితము ౧౧-౩౬౫

U U I త I U I జ I U I జ U U గగము.

భక్తు ల్హరిమీఁద ను•పస్థితం బా, సక్తి న్విరతు ల్హరి•సంఖ్య సాగన్
సూక్తు ల్గాని చెప్పెడు•చోఁ దజాగా, యుక్తం బగుచుం జెలు•వొందుచుండున్.

దోదకము ౧౧-౪౩౯

U I I భ U I I భ U I I భ U U గగము.

తోరపువేడుక • [1]దోదక మొప్పన్, భూరివిరామము • భూధరసంజ్ఞం
బారుచు భాభగ•గాన్విత మై ల,క్ష్మీరమణా విర•చింప నెసంగున్.

రథోద్ధతము (పరాంతిక) ౧౧-౬౯౯

U I U ర I I I న U I U ర I U లగము.

అంది రేఫనర•వాప్తి నొప్ప గో,విందభూమిధర•విక్రమంబులన్
జెంది కబ్బములఁ • జిత్రభంగిఁ జె,న్నొందు నెంతయు ర•థోద్ధతం బిలన్.

భద్రకము ౧౧-౭౦౪

I I I న I I I న U I U ర I U లగము.

వరకదమున • నారవంబులన్, సరగఁ గుధర•సమ్మితంబు లై
విరతు లమర • వేడ్కఁ జెప్పినం, బరఁగుఁ గృతుల•భద్రకం బనన్.[2]

స్వాగతము ౧౧-౪౪౩

U I U ర I I I న U I I భ U U గగము.

స్వాగతంబు దగు • శైలవిరామం, బై గజేంద్రవర•దా రనభంబుల్
పై గురుద్వయము • భాసిలఁ జెప్పన్, యోగిమానసప•యోజమిళిందా.

---

1 తోటక (పె. ప). 2 చూ. చంద్రిక.

కాంతి ౧౧-౮౭౭

UU I త I U I జ I U I జ I U లగము.

క్రాంతు ల్కారిసంఖ్యను • రాజిలఁగా, సంతోషముతోడఁ ద•జాలగముల్
చింతింపఁ బదంబులఁ • జెంద రమా, కాంతాహ్లాదయేశ్వర • కాంతి యగున్.

శ్యేని ౧౧-౬౮౩

U I U ర I U I జ U I U ర I U వగణము.

మానితాద్రివిశ్ర•మంబుఁ బూనఁగా, శ్యేనికి న్రజ ల్ర•యి న్రవంబులుక్
గాని యొండు గూర్పఁ • గాదు రుక్మిణీ, ప్రాణనాథ కామ•పల్లిమందిరా.

వాతోర్మి ౧౧-౮౧౭

UUU మ U I I భ UU I త I U వగణము.

ఆమోదం బొప్పఁగ • వ్యాసాదికవుల్, భూమిధ్రక్రాంతులు • పొంగార మహీ
భామాప్రాణేశ మ•భంబుల్ తవలుక్, దా మీ వాతోర్మని • దాపింతు గొగిన్.

కలితాంతము (గీతాలంబనము) ౧౧-౮౭౭

U U I త I U I జ I U I జ I U లగము.

సామోద్భవవిశ్రమ•సంయుత మై, వేమాఱు తజాలగ•విస్తృత మై
దామోదరదేవుక•థ ల్పలుకన్, భూమిం గలితాంతము•పూర్ణ మగున్.

శాలిని ౧౧-౨౮౯

U U U మ U U I త U U I త U U గగము.

ధీరశ్రేష్ఠు ల్సన్ను•తింపం గవీంద్రా,ధారం బై ధాత్రి న్మ•తాగాగణాప్తిన్
దోరం బై భూభృద్య•తుల్ సంఘటింపన్, నీ రేజాక్షా శాలి•నివృత్త మొప్పున్.

సుముఖి ౧౧-౮౭౦

I I I న I U I జ I U I జ I U లగము.

ఖగపతివాహ • కపర్దినుతా, మృగపతిమధ్య • హితాత్రిహరా
నగవిరమం బె•నయంగ నజా, లగములచేఁ జె•లఁగు న్సుముఖుల్.

భ్రమరవిలసితము ౧౧-౧౮౦౯

U U U మ U II భ I I I న I U వగణము.

ఏడుంఘ్రిం బార•యి మగణభన, ల్వొ యొక్కం డవ్వ•లను నెలకొనన్
మాయాతీతా భ్ర•మరవిలసితం, బై యొప్పం దర్క•జాతుల నిలుచున్

వృత్త ౧౧-౨౮౮

।।। న ।।U స UU। త UU గగము.

అనయమును వే◆దాంగంబు సెప్పుఁగ, దనుజహార న◆ స్తంబు లగంబుగఁ
బెనఁగొని ధరా◆భృద్విశ్రమంబుల్, దనరునది వృ◆త్తావృత్త మంచున్.

పృథ్వి ౧౧-౮౯౬

।।। న ।।। న ।U। జ ।U వగము.

నలినభవనుత◆నాజలగం, బులు గలయతులఁ◆ బొందుపడం
బెలుచఁ బలికినఁ◆ బృథ్వి యనఁగ, వెలయు నొకసమ◆వృత్త మిలన్.

వృంత ౧౧-౨౭౬

।।। న ।।। న ।।U స UU గగము.

నగణయుగము సగ◆ణం బొందుఁగ, గగ మొకటియు జత◆గాఁ గూడఁగ
ఖగవిరమములను◆ గల్పింపఁగ, దగుఁ గవులకు వసు◆ధ న్వృంతల్.

మౌక్తికమాల ౧౧-౪౮౭

U।। భ UU। త ।।। న UU గగము.

భక్తజనత్రాత◆ భతనగాసం, యుక్తము లై మాని◆యుతయతుల్ సు
వ్యక్తము లై సూక్తు◆లమరఁ జెప్పఁగ, మౌక్తికమాలాక్ర◆మము లెసంగున్.

ఉపస్థితము (శిఖండివిరుతము); (స్త్రీ) ౧౧-౨౮౬

।U। జ ।।U స UU। త UU గగము.

ఉపస్థితమునం◆ దొప్పారుచుండుఁగ, దపస్విపిరతు◆ ల్దాశం జకారం
బుపై సతగణం◆బు ల్గద్వయంబుఁగ, గపిధ్వజసఖా◆ కామేపలీశా.

ఏకరూప ౧౧-౩౯౬

UUU మ U।। భ ।U। జ UU గగము.

ఏపారం గావ్యముల◆ నేకరూపల్, త్మాప్రతీశుఁగ మభజ◆గాగణంబుల్
ప్రాపించుం గుంజరవి◆రామ మొప్పఁగ, బాపంబుల్ వాయుటకుఁ◆ బ్రస్తుతింపన్

చంద్రిక ౧౧-౨౦౮

।।। న ।।। న U।U ర ।U వగము.

అగవరధర నార◆వాన్వితం, బుగఁ గృతులను జెప్పఁ◆ బొందికై
తగ నిధివిరమంబు◆ నాఁశఁగా, జగతిని నెగ డొందుఁ◆ జంద్రికల్.

వ. ద్వాదశచ్ఛందం బగుజగతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బండ్రెండేసియక్షరంబు
లై ౪౦౯౬ వృత్తంబులు పుట్టె నందు.

స్రగ్విణి ౧౨-౧౧౭౧

U | U ర U | U ర U | U ర U | U ర.

కామెపల్లీమహా♦గ్రామమధ్యంబునన్
భూమిదేవోత్తము ♦ ల్పూజ సేయంగ నా
స్వామియున్నాఁడనన్ ♦ స్రగ్విణిన్ శైలవి
క్రామయుక్తిం జతు♦ష్కంబగున్ రేఫముల్.

భుజంగప్రయాతము ౧౨-౫౮౬

| U U య | U U య | U U య | U U య.

భజింతున్ సదా కామె♦పల్లీనివాసున్
వ్రజస్త్రీవిటున్ యాద♦వశ్రేష్ఠు నంచున్
భుజంగప్రయాతాఖ్య♦ము ల్నాల్గు యాలన్
గజవ్రాతవిశ్రాంతి♦గాఁ జెప్ప నొప్పున్.

తోటకము ౧౨-౧౭౫౬

| | U స | | U స | | U స | | U స.

తగుఁ దోటకవృత్తము ♦ ధాత్రియతిన్, సగణంబులు నాలుగు ♦ సాగినఁ బ
న్నగపుణ్యనదీసుర♦నాథదిశా, జగతీద్విజపట్టణ♦సంచరణా.

జలధరమాల ౧౨- ౨౪౧

U U U మ U | | భ | | U స U U U మ.

ధీరుల్ మెచ్చం గృతుల న♦తిశ్రీదం బై, మారాకారా జలధర♦మాలావృత్తం
బై రాజిల్లున్ భువిఁ జతు♦రాస్యశ్రాంతుల్, సారం జేరన్ మభసమ♦సంయుక్తంబై.

వంశస్థము ౧౨- ౩౮౨

| U | జ U U | త | U | జ U | U ర.

జతల్ జరేఫంబులు ♦ సామజాతస, న్మితాక్షరశ్రాంతుల ♦ మెప్పు పుట్టఁగాఁ
బతంగరాజధ్వజుఁ ♦ బద్మలోచనున్, నుతింప వంశస్థ మ♦నూన మై చనున్.

ఇంద్రవంశము ౧౨-౧౩౮౧

U U | త U U | త | U | జ U | U ర.

ఇందీవరాక్షుల్ తగ ♦ నింద్రవంశ మా, నందంబునం బాడిరి ♦ నందసూతిపై
డెందంబుల స్తోమము♦ లేవ మీఱఁగాఁ, బొం దై గజశ్రాంతులు♦పూనఁ దాఁ బ్రలన్.

ద్రుతవిలంబితము ౧౨-౧౮౬౪

। । । న ◡ । । భ ◡ । । భ ◡ । ◡ ర.

ద్రుతవిలంబిత•రూప మగుం గుభృ, ద్యతి నభారయు•తంబుగఁ జెప్పినన్
నతజనా శ్రిత•నళ్వసనప్రియా, వితతభూసుర•వీరపురాలయా.

తోదకము (తామరసము) ౧౨-౭౨౦.

। । । న । ◡ । జ । ◡ । జ । ◡◡ య.

సలలితతోదక•సామజవిశ్రాం, తులను నజాయలఁ • దోదకవృత్తం
బలవడుఁ గేతవ•రాసురకాష్ఠో, జ్జ్వలనవకోశర•సాస్థలవాసా.

ప్రియంవద ౧౨-౧౮౦౦

। । । న ◡ । । భ । ◡ । జ ◡ । ◡ ర.

విభు శమీరపృథి•వీజరత్నభా, గభవనాలయుని గా మెపల్లికా
ప్రభు నభజ్రలను • బ్రస్తుతింప నౌ, నిభవిరామమున • నీ ప్రియంవదల్.

ప్రమితాక్షరము ౧౨-౧౭౭౨

। । ◡ స । ◡ । జ ॥ ◡ స । । ◡ స.

ప్రమితాక్షరం • బమరుఁ బద్మజవి, శ్రమ మొప్పమీఱ • సజసాయుతమై
యమునానదీతటవి•హార పృథా, ప్రమదాకుమారసఖ • భద్రయశా.[1]

జలోద్ధతగతి ౧౨-౧౭౭౬.

। ◡ । జ । । ◡ స । ◡ । జ ॥ ◡ స.

జలోద్ధతగతిం ది•శాగజయతిన్, మెలంగు నినుమూఱు • మెచ్చఁగ జసల్
ఫలానుభవ కామె•పల్లినిలయా, ఖలాంబుదసమీర • కామజనకా.

విశ్వదేవి ౧౨-౫౭౭

◡◡◡ మ ◡◡◡ మ । ◡◡ య । ◡◡ య.

శ్రీవత్సాంకా పద్మాధ•రిత్రీకళత్రా, దేవేంద్రస్తోత్రా విశ్వ•దేవీసమాఖ్యం జెప్పన్.
బై విప్పొందు న్మాయాగ•ణావాప్తి దిక్సం, ఖ్యావిశ్రామంబుల్ చోద్య•మైయుండఁ

చంద్రవర్త్మ ౧౨-౧౯౬౯

◡ । ◡ ర । । । న ◡ ॥ భ ॥ ◡ స.

ఇంద్రవంద్య జగ•దీశ ఘనయశ, స్సాంద్ర కామెపలి•సద్మ యదువరా
చంద్రవర్త్మ యగు • శైలవిరతి ని, స్తంద్ర మై రనభ•సంబు లమరినన్.

---

1 (ప. పె) లో ౧౭౭౨ అనియే యున్నది. (పూ. ము) లో ౧౭౮౦ యున్నది. ఇదిచూచి యిటీవలివారు వ్రాతప్రతులలో సరి గానున్న సంఖ్యను తప్పుగాదిద్దుకొన్నారు.

ప్రహేయము ౧౨-౫౭౬

।।।న।।।న UUU మ।UU య.

శరవిరమణముల్ ♦ గా నామయుంబుల్, బరఁగ నిలుపఁ జా♦పట్టుం బ్రహేయం
బురగశయన భో♦జోర్వీశపుత్రీ, వరపరమకృపా♦వారాశి కృష్ణా.

ప్రముదితవదన ౧౨-౧౨౧౬

।।।న।।।న U।U ర U।U ర.

మమత నిభవిరా♦మముల్ గూడఁగా, జమిలినరములన్ ♦ సదా చెన్నగున్
బ్రముదితవదనల్ ♦ రమానాయకా, సుమశరజనకా ♦ సుపర్వస్తుతా.

కుసుమవిచిత్రము ౧౨-౯౭౬

।।।న।UU య।।।న।UU య.

కుతలములోనం ♦ గుసుమవిచిత్రం, బతిశుభదం బై ♦ యగయతు లన్నం
దతనయ యొప్పున్ ♦ నయ లనుమా నై, సతతము విద్వ♦జ్జనులు నుతింపన్.

మణిమాల ౧౨-౭౫౧

UU।త।UU య UU।త।UU య.

కామేపలినామ♦గ్రామస్థలవాసా, స్వామీ తయకార♦ద్వంద్వంబు పొసంగున్
జేమాఱుమహీభృ♦ద్విక్రాంతులతోడన్, భూమండలిఁగూర్పం♦బొల్చున్మణిమాలల్.

మేఘవిలసితము ౧౨-౨౦౮౧

UUU మ।।।న।।।న।।U స.

కాళిందీముఖ♦కమలమధుకరా, నాళీకాసన♦నతరసవిరతు
ల్గాఁగ్రిల న్మేఘవి♦లసితము దనరు, న్వాలాయంబు మ♦ననసగణములన్.

వ. త్రయోదశచ్ఛందం బగునతిజగతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బదుమూఁడేసియక్ష
రంబు లై యెనిమిదివేలనూటతొంబదిరెండువృత్తములు పుట్టె నందు:—

మత్తమయూరము ౧౩-౧౬౩౩

UUU మ UU।త।UU య।।U స U గ.

శ్రీగోపాలా తంగెడ♦సీమావనిగేహా
వాగీశాదిస్వర్గని♦వాసస్తుతిపాత్రా
యోగిధ్యేయా మత్తమ♦యూరంబున కొప్పున్
నాగక్రాంతు ల్మత్యగ♦ణంబు ల్సగమొందన్.

ప్రహర్షిణి ౧౩-౧౮౦౧

◡◡◡మ।।న।◡జ◡।◡ర◡గ.

ధీరుల్ సింధురవిర♦తిఁ మనజ్రగంబుల్, సారంబాదములను♦సంఘటించుచుండన్
గ్రూరారిప్రహరున♦కుం బ్రహర్షణుల్పెం, పారం జెప్పఁ దురుము♦హాముదంబుతోడన్.

ప్రభాతము ౧౩-౧౩౯౨

।।న।◡జ।◡జ◡।◡ర◡గ.

మొనసి నజారగ♦ముల్ ప్రభాతవృత్తం, బునకు మదేభస♦మూహ విశ్రమంబుల్
దనరఁగ నిల్పుఁ బృ♦దాకురాజతల్పా, కనకమయాంశుక ♦ కామెపల్లివాసా.

జలదము ౧౩-౩౭౮౩

◡।భ◡।◡ర।।న◡।భ◡గ.

బంగరుచుంగుపచ్చడము ♦ పైఁ గలయా, తంగెడదేశవాసు జల♦దంబులచే
తం గడు సన్నుతింతు నవ♦తారయతిన్, బొంగుచు సారభర్నభగ♦ముల్ గదియన్.

మంజుభాషిణి ౧౩-౨౮౯౬

।।◡స।◡జ।।◡స।◡జ◡గ.

ఉరగాపగాదిహరి♦దుర్వ్రాలయా, కరుణాసముద్ర మార♦గర్వభంజనా
యిర వొందుచుండు సజ♦లిబ్బడింపఁ బల్మరు గా ప్తిధాతృయతి♦మంజుభాషిణుల్.

రుచిరము ౧౩-౨౫౦౬

।◡జ◡।భ।।◡స।◡జ◡గ.

గదాధరున్ జభసజ♦గంబులన్ గవుల్, సదా పితామహయతి♦సాగుచుండఁ గా
ముదంబుతోడ రుచిర♦ము ప్రచింతు రి, ట్లుదారభక్తిఁ గృతుల ♦ సర్వారాధ్యలిన్.

క్షమ (క్షప) ౧౩-౨౩౬౮

।।న।।న◡◡।త◡◡।త◡గ.

క్రమమున నిభవి♦క్రాంతి నాతాగయు, క్షమాగ సుకవిప♦ద్యంబు లూహించినన్
క్షమ ననఁ బరఁగుం ♦ గంజపత్రేక్షణా, సుమశరజనకా ♦ సూరవంశోత్తమా.

చంచరీకావళి ౧౩-౧౧౭౩

◡◡◡మ◡◡◡మ◡।◡ర◡।◡ర◡గ.

కంబుగ్రీవాసత్యా♦కామినీప్రాణనాథా, బింబోష్ఠామారాగ♦ల్పొర్చిభూభృద్యతుల్గాం
చుం బాదంబైధాత్రిం♦జంచరీకావళీనా, మం బొందుం గావ్యశ్రీ♦మానినీభూషణంబై.

మత్తహంసిని ౧౩-౨౯౬౦

I∪Iజ∪∪Iత II∪సI∪Iజ∪గ.

మనోహరాకార • మధుదైత్యసంహారా, వినాయకారాధ • విబుధేంద్రవందితా
జనార్దనా జత్స • జగురుల్ సుభృద్యతిన్, దనర్చుంబద్యంబు • దగు మత్తహంసినిన్.

సుమంగలి ౧౩-౧౭౭౬

II∪ సI∪I జ II∪ స II∪ స∪ గ.

సారిదిన్ ధరిత్రిని • సుమంగలివృత్తం, బరయంగ సామజ • యతిన్ సజసాగల్
తిర మొంద నొప్పు విధిపూజితపాదాం, బురుహద్వయా ఖర • మురాసురవైరీ.

వ. చతుర్దశచ్ఛందం బగుశక్వరియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బదునాలుగేసియక్షరంబులై ౧౬౩౮౪ వృత్తములు పుట్టె నందు:—

వనమయూరము ౧౪-౩౮౨౩

∪ II భ I∪I జ II∪ స III న ∪∪ గగము.

శ్రీకర ధరాధర • జిష్ణునుత పుణ్యా, శ్లోక భజసన్నగగ • లున్ ద్రుహిణసంఖ్యన్
సోఁకువిరమంబుగను • చున్వనమయూరా, ఖ్యాకమనువృత్తమిల • నత్తమిలుచుండున్.

వసంతతిలక (సింహోన్నతము, ఔద్ధర్షిణి, శోభావతి, మధుమాధవి)
౧౪-౨౯౩౩

∪∪ I త ∪ II భ I∪ I జ I∪Iజ∪∪ గగము.

శ్రీమేదినీరమణ • సింధుతరంగరంగా, ద్రామాహితల్ప విన • తానుతవాహ రాధా
కామా వసంతతిల • కన్ దభజాగగంబుల్, సామప్రభూతయతి • సాగిధరం జెలంగన్.

భూనుతము ౧౪-౩౭౧౭

∪/ర III న ∪ II భ ∪ II భ ∪∪ గగము.

ముష్టరించి రనభాగగ • ముల్ దశవిశ్రా, మంబుభూతలమునందున • మానితమయ్యెన్
జాంబవత్యధిప కేశవ • సారస నేత్రా, కంబునందకగదాధర • ఖండితసాళ్వా.

సుందరి ౧౪-౫౮౧౭

∪ II భ ∪ II భ ∪ I ∪ ర II ∪సI∪వగణము.

సూరిజనప్రకరంబు • సుందరి నెన్నఁగా
భారసవంబులు రత్న • భాసితవిశ్రమా
ధారముగాఁ దనరారుఁ • దార్క్ష్యతురంగమా
శౌరి ముకుందమునీంద్ర • సన్నుతకేశవా,

ప్రహరణకలిత ౧౪-౮౧౨౮

| | | న | | | న U | | భ | | | న | U వగణము.

పవిగొను నెపుడుం బ్రహరణకలితన్, ననభనవలు మం దగజవిరమముల్
ఘనవిభఘనవి గ్రహ బకమురమ, ర్దన మధునరక ప్రహరణకలితా.

నవనందిని ౧౪-౩౯౪౮

| |U స |U| జ |U స ||| న U U గగము.

నవనందినిన్ సజగణాన్నగగ లారౌఁగ, నవవిశ్రమంబును దనర్చి చెలువొప్పన్
నవనీతచోరకు జనార్దనునుపేంద్రున్, భవదూరు నెంతురు సభాసదులుభక్తిన్.

అపరాజితము ౧౪-౫౮౨౪

| | | న || |న U |U ర || U స| U వగణము.

ననరసలగ లొందిన న్నవవిశ్రమం, బును గలిగి కవీంద్ర భూషిత మై జనా
ర్దన నిగమగోచరా యపరాజితం, బనఁగఁ దనరు శ్రావ్యమై వినువారికిన్.

అసంబాధ ౧౪-౨౦౧౭

U U U మ U U | త | | | న | | U స U U గగము.

వాలాయంబున్ సత్కవిజనములు వాక్రువ్వన్
వాలారున్ గోవింద వరద ఘృణివాత్సల్యా
కాళిందీప్రాణేశ మతనసగ గప్రాప్తిన్
జాలాభాస్వద్విశ్రమమునను నసంబాధల్.

కమలవిలసితము ౧౪-౪౦౯౬

| | | న| | | న | || న| | |న U U గగము.

క్రమమున నననన గగములు గూడన్, గమలవిలసితము కమలజవిశ్రా
మము జగతిని నగు మహితచరిత్రా, కమలదళనయన కడుఁ బొగడొందున్.

వ. పంచదశచ్ఛందం బగునతిశక్వరియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బదిహేనేసి యక్షరంబులై ౩౨౭౬౮ వృత్తంబులు పుట్టె నందు.

మాలిని ౧౫-౪౬౭౨

|| | న || |న U U U మ| U U య| U U య.

కనకకశిపుహర్తన్ గానలోలున్ శుభాంగున్
దనుజహరణదక్షున్ ధర్మమార్గానుసారిన్
మననిజగురు నెంతున్ మాలినీవృత్త మందున్
ననమయయగణంబుల్ నందివిశ్రాంతి గూడన్.

సుకేసరము (భద్రకము) ౧౫-౧౧౧౮౪

| | |న|∪|జ|∪||భ|∪|జ|∪|∪ర.

సురుచిరధర్మమూల మయి•సొంపు మీఱు నా, గిరిధర నాభిపంకజసు•కేసరంబునై
ఖరి నజభ ద్రము లిదియుఁ•గల్పనంబునన్, గిరిశ విరామసంగతి సు•కేసరంబునన్.

మనోజ్ఞ ౧౫-౧౧౬౩౭

| | | న| ∪ |జ|∪| జ∪| |భ∪|∪ర.

అజమృడవాసవసంత•తార్చితపాదపం
కజయుగళున్ హరి నిర్వి•కారు మనోజ్ఞ నా
బుజ వగువృత్తమునందుఁ • బ్రీతి నుతింపఁగా
నజజభరంబులు వొల్చు • నచ్చిన దిగ్యతిన్.

మణిభూషణము ౧౫-౧౧౭౦౭

∪ | ∪ ర | | | న ∪ | | భ ∪ | | భ ∪ | ∪ ర.

వింత యైనమణిభూషణ•వృత్తమందు న
త్యంతమోదమున నెన్నను • నద్దశవిశ్రమా
క్రాంత మయ్యు రనభారలఁ • గంజదళాక్షుఁ గం
సాంతకు న్నరకసంహరు • నార్యసమూహముల్.

సుగంధి (*శాలినీ, చామర, ప్రశాంతి) ౧౫-౧౧౯౨౩

∪|∪ర|∪|జ∪|∪ర|∪|జ∪|∪ర.

రంబు జంబు రంబు జంబు • రంబు చెన్ను మీఱఁగాఁ
దొమ్మిదింట విశ్రమంబు • తోర మై సుగంధికిన్
గ్రమ్మఁగా నుతింప నొప్పుఁ • గానలోలుఁ డచ్యుతుం
డంబుజాక్షుఁ డాదిదేవు • డక్షరాఖ్యుఁ డెప్పుడున్.

ఇల ౧౫-౧౬౩౬౪

||∪స|∪|జ| | |న| | |న|| ∪స.

గజవిశ్రమంబునఁ • గనలు నిల యనఁగా, సజనాస లుండిన•సకలకవికృత మై
భుజగాశనధ్వజు•భుజగపతిశయనున్, వ్రజసుందరీముఖ•వనజహితుఁ బొగడన్.

* ౧౧వ ఛందములో మఱియొక శాలినీవృత్తము గలదు. (2౩0 పుట)

చంద్రరేఖ ౧౫-౪౬౨౫

UUUమ U|Uర UUUమ |UUయ |UUయ.

మత్తేభక్రాంతిచే ర•మ్యం బౌ మహిం జంద్రరేఖా
వృత్తం బౌ మ్రమ్యయంబుల్ • వేడ్కన్ హృషీకేశుఁ బార్థ
క్షత్త న్నారాయణు న్వి•శ్వామిత్రయాగారిదైత్య
చ్ఛేత్త న్దాశార్హు లక్ష్మీ•చిత్తాబ్జవాసు న్నుతింపన్.

నలిని ౧౫-౧౪౦౪౪

||U స ||Uస ||Uస ||Uస ||Uస.

సససాసలచే దశవి•శ్రమయుక్తతచేఁ, బొసఁగ న్నలినిన్ మణికం•బు సుదర్శనహ
స్తసరోరుహువామనుఁ గే•శవు శౌరి నజున్, వసుదేవనృపాలతనూ•భవుఁ బాడుదురా.

అలసగతి ౧౫-౭౬౪౮

|| న| |Uస || నU| |భ| UUయ.

అలసగతి నాఁ జను స•భాంతరమునందు, న్విలసదవతారయతి • నిండి నసనభ్యల్
గలయ శకటాసురవి•ఘాతను విశిష్టున్, బలుమఱుఁ గవీశ్వరులు•ప్రార్థనలు సేయన్.

మణిగణనికరము ౧౫-౧౬౩౮౪

|| న| | న| | న| | న| |Uస.

మణిగణనికరమ•మను లఘుగురు వై, మణివిరమణ మయి • మధుదనుజహరున్
ఫణిపతిశయనునిఁ • బ్రమథితనరకు, న్ఘృణిమదయుతనిభు•ని బొగడఁ దనరున్.

వ. షోడశచ్ఛందం బగు అష్టియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బదునాఱేసియక్షరంబు లై ౬౫౫౩౬ వృత్తములు పుట్టె నందు:—

ప్రియకాంత ౧౬-౧౩౨౬౪

|| న|UUయ || న|UUయ |Uస Uగ.

అమరులు భృత్యు ల్తనయు వి•యద్గంగ ధరిత్రి
కమలలు [1]పెండ్లాములు రవి • కంజారులు గన్నుల్
శమితతృణావర్తున కని • చాటుం బ్రియకాంతా
ఖ్యము శివసంఖ్యావిరమణ•మై న్యన్యసగం బై.

పంచచామరము ౧౬-౨౧౮౪౬

|Uజ U|Uర |Uజ U|Uర |Uజ Uగ.

జరజ్రిజంబులున్ గముం బొ•సంగి తొమ్మిదింటిపై
విరామ మొంది సత్కవు ల్స•విస్తరంబు సేయఁగా

---

1 పెంళ్లాములు.

బరాత్పరుండు మాధవుండు ♦ పంచచామరంబునన్
బ్రరూఢగుంభనంబులంగఁ ♦ బాడ నొప్పు ధాత్రిలోన్.

పద్మకము ౧౬-౨౩౮౧౬

|||న◡||భ|◡|జ|◡|జ|◡|జ◡గ.

నభజజాగగణయుక్తిఁ బ♦వాకవిరామక
ప్రభవ మై కృతుల నొప్పును ♦ బద్మక మంద మై
ప్రభుఁడు వక్రమును ద్రుంచి సు♦రక్షితుఁ జేయ సా
మభవపద్మకముచాడ్పున ♦ మానిత మై ధరన్.

చంద్రశ్రీ ౧౬-౧౦౧౭౭

|◡◡య◡◡◡మ|||న||◡స◡|◡ర◡గ.

క్షమం జంద్రశ్రీతోయమనసర♦గ ల్పానువిశ్రా
మముల్ సంబంధించు స్మరహరి ర♦మాచిత్తచోరా
శమీయామ్యాగారా శమనసహ♦జానాథకృష్ణా
పరిమత్తశ్రీవ్యాదక్షణదళన ♦ రాధాభుజంగా.

మేదిని (వాణి) ౧౬-౧౧౧౫౮

|||న|◡|జ◡||భ|◡|జ◡|◡ర◡గ.

మృడయతి నజభజర్గములు ♦ మేదినీసమాఖ్యన్
దడబడుచుండఁగాఁ దనరు ♦ దంష్ట్రి పద్మనాభా
జడనిధితల్ప నందసుత ♦ సాళ్వరాట్కృతాంతా
కడు హితభక్తి నీకు నతి ♦ గావు మయ్య దేవా.

ఫలసదనము ౧౬-౧౬౩౫౮

|||న|||న|||న|||న||◡స◡గ.

ననననసగములు ద♦నరఁగ దశవిశ్రాం
తిని ఫలసదనము ల♦తిశయ మగుచొప్పన్
మునిజనహృదయములఁ ♦ బొలుచువానిన్(?)
నొనబుగముద మొదవఁ ♦ గొలిచెద మటంచున్.

అశ్వగతి ౧౬-౨౫౦౫౭

◡||భ◡||భ◡||భ◡||భ◡||భ◡గ.

అందము లైనభకారము ♦ లైదును గాంతము నై
పొంది పదింట విరామముఁ ♦ బూనినయశ్వగతిం

గంధసమానమహోన్నత • గాత్రుని శౌరిని గో
విందునిఁ బ్రస్తుతి సేయఁగ • వేడుక యయ్యెఁ జుమీ.

మదనదర్పణము ౧౬ - ౨౧౮౫౫

U II భ II U స I U I జ U I U ర I U I జ U గ.

చారుమదనదర్పణంబు భ • స్జరజగముల్ దగుఁ
మారవిమతవిక్రమంబున • న్మహిం జెలంగు నా
భీరుల యమునాతటంబునం • బ్రియంబుఁ జేసి యా
ధీరవరుఁడు గూడె నంచు భ • క్తి సన్నుతింపఁగా.

గజవిలసితము ౧౬-౩౭౨౭౨

U I II భ U I U ర III న III న III న U గ.

బాలసరోజనాభ • వరద తనుమిళితజం, బాల దిగంబరా స • మస్తృణకబళకర లం
బాలక మంగళాన • హా గజవిలసితమున, న్గాలిలం భ రేఫనాన • నగము లిభవిరమ మై.

వ. సప్తదశచ్ఛందం బగుఅత్యష్టియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బదియే డేసియక్షరంబు
లై ౧౩౧౦౭౨ వృత్తంబులు వుట్టె నందు:—

శిఖరిణి ౧౭-౫౯౩౩౦

I UU య UUU మ III న II U స U II భ I U గణము.

భజింతు న్నిత్యంబు న్మునిజనసదా • ప్రార్థనపరుఁ
గజేంద్రార్తిధ్వంసిం గృతకలలనా • గ్రావు నజరుఁ
ద్విజశ్రేష్ఠుల్ మెచ్చ న్యమనస భవల్ • విశ్వవిరతి
ప్రజాతాహ్లాదం బై శిఖరిణి యనా • భాసుర మగున్.

పృథ్వి ౧౭-౩౮౭౫౦

I U I జ I I U స I U I జ I I U స I UU య I U వగణము.

జసల్ జసయవంబు లుష్ణకర • సంఖ్యవిశ్రాంతులుఁ
బొసంగి కవిపుంగవుల్ పలుక • భూమిలోఁ బృథ్వి నా
నసంశయ మగుం గళిందతన • యామనోవల్లభా
ప్రసన్నవదనాంబుజా ధృత • పరశ్వధా మాధవా.

హరిణి ౧౭-౮౬౧౬౨

I I I న I I U స UUU మ U I U ర I I U స I U వగణము.

హరిణి యనువృత్తం బొప్పు న్భాస్క • రార్తవిరామ మై
సరి నసమరేఫస్వం బై షోడ • శప్రమదాసహా

క్రమముఁ దృణావర్తశ్వ్యాద•సంహారు మస్తకో
పరిరుచిరపింఛాచూడుం బీత•వస్త్రు నుతింపఁగా.

నర్కుటము (కోకిలకాకము) ౧౭-౫౬౨౮౦

|||న U|జ U||భ U|జ U|జ U వగణము.

కొలిచెద నాదిదేవుపద•కోకనదంబులు నేఁ
దొలఁచెదఁ దొంటిబాముసఁ గు•దుర్వుడుపాపములం
దలఁచెద నామధేయ మతి•తత్పరత న్జభజా
వలఁ దగునర్కుటంబునకు • భర్గవిరామములన్.

మందాక్రాంత ౧౭-౧౮౯౨౮

UUUమ U||భ|||న UU|త UU|త UU గగము.

మందాక్రాంత న్గిరిశవిరతు • ల్మభ్నతాగాగణంబుల్
పొందె న్సాందీపునివలన సం•పూర్ణవిద్యాచయంబుల్
క్రుందించె న్ద్వారుణరణమునం • బౌండ్రసాళ్వాదులం జే
యందెం జేరం డడుకులకు నం•దాత్మజాం డంచుఁ జెప్పన్.

పాలాశదలము (త్వరితగతి) ౧౭-౩౨౭౬౮

|||న|||న|||న|||న|||వ UU గగము.

అదనదనున హరినుతు • లమర ధరఁ బాలా
శదళ మనఁ దనరుఁ గవి•జనులు వచియింపన్
బదునొకఁ డగునెడ యతి • పదిలముసఁ జేరన్
గదియు నగణములయిదు • గగము తుద నొందన్.

వంశపత్రపతితము ౧౭-౬౪౯౮౩

U||భ U|U ర|||న U||భ|||న| U వగ.

బాగుగఁ జెప్ప నొప్పు వసుధన్ • భరనభనలగల్
సాగి పినాకివిక్రమమునన్ • సభలనుఁ గుదురై
రాగిలువంశపత్రపతిత • ప్రణమున నరకు
ప్రాగతనంబునం దునిమె నం•దతనయుఁ డనినన్.

చంపకకేసరి ౧౭-౪౬౮౨౮

॥Uస।U।జ॥Uస॥Uస॥Uస।Uవగ.

సనకాదియోగినుతు • జాంబవతీప్రియు నిర్విక
ల్పు నమేయు నక్షరు వి•భు న్యమళార్జునభంజనున్
వనమాలిఁ గృష్ణు ముర•భంజను నెంతురు వారిజా
సనవిక్రమంబు సజ•సాస్వలు చంపకకేసరిన్.

వ. అష్టాదశచ్ఛందం బగుధృతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బదునెనిమిదియక్షరంబు
లై ౨౬౨౧౪౪ వృత్తములు పుట్టె నందు:—

మత్తకోకిల ౧౮-౯౩౦౧౯

U।Uర॥Uస।Uజ।Uజ।॥భU।Uర.

అత్తమిల్లు మహేశవిక్రమ • మార్యసమ్మతి నొప్పఁగా
సత్తులా రసజాభరేఫలు • చాకళింపుచు నొందఁగా
మత్తకోకిలవృత్తపద్ధతి • మక్కువం బొనరింపఁగా
హత్తి పూజ యొనర్ప వచ్చు జ•నార్దనాహ్వయు నెప్పుడున్.

కుసుమితలతావేల్లిత ౧౮-౩౭౮౫౭

UUUమUUIత॥।న।UUయ।UUయ।UUయ.

వేమా రెన్నంగాఁ గుసుమితలతా•వేల్లిత మ్మత్నయాయల్
శ్రీమార్తాండక్రాంతియుఁ గుదిరినం • జెన్ను మీఱు న్ధరిత్రిన్
గామేపల్లీశుం గనకవసనుం • గంజనేత్రున్ శుభాంగున్
గోమద్భాలుం గాలయవనహరుం • గుంజరేంద్రార్తినాశున్.

నిశ ౧౮-౭౪౯౪౪

॥।న॥।నU।Uర U।Uర U।Uర U।Uర.

ప్రబలు నిశను నార•రారంబుల నరిత్నవిశ్రాంతియున్
గబళితదవపావ•కాపూతవాజీవితాహారి కృ
ష్ణ బలసహజ పారి•జాతాపహారా యదుశ్రేష్ఠ దే
వబలదమనవంద్య • బంహిష్ఠ వార్ణేయ శైనేయకా.

హారనర్తనము ౧౮-౯౦౯౭౧

U।Uర॥Uస।U।జ।UUయU॥భU।Uర.

దావపావకఖాది మా•ధవ దాశార్హా•దనుజాంతకా
దేవకీప్రియనందనా•దివిషద్వంద్యా•ధుర్యసన్నుతా

భావగోచర విశ్వరూ • ప దయా స్వాకృ్రి • వ్వ నవర్తసం
ఖ్యావిరామము రేఫస • జ్యభరేఫంబుల్ • వారన ర్తనా.

త్సాహారము ౧౮-౩౦౮౪౧

UUU మ | | | న | UU య UU | త | | | న UUU ము.

బావా బాహిని దమలో • భ్రాతల్ దొడ్డ • పగలఁ బోరాడం
గా వాంఛీరుఁ డగుబుభు • త్సానూనుఁడా జ • గతిని గూలంగా
నావా యేనినవరపా • లా రత్నే షు • యతులు పొందంగా
త్సావారంబు మనయత • న్మంబుల్ చెంది • [1]మనును నందం బై.

వ. ఏకోనవింశతిచ్ఛందం బగునతిధృతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బందొమ్మిదేసి య
క్షరంబు లై ౫౨౪౨౮౮ వృత్తములు పుట్టె నందు:—

శార్దూలవిక్రీడిత ౧౯-౧౪౯౩౩౭

UUU మ || U స | U | జ || U స UU | త UU | త U గ ము.

నీరేజాంచితలోచనాయ హరయే • నీలాంబుదాంగాయ మా
యారాత్రించరఖండనాయ విభవే • హార్యక్షవక్త్రాయ తా
ర్క్ష్యారూఢాయ యటంచుఁ గూర్తురు నిరీ • హా విశ్వవిక్రాంతి వి
స్తారింప న్మసజ స్తతంబులు గము • న్శార్దూలవిక్రీడితన్.

తరళ ౧౯-౭౫౭౧౪

| | | న U || భ U | U ర || U స | U | జ | U | జ U గ ము.

జలజలోచనుఁ గైటభాంతకు • శంఖచక్రగదాధరున్
గలశజాదిమునీంద్రసేవితుఁ • గాళియాంతకు నచ్యుతున్
బలుకుచోఁ దరళంబు లందుల • భానువిశ్రమపద్ధతిన్
గలియ నభ్రసజాగముల్ సమ • కట్టి చెప్పుదు రుత్తముల్.

మేఘవిస్ఫూర్జితము ౧౯-౧౮౬౫౮౭

| UU య UUU మ | | | న | | U స U | U ర U | U ర U గ.

క్షమాలక్ష్మీనాథున్ విదురవరదున్ • జాహ్నవీజాతపాదున్
సమామ్నాయస్తవ్యున్ గరుడతురగున్ • సామజప్రాణదాతన్
మిముం దాఁ జేరం గొన్న న్నభలఁ దనరు • న్మేఘవిస్ఫూర్జితంబుల్
విమర్శం గూర్పన్ యమ్నసరరగము • ల్విశ్వవిశ్రాంతిచేతన్.

---

1 శనలు.

చంద్రకళ ౧౯-౧౫౬౭౭౨

◡।◡ర॥◡స॥◡స◡◡।త।◡।జ।◡।జ◡గ.

తానకంబుగఁ జంద్రకళావృ • త్తంబు కవు ల్విరచించిరన్
మీనులార మనోజ్ఞపదంబుల్ • పేర్చి కపర్ది విరామ మై
కాన వచ్చి రస స్తజజంబుల్ • గంబు దనర్చి కళిందజా
మానినీరమణ స్తవగాథా • మానితరత్నములం దగున్.

భూతిలకము ౧౯-౧౫౬౦౩౯

◡।।భ◡॥భ◡।◡ర॥◡స।◡।జ।◡।జ◡గము.

భారసజాగగణంబులుం బఱ • వంగ భానువిరామవి
స్ఫారత భూతిలకంబు పాండవ • పక్ష దైవతవృక్ష మిం
పార ధరిత్రికిఁ దెచ్చినట్టిమ • హాత్మ యంచుఁ గవీశ్వరుల్
చారుపదంబులు గూర్చి చెప్పిన • శ్రావ్య మౌ వినువారికిన్.

కవికంఠభూషణము. ౧౯-౧౨౨౯౦౦

॥◡స।◡।జ॥◡స॥◡స॥◡స।◡।జ◡గ.

నవరత్నవిశ్రమము • నన్ సజసాసజగంబులన్ గవుల్
గవికంఠభూషణము • గా రచియింతురు మాటిమాటికి
శ్రవణీల్లుకబ్బమున • నందకపాణి నుపేంద్రు రుక్మిణీ
ధవు సత్కథాసుధలఁ • దత్పరు లై[1]న మహాత్ము లట్లుగాన్.

వ. వింశతిచ్ఛందం బగుకృతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నిరువదేనియక్షరంబు లై ౧౦౪౮౫౭౬ వృత్తములు పుట్టె నందు:—

మత్తేభవిక్రీడిత ౨౦-౨౯౫౬౭౬

॥◡స◡॥భ◡।◡ర। ॥న◡◡◡మ।◡◡య।◡వగణము.

మనువిశ్రాంతిని సభ్రివమ్యవములన్ • మత్తేభవిక్రీడితా
హ్వాను వృత్తంబు చెలంగె మానవతులా • రా వీఁడె యే తెంచె భ
క్తిని గాత్యాయనిఁ గొల్చునాఁడు యమునా • తీరంబునం బొంది వే
డ్కను మాచీరలు దోఁచుకొన్న వెడదొం • గం జూచినారా యనన్.

---

1 తవరారునట్లుగాన్.

ఉత్పలమాల ౨౦-౩౫౫౭౨౮౯

U।భU।Uర।।నU।భU।భUUర।Uవగణము.

పేరిన నేయిదుగ్ధములు • పెర్గను మీఁగడయున్న దా వ్రజా
గారము సొచ్చి త్రాగి వెస • గంతులు వైచుమురారి నెంచఁ గా
ధారుణి రూఢి కెక్కు నవ • తారవిరామముచే లసద్భరల్
భారలగంబులుం గలయఁ • బల్కిన నుత్పలమాల చెన్నగున్.

అంబురుహాము ౨౦-౩౨౨౧౫౧

U।భU।భU।భU।భU।Uర।।Uస।Uవగము.

చారుతమాలదళానితవర్ణునిఁ • జక్రహస్తుసనాతను
న్దారితకంసముఖక్షితిపాలకు • నందనందను నవ్యయున్
శూరకులోద్భవుఁ గైటభభేదిని • జోలి చేసి నుతింప భా
భారసవంబులు విశ్వవిరామముఁ • బల్కు నంబురుహాం బగున్.

ఖచరప్లుతము ౨౦-౩౨౩౧౨౬

।।।నU।భU।భUUUమ।।Uస।।Uస।Uవగ.

యమునలోఁ జొర నోడిననానా • ప్రాకృతజంతువులం బ్రమో
దమునఁ బ్రోచుటకై కలఁచంగా • దర్పమునం జనుదెంచి ఘో
రముగఁ జుట్టిన కాళియు సంహా • రం బొనరించినకృష్ణ య
*ర్యమవిరామముతోడ నభామ్సస్వల్ • రాజిలనౌ ఖచరప్లుతన్.

ప్రభాకలిత ౨౦-౩౨౨౦౨౯

।।।న।Uజ।Uజ।భU।Uర।।Uస।Uవగము.

వలి పదమూఁడవయక్కరంబుగ • వాని కెక్కు నజాభరే
ఫలు సలగంబు లమర్చి సొం పాద • వం బ్రభాకలితాఖ్యమై
చెలు వగువృత్తమునందు సత్కవి • శేఖరు ల్వినుతింతు రా
జలనిధిమీఁదను బవ్వళించిన • జాంబవత్యధిపాలునిన్.

వ. ఏకవింశతిచ్ఛందంబగు ప్రకృతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నిరువదియొక్క యక్షరంబులై ౨౦౯౭౧౫౨ వృత్తంబులు వుట్టె నందు:—

---

* ర్యమవిరామముతోడ నభామ్స • స్వల్పైలయున్ (పూ. ము.) ఇందు యతి తప్పినది; ర్యమవిరామముతోడ నభామ్సస్వల్ • రాజిలనౌ (ప. ఓ. పె.) ఇందు గణము తప్పినది.

చంపకమాల ౨౧-౭౧౧౬౦౦

|||న|U|జU||భ|U|జ|U|జ|U|జU|Uర.

చపలమనీషతోఁడ నొక • సంయమి వే మొఱ వెట్టుచుండఁగాఁ
గృపను దదీయపుత్త్రి బ్రతి•కించినమేటివిభుండ వంచు నిన్
సపరిగణంబుతో నజభ•జాజలు రేఫయుఁ గూర్చి సత్కవుల్
త్రిపురవిభేదనాఖ్యవిర•తిం దగఁ జంపకమాలఁ గొల్తు రా.

వనమంజరి ౨౧-౭౪౪౩౦౪

|||న|U|జ|U|జ|U|జ|U|జU||భU|Uర.

మనువిరతు ల్నజజాజభర ల్వన•మంజరిం గవిశేఖరుల్
దనరఁగ నాజయుఁడు న్విజయుం డను • ద్వారపాలకు లిర్వురు
న్సనకునిశాపము దాఁకి నిశాటు ల•నంగఁ బుట్టి సుపర్వులన్
జెనకినవాంద్రను జంపినకోలన్ృ•సింహుని న్వినుతింతు రా.

* స్రగ్ధర ౨౧-౩౦౨౯౯౩

UUUమU|Uర U||భ|||న|UUయ|UUయ|UUయ.

మానొందున్ స్రగ్ధరాఖ్యన్ • మరభనయయయల్ • మత్తనాగాష్టవిశ్రా
మానూనప్రాప్తిలెనన్ • హరిముఖదివిజుల్ • యాతుధానవ్రజంబుల్
సానందాసక్తితోఁ దో•యధికడ నమృతం • బారగింపంగ నచ్చో
మానిన్యాకారతన్ స•మ్మదమువొదలఁ బ•ద్మాధవానందపుత్త్రా!

లాటీవిటము ౨౧-౩౯౪౯౭౨

||Uస||Uస||Uస||UసUUUమUU|త|UUయ.

సగణంబులు నాల్గిట మత్యలవి•శ్రాంతి న్లాటీవిటవృత్తం
బగు నంచుఁ గవీంద్రులు గొల్తురు స•మ్యక్ప్రీతి న్యాచించి యథేచ్ఛం
దగునేర్పున మూఁడు పదంబులుగాఁ • దైత్రిలోక్యంబు [2]గ్గొల్చి సురారుల్
వొగలం బలిదానవుఁ ద్రొక్కినయా•పొట్టిం దిట్ట న్వామనుఁ గృష్ణున్.

మణిమాల ౨౧-౯౬౫౩౫౬

||Uస|U|జ||Uస|U|జ||Uస|U|జ||Uస.

అజహాత్ప్రయోదధిధృతంబు • లమ్ముచు మురారిఁ బాడి రలమిన్
వజ్రఁగాఁ దదీయచరణా•త్తి•నవ్యహృదయారవింద లగుచు

---

* ఇది (పూ. ము)ల లో లేదు. (ప) లో ఉన్నది. 2 (పూ ము.)లలో-గొల్వఁ గరూరుల్.

న్వ్రజసుందరీజనము లొక్క-నాఁడు మణిమాలయందుఁ బొసఁగ
న్భజము ల్త్రివారము సముం బి-నాకివిరమంబు పొందు దనరన్.

కరిబృంహితము ౨౧-౭౮౨౨౭౧

U||భ|||నU||భ|||నU||భ|||నU|Uర.

మూఁడు భనములు రేఫమును బదు - మూఁట విరతియు సొంపుగాఁ
గూడుకొనఁ గరిబృంహితము సమ-కూర్చి వసుమతి మండలా
పీడ మనుకరిబృంహితరవము - పెల్లుగఁ బలుకుచుండఁగాఁ
గోడిగపు[1]చిననాఁడు శకటునిఁ - గూల్చినహరి నుతించెదన్.

కనకలత ౨౧-౧౦౪౮౫౭౬

|||న|||న|||న|||న|||న|||న||Uస.

జవమున భగభగ యనుచు వ్ర-జజనములఁ బొదవినం
దవశిఖి నుడిపినమధుమురి - నరకదమన యని పే
లవముగఁ బలుమఱు నిరువది - లఘువులు గము పదుమూఁ
డవయెడ విరతిఁ బొసఁగిన బెడఁ గడరుఁ గనకలతన్.

వ. ద్వావింశచ్ఛందం బగునాకృతియందుఁ బ్రతిపాదంబున నిరువదిరెండేసి యక్షరం
బులై ౪౧౯౪౩౦౪ వృత్తములు పుట్టినందు:—

మహాస్రగ్ధర ౨౨-౬౦౯౭౭

||Uస UU|త UU|త |||న ||Uస U|Uర U|Uర Uగ.

స్తుతవ్రాగ ల్వీరించా-ష్టవిరతులు మహా-స్రగ్ధరం జెప్ప నొప్పన్
గ్రతువిఘ్నం బావహిల్లం - బ్రమదమున వ్రజ-వ్రాతదత్తాన్న మెల్లన్
క్షితిభృద్రూపంబున న్మా-క్కిన రుష నమరా-గ్రేసరుం డంప మ్రుబ్బుల్
ధృతిమై జాల్వావఁ [2]గూల్పన్ - దివిరి కరుణతో-[3]ధేనువృద్ధ్యద్రి మోఁచెన్.

భద్రకము ౨౨-౧౯౩౦౭౧౧

U||భU|Uర|||నU|Uర|||నU|Uర|||నUగ.

భంబు రనత్రయంబు గమూ నొంది - భానుయతి భద్రకంబు దనరున్
బంచినపిల్లగోల కరయుగ్మ - పాదములఁ బట్టి యూఁది పశువ
ర్గంబు నరణ్యమధ్యమధరిత్రిఁ - గాచుసమయంబున న్యమున తీ
రంబున గొల్లలం గలసి యోగి-రంబు దినెఁ గృష్ణుఁ డంచుఁ బలుకన్.

---

1 చిననాడుటకుసల. (పె). 2 గూల్పన్ (ఓ); గూల్వన్(ప) గుర్వన్ (పూ. ము). 3 ధేనువర్ధాద్రి (పూ.ము).

మానిని ౨౨-౧౭౯౭౫౫౯

∪IIభ∪IIభ∪IIభ∪IIభ∪IIభ∪IIభ∪IIభ∪గ.

రాజిలు సప్తభము ల్గము విశ్వవి•రామము మానినియందు భర
ద్వాజముఖప్రమునీశ్వరు లందఱు • దైత్యగురుల్ భృగువాక్యమునన్
రా జలనాయకతల్పుని దైవత•రాజు నజస్రము గొల్తురు వి
భ్రాజితమోక్షము చేకుఱఁ బుణ్యధ•రాస్థలి నంచు వచించుటచేన్.

విచికిలిత ౨౨-౨౦౯౭౧౫౨

IIIన IIIన IIIన IIIన IIIన IIIన IIన∪గ.

ప్రవిలయసమయమునను బద•పడి జలనిధినడుమ స
ద్భువనములు కడుపున నిడుక • భుజగపతిశయనమునై
నవిరళమతిఁ గురుకువరదుఁ • డని విచికిలితఁ బదుమూఁ
డవయెడ వడి యిరువదియొక•లఘువు గము బలుక నగున్.

తురగము ౨౨-౧౪౯౦౯౪౪

IIIన IIIన IIIన IIIన II∪స I∪Iజ I∪Iజ∪గ.

ననననసజజగలు తిథివిరమ•ణం బగు న్దురగంబునన్
గనలుచు నగరముపయి విడిసిన • గాంచి తా నొకరుం డెదు
ర్కొని దవులకుఁ గొని చని గిరిగుహఁ • గూర్కునాముచికుందుచే
తను యవనునిఁ బొరిగొని తని వసు•ధ న్గణింతురు భూసురుల్.

[1]ముద్రకము ౨౨-౧౯౪౭౦౯౫

∪IIభ∪I∪ర IIIన∪I∪ర II∪స II∪స IIIన∪గ.

అధ్వమునందు నడ్డ మయి వా•హనాకృతి నున్నబకాసురు మహా
సాధ్వసదు న్వ్రజార్భకవినా•శనక్షము వక్త్రముఁ జొచ్చి సురల్
శ్రాధ్యగులై నుతింపఁగఁ దదీ•యదేహము వెల్లినఁ గృష్ణునుతి న
క్రధ్వజమద్విరామము భర•న్రసానగలుం దగుముద్రకమునన్.

వ. త్రయోవింశతిచ్ఛందం బగు వికృతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నిరువదిమూఁడేసి యక్షరంబులై ౮౩౮౮౬౦౮ వృత్తంబులు పుట్టె నందు:—

---

1 ఇది (ప) లో మహాస్రగ్ధర తర్వాత ఉన్నది.

కవిరాజవిరాజితము ౨౩-౩౭౯౬ ౯౧౨౦

IIIన|U|జ|U|జ|U|జ|U|జ|U|జ|U|జ|Uవగణము.

కలయఁగ నొక్కన•కారము నాలుజ•కారములు న్వవమై • గాటముగా
నలరినచో ద్విర•దాచలశైలము • లై త్రివిరామము • లంది నిర
ర్గళకవిరాజవి•రాజితవృత్తము • రాణ జనార్దన రమ్యకథా
వళులఁ గవీశులు • వర్ణన సేయఁగ • వ్రాలు నజస్రము • వావిరిగన్.

అశ్వలలిత ౨౩-౪౮౬౧౮ ౨౮

IIIన|U|జ|U|IIభ|U|జ|U|IIభ|U|జ|U|IIభ|Uవగ.

సలలితవిశ్వవిశ్రమము నజ్భ•జ ల్భజభవంబు లశ్వలలితన్
వెలువుగఁ గూర్చి సత్కవులు తల్లి • చిన్నిసమయంబునందున నులూ
ఖలమునఁ గట్టి వైచినను నిచ్చు • [1]కన్దరలి మద్దిచెట్లు ధరణిం
గలపినకృష్ణుఁ గీర్తనము సేయఁ • గాఁ దనరు సర్వకాలము ధరన్.

పద్మనాభము ౨౩-౮౯౬౯ ౭

UU|తUU|తUU|తUU|తUU|తUU|తUU|తUUగగము.

వేమాఱు నప్పద్మనాభంబున న్విశ్వ•విశ్రాంతిసూ న్సప్తతంబు ల్గగంబున్
గోమారుగా దేవరాత్రించరుల్ క్షీర•కూపారమధ్యంబున న్వేఁపుమీఁదన్
బ్రామంగ మంథాచలం బోపికం గచ్ఛ•పస్వామియై మోచె నిక్కృష్ణుఁ డంచున్
గామించి విద్వాంసు లెల్ల న్వచింపంగఁ • గ్రాలు న్ధరిత్రి న్సదా మానితం బై.

మత్తాక్రీడ ౨౩-౮౧౯౨౧౮౧

UUUమUUUమUU|తIIIనIIIనIIIనIIIన|Uవగ.

మత్తాక్రీడాఖ్యం బెం పారు • న్మమతననననవ • మహిత మగుచు ర
త్నాత్తబ్రహ్మాశాంతు ల్గ్రం దై • యమరగ రణమున • నధకబలు మదో
న్మత్తుం జాణూరక్రవ్యాదు • న్మఘురనడుమఁ బెడ • మరలి పిడికిటన్
సత్త్వామాత్రుం డుర్విం గూల్చె • న్సకలదివిషదులు • సమతను బొగడన్.

వ. చతుర్వింశతిచ్ఛందం బగుసంకృతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నిరువదినాలుగేసియ
క్షరంబు లై ౧౬౭౭౭౨౧౬ వృత్తంబులు పుట్టె నందు:—

---

1 (ప) లో పాఠము ఇందులకు భిన్నముగానున్నది కాని దానిపై గీతలు గీచి
యుండుటచే స్పష్టముగాలేదు. మఱికొన్ని తాటాకుపుస్తకములు చూడవలెను.

సరసిజము ౨౪-౭౩౭౭౧౯౩

∪∪∪మ∪∪।త।∪∪య।।।న।।।న।।।న।।।న।।∪స.

సంబంధించు న్మత్త్యలు నానా॰సలు దశనిధియతి ॰ సరసిజమునకుఁ
గంబూర న్బృందాటవిలోనం ॰ [1]గవిసికొనినసుర॰కరువలిదనుజుఁ
గంబాధిలం బై తగుముష్టిం ॰ జదిపినయమపతి॰ స్తవములు వనురా
గం బూర న్శోభిల్లఁగఁ బ్రాంచ॰త్కృవివరు లభినుతిఁ ॰ గఱపుదు రవనిన్.

క్రౌంచపదము ౨౪-౪౧౯౩౪౨౯

∪।।భ∪∪∪మ।।∪స∪।।భ।।।న।।।న।।।న।∪∪య.

పంచమకేళుం డిచ్చినభాస్వ॰ద్వరమున మనమున ॰ బవరము గోరన్
వంచనతో బాణాసురుహ స్త॰వ్రజములు దరిగెను ॰ వడి హరి యంచు
న్బ్రాంచితలీల న్గంకరనంది॰ప్రకటితవిరతులు ॰ భమసభనాన్యల్
క్రౌంచపదీవృత్తమ్మునఁ జె న్నా॰రఁగఁ బలుకుదు రిలఁ ॰ గవివరు లెల్లన్.

తన్వి ౨౪-౪౧౫౫౩౬౨

∪।।భ∪∪।త।।।న।।∪స∪।।భ∪।।భ।।।న।∪∪య.

దూడలతోఁ గాపరులను గుహలో ॰ దొంగిలిదాచినవిధి నదలింపన్
గూడుక తద్రూపము లయి పసులుం ॰ గోపనఘాటులు మురిపము నొందన్
బాడి వినోదంబులు సలిపినగో॰పాలుఁ డటంచును భతనసభాన్యల్
దాడి గొన న్విశ్వవిరమణముతోఁ ॰ దన్విని జెప్పఁగఁ దనరుఁ గవీంద్రుల్.

అష్టమూర్తి ౨౪-౩౬౧౪౫౨౧

∪∪∪మ।।।న∪∪।త।।∪స∪।∪ర∪।।భ।∪।జ।∪∪య.

శ్రీకృష్ణుం గనకవస్త్రుం ॰ జితతృణావర్తదైత్యు ॰ న్సితకుశేశయనాభున్
వైకుంఠు న్వరదు బృందా॰వనచరు న్వాసుదేవు ॰ న్వసుమయుం బరముం బ
ద్మాకాంతు న్నిధినిధానా॰మలవిరామంబు లొప్ప ॰ న్మనతసద్భజయుంబుల్
సోకం జెప్పుదురు విద్వాం॰సు లిలలో నష్టమూర్తి॰న్సుప్రతిభు లద్భుతచర్యుల్.

వ. పంచవింశతిచ్ఛందం బగు నతికృతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నిరువదియైదేసి యక్షరంబు లై 33554432 వృత్తంబులు పుట్టె నందు:—

బంధురము ౨౫-౧౪౩౬౭౨౬౭

।।।న।।।న।।।న।।।న।।∪స∪।।భ∪।।భ∪।।భ∪గ.

సారిది ననననసభభభగములతో ॰ షోడశసంఖ్యవిరామముతో
బరువడి దినదినము బుధజను లీ॰బంధురవృత్తమునందు నుతిం

1 గవసు (ప).

తుర హిమకరకుసుమము నొసటను గ్రన్న న్ఫణిపాగయుఁ దాల్చినయా
దొరజడలనడుమనిలిచిన తెలుపుం ♦ దూకొనువాఁగుకుఁ దండ్రి యనన్.

భాస్కరవిలసితము ౨౫-౮౩౮౧౩౧౧

U||భ|||న|U|జ|UU|య|U||భ|||న|||న||U|స|U|గ.

చెల్లెలి విజయున కిచ్చినవానిం ♦ జేరదుపృథుకములు దినినవానిన్
గొల్లతలకు వలపించినవానిం ♦ గొల్లకుఁ గొడు కనఁ బరఁగినవానిన్
మల్లుర రణమునఁ జంపినవాని ♦ న్భజ్జయభననసగలు పదుమూఁటన్
బల్లిద మగువిరమంబు దలిర్ప ♦ న్భాస్కరవిలసితములు గొనియాడున్.

ధరణిధరగతి ౨౫-౧౬౭౭౭౨౧౬

|||న|||న|||న|||న|||న|||న|||న|U|గ.

వసునములు గము ♦ వసువసుయతులు ♦ వల నగు ధరణిధరగతిన్
గస రొదవి సుడి♦కరువలిపగిదిఁ ♦ గదవి యదుశిశుచయముతో
§మసలెదు నెడ ముర♦మథన నినుఁ గొని ♦ మదిని నలరుచు నెగసి యా
కసమున కెగయఁ♦గ శకటదనుజా♦క్షమఁ గలిపితి వని పలుకన్.

వ. షడ్వింశతిచ్ఛందం బగునుత్కృతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నిరువదాఱేసి యక్షరంబు లై ౬౭౧౦౮౮౬౪ వృత్తంబులు పుట్టె నందు:—

భుజంగవిజృంభితము ౨౬-౩౩౮౫౪౮౮౪

UUU|మ|UUU|మ|UU|త|||న|||న|||న|U|ర|U|స|U|వ|గ.

వ్రాలు న్రత్నే శానశ్రాంతు♦ల్వాహి మమతననరస♦వల్ భుజంగవిజృంభితన్
గాళిందీయోషం బెండ్లాడ ♦ న్ఖరదనుజుఁ దునిమెను శిఖావలాంచితపింఛమున్
మౌళిం దాల్చె న్బండిం ద్రోచె ♦ న్మఱఁదికి రథముఁ గడపె♦మద్దిచెట్టులు రెండు ని
ర్మూలించె న్దాలంబుల్గూల్చెన్♦మాగుదలు భ్రమయమురళి♦ప్రోయఁజేసె విభుం డనన్.

వరాహము ౨౬-౮౩౮౮౬౦౧

UUU|మ|||న|||న|||న|||న|||న|||న|U|స|UU|గగ.

రాజిల్లు న్గశకుధరవి♦రతులు మగణ♦రసనసగగలు వరాహాఖ్యన్
జేజే లందఱు పొగడ ను♦చితుఁ డని తలఁచి భృగువు పలుకఁగ నిత్యంబున్
తేజశ్శ్రీ పెరుగఁగ మది♦దృఢముగ నిడి♦తిమురుచుఁ గొలిచిరి దాశార్హున్
రాజీవాక్షుని నరహరి♦రవికులనరు♦రఘుపతి బలసహజున్ గృష్ణున్.

---

§ ఇచ్చటగణభంగము. 1 మద్దిచెట్టులఁగూల్చెన్, దాలంబుల్గూల్చె న్వేగన్ ముగ్ధలు భ్రమయఁగను మురళిదాలిచెన్ సువిభుండనన్. (పూ.ము). 2 దృఢముగ(ప).

మంగళమహాశ్రీ ౨౬-౧౫౬౬౫౭౨౩౫

భ॥జ॥స॥న॥భ॥జ॥స॥న॥ నగగము.

పొత్తు లెడఁబాయుటను ♦ బోరుసమయంబునను ♦ బొంగుచుఁ గురూద్వహుల నెల్లన్
దుత్తుమురు సేయఁగఁ గు ♦ రుచ్చను సునిష నది ♦ దుష్టసమరావనిఁ గిరీటి
క్షత్తకు భజస్న భజ ♦ సానగలు మణ్యాజుల ♦ శ్రాంతులును మంగళమహాశ్రీ
వృత్తములఁ జెన్నలర ♦ నిచ్చిరి సువాసినులు ♦ నిం పడర మంగళమహోర్తుల్.

క. పొందుగ నిరువదియా ఱగు, ఛందములం దుదయ మైన ♦ సమవృత్తము లా
నందమునఁ గవులు పొగడెదు, కందువల వచించినాఁడఁ ♦ గా మెపలీశా. 178

వ. ఇవి సమవృత్తలక్షణంబు లింక ముఖ్యగౌణవృత్తలక్షణంబు లెఱింగించెద. 179

ముఖ్యగౌణవృత్తలక్షణము.

సీ. సమవృత్తపఙ్క్తి స్వ ♦ స్థానార్ధసమములు స్వస్థానవిషమాఖ్యఁ ♦ జను నవియును
బృథివిపై సమవృత్త ♦ భేదంబు లీమూఁటి కక్షరంబులు సమం ♦ బన్నికాళ్ల
నివి వృత్తముఖ్యంబు ♦ లిఁకఁ బరస్థానార్ధసమవృత్తములు పర ♦ స్థానవిషమ
సంజ్ఞలఁ బద్యము ♦ ల్సర్వపరస్థానవిషమంబులును నివి ♦ విషమవృత్త
తే. భేదములు వీనినాలుగు ♦ పాదములను, సమముగాఁ జూపడవు సర్గ ♦ సంఖ్య లెచ్చు
కడమ లై యుండు నీమూఁటి ♦ గౌణవృత్త, పద్యములటం డ్రు శ్రీకొమ్మ ♦ పల్లినిలయ.

సమవృత్తవివేకము.

గీ. జగతి సమవృత్త మెన్నవ ♦ ఛందమునను, సంభవము నొందె నన్ని య ♦ క్షరము లమరఁ
బదపదంబున హెచ్చును ♦ గొదువ గాక, ప్రాసములు విరామంబులుఁ ♦ బరిఢవింప.

స్వస్థానార్ధసమవివేకము.

ఆ. అక్షరములు సమము ♦ లయ్యె స్వస్థానార్ధ, సమములందు నాల్గు ♦ చరణములను
విషమపదము లొక్క ♦ విధముగణంబులు, సమపదంబు లొక్క ♦ సరిగణములు. 182

క. సగ మొక్క విధంబునఁ బెఱ, సగ మొక్క తెఱంగు గాఁగ ♦ సమకూర్పఁదగున్
జగతి నొకకొ లొకకరణి, నొగి మూఁడుపదంబు లొక్క ♦ యోజం దనరున్.

తే. సాధుకవికృతగ్రంథసం ♦ జాత మెల్ల, వెదకి సకలోపజాతుల ♦ విచ్చలవిడిఁ
గాళిదాసుఁడు రఘువంశ ♦ కావ్యమునను, జెలఁగి రెండవసర్గలోఁ ♦ జెప్పినాడు. 184

వ. అటు గాన స్వస్థానార్ధసమవృత్తంబులం దుపజాతి యనువృత్తము. 185

ఉపజాతివృత్తము.

ఈపాటితో జేసుల ♦ నింద్రవజ్రం, బుపేంద్రవజ్రావ్యాయ ♦ మూర్విసర్గం
దాపించినంతం గరు ♦ ణాసముద్రా, జపిష్ఠలోలా యుపజాతి యయ్యెన్. 186

వ. ఇది పదునొకండవ త్రిష్టుప్ఛందంబునందలి యింద్రవజ్రాచ్ఛాయను బేసి పాదాలును నుపేంద్రవజ్రాచ్ఛాయను సరిపాదాలును నడుచును. [1]దీనిపేరే నిశ. 187

మఱియు, వ్యత్యస్తోపజాతి.

తలంబులై బేసి జ•తజ్జగంబుల్, చాలొప్ప సర్గం దత•జల్ గగంబుల్
జలంబులోనిట్లు • సాగినంతన్, వాలారు వ్యత్యస్తము • వాసుదేవా! 188

వ. ఇది ఉపేంద్రవజ్రచ్ఛాయను బేసిపాదాలును, ఇంద్రవజ్రచ్ఛాయను సరిపాదములును నడుచును. మఱియు, 189

సమోపజాతి.

తాపింఛనీలాంగుఁ బ్ర•దాతుతల్పున్, గోపాలబాలుం బ్రవి•కోటితేజున్
గృపాసముద్రున్ నుతి•యించెద న్మ•క్షువ్యాపద్గఁ గాంక్షించి స•మోపజాతిన్.

వ. ఇంద్రవజ్రాచ్ఛాయను మొదలి రెండు పాదములను నుపేంద్రవజ్రాచ్ఛాయను గడమ రెండు పాదములను నడుచును. మఱియు, 191

వ్యత్యస్తసమోపజాతి.

తపంబుచేఁ గొల్తు వి•ధాతృతాతన్, గపాలికోదండవి•ఖండనాఖ్యున్
గోపీభుజంగున్ ధృత•గోత్రు సన్నో, త్కోపాయు వ్యత్యస్త స•మోపజాతిన్. 192

వ. ఇది యుపేంద్రవజ్రాచ్ఛాయను మొదలి రెండు పాదములును నింద్రవజ్రాచ్ఛాయను గడమ రెండు పాదాలును నడుచును. మఱియు, 193

వైపరీత్యోపజాతి.

తాజల్గగంబొంట జ•తజ్జగంబుల్, గజస్యాన మ్మాఁటను•గంతు వేయున్
వ్రజాంగనాసల్లభ•వైపరీత్యో•పజాతిప్రాత్తంబు స•భం జెలంగున్. 194

వ. ఇది యింద్రవజ్రాచ్ఛాయను మొదలిచరణమున నుపేంద్రవజ్రాచ్ఛాయను గడమ మూఁడు చరణములును నడుచును. దీనిపేరే [2]వాతాంగి యగు, మఱియు నీవృత్తమున నే యింద్రవజ్రాచ్ఛాయను ఏదైన నొకచరణమును నుపేంద్రవజ్రాచ్ఛాయను ఏవైన మూఁడు చరణములను జెప్పినను తప్పులేదు. మఱియును, 195

ఉపచిత్ర.

భిదురంచిసపానలు • బేసులన్, గాదిలి భాభగ•గంబులు సర్గన్
గురు రై రసికస్తుతి•గూడినన్, శ్రీదయితా యుప•చిత్ర చెలంగున్. 196

1 ఈవాక్యము పూ. ము. లలో లేదు.

2. వ రాంగిని (పూ. ము); వారాంగి ముంను నప్పును. (చూ. అ. 4. 207)

వ. ఇది త్రిష్టుప్ఛందమునందలి వృత్తచ్ఛాయను జేసిపాదములను దోదకవృత్తచ్ఛాయను సరిపాదములను నడుచును. మఱియు, 197

నారీనుతము.

పేరెంబు ల్వారోరిం జేసి న్నతాగా, సారంబు సర్లన్ దతంజల్గగంబుల్
ధీరోద్ధాత్తుల్ సన్నుతింపన్ ధరిత్రిన్, నారీనుతం బయ్యె జనార్దనాఖ్యా. 198

వ. ఇది పదునొకొంటం ద్రిష్టుప్ఛందస్సునందలి శాలినీవృత్తచ్ఛాయను జేసిపాదములును నింద్రవజ్రాచ్ఛాయను సరిపాదములును నడుచును. మఱియు, 199

అజితప్రతాపము.

జలజాక్ష! జేసుల సంజల్ ససలున్, బలుమఱున్ సరి నంభజ లొందఁగా
జలజోద్భవాబ్జజవింశాలయతుల్, దళము లైన యజింతప్రతాపమా. 200

వ. ఇది పండ్రెండవ జగతీచ్ఛందస్సునందలి ప్రమితాక్షరావృత్తచ్ఛాయను సరిపాదములను బ్రియంవదావృత్తచ్ఛాయను జేసిపాదములను నడుచును. మఱియు, 201

రతిప్రియము.

జేసి న్నరగలుం పేర్చి సర్ల జంబున్, ఘసజ్జగల్గదిసినంపాదబద్ధ మై
యాసామోద్భవచతుంరాస్యవిశ్రమఖ్యాతి సన్నుతింపఁదగు రంతిప్రియం బనన్.

వ. ఇది పదుమూఁడవ అతిజగతీచ్ఛందస్సునందలిప్రహర్షిణీవృత్తచ్ఛాయను జేసిపాదములును రుచిరవృత్తచ్ఛాయను సరిపాదములును నడుచును. 203

ఇది స్వస్థానార్ధ సమవృత్తలక్షణం బింక స్వస్థానవిషమవృత్తంబు లెట్టి వనిన:—

స్వస్థానవిషమవృత్తవివేకము.

ఆ. చరణములను వర్ణసంజ్ఞలు దప్పక, నాల్గుపాదములగణములు నాల్గు
విధము లై చెలంగువృత్తముల్ స్వస్థాన, విషమవృత్తసంఖ్యవెలయుచుండు. 204

ధరణి.

రసపై సచతుష్కము రారసలున్, నాససల్ మాససల్ నాటిన న్మణితా
పసనగరసంపరిపక్వయతు, లాఱి సొం పారు న్వాంలాయము గా ధరణుల్. 205

వ. ఇది జగతీచ్ఛందస్సునందలి తోటకవృత్తచ్ఛాయను మొదటిపాదమునను గడమమూఁడుచరణములను గవికల్పితము లై నడుచును. మఱియు, 206

వాతాంగి.

తాజ ల్గయుగ్మంబు జంతజ్గగంబుల్, తజాగగంబుల్ మభంతల్లగంబుల్
రాజిల్లు నిభేంద్ర విరామయుక్తిన్, వ జగ్రీవ హరింవాతాంగి దనన్. 207

వ. ఇది యింద్రవజ్రాచ్ఛాయను మొదటిచరణమునను నుపేంద్రవజ్రాచ్ఛాయను రెండవచరణమునను గీతాలంబనవృత్తచ్ఛాయను మూఁడవచరణమునను వాతోర్మివృత్తచ్ఛాయను నాలవచరణమునను నడుచును. మఱియు, 208

అంగజాస్త్రము.

రంగు భమస్గల్ గ్రాలు మసజ్గల్, పొంగె మన్యగము ల్రజగ్గ లో
ప్పంగా నార్తవగిరివ ల్లితే, నంగజాస్త్రవృత్త మందగించుఁ. 209

వ. ఇది రుగ్మవతీచ్ఛాయను మొదలిచరణమునను శుద్ధవిరాటిచ్ఛాయను రెండవచరణమునను పణవచ్ఛాయను మూఁడవచరణమునను మయూరసారిచ్ఛాయను నాల్గవచరణమునను నడుచును. మఱియు, 210

నదీప్రఘోషము.

పోలిమై రారరంబుల్ జతజ్రంబులుఁ
తలంచఁగా యాయములుఁ దతజ్రలుఁ
విలాసాచలాష్టీభవిశ్రాంతితోడఁ
దేలింప నొప్పారు నదీప్రఘోషముల్. 211

వ. స్రగ్విణీవృత్తచ్ఛాయను మొదలిచరణమునను వంశస్థచ్ఛాయను రెండవచరణమునను భుజంగప్రయాతవృత్తచ్ఛాయను మూఁడవచరణమునను ఇంద్రవంశచ్ఛాయను నాలవచరణమునను నడుచును. 212

ఇది స్వస్థానవిషమవృత్తవివేకం బింకఁ బరస్థానార్ధసమవృత్తవివేకం బెఱింగించెద:—

పరస్థానార్ధసమవృత్తవివేకము.

క. మానుగ సమాంఘ్రి లోకగతిఁ, బూనిక విషమాంఘ్రి లోకపు పోలికలిపు రై
హీనాధిక్యములు పరస్థానార్ధసమంబులందు సమవిషమములఁ. 213

మనోహరవృత్తము.

పేరైన తజజ్జ్యలు బేసియెడఁ, సరులఁ సచతుష్కము సాగిన గం
భీరేభ పితామహ విశ్రమముల్, పెరుగంగ మనోహరవృత్తము లౌ. 214

వ. ఇది కలితాంతవృత్తచ్ఛాయను బేసిచరణములును దోటకవృత్తచ్ఛాయను సరిచరణములును నడుచును. 215

కేతుమతి.

జతబేసుల స్సజనగముల్, భాతి సరిఁ భరేఫసగగంబుల్
యతి శైలసంఖ్య నమరఁగా, నాతత కేతుమత్యభిన మొప్పుఁ. 216

వేగవతి.

సగణత్రయగ♦ల్బను జేసిన్, బాగుగ సర్లను ♦ భత్రిగగంబుల్
నగవిశ్రమ మం♦దము నొందున్, వేగవతీసుత♦వృత్తమునందున్. 217

వియోగిని.

ససజల్ గము♦సాగ జేసులన్, బసభ్రల్గము ♦ భాసిలున్ సరిన్
రసశైలవి♦రామసంగతిన్, బొసఁగు న్వియోగిని ♦ భూరమాధిపా. 218

పరావతి.

ఓలి రజ్రజాంతగంబు♦లుంచి జేసులం,దులన్ జరజ్రగంబులుం [1]గు♦దుర్చరింపన్
గ్రాలుచు న్నిధానదిగ్వి♦రామ మొప్పఁగా,నిలం బరావతీసువృత్త♦మింపుగాంచున్.

ధృతమధ్య.

బారిగ జేసుల ♦ భాభగగంబుల్, సగుల నజాయులు ♦ సాగఁగ మేల
య్యారి శిలోచ్చయ ♦ మాస్తివిరామా, [2]దారత నొప్పును ♦ దా ధృతమధ్యన్. 220

వ. ఇది దోదకవృత్తచ్ఛాయను బేసిచరణములును తోదకవృత్తచ్ఛాయను సరిచరణములును నడుచును. 221

ఇది పరస్థానార్ధసమవృత్తవివేకం బింకఁ బరస్థానవిషమవృత్తవివేకంబెఱింగించెద:—

పరస్థానవిషమవృత్తవివేకము.

క. దానవహర యొకచరణం, బైనను రెండడుగు లైన ♦ నక్షరగణసం
ధానములను బెఱతెఱ వగు, వీనికిఁ బేరు పరదేశ♦విషమము లయ్యెన్. 222

శరభక్రీడ.

ఘనాదిత్యక్రాంతి న్యమనసర♦గ ల్మూఁడు కాళ్లన్
గనద్ధాత్రక్రాంతి న్మభసయుజ♦గద్వంద్వ మొందన్
దనర్పంగాఁ బౌరాణికకథల♦దాశార్హ వాస్తు
వ్య నర్హాం బై చెన్నార వనిశర♦భక్రీడసంజ్ఞన్ [3] 223

వ. ఇది చంద్రశ్రీచ్ఛాయను బ్రథమచరణమును విశాలచ్ఛాయను మూఁడుచరణములను నడుచును. 224

---

1 గుదిరింపఁగా (పూ. ము) ఛందోభంగము. 2 ఈచరణము రెండవచరణమువలెలేదు. అన్ని ప్రతులందును ఇది ఇట్లేఉన్నది. 3 ఇందు నాలుగు చరణములును చంద్రశ్రీచ్ఛాయనేఉన్నవి. రెండవచరణము గనద్ధామక్రాంతిన్మభనయుజ♦గద్వంద్వ మొందన్ (పూ. ము).

శ్రీరమణము.

ఆది భమస♦గ్గల త్రిన నాప్తె, గాదిలి భాభగ♦గంబులు మూఁటన్
బాదుకొనం గవి♦పల్కినచో లక్ష్మీవయితా ధర ♦ శ్రీరమణం బౌ. 225

వ. ఇది రుగ్మవతీఛాయను దొలిచరణమును దోదకచ్ఛాయను మూఁడుచరణములును న
డుచును. 226

రథగమనమనోహరము.

గ్రథితనయుగరల♦గంబులుంబొసంగం, బ్రథమపృథ్వీయుచతుర్థ♦పాదములు వ్యంచింపన్
విధివశయుతు లొంది♦వింతగా నజార్యుల్, రథగమనమనోహ♦రం బగున్ ధరిత్రిన్.

ఇది పరస్థానవిషమవృత్తవివేకం బిఁక సర్వపరస్థానవిషమవృత్తవివేకం బెట్టి దనిన:—

సర్వపరస్థానవిషమవృత్తవివేకము.

క. ఊర్విని నాలుగుపదములఁ, బర్వినగణములను వర్ణ♦పఙ్క్తిగణనయున్
సర్వము విపరీతం బగు, సర్వపరస్థానవిషమ♦సంజ్ఞలను హరీ. 228

వీణారచనము.

దారిఁ దయసాగ లతిత♦జ్ఞభగాలు, న్యారించి తజ న్యసలు భ♦నాజనగంబుల్
శేర న్మణిదిగ్గళశి♦శేఖరవలి వీ,ణారచన ధరఁ దెలఁపును ♦ నారదవినుతా. 229

[1]ఉద్ధతము.

అగువార ను♦ద్ధత మయ్యె, న్నరి సజయులున్ ♦ నసజ్గలున్
బాయభనజగలు ♦ పజ్సలున్, ధర మణ్మహేంద్రగజ ♦ ధాత్రియతిన్. 230

మధుర.

వసమధురాఖ్యము ♦ విన్నజారగల్ నా
రసలగములు మీద ♦ రాగనమ్యయుల్
నసజజజగ లొందన్ ♦ దంతిరత్నజది[2]
క్ప్రిసరవిరమంబు జెంది♦రసందనరారజా! 231

వ. ఇది ప్రభాతచ్ఛాయను మొదటిచరణమునను అపరాజితచ్ఛాయను రెండవచరణము
నను మాలినిఛాయను మూఁడవచరణమునను నడుచును. నాలవచరణముకవికల్పితము.

మణిదీపిక.

గురుపితామహముఖ్యులఁ గినిసి ♦ ఘోరరణములోఁ
దెరలిచె నరుఁ డని పలుక రత్న♦దీపిక ల్దనరును న

---

1 ఉద్గతము (వ్రా. ము). 2 ఛందోభంగము-నినరగణము యగణమై యుండవలెను.

ఘరనభభ్న భస ల్నా నాసజ•కారభసలు నభర్వనసనసలు
న్భరసజాగలు భూపతు ల్వినభానువిక్రమయుక్తితోన్. 233

ఉ. ఈసమవృత్తరాజి నుద•యించువిరామములు న్గణాంబులుం
బ్రాసము లెల్లఁ దప్పక న•మర్చి వచించిన నైదువృత్తవ లై
భాసిలు వృత్తపద్యము ల•పారము లై విషమాహ్వయంబు లై
వావికి నెక్కు శిష్టజన•పాలన దుష్టనిశాటచాలనా. 234

ఇది పంచవిధవృత్తవివేకం బింక వైతాళీయజాతివృత్తంబు లెఱింగించెద:—

మ. ప్రకటింతు న్ధర దక్షిణాంతికయు నౌ•పచ్ఛాందసంబుం బ్రవ
ర్తక యాపాతలికాపరాంతికలు వై•తాళీయము న్జారుహా
సిక ప్రాచ్యంబు నుదీచ్యవృత్తి యనఁగాఁ • జెన్నారువృత్తంబు లిం
దుకులశ్రేష్ఠ యనేకము ల్గలుగు నం•దుం గొన్ని వాక్రుచ్చెదన్. 235

క. ఖ్యాతిగను రగడలందును, వైతాలీయాఖ్యవృత్త•వారములందున్
బీతాంబరగురువునకు, బ్రీతిగఁ గృతుల న్లఘువులు • రెండేసి యగున్. 236

దక్షిణాంతిక.

ఊరుసాజగ • లుండు చేసులన్, సరులం దూకొను • సద్భవంబులన్
దొర లేడిటఁ • దొమ్మిదింట రా, ధరలోఁ జెన్నగు•దక్షిణాంతికల్. 237

ఔపచ్ఛాందసము.

ఇమిడి సలము•లేడు తొమ్మిదింటన్, సమకూఱు న్యతి•సద్ధ రేఫయుంబుల్
సమత న్వనుల•సహ రేఫయుంబుల్, క్షమలో నౌప•చ్ఛాందసంబు మించున్. 238

ప్రవర్తక (వర్తక).

స్థిర చేసి ను•దీచ్యవృత్తియున్, బరఁగు న్సర్గను • బ్రాచ్యవృత్తియున్
గిరిమణియతి•కీలితంబుగన్, బరముఁ గొల్వఁ బ్ర•వర్తకాఖ్య మా. 239

ఆపాతలిక.

లము లాఱు వలున్భగగంబుల్, లము లెనిమిదిటికడన్భగగంబుల్
క్షమ గిరినవ•క్రాంతులుం దగున్, బ్రమథితముర యా•పాతలికాఖ్యల్. 240

పరాంతిక.

ఇలవర్తక•వృత్తరీతితోఁ, దుల లై పాదచ•తుష్టయంబులన్
బలసినయది • పద్మనాభ చెన్నలరు గృతులఁ బ•రాంతికాఖ్య చే. 241

వైతాలీయము.

ఋతులఘువులు • రేఫవంబులుఙా, ధృతవములఘువులు • రేఫవంబులుఙా
జత సమతాన • సారసాక్షి పా, లితశుక వైతా•లీయవృత్తమా. 242

చారుహాసిక.

[1]త్రమదమునను • వర్ణకాఖ్యావృ, త్తముచందంబున • ధాత్రి సత్కవుల్
సమతూర్చిన•శార్ఙ్గకార్ముకా, సమత స్నీఋను • జారుహాసికల్. 243

ప్రాచ్యవృత్తి.

తొలి నేడిటఁ • దొమ్మిదింట రాం, తులు పదునాలుగు•దూఋ చేసులం
•దులఁ బదాఋ•తొంగలించు స్వర్ణలలి న్నాధవ•ప్రాచ్యవృత్తి యా. 244

ఉదీచ్యవృత్తి.

తమ కిర వగు•దక్షిణాంతికా,ఖ్యము తేజంబున • నందగించు మే
లిమిశ్రుతులఁ గ•డింది వేలుపా,తిమురు న్నాత్రి ను•దీచ్యవృత్తికల్. 245

ఇది వైతాలీయజాతివృత్తవివేకం బింక మాలికావృత్తవివేకంబు లెఱింగించెద:—

మాలికావృత్తవివేకము.

తే. మాలికావృత్తము లనంగ • మఱియు నైదు
దనరు నిరువదియాఋ ఛం•దముల మించి
యల లయగ్రాహి లయవిభా•తి లయహారి
గదసహాజత్రిభంగియు దండ•కంబు లనఁగ. 246

క. ముప్పదితొమ్మిదిమాత్రల, ముప్పదియక్షరములపద•ములయంఘ్రులు నా
ల్గొప్పయతిప్రాసంబులు, గుప్ప లయగ్రాహి యనఁగఁ • గొమ రొందు హరీ. 247

లయగ్రాహి.

ఇం బడరఁగా భజస•నంబులతుద న్భజస•నంబులపదంపడి భ•యంబులు లయగ్రా
హింబరఁగుప్రాసవిర•మంబునలుమాఋగుదు•రంబటుక వీశులఁతి•రంబుగ వచింపఙా
నంబరముగా వలసి•తొంబగలి దానవక•దంబము సహాయముగఁ•బంచి త్రిదశు ల్దు
గ్ధాంబునిధి ద్రచ్చి యమృ•తంబు గొనఁజాలఁ సమ•యంబు దొరకించితి ము•దంబున
ముకుందా. 248

క. ముప్పదితొమ్మిదిమాత్రల, ముప్పదినాల్గరమపద•ముతదంఘ్రులు నా
ల్గొప్ప యతిప్రాసంబులు, గుప్ప లయవిభాతి యనఁగఁ • గొమ రొందు హరీ. 249

---

1 ప్రథమ (పూ. ము.) ప్రాసభంగము.

లయవిభాతి.

పెనిమిటులు భార్యలును దనయులను గాంచిరటె మనమలర దొడ్డతప మునవలదశ
స్యందనుఁడు సుతికోసలియుఁ దనకడుపులోపల భువనము లఖిలంబు నిడుకొనిన
కొడుకున్ రామునవినసనద్వయము వెనుకనసగంబులును జొనిపియతులుండు నెడలన
లుమెఱుఁ బ్రాసంబునిలిపి కవీశ్వరులు మును లయవిభాతి నిటు నినువినుతిసేయుదురు
వనజదళనేత్రా. 250

క. ముప్పదితొమ్మిదిమాత్రలు, ముప్పదియేడర్ణముపద ముతదంఘ్రులు నా
ల్గొప్ప యతిప్రాసంబులు, గుప్పిన లయహారి యనఁగఁ గొమరొందు హరీ. 251

లయహారి.

నగణములుపదునొకడు సగణమునుగురువునిడి మిగులనలుమఱుయతులు దగులలయ
హారిక్, బెగడిశతధృతిపరిప రిగతుల మెఱయుడినమ రిగిరఘుపతనువుఁబొడివి నిగిడి
చనియంతక్, నిగమములు గొనివెసను జగము లద్రువఁబఱచి రయు దిగికడపలిజడధి
ము నిగినవభయార్తిక్, బెగడుచునొడినికరచి తెగఁగొనినతురగగళుఁ డగుహరివనఁగ
ముకవు లగణుతిచెలంగుక్. 252

క. ఇది నేత్రాంబుధిలము మ్ముప్పదినాలుగువర్ణములను బాదం బగుఁ ద
త్పదచాతుర్థికములచే, నొదవుఁ ద్రిభఁగి యనువృత్తి ముర్వరలోనక్. 253

త్రిభంగివృత్తము.

వినువక [1]సుకవులు రసఁబ్రతిపదమున హాసగగమూఁడొకతీరై మఱివేఱైమూఁడొక
తీరై, రసనగణములును సనభసగములును పొసఁగినషడ్యతిసంగి వ్రణతింగింజెల్లుఁద్రి
భంగిక్, మసలెదు వ్రజమున దుసికిలి మధురకుఁగనికిసమృద్ధశుభాంగిందగుభంగిం
జేరిత్రిభంగిక్, వెసమనిచినవ బిసరుహనయనయని సభలవేద్యగురింతుక్ విను
తింతుక్ నిచ్చలుఁగాంతుక్. 254

క. ఇదినియమము లేనిమహా, పథమునఁ గావలసినంత [2]పక్షాణింపక్
గొద లేక నమరు దండక, మదధీంద్రశయాన తాపకోత్తమనుతులక్. 255

దండకము.

విద్వాంసు లెల్లక్ హకారంబె కాని నకారంబె కాని సకారంబె కాని వచిం
పం దగున్మందుగా నిందుఁ గాదేని యాదిం దకారంబు గల్పించి యామీఁది
వెల్లం దకారంబులే మెండుగా నిచ్చుకు స్వచ్ఛనందాఁకనిర్మించి గుర్వంతముం జేసిన
న్దండకం బంద్రుభక్తానయాయి భుజంగేంద్రశాయీ పయస్తక్రదధ్యాదిక స్తేయి

1 సుపలురస (పూ. మా). ఛందోభంగము. 2 పక్షాణింపక్ (ప); పక్షి
ణింపక్ (ఓ).

నైర్మల్యతాపింఛగుచ్ఛచ్ఛవిస్వచ్ఛమాయూరపింఛావచూడాసదాపూతబృందాట
వీ మధ్యరథ్యాసమారాధ్యతధ్యార్భక క్రీడహేమేక్షణా ఖర్వదోర్గర్వసంభూతస్వ
ర్వైరరాభారనిర్వాహకార్ధాంగితక్రోడ చండప్రభామండితానేకమార్తాండకోటి
ప్రతీకాశ నానావిధస్తోకలోకేశ వైకుంఠసంవేశ ఘోషాంగనాలోల కాదంబిని
నీల గోపాలబాలా నమ స్తే పున స్తే నమః. 256

క. దండిగ నేకపదంబున, నుండెడివిన్ నాల్గడుగుల నుండెడివిన్ వే
దండావన దండకముల, పిండువు దనరారుఁ జండవృష్ట్యాదికముల్. 257

దండకము. ధూర్తుల్ నకారంబులున్ రెంటిపై సప్తరేఫంబులుం గూర్చినం జండవృష్ట్యా
ఖ్య మయ్యె న్నకారంబులు న్రెంటిపై నష్టరేఫంబులుం గూర్ప నర్ణాఖ్య మయ్యె
న్నకారంబులు న్రెంటిపై రత్నసంఖ్యాకరేఫంబులుం గూర్చిన [1]న్నర్ణవం బయ్యె
నోలి న్నకారంబులు న్రెంటిమీఁదం దశఖ్యాతరేఫంబులుం జెప్పినన్ వ్యాళ
మయ్యె న్నకారంబులు న్రెంటపై రుద్రసంఖ్యాకరేఫంబులు న్నిల్ప జీమూతమయ్యె
న్నకారంబులు న్రెంటిపై నొప్పు పండ్రెండు రేఫంబులుం జెంది లీలాకరం బయ్యెఁ
బేర్మి న్నకారంబులు న్రెంటిపై మించు పద్మూఁడు రేఫంబులు న్నంత నుద్దామ
మయ్యె న్నకారంబులు న్రెంటిపై రూఢిఁ బద్నాల్గు రేఫంబుల న్శంఖ మన్దండకం
బయ్యె నిరీతితోడ న్నకారంబులు న్రెంటితర్వాత నేడాదిగాఁ గారకారంబు లొప్పా
రఁగా నంఘ్రి నొక్కొక్క టెక్కించి కావించినం జండవృష్ట్యాది నానాలసద్దండ
కంబుల్ ప్రసాధించుఁ గాకుండె నాల్గంఘ్రులుం జేయఁగా వచ్చు [2]నిరీతి నేకోన
సాహస్రపర్యంతముం గూర్చి యిచ్ఛావిధిం జెప్పఁగావచ్చు గాంతంబుగా రాధికా
జార శ్రీరుక్మిణీమానచోరా సుదంతాసునాథా కళిందాత్మజానాథవాఃకేళికాసక్త
గోపీజనోత్సృష్టవస్త్రాపహారాశుకాస్యోక్తవాక్యామృతాంభోధిచంద్రోదయా
సాంద్రదేవా నమ స్తే పున స్తే నమః. 258

జాత్యుపజాతినామములు.

క. జాతులు నుపజాతులు నన, భూతలమున రెండు భేదములు జాతులలో
జాతులు కందాదిక ముప, జాతులు గీతాదికములు సరసిజనయనా. 259

సీ. కందభేదము లాఱు గాక నుత్సాహంబు తరువోజ మధ్యమాక్కరలు నైదు
దీపించుమంజరీద్విపదత్రిపదచతుష్పదపంచపాదిషట్పదవిధములు
తొమ్మిదివిధములతో నొప్పురగడలు కళికలు నుత్కళికలును గూడ
జాతులు నవవిధగీతంబులును సీసస ప్తకంబును నుపజాతు లయ్యె

---

1 న్నర్ణవం (పు.మూ.). 2 నితీరు (ప).

తే. యనుచు నన్నయభట్టు • భీమనయుఁ బెద్ద
సచివుఁడును మూర్తి తాత[1]నా • జ్ఝలు ననంత
మంత్రియునుఁ దిమ్మరాజు ని • మ్మాడ్కిఁ జెప్పి
రందముగఁ దాము చేసిన • ఛందములను. 260

జాత్యుపజాతినిరూపణము.

క. గురులఘువులలో నెయ్యది
మురసంహర ప్రథమపాద • ముఖమున నిలిచెన్
ధర నుపజాతులు దక్కఁగఁ
బరఁగ నిలుచు నవియె నాల్గు • పదములమొదలన్. 261

మ. ధరణిన్ జాతుల కాదివర్ణ మొకఁడే • తప్పంగరా దెల్లెడన్
వారి తజ్జాతిగణంబులైన సరి యి • ట్లట్లైనఁ గావచ్చు సుం
దరధారీ యుపజాతులం బ్రథమవ • ర్ణంబు న్యథేచ్ఛంబుగా
సారదిం జెప్పఁగ వచ్చుఁ బ్రాసములు ని • ల్చు న్వర్ణకై యొక్కచోన్. 262

క. తెలియఁగ వినుమీ కామే, పలినామగ్రామధామ • ప్రస్తుతపద్యం
బులు గీతకందసీసా, దులు విరతిగణనియమములతో • వివరింతున్. 263

క. గురులఘువుల పేరిటియ, క్షరములు నష్టగణనామ • కము లగులిపులన్
సురరిపుగర్వతమోభా, స్కర దీర్ఘము లైన రెండు • గా నెన్నఁబడున్. 264

కందషట్కాభిధానంబులు.

గీ. పరఁగఁ గందము పథ్యయు • మరి విపులయుఁ
జపలయును ముఖచపలయు • జఘనచపల
యనఁగ గందపద్యంబు లీ • యాఱువిధము
లఖిలసుకవికృతులలోన • నలరుచుండు. 265

సీ. నలగగభజసగ • ణంబు లేనుసు కాని కందంబునకు నొండు • గణము సొరదు
[2]వీఁటిలోపల నొక • మూఁటిచే వడి లేనిహీనపాదము సుండుఁ • గానఁబడును
దరువాత దీర్ఘపా • దము పంచగణములఁ దగుదాని మూఁడవ • తావునందు
నలజలు దక్కంగఁ • గలయ వామీఁద నే యతి దాఁకు నిజపదా • ద్యక్షరంబు
తే. తుదిని గాసలు దక్కంగఁ • గదియ దొకటి, కొంచెపడుగుల బేసుల • గొప్ప కాల
సరుల జగణంబు గూడదీ • చరణయుగము, భువిని సగమయ్యె రెట్టింపఁ • బూర్ణమయ్యె.

1 నాఝ్ఝ (వ). 2 వ్రాతప్రతులన్నిటిలో 'వీఁటి' అనియేయున్నది.

ఇది సమస్తప్రబంధములందుఁ జెప్పెడుసహజకందపద్యలక్షణము:—

పథ్య.

ధరలోఁ బథ్యాకందము, వారి యగు నాఱవయెడ నల ♦ మాఱిటికై
విరతియుఁ గూడఁగ మూఁటను, నెరయుఁ జతుర్గణములు గము ♦ నిలిచినచోన్.

విపుల.

క్షమ వెలిశాలు సమపా, దములోఁ జేర శబ్ద మొకటి ♦ తనరింపన్
సముధికపథ్యాకందము, గమనిక విపుల యన నలరు ♦ కంద మగున్. 268

చపల.

[1]సమపదముల మొదలం జగ, ణము గడమునుగునను ద్విగ♦ణలఘువుపై
[2]సమకొనువిరతియు పదియేన్, లముల్ ముకుంద చప♦లకు నమరున్. 269

ముఖచపల.

స్థిరఁ జపలాకందమువై, ఖరిన్ మొదలియుగుగు చెప్పఁ♦గఁ గవులు పె
ట్టిరి ముఖచపల యనెదుపే, రరిసిగ వైకుంఠ వరద ♦ యఘుజైత్రా. 270

జఘనచపలాకందము.

క్షమఁ బథ్యరీతిఁ బూర్వా, ర్థము చపలాకందముక్రియఁ ♦ దగు నపరా
ర్థము జఘనచపలకు మునిం, ద్రమానసమరాళ♦దాశార్హా. 271

క. గురువొకటి రెండులఘువులు, సరియైనకతమున వృత్త♦చయములఁ దక్కన్
వెరజాత్యుపజాతులు వి,బ్బరముగ నెవ్వైన నిలుప♦నచ్చున్ గృతులన్. 272

ఉత్సాహలక్షణము.

[3]ఈహ మీఱ సూర్యగణము♦లేడు గాంత మైన ను
త్సాహవృత్త మనఁగఁ గృతులఁ ♦ జాగుచుండు సత్కవి
వ్యూహనుతులు గాంచి కృష్ణుఁ ♦ డొడిసి కాళ్లు పట్టి పెన్
ద్రోహి చావు మనుచు ఖరునిఁ ♦ద్రోచెఁ గాళ్లు మీఁదుగాన్. 273

తరువోజ.

శతమఖత్రితయంబు♦జలజాప్తుఁడొకఁడు శతమఖత్రయిమీఁదఁ ♦ జనువిశ్రమంబు
ప్రతిభ నియుడుగులో♦ప్పఁగ రెండుగూర్పఁ బ్రతిమీఱనొక్కొక్క♦ పాద మొలవరఁ

1 సమపదముల మొదలం జగ,ణముగడపాదమునకు ద్విగ♦ణలఘువుపై (ప.ఓ.). ఇందు రెండవపాదమున మొదటిగణము జగణముకాదు. 2 సమకొనుయతియాఱవయది, లమామకుందచప♦లకునమరున్(పూ.ము). 3 ఈహ కారణక్ర (ప.ఓ.).

జతురంఘ్రి లీరీతి•జత కూర్చి సుకవి చతురవాచారూఢి•జలజాక్షునుతులఁ
గృతులందుఁ దరువోజ•నమోజ నెసఁగఁ గృతకృత్యుఁడై చెప్ప•క్షితి నెల్లసభల.

పంచవిధాక్కరంబు లెట్లివనిన:—

క. మధుదమన పురందరధా, మధిచంద్రగణాలిచే త్రి•మ మహామధ్యా
మధురాంతరాల్పపూర్వ, గ్రథితాక్కర లైదు దనరు • గ్రంథములందున్. 275

మహాక్కర.

నూరుఁ డొకఁడును మున్నుగాఁ దర్వాత • సుత్రాము లేవురు పిఱుఁద నొక్క
తారకేశుండు జత యైన నిట్లిస• ప్తగణంబు లొక్కపాదంబునకుఁ
జేరు రెండవచోట నాలవచోటఁ • జిత్రభానుగణంబు గదియుచుండు
నోరసిలు నాలవగణంబుపై క్రాంతి • యుత్పలాంగ మహాక్కరంబునకు. 276

మధ్యాక్కర.

మునుపుగాఁ బ్రాసంబు గూర్చి • మూఁటిపై విరమంబు నిల్పి
చన నింద్రయుగళంబుమీఁద • కలజాప్తు నొక్కనిఁ జేర్చి
యినుమడించిన నాఱుగణము • లెనసిన నొక్కపాదంబు
దనర వక్కాణించినంతఁ • దగు నిట్టు మధ్యాక్కరంబు. 277

మధురాక్కర.

మురనిశాటేంద్రసంహర • మూఁటిపై విరతు లుంచి
తరణిశక్రత్రయంబు సు•ధామయూఖునితోఁ గూర్చి
వరుసతో నేనుగణముల•పాద మొక్కటి యొనర్చి
దొరలఁ జెప్పిన నొప్పుఁ గృ•తుల మధురాక్కరంబు. 278

* అంతరాక్కర.

[1]భానుఁ డిద్ద ఱాదిత్య•పతులు చంద్రుండు
పూని నాలుగుచరణ•ములఁ ద్రిగణాంత
మైనవర్ణంబు విరతి • నంతరాక్కరంబు
భానుశీతాంశునేత్ర • పద్మాకళత్ర. 279

---

1 భానుఁ డిద్ద రాదిత్య•పతులు తమిస్రాపతియు, జానుమీర నివాలుగు • చరణములకు త్రిగణాంత, మైనవర్ణంబువిరతి•నంతరాక్కరంబు, భానుశీతాంశునేత్ర • పద్మాకళత్ర (ప. ఓ.). *భానుఁ డిద్ద ఱాదిత్య•పతులు చంద్రుండు, పూని నాలుగు చరణ•ములఁ ద్రిగణాంత, మైనవర్ణంబువిరతి•నంతరాక్కరంబు, భానుశీతాంశు నేత్ర•పద్మాకళత్ర. ఛందోభంగములేకుండ నిట్లు సవరణ చేయదగునేమో ?

అల్పాక్కర.

విరమంబు రెంటిపై ♦ విస్తరిల్లి, సురపు లిద్దఱు నొక్క ♦ సోముండు రాఁ
జరణ మీమూఁటిచే ♦ సాగి యొప్పు, హరిపపర్యంక ♦ యల్పాక్కరంబు. 280

మఱియు, మంజరి.

తుద మొదళ్లను [1]నంటి ♦ దూఁగు శబ్దంబు, సర్జించి యతి మాఱు ♦ ప్రాసంబు లిడక
ప్రాసంబులేనిద్వి ♦ పద యై చెలంగఁ, బ్రాసంబుతుదలందుఁ ♦ బదిలంబు చేసి
[2](సాగింపఁగాఁ జాల ♦ సత్కవీశ్వరులు, మోదంబు పెంపార ♦ భూమిలోపలను
బద్మాక్షుఁ డెపుడు చే ♦ పట్టు మంజరుల, చందాన నలరారు ♦ జగతి మంజరులు.) 281

ద్విపద.

సురపతిత్రితయంబు ♦ సూర్యుఁ డొక్కండు
విరమంబు రెంటిపై ♦ వెలయు నొక్కటికి
క్షితిఁ దగ నిరెంటి ♦ చే నొప్పు ద్విపద
మితి లేక చెప్పిన ♦ మే లండ్రు కవులు. 282

త్రిపద.

తొలుతను నల్వు రిం ♦ ద్రులు రెంట మూఁటను
బలభిద్ద్వయంబును రవియు ♦ వళి లేక నలరారుఁ ద్రిపద. 283

చతుష్పద.

జలజాసనవిశ్రమ ♦ సంయుతమై, లలి షోడశమిత ♦ లఘువులతోడన్
గలసి చతుష్పద ♦ గతులను ధరలోన్, జెలు వగుఁ జౌపద ♦ సేవకసులభా. 284

వితాళచతుష్పద.

[3]భానుయుగము పై ♦ పయి నవల నిం, పూన మణివిరతి ♦ నొంది ధరలోఁ
జా నలరుఁ జతు ♦ ష్పదవితాళా, ఖ్యానమున వినా ♦ యకతురంగా. 285

కర్ణాటచతుష్పద.

మొగిఁ బంచలఘుగణం ♦ బులు మూఁడు రవియుఁ
దగుతుదఁ బ్రాసంబు ♦ దాఁక రెంటిపయి
నగువిశ్రమమ్ము క ♦ ర్ణాటచౌపద యై
సఁగుఁ గృతుల సత్కవుల ♦ సమ్మతముతోడ. 286

---

1 నంటితూఁకు (ప); నంటుతూఁను (ఓ.). 2 ఈ రెండుచరణములు వ్రాఁతపుస్తకములందు లేవు. పూ. ము. లలో 'బదిలంబుచేసి' తర్వాత కనఁబడుచున్నది. 3 ఈ పాఠము పూ. ము. లోనిది (ప. ఓ.)లలో 'భానుగణయుగముపయినవలతిం' అనియున్నది. అర్థము విచార్యము.

పంచపద.

క. ఆది సముద్వృత్తములలో, నైదంఘ్రుల నెద్ది యైన ♦ నార్యులు వలుకన్
బాడుకొని కృతులలోపల, నాదగనునఁ బంచపాది ♦ యనఁగా వలరున్. 287

ఉ. ధన్య సుశీల యన్వనిత ♦ తత్పరత న్నదియోద్ధునందు స
త్కన్యలు సేయునువ్రతము ♦ తానును వేడుక నాచరించి స
న్మాన్యత గట్టినట్టినవ♦మండితతోరము సూయ చేసి పె
న్దైన్యము నొంది కానల వి♦ధాత్ప్రకృతంబున సంచరించు కాం
డిన్యమహామునీశ్వరుఁ గ♦డిందిగఁ బ్రోచినరుక్మిణీశ్వరా. 288

షట్పద.

ప్రాసము లుమ్మాటు ♦ వాసవు లాగ్గురి♦పై సుధా దీధితితో నిర్యతి
భాసిల్లఁగాఁ బాద ♦ మీసూటితో నాల్గుఁ ♦ జేసిన కృతులందు షట్పదాఖ్య. 289

నవవిధరగడలు.

వ. మఱియు వైతాళీయభేదంబు లైనరగడ లనేకంబులు గల వందుఁ బ్రసిద్ధంబులైన హయప్రచారాదినవవిధంబులు ప్రబంధంబుల వర్తిల్లు నవి యెయ్యవి యనిన. 290

క. నరసఖ హయప్రచారము, వరుసఁ దురగవల్గనము వి♦జయమంగళమున్ (?)
ద్విరదగతి విజయభద్ర, మ్మధురహరి హరిణప్లుతగతులు ♦ వొరలుం గృతులన్. 291

క. ఆద్యంతప్రాసంబు ల,భేద్యంబులు రెంట రెంటఁ ♦ బెనిచి పదంబుల్
హృద్యంబులు గూర్చిన నన,వద్యంబులు రగడ లెల్ల ♦ వాలుం గృతులన్. 292

క. కొద లేని నైపుణులఁ జొ,పదచే నుత్సాహవృత్త♦పదయుగ్మముచేఁ
దుద నాదిని ప్రాసంబుల, నదలక విరచింప వలయుఁ ♦ బ్రాజ్ఞులు రగడల్. 293

హయప్రచారము.

ఋతువిరామ ♦ మినులు నల్వ, రతుక నొక్క♦యంఘ్రి చెల్వ
దనర హయతఁ ♦ దార్క్ష్యుఁ డంచు, దనుజహరణ♦దక్షుఁ డంచు
మును శుకాది♦మునులు వొగడ, జను హయప్ర♦చారరగడ. 294

తురగవల్గనము.

ఇరవుల న్హయప్రచార ♦ మినుమడించి కృతులఁ జెప్ప
దురు విదూరితాగ్నివరణ ♦ తురగవల్గనాఖ్య మొప్పు. 295

విజయమంగళము.

తురగవల్గనంబు రెంటి♦తోడ విజయమంగళంబు
ధూర్తకంసకూటదహన ♦ తుహినహీరసదృశకీర్తి

పరఁగ దుగ్ధసింధుమధ్య♦భాసురాంతరీపవ ర్తి
వారివాహసదృశమూర్తి ♦ భక్తజనవ్యాదబ్జపూర్తి. 297

ద్విరదగతి.

కర మొప్పఁ బంచలఘు♦గణచతుష్టయము చే
విరమంబు రెంటిపై ♦ ద్విరదగతి పేరిచే. 298

విజయభద్రము.

ద్విరదగతి రెట్టింప ♦ విజయభద్రము చెల్లు ♦
విదురపూజితపాద ♦ వేదసన్నుతనామ
దరచక్రకార్ముకగ♦దాఖడ్గధారణా ♦
తాపింఛసమగాత్ర ♦ దళితదైత్యస్తోమ. 299

మధురగతి.

[1]నాలుగుమాత్రలు ♦ నాటినగణములు, నాలుగు రెంటికి ♦ నలి విరమణములు
గలనీ మధురగతి♦కనలును జగణము, తోలఁగిన ధృతిశా♦స్తుభ కవిరమణము. 300

హరిగతి.

నలసభగగణములలోపల నేదై♦నను నెనిమిది నాల్గిటిపై విరమము
గలసిన హరిగతి చెలు వగుఁ గృతులం ♦ గవివరులౌ నని చెప్పిననియమము. 301

హరిణగతి.

నరహరి పదియు ♦ నాలుగులములు, కరియతి హరిణ♦గతికి నెళవులు. 302

వృషభగతి.

ఇరువదియెనిమిది లఘువులు [2]పది♦యేనిట విశ్రాంతియుఁ గూర్చిన
నిర వగు వృషగతి పద్మాధిప ♦ యిది విను మాదరము న ముదమున. 303

యక్షగానలక్షణము.

సీ. తుద నేడులఘువులు ♦ తొలఁగించి చదివినఁ ద్రిపుటను వృషభగ♦తిపదయుగము
లలిఁ గడపల నొక్క♦లఘువు మానిన జంపె మనుద్విరదగతిస♦మపదయుగము
గురు తగురచ్చెర♦కుఁ దురగ వల్గనావ్యాయ మేకతాళియా♦మధురగతికి (?)
నంఘ్రి కిర్వదినాలు ♦ గటతాళమున మాత్ర లోలి విశ్రాంతి ప♦ద్నాలుగింటఁ
తే. దెలియ నర్ధంబు నర్ధచం♦ద్రికలు వీన
యక్షగానప్రబంధంబు ♦ లతుక వచ్చు
రగడభేదంబు లివి యుంద్రు ♦ రసఁ గవీంద్రు
లవితనిజసేవకస్తోమ ♦ యద్ధిధామ. 304

---

1 నాలుగులఘువులు (ప). 2 పదిహేనిట (ప).

ఉదాహరణలక్షణము.

సీ. సప్తవిభక్తులు ♦ సంబోధనంబును గూడ నెన్మి విభ♦క్తులు క్రమమునఁ
బతిపేరు దొరలంగఁ♦బద్య మొక్కటిఁ జెప్పి రగడభేదములు మా♦ర్గములుఁ గాఁగఁ
గళికలు నెనిమిది ♦ దశములు గావించి దానిలో సగము నుత్కళికఁ జేసి
యది యొక్కసమసనం ♦ బయ్యెడు దశము లెన్మిదిఁ గూర్చి వానికిఁ♦దుద విభక్తి
తే. బయలు పఱచి కట్టకడను♦బద్య మొకటి, పలుక వలయును సార్వవి♦భక్తికముగ
నిర్వదాఱుపద్యములందు ♦ నిడిన ధాత్రి, నిది యుదాహరణ మటందు ♦ రిద్ధచరిత.

సీ. సంబోధనమునకు ♦ సరసాళి జయపతి ప్రథమకు వాణి వి♦రావళియును
క్షితి ద్వితీయకు స్ఫుట ♦ కీర్తిమతియుఁ దృతీయకుఁ గీర్తి సుభగయు ♦ నటఁ జతుర్థి
కిని దేవలాభిని♦యును భోగమాలిని పంచమికి నెసంగు ♦ వాణియును గ
శావతి షష్ఠియు ♦ లలిత కాంతిమతియు సప్తమికిని ఘూర్ణి ♦ సత్కమలయు
తే. వాదిమూర్తులనామధే♦యములు వెనుకఁ, బలికినది వేల్పు లష్టవి♦భక్తులకును
వారుతిమశక్తిశోలఁదిని ♦ వ్రాలుఫలము, లిత్తు నాయకద్వయమున ♦ కిందిరేశ.

సీ. సంబుద్ధి యెడలించి ♦ సప్తవిభక్తులు పలికిన భక్తిస♦ద్దలి యనంగ
సంబుద్ధితోఁ గూడ ♦ సప్తవిభక్తులు పలుక నొప్పారు బ♦ద్ధలి యనంగ
సంబుద్ధితోడ వి♦షమవిభక్తులతోడఁ బలికినకృతియు వి♦ద్దళి యనంగఁ
గళిక లుత్కళికలు ♦ గమకింపఁ బలికినకావ్యంబు నుత్ఫుల్ల♦కంబనంగ
తే. నవనిఁ జాటుప్రబంధంబు♦లందు మిగుల, నాటకోనియొప్పుచుండుని♦నాల్గు దెగలుఁ
గానఁబడు నుదాహరణము ♦ ల్గానలోల, కామెపల్లీశ పల్లవీ♦కాముకృష్ణ. 307

ఉ. శ్రీవనితాసనాథుఁడు వ♦శీకృతభక్తమనోంబుజాండు వి
శ్వావనుఁ డుగ్రసేనుఁ డురు♦శైద్యుఁ డజేయుఁ డగణ్యసద్గుణ
ప్రావృతభూషణోజ్జ్వలుఁ డ♦హీనపతికోటిమరీచి భద్రదం
తావళినాయకావనుఁ డు♦దారుఁడు కృష్ణుఁడు మమ్ముఁ బ్రోవుతన్. 308

కళిక.

మఱియును దేవకికొరసేనిక♦మారనిర్మలరత్నరాజము
కలుకుటసురల నెల్లఁ దారుణ♦కదనధారుణి దునుము తేజము
బలిమి నందనవనములోపలి♦పారిజాతము ధరకుఁ దెచ్చెను
గొలఁది మీఱినసమ్మదంబునఁ ♦ గుండలంబులు తల్లి కిచ్చెను
జెలఁగి నరునకు సూతకృత్యము ♦ చేసి కౌరవులఁ బరిమార్చెను
దలఁపు వ ఱుపనిదానవయములఁ ♦ దవిలి తిరుగనిముక్తిఁ జేర్చెను

వెలఁదికోలకును బాణుచేతులు ♦ వేయు నఱికినవిక్రమోగ్రుఁడు
జలదములఁజిగి దెగడునొడలున ♦ జానుమీఱెడుశుభసమగ్రుఁడు. 309

ఉత్కళిక.

కమలనేత్రు విరాక రోయుచు ♦ యమునయొడ్డునఁ దపముసేయుచు
నున్న కాంతను జూచి రయమున ♦ నున్నసుద్ది వచించి ప్రియమున
నరుఁడు గూర్చినమిత్రు నానతి ♦ కరము పట్టెడుదానిఁ దానతి
విదళితాసురసార్వభౌముఁడు ♦ యదుకులాంబుధిపూర్ణ సోముఁడు. 310

ఉ. మానవులార రోగములు ♦ మానును లేములు లేవు సంపదల్
జా నగు దుఃఖము ల్దొలఁగు ♦ జాలు నఘంబులు మందబుద్ధులై
దీనత నొంద నేటికి న♦తిస్థిరభక్తినిఁ గొల్వుఁడీ పరా
ధీనులుగాక మీరు వసు♦దేవకుమారకు ముక్తికోసమై. 311

కళిక.

[1]మఱియు ప్రేతల నెల్ల ♦ మరులుకొల్పినవాని
మెఱసి కానను బసుల ♦ మేపి తిరిగెడువాని
భామతో దూర్వాసు♦బండియీడ్చినవాని
వేమఱదిరినమగధు ♦ విరగఁ దోచినవాని
బాలుఁడై ట్రోలెక్క ♦ పాలుద్రావినవాని
హేలతోఁ బదిరూపు ♦ లెలమిఁ దాల్చినవానిఁ
దాళవృక్షము లెల్ల ♦ ధరణిఁ గూల్చినవాని
గాలిరక్కసుఁ జావఁ ♦ గాలఁ దన్నినవాని
లీలఁ గొల్లను గడిఁది ♦ లేమిఁబాపెడివాని. 312

ఉత్కళిక.

మందుపావకుఁ గోల్చి ♦ కొండవాహుతి వ్రేల్చి
పార్థివేశ్వరుఁ గాంచి ♦ పార్థు నక్కడ నుంచి
దారకుం డమరించి ♦ చేరఁ దెచ్చినమంచి
యరద మె*క్కక పూని ♦ పురికి వచ్చినవాని. 313

---

1 ఇందు రెండవచరణము మొదలుకొని అయిదుపాదములు పూ. ము. లలో లేవు. (ప. ఓ.)లలోఁగలవు.(పూ.ము) లలో ఇందలి 1-7-8 పాదములును (ప. ఓ.) లలో లేని 'లీలఁగొల్లను గడిఁదిలేమిఁబాపెడివాని' అనుపాదమును ఇట్లు నాలుగుపదములు మాత్రమే కలవు. * 'కొను' కుక.

చ. [1]పులకిల నేల మానవుల ♦ [2]పుట్టును పావన మయ్యె నెప్పుడున్
[3]గళవడ మేల రోగము ల ♦ కాలగతిం గడపట్టు నీతిబా
ధలును దరిద్రతావ్యథలు ♦ దవ్వులకేఁగును వాంఛితార్థముల్
గలుగు నమేయుచేతఁ గమ ♦ లాధవుచే వటపత్రశాయిచేన్. 314

కళిక.

మఱియు బ్రహ్మమాయఁ గెల్చి ♦ మసలుమంత్రవాదిచేత
నెఱిఁగి సౌంభకునకు వరము ♦ లిచ్చి మెఱయుమోదిచేత
మృతతనయుని మరల గురున ♦ కిచ్చినట్టియమృతుచేత
నతులరాసకేళి సలిపి ♦ నట్టియాదినటునిచేతఁ
బిండి రుబ్బునాతిమోము ♦ పెరుగు దుడుచుకొంటెచేత
మండుచున్న కారుచిచ్చు ♦ మరిగి త్రావునమరుచేత
నెలుఁగుతోడఁ బోరి మణియు ♦ నింతిఁ గొనినయజరుచేతఁ
వెలయఁ దులసిపూసపేరు ♦ వేసికొనినజోగిచేత. 315

ఉత్కళిక.

గట్టిగి శరపంజరంబు ♦ గట్టఁ దలఁచి వేగిరంబు
చవుటికడలిచెంతఁ జేరి ♦ పవనతనయుతోడఁ బోరి
తన్నుఁ జీరినంత వచ్చి ♦ చెన్ను గెలుపు నరున కిచ్చి
మహిమ మెఱయుకృష్ణుచేత ♦ మిహిరకోటిదీప్తుచేత. 316

శా. ఓలం బాసకుఁ దేక మత్సరముతో ♦ నుప్పొంగి పెక్కండ్రులా
భీలాకారమునం గొలంకు[4]నడుమన్ ♦ బేటాడునక్రంబుతోఁ
జాలం గయ్యము చేసి చిక్కినసుద ♦ స్తంబేరమస్వామికై
కేలం బట్టి నిమిర్చినట్టిహరికై ♦ కృష్ణాంబుభృన్మూర్తికై. 317

కళిక.

మఱియునుఁ గౌమోదకియును ఖడ్గము ♦ మణియును శంఖముఁ బట్టినహరికై
మెఱయఁగ విస్ఫుచ్ఛలముఁ దాల్చక ♦ మెలఁగెడుదధికణపరిదిగ్ధునకై
వెలుచం గదిసిన[5]మల్లుల నిరువురఁ ♦ బిడికిటఁ బొడిచినబలుమల్లునకై
వెలయఁగ యమునానదిలోఁ గాళియ ♦ విషధరుఁ దోలినయదుసింహునకై
విజయునిరథసారథియై గురునృప ♦ భీష్మాదులఁ గెలిచినభూపతికై

1 పులసిల (ఓ. పూ. ము). 2 పుట్టువు (ఓ. పూ. ము). 3 గళనళమేల (పూ. ము). 4 వడుమన్నిట్టాడు (పూ. ము); బేపాడు (ఓ.). 5 మల్లుర (పూ. ము).

గజగా యువనాభిధు ముచుకుందునిఁ • గనుదృష్టినిఁ జంపిన శ్రీపతికిన్
బలువిడి దేవకితండ్రిని మధురకుఁ • బట్టము గట్టినగోవిందునకున్
గెల దాల్చినవైఖరి గోవర్ధన•గిరి మోఁచినమహానందునకున్. 318

ఉత్కళిక.

తొలిపుట్టువునోము[1]ఫలంబున నే, బలువిడి నగుపేదతికంబున నే
సరి కొండల మందుచుఁ బైనంబై, పురికిం బరమానందమునం బై
కొని యుబ్బుచు వచ్చి కలిమిపనికిం, గని యాదుకు లొసంగినబాపనికి
న్గలి మిచ్చినబాలస్నేహునకున్, కలుములచే నేలినకృష్ణునకున్. 319

మ. పురిటింటం బసిబిడ్డచందమున నాఁ•పోనంగ నాఁ డాత్మలో
మురు వొప్ప న్విషదుగ్ధయుగ్మస్తనయై • ముద్దాడు రాకాస్యెచ
న్నిరుకేలంగొని బాలు ద్రావుమిపచే • నిస్సైనకాలంబునన్
ధరణిం గూల్చిననందపుత్త్రువలనం • దార్కాణధర్మస్థితుల్. 320

కళిక.

మఱియు గీతామృతస•మగ్రసింధునివలన, నఱలు భవపటలితిమిర•వనజబంధునివలన
బొంకు లెయ్యెడ లేని•భూరిసత్త్యునివలన, జంకు లెన్నఁడు లేని•సమరనిత్త్యునివలన
ఖేదము ల్బెడబాపు•[2]కేశిమర్దనునివలన, నాదికారణమూర్తి • యగుజనార్దనువలనఁ
గాన రానిపదములఁ•గాను పానుపువలనఁ,[3]బూని గొడ్రాలికిం • బుట్టు కొనుపువలన.

ఉత్కళిక.

[4]తను బిల్వ మిగుల గూర • దిని పాక మింపారఁ
జెని ద్రౌపదిచేత • నాసు దీరఁగ మేఁత
యడిగినమునీశులకు • నిడఁ గల్గు దాసులకుఁ
గల్పించుమహారవలనఁ • గల్పస్థాయివలన. 322

1 ఫలంబున నే-పూ. ము. అంత్యప్రాసనియమభంగము. 2 కేళి (పూ. ము.). 3 పూనిగొడ్రాలికిఁ బుట్టు కొనుపువలన (పూ. ము.) ఛందోభంగము; బూని గొడ్డురాలికి (ఓ.ప). 4 తనుఁ బిల్వ మిగుల-పూ. ము. ఈ చరణమున 21 మాత్రలున్నవి.

§ గుర్తిటఁ గిష్టంబుగ...... నిర్వైన కాలంబునన్—పూ. ము. ఇది "త్వర్థకారసంధి" ఇది యప్పకవి యుపయోగించి యుండడు. కావున దీనిని సవరించుటన్యాయ్యము. మహాలాక్షణికుఁ డైనయప్పకవియె యిట్టిదానా ప్త్రియమైన సంధిని జేసినచో నాంధ్రభాషకు మాప్పునచ్చునను టయతిశయోక్తి గాదు. మరియు "నిర్వైన" అను పదము మిక్కిలి కర్ణకఠోరముగ నున్నది. తక్కినపద్యశైలిని చూడగా పదముల మార్దవము స్పష్టముగదా.

శా. [1]కారాగారమునందు వెల్వడి భుజా•గస్వామి సుచ్ఛత్రమై
పైరాఁ దార్క్ష్యుఁడు వాకిట [2]న్దైలివ•స్త్రస్తోమముల్ పూటి శ్రీ
పూర్ణోద్భాతి పథంబొసంగఁ దనుఁ గొం•చుం దండ్రి యేతెంచి [3]చా
ల్వారేపల్లెను నిల్పఁ బోల్చి[4]హారికి • న్వాలాగ నేమ్రొక్కెదన్. 323

కళిక.

మఱియుఁ దెలియ నెఱయ నుఱియు•మఘునిఁ గూల్చినట్టిహరికి
నఱిమి తఱిమి చఱిమి సుఱుము•నస్త్రుఁ గెల్చినవితకరికిఁ
గఱచి చఱచి యుఱచి పఱచుఁ•గపినిఁ జంపినచ్యుతునకు
మఱిగి తిరిగి విఱిగి [5]సొరగు•మద్దులీడ్చినయమితునకు
[6]సరలి కెరలి వరలి మరలి • సాల్వుఁ జంపినక్షరునకు
గరిమ మెరిమె యొరిమి నెరిమి • కామెపల్లిమందిరునకు
నయముఁ బ్రియము రయము జయము • నరుని కిడినకేశవునకు
వ్యయము భయము లయము క్షయము • వైరి కొసఁగుమాధవునకు. 324

ఉత్కళిక.

[7]గొల్ల లెల్లఁ దల్లడిల్లఁ • బెల్లుజల్లు లల్లి రాళ్ల
సోనవాన మాన పూని • కొన రాని[8]కోనలోన
చుట్టి పట్టి గట్టి దిట్టఁ • బొట్టు గట్టు మట్టు గుట్టు
నూఁచి లోఁచి నోచి మోఁచి • [9]బ్రోచినట్టివామనునకు. 325

మ. పృథులావంతివరస్వయంవరమున • న్విందానువిందామలక్ష్మా
ప్రథనక్షోణిని గెల్చి సద్గుణ సుభ•ద్రన్ మిత్రవిందన్ గొకొంచు వ
చ్చి ధరాధీశునమజ్ఞ చే ననలసా•క్షీకంబు గృహ్యోక్తస
ద్విధిఁ బెండ్లాడినకృష్ణునందు నిలిచె • [10]స్థిరప్రతాపోన్నతుల్. 326

కళిక.

మఱియు నుగ్రసేనా•మాత్యునందు, నెఱి మీఱ లయకాల•నిత్యునందు
విబుధార్చితపదార•విందునందు, విదళితఘోరారి•బృందునందు

---

1 కారాగారమునుండి. పూ. ము. 2 ద్దెలియ (ప). 3 చెల్వారంబల్లెను. (పూ. ము). 4 హారికీవాగార (ప). 5 యొరగు (పూ. ము.). 6 సరలిమరలి కెరలివరలి సాల్వుఁ జదిపినక్షరునకు (ప. ఓ.). 7 ఇందు (పూ. ము) లలోను (ప.) లోను మూఁడు చరణములు మాత్రమేయున్నవి; (ఓ.)లో నాల్గుచరణములున్నవి. 8 కొన-పూ. ము 9 ద్రోచినట్టి వామనునకు (పూ. ము); బ్రోచినట్టి వామనునకు (ప) 10 దీర్ఘ (పూ. ము).

నాభీరువస్త్రాప♦హారునందు, బలిపట్టణద్వార♦ పాలునందు
జలగాదిదశతనూ♦చ్ఛాదునందు......... 327

ఉత్కలిక.

సజ్జరాగంబు, రజ్జునాగంబు, కంధియోగంబు, మందరాగంబు
రాపుతో నూచి, వీఁపుతో మోఁచి, వెలయుహరియందు, జలజాక్షునందు. 328

ఉ. ధర్మజుఁ డంపినం జరిగి ♦ దంతిపురంబున నాంబికేయుతో
ధర్మముఁ జెప్పి దుష్కృతుల ♦ [1]దగ్గఱ శాంతనవాదిసజ్జనుల్
నిర్మలచిత్తు లెల్లఁ గను♦నేరుపున న్సభఁ దాల్చినట్టిని
న్నర్మవచోకృతిం దలఁతు ♦ నాదుమనంబున నందనందనా. 329

కళిక.

మఱియుఁ జగన్మోహన♦మాయఁ దాల్చినజాల, జిఱుతతఱి ద్రౌపదికిఁ♦జీరలిచ్చినకాల
సఖులతో నదిలోనఁ♦జల్లి గుడిచినబాల, విభవసుం డెదలోన ♦ వేఁ దలిర్చినలోల
నరుతేరినాగలపై ♦ నాట్యమాడినవీర, సరకుగొని భీష్ముపైఁ ♦ జక్ర మెత్తినశూర
తరిని సద్గురుసుతుల♦దాపరించినసదయ, పెరిమె నాగపురంబు♦పెక్కలించినవిజయ.

ఉత్కలిక.

గురుభీష్మ రాధేయు ♦ లురుజన్యమున నేయు
శరవహ్ని బయ లెక్క ♦ యరద మెల్లను సెక్క
[2]తరి గొల్చునెడ పాండు♦వరుల నేగురి మెండు
బ్రతుకఁ జేసినపుణ్య♦వితత దీనశరణ్య. 331

శా. నీ వొక్కండవు నిన్ను నమ్మి కొలుతు ♦ న్నీచే సుఖం బబ్బె నీ
కై వే దండ మొనర్తు నీవలన ని♦ష్టావాప్తి చేకూఱె నీ
కే విశ్వాసముఁ [3]జేర్చి తింక మదిలో ♦ హెచ్చయ్యె నీయందు నా
కైవారంబులు శౌరసేనతనయా ♦ కామేపలీవల్లభా. 332

ఉ. నామన విచ్చగింపు మిట ♦ నన్నయభట్టకృతాంధ్రశబ్దచిం
తామణికల్పనోక్తికల♦నాచతురోపమ లుల్లసిల్ల ని
చ్ఛామతి నర్పణంబుగ నొ♦సంగితిఁ గామెపలీశ నీకు నై
రామయమై తగ న్భవము♦దాహరణంబు జగత్ప్రసిద్ధి గాన్. 333

1 దగ్గఱ (పూ. ము.) యతిభంగము. 2 తరుగాల్చునెడ పాండుతనయులేగురి మెండు(పూ.ము); తరిగొల్చు(ఓ.); తరుగొల్చు(ప.); మఱికొన్ని తాటాకుపుస్తకములు చూచినగాని సరియైనపాఠమునిర్ణయించుటకు సాధ్యముగాదు. 3 జేస్తునింక(పూ.ము.).

వ. సీసంబు లనునవి సమవిషమంబుల రెండుదెఱంగు లయ్యె వానివిశేషంబు లెట్టివనిన.

సీసమాలిక.

యతి నైనఁ బ్రాసంబు • నందైన [1]నొకటితోఁ జెప్పిరేనియు సమ•సీస మగును
నియమము ల్దీనిపై • నిలిపిన సీసంబు లాఱుదెఱంగు లై • యతిశయిల్లు
నెనిమిదంఘ్రులఁ బ్రాస • మెక్కింప వళ్లకై సర్వతః ప్రాససీ•సం బనంగఁ
బ్రాస మాఱంఘ్రులఁ • బదిలంబు గావింప నక్కలిప్రాససీ•సాఖ్య మనఁగ
నాది నేవడి నిల్పి • రావడే పద మెల్లఁ జేయ నవ్యాది వడి•సీస మనఁగఁ
బదఖండములయందుఁ • బ్రత్యేకయతులుగా స్థిర వనకలివడి•సీస మనఁగఁ
గుదురుగా నుత్సాహ • తుదయందు గీతంబు చెప్పిన విషమాఖ్య•సీస మనఁగఁ
గడ వెళ్ల లఘువులే • కల్పించి రెద్దాన సరవి సర్వలఘుసీ•సంబు ననఁగఁ

తే. సప్తవిధము లివియ శబ్ద•శాసనుండు, పంచమామ్నాయపంక్తులోఁ • బల్కెఁగాని
కడమకవు లాఱుసీసము • ల్విడిచిపెట్టి, చెలఁగి సమసీసపద్యమే • చెప్పినారు. 335

అందు సీసలక్షణం బెట్టి దనిన:—

క. సురపతు లాఱ్గురిపై భా, స్కరు లిరువురు గూడ నొక్క•చరణము పొల్పొం
బరఁగు నవి నాలుగడుగుల, విరమముపై రెంట రెంట • వెలయఁగ వలయున్. 336

క. వానిఁ జరణములు నాలుగు, చేసి తుదిని గీత మొకటి • చెప్పఁగ నయ్యెన్
సీసము తంగెడదేశవి, భాసురశుభఖేల కామ•పాలిగోపాలా. 337

సమసీసము.

బ్రతికించె నెవ్వాఁడు • మృతగురుతనయుని మెలఁత వేఁడిన మెచ్చి • మేలు చేసెఁ
బోషించె నెవ్వాఁడు • పొదివినదారుణాపద లెల్లఁ దొలఁగించి • పాండుసుతుల
వెడలించె నెవ్వాఁడు • వెడపొడు బావిలో నూసరవెల్లి యై • యున్ననృగుని
మర్దించె నెవ్వాఁడు • మౌసలంబున వృష్ణియదుభోజసైన్యాంధ•కాదినృపుల

తే. ప్రేల్చె నెవ్వాఁడు ఖాండవ•విపిన మెల్ల, జాతవేదోత్థవిలసిత•జ్వాలమీఁద
నతనిఁ గీర్తింతు మదిలోన • ననుదినంబు, ననఁగ నలరారు సమసీస•మఖిలకృతుల.

సర్వతః ప్రాససీసము.

వేదండవరదుండు • వేధోండగాంగుండు కాదేవశయనుండు • యాదవేంద్రుఁ
డాదిత్యవంద్యుండు • నాదాసులభుండు వేదాంతవేద్యుండు • కాదఖిలుఁ
డాదితేయుఁడు బిందు•నాదకళాతీతుఁ డాదిత్యకులజుండు • బాధితారి
మేదిశ్రీశుండు • భూధరగాత్రుండు శ్రీదమిత్రసఖుండు • ద్వాదశాత్ముఁ

1 రెంటితో (పూ. ము.).

తే. డాదిదేవుఁ డాశ్రితగంధ•మాదనుండు, చేదిసాంభక వైదర్భ•సూదనుండు
మేదురమురళీనాదవి•నోదుఁ డనుచుఁ, జెప్పినను సర్వతః ప్రాస•సీస మగును. 839

[1]వృత్తప్రాససీసము.

శిక్షించె నెవ్వాఁడు • [2]చేటుకై సభలోనఁ జెడుమాట లాడిన • చేదివిభుని
రక్షించె నెవ్వాఁడు • ద్రోణిబాణము చేతఁ [3]జెదియకుండఁగఁ బరి•క్షిన్నృపాలు
భక్షించె నెవ్వాఁడు • పర్వతాకృతిచేత నాభీరు లర్పించు • నారగింపు
వీక్షించె నెవ్వాఁడు • వేడ్కతో సేవకుల్ బ్రతుకునట్లుగఁ గృపా•పాంగదృష్టి
తే. దాక్షిణాత్యుని సాంభక•ధారుణీశుఁ, జంపె నెవ్వాఁడు పోరిలో • సాహసమునఁ
బక్షిరాజతురంగుఁ డే•వ్వాఁ డనంగఁ, జెలఁగుచుండు వృత్తప్రాస•సీసము లిల. 840

పడిసీసము.

విజయసారథిఁ గాని•వినుతింపఁగా నొల్లఁ గిరినాయకునిఁ గాని • కీర్తిసేయ
యాదవేంద్రునిఁ గాని•యభినుతింపఁగ నొల్ల మధుసూదనునిఁ గాని • మదిని నిల్పఁ
బద్మనాభునిఁ గాని • ప్రణుతింపఁగా నొల్లఁ జక్రపాణిఁ గాని • ప్రస్తుతింప
బాణసంహారుఁ గాని • భజియింపఁగా నొల్లఁ బీతాంబరునిఁ గాని • ప్రీతిఁ దలఁప
తే. నవితవేదండపతిఁ గాని • యనుసరింప, ననుచు నిన్నుఁ గూర్చి యనురక్తి•నాత్మ నెప్పుడు
పొగడుసత్కవి[4]వ్రజములఁ • బ్రోచి తనరఁగఁ, దనరు పడిసీసభేదంబు • తాళభేది.

అపకలిపడిసీసము.

సామాజికాహిత•స్తోమంబు సామంబుగా మించి మైత్రికి • నామతింప
నభిమానధారుణీ•విభులు దానంబుచే నక్కఱ లన్నియుఁ • జక్కఁ జేయ
నతిరుక్మపక్షమా•నతులు భేదంబుచే దినదినక్షీణత్వ•మునకుఁ జెడఁగఁ
బదిలింపుటుద్దండు • లాఁడిగ దండంబుచేఁ దనయాజ్ఞ యాదల • నునిచి నడువ
తే. సంధియానాదిషాడ్గుణ్య•బంధురముగ, [5]నోమి శక్తిత్రయో•పేతుఁ • డై మురారి
నేల ననురక్తి నీతిలో • నేలె ననుచుఁ, జేయ నపకలిపడినామ•సీస మగును. 842

విషమసీసము.

అంచితముగ భీమునకు స•హాయ మేగు దెంచి తా
నించు కెదిరి దురముసేయు • నేయునంకుశంబు తా
కించుకొనక కినుకవలనఁ • గెరలి నరకపుత్త్రి మ
ర్దించినట్టిసవ్యసాచి • తేరిఘోటకావలిం

---

1 దీనికే (వృ. ము.) లో అక్కిలిప్రాససీసమని పేరు. 2 చేట్కుర్యో (ప).
3 చెక్కుకుండఁగ (వృ. ము). 4 ఇనముల (ప). 5 నొర (వృ. ము).

ఆ. దోలుకృష్ణ యంచుఁ♦దోరంపుటుత్సాహ, మీఁద గీత మొకఁడు ♦ మేలదింప
విషమసీస మనఁగ ♦ వెలయుఁ గామెపల్లీశ, జమ్మిచెంత నున్న♦చతురవచన. 843

* సర్వలఘుసీసము.

క. క్షమ షట్త్రింశల్లఘువులు, త్రిమహేశవిరామము గల♦దీర్ఘపదచతు
ష్కముపై నొకగీతి మురప్రమథన సర్వలఘుసీస♦పద్యమున కగున్. 844

సీ. చిఱుతయగు కొడుకున [1]కే♦దరయి మృతికి మొదలగు
[2]టౌరులవలన విని రుష♦[3]వరుషుఁ డగుచు
చరమశరధిజలముల ♦ తరణి మునుగక మును
దురమున నురువడి బలు ♦ దురుసుపరచి
కెరలి గొనయము దురిమి ♦ మురిగుణము మొరయిడఁగ
నిరికిన శితశరములు ♦ పరువ విడువ
జరిగి నెళవెతిఁ గొదిగి ♦ మఱుఁగున నిలిచిన కురు
పతిమఱఁదిని నెరి నురు ♦ మగను దలఁచి

తే. చేసినట్టిప్రతిజ్ఞ శా♦సింపఁగోరి, సవ్యసాచిశతాంగంబు ♦ సైంధవములఁ
దోలుగోవిందునుతులచేఁ ♦ దొడరుఁగృతుల, సర్వలఘుసీసపద్యంబు♦సాగుచుండు.

క. బలసోదరగీత్యుదితా,ర్యలు నా ర్గార్యాఖ్యగీతు ♦ లాటవెలఁది తే
టులు రెండు సమము లెత్తుక, మలహావ్వయ పవడలు విష♦మంబులు మూఁడున్.

సమగీతి.

క్షమఁ బథ్యాకందముచం,దమునన్ రెండరలు దెలియఁ ♦ దనరింపన్
సమ మనుగీతికృతులలోఁ, గమలాహృదయాబ్జవాస ♦ కమలాక్షా. 847

---

* కరివరద పరమకృప ♦ ధరణిధగ సురవినుత కనకవసన వరహరి♦గరుడగమన
నళినకరపదనయన♦దళితఖరదనుజలయ నరసఖ పరగుణనిధి ♦ శరధిశయన
పరమపదనిలయ హరి♦పరమపురుష ప్రకృతికిఁ బరుఁడని నినునిగమని♦వహములుకు
నిరతమును హృదయమున♦నినుఁ దలఁతునను మనుపు మనియనఘచరిత జల♦దనిభత

తే. సర్వలఘుసీస మీరీతి ♦ సకలసుకవి,వరులు చెప్పుదు రిలమీఁద♦వరుస నెల్ల [నువ
వారు మెచ్చంగ సర్వేశ ♦ వారిజాక్ష, కామెపల్లీశ యచ్యుత ♦ రామజనక. 845

ఈపద్యము (పూ. ము.)లో నున్నది. 1 కెగరయి(ప). 2 ఊరుల(ప). 3 వరు
షుఁ డెనచు (ఓ).

ఉద్గీతి.

మొదలిసగము చపలగతిం, దుద న్సగము పథ్యగతిని ♦ దొడరంగా
నిది యుద్గీతి యనం దగు, విదురాక్రూరాదివరద ♦ వేణుధరా. 348

ఉపగీతి.

ధరఁ జపలాకందముపై, ఖరి న్సగం బైనఁ ♦ గావ్యములక
బరఁగు నుపగీతి పూర్వా, పర వ్రజతమిస్ర ♦ మార్తాండా. 349

ఆర్యాగీతి.

సముదీరితపథ్యాకం, దముకన్నను నొక్కగురువు ♦ దాకించినచో
క్షమ నార్యాగీతి యగు, న్గమలాప్రాణేశ సహజ♦కంధం బదియే. 340

సమగీతులందు నాటవెలఁది.

మేలు మే లటంచు ♦ మిత్రులు ముగ్గురు, వింత వింత యనుచు ♦ విబుధు లిద్ద
ఱహహ యనుచు నూరు♦లయిదుగురును మెచ్చ, నాటవెలఁది మాఁట♦నలరు సగము.

తేటగీతి.

మిత్రుఁ డొక్కఁడు వీణియ♦మీటుచుండ, విబుధవరు లిద్ద ఱర్థంబు♦విప్పి చెప్ప
నినులు నిద్దఱు వినుచుండ♦నేకగతిని, దేటగీతంబు మాఁటను ♦ వాట మయ్యె. 352

విషమగీతులందు నెత్తుగీతి.

సురనాథుమీఁద♦నూరు లిరువురు రెంట విరతి
ధరణిఁ బ్రాసంబు ♦ [1]దనరు హరి యెత్తుగీతియందు. 353

కమలనగీతి.

హగణ మైనఁ జాలు నగణ♦మైనఁ జాలు హగణ
నగణములును రెండు గలసి ♦ నాటి యంఘ్రి కేడు
తగినవిరతి నాలుగింటఁ ♦ దనరఁ బ్రాస మొదవి
మిగుల మెఱయుచుండుఁ ♦ గృతులఁ గమలనాఖ్యగీతి. 354

పవడగీతి.

అవని ముగురుభాను ♦ లాదిత్యపతు లిద్ద, ఱవల నేగు రర్క ♦ లర్థమునకుఁ
బవడగీతియందుఁ ♦ బ్రాసముల్ సమమూఱు, నవియె యాటవెలఁది♦యందు లేవు.

వ. ఇది నవగీతివివేకం బింక బిరుదావళిలక్షణం బెఱింగించెద. 356

తే. క్షితి మహారాష్ట్రభాషచేఁ♦జెప్పఁబడెడు, ధీకరోక్తులు బిరుదు లై♦పెక్కు దనరు
[2]వాటబిరుదావళియొనర్ప♦నలయునందు, బుధులు సంబుద్ధిపదములు♦పొసఁగఁగూర్చి.

1 దనరు నెత్తుగీతియందు-(పూ. ము) ఛందోభంగము. 2 వాని (పూ. ము). 'వాట' అని వ్రాఁతప్రతులలో నిపాఠము తప్పని దిద్దినయెడల 'వాన' అనియుండవలెను.

చ. అతిభుజవిక్రమోద్భవము • లై రిపుకర్ణకఠోరకంబు లై
[1]యతులితవీరవాక్యము లయి • యాదిమపార్థివలాంఛనంబు లై
ప్రతిపదనూతనంబు లయి • భానిలునూక్తులు గూర్చి స్వస్తివా
క్యతతులఁ జెప్ప నొప్పు బిరు•దావళి సార్వవిభక్తికంబుగాన్. 358

చ. సలలితవాక్యగుంభనల • సర్వవిభక్తుల [2]దీపనంబులన్
జెలు వగుపద్య మొక్కటి ర•చించినపిమ్మట గౌడరీతి సం
కలితచతుష్కషట్కదళ•గద్యము లెన్మిదియుం బదాలు నిం
పలరఁగఁ గూర్చి పేర్చి బిరు•దావళిఁ జెప్పఁగ నొప్పు నెంతయున్. 359

చక్రవాళము.

క. ఒకపద్యముపిదప దళా, ష్టకసందర్భాష్టగద్య • చతురం బగుచు
క్కకిఁ బేరు చక్రవాళం, బకట చతుర్భద్ర మదియె • యచ్యుత మఱియున్.

క. తొలిసమసనాంత్యవర్ణయు,గళ మే పునరుక్తిఁ గాఁగఁ • గైకొని సామి
ప్యలసత్సమాసము మొదల, నలరించినఁ జక్రవాళ • మగు దాశార్హా. 361

తే. అవధరింపుము దేవ ది•వ్యప్రభావ, భావనాతీత నిస్తుల•[3]పరమపూత
పూతనాజైత్ర సుత్రామ•పుత్త్రమిత్ర, మిత్రశశినేత్ర నిర్జర•స్తోత్రపాత్ర. 362

చిత్రకవిత్వము.

సీ. అనులోమమును విలోమ•ము నిరోష్ఠ్యమును దల, కట్టును గుడులు శృం•గములు నక్ష
రవిలోపమును బద•భ్రమకంబు పద్యార్ధ, మకమును నల్లెంట్లు • మఱియు నేక
పదియు ద్విపదియుఁ ద్రి•పదియును నేకవ,ర్ణంబును ద్వ్యక్షరి • త్ర్యక్షరియును
సరవి నిచ్ఛావాక్య•సంఘట్టనంబును, నాదిగాఁ గొన్ని ప•ద్యంబు లెల్ల

తే. క్షితిని జిత్రకవిత్వప్ర•సిద్ధనామ, ధేయములచేతఁ బెంపొంది • తెలివి మీఱు
[4]వానిఁ దెలియఁగ వచియింతు • వాసుదేవ, నందగోపాంగనాపుత్త్ర•నరకజైత్ర.

అనులోమము.

క. దామోదరసామతనధ, రామాసరసాకరదళ•రథహారిరాధా
కామా సదయాతిపరమ, ధామా వరయాదవకుల•దారకరాసా. 364

విలోమము.

సారాకరదాలకువద, యారవమాధామరపతి•యాదసమాకా
ధారారిహాథరళదరక, సారసమారాధనతమ•సారదమోదా. 365

---

1 యతులసిరుద్ధ (ప.ప.). 2 దీపనోక్తులన్ (ప.ప.). 3 పరమమూర్తి-(పూ.ము) ప్రకరుక్తి నయమనిఁ గాను. 4 వాఁటి యని తాటాకుపుస్తకములన్నిటను గలదు.

నిరోష్ఠ్యము.

క. పావన పాఫాబాభా, మానా యనునాఱులిపులు ♦ మఱి పద్యములో
భావింప దొరల కుండిన, భూవలయమున న్నిరోష్ఠ్య♦ము పిసాళించున్. 366

క. నరహర్యచ్యుత దయాకర, కరిరక్షణ చక్రహస్త ♦ కాంచనచేలా
గరుడతురంగ జనార్దన, ఖరదైత్యనికృంతన హరి ♦ కంజదళాక్షా. 367

తలకట్లు.

క. హర కలశజ తపన పవన, శరభంగ పతంగ దక్ష ♦ సత్యావాసా
స్మరపదయుగ గరుడధ్వజ, ధరధర సుస్మర యను మనఁగఁ ♦ దలకట్టులగున్. 368

గుడులు.

క. విరివిని నిలిచిరి విని చిక్కిరి దివి నిశిఁ దిరిగిరి తిరి♦గి మిడికి భీతి
ల్లిరి చింతిల్లిరి తివిరిరి, సిరికొఱకు ధనాఢ్యు లనఁగ ♦ క్షితి గుడుసు లగున్. 369

కొమ్ములు.

క. గురుఁడును శుక్రుఁడు నుగ్రుఁడు
పురుహూతుండును శుకుండు ♦ బుధుఁడును గుహుఁడున్
బురుకుత్సుండును గుత్సుఁడు
గురునుతు లొనరించి రనఁగఁ ♦ గొమ్ములు కృష్ణా. 370

అక్షరవిలోపము.

క. రవికన్యాసుందరకర, మవలంబన మోర్చి యుండె ♦ నచ్యుతుఁ డని యే
నవవర్ణవిలోపముగా, నవనిం బఠియింప నలయు ♦ నార్యులు నలరన్. 371

పదభ్రమకము.

క. ధీరానానారాధీ, ధారాకరతాతరళిత ♦ తారకరాధా
ధారాసుతతసురాధా, ధారితతరిధావ న్నాఁ బ♦దభ్రమక మగున్. 372

పద్యభ్రమకము.

క. రాధానాథా తరళిత, సాధకరధతావరసుత♦సరసనిధానా
నాధానిసరసతసురవ, తాధరకధసాతళిరత♦ధానాధారా. 373

నల్లెంట్లు.

క. నారదమునిశార్దూలము, కూరిమి నజినంబు గప్పు♦కొని వేడుకతో
నారాయణవాసున కనారత మేతెంచు ననఁగ ♦ నల్లెంటు లగున్. 374

ఏకపాది.

తే. మతివినాయకభరితసం♦స్తుతుఁ డనంగ, మతివినాయకభరితసం♦స్తుతుఁ డనంగ
మతివినాయకభరితసం♦స్తుతుఁ డనంగ, మతివినాయకభరితసం♦స్తుతుఁ డనంగ. 875

ద్విపద.

తే. సౌమ్యగురుకవుల్ నినుఁ బ్రీతి ♦ సరసిజాక్ష
భోగిభోగాసనుం డని ♦ [1]పొలుచు టరుదె
సౌమ్యగురుకవుల్ నినుఁ బ్రీతి ♦ సరసిజాక్ష
భోగిభోగాసనుం డని ♦ పొగడ ద్విపద. 876

త్రిపద.

తే. దేవమునివంద్య గోవింద ♦ దితిజహరణ
పుండరీకాక్ష యవ్యక్త ♦ పుణ్యపురుష
యమరసన్నుత గోపాల ♦ హరి ముకుంద
దేవ యవ్యక్త హరియు నాఁ ♦ ద్రిపదయయ్యె. 877

ఏకాక్షరి.

క. నానాననానున్నన, నూననునిన్న నెను నేను♦నున్ననినన్నై
నానినను నానానును, నానూన యనంగ నొంటి♦యక్షర మయ్యెన్. 878

ద్వ్యక్షరి.

క. మునినామా మమ్మును మన,మున నూనిన నేమమునను ♦ మొనమానను న
మ్మనుమని మననము మన్నన, ననుమానానామునిన [2]య♦న ద్వ్యర్ణమగున్. 879

త్ర్యక్షరి.

క. మానితమతితో మమతను, నీనామము నేమమునను ♦ నేను మననమునన్
నూనమున మతము మానను, దానకముగఁ దలఁతు ననఁగ ♦ త్ర్యక్షరి యయ్యెన్.

ఇచ్ఛావాక్యసంఘట్టనము.

క. తోఁటలు లెస్సైన యున్నవి, తాటాదూటములు గావు ♦ తాపసు లుండన్
పేఁటలు దామోదరుచె, ల్లాటలకు స్నేహితులు మధు♦రాపురిచెంతన్. 881

వ. ఈపద్యమునఁ దోఁట తాట పేఁట ఆట యనుమాట లర్థవంతములుగాఁ గూర్చుటం
జేసి దీనిపేరు ఇచ్ఛావాక్యసంఘట్టనము. 882

---

1 పోల్చు (పూ. ము); పొగడు (Ed.). 2 'యనం ద్వ్యర్ణ మ్యమగున్' అని యుండవలెను. యనద్వ్యర్ణ-ఇందు 'న' గురువుకామి గనుక ఛందోభంగము.

బంధకవిత్వము.

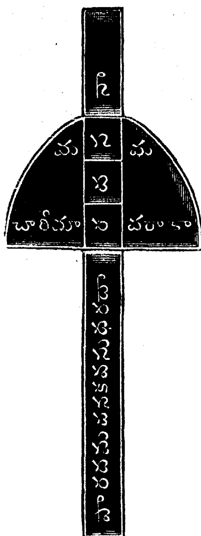
సీ. గోమూత్రికాభద్ర • గుచ్ఛకుండలి నాగ, కంకణమర్దల • ఖడ్గచక్ర
పంకజసర్వతో • భద్రమాలాక్షరీ, ప్రముఖబంధంబు లే • ర్పడఁగఁ జెప్ప
నుత్తము లబ్బంధక • విత్వవిశ్రుతము లై, కవులకుఁ జెవులపం • డువులు సేయఁ
బటుతరప్రౌఢిమఁ • బండితపామర, సాధారణంబుగా • జగతిలోన
తే. రాధికాకేళికాలోల • రమ్యశీల, భూరిగుణసాంద్ర యదుకులాం • భోధిచంద్ర
వల్లవీమానచోర దు • ర్వారశూర, పరమవాచాల రాజగో • పాలబాల. 383

తే. మొనసి రెండుచ్చరేఖల • మూలలందు
వలయు బద్యంబు నాలుగం • ఘ్రులను వ్రాసి
చదివికేనియు సుకవులు • సమ్మదమున
ధాత్రి గోమూత్రికాఖ్యబం • ధంబు దనరు. 384

గోమూత్రికాబంధము.

మాలిని. కనకనయనవైరీ • కాదపాపారవాహా
ఘనజనయనశౌరీ • వాదవాపారివాహా
ఘనధనదవిధిజ్ఞా • పాదసంభూతగంగా
వినయనరవిధిజ్ఞా • వేదసంభూతగంగా.

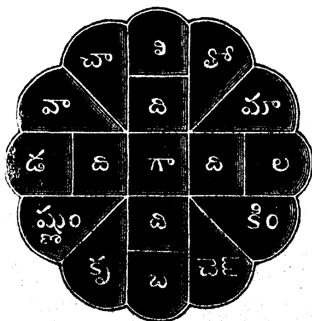
క. వితరణశూరదయార్ణవ, ధృతచక్రధరవరసింహా • ధృవశోధిమహా
వితరణధీరనయార్ణవ, జితవక్రపరతరగాహా • శివనిధిప్రహా.

ఛత్త్రబంధము.

క. పారదమదనకవసుధర
దారద సమసమసవాస•దరమారీచా
చారీమారవరాకా
కారావరదారధసువ•కనదమదరపా.

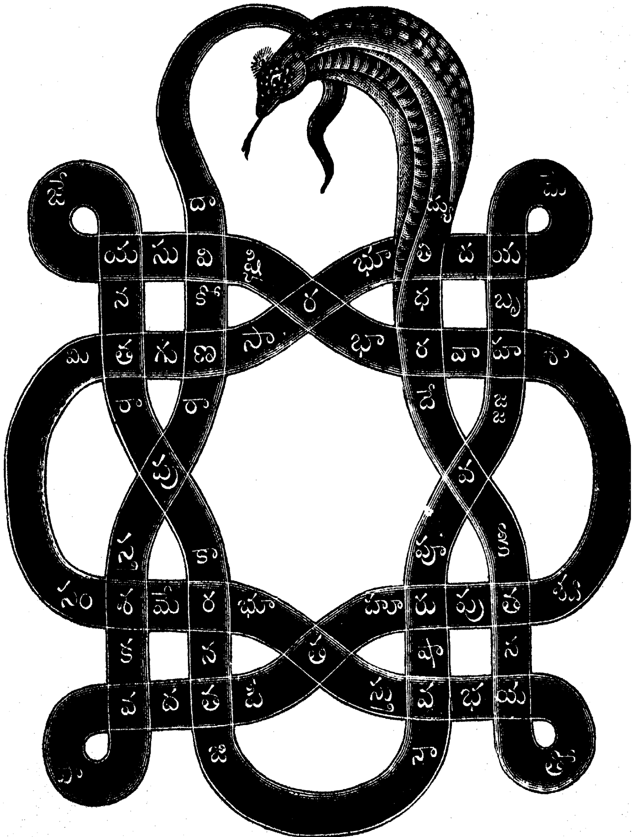
గుచ్ఛబంధము.

మాణవకవృత్తము.—
గాదిలితో మాలదిగా, గాదిలకించెక బదిగా
గాదిబకృష్ణం డదిగా, గాదిడవాచా లిదిగా.

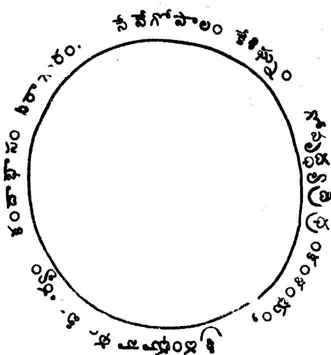
కుండలినాగబంధము.

క. ఇలతోఁ జెనబడిసాలుగు, నిలయంబు అగుఁ బయోధ•నిభనీలాంగా
మెలిగొన్న పాముపలె వెలుఁపలగుఁ దలతోఁ కనాగ•బంధంబునకుఁ.

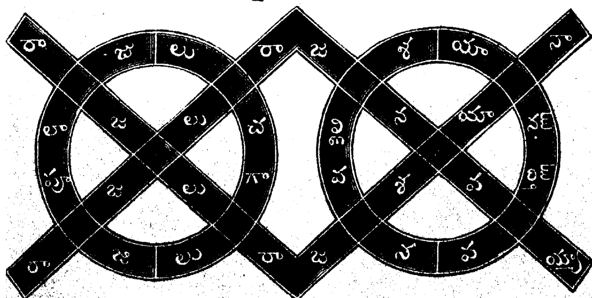
చ. ద్యుతిధరదేవకీతనయ•తోఁయభవస్తుత భూరమేశ సం
మితగుణపారభూతిదయ•మేయబృహజ్జవపూరుషావన
జితవరకౌపురాతనయ•జేయసువిష్క్రరభారవాహకా
శ్వతపురహాతటీదవ•పావకశ స్తపురాణగోవిదా.

కంకణబంధము.

నీవేగోపాలం కేశిఘ్నం, గోవృద్ధ్యద్రిధ్రంకంకంభుం
శ్రీదం భూనాథం వీనార్యం, కందాభాసం నిరాగారం.

మర్దలబంధము.

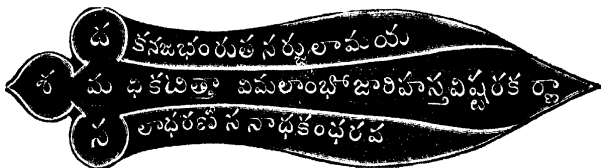
రాజలు రాజశయానా, లాజలు చక్లినయానక
ప్రాజలు గావకవర్తిశా, రాజలు రాజనవయ్యా.

చతుర్థాశ్వాసము.

ఖడ్గబంధము.

లక్షణము:—

క. చరణాంత్యవర్ణ మొక్కటి, చరణయుగాద్యంబుజేసి • సరసులు మూన్నా
రిరుగడల మధ్య మొకటిగ, పరుజుల గదియింప • ఖడ్గబంధం బొనరున్.

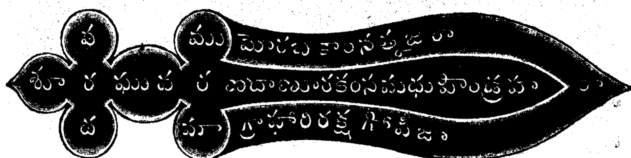

లక్ష్యములు:—

క. శమదమసమధికచిత్తా, విమలాంభోజారిహస్త•విష్టరకర్ణా
యమలార్జునతరుభంజన, కమలాధరణీసనాథ • కంధరవర్ణా.

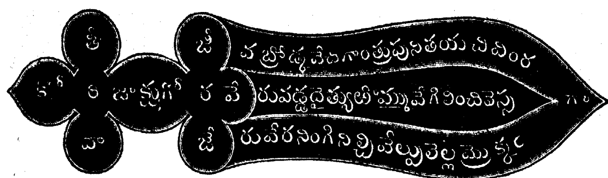
క. ధనదవనీవనశవత్సన, కనకాంబరవాసుదేవ • కరుణాపాంగా
శనివరద శుభకర దశ,త్సనకశిపు పూర్వదేవ•కందనిభాంగా.

క. శూరవరద రఘువరముర, మారణ చాణూరకంస • మధుపౌండ్రహరా
రారాజత్కనకాంబర, ఘోరగ్రాహారిరక్ష • గోపీజారా.

క. శారదరసారమణదర, పారదరజనీశకీర్తి • పావనచరితా
తారకరిపువినుతహరియ, పారదయార్ణవముకుంద • భావజతాతా.

సుగంధి:—

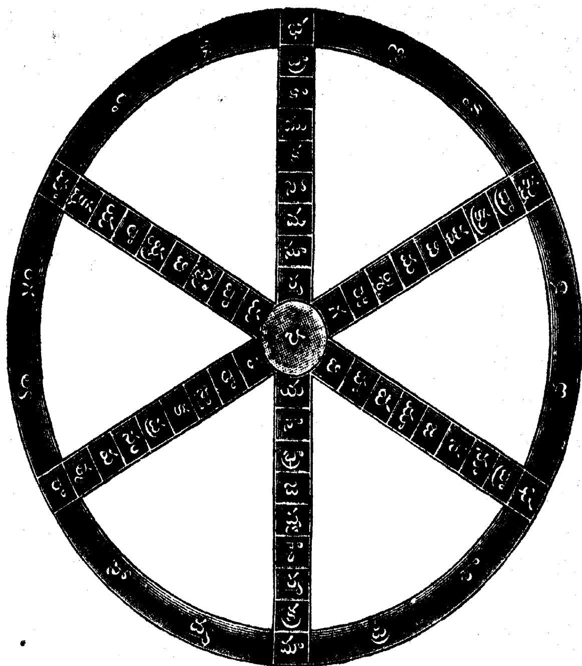
శౌరితీరి వారిజాక్షు • గోరఁజేరఁజేరవే
వేరుపడ్డదైత్యులొప్పు • వేగిలించి, లెస్సగా
గారవించి యతనిపుత్రు • గాంచి వేడ్కఁ బ్రోవవే
వేరువేర నింగినిల్చి • వేల్పులెల్ల మ్రొక్కఁగన్.

చక్రబంధము.

లక్షణము:—

సీ. వర్తులాకృతులుగా పదిగీతులు లిఖించి యాతలితరమధ్యమాలయమున
నంటంగఁ గడలెల్ల నారురేఖలు గీచి, క్రిందిపందొమ్మిదో ఛందమునను
బ్రోదిపుట్టినవృత్తమేదైన మూడంఘ్రు లటు వ్రాసి నడిమింటి నాదివర్ణ
మేది యదియేను నది యినుమారు రాఁజెప్పి మూట నారిట నామమాలరచించి
గీ. కడలు గలయంగ నాలవ • కాలువలికి, చక్రబంధస్వరూపంబు • సభ్యులెల్ల
వ్రాయఁదగుఁ గా మెప్పల్లిశ • వారిజాక్షు, జమ్మికడనున్న గోపాల • చారుశీల.

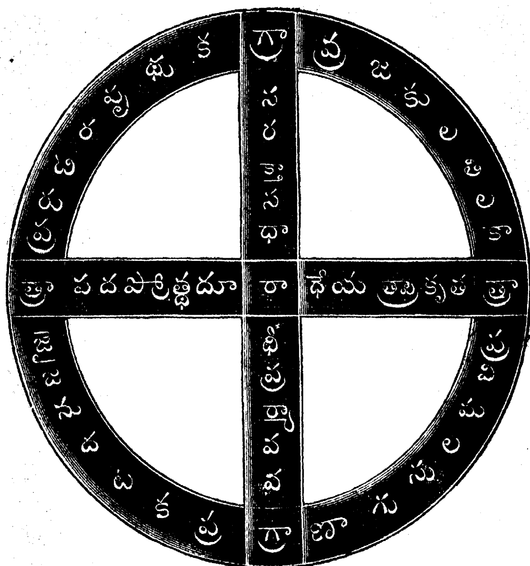
చక్రబంధము.

అన్వయము:—

శా. భద్రాకాముకసోమసూర్యనయనా ♦ భ్రాజిష్ణుకార్యక్రమా
క్షుద్రాక్రుద్ధవిమర్శితాంగనరతా ♦ స్తోకప్రసంపత్కరా
భద్రానూనజయావహావినయవా ♦ గ్భావిస్ఫూర్తాయతక్షమా
మాద్రీశా భవతత్కుకా శుభకరా ♦ మాంగల్యరాసోద్యమా.

అష్టదళపద్మబంధము.

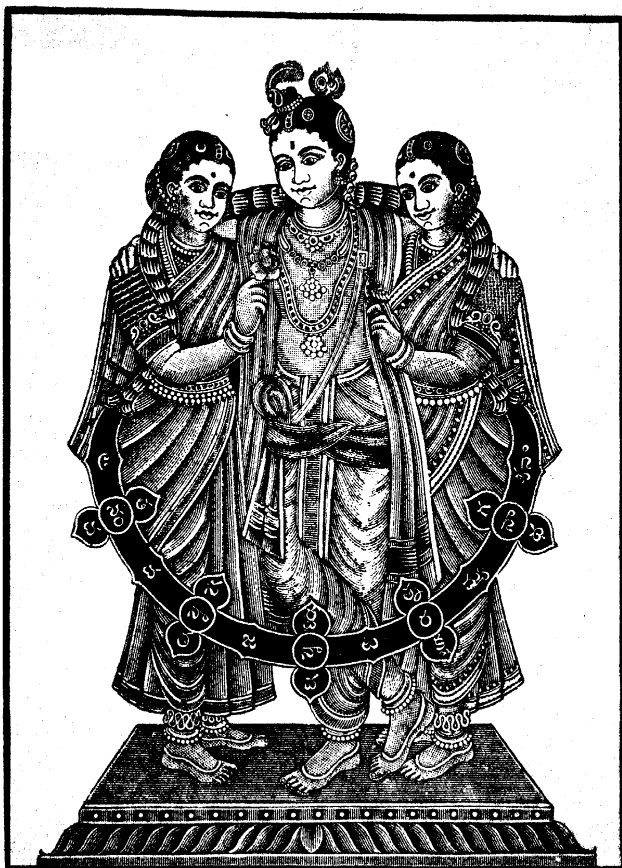
స్రగ్ధర. రాధాసక్తారసగ్రా • వ్రజకులతిలకా • త్రాతకృత్యాప్రియధేరా
రాధేయత్ప్రాకృతత్రా • ప్రవిమలసుగుణా • గ్రావవర్యాప్రధీరా
రాధీప్రర్యావవగ్రా • ప్రకటదనుజజై • త్రాపదప్రోత్థధూరా
రాధూత్థప్రోదపత్రా • ప్రరుచిరపృథుక • గ్రాసరక్తాసధారా

సర్వతోభద్రబంధము.

వం	దే	స	దా	దా	స	దే	వం
దే	వ	రం	వ	వ	రం	వ	దే
స	రం	గ	కం	కం	గ	రం	స
దా	వ	కం	త	త	కం	వ	దా
దా	వ	కం	త	త	కం	వ	దా
స	రం	గ	కం	కం	గ	రం	స
దే	వ	రం	వ	వ	రం	వ	దే
వం	దే	స	దా	దా	స	దే	వం

వందేసదా దాసదేవం, దేవరం వవరం వదే
సరంగకంకంగరసం, దావకంతతకం వదా.

మాలికాబంధము. 1

అనంత నందనందనా సనాతనా జనార్దనా
వనాటరత్నరక్షరమ్యనాగనాధనాశనా.

మాలికాబంధము. 2

చ. ఖరహర ధీరదేవకవకత్రకటాంబరవీరసారదు
ర్ధరధరవారణేతురవరమ్యరమేశ మహామహామహీ
ధరగరహారసన్నుత కృతజ్ఞశిష్టపరాపరాపరం
శరణ రణోరమావిశద శ్రీమాత్మ శ్రీశశా.

వ. ఇది బంధకవిత్వం బిఁక గర్భకవిత్వంబు వివరించెద. 385

గర్భకవిత్వము.

సీ. గాంగేయకాశేయ॥ఘనకందగీతసద్గర్భచంపకమాలి॥కయు వరిష్ఠ
కందపద్యద్వయ॥కమలవిలసితరుగ్మవతికాగర్భిత॥క్రౌంచపదము
గీతమత్తేభవి॥క్రీడితాకందగర్భితసీసము నట షడ్వృత్తగర్భి
తోత్పలమాలిక॥యును సుకల్పితకల్పవల్లియు సీసరూ॥పద్విపదయు
స్రగ్విణీగర్భభు॥జంగప్రయాతంబు కందగర్భితమణి॥గణనికరము
[1]కలితచతుర్విధ॥కందపద్యము నష్టవిధకందమును బంచ॥విధసువృత్త
తే. మాదిగాఁ గలకొన్ని ప॥ద్యములు పెక్కు, సరవిఁ బద్యము లిమిడి దో॥షములులేక
కాన వచ్చిన నవి యెల్ల ॥ గర్భకవిత, ధరణి నొప్పారు[2]నరీతిఁ ॥ దనరి కృష్ణ. 386

కందగీతగర్భచంపకమాల.

చ. నరహరి కేశవా వనజ॥నాభ రమాధవ వంశహస్త బం
ధురసుగుణాకరా దురిత॥దూర జనార్దన దోర్బలాఢ్య గీ
[3]ర్వరగిరిశస్తుతా మురహ॥రా సురపూజితముఖ్యపాద సుం
దరపురుషాగ్రణీ భుజగ॥తల్ప శచీపతిపుత్త్రరక్షణా. 387

వ. ఇది భాషాపరిచ్ఛేదములోఁ దెలుపఁబడియె. 388

కందద్వయకమలవిలసితరుగ్మవతీగర్భక్రౌంచపదము.

ద్వారవతీనా॥థా సముదారా తరుణధవళకర ॥ ధరనుతనామా
మాఁరమణీధా॥మా సుకుమారా మరుదధిపతిరిపు॥మదగిరిశంబా
పారపనేత్రా ॥ సత్యవిచారా శరరుహభవముఖ॥సకలసురేశా
ఘోరకులా తే॥జోజితసూరా సురవరమణినిభ॥సురుచిరదేహా. 389

వ. ఇది వర్ణపరిచ్ఛేదములోఁ దెలియఁజేయఁబడియె. 390

మత్తేభవిక్రీడితాగీతకందగర్భసీసము.

వినయసంపన్నర॥విప్రభూతరమణీనాథా పయోజేక్షణా నరాప్త
విధయదాకార మా॥విర్భగాయతరిపుప్రాణానిలాహీశ్వరా రమేశ
విలయకాలానల॥విక్రమప్రథిత సాల్వగ్రావవృద్ధశ్రవా వరేణ్యా
విలయశీలా యదు॥వీర కౌస్తుభధరా చక్రి యశోదాత్మజా ముకుంద
తే. కరివరద భూతనాంతక ॥ గరుడగమన, సత్యసహిత కామజనక ॥ శంకరసఖ
కనకవసన సుందరదేహ ॥ వనధిశయన, సనకమునివినుతచరణ॥సరసిజనయన. 391

వ. ఇది వళిప్రాసపరిచ్ఛేదములోఁ దెలుపఁబడియె. 392

1 కనలు (ఓ). 2 విఖ్యాతి (ఓ). 3 ర్ధర (ప).

వాణీపద్మాంబారతిదరధ్వనితాళమధురగర్భోత్పలమాలికావృత్తము.

ఉ. శారదశావితత్రసవచాపవిఖండన సామసన్నుతా
తారణదాసపోషధవ తాపసమండన ధర్మతత్పరా
వారణభాసురత్రభవప్రాపకభండన వాసవానుజా
పారద వాసుదేవ భవపాపవిదండన భర్గపూజితా. 393

ఇది యీపద్యపరిచ్ఛేదముతుదను దెలిపెదము.

కల్పితకల్పవల్లీ ప్రహారణకలిత.

కరధృతకరుహాం కరిహితకరణం, కరుహాసఖరుచిం గరుడఖగరథమ్
ఖరనునకరవిం ఖరతరకరగం, గరళముఖరిపుం గరధరకరతమ్. 394

ఇది సంధిపరిచ్ఛేదములోఁ దెలిపెదము.

మఱియుఁ, గల్పితకల్పవల్లీ భాస్కరవిలసితము.

అక్షరహారివిశచాంబురుహాక్షా, యక్షపసఖనుత యదుకులదక్షా
రక్షకసురవిదురద్విపరక్షా, రాక్షసవిదళన ప్రరుచిరవక్షా
పక్షగపతిరథ పౌండ్రవిపక్షా, భక్షితదవశిఖి బహుసవదీక్షా
వృక్షగసహచర ఋక్షసదృక్షా, ఋక్షపదుహితృప ఋషిజనపక్షా. 395

గర్భప్రథమకందము.

అక్షరహారివిశచాంబురుహాక్షా యక్షపసఖనుత యదుకులదక్షా
రక్షకసురవిదురద్విపరక్షా రాక్షసవిదళన ప్రరుచిరవక్షా. 396

గర్భద్వితీయకందము.

పక్షగపతిరథ పౌండ్రవిపక్షా భక్షితదవశిఖి బహుసవదీక్షా
వృక్షగసహచర ఋక్షసదృక్షా ఋక్షపదుహితృప ఋషిజనపక్షా. 397

గర్భద్విపద.

అక్షరహారివిశచాంబురుహాక్ష, యక్షపసఖనుత యదుకులదక్ష
రక్షకసురవిదురద్విపరక్ష, రాక్షసవిదళన ప్రరుచిరవక్ష
పక్షగపతిరథ, పౌండ్రవిపక్ష, భక్షితదవశిఖి బహుసవదీక్ష
వృక్షగసహచర ఋక్షసదృక్ష, ఋక్షపదుహితృప ఋషిజనపక్ష. 398

లాలిపాట.

అక్షరహారివిశచాంబురుహాక్షా, యక్షపసఖనుత యదుకులదక్షా
రక్షకసురవిదురద్విపరక్షా, రాక్షసవిదళన ప్రరుచిరవక్షా. లాలి.

పత్నగపతిరథ • పౌంద్ర విపత్నా, భక్షితదవశిఖి • బహుసవదీక్షా
వృత్నగసహచర • ఋత్నసదృక్షా, ఋత్నపదుహిత్రుప • ఋషిజనపక్షా. లాలి. 399

పెండ్లిపాట.

అక్షరహరివిక•చాంబురుహాక్షా, యక్షపసఖనుత • యదుకులదక్షా
రక్షకసురవిదు•రద్విపరక్షా, రాక్షసవిదళన•ప్రరుచిరవక్షా. [1]గౌరీకల్యాణవై భవమే.
పత్నగపతిరథ • పౌంద్ర విపక్షా, భక్షితదవశిఖి • బహుసవదీక్షా
వృత్నగసహచర•ఋత్నసదృక్షా, ఋత్నపదుహిత్రుప•ఋషిజనపక్షా. గౌరీకల్యాణ
[వై భవమే. 400

ధవళము.

అక్షరహరివిక చాంబురు•హాక్షా యక్షపసఖ
రక్షకసురవిదురద్విప•రక్షా రాక్షసవిదళన
పత్నగపతిరథ పౌంద్ర వి•పక్షా భక్షితదవశిఖి
వృత్నగసహచర ఋత్నస•దృక్షా ఋత్నపదుహిత్రుప. 401

[2]సువాల.

అక్షరహరివిక•చాంబురుహాక్షా, యక్షపసఖనుత • యదుకులదక్షా
రక్షకసురవిదు•రద్విపరక్షా, రాక్షసవిదళన • ప్రరుచిరవక్షా. సువ్వీ సువ్వాలలే. ౧
పత్నగపతిరథ • పౌంద్ర విపక్షా, భక్షితదవశిఖి • బహుసవదీక్షా
వృత్నగసహచర•ఋత్నసదృక్షా, ఋత్నపదుహిత్రుప•ఋషిజనపక్షా. సువ్వీ సువ్వాలలే.

అర్ధచంద్రికలు.

అక్షరహరివిక•చాంబురుహాక్షుఁడా. ౧
యక్షపసఖనుత • యదుకులదక్షుఁడా. ౨
రక్షకసురవిదు•రద్విపరక్షుఁడా. ౩
రాక్షసవిదళన • ప్రరుచిరవక్షుఁడా. ౪
పత్నగపతిరథ • పౌంద్ర విపక్షుఁడా. ౫
భక్షితదవశిఖి • బహుసవదీక్షుఁడా. ౬
వృత్నగసహచర • ఋత్నసదృక్షుఁడా. ౭
ఋత్నపదుహిత్రుప • ఋషిజనపక్షుఁడా. ౮

---

1 'గౌరీకల్యాణానకై భావమే' అని (పూ. ప.) అలో వ్రాసియున్నది.
2 సువ్వాలే (పూ. ము.).

[1]కందగర్భసీసరూపద్విపద.

మకరకుండలకర్ణ ◆ మహితాభ్రవర్ణ శకటదానవవిపక్ష ◆ కమలజాక్ష
శుభికాలసత్పాల ◆ సుయశోవిశాల యభిరమతస్నిగ్ధయా◆పీతదుగ్ధ
శ్రితదేవతరుమూల ◆ చేదీశకాల ధృతమణిధరగదారి ◆ తపతికథిత
వివసితవైకుంఠ ◆ నియతాబ్జకంఠర వికశాదశుభనేత్ర ◆ విజయమిత్ర
తే. సతతసనకాదిసన్నుత ◆ చతురచరిత, యాదవకుల సత్యనిరత ◆ యచ్యుత మధు
విదళన హరిశాశ్వతకృష్ణ◆విదురవరద, భవవిరించినుతా యంచుఁ ◆ బ్రస్తుతింప. 405

గర్భద్విపద.

మకరకుండలకర్ణ ◆ మహితాభ్రవర్ణ
శకటదానవవిప◆క్ష కమలజాక్ష
శుభికాలసత్పాల ◆ సుయశోవిశాల
యభిరమతస్నిగ్ధ ◆ యాపీతదుగ్ధ
శ్రితదేవతరుమూల ◆ చేదీశకాల
ధృతమణిదరగదా◆రితపతికథిత
వివసితవైకుంఠ ◆ నియతాబ్జకంఠ
రవికశాదశుభనే◆త్ర విజయమిత్ర. 406

గర్భకందము.

సతతసనకాదిసన్నుత, చతురచరిత యాదవకుల ◆ సత్యనిరత య
చ్యుత మధువిదళన హరి శా◆శ్వత కృష్ణ విదురవరద భ◆వవిరించినుతా. 407

స్రగ్విణీగర్భభుజంగప్రయాతము.

నమో దాశకా వేణు ◆ నాదప్రవీణో, ద్యమా యాశుషేణా మ◆హాయావనారీ
రమాధీశ దామోద◆రా దేవదేవో, త్తమా భేశమిత్రాక్ష◆యింద్రానుజాతే. 408

గర్భస్రగ్విణీవృత్తము.

దాశకా వేణునా◆దప్రవీణోద్యమా
యాశుషేణామహా◆యావనారీరమా
ధీశ దామోదరా ◆ దేవదేవోత్తమా
భేశమిత్రాక్ష యిం◆ద్రానుజాతే నమో. 409

---

1 కందగర్భద్విపదరూపసీసము (పూ.). 2 తార్క్ష్యసుయానా—(పూ. మ.) ఇందును యతిభంగము. 3 ఈచరణమున (వ. పూ.) అలోనివి పాఠము ఇందును యతి భంగము.

కందగర్భమణిగణనికరము.

కరధృతజలజానిఁ • గరిపతివరము౯, వరతనురుచిజిత • వనమునిఁ బరము౯
బరివృఢుఁ గొలిచెదఁ • బరపదశరణము౯, శరవణభవనుత • చరితునిఁ గరుణ౯. 410

గర్భకందము.

కరధృతజలజానిఁ గరిపతి, వరము౯ వరతనురుచిజిత • వనమునిఁ బరము౯
బరివృఢుఁ గొలిచెదఁ బరపద,శరణు న్శరవణభవనుత•చరితునిఁ గరుణ౯. 411

చతుర్విధకందము.

రెండవచరణంబునకు, నె్రండవగణ మాది గాఁగ • నిర్మించిన నో
దండిఁ జతుర్విధకందము, పాండవపక్షా మెలంగుఁ•బ్రాజ్ఞులసభల౯. 412

చతుర్విధకందము.

బలులేమిచేత వేసరు, చెలికిం జిపిటంబు లీయఁ • జేకొని కృపతోఁ
గలి మిచ్చినావు కేరుచు, నెలమిం గృప నింగితజ్ఞ•హితవుగ విపుల౯. 413

గర్భద్వితీయకందము.

చిపిటంబు లీయఁ జేకొని, కృపతోఁ గలి మిచ్చినావు • కేరుచు నెలమిం
గృప నింగితజ్ఞహితవుగ, విపులం బలులేమిచేత • వేసరుచెలికి౯. 414

గర్భతృతీయకందము.

కలి మిచ్చినావు కేరుచు, నెలమిం గృప నింగితజ్ఞ•హితవుగ విపుల౯
బలులేమిచేత వేసరు, చెలికిం జిపిటంబు లీయఁ • జేకొని కృపతో౯. 415

గర్భచతుర్థకందము.

కృప నింగితజ్ఞహితవుగ, విపుల౯ బలులేమిచేత • వేసరుచెలికిం
జిపిటంబు లీయఁ జేకొని, కృపతోఁ గలి మిచ్చినావు • కేరుచు నెలమి౯. 416

మాలికాచతుర్విధకందము.

తరతర మన్వర్ణ మాదిగ, దొరలించిన మాలికాచ•తుర్విధకందం
బరుదారును సత్కృతులం, నురగాధిపనవ్యాతల్ప • యుదధిశయానా. 417

క. శ్రీభూమీశ వరద హరి, గోభూమానవవినుత సు•గుణబుధ మధునా
శా భీమా నవకృష్ణఘ,నాభా మానవహరి దరి • యభవకమలనా. 418

గర్భద్వితీయకందము.

భూమీన వరదహరి గో, భూమానవవినుత సుగుణ • బుధ మధునాశా
భీమా నవకృష్ణఘనా, భామానవహరి దరి యభ•వకమలనా శ్రీ. 419

గర్భతృతీయకందము.

మీనవరద హరిగోభూ, మానవవినుత సుగుణబుధ • మధునాశా భీ
మా నవకృష్ణఘనా భా, మానవహరిదరియభవక•మలనా శ్రీభూ. 420

గర్భచతుర్థకందము.

నవరద హరిగోభూమా, నవవినుత సుగుణబుధమధు•నాశా భీమా
నవకృష్ణఘనా భామా, నవహరిదరియభవకమల•నా శ్రీభూమీ. 421

అష్టవిధకందము.

రెం డేసిగణంబులపై, నుండినగణ మాది గాఁగ • నొనరఁగఁ జదువన్
ఖండిత సౌంభకఘోటకి, తాండజ యష్టవిధకంద • మనఁ గాఁ బరఁగున్. 422

ప్రథమకందము.

తన కిరుగెలనను గనలుచుఁ, గొన బయి గిలిపెడుకనుగొలు•కులఁ దగుఁ జెలుచ
న్ఘనులను గలయం జెనఁకువఁ, గనుచుం గలుములఁ దనిపెను • ఖలశృంఖల సై. 423

ద్వితీయకందము.

కనలుచుఁ గొనబయి గిలిపెడు, కనుగొలుకులఁ దగుఁ జెలుచను • ఘనులను గలయం
జెనఁకువఁ గనుచుం గలుములఁ, దనిపెను ఖలశృంఖల మయి • తన కిరుగెలనన్.

తృతీయకందము.

గిలిపెడుకనుగొలుకులఁ దగుఁ, జెలుచ న్ఘనులను గలయను • జెనఁకువఁ గనుచున్
గలుములఁ దనిపెను ఖలశృంఖల మయి తన కిరుగెలనను • గనలుచుఁ గొన బై.

చతుర్థకందము.

కులదగుజెలుచ న్ఘనులను, గలయం జెనఁకువఁ గనుచును • గలుములఁ దనిపెన్
ఖలశృంఖలమయి తనకిరు, గెలనను గనలుచు గొనబయి • గిలిపెడుకనుకొల్. 426

పంచమకందము.

ఘనులను గలయం జెనఁకువఁ, గనుచుం గలుములఁ దనిపెను • ఖలశృంఖల సై
తన కిరుగెలనను గనలుచుఁ, గొన బయి గిలిపెడు కనుకొలు•కులఁ దగుఁ జెలుచన్.

షష్ఠకందము.

పెనఁకువఁ గనుచుం గలుములఁ, దనిపెను ఖలశృంఖల మయి ♦ తన కిరుగెలనన్
గనలుచుఁ గొనబయి గిలిపెడు,కనుగొలుకులఁ దగుఁ బెలుచను♦ఘనులనుగలయన్.

సప్తమకందము.

కలుములఁ దనిపెను ఖలశృం, ఖలమయి తన కిరుగెలనను ♦ గనలుచుఁ గొన బై
గిలిపెడుకనుకొలుకులఁ దగుఁ, బెలుచ న్ఘనులను గలయును ♦ బెనఁకువఁ గనుచున్.

అష్టమకందము.

ఖలశృంఖల మయి తన కిరు, గెలనను గనలుచుఁ గొన బయి ♦ గిలిపెడుకనుగొ
లుకులఁ దగుఁ బెలుచ న్ఘనులను, గలయం బెనఁకువఁగనుచును♦గలుములఁదనిపెన్.

కందద్వయనీలోత్పలమాలామణిగణనికరగర్భసరసిజవృత్తము.

శ్రీవర్ధిష్ణుం బావనజీవు ♦ న్జితభృగుతనయుని ♦ సిరి గలుగుటకై
భావింతు న్సంభావితభావుం ♦ బ్రతియుగసముదిత♦బహుతనుమహితున్
దేవేంద్రాదిప్రస్తుతదేవు ♦ న్దితితనయతుహిన♦దినకరకిరణున్
ధీవిద్యాద్యోతు న్వ్యాసుదేవు ♦ న్ధృతిమదగుణయుతుఁ ♦ దృణితవిదురదున్. 481

గర్భప్రథమకందము.

శ్రీవర్ధిష్ణుం బావన, జీవు న్జితభృగుతనయుని ♦ సిరి గలుగుటకై
భావింతు న్సంభావిత, భావుం బ్రతియుగసముదిత♦బహుతనుమహితున్. 482

గర్భద్వితీయకందము.

దేవేంద్రాదిప్రస్తుత, దేవు న్దితితనయతుహిన♦దినకరకిరణున్
ధీవిద్యాద్యోతు న్వ్యాసు, దేవు న్ధృతిమదగుణయుతుఁ ♦ దృణితవిదురదున్. 483

గర్భనీలోత్పలమాల.

శ్రీవర్ధిష్ణుం బావనజీవున్ ♦ భావింతు న్సంభావితభావున్
దేవేంద్రాదిప్రస్తుతదేవున్ ♦ ధీవిద్యాద్యోతు న్వ్యాసుదేవున్. 484

గర్భమణిగణనికరము.

జితభృగుతనయుని ♦ సిరిగలుగుటకై, ప్రతియుగసముదిత♦బహుతనుమహితున్
దితితనయతుహిన♦దినకరకిరణున్, ధృతిమదగుణయుతుఁ ♦ దృణితవిదురదున్. 485

వాణీపద్మాంబారతిదరధ్వనితాళమధురగతిగర్భోత్పలమాలికావృత్తము.

శారదశాసితప్రసవ ♦ చాపవిఖండన సామసన్నుతా
తారణదాసపోషధవ ♦ తాపసమండన ధర్మతత్పరా
వారణభాసురప్రభవ ♦ ప్రాపకఖండన వాసవానుజా
పారదవాసుదేవభవ ♦ పాపవిదండన భర్గపూజితా. 436

గర్భవాణీవృత్తము.

శాసితప్రసవ ♦ చాపఖండనా ♦ సామసన్నుతా
దాసపోషధవ ♦ తాపసమండన ♦ ధర్మతత్పరా
భాసురప్రభవ ♦ ప్రాపకఖండన ♦ వాసవానుజా
వాసుదేవభవ ♦ పాపవిదండన ♦ భర్గపూజితా. 437

గర్భపద్మావృత్తము.

సవచాపవిఖండన ♦ సామసన్నుతా, ధవతాపసమండన ♦ ధర్మతత్పరా
భవప్రాపకఖండన ♦ వాసవానుజా, భవపాపవిదండన ♦ భర్గపూజితా. 438

గర్భాంబావృత్తము.

చాపవిఖండన ♦ సామసన్నుతా, తాపసమండన ♦ ధర్మతత్పరా
ప్రాపకఖండన ♦ వాసవానుజా, పాపవిదండన ♦ భర్గపూజితా. 439

గర్భరతీవృత్తము.

ఖండనసామసన్నుతా, మండనధర్మతత్పరా
ఖండనవాసవానుజా, దండన భర్గపూజితా. 440

గర్భదరధ్వనితాళము.

శాసితప్రసవ ♦ దాసపోషధవ
భాసురప్రభవ ♦ వాసుదేవభవ. 441

గర్భమధురగతిరగడ.

శాసితప్రసవ ♦ చాపవిఖండన, దాసపోషధవ ♦ తాపసమండన
భాసురప్రభవ ♦ ప్రాపకఖండన, వాసుదేవభవ ♦ పాపవిదండన. 442

ఆశ్వాసాంతగద్యము.

ఇది శ్రీమదాపస్తంబసూత్ర భారద్వాజగోత్ర కాకుమాను పల్లిపురమందిరనందనచరణా రవిందవందనాభిలాష మనీషాప్రాభవవేంకటార్యతనూభవవిద్యావిశేషగురాచార్య కాకునూర్యప్పకవివర్యవిరచితంబైనయాంధ్రశబ్దచింతామణి యనువ్యాకరణశాస్త్రం

బునందు మూలసూత్రంబులును, ఛందఃప్రభావంబును, ఛందోవ్యాపక[1]సంప్రదాయంబును, ఛందస్స్వరూపంబును, నితిహాసాదిస్వరూపంబును, గద్యవచనంబులును, ప్రథమప్రత్యయోద్ధారణక్రమంబును, గణజననచ్ఛందంబులును, గురులఘువర్ణనిర్ణయంబును, సర్వగణలక్ష్యంబులును, గణాధిదేవతాఫలంబులును, అష్టగణలక్ష్యంబులును, దేవతానరాంకితనియమంబులును, నాయకగణకూటంబులును, గృత్యాదిగణద్వయకూటంబులును, ప్రశస్తకూటంబులును, దోషాదోషబాహుళ్యఫలంబులును, గణద్వయయోగఫలంబులును, గణనాథయోగఫలంబులును, షట్ప్రత్యయంబులును, బద్యలక్ష్యోపయోగిసంజ్ఞలును, షడ్వింశతిచ్ఛందోజాతసమవృత్తంబులును, ముఖ్యగౌణవృత్తంబులును, మాలికావృత్తవివేకంబును, జాత్యుపజాతులును, చిత్రబంధగర్భకవిత్వంబును గలచతుర్థాశ్వాసము సంపూర్ణము.

1 సాంప్రదాయకంబును (ప).

పంచమాశ్వాసము.

కృష్ణాపూర్వతట
ప్రాకారప్రాంతకుతల♦పరిశోభితప
శ్రీకరకేతపరనగర
నాకారివిదితకీర్తి! రాజ♦నస్థితిభవనా. 1

క. అవధారు శబ్దశాసనుఁ, డవనిఁ గలియుగమున కాది♦ నారాజమహేం
ద్రవరంబునఁ జెప్పినయుం, ధ్రిపచో వ్యాకరణసూత్ర♦తతిఁ దెనుఁగింతున్. 2

ఆ. ఆంధ్రసంధు లెల్ల♦ నష్టాదశార్యల, నుకవు లౌ నటంచుఁ♦ జోద్య మంద
ఛత్రితాద్రినాథ♦ శబ్దానుశాసనుఁ, డవనిఁ దేటపఱిచె♦ నతియుదమున. 3

సంధిపరిచ్ఛేదము.

మూ. సూ. తిజ్ధ్యశేషషష్ఠీసుస్కర్మప్రవచనీయజవిభక్తిః,
కిఞ్చిత్ప్రిశంసనాద్యుతసన్తాపయుదాతదాకిమేనాం శ్చ. 1

త్వాకిలతూష్ణీమాద్యా నభిదధతికలా ద్రుతో న యేషాం స్యాత్,
అన్యే ద్రుతప్రకృతయో యే స్యుః హ్యనుజీవితద్రుతా నిత్యమ్. 2

సర్వత్రాజ్వత్కార్యం జ్ఞేయం యస్య ద్రుతప్రకృతికేభ్యః,
లుక్సంశ్లేషౌ నాధి ద్రుతస్య సర్వత్ర లుక్సమాసేషు. 3

సన్ధిర్నాచో వ్యనుతో వాతో నాదిషు విభక్తిషూతో వా,
నిత్య మనుత్తమపురుషక్రియాస్వితర పరిమితౌ సమస్తనామ్. 4

న స్యాత్తద్ధర్మోత శ్చే ర్వాస్యా ద్వృత్తమానవిహితస్య,
తద్వత్తదాదిజస్య ప్రాయ స్తు స్యాత్క్రమాదికస్యేతః. 5

అపిశబ్దేత లు గ్వా స్యా దిచ్ఛ విభక్త్యన్తిమస్య జేరలిచ,
శబ్దాత్తచ్ఛబ్దాతో లు గ్ధారార్థేత ఉదపి రేఫ స్స్యాత్. 6

సామానాధికరణ్యే షూదన్తానాం టుగాగమో చి స్యాత్,

ధాతుపదసమ్భవానాం విశేషణానా ముక్త స్తథాను ముచి. 7

షష్ఠ్యా ఉకో చి ను మేస్న చాద్య స్యామ్రేడితేఽ న్త్యలోపశ్చ,
అహమాదీనాం ద్విత్వం లోపో నసు ఆదికే విసర్గశ్చ. 8

బో రద్భ్యశబ్దా ర్థే పో శ్చ శబ్దాద్యర్థవాచకే షూశః,
వికృతిపదే లా టో కప్రపథాంగే శ్చా వితశ్చ లు గ్వా స్యాత్. 9

పదమధ్యవరలడానా ముశ్చ పూర్వప్రయోగసిద్ధానామ్,
లోపో వా స్యా త్తేషా మిత శ్చ తద్వ త్త్రివిక్రమను తేన. 10

కవిభల్లటైక క్రియాణాం నామ్నా ముల్లోప ఇష్యతే హ్యేషు,
ప్రథమైకవచనమాత్రే వికృతౌ నాన్తాదయోపి కథ్యన్తే. 11

ఔపవిభక్తికసంజ్ఞా వర్ణా ష్టింట్యాదయో భవన్తీహ,
రుల్యాదే ర్నామ్నాం స్యు స్తేహి విభక్తౌ సమాసే చ. 12

ప్రథమావైభక్తికయో ర్లుక్ పూర్ణో వా పతి క్రియాంగే తు,
తస్య సమాసే పూపూ ను మ్వాతో హల్యధర్వణార్యమతాత్. 13

శత్రర్థే తూశ శ్చా నో స్తస్యా శ్చ పూర్ణబిన్దు రపి,
వాత్మాన్తదో ర్వృత్తస్య స్యా ల్లు గ్వా క్వాన్తగతపదానాం చ. 14

పరుషా ద్రుత ప్రకృతికా త్సరళా స్స్యు స్తద్ద్రుతం చ బిన్దుస్స్యాత్,
అవికారగతే తస్మి న్నపి సరళా ఏవ సన్తి తే పరతః. 15

లు గ్వా వ ప్రకృతిపదా త్పరత స్సరళే స్థిరే చ నస్య స్యాత్,
అలుకి చ సంశ్లేష స్స్యా ద్బిన్దుం ప్రవదన్తి తం క్వచి త్కేచిత్. 16

ప్రథమలు గపి ద్విముల్యో ర్ద్రుతస్య సర్వత్ర లు క్సమాసేషు,
హేమో క్తేర పరుషాణాం గసడదవా స్యుః పదాద్వన్ద్వే. 17

గసడదవా స్స్యుః ప్రథమామాత్రా దాత్మాన్తదో ర్వినా పరుషాః,
న వికృతిశబ్దా త్పరత స్సంస్కృతికానాం భవన్తి గసడదవాః. 18

ఇతి సకలభాషానుశాసన నన్నయభట్టవిరచితాన్ధ్రశబ్దచిన్తామణౌ
సన్ధిపరిచ్ఛేద స్తృతీయః.

వ. ఈశ్లోకంబులు పదునెనిమిదియును నలువదియొనిమిదిసూత్రంబు లయ్యె నవి యెల్ల నిందు వివరించెద.

తే. హేమచంద్ర త్రివిక్రమ♦నాము లాదిఁ
బ్రాకృతము త్రోవఁ జూపి రా♦ప్రాకృతంబు
నందు భేదంబుగావున ♦ నాంధ్రమునకుఁ
గలుగులక్షణ మెఱుఁగఁగ ♦ వలయుఁ గవులు. 5

ఆ. తెలుఁగుబాస యెంత ♦ దెలిసి యుండిన దీని, జనునకున్నఁ గవిత ♦ చక్కఁగాదు
ఇంటిలోన హేమ ♦ మెంత గల్గిన నేమి, తొడవు సేయకున్నఁ ♦ దొడుగ రాదు.

క. పదసంఘము చెవి నదికినఁ, బదపద్యము లార్యసభలఁ ♦ బరువడి హాస్యా
స్పదము లగుఁ గాన వైకృత, పదసంధివిధములు తేట♦పడిచెద వరుసన్. 7

క. [1]వసుధ విసంధియును మహా, విసంధియుఁ గుసంధిదోష♦విధమును దుస్సం
ధిసమాఖ్యము ననునాల్గును, బొసఁగింపరు సంధిదోష♦ము లటంచుఁ గవుల్. 8

తే. హరి ముసలికిని అనుజుండు ♦ అర్జునునకుఁ
జెలి యనుచు నిట్లు గుఱుసుస్రై ♦ శ్ర్ంగములయి
స్వరములకు సంధి గలుగక ♦ పాగకేని
దానిని విసంధి యండ్రు స♦త్కవులు కృష్ణ. 9

తే. సాల్వభూమివరు న్నండ♦జధ్వజుండు
ధరణిఁ గూల్చె సురల్ యచ్చు♦తంబు నొంద
ననుచుఁ బొల్లులవలపల ♦ నచ్చు లున్న
జరుగును మహావిసంధిదో♦షం బనంగ. 10

తే. మను వొకతె సారతెలనాకు♦మడుపు లీయఁ
బాలఁ దొకతె తెల్లసవరంబు ♦ బూని విసరఁ
జే డొకతె చక్రితో నెత్త ♦ మాడె నవఁ గు
సంధి యగు నిట్లు గలయని♦సంధు లదుక. 11

క. ఎందును దుస్సంధిసమా, ఖ్యం దిర మగు నందు నిందు ♦ ననుచో నందు
న్నిందు న్నని పై నచ్చులు, పొందక సముచ్చయనకార♦ములు కృతి నూఁదన్. 12

తే. తొలుత నిసంధిదోషచ♦తుష్టయంబు, చెంద కుండఁగఁ గావ్యము♦ల్చెప్పవలయుఁ
గానఁ దెలియంగ సంధిల♦క్షణము లెల్ల, విన్నవించెద గోపాల ♦ విమలశీల. 13

క. వుఱుములు ప్రథమైకోక్తికిఁ, గడఁ గూర్చిన యవి విభక్తి♦కం బనఁబడుఁ బా
ల్పడి యవి చెందనినుడు గొప్పడు నవిభక్తికము నామ♦మును నవఁబరఁగున్. 14

1 ఎసఁగ (పూ. ము).

క. తరు వనఁ వారుఁ డనఁ బుర మనఁ, బరగ నివి విభక్తికములు ♦ బరువు [1]పురుడు సుం
దరి దుర మనునివి యెల్లను, నరసఖ యవిభక్తికములు ♦ నామములు నగున్. 15

ఆ. [2]వెనుక నున్నపదము ♦ కొనయక్షరంబుతోఁ, బైపదంబు మొదలి ♦ ప్రాణమునకు
నూత్రమునను సంధి ♦ చొప్పడకున్న, నప్పట్లు బుధులు ప్రకృతి ♦ భావ మండ్రు. 16

క. తొలఁగి చనుఁ దొలఁగ కుండును, గలుగును లే కుండు నొకటఁ ♦ గా కుండును ని
చ్చలు వచ్చును రాకుండును, జెలువార వికల్ప మనుచుఁ ♦ జెప్పెడుచోటన్. 17

క. మొదలను జెప్పినవిధమున, కొదవు వికల్పంబు లేక ♦ యొక్క తెలుఁగునన్
బదపడి నిలిచినదానిని, యదుగోత్రపవిత్ర నిత్య ♦ మందురు ధీరుల్. 18

తే. పుడమిఁ దొల్లింటిరాజుల ♦ వెడల నొత్తి, వారి నెళవులఁ దా మొండు ♦ వైరినృపుల
పగిది మును పున్నవ్రాలను ♦ బాఱఁ దోలి, తా మచట నిల్చు నాదేశ ♦ నామకములు.

తే. వెండికొండను నెలకొన్న ♦ వేల్పు శూలి, చెంత నత్యంతమైత్రిమైఁ ♦ జేరి యుండు
యక్షుగతి శబ్దమునఁ గల్గు ♦ నక్షరంబు, పొంత నుక్కాగమము పొందుఁ ♦ బూనినిల్చి.

తే. పదములను మున్ను గలవ్రాలఁ ♦ దుదిని దామ, నతికి కొని నిల్చి లిపులు ప్ర ♦ త్యయము లయ్యె
మున్న పదములఁ గలవర్ణ ♦ ములు నిలుపక, తొలఁగి చనుట లోపం బని ♦ పలుకఁబడును.

ద్రుత ప్రకృతిక సంజ్ఞ.

మూ. సూ. తిఙ్ధ్యశేషషష్ఠీసుప్కర్మప్రవచనీయజవిభక్తిః,
కిఞ్చిత్ప్రశంసనాద్భుతసన్తాపయుదాత్తదాకిమేవాశ్చ.
క్త్వాన్తకిలతూష్ణీమాద్యా నభిదధతి కలా ద్రుతేన యేషాం స్యాత్,
అన్యే ద్రుతప్రకృతయో యే స్యుర్హ్యనుజీవితద్రుతా నిత్యమ్. 1

క. వలసినచోఁ దుది ద్రుతములు, తలచూపెడుశబ్దములు ద్రు ♦ తప్రకృతు లనన్
వెలయు నవి వొడమ కుండెడు, తెలుఁగుపదంబులు కళా ప్ర ♦ దేశము లయ్యెన్. 22

తే. ధాత ధాతను భూపతి ♦ ధరణిపతిని
జనకు జనకుని గనియెఁ గ ♦ న్గొనియె ననుచుఁ
గడ ద్రుతము లిట్లు లోపము ♦ ల్గాంచి వలయు
పట్లఁ గనుపట్టునవి ద్రుత ♦ ప్రకృతు లిక. 23

క. వికృతిపదంబుల లోపల, నకారములు వలయుచోఁ గొ ♦ నలఁ బొడము ద్రుత
ప్రకృతు లసంఖ్యంబులు గొం, కక యవి యెన్నంగ వలవ ♦ గా దహిపతికిన్. 24

---

1 పురుఁడు (షీ.). 2 వెనక (ప. షీ.).

తే. గూను సెమ్మెను మెడ నాను ♦ మీను పేను, [1]మ్రానువతిచేను బులిబోను ♦ మఱియు నిట్లు
భువి నకారంబుతోఁ గూడఁ ♦ బుట్టుశబ్దములు ద్రుతప్రకృతులుం గావు ♦ మునిశరణ్య.

తే. అన్ను బంగరుపొన్ను చా ♦ య యగు తెన్ను
చెన్ను పులిజున్ను దొరపన్ను ♦ జొన్న యెన్ను
మొదలు గా జడ్డలు నకార ♦ ములకుఁ దుదిని
దనరుపదములు గావు ద్రు ♦ తప్రకృతులు. 26

ఆ. తన్ను నిన్ను నన్ను ♦ విన్ను మున్నామిన్ను, చన్ను కన్ను వెన్ను ♦ శబ్దములకు
జడ్డ లుండుఁ బోవుఁ ♦ జర్చింప నివి ద్రుత, ప్రకృతు లెపుడు గావు ♦ భక్తసులభ.

కళాప్రదేశములు.

సీ. ఇనుఁడు గోత్రమా గోవు జను లని యిబ్బంగిఁ బలికెడు ప్రథమావి ♦ భక్తులందు
రాముఁ గూర్చి రణోగ్ర ♦ భీముఁ గూర్చి యటంచుఁ దెలిపెడుకర్మద్వి ♦ తీయలందుఁ
గృష్ణునకై సురో ♦ చిష్ణునకై యని తొడిఁబడ నుడుగుచ ♦ తుర్థులందు
బలునిబట్టి మురారిఁ ♦ బట్టుండి యని పలికెడుపంచమీవిభ ♦ క్తులందుఁ

తే. బద్మబాంధవసుతయొక్క ♦ భద్రయొక్క
జాంబవతియొక్క యనుషష్ఠి ♦ పక్షులందు
కలిసముచ్చయములఁ దక్క ♦ ద్రుతము గానఁ
బడదు [2]గావున నవిపల్కఁ ♦ బనుఁ గళలని. 28

సీ. సుగ్రీవుఁడే వాయు ♦ సూనుఁడే యనుచు నేవార్థము ల్దెలుపువ్యా ♦ హారములును
నటియించెనఁట పాడె ♦ నట కూడెనఁట యను లలితకిలార్థాను ♦ లాపములును
వింటిమి ఱంటిమి ♦ వేఁడి రటంచు హివమాడ్కిని బలుకుతి ♦ జ్మధ్యములును
గాంచి విచారించి ♦ కరుణించి యనియెడుక్త్వాప్రత్యయాంతార్థ ♦ వాచకములు

తే. నుఱక మిన్నక సేయక ♦ రొయుఁగక యను, నట్టితూష్ణీంపదార్థవా ♦ క్యములు నాది
శబ్ద ముండుటచేతను ♦ జనియె సుమ్ము, కనియెఁ గద యనునవియును ♦ గళలుకృష్ణ. 29

తే. నవ్వుచున్నాఁడు వచ్చుచు ♦ న్నాఁడు వాఁడు
మనఁ గలడటన్న తిజ్మధ్య ♦ మంబు లెందుఁ
గాకయును బ్రథమలలోనఁ ♦ గలసి సరవి
జాతనేత్ర కళాప్రదే ♦ శంబు లగును. 30

సీ. కటకట యక్కట ♦ కట్ట యయ్యో యని పరితాపమునఁ బల్కు ♦ భాషణములు
డోర బళీ [3]మజ్జ ♦ యయ్యారె యంచుఁ బ్రశంసించునంధ్రభా ♦ షాపదములు

---

1 మానుపటిచెను (పూ, ము). 2 గావునఁ బల్కఁగా (ప); గావున నివి(ఓ).
3 ఝూరె (ప).

నిది క్రొత్త యిది వింత • యిది లెస్స యద్దిరా యోహో యనుమహాద్భు • తోదితములు
నించుక గోరంత • యిసుమంత చీమంత యావంత యనుకించి • దర్థములును
తే. హరిహరీ యాత్తజనసఖ యిప్పు • డప్పు డెప్పు డనియెడు యదాతదాద్య[1]శ • బ్దాన్వయములు
నెద్ది యెయ్యది [2]యేటది • యేమి యనుకి, మర్థములును గళాసంజ్ఞ • లంగజపిత. 31
తే. ఇంతిరో కావు తెలుఁగున • నిట్టికళలు, మధునిషూదన వెదకిన • మతియుఁ గలవు
వీనికొనల ద్రుతంబులు • గానఁబడవు, తాపసమనోనివేశ కా • మేపలేశ. 32

సంధివివేకము.

క. [3]వెనుకటిశబ్దమునకుఁ దుదిఁ, దనరెడువర్ణమును బైప • దమునకు మొదలం
గనుపట్టునక్షరంబును, సనకస్తుత కూర్చి పలుక • సంధి యనఁ జనున్. 33
క. విను ప్రాణసంధులును వ్యం,జనసంధులు ననఁగ శబ్ద • సంధులు కృతులన్
దనరారు నిరుదెఱంగుల, గొనకొని తద్విధము తెలిసి • కూర్పఁ దగు హరీ. 34
ఆ. మీఁదిశబ్దములకు • నాదివర్ణంబులుఁ, స్వరము లైనఁ బ్రాణ • సంధు లయ్యె
హల్లు లయ్యె నేని • వ్యంజనాక్షరసంధు, లయ్యె వాని తెఱఁగు • లరయవలయు. 35
తే. [4]హల్లు లై హల్లు లెల్లను • బుట్టి పిదపఁ, బ్రాణములఁ గూడుకొని బహు • భంగు లైన
కతన హల్లులఁ గలతల • కట్లుగుడులు, మొదలుగానిన్నియును స్వరం • బులునిజంబు. 36
ఆ. ఎచట సంధి గలుగు • నచటఁ బూర్వపదాంత, హల్లుతోడఁ గూడి • నట్టిస్వరము
లోపముగ నొనర్చి • యాహల్లుతో మీఁది, యక్షరంబు గూర్ప • నయ్యె సంధి. 37

స్వరసంధిలక్షణము.

క. అరయ శకంధ్వాదిషు పేః, పరరూపం వాచ్య మనుచుఁ • బ్రక్రియలోనన్
వరరుచివాక్యముకలిమిని, బరరూపమె వికృతిఁ గానఁ • బడు స్వరసంధిన్.

తే. కృష్ణుఁ డవ్యయుఁ డాద్యుఁ డి • భేంద్రవరదుఁ
డీశ్వరుం డుత్తముం డూర్జి • తేష్టఫలదుఁ
డేకపదుఁ డైంద్రసఖుఁ డోష • ధీశుఁ డౌర్వ
శేయనుతుఁ డన సంధులు • వెలుఁగు నిట్లు. 39

ఆంధ్రపదాదియుకారమునకు

మూ. సూ. సర్వత్రాజ్వత్త్వాత్కార్యం జ్ఞేయం యస్య ద్రుతప్రకృతికేభ్యః.

1 శబ్దార్థములును (పూ. ము). 2 యెదియేది (పూ. ము). 3 వెనకటి (ప. ఓ).
4 హల్లు (పూ. మా).

ఉ. అరయ వైకృతోక్తులఁ బ౹దాదులయందు నకార ముండ దా
తీరునఁ బల్కవ్రాఁత గణు౹తింపఁగ నచ్చగు దానిడాపలన్
నీరజనాభనాంతములు ౹ నిల్చిన నచ్చటఁ బ్రాణసంధి చె
న్నారు నితండు వైద్యవసు౹ధాధిపు నేపడఁగించె నేఁడనన్. 40

వాక్యము. నాంతము లనఁగా ద్రుతప్రకృతులనుపేరు. 41

క. శృంగాంత్యవక్రయుగముల, సాంగత్యము వాకు నాంధ్ర౹సంస్కృతముల నా
దిం గలుగ దట్టివ్రాఁత ధ్వరం గలయుద్రుతాంతములను ౹ బ్రాణములట్లన్. 42

క. మంగామురువులు నాలుగు, నుంగరములు మూఁడు నేడు ౹ నొడ్డాణంబుల్
పొంగుమ నొసంగి హరి యొక, యంగనను రమించె నన ను౹దాహరణంబుల్. 43

ద్రుతప్రకృతిస్వరసంధిలక్షణము.

సూ. సూ. లుక్సంశ్లేషౌ నాచి ద్రుతస్య సర్వత్ర లు క్సమాసేషు. 3

తే. అచ్చు పరమైన నాంతప౹దాంతమునకు, సంయుతమును లోపంబును ౹ జగతి లేవు
సంయుతం బయ్యెనేని దు౹స్సంధి యగును, లోపమైన గ్రామ్యం బగు౹లోకవినుత.

ఆ. చూచె నింతి ననెడు ౹ చోటఁ జూచె న్నింతి
ననిన సంధిదోష ౹ మయ్యెఁ గృతులఁ
బొడిచె నర్కుఁ డనెడు ౹ నెడఁ బొడిచెర్కుండు
ప్రాచి ననఁగ గ్రామ్య౹భాష యయ్యె. 45

క. ధరణి ద్రుతప్రకృతులపై, స్వరపూర్వపదములు గదిసి ౹ సంధి గలయుచో
నరకాసురదమన ద్రుతా, క్షరములు లోపములు గాక ౹ కడపల నిలచున్. 46

క. అవిభక్తికతత్సమములు, భువి నటువలె నుండు నాంధ్ర౹ములు నచ్చులపైఁ
గననీవను బ్రకృతిభావము, లవు శృంగాంతములు దక్క ౹ నహిపతిశయనా. 47

ఆ. హరి యొసంగు మోక్ష ౹ మాచక్రి యంగన
యందు భక్తి నిలుప ౹ నబ్బు సిరులు
నిక్క మనుచు దీని ౹ ముక్కంటి యెఱుఁగును
నలువ యెఱుఁగు గట్టు౹తులువ యెఱుఁగు 48

తే. కుత్సనుత యవిభక్తిక౹తత్సమాంధ్ర, శబ్దముల రెంటికొమ్ముల ౹ స్వరము లదుకు
కీతరు కృద్రిరా జేంద్ర౹జిత్తనంగఁ, బచ్చవిలుదాలు పెక్కుడు౹బంటు నంగ. 49

వ్యంజనసంధి.

క. పొల్లు లగువ్రాల కవతలి, వాల్లులు ద్విత్వంబు లగుచు ౹ నకురాంతక సం
ధిల్లును వ్యంజనసంధులు, తెల్లముగాఁ దద్విధంబు ౹ తెలియఁగ నలయున్. 50

తే. ప్రాణపరుషాదిసంజ్ఞలు ♦ పలికి వాని, యం దొకక్కరమునకు ల♦క్ష్యములు పలికి
దాని తెలుఁగున నాసంజ్ఞ ♦ దనరునట్టి, వ్రాల కెల్లను బట్టింప♦వలయు నెన్ను. 51

అకారాదిసంధులు.

మూ. సూ. సంధిర్నాచోఽచ్యనుతేః. 4

తే. పొల్లు గాగుపూర్వశబ్దాంత♦హల్లుమీఁదఁ, బరపదాద్యచ్చు నిలిచెడుఁ ♦ బ్రాణసంధి
కొమ్ముపైఁదక్క నితరస్వ♦రమ్ముమీఁద, నచ్చు గదిసిన వచట లే ♦ దాంధ్రమునకు.

సీ. కడు లెస్స యగుపట్టు♦కమ్మిపుట్టం బన జాళువాయొఱపుప♦[1]చ్చడ మనంగ
సిరియున్నఁ బురణించు ♦ చిన్ని నెమ్మోమున వలదు సుమీ యింత♦వైర మనఁగ
జన్నెయాపులపాల♦చవి చెప్ప రా దన రేయెండ విరహంబు ♦ రేఁపు ననఁగ
మైయొప్పు చూపట్టెఁ ♦ బైయంట వెదకినఁ గలదో యించుక లేదొ ♦ కౌ ననంగ
తే. ఘన మొకో యింతులకుఁ జక్కఁ♦దన మనంగ
నలినము నివాసమా యెల♦నాగ హరికి
దేవి యన నిపదింటిపైఁ ♦ దెలుఁగులందు
స్వరము లెదిరినఁ బ్రకృతిభా♦వంబె నిలుచు. 53

క. ఒప్పగుపేరిద నొప్పుల, కుప్ప ననారతము నుంచు♦కొని గోవిందుం
డెప్పుడు భోగించు ననం, దప్పక కొమ్ముపయిసంధి♦దనరు రమేశా. 54

అదంతసంధి.

మూ. సూ. వాతః. 5

తే. నెట్టన వికల్పమునఁ దల♦కట్టునకును, స్వరము పై నిల్చునప్పుడు ♦ సంధి కలుగు
హరికి బలదేవుతల్లి పె♦ద్దమ్మ యనఁగ, నల్లపాండునిసతి మేన♦యత్త యనఁగ. 55

విభక్తిసంధి.

మూ. సూ. అనాదిషు విభక్తిషూతో వా. 6

తే. ప్రథమఁ దక్కంగ నితరవి♦భక్తులందు
దుదలఁ గొమ్ములు గలవిభ♦క్తులకు షష్ఠిఁ
బలుకు కాగుడికిని విక♦ల్పంబువలన
నిల ద్రుతప్రకృతిత్వంబు ♦ గలుగుచుండు. 56

సీ. నిన్ను నే నెఱుఁగంగ ♦ నే నెంతవాఁడను న న్నేలుకొనుము ఘృ♦ణాసముద్ర
సారె నీకొఱకు నం♦జలి మోడ్చి మ్రొక్కెద నిమ్ము నాకొఱ ♦ కైహికమ్ము లెల్ల

---

1 ఇట్టిమాటలలోఁ 'చ్చ' కు బదులుగా 'త్స' కొన్నియెడల వ్రాతప్రతులలోఁ గనఁబడుచున్నది.

నీకు నాశ్రితులు వా•ణీనాథముఖ్యులు గణుతింప నా[1]కేఁడు•గడయు నీవె
నిలువఁ జేయుము నాకు • నీయందు నతిభక్తి స్వజనులం దర్శిలి•నిజము నీకు

తే. ద్రౌపదికి నక్షయాంబర•దాన మిచ్చి, సవ్యసాచికాయోధన•జయ మొసంగి
ప్రోచుపగిదిని మమ్ము నె•ప్పుడును గావు, మయ్య శ్రీకృష్ణ యనఁగ•లక్ష్యంబులయ్యె.

తే. రాముఁ డధికుండు తారక•బ్రహ్మ మాత్రి, తౌఘసురధేను వామేటి•యనుజ లహిత
భంజను లటంచుఁ బ్రథమాది•భక్తులందుఁ, గొమ్ములకు సంధి వచ్చు ని•త్యమ్ముగాఁగ.

తే. కూర్చి విడిచి ద్వితీయఁ బ•ల్కునవి మూఁడు
నవతలివిభక్తిఁ దెలుపువా•క్యములు నాల్గు
వలనఁ గంటె లోపల నను•వచనములును
బదివిభక్తులు లో ద్రుత•ప్రకృతు లయ్యె. 59

సీ. తాటక నొకకోల • ధరణిపైఁ గూల్చెను మొక్కలపుసుబాహు•ను ఖండించె
మౌనుల నానంద•మగ్నులఁ గావించె వారిచే నందె దీ•వనలు పెక్కు
జనకునిచేత న•ర్చనములు గావించె ఘనతతో నధ్వరా•గారమునను
వరశక్తితోడ నీ•శ్వరువిల్లువిఱిచెను నరులకంటె నమర్త్య•వరులు పొగడ

తే. వెస విదేహునివలన సు•ర్వీతనూజ
మిథిలలోపల నుద్వాహ•విధిని జెందె
ద్యుమణికులుఁ డన నివి విభ•క్తులు పదియును
ధరణి ద్రుతప్రకృతికలు ని•త్యముగ నగును. 60

భూతార్థక్రియాసంధి.

మూ. సూ. నిత్య మనుత్తమపురుషక్రియా స్వితః. 7

తే. వసుధ నుత్తమపురుషైక•వచనమునను
దక్క భూతక్రియాపదాం•తములఁ గల్గు
నిత్తులకు మీఁద నచ్చులు • హత్తునపుడు
నిత్యముగ సంధులు ఘటించు • దైత్యదమన. 61

తే. పుడమి నూత్రోక్త ముత్తమ•పురుష మనుచుఁ
దత్పురుష మెల్లఁ గొన రాదు • తద్బహూక్తి
మున్ను తిఙ్మధ్యములతోడ • నెన్నుకతన
నిత్యముగఁ బ్రాణసంధి దా•నికి ఘటించు. 62

---

1 కేఁడుగడయు (ప). 2 లోన (ప).

తే. వనిని దీవించిరఁట మునీ♦శ్వరులు నిన్ను, రవిజు నేలితివఁట నీవు ♦ రామచంద్ర
మీరు గట్టితిరఁట కపు♦లార జలధి, వింటి మీవార్త మేమన ♦ వెలయునిట్లు. 63

క. విరచించెను శ్రీనాథుఁడు, ధరణిని శృంగారనైష♦ధంబునఁ "గూర్చుం
డిరి యొండొరు"నని కానక, పరపురుషక్రియలఁ బ్రకృతి♦భావముఁ గలదే. 64

వ. నైషధంబున గుడిమీఁద విసంధిగా శ్రీనాథుఁడు చెప్పినపద్యము. 65

మ. బలభిద్వహ్నిపరేతరాజవరుణు♦ల్పర్యుత్సుకత్వంబు సం
ధిలఁ గూర్చుండిరి యొండొరుం గదిసి య♦ర్థిం దత్ప్రదేశంబున
న్నలనాళీకమృణాళనాళలతికా♦నవ్యప్రణాళీమిళ
ల్లలనాలాపకథాసుధానుభవలీ♦లాలోలచేతస్కులై. 66

క. గరుడధ్వజ ప్రథమోత్తమ,పురుషైకవచనము లెల్ల ♦ భూతార్థమునన్
ధర నగును ద్రుతప్రకృతులు, భరియించె నుపేంద్రుఁ డేను♦ బ్రతికితి ననఁగన్.

వర్తమానక్రియాసంధి.

తే. వర్తమానత్రిపూరుష♦వచనములకు, జరుగుస్వరసంధు లని శబ్ద♦శాసనుండు
చెప్పఁడయ్యెఁ గొమ్ములసంధి♦సిద్ధమగుటఁ, బ్రథమసూత్రంబునన కానఁ♦బడుటఁ జేసి.

మ. చనుచున్నాఁ డదె వీరి గోపకులు పం♦జ్జం జీరుచున్నా రహో
యనుచున్నా వఘుశైరి నీ వరుగు కా♦ర్యం బే మన నిమ్మరలు
న్వినుచున్నా రెఱుఁగింపుఁ డెద్దియును దా♦నే చెప్పుచున్నా నికన్
జనులారా చోరనీయ మావ్రజము ని♦చ్చ ల్నిల్చుచున్నా మనన్. 69

భావిక్రియాసంధి.

తే. భావిపదములలో ద్రుత♦ప్రకృతి గాన, నోర్వఁ గల ననును త్తైమో♦త్తో త్తి దక్కఁ
దక్కనవి శృంగములు తుదిఁ♦దాల్చుకతన,స్వరపరము లైన నిత్యమై♦సంధిఁ జెందు.

తే. కావఁ గలఁ డచ్యుతుఁడు మెచ్చఁ ♦ గల రమరులు
తోడరఁ గల వర్కనందను♦తోడ నీవు
మెలఁగఁ గల రానరుపిఱుంద ♦ మీరు భూమి
కాంతులార మేమును బాడఁ ♦ గల మనంగ. 71

పరిమాణసంధి.

మూ. సూ. పరిమితౌ సమస్తానామ్. 8

సీ. కనిపెడు వ్రేలెడు ♦ కమికెడు జేనెడు మూరెడు చేతెడు ♦ బారె డనఁగఁ
కొలెడు పుడిసెడు ♦ చేరెడు దోసెడు గంపెడు పుటికెడు ♦ గాదె డనఁగఁ

జెంబెడు మత్తెడు ♦ చెరవెడు బింబెడు పఱఁటెడు కంచెడు ♦ బాసె డనఁగఁ
బారెడు చిట్టెడు ♦ పడెడు సోలెడు తవ్వె డామానికంచెడు ♦ తూమె డనఁగఁ

తే. దక్కు డన వీసె డన నొక్కు ♦ చిక్కు డనఁగఁ
వాటె డన మోపె డనఁ బెద్ద ♦ వామె డనఁగఁ
బరిమితార్థంబు తుది నిల్చు ♦ పట్ల నిట్లు
ప్రాణముల నెల్లఁ దఱిమి సం ♦ క్రమములు బలయు. 72

తద్ధర్మార్థ క్రియాసంధి.

మూ. సూ. న స్యా త్తద్ధర్మోక్తః. 9

తే. ఉర్విఁ దద్ధర్మమునఁ బ్రథ ♦ మోత్తమాఖ్య, పురుషముల నేకవచనముల్ ♦ పోవవిడిచి
కడమ పదములు తిఙ్మధ్య ♦ కము లుఁ గానఁ, గొమ్ములను బ్రాణసంధులు ♦ గూర్చుటొప్పు.

క. కాంతు రజప్రభృతులు నిను, సంతతమును బ్రోతు వీవు ♦ సనకాదుల మ
ర్దింతు రభవుండు నీవును, బంతంబుల ఖలుల నను ♦ భావింతు మెదన్. 74

క. వదలక తద్ధర్మములను, బొదలెడు ప్రథమోత్తమాఖ్య ♦ పురుషైకవచః
పదములు ద్రుతప్రకృతు లగుఁ, బదరును నతఁ డోర్తు నేను ♦ బలుమఱు ననఁగన్.

వర్తమానార్థ ద్రుతప్రకృతులు.

మూ. సూ. చోర్వా స్యా ద్వర్తమానవిహితస్య. 10

తే. పదపదార్థ మపేక్షింపఁ ♦ బడినయట్టి, వర్తమానార్థమున షష్ఠ ♦ వర్గశృంగ
కంబుతుదిఁ గల్గుపదము వి ♦ కల్పమున ద్రుతప్రకృతి యగుఁ గైటభ ♦ దర్పదళన.

క. కేరుచు నొయ్యన దగ్గరఁ, జేరుచు నురుముష్టిహతికిఁ ♦ జిక్కక వేగం
దారు చమత్కృతిఁ గ్రమ్మఱ, దూరు చధోక్షజుఁడు మల్లుఁ ♦ ద్రుంచె ననంగన్.

త్రాదాదులు.

మూ. సూ. తద్వ త్త్రాదాదిజస్య. 11

క. తుదిగుదుల ననుకువది యిది, మొద లగుపదముల వికల్ప ♦ మున స్వరసంధు
ల్పదతి య దెవ్వతె చెపుమా, యది యిది యని నన్నుఁ బలుక ♦ వన లక్ష్యంబుల్.

కిమాదులు.

మూ. సూ. ప్రాయ స్తు స్యా త్కిమాదిక స్యైతః. 12

క. కమలాక్ష యేమి యను వాక్యము మొద లగు వానితుదలఁ ♦ గలగుడులను బ్రా
ణము లడుకు వికల్పంబున, హిమగిరి యే మనియె నేమి ♦ యిచ్చె మన కనన్. 79

అపిశబ్దసంధి.

మూ. సూ. అపిశబ్దే తో లుగ్వా స్యాత్. 13

క. ఏని యనుమాటకడపలఁ, గానంబడు నిత్తుమీఁదఁ • గదిసినచోటఁ
బ్రాణములు సంధి గాంచును, బూని వికల్పంబువలనఁ • బుణ్యచరిత్రా. 60

తే. పలుకుచెలియేని నాప్రాణ•భర్తయేని, వనజభవుఁడేని యహికుల•స్వామియేని
నీమహత్త్వంబు వర్ణింప • నేర్చు నెట్లు, నా నుదాహరణంబులు • దానవారి. 81

క్త్వాప్రత్యయాంతార్థసంధి.

ఆ. వారిజాతనేత్ర • క్త్వాప్రత్యయాంతార్థ,ములు వచింతుఁ దెలుఁగు•పలుకులకును
నైస్వరంబు లుండు•పట్టులఁ బ్రకృతిభా,వంబు గాని సంధి • వాటపడదు. 82

ఆ. కాంచి యాలకించి • యెంచి యాలోకించి
యొరసి యాడి యోడి • యొరగి యెఱిఁగి
యంటి యెచ్చి యిచ్చి యని • యాడుకొని యొత్తి
యెనసి యేగి యూగి • యనఁగ వచ్చు. 83

ఇకారాదేశవిభక్తులు.

మూ. సూ. ఇచ్చ విభక్తౌ త్రిమస్య. 14

క. లలి నాదేశము లగుని,త్తులు సమసనములను జేత • తోడ వలన లో
పల ననునివి మొద లగుపలు,కులతుదిఁ దలకట్టులకు వి•కుంఠతనూజా. 84

ఆ. కృష్ణువలనిబలిమి • కేశవుతోడిస,ఖ్యంబు శకటదాన•వారిచేతి
పోరిపు భాగవతుల•లోపలిగణనయు, ధవళవాహనునకుఁ • దక్కఁ గలదె. 85

అల్యాదేశము.

మూ. సూ. జే రలిచ. 15

ఆ. కడవిభక్తు లైన • నుడుగుల కలి యను, నాగమంబు వచ్చు • నంత్యములను
సమసనమున శేష•శాయియందలిభక్తి, వొడమునతఁడె లోక•పూజ్యుఁ డనఁగ.

ఆదిలోపము.

మూ. సూ. శబ్దా త్తచ్ఛబ్దాదే త్తో లుక్. 16

తే. శబ్దముతుదను నది యను • శబ్ద మదుకు, నప్పు డది యనుపదమున • కాది నుండు
నత్వము వికల్పమున లోప•మగును గాన, నిది ప్రకృతిభావమున నుండు•నిందిరేశ,

తే. పాసఁగు లోపప్రకృతిభావ•ములను వరుస
బాపనది కోమిటిది మంచి•కోఁపది యన

మహిని బాపనయదియుఁ గో॥మటియదియును
గాఁపయదియును ననఁగభ॥క్తజనవరద. 88

ఉదాదేశరేఫాగమములు.

మూ. సూ. దారాద్ధేత ఉ దపి రః. 17

తే. కొనలఁ దలకట్టు గలసురో॥క్తులకు మీఁదఁ
గర్మధారయసమసన॥కల్పనమున
నా లనుత్రిలింగదేశవా॥క్యంబు గూర్ప
మహి నుదాదేశరేఫాగ॥మములు వచ్చు. 89

అ. బుద్ధిమంతురాలు ♦ పుణ్యాత్మురాలు ద,యాసముద్రురాలు ♦ దాసురాలు
వినుతశీలురాలు ♦ ఘనురాలు గంభీరు, రాలు విష్ణుపెద్ద॥రాణి యనఁగ. 90

టుగాగమము.

మూ. సూ. సామానాధికరణ్యే షూదన్తానాం టుగాగమో౽చిస్యాత్.

క. శమితాఘ కర్మధారయ, సమసనమునఁ దుదిని గొమ్ము ♦ సంధిల్లెడుశ
బ్దములు వికృతిఁ బొల్లటకా,రము వెట్టుక సంధిఁ జెందుఁ॥ బ్రాణముతోడన్. 91

అ. అక్కజంపుటడవి ♦ నల్లకూర్పణఖముక్కు, మెఱుఁగుటంపమొనను॥దటిగివై చెఁ
జిగురుటాకు గోటఁ॥జిదిమినచాడ్పునఁ, గఱకుటసుర లులుక ♦ గ్రహపకులుఁడు.

విశేషణాంతద్రుతాగమము.

మూ. సూ. ధాతుపదసమ్భవానాం విశేషణానా ముత్త స్తథాన గచి. 19

తే. క్షితిని బైపదములకు వి॥శేషణంబు, లగుక్రియాపదములతుది ♦ నమరుశ్యంగ
మునకు వచ్చు నాగమ మయి॥పొల్లద్రుతము, ప్రాణపర మైనఁ గర్మధా॥రయమునందు.

క. అనుటయు నతండు కవ్వడి, కనుఁగొనియెడునతఁడు మాద్రి॥కడపటికొడు కొ
మొనసందునతఁడు వడమూడి, వెనుసనునతఁ డర్కసుతుఁడు ♦ విరథుఁ డనంగన్. 94

షష్ఠీసమాసద్రుతాగమము.

మూ. సూ. షష్ఠ్యా ఉతో చి ను మ్వే చ. 20

తే. కొమ్ముమీఁద షష్ఠీసమా॥సమ్మునందు, న చ్చెగురఁ బొల్లద్రుత మగు ♦ నాగమంబు
కొడుకునాలు నేనుఁగునొడ॥ల్లొడవునొఅపు, రాజునానతి ధేనువు॥నోజ యనఁగ.

ఆమ్రేడితసంధి.

మూ. సూ. ఆద్య స్యామ్రేడితే న్త్యలోప శ్చ. 21

తే. ఒక్క మాటయె రెండుమా • ట్లుచ్చరింపఁ, దానిపే రార్యు లామ్రేడితంబటండ్రు
పృథివిఁ దత్పదములలోనఁ • బ్రథమపదము, తుదిని సంధి ఘటించు న • చ్చెదిరినపుడు.

తే. అచ్చటచ్చట [1]నాడాడి • వచ్చు నొక్క
డొక్కఁ డయ్యారయారె యో • హోహో యందు
పట్టి యనఁగ నామ్రేడిత • పదము లందు
మొదలిపదములతుద సంధి • గదియుఁ గృష్ణ. 97

అనుకారసంధులు.

మూ. సూ. అహాహాదీనాం ద్విత్వం లోపో నమ ఆదికే విసర్గస్య.

సీ. అనుకరించెడుచోట • నవ్యయాదులకొనఁ గలబొట్టుగవకు దీ • ర్ఘంబులకును
వచ్చు లోపము కేశ • వాయ తుభ్యం నమ యనఁగ రామోఘసం • వార్త యనఁగఁ
బూర్ణంబులకు నో ష్ఠ • ఘూతానునాసికశృంగంబు జడ్డను • జెంది నిలుచు
నంబుజాక్ష తవ దా • సోహ మ్మనంగను బొల్లులకును ద్విత్వ • ములు ఘటించు

ఆ. బండితోత్తములు కృ • పాసముద్రో మురజి త్తటంచుఁ జదివి • చెప్ప వినుచు
నసురవైరి విడిచి • యన్యదైవతములఁ, గొలుచుమూఢమతులు • గలరె యనఁగ. 98

వ. ఇవ్వి స్వరసంధు లనంబరఁగు నింక వ్యంజనసంధు లెట్టి వనిన. 99

అద్భుతశబ్దసంధి.

మూ. సూ. బో రద్భుతశబ్దార్థే. 23

ఆ. అద్భుతార్థవాచ • కాంధ్రశబ్దంబున, నడిమివ్రాలకొమ్ము • చెడును నిలుచు
వారి ధరించెఁ గేల • నబ్రంపుగిరి యనఁ, బ్రావె నబ్బురంపు • దప మనంగ. 100

వుకారసంధులు.

మూ. సూ. పో శ్చ తదాద్యర్థవాచకే షూతః. 24

తే. అప్పు డెప్పుడు కప్పురం • బిప్పు డనుచుఁ, బలుకుచో వీనినడిమివ్రా • లలకుఁ గలుగు
కొమ్ములుండును బోవును • గొమ్మ కప్రఁ, మప్డు గా కెప్డుమేనఁ బూ • యఁ గల దనఁగ.

లుకారసంధులు.

మూ. సూ. వికృతిపదే లో టో రపి. 25

ఆ. అవని శృంగసహిత • మగుతృతీయాంతష్షమునకు డాపలించి • తెనుఁగులందుఁ
గలటకారశృంగ • ములు పోవు నుండు ని, ట్లనియె నిట్టు లనియె • ననఁగఁ గృష్ణ.

---

1 నాడాడ (పూ. ము).

రేఫసంధి.

మూ. సూ. ఉపధారే శ్చా వితి శ్చ లు గ్వా స్యాత్. 26

క. కడవర్ణమునకు దాపలి, కడరేఫమగుడును లుక్కు - గాంచును దనరన్
గుడిని [1]చకారము లుండెడు, నెడల వికల్పమునఁ బన్న - గేశ్వరతల్పా. 103

క. పేర్చిరి పేరిచి రరిఁ బరి, మార్చిరి పరిమారిచిరి క్ర - మంబున ధనముల్
గూర్చిరి గూరిచి రప్పు, దీర్చిరి తీరిచిరి నాఁగఁ - దెల్లం బయ్యెన్. 104

తే. మొదల రేఫాక్షరంబు వా - పిదప దాని
జడ్డయును గూర్చి యొకటిగాఁ - జనువుకొనుచు
ముందు జడ్డయు వెస రేఫ - మునకు బసులు
గిలుక విభజించియు లిఖింతు - రిలఁ గుమతులు. 105

క. అఱఁటులఁ బఱఁటులఁ బఱెటెల, గఱెఁటెల మొఱెఁటెలను 'గలఱ - కారము తెల్లన్
ధర నెఱసున్నలు నగు నయ్యఱఁటులఁ బఱఁటులను ద్రుతము - లగువలసినచోన్. 106

నరలడశృంగసంధులు.

మూ. సూ. పదమధ్యనరలడానా ముత శ్చ, పూర్వప్రయోగసిద్ధా
నాం లోపో వా స్యాత్. 27

క. ధరఁ బదమధ్యనరలడా, క్షరములకొమ్ములు వికల్ప - కంబున విద్యా
ధరసన్నుత లోపము లగుఁ, బురాతనకవిప్రయోగ - ములఁ గొన్నింటన్. 107

ఆ. కొన్ప తూర్పు తెల్పు - గాడ్పు కొనుఫు తూరు, పచ్చతెలుపు గాడు - పనుచు నిట్లు
కొమ్ము లడఁగు నుండుఁ - గొన్నిటఁ దొల్లింటి, వారు కావ్యములను - వాడుకలన. 108

క. [2]పద మూనుడుఁ బదరుడుఁ బొద, లుదుఁ బాడుదు ననుచు నిట్లు - లోకంబున నొ
ప్పిదము లగుకొన్ని పదములఁ, గదలవు నడికొమ్ము లాది - కవు లాడఁబడమిన్. 109

ఆ. వినుఁడు చొరుఁడు తలుఁడు - విడుఁ డనఁ పలుకులు
చిఱుతబొట్లమీఁద - జెందియునికి
సరసిజాతనేత్ర - నరలడాక్షరముల
కొమ్ము లడఁచి సంధిఁ - గూర్ప రాదు. 110

త్రివిక్రమసంధులు.

మూ. సూ. తేషా మిత శ్చ తద్వ త్త్రివిక్రమ మతేన. 28

---

1 చికారము (పూ. ము). 2 ముద మూనుదు (ప).

ఆ. నడిమినరలడలకు • గుడు లేగు నుండును, ధరఁ ద్రివిక్రమునిమ • తమునఁ గొన్ని
పూన్కి గూర్తు కల్కి • బుడ్మి పూనికి గూరి, మనసు కలికి బుడిపి • యనుచు నిట్లు.

చ. కొలఁదిగ మున్ను చెప్పెఁ జలి • కొండన్నసింహుఁడు వెల్ల యంచు నీ
వల నగసాలరుద్ర పసు • వాఁడును మొల్క లటంచుఁ గూరిచెం
దెలియక కొంద ఱిట్లు విక్ర • తిం బదమధ్యమునన్ లకారతే
ఫలఁ దలపై యకారమును • బాపుగ హార్యులు నవ్వునట్లుగన్. 112

వ. ఇందునకు వినుకొండలోను గుంటిపల్లిభాస్కరయగారిసముఖమునందుఁ గందుకూరి రుద్రయగారు చెప్పినపద్యము. 113

చ. వెలగకు వెల్ల యంచు సర • విం జలికొండన్నసింహుఁ డాడఁగా
మొలకకు మొల్క యంచుఁ గవి • ముఖ్యుఁడు రుద్రప పల్క దోసమే
భళిభళి మంచిమాటయె ప్ర • బంధము నా జలరాశి యందులో
పల నెరసు ల్గ్రహింతురె య • పారము లౌ నణు లెల్ల నుండఁగన్. 114

కవిభల్లటమతసంధులు.

మూ.సూ. కవిభల్లటైః క్రియాణాం నామ్నాం చోర్లోప ఇష్యతే హ్యేషు,
ప్రథమైకవచనమాత్రే వికృతౌ నానాదయోః కథ్యతే. 29

తే. ధాతుపదములకడపటఁ • దనరు రేఫ, శృంగములకు లోపంబులు • చెల్లుచుండు
నిల్లు పైకొన్నచోఁ గవి • భల్లటార్య, మతమున వికల్పనంబునఁ • బరఁగగమన. 115

తే. సర్వగతుఁ డని హరి నెన్ను • దు ర్విబుధులు
పరమపురుషుని గాఁ దలం • తురు తపసులు
[1]శ్రుతిమయుం డని చెప్పుదు • ర్భ్రామికురులు
బ్రహ్మ మనుచు నెఱుంగ లే • రనుజవరులు. 116

సీ. భల్లటవిరచిత • ఫక్కిలో సూత్రంబులవలనను వైపొల్లు • నిలుచునపుడు
ప్రథమైకవచనము • ల్పలికెడుచోటను సమసనములు గూర్పు • సమయమునను
దెనుఁగునామంబుల • కొనల నుండెడునరలడలకొమ్ములు వికల్పంబువలనఁ
గాంచును లోపము • లన్నూనెఁ గనుమూనె గోర్నాటెఁ జెక్కిట • గోరు నాటె

తే. మురుఁడు వివ్వానె విలు పూనె • మధుఁడు జాతి
ననల వీడ్కొనియెను వీడు • కొనియె ననఁగ
సాయపాన్వయవేంకట • కృష్ణపదత
తా మెపల్క్యుగ్రహారన • గర్యధీశ. 117

1 శ్రుతిమయుఁడని చెప్పుదు ర్భాగ్యురులనతని (పూ.ము).

తే. కాంతచన్గవ చనుగవ ♦ కార్మెఱుపులు
కాఱుమెఱుపులు వాల్గంటి♦కలికి వాలు
[1]గంటి చెడ్పాటు చెడుపాటు ♦ గాంచె ననుచుఁ
దెలుఁగుసమసనముల నిట్లు ♦ పలుక వచ్చు. 118

తే. చట్టుతాతికిఁ జట్రాయి♦గట్టుపేని, పట్టి యనుచోట గఱ్ఱి ని♦పట్టి యనుచు
సమసనములటకారశ్పం♦గములు నడఁగు, నాదిశబ్దంబు సూత్రంబు♦నందుఁ గలిమి.

ఔపవిభక్తికములు.

మూ.సూ. ఔపవిభక్తికసంజ్ఞా వర్ణా ష్టింష్ట్యాదయో భవన్తి
హ, రుల్వాదే ర్నామ్నాం స్యు స్తే హి విభక్తౌ సమాసే చ.

సీ. అవిభక్తికము లగు♦నాంధ్రనామములందుఁ బ్రథమావిభక్త్యేక♦భాషణముల
కొన నుండురుల్వాదు♦లను బాఱఁ ద్రోలి విభక్తులందును సమా♦సోక్తులందు
నవని నాదేశంబు ♦ లగుచుఁ డింట్యాద్యక్షరంబులు నిలుచుప♦దంబు లెల్ల
నౌపవిభక్తికా♦హ్వాయము లై కృతులను బహువిభక్తులను జా♦పట్టుచుండు
తే. నిపుడు చెప్పినరుల్వాది♦లిపులు కొన్ని, యందు నాదేశములు లేక♦యప్పటట్లు
సమసనవిభక్తులను రెంట♦నమరనేని, యవియు నౌపవిభక్తికా♦హ్వాయము లయ్యె.

సీ. రలవర్ణములశృంగ♦ములకును గుడులకు దాలకొమ్ములకును ♦ టీలు వచ్చు
నీటికి [2]దాఁకపం♦దిటికిఁ దోఁడేటి కంబటికిఁ గూటికి గుడి♦పాటి కనఁగ
జడ్డలు గలవలా♦క్షరశృంగములకును గొన్నిమాటలకు లా♦గుడుసులకును
గట్టిబొట్టులకుడి♦కడ డుకారములకుఁ బూర్ణయుక్తంబు లై ♦ పొందుఁ డీలు
తే. చంటి కింటికి గొంగు♦ద్దంటి కఱఁటి
పంటికిఁ దుపాకిగుఁటికి ♦ రెంటి కనఁగ
*యిఱ్ఱులకుఁ డిఱ్ఱు లగునూతి ♦ కేటిమిఱ్ఱి
కనఁగ షష్ఠిని గొన్నింటి ♦ కమరు నిట్లు. 121

---

1 గంటి చేడ్పాటు చేడుపాటు ♦ గాంచెననుచు(పూ. ము); రెండును ఛందోభంగములని తెలియఁజేయుచిహ్నము కలదు. 2 డాక (ప. ఓ).

* నీటులకు (పూ. ము); 'నూయి' శబ్దము యొక్క 'యి' కారమునకు 'తి' రాగా 'నూతికి' అగును. 'ఎిఱ్ఱు' శబ్దముయొక్క 'ఱు'కారమునకు 'త్రి' రాగా 'ఏటిమిత్రి' అగును. కాబట్టి 'యిఱ్ఱులకు' అనియుండవలయును గాని 'నీటులకు' అనుట తప్పు.

సీ. పాలేటికాలువ ♦ పందిటిగుంజ తాఁబేటినో రంబటి♦పిండికుండ
కాటిపాపఁడు [1]జుంటి♦గడ్డ యింటిమగండు గొడ్డంటినరుకుడు♦గుంటికోవి
ముంజేతికంకణం♦బులు చేఁతిసారకాయ కొత్తిపీఁడు పెద్ద♦గొత్తిచెక్క
నాఁపజొన్నలు కజె♦వేఁపపూవులదండ లలపాఁపమేతరి♦యుంపములకు
తే. [2]ఇనుపపెనమునఁ బోసిన♦మినుపదోసె
లనుపపప్పును జొక్కుంపు♦టెనుపనేయి
యనుచు నిట్లు సమాసంబు♦లందుఁ గొన్ని
పలుకులను నిల్పు నాపవి♦భక్తికములు. 122

అనాపవిభక్తికములు.

సీ. దూయ [3]పేరుబిడాయ♦తొలకరి ప్రుల్లరి చాలుపాలు రవాలు♦జగిలి మొగలి
యీఁడు జోడును గీడు♦నెన్ను పన్నును [4]చెన్ను కల్లు జల్లును పొల్లు♦గాలి జాలి
చెండు దిండును దండు♦చేదోయి ప్రాయి వేయి సాను [5]వేదూదేదు♦గేదెముల్లు
గీము తొల్లిటిబాము♦మోము పున్నమనోము కొమ్మిమ్ము తలదిమ్ము ♦ అమ్ము సొమ్ము
తే. మనుము మొదలగువికృతినా♦మంబు లొక్క
కొన్నితుదల రుల్వాదులఁ ♦ గూడుకొనియు
లలి విభక్తులను సమాస♦ములను రెంట
భువి ననాపవిభక్తికం♦బు లగుచుండు. 123

మువిభక్తిలోపము.

మూ. సూ. ప్రథమావిభక్తికమో ర్బిందు శ్చ వాహో స్వతిక్రి యార్థేతు. 31

తే. పడియె నను క్రియతుద నిల్పఁ ♦ బడియెడు నెడఁ
బ్రథమ యగుమాకు సమసన♦పదమునందుఁ
బెలుచ నాదేశ మగుఁ బూర్ణ♦బిందు వదియు
లోపమును జెందును వికల్ప♦రూపములను. 124

క. పడఁతి ప్రియంపడియె భయం, పడియె సుఖంపడియె సంభ్ర♦మంపడియెఁ బదం
పడియెఁ బ్రియపడియెఁగడుభయ,పడియెరమించి సుఖపడియె♦భ్రమపడియె ననఁ.
తే. భ్రాంతిపడి చింతపడి యను♦పట్లఁ బెద్ద
సున్న గలుగదు కొనను మా♦సున్న యగుట

1 బోటికాల్వ (పూ. ము; ప.). 2 లినుప (పూ. ము). 3 పెను (పూ. ము).
4 వెన్ను (ఓ). 5 లేమూ (పూ. ము).

బలము పడియె మదేభము ♦ పడియె ననినఁ
జెడి చనదు మా సమాసంబు ♦ నుడుగు గామి. 126

పువర్ణాదేశము.

మూ. సూ. తస్య సమాసే పుంపూ. 32

క. ఆదివిభక్తిము కారము, యాదవవర కర్మధారయసమాసమునన్
మేదినిపైఁ జెందుఁ బువ, ర్ణాదేశం బది సబిందు ♦ వగు వలసినచోన్. 127

తే. పడఁతి యబ్రపుటూరు లబ్రంపుటూరు, లతివచోద్యపుటూరు చోద్యంపుటూరు
మగువసూక్ష్మపుఁగౌను సూక్ష్మంపుఁగౌను, కలికిచొక్కపుమేను చొక్కంపుమేను.

అథర్వణమతసంధులు.

మూ. సూ. నుస్త్రీతో మహల్యాధర్వణాచార్యమతాత్. 33

తే. సమసనమున నామాంతశబ్దంగములకెల్ల, హల్లు గదియ స్వార్థంబునఁ బొల్లుద్రుతము
వికృతి నాగమమై ద్రుత ప్రకృతిపగిదిఁ, గాంచు సంధి నథర్వణకవిమతమున.

క. చనుగవసుఁ జనుంగవ యనఁ, దనసుఁ దలిరుజొంపమునసుఁ ♦ దలిరుంజొంపం
బన నచ్చు నసుఁగు వెలఁదికి, నసుఁగు స్వేలది యన శిష్ట ♦ మగు స్థిరపరతన్. 130

పదమధ్యద్రుతలోపబింద్వాదేశములు.

మూ. సూ. శత్రన్తేతూంత శ్చానో స్తస్యస్యాచ్చ పూర్ణబిందురపి.

ఆ. తెలుఁగున శత్రర్థమానములపదంబు, కొమ్ముపిఱుఁద ద్రుతము కొమ్మ మరినఁ
గొమ్ము లోప మగు ద్రుతమ్ము పూర్ణం బగు, క్షమను గొన్నిటను వికల్పమునను.

క. చనుచును బూనుచు నెన్నును, ననుకొన్నిటఁ దక్కనంచు ♦ ననుచును వించున్
వినుచును గనుగొంచును గను, గొనుచును దించుఁ దిను చనఁగఁ ♦ గూడునుగృతులన్.

తే. ధాతుపదములనడుమను ♦ దటలపిఱుఁద
వెలయు ద్రుతములు స్వరసమన్వితము లగుచుఁ
దొలఁగి తమచోటఁ బూర్ణబిందువులు [1]నిలుచుఁ
గొన్నిటను గనుగొందుఁ జేకొంటి ననఁగ. 133

ప్రథమైకవచనద్రుతప్రకృతులు.

మూ. సూ. షాత్తా స్తదో ర్ద్రుతస్య స్యాల్లుక్. 35

క. శ్యామాంగ నేను దా నను, నీమాటలకొన ద్రుతంబు ♦ లేగ నిలుచు హ
ల్లామీఁద నుండునప్పుడు, నే మనుచును నేను మనుదు ♦ నీకృప ననఁగన్. 134

1 నిలుపు (పూ. ము).

తే. తాను నే ననుపలుకుల • లోని ద్రుతము, లడఁగుచో మీఁదఁబరుషంబు • లసురదమన
సరళలిపు లగుఁ దద్ధ్రితా • క్షరము లర్థ, బిందు లగుఁ దాఁజనంగ నేఁ • [1]బిలిచితనఁగ.

పదాంత ద్రుతలోపము.

మూ. సూ. వాక్యాన్తగతపదానాం చ. 36

క. పస గలసీసాదికముల, వసుమతి నొక్కొక్క పదము • వాక్య మనంగా
నెసఁగుఁ దదంత్యపదముతుదఁ, బొసఁగునకారంబు పొల్లు • పోవు న్నిలుచున్. 136

తే. దానవారాతికేళికో • ద్యానసీమ, నాకభూజంబుచెంతఁ గాం • తాలలామ
ననఘుగుణధామ సత్యభా • మను బెరిమను, గలయు నిచ్చలు ననఁగ లం • క్ష్యంబులయ్యె.

పదాంతప్రాణలోపము.

క. నాంతపదాంత ద్రుతమున, కెంతయుఁ బ్రథమాబహూక్తి • కేతెంచుతృతీ
యాంతస్థంబునకుం బ,ద్యాంతంబున స్వరము లోప • మగుఁ గొన్నింటన్. 138

క. నలినాక్ష తెలుఁగుపద్యం,బులకడపల నుండునలల • పొల్లులకు మహీ
స్థలి గుడుసులు శృంగములును, నిలుపరు చదువునెడ లాక్ష • ణికు లెచ్చోటన్. 139

ద్రుతప్రకృతికాంతబిందుసరళాదేశము.

మూ. సూ. పరుషా ద్రుతప్రకృతికా త్సరళా స్స్యు స్తద్ధ్రితం
చ బిన్దు స్స్యాత్. 37

సీ. ధర ద్రుతప్రకృతిశ • బ్దంబులపైఁ బరుషంబులు [2]సెడి సర • ళంబు లగును
ద్రుతములు ఖండబిం • దువు లగు నాపట్ల గాధేయముని వెంటఁ • గదలి నడచెఁ
జరణపంకజధూళిఁ • జట్టు నాతిగఁ జేసె వెసఁ డొక్క మనకుండ • విల్లు విఱిచె
ధాత్రీతనూభవఁ • దగ వివాహం బయ్యె గురువైభవంబునఁ • బురికి వచ్చె

ఆ. నినకులేంద్రుఁ డనఁగ • నివి యుదాహరణంబు, లిట్టిచిన్నిసున్న • లెల్లఁ గుఱుచ
లిపులమీఁద నుండు • నపుడు గొప్పలు నగుఁ, గడమవ్రాలమీఁదఁ • గావుగాని. 140

ఆ. ముంగమురువు దాలి • చెం గాంత యన నిట్లు, గొప్పసున్న లగును • గుఱుచమీఁద
రాజె నగ్ని గాలి • చేఁ జాల నన నిట్లు, నిడుదమీఁదఁ గావు • నిండుబొట్లు. 141

ద్రుతప్రకృత్యంతసరళాదేశము.

మూ. సూ. అవికారగతే తస్మి న్నపి సరళా ఏవ స న్తి తే పరతః. 38

సీ. అవని ద్రుతప్రకృ • త్యంత ద్రుతంబులు చెడి బిందువులు గాని • మొదల వాని
వలపలిపరుషము • ల్వరుసతో సరళంబు లవుఁగాని యచట బిం • దువులు లేవు

---

1 బిలిచితి నన (ప). 2 నిజసరళంబు (పూ. ము; ఓ.).

తండ్రి పంపునను గాం♦తారంబునకు నేఁగి సమదవిరాధుని♦జావ మొత్తె
నతివతోడను డేకు♦టాకుటింట వసించెఁ గనకమృగంబును ♦ దునిమివైచె
తే. భామినిని బట్టుకొనిపోవు♦పఙ్క్తికంఠు
నంతకునిఁ జేర్చెఁ బుత్రమి♦త్రాన్వితముగ
నగరమునకు మహీజాత♦ను గొనివచ్చె
రాముఁ డర్కకులాంబుధి♦సోముఁ డనఁగ. 142

ద్రుతప్రకృతికాంత ద్రుతలోపము.

మూ. సూ. లు గ్వా ద్రుతప్రకృతికా త్పరత స్సరళే స్థిరే చ న
స్య స్యాత్. 39

సీసమాలిక. సరళంబులును స్థిరా♦క్షరచయంబును ద్రుతప్రకృతిశబ్దంబుల♦పైని గదియు
నపుడు తదంత ద్రు♦తాక్షరంబులు వికల్పమున లోపంబులై ♦ పరఁగుచుండు
జనియించె గరుడకే♦తనుఁడు దేవకియందుఁ బెరిగెను గోపికి ♦ బిడ్డఁ డనఁగ
నతినుతిఁ గాంచె జం♦భారిముఖ్యులచేతఁ బూతనను జయించెఁ ♦ బురిటిలోన
ననుపమస్థితి నొంద♦మున భీతి నొందక చంపెను డింభుఁడై ♦ శకటదైత్యు
నడఁచె దుష్టాత్ముఁ దృ♦ణావర్తు మెడఁ బట్టి తిగిచి వ్రేపల్లెను ♦ దిక్కు లద్రువ
గర్గుచే బహునామ♦కములు గాంచెను నెఱపెను బాలలీలలఁ ♦ బెక్కుగతులఁ
బొడచూపె ఖేచర♦భూచరావలిఁ దల్లి కౌననంబునను ఖ♦గాలి మెచ్చఁ
గదలె ఘోషాంగనా♦సదనంబులకు వెన్న మ్రుచ్చిలియెను గంట♦ మ్రోఁగ కుండఁ
జేసె ఛిద్రంబులు ♦ క్షీరభాండంబులఁ బలికెను ఛలవాక్య♦ములు వనితలఁ
బడవైచె ఝంపాప్ర♦భంజనుం డన మద్దు లరిగెను ఘల్లీర♦వాటవికిని
వదలక కాచె లే♦వలు మీఱఁ గ్రేపుల గోపకులను లీవిఁ ♦ గూడి మాడి
తునిమె ధక్కుకుఁ జర్మ♦మునకు నో యన వత్సదనుజుని ఢాకతోఁ ♦ దలక కుండ
నిర్జించె ధీరుఁడై ♦ నిలిచి బకాసురు నసుని ధాత్రిని గూల్చె ♦ నద్భుతముగఁ
గల్పించె విరజ♦గర్భుండు డాచిన వలను మీఱఁగ నూత్న♦వత్సములను
క్రీడించె ఫలితశా♦ఖిచ్ఛాయలను పాళిఁ జుట్టెను ఫుల్లప్ర♦సూనమాల
నవలీల భంజించె ♦ నావులఁ గాయుచు గర్దభాసురుని భీ♦కరశరీరుఁ
గాలియు మర్దించి ♦ కాళింది వెడలించెఁ ద్రావెను మండెడు♦దావవహ్ని
సరసి యాదఃకేళి ♦ సలుపుచుండంగఁ జేకొనియెను యువతుల♦కోక లెల్ల
భుజియించె రుచికగం♦బుగ విప్రవనితలచేతను రాజాన్న♦జాత మెలమి
రక్షించె శేఖభ♦ర్త నులింప నెల్లర హస్తంబునను లీల ♦ నచల మెత్తి

శరమున వరుణకిం♦కరుఁ డెత్తికొనిపోవునందుని వెదకి పం♦తమునఁ దెచ్చెఁ
దాల్చె శయాంబుజా♦తంబున వేణువు పూరించను శిరీష♦ములు చిగుర్పఁ
బాడె షడ్జస్వర♦ప్రభవగీతంబు విరాలిఁ బెట్టెను షట్ప♦దాలకలను
జలమున సుందరీ♦జనములఁ గికురించి చనియెను సూనవృ♦క్షములనడుమఁ

తే. గరుణ హేమాంబరంబులోఁ♦గానవచ్చి, మాన మెల్లను హరియించి ♦ మరునికేళి
వారి నెల్లను దేల్చెను ♦ వరుసకొలఁది, నన ద్రుతప్రకృతుల కుదా♦హరణము లగు.

తే. ధేనుపాల తవర్గద్వి♦తీయ మొకఁడు, మొదలియనునానికంబులు ♦ మూఁడులిపులు
నాంధ్రసంస్కృతశబ్దాదు♦లందు లేమిఁ, జేసి వానికి లక్ష్యము ♦ జెప్ప నైతి. 144

ద్రుతప్రకృతికాంత ద్రుతశ్లేషము.

మూ. సూ. అటుకి ప సంశ్లేష స్స్యాత్. 40

క. లలి సరళస్థిరములడా, పలినాంతపదంబు లూఁది♦పలికెడుచో సం
ధులు గాంచును డతవర్గం, బులు నాటిటిచెంతఁ దక్కుఁ ♦ బొల్లు లయి హరీ. 145

క. టతవర్గంబులు రెంటను, సతతము సరళాక్షరములు ♦ సమలిపులును ని
ర్జితమురనాంతపదాంత, ద్రుతములనుం గూడుకొనవు ♦ తుదిఁ గదిసినచోన్. 146

మాలినీవృత్తము.

నలువఁ గనినవేల్పు ♦ న్గంధవాహాదతల్పు
న్నలకలిభయహర్త ♦ జ్జాంబవత్యాత్మభర్త
న్నలినదళసమాక్షు ♦ న్బాణదైత్యేంద్రశిక్షుం
దలఁతు వనఁగ జెందుం ♦ దన్నుకొరంబు లెందున్. 147

మహాస్రగ్ధర.

నవఁత ల్పాయం దలంతు ♦ న్ఖగపతిగమను ♦ న్ఛత్రచిత్రధ్వజాంకు
న్నవకందర్పావతారు ♦ న్ఫణిపతిశయను ♦ న్ఖస్రనాథేందునేత్రు
న్నవరత్నాంచత్కిరీటు ♦ న్ఝషపదజనకు ♦ న్భర్మవస్త్రాపిధాను
న్నవనీతక్షీరచోరు ♦ న్నతజనకులభు ♦ న్మానివ్యాత్పద్మవాసున్. 148

సరకపుష్పిణీవృత్తము.

నరకభయసంహరు ♦ న్యాదవాగ్రేసరు
న్నరకదనుజాంతకు ♦ న్రోహిణేయానుజు
న్నరముఖసురార్చితు ♦ న్లక్ష్మణావల్లభు
న్నరహరిఁ దలంచెద ♦ న్వాంఛితార్థాప్తికిన్. 149

స్రగ్విణీవృత్తము.

నీరజాతేక్షణు ♦ న్శేషసింహాసను, న్నారదాదిస్తుతు ♦ న్షట్పదశ్యాములు
న్నారకాపద్ధరు ♦ న్సామజేంద్రావను, న్నే రహస్యంబున ♦ న్స్వాగ్రదగతుం జేసెదన్.

ద్రుతప్రకృతికాంతబింద్వాదేశము.

మూ. సూ. బిన్దుం ప్రవదన్తి తం క్వచి త్కేచిత్. 41

తే. కడుఁ దృతీయచతుర్థవ♦ర్గములు గలుగు, సరళములు సమలిఫులును ♦ బరము లైన
తటిని నాంతపదాంతద్రు♦తంబుపొల్ల, భెటికి యై నిత్యముగఁ బూర్ణ♦బిందు వగును.

క. నన్నయనూత్రమునఁ గ్వచి, త్తన్న దొకటిఁ దక్క బొట్లు ♦ కక్షరనియమం
బెన్నట లే దాదికవుల్, గొన్ని తెలుఁగు లరసి తెలిసి♦కొంటిని వీనిన్. 152

అవి యెయ్యవి యనినఁ దృతీయవర్గసరళంబునకు రాచమల్లువారిషష్ఠస్కంధములోను ప్రయోగము చతుర్థవర్గసరళంబునకు రాఘవపాండవీయములోను భారతార్థము నందు పింగలిసూరపరాజుప్రయోగము టవర్గద్వితీయమునకు త్రైశంకవోపాఖ్యానములోను కవిసింగరన్నప్రయోగము. 153

క. డుంఠిశు భైరవుని నితి, కంఠు విశాలాక్షి దండ♦కరు జాహ్నవి పై
కుంఠపతి గుహుని లోలార్కుం శేవలు మీఱ భూవ♦రుఁడు పొడగనియెన్. 154

టవర్గచతుర్థంబునకు అథర్వణాచార్యులవి రాటవర్వమునందు:—

తే. ధాంధమితభేరికాధ్వాన♦[1]ముం ధుళీని, నాదమును మిన్ను ముట్ట న♦నారతంబు
పెక్కుగంధర్వపతులు న♦ల్దిక్కులందుఁ, గామసౌగంధికంబుఁ దేఁ♦గలరె యొరులు.

తవర్గంబునందు ద్వితీయవర్ణము సంస్కృతాంధ్రశబ్దాదులందులేదుగానఁ బ్రయోగంబు గలుగ నేరదు చతుర్థాక్షరంబునకు అనంతునిఛందము నందు:—

తే. పేర్చి పొల్లనకారంబు ♦ బిందు వగుచు
మీఁద నున్నధకారంబు ♦ నూఁది ప్రాస
బంధ మగుఁ గృష్ణుఁ డుదయించి♦నం ధరిత్రి
యంతయును నిరుపద్రవం ♦ బయ్యె ననఁగ. 156

క. ముందర గజబమకారము, లొందిననాంతములతుదల ♦ నుండుద్రుతములం
గ్రందుకొని వికల్పంబున, బిందువులుగఁ జేసి కృతులఁ ♦ బెట్టుదు రొకచోన్.

సీ. అంగజకేళిఁ దే♦ల్చెం గోపకాంతల నగము హస్తంబున ♦ నగిమఁ దాల్చెఁ
[2]గుంజి భోజధరావ♦రుం జముకడఁ జేర్చె నరుఁ బ్రోచె రణమున ♦ నజగ మెఱుంగ

1 మాంధు వీని (పూ. ము.). 2 గెంజి (పూ. ము.); గ్రుంజి (ఓ.).

జాంబవంతుని గెలిచెం బంటుతనమున నతికేఁ జక్రంబున ♦ న్బాణుపాణు
లమ్మకుఁడలమా లిచ్చెం మహీసుతుఁ జంపి నాఁటె భూతలమున ♦ న్నఘువతరువు

తే. దైవమాత్రంబె దేవకీ♦దేవిపట్టి, దేవదేవుఁడు శ్రీవాసు♦దేవుఁ డనఁగ
గజబమంబులఁడాపలఁ ♦ గదియునట్టి, నాంతపదములఁ కెల్ల ల♦క్ష్యంబు లయ్యె. 158

నకారద్విత్వమైత్రము.

తే. తమకుఁ దాము ద్విత్వంబులై ♦ యమరునవియు
బిందువులు డాపలను వెలుఁ♦గొందు నవియు
నొక్కరూపయి పూర్వప్ర♦యోగసరణి
నములు ప్రాసంబులకు నిల్చుఁ ♦ దమకుఁ దామ. 159

క. మిన్నేఱు పాదమున ధాత న్నాభిని గుసుమశరు నె♦దం గాంచినని
సాన్నిధ్యము దొరకుటకై, సన్నుతి సేయుదురు నిన్ను ♦ సనకాదు లజా. 160

క. తమ్ములను మల్లికొకుసు, మమ్ముల మరువాదిపత్ర♦మాలికలను భ
క్తి మ్మురసంహరుపూజలు, సమ్మదమున సలుపఁ గలుగు ♦ సకలార్థంబుల్. 161

పదాంతనులుకారద్విత్వలోపములు.

మూ. సూ. ప్రథమ లుగపి ద్విత్వలోపః. 42

క. సమయును వికల్పకంబున, శమితదనుజ తమకుఁ దాము ♦ జడ్డ లయి పదాం
తముల వెలింగెడినులుపూర్ణములను ప్రథమాక్షరములు ♦ రాజీవాక్షా. 162

తే. కన్ను మూసెను గను మూసెఁ ♦ జన్నుదోయి
గబ్బిచనుదోయి మిన్నువాఁ♦క మినువాఁక
ముల్లు నాటెను ములు నాటెఁ ♦ బల్లుగంటి
తరుణి పలుగంటి కల్లుముం♦త కలుముంత. 163

ద్రుతలోపసమాసములు.

మూ. సూ. ద్రుతస్య సర్వత్ర లుక్సమాసేషు. 43

తే. పనధితనయేశ యయినటు♦వంటి యనుచుఁ
బరపదవిశేషణము తేట♦పఱుచుకొనుచుఁ
దొలుతటిపదంబుకొన నుండు♦ ద్రుతము గూడియు
సమసనమునందుఁ జెందు లో♦పములు కృతుల. 164

క. కడపలి ద్రుతమును గూడియును, బొడ నడఁగినఁ బయిని బరుష♦ములు సరళము లౌఁ
జెడవు పెఱవాల్లు లెల్లను, సడలక ప్రాణంబు లెల్ల ♦ సంధులు గాచుఁగా. 165

తే. జగతిఁ జప్పనికూరకుఁ • జప్పగూర, చనును జక్కనిచాయకుఁ • జక్కజాయ
హెచ్చు[1]పచ్చనిటోపికిఁ • బచ్చడోఁపి, గరిమఁ గమ్మనితావికిఁ • గమ్మదావి. 166

ఆ. చల్లగాలి తీయ • విల్లు నా సరళస్థి, రాక్షరములు తొల్లి • టట్ల నిలుచుఁ
బంచబాణజనక • పచ్చావు నల్లావు, లనుచు నచ్చు లెల్ల • నదుకు నిట్లు. 167

హేమాచార్యమతసంధులు.

మూ. సూ. హేమోక్తేః పరుషాణాం గసడదవా స్స్యుః పదాత్ ద్వన్ద్వే. 44

క. సుమనఃస్తుత ద్వంద్వసమా,సములను హేమోక్తిని బర•శబ్దాదిమవ
ర్ణము లగుపరుషాక్షరములు, తమరూపులు విడిచి గసడ•దవ లగు వరుసన్. 168

ఆ. కసవుగట్టెలనఁగఁ • గాలుసేతు లనంగ, నిక్కు డెక్కు లితఁడు • నేరఁ డనఁగ
నొప్పుదప్పు లనఁగ • నూరుపల్లె లనంగ, జరుగు నిట్లు ద్వంద్వ•సమసనమున. 169

ప్రథమాంతగసడదవాదేశము.

మూ. సూ. గసడదవా స్స్యుః ప్రథమామాత్రా దాఖ్యాన్తదో ర్వినాపరుషాః. 45

సీ. శుకమునిస్తుత ద్రుత• ప్రకృతు లౌ నేను దా ననురెండు దక్కంగ•నవనిఁ గలుగు
ప్రథమావిభక్తుల • పైని దత్తుల్యశబ్దములమీఁదను గను•పట్టు నాంధ్ర
శబ్దాదిగతపరు•షంబు లేనింటికిఁ గ్రమము దప్పక వచ్చు • గసడదవలు
సిరి గలిగినవాఁడు • పురుషుండు సెలరేఁగి నిక్కంబు డెక్కలు • సెరపుఁ గాని

తే. ప్రియము దఱు గొత్త నరికిఁ • బెట్ట లేఁడు
కలిమి వోయిన సిరికిఁ • గాంక్ష సేయు
నపుడు గలుగునె తనకుఁ గా • సైన ననఁగ
నివి యుదాహరణము లయ్యె • నెన్నిచూడ. 170

మూ. సూ. న వికృతిశబ్దాత్పరత స్సంస్కృతికానాం భవన్తి గసడదవాః. 46

సీ. పరమాత్మ ప్రథమావి•భక్తులమీఁదను దత్సమాంధ్రశ•బ్దములమీఁదఁ
గలసంస్కృతపదాది•గతపరుషంబు లెల్లెడ నిజరూపము • ల్బెడక నిలుచు
గాదిలిజవరాలు • కమలనివాసిని చిఱుతముద్దులపట్టి • చిత్తజాతుఁ
డనుఁగుఁజుట్టంబు టం•కాయుధవాస్తుండు మక్కువమఱఁది తా•మరసవైరి

1 పచ్చనితోఁటకుఁ బచ్చదోఁట (పూ. మ); పచ్చనిటోఁపికిఁబచ్చడోఁపి (ఓ); పచ్చనిపోఁటికిఁ బచ్చబోఁటి (ప).

తే. నిక్కమర్థిలి మామ పానియరాశి, యరసి చూడంగ నెవ్వని కట్టివేల్పు
వాఁడు కరుణించి నాకు స్వప్నమున వచ్చి, తెనుఁగు గావింపు మనియెను దీనినన(ఁగ)

కల్పితకల్పవల్లీసమానలక్షణసీసమాలిక.

[1]పంచదశవిధాంధ్రపద్యగర్భితములై కరధృతకరుహాముఖ్యంబు లగుచుఁ
బరఁగు ద్వితీయవిభక్త్యేకవచనాంతసంస్కృతభాషాష్టసమసనములు
వాని కధ్యాహార్యమైనామి యనుధాతుపదము పైకొనునభిప్రాయములకు
సమసనాంతస్థితాక్షరములపైఁ గలలలకట్టులకు శృంగములు ఘటించి
బొట్టులవలపలఁ బొదలువర్గాద్యక్షరము లెల్లఁ దత్స్థానములు చేసి
యాదివర్గద్వితీయములదాపల నుండుపూర్ణంబులకుఁ బద్యములకుఁ దుదిని
దనరుసున్నలును బొల్లనకారములఁ జేసి పఠియింప నగునాంధ్రపద్యవితతి
తరువాతఁ గందపద్యముతోడఁ గలకమై తలచూపు దానికి ధాతుపదము
మదనవిలసితయుగ్మం బయ్యెఁ బసపదంబునకు సప్తాక్షరంబులుగఁ జదువ
నిపుడు చెప్పినవృత్తమే యంగవిధులచే మధుమతిన్యాత్తనామంబు గాంచుఁ
బాదపాదమునకుఁ బసునాల్గువర్ణము ల్గావింపఁ బ్రహరణకలిత మయ్యెఁ
దొలుతటిసమసనంబుల ద్రుతప్రకృతులైపై నొక్కసమసనపదముఁ గూడి
[2]పంచదశాక్షరోదంచితపదములై మణిగణనికరసమాఖ్యఁ జెందు
నష్టమాత్రావృత్తియమళి మయ్యె ద్రుతాంతసమసనం బొక్కొక్కచరణమైన
నాంతసమాసద్వయం బొక్కపాదమై రగడలలో మధురగతియు నగుఁ
దలపోయ నిటుల వ్యత్యయలేఖనక్రమవిధులు షోడశలఘువృత్తమంద్రు
ద్విపదపాదం బయ్యె దీనికిఁ గడపలఁ జూపట్టు ద్రుత మరసున్నయైన
వెస ద్రుతాంతంబులై నసమాసములు నాల్గు హరిగతి కేకాంఘ్రియై తనర్చు
వేమఱు కడపల వెలయు సమాసంబు మొదలుగాఁ దుదయును మొదలు గలయఁ
జదువువేళఁ దృతీయసప్తమసమసనచరమబిందువులు ద్రుతాక్షరములైనఁ
గనుపట్టు నెనిమిది కందపద్యంబులు గణయతిప్రాసము ల్కడమ గాక
తే. నిట్టిగర్భకవిత్వంబు లెఱిఁగి నీకుఁ, గవిత రచియించు వానిభాగ్యంబు వొగడ
నమరనేతకు ధాతకునైనఁ దరమె, [3]సవ్యాభూ(జా)దక్షిణైకయోజనని వేళ. 172

అవతారిక.

అథేదానీం కౌతుకానార్యప్పకవివర్యః పంచదశాన్ధ్రపద్యగర్భితాష్టసమాసా
ప్రహరణకలితవృత్తేన సంగృహ్ణాతి.

1 పంచాదశ (ఓ. ప; పూ. మ). 2 పంచాశద (పూ. మ). 3 సవ్యామీ (పూ. మ).

కరధృతకరుహం ♦ కరిహితకరణం, కరుహసఖరుచిం ♦ గరుడఖగరథమ్
ఖరఘనకరవిం ♦ ఖరతరకరగం, గరళముఖరిపుం ♦ గరధరకరతమ్. 173

టీక. బాలానాం మందబుద్ధీనాం సుఖావబోధార్థ మేత దష్టసమాసాంతర్గత శబ్దానాం క్రమేణార్థం దర్శయతి ప్రపంచయతి-కరధృతకరుహం కం జలం కం శిరోంబునో రితి నానార్థాభిధానాత్-కే జలే రుహతి ప్రాదుర్భవతీతి - కరుహ మబ్జం శంఖ మితి యావత్_రుహ బీజచర్మణః ప్రాదుర్భావ ఇతి ధాతుః కరో హస్తః బలిహస్తాంశవః కరా ఇత్యమరః_కరేణ ధృతం కరుహం శంఖం యేన తం కరధృతకరుహం శంఖ ధారిణ మిత్యర్థః యద్వా కరేణ హస్తేన ధృతం కరుహ మంబుజం యేన తం కరధృతక రుహం పద్మస్యాంభోరుహత్వేన కరుహత్వస్య వక్తుం శక్యత్వాత్ తథాచ హస్తధృ తాంభోరుహ మిత్యర్థః శంఖచక్రగదాపద్మధారిణం వనమాలిన మితి ధ్యానాన్త రప్రసిద్ధేః. 1

కరిహితకరణం కరో హస్తో స్యాస్తీతి కరీ మతంగజః కుంజరో వారణః కరీత్యమరః-కరిణో హితం మోక్షణం కరిహితం-కరిహితే కరణః సాధనభూతః-తం కరిహితకరణం- అత్ర కరణాధికరణయో రితి కరణార్థే ల్యుట్ నచాస్య ల్యుడన్తస్య పుంస్త్వం శంకనీయం నారాయణ ఇత్యాదౌ పుంస్త్వస్యాపి ప్రసిద్ధేః విశిష్యం లోకాశ్రయత్వా ల్లింగస్యేతి జనపదాదిషు పూర్వై రభిహితత్వాత్ పురా కిల పాండ్యరా డింద్రద్యుమ్నాఖ్యో రాజర్షి రగస్త్యశాపవశా ద్గజేంద్రతా మాపన్నస్సన్ కదాచి త్తృష్ణావశాద్దుగ్ధోదధిమధ్యత్రికూటచలాగ్ర వారుణోద్యానాం తరసరోవరం సమాగత్య దేవలశాపాగత గ్రాహరూపిణా హూహూగంధర్వేణ గ్రస్తః ప్రాక్తన జన్మతపోవిశేష విజ్ఞానసంపన్న స్సన్ పరమేశ్వర ముద్దిశ్య స్తోత్రం చకార వైకుంఠభవనస్థో వాసుదేవ స్తత్సమీపం ప్రాప్య మోక్షయామా సేతి సుప్రసిద్ధం భాగవతే. 2

కరుహసఖరుచిం కేజలే రుహన్తి కరుహాణ్యమ్భోజానికరుహాణ్యాంభోజాని కరుహాణాం నీరజానాం సఖాహితః కరుహసఖ స్సూర్యః అత్ర రాజాహ స్సఖిభ్య ష్టజితి టచ్ప్రత్యయః కరుహసఖస్య సూర్యస్య రుచి రివరుచి ర్యస్య తం కించ యథా భాస్వాన్ తమో నివర్తయన్ లోకం దీపయత్యేవం విష్ణు రప్యజ్ఞానరూపతమో నివర్తయన్ లోక దీపకత్వా త్తస్య భాస్కర తేజోవత్త్వం యుక్తం యద్వా కరుహాణ్యుత్పలాని తేషా మపి జలరుహత్వస్య వక్తుం శక్యత్వాత్ కరుహాణా ముత్పలానాం సఖా హితః కరుహసఖ శ్చంద్రః కరుహసఖస్య భూషణమయచంద్రస్య రుచి ర్యస్య తం బాలభావే హరిణార్ధ చంద్రాకారణభూషణధారణస్య కర్ణామృతే షూక్తత్వాత్ యద్వా 'సూర్యకోటి

ప్రతీకాశం వహ్నికోటిసమప్రభ' మితి పద్మపురాణే భగవద్ధ్యానాంతరస్య సత్వా చ్చ అస్మిన్పక్షే కరుహాసఖేత్యత్ర బహువచనతయా సమాసో జ్ఞేయః బహుత్వస్య త్రిత్వాదిసాధారణత్వాత్ అథవా కరుహాః శీర్షవగాణి తేషాం సఖా హృదయ భూతా తుల్యరూపిణీత్యర్థః-తాదృశీ రుచి ర్యస్య తం శైత్యం హి యత్నా ప్రకృ తే ర్జల స్యేత్యాదివ ద్భిన్నలింగానా మపి విశేషణవిశేష్య భావ స్సమ్పద్యతే. 3

గరుడఖగరథం-గరుడో గరుత్మాన్-గరుత్మా న్గరుడ స్తార్క్ష్య ఇత్యమరః గరుడ ఇతి ఖగః పక్షీ గరుడఖగః గరుడఖగ ఏవ రథో వాహనం యస్య తం యద్వా ఖేగ చ్ఛన్తి చరన్తీతి ఖగా ఇతి వ్యుత్పత్త్యా ఖగశబ్దస్య దేవతావాచకత్వస్యాపి వక్తుం శ క్యత్వాత్ గరుడఖగో గరుడదేవః స ఏవ రథో యస్య తం అథవా గరుడ ఏవ ఖ గరథో వ్యోమసంచారణపటూ రథో యస్య తం కించ-ఖగ స్సూర్యః శరార్క విహగాః ఖగా ఇత్యమరః సూర్యశబ్దస్య శ్రేష్ఠవాచకత్వస్యాపి వక్తుంశక్యత్వాత్ గరుడానాంపక్షిణాంశ్రేష్ఠః గరుడఖగః స ఏవ రథో యస్య తం. 4

ఖరఘనకరవిం-ఖరః ఖరాసురః ధేనుకవనవాసీగర్దభాసురః-అథవాదండకారణ్య నివాసో రావణభ్రాతా ఖరాసురః స ఏవ ఘనః మేఘః ఘనజీమూతముదిరా ఇత్య మరః కః వాయుః మారుతే వేధసి బ్రధ్నే పుంసి క ఇత్యమరః కానాం వాయూ నాం రవిః శ్రేష్ఠ శ్ఛిన్నమారుత ఇతి యావత్ ఖరఘనస్య కరవిః తం ఖరసమానఖరా సురస్య ప్రళయవాయుస్వరూపః అస్మిన్ పక్షే భాగవతరామాయణప్రసిద్ధి ర్ద్రి ష్టవ్యా. 5

ఖరతరకరగం ఖరతరా స్తీక్ష్ణతరాః తిగ్మం తీక్ష్ణం ఖరం తద్వదిత్యమరః, కరా అంశవో యస్య సః ఖరతరకర స్సూర్యః తంగచ్ఛతీతి ఖరతరకరగః తం ధ్యేయ స్సదాసవితృమణ్డలమధ్యవర్తీతి ధ్యానశ్లోక ప్రసిద్ధత్వాత్ యద్వా ఖరతరో దర్దురః కరో యస్య సః ఖరతరకరః కుంజరః స ఇవ గచ్ఛతీతి ఖరతరకరగః తం మత్త మాతంగవిక్రమమితి రామాయణే బాలకాండే వాల్మీకివచనప్రసిద్ధేః - నచాత్ర విక్రమపదస్య పరాక్రమార్థపరతాశ్రయణీయా తద్వ్యాఖ్యానే తత్పదస్య క్ర ము పాదవిక్షేపణ ఇత్యస్మాద్ధాతో ర్గమనార్థకత్వ స్యోక్తత్వాత్. 6

గరళముఖరిపుం గరళం విషం ముఖే యస్య సః గరళముఖః కాళియః తస్య రిపుః శత్రుః తం కాళియమర్దన మిత్యర్థః అత్ర భగవాన్ యమునాహ్రదస్థం కాళియాఖ్యం మహోరగం శిక్షితవా నితి పూర్వభాగవతప్రసిద్ధేః. 7

గరధరకరతం ధరతీతి ధరః డుధాఞ్ ధారణపోషణయో రితి ధాతుః గరస్య కాల కూటస్య ధరో గరధరస్సదాశివః స ఏవ గరధరకః స్వార్థేక ప్రత్యయః తస్మిన్రతం

ప్రీతిమంతం నారాయణప్రియ మనంగమదాపహార మితి స్తోత్రాత్ యద్వా కశబ్ద స్య బ్రహ్మవాచకత్వాత్ గరధరశ్చకశ్చ గరధరకౌ తయోః రతం ప్రీతిమంతం యద్యపి నారాయణస్య సర్వసమత్వ మేవ వక్తవ్యం తథాచ లౌకికసామ్యాత్పురాణ ప్రసిద్ధేశ్చ తద్వ దుక్తి రితి జ్ఞేయమ్ అత్ర నామిత్యాధ్యాహారేణ తథావిధం గోపాలం నామిత్యర్థః యద్వా గరధరకరక మిత్యత్ర గరేతి ధరేతి కరత మితి పదత్రయం ద్రష్టవ్యం తథాచ హేగర విష స్వరూపపాపిష్ఠేతి యావత్ కే బ్రహ్మణి రతం ప్రీతిమంతం పూర్వోక్తవిధం శేషం ధర హృది ధ్యాయస్వే త్యర్థః అత్ర కృష్ణస్య గరుడఖగరథమితి విశేషణాన్వయసామర్థ్యా త్తద్భజనేనాస్య పాపశోధో భవిష్యతీతి తదుక్తిరితి జ్ఞేయమ్. 8

వ. సప్తాక్షరైకపాదంబైన గర్భమునవిలసిల్లువృత్తద్వయము.

కరధృతకరుహులన్, గరిహితకరణులన్, గరుహాసఖరుచిన్, గరుడఖగరథున్. 176

గర్భద్వితీయమునవిలసిల్లువృత్తము.

ఖరఘనకరవిన్, ఖరతరకరగున్, గరళముఖరిపున్, గరధరకరతున్. 177

వ. కొంద ఱీరెండువృత్తములు మనసుతీవృత్త మందురు.

చతుర్దశాక్షరైకపాదంబైనగర్భ ప్రహరణకలికావృత్తము.

కరధృతకరుహులన్ ♦ గరిహితకరణులన్, గరుహాసఖరుచిన్ ♦ గరుడఖగరథున్
కరఘనకరవిన్ ♦ ఖరతరకరగున్, గరళముఖరిపున్ ♦ గరధరకరతున్. 178

పంచదశాక్షరైకపాదంబైనగర్భము మణిగణనికరవృత్తము.

కరధృతకరుహులని, గరిహితకరణులన్, గరుహాసఖరుచిని, గరుడఖగరథున్
ఖరఘనకరవిని ♦ ఖరతరకరగున్, గరళముఖరిపుని ♦ గరుడఖగరథున్. 179

అష్టాక్షరైకపాదంబైనయనుష్టుప్పాత్రావృత్తద్వయము.

కరధృతకరుహులని, గరిహితకరణుని, గరుహాసఖరుచిని, గరుడఖగరథుని. 180

గర్భద్వితీయానుష్టుప్పాత్రావృత్తము.

ఖరఘనకరవిని, ఖరతరకరగుని, గరళముఖరిపుని, గరధరకరతుని. 181

షోడశాక్షరైకపాదంబైనగర్భము మధురగతిరగడ.

కరధృతకరుహులని, గరిహితకరణుని, గరుహాసఖరుచిని, గరుడఖగరథుని
ఖరఘనకరవిని, ఖరతరకరగుని, గరళముఖరిపుని, గరధరకరతుని. 182

వ. కొందఱు దీనిని షోడశలఘువృత్తము నందురు.

పంచదశాక్షరైకపాదంబైనగర్భద్విపదము.

కరధృతకరుహాలని, గరిహితకరణుఁ, గరువాసఖరుచిని, గరుడఖగరఘుఁ
ఖరఘునకరవిని, ఖరతరకరగుఁ, గరళీముఖరిపుని, గరధరకరతుఁ. 183

ద్వాత్రింశదక్షరైకపాదంబైనగర్భహరిణీగతిరగడ.

కరధృతకరహాలని ♦ గరిహితకరణుని, గరువాసఖరుచిని ♦ గరుడఖగరఘుఁ
ఖరఘునకరవిఁ ♦ ఖరతరకరగుఁ ♦ గరళీమూఖరిపుని ♦ గరధరకరతుఁ. 184

గర్భప్రథమకందము.

కరధృతకరుహాుఁ గరిహిత, కరణుఁ గరువాసఖరుచిని♦గరుడఖగరఘుఁ
ఖరఘునకరవిఁ ఖరతర, కరతుఁ గరళీముఖరిపుని♦గరధరకరతుఁ. 185

గర్భద్వితీయకందము.

గరధరకరతుఁ గరధృత, కరుహాలుఁ గరిహితకరణుని ♦ గరువాసఖరుచిఁ
గరుడఖగరఘుని ఖరఘున, కరవిఁ ఖరతరకరగుని ♦ గరళీముఖరిపుఁ. 186

గర్భతృతీయకందము.

గరళీముఖరిపున్ గరధర, కరతుఁ గరధృతకరుహాలని ♦ గరిహితకరణున్
గరువాసఖరుచిఁ గరుడఖ, గరఘుఁ ఖరఘునకరవిని ♦ ఖరతరకరగుఁ. 187

గర్భచతుర్థకందము.

ఖరతరకరగుఁ గరళీము, ఖరిపున్ గరధరకరతునిఁ ♦ గరధృతకరుహాలున్
గరిహితకరణున్ గరువాస,ఖరుచిన గరుడఖగరఘుని ♦ ఖరఘునకరవిఁ. 188

గర్భపంచమకందము.

ఖరఘునకరిహితఖరతర, కరగున్ గరళీముఖరిపునిఁ ♦ గరధరకరతున్
గరధృతకరుహాలున్ గరిహిత, కరణున్ గరువాసఖరుచిని ♦ గరుడఖగరఘుఁ. 189

గర్భషష్ఠకందము.

గరుడఖగరఘుఁ ఖరఘున, కరవిఁ ఖరతరకరగుని ♦ గరళీముఖరిపుఁ
గరధరకరతున్ గరధృత, కరుహాలున్ గరిహితకరణుని ♦ గరువాసఖరుచిఁ. 190

గర్భసప్తమకందము.

కరువాసఖరుచిఁ గరుడఖ, గరఘుఁ ఖరఘునకరవిని ♦ ఖరతరకరగుఁ
గరళీముఖరిపున్ గరధర,కరతున్ గరధృతకరహాలునిఁ ♦ గరిహితకరణుఁ. 191

గర్భాష్టమకందము.

కరిహితకరణున్ గరువాస, ఖరుచిఁ గరుడఖగరఘుని ♦ ఖరఘునకరవిఁ
ఖరతరకరగుఁ గరళీము, ఖరిపున్ గరధరకరతుని ♦ గరధృతకరుహాలుఁ. 192

పదప్రకాశికకందము.

క. కామెపలినామపురిగు, త్రామ సరోజాప్తకోటిధామ జలధర
శ్యామ యదుసోమ దనుజవి, రామ న్సాత్రాజిత్రీమనోభిరామఁ దలంతున్. 198

ఆశ్వాసాంతగద్యము.

ఇది శ్రీమదాపస్తంబసూత్ర భరద్వాజగోత్ర కామెపల్లి పురమందిర నందనందన చరణారవిందవందనాభిలాషమనీషాప్రాభవ వేంకటార్యతనూభవ విద్యావిశేషగురాచార్య కాకునూర్యప్పకవివర్యవిరచితం బైనయాంధ్రశబ్దచింతామణి యనువ్యాకరణశాస్త్రంబునం దష్టాదశార్యావృత్తంబులు సప్తచత్వారింశత్సూత్రంబులుం గలసంధిపరిచ్ఛేద మను పంచమాశ్వాసము.

అప్పకవీయము సంపూర్ణము.

చెన్నపురి : వావిళ్ల ప్రెస్సున ముద్రితము.—1922.

శుద్ధపత్రము.

పుట.	పంక్తి.	సాధువు.	అసాధువు.
3	5	దిద్దను	డిద్దను
40	26	1 చెలిమి... చెల్ల	1 చెల్లకు...మిచెల్ల
42	11	2 అది	అది
51	1	తులా	తలా
55	1	లంతస్థలు	లంతస్థులు
56	28	విశ్రుత	విశ్రుతి
66	22	టవర్గాక్షర	టవరాక్షర
72	16	శస్సాన్యత్	శస్సన్యత్
86	5	డేలు	డేటు
96	10	చెలఁగు	చెలుంగుఁ
106	19	షష్ఠాష్ట	షష్టాష్ఠ
112	2	ననియొఁ	నవియొఁ
120	17	వైశ్య	వైశ్న
122	17	మంత్ర	మత్ర
146	11	ద్గాంగ	దాంగ
152	27	[3]స్నిన్నదర్శిజ	[1]స్నిన్నదర్శిజ
172	24	వాంఛితార్థ	వాంచితార్థ
179	7	నిల్చు	నిచ్చు
180	5	దేహా...మునివిను	దేహా...మునిను
190	29	గూర్చ	గూర్చి
191	27	4 విశీర్య	[4]విశీర్య
219	4	విచికిలిత	విచికలిత
220	11	∪∪∪మ∪గ.	∪∪∪∪మగ.
221	17	I∪Iజ∪∪గగమ.	I∪I∪∪గగమ.
223	14	III.నIII న∪గ.	IIIనIII∪గ.

శుద్ధపత్రము.

పుట.	పంక్తి.	సాధువు.	అసాధువు.
225	7	౬-౧౨౫	౫-౧౨౫
226	21	౧౦-౨౧౬	౧౦-౨౪౧
243	17	౧౬-౧౫౭౦౪౦	౧౬-౮౯౩౧౪
,,	23	౧౬-౩౯౮౧౪	౧౬-౧౫౭౯౫౩
247	8	[1]చినవాఁడు	[8]చినవాఁడు
257	14	దారిం	దారిఁ
264	13	జలజాప్తు	[illegible]లజాప్తు
268	2	సెన్నిదివిభ	సెన్నివిభ
280	18	దేవ	దేన
304	13	సాగనేని	సాగకేని
305	1	తరువన	తరువనఁ
308	21	గవసినను	గనసినను
,,	30	తెల్లమిగాఁ	తెల్లసుగాఁ
316	6	రప్పలు	రప్ప
317	11	జలరాశి	జలరాశ
323	26	సంహారు	సంవాఁరు
326	1	జక్కు	జగ్గు

ఆంధ్రగ్రంథములు.

		ప్రతి 1-కి రు.	అ.
ఆంధ్రభారతవిమర్శనము, మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారిది	...	0	8
శకుంతలాపరిణయము. కృష్ణకవికృతము	...	0	12
తెనుఁగుసమస్యలు, చక్కనికూర్పు	...	0	2
భాస్కరరామాయణము, చక్కనికూర్పు, అత్యుత్తమప్రతి	...	4	0
కృష్ణరాయవిజయము, కుమార ధూర్జటి కృతము	...	0	8
లంకావిజయము (రావణదమ్మీయము), సటీక, నిర్వచనోత్తరరామాయణము, సాధారణప్రతి	...	0	12
ఉత్తరరామాయణము, కంకంటి పాపరాజప్రణీతము	...	2	4
రంగనాథరామాయణము, ద్విపద, చక్కనిక్రొత్తకూర్పు	...	3	8
గోపీనాథరామాయణము, 2 సంపుటములు, శ్రీమద్రామాయణమునకు సరియైనపద్యము, కవనము మిక్కిలి సొంపు, పీఠిక అతివిపులము	...	5	8
మొల్లరామాయణము, చిన్నసైజున పెద్దఅక్షరములతో ముద్రించినారము		0	10
అచ్చతెనుగురామాయణము, శుద్ధప్రతి	...	1	4
ఆంధ్రభాగవతము, పోతనామాత్య ప్రణీతము, ఇదివఱకు ముద్రితమైన ప్రతులకన్న అన్నివిధముల బాగుగనున్నది	(అచ్చగుచున్నది)		
ప్రభావతీప్రద్యుమ్నము, క్రొత్తకూర్పు	...	0	10
మార్కండేయపురాణము, మారనకృతము	...	1	12
మనుచరిత్ర, సటీక, వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రిగారి వ్యాఖ్యానముతో చిన్నసైజున మేలుకాకితములమీఁద స్ఫుటమైన అక్షరములతో చక్కఁగ ముద్రించియున్నాము	...	2	8
వసుచరిత్రవిమర్శనము. శ్రీ చినసీతారామస్వామిశాస్త్రికృతము. అత్యద్భుతములగు క్రొత్తవిషయము లనేకము లిందుగలవు	...	1	0
వసుచరిత్ర, సవ్యాఖ్యానము, చక్కనికూర్పు	...	3	8
ఆముక్తమాల్యద, వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రిగారివ్యాఖ్యానముతో మేలుకాగితములమీఁద చక్కఁగ మరల ముద్రించియున్నారము	...	3	8
హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము, సటీక, పీఠికవిపులము	...	2	8
కళాపూర్ణోదయము, దళసరికాకితములు	...	2	4
రాఘవపాండవీయము, సటీక, చక్కనికూర్పు	...	2	8

ఆంధ్ర గ్రంథములు.

		ప్రతి 1-కి రు.	అ.
శృంగారనైషధము, శ్రీనాథకవిది, క్రొత్తకూర్పు	...	1	4
కాశీఖండము, చక్కని క్రొత్తకూర్పు	...	1	8
కవికర్ణరసాయనము, మాంధాతచరిత్ర	...	1	8
హరవిలాసము	...	0	12
సారంగధరచరిత్రము, చేమకూర. వేంకటకవికృతము	...	0	8
నరసభూపాలీయము	...	0	10
విజయవిలాసము, చేమకూర వేంకటకవిది	...	0	8
రంగరాయచరిత్ర, దిట్టకవి నారాయణకవిప్రణీతము	...	0	8
రామాభ్యుదయము, అయ్యలరాజు. రామభద్ర కవికృతము	...	1	4
నిరంకుశోపాఖ్యానము, రుద్రకవికృతము	...	0	6
నీలాసుందరీపరిణయము, కూచిమంచి తిమ్మకవికృతము	...	0	4
శివలీలావిలాసము, ,,	...	0	6
పారిజాతాపహరణము, సాధారణప్రతి	...	0	4
హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము, శంకరకవిప్రణీతము	...	0	12
అనిరుద్ధచరిత్ర, కనుపర్తి. అబ్బయామాత్యప్రణీతము	...	0	8
విక్రమార్కచరిత్ర, జక్కనకవిప్రణీతము	...	1	4
తారాశశాంకవిజయము, చక్కనికూర్పు	...	0	12
బసవపురాణము, పిడుపర్తి. సోమనాథప్రణీతము	...	2	4
హంసవింశతి, నారాయణామాత్యప్రణీతము	...	0	14
వేంకటాచలమాహాత్మ్యము, తరిగొండ వెంకమ్మది, చక్కనికూర్పు	...	1	6
రాజయోగసారము, ద్విపద	...	0	4
చెన్నబసవపురాణము, పాపకవికృతము	...	1	2
పంచతంత్రము, నారాయణకవికృతము	...	1	4
సీతారామాంజనేయసంవాదము, సటీక. అనేక నూతనాంశములు చేర్చి చిన్నసైజున ముద్రించినారము. టీక, వివరణము మిక్కిలివిపులము. ఇంతకు ప్రకటితమైన ప్రతులకన్న బాగుగనున్నది	...	3	8
జైమినిభారతము, అశ్వమేధపర్వము, చక్కనికూర్పు	...	1	6
నృసింహపురాణము: ఎఱ్ఱాప్రెగడ, క్రొత్తకూర్పు	...	0	12
వైశ్యపురాణము	...	1	4
ఉత్తరహరివంశము, నాచన సోమనాథకృతము	...	1	8
రుక్మాంగదచరిత్ర, ఏకాదశీమాహాత్మ్యము	...	0	14

ఇవి మొదలగు సంస్కృతాంధ్రగ్రంథములు అనేకములు మాయొద్ద దొరకును.

వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్,

292, ఎస్ప్లనేడ్, చెన్నపురి. ఈ.